

श्री विजयदक्षिणी सूरि महाराज विरचित

श्री

उपदेशशास्त्राद भाषान्तर

भाग २ जो

स्थंभ ५-६-७-८-९

व्याख्यान ६२ श्री १३५

पांच अणुव्रत तथा त्रण गुणव्रतानुं स्वरूप

अनेक कथाओयुक्त

श्रावकवर्गनि माटे खास उपयोगी

संस्कृत गद्यपद्यत्मक ग्रंथनुं भाषान्तर गुर्जर गीरामो

प्रसिद्ध कर्त्ता

श्रीजैनधर्म प्रसारक सभा—भावनगर

तथा

जीमलाल साकलचंद मारफतीया—मुंबई

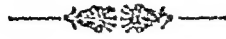
मुंबई-शान्ति सुधाकर प्रेस

विक्रम संवत् १९६०, वीर संवत् २४३०

मूल्य रु. २

સને ૧૮૧૭ ના ૨૧ મા આક્ટ મુજબ ઇંથ
સ્વામીત્વનો હક્ક રાખ્યો છે.

પ્રસ્તાવના.

આ ઉપદેશપ્રાસાદગ્રંથના પહેલા ભાગની અંદર આપેલી પ્રસ્તાવના ઉપરથી શાંતકર્મને વિદિત થયું છે કે, આ ગ્રંથ શ્રી વિજયલક્ષ્મીસૂરીએ મન્યજીવોના હિતને માટે રચ્યો છે. તેને એક પ્રાસાદ-મકાન-મહેલની-ઉપમા આપીને તેના ૨૪ સ્થંભ ડરાવ્યા છે. તે દરેક સ્થંભમાં પ્રાચી ૧૫-૧૫ વ્યાખ્યાનો છે. એકંદરે આશ્વા ગ્રંથમાં વર્ષના દિવસો જેટલા એટલે ૩૬૦ વ્યાખ્યાનો છે. જેથી આશ્વા વર્ષ માટે સતત શાંતકર્મ યોગ્ય આ ગ્રંથ છે. આ ગ્રંથ સંસ્કૃત ગદ્યપદ્યાત્મક સરલ ભાષામાં રચેલો છે. પદ્યભાગ તો માત્ર પ્રાસંગીકજ છે.

આ ગ્રંથના મુખ્ય ત્રણ खंड પાડેલા છે. પ્રથમ खंडમાં સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ, બીજા खंडમાં દેશવિરતિનું સ્વરૂપ ને ત્રીજા खंडમાં સર્વવિરતિનું સ્વરૂપ છે. પ્રથમ ભાગમાં પ્રથમ खंड પૂરો આપેલો છે, પરંતુ બીજો खंड તે કરતાં લગભગ ઢવલ હોવાથી આ વિભાગમાં સંપૂર્ણ આપી શક્યા નથી. આ વિભાગમાં પાંચમાથી નવમા સુધી પાંચ સ્થંભ આેલા છે. તેમાં કુલ ૭૪ વ્યાખ્યાન છે અને પાંચ અણુવ્રત તથા ત્રણ ગુણ-વ્રતનું સ્વરૂપ આપેલું છે.

પાંચમા સ્થંભમાં ૬૨ થી ૭૪ સુધી (૧૩) વ્યાખ્યાનો છે. તેમાં પ્રથમ વ્રતનું સ્વરૂપ આપેલું છે. છઠ્ઠા સ્થંભમાં ૭૫ થી ૯૦ સુધી (૧૬) વ્યાખ્યાનો છે. તેમાં બીજા ત્રીજા, ને ચોથા વ્રતનું સ્વરૂપ આપેલું છે. સાતમા સ્થંભમાં ૯૧ થી ૧૦૬ સુધી (૧૬) વ્યાખ્યાનો છે. તેમાં ચોથા વ્રતસંબંધીજ વિશેષ સ્વરૂપ આપેલું છે. આઠમા સ્થંભમાં ૧૦૬ થી ૧૨૦ સુધી (૧૫) વ્યાખ્યાનો છે. તેમાં પાંચમા, છઠ્ઠા ને સાતમા વ્રતનું સ્વરૂપ આપેલું છે. નવમા સ્થંભમાં ૧૨૧ થી ૧૩૬ સુધી (૧૬) વ્યાખ્યાનો છે. તેમાં સાતમા વ્રતનું શેષ સ્વરૂપ તથા આઠમા વ્રતનું સ્વરૂપ આપેલું છે. એકંદરે ૭૪ વ્યાખ્યાનોમાં પહેલા વ્રતના ૧૩, બીજા વ્રતના ૫, ત્રીજા વ્રતના ૯, ચોથા વ્રતના ૨૧, પાંચમા વ્રતના ૪, છઠ્ઠા વ્રતના ૪, સાતમા વ્રતના ૧૭, અને આઠમા વ્રતના ૬ વ્યાખ્યાનો છે.

આ ગ્રંથમાં દરેક વ્રતનું સ્વરૂપ એટલું વધું સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે કે, બાલ્લુદ્ધિવાન પણ સહજે સમજી શકે તેમ છે. તે સાથે દરેક શાંતકર્મને આનંદ ઉત્પન્ન થાય તેમ છે. ચોથાવ્રતને વ્રહ્મ વિસ્તારથી વર્ણવ્યું છે. સાતમા વ્રતમાં શાંતકર્મ અમલ તથા પંદર કર્મદાનોનું સ્વરૂપ વ્રહ્મ સારી રીતે સમજાવ્યું છે. તે સાથે શુદ્ધ વ્યવહાર અ-

विषयानुक्रमणिका.

— ००६*००० —

विषय.	पृष्ठ.	विषय.	पृष्ठ.
स्थंभ ५ मो पृष्ठ १ थी ५८		ते उपर हरिवल माछीनी कथा	२१
व्याख्यान ६२ श्री ७४		व्याख्यान छसठमुं.	
(प्रथम व्रत)		निरंतर हिसक जोवाने प्राप्त थनुं फळ २७	
व्याख्यान ६२ मुं.		ते उपर मृगापुत्र ओढीया नी कथा २७	
पहेला अणुव्रत विषे	१	व्याख्यान डसठमुं.	
गृहस्थने अणुव्रत गृहण करावतां साधु-		हिसा करवात संतलनी पय यती	
ने व्रतजीवानी हिसानी अनुमोदना		हानी	२९
आगती नथी	२	ते उपर दा. पीपुत्रनी कथा	२९
ते उपर एक शेडना ६ पुत्रनी कथा	३	व्याख्यान अडसठमुं.	
प्रथम अणुव्रत उपर कुमारपाळनी कथा	५	कुळक्रमथी चाली आवती हिसा	
जळ गळीने पीवा उपर पुराणानुं प्रमाण	६	त्यजवा विषे	३२
व्याख्यान त्रेसठमुं.		ते उपर कुमारपाळनो प्रबंध	३३
श्रावकने सवाविश्वानी दया होय	८	कुमारपाळ ने कृपासुंदरीनो विवाह	३४
प्रथम व्रतना पाच अतिचार	९	पोताना वनेवी आनाकराजाने कुमार-	
कुमारपाळनो प्रबंध	१०	पाळे आपेली शिक्षा	३६
जीवदयाना संबंधमां पुराणोना प्रमाण	११	व्याख्यान अगणोतेरमुं.	
व्याख्यान चोसठमुं.		हिसा करवानुं क्रीधथी वचन पण	
हिसाना अभावथी विरति	१५	बोलवुं नहीं	३९
हिसाना चार प्रकार	१५	तेथी यता कटुफळ उपर चंद्रा ने सर्गनी	
स्थावरोमां जीवपणानी सिद्धि	१७	कथा	४०
प्रथमव्रत उपर जिनदास श्रावकनो		व्याख्यान सीतेरमुं.	
प्रबंध	१८	जीवदयानी विशेषे पुरी	४२
व्याख्यान पांसठमुं.		ते उपर श्री शांतिनाथजीनो प्रबंध	४२
कुळक्रमथी चाली आवती हिसा पण		॥ श्रीमृनिमुव्रत प्रभुजीनो प्रबंध	४३
तजवी	२०	व्याख्यान इकोतेरमुं	
		प्रमादवडेज हिसा लागे छे	४५

विषय.	पृष्ठ.	विषय.	पृष्ठ.
मात्र प्रकारनी हिंसा ४५		असत्यत्याग उपर श्रीकांतश्रेष्ठीनी कथा ६४	
आ अनुबंध हिंसां उपर ब्रह्मदत्त चक्रीनी		द्रौपदीए सत्य बोलवाधी आश्रवृक्षने	
ला कथा ४६		नयपल्लवीत कर्णानो प्रबंध ६४	
ना व्याख्यान बौतेरमुं.		व्याख्यान सितोतेरमुं.	
हिंसक जीवोनी पण हिंसा न करवा		बीजा व्रतना पांच अतिचार ६७	
विषे ४८		मृषा उपदेश नामना प्रथम अतिचार	
व्या धान्यादिकना घणा जीवोने इणवा		उपर कौशिक तापसनी प्रबंध ६७	
पा करतां एक हाथीने मारवाना		कोईने आळ चडाववा उपर एक ब्राह्म-	
ला विचार धरावभारानी भूल ४८		णीनो प्रबंध ६८	
छीए ते उपर आर्द्रकुमारनी कथा ४८		मुनिराजना अवर्णवाद बोलवा (आळ	
व्याख्यान तौतेरमुं.		चडावचुं) ते उपर वेगवतीनी कथा ६९	
व्या मुनि तथा गृहस्थोने तजवा योग्य हिंसा		व्याख्यान ईठोतेरमुं.	
स्थान ५२		कोईनी गुप्त वात प्रगट करवी नहीं ७१	
उपर ते उपर एक क्षत्रीयनो प्रबंध ५३		तेथी थयेली हानी उपर पुण्यसारनी	
मच्छीमार चोरनो प्रबंध ५४		कथा ७१	
व्याख्यान चुमोतेरमुं.		परस्परना मर्म उघाडवा उपर बे सर्पनी	
हिंसा ने अहिंसानुं फळ ५५		कथा ७३	
ते उपर मुरने चंद्रकुमारनी कथा ५५		व्याख्यान ओगण्याएसीमुं	
		सत्यनी प्रशंसा ७४	
स्थंभ ६ ठो. पृष्ठ ५९ थी ११७		सत्य बोलवा उपर इंसराराजानी कथा ७५	
व्याख्यान ७५ थी ११७		व्याख्यान एंसीमुं.	
(बीजा, त्रीजा, चोथा अणुव्रत विषे)		त्रीजा अणुव्रतनुं स्वरूप ७८	
व्याख्यान पंचोतेरमुं.		ते उपर रोहिणी चोरनी कथा ७९	
मृषावाद त्याग (मोठां पांच असत्यनुं		व्याख्यान एकासीमुं.	
वर्णन) ५९		त्रीजा व्रतनी विशेष व्याख्या ८१	
खोटी साक्षी पुरवा उपर वसुराजानी		ते उपर कुमारपालराजानो प्रबंध ८२	
कथा ६०		व्याख्यान व्यासीमुं.	
व्याख्यान छोतेरमुं.		त्रीजा व्रतना पांच अतिचार ८५	
असत्यना चार प्रकार ६३		अन्यायोपाजित द्रव्य उपर वंचक	
		श्रेष्ठीनी कथा ८७	

विषय.	पृष्ठ.	विषय.	पृष्ठ.
ते उपर मधुर्विदुनी कथा....	१३६	व्याख्यान)	१६४
व्याख्यान ९७ मुं.		अन्य शाल्लोना प्रमाण	१६७
महासतीनुं लक्षण....	१३९	चोमासी नियमो पाळवा उपर	
ते उपर शीळवतीनी कथा	१३९	विजयश्री कुमारनी कथा	१६८
व्याख्यान ९८ मुं.		पर्वतिथिना कृत्यो	१६९
शीळ पाळवाथी छेदाएलां अंगो पण		व्याख्यान १०६ मुं.	
पाछां प्रगटे छे....	१४३	प्रिय सुखजन्य दुःख अने पापना	
ते उपर कळावतीनी कथा	१४३	प्रकारो	१७१
व्याख्यान ९९ मुं.		स्त्रीसंगथी प्राप्त यता दुःख उपर मुंज-	
तत्त्वने जाननारा दंपती संकटमां पण		राजानी कथा	१७२
शीळने छोटता नथी	१४७	अश्व ब्रह्मचर्यनो प्रबंध	१७५
ते उपर चंदनमलयागीरीनी कथा	१४७	शीळव्रतना चार भेद	१७५
व्याख्यान १०० मुं.			
एक रुपवंत स्त्रीनी घणा पुरुषो इच्छा		स्थंभ ८ मो. पृष्ठ १७७ थी २२९	
करे छे....	१५०	व्याख्यान १०६ थी १२०	
ते उपर इलायचीकुमारनी कथा....	१५०	(पांचमा, छठा, सातमा व्रतनुं स्वरुप.)	
व्याख्यान १०१ मुं.		व्याख्यान १०६ मुं.	
शीळव्रतनुं आदरणीयपणुं.	१५३	पांचमा अणुव्रतनुं स्वरुप	१७७
ते उपर श्रीमल्लिनाथजीनी कथा....	१५३	परिग्रहनुं प्रमाण करवानी आवश्यकता	१७८
व्याख्यान १०२ जुं.		ते उपर विद्यापतिनी कथा	१७८
मैथुन सेवनथी घणा गुणनी हानी		व्याख्यान १०७ मुं.	
थाय छे	१५७	पांचमा व्रतना पांच अतिचार	१८०
ते उपर सत्यकि विद्याधरनी कथा	१५७	आ व्रत उपर पेथड श्रावकनी कथा	१८२
तदंतर्गत सुज्येष्ठानो प्रबंध....	१५९	व्याख्यान १०८ मुं.	
व्याख्यान १०३ जुं.		परिग्रहनुं प्रमाण न करवाथी प्राप्त यता	
स्त्रीचरित्र जानवामां कोई पण कुशल		दोष	१८३
नथी	१६०	ते उपर मभ्रणशेठनो प्रबंध	१८४
ते उपर नुपूर पंडितानी कथा	१६०	कुचिकर्ण, तिलकेशेठ नवनंदना प्रबंध	१८४
व्याख्यान १०४ मुं.		व्याख्यान १०९ मुं.	
चातुर्मास्यना कृत्यो. (चोमासी		परिग्रहमां आकृत्त मनुष्यो अनेक पाप	
		करे छे.	१८६

विषय.	पृष्ठ.	विषय.	पृष्ठ.
ते उपर वे भारीओनो प्रबंध	१८६	व्याख्यान ११७ मुं.	
व्याख्यान ११० मुं.		रात्रीभोजननुं अन्य शास्त्रीना आधार	
छठा व्रतनुं स्वरूप	१८९	पूर्वक त्याज्यपणुं.	२१५
छठे व्रत पाळवा उपर सिंहश्रेणीनी		रात्रीभोजनना संबंधमां व्रण मित्रोनी	
कथा.	१९०	कथा	२१७
व्याख्यान १११ मुं.		व्याख्यान ११८ मुं.	
छठा व्रतना पांच अतिचार	१९२	वाकीना अभक्षोनुं वर्णन.	२१९
ते उपर कुमारपाळराजानो प्रबंध	१९३	द्वीदल संबंधी विशेष व्याख्या.	२२०
व्याख्यान ११२ मुं.		चलितरस संबंधी विशेष व्याख्या.	२२१
लोभनो प्रसार पण छठा व्रतथी निवृत्त		व्याख्यान ११९ मुं.	
थाय छे	१९५	वासी अन्नना त्याग उपर गुणसुंदरनो	
आ व्रत न लेवाथी दुःखी थवा उपर		चमत्कारीक प्रबंध.	२२२
चारुदत्तनी कथा	१९५	व्याख्यान १२० मुं.	
व्याख्यान ११३ मुं.		अजाण्युं फल न खावा विषे (ते उपर	
केटलाएक विकट संकटमां पण आ		वंकचूळनी कथा)	२२५
व्रतने छोडता नथी.	१९७	स्थंभ ९ मो. पृष्ठ २३० थी	२९२
त उपर महानंदकुमारनी कथा	१९७	व्याख्यान १२१ थी १३५	
व्याख्यान ११४ मुं.		सातमा तथा आठमा व्रतनुं स्वरूप.	
सातमा भोगोपभोग प्रमाणव्रतनुं स्वरूप २०२		व्याख्यान १२१ मुं.	
सचित्तनुं स्वरूप (चौद नियमोनी		अनंतकायनुं स्वरूप	२३०
व्याख्या)	२०२	मूळा तथा कंदमूळनी त्याज्यता उपर	
तदंतर्गत वीरप्रभुनो तेंथो अंवाड परि-		पुराणोना प्रमाण	२३१
ब्राजकना ७०० शिष्यनो प्रबंध.	२०३	वनस्पतिनुं प्रमाण	२३२
नागरवेलना पाननुं अग्राह्यपणुं	२०५	अनंतकायना त्याग उपर धर्मराचीनी	
व्याख्यान ११५ मुं.		कथा	२३३
वाक्कीश अभक्षोनुं स्वरूप (चार महा		व्याख्यान १२२ मुं.	
विषय.)	२०७	सातमा व्रतना वीश अतिचार पैकी	
प्रथनुं पुराणोमां पण त्याज्यपणुं.	२०९	प्रथमना पांचनुं स्वरूप	२३४
व्याख्यान ११६ मुं.		सातमुं व्रत पाळवा उपर धर्मराजानी	
वाकीना अभक्षोनुं वर्णन.	२११	कथा	२३५
मृत्तिकाना संबंधमां विशेष प्रकार.	२१२	व्याख्यान १२३ मुं.	
रात्रीभोजन संबंधी विशेष व्याख्यान २१३		कर्मादान संबंधी १५ अतिचार (प्रथमना	
		दश)	२३६

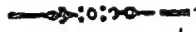
विषय.	पृष्ठ.	विषय.	पृष्ठ.
रस वाणिज्यना संबंधमा घृत तथा चर्मना व्यापारीनी कथा	२४०	एक वादशाहनो प्रबंध	२६४
व्याख्यान १२४ मुं.		त्रण वर्गना द्वीकसंयोगी भांगा	२६६
कर्मादान पैकी छेछा पांच अतिचार	२४२	कुमारपाळनो प्रबंध	२६६
फाल्गुन मास पछी तिल न राखवाना		धनदत्तश्रेष्ठीनो प्रबंध	२६६
संबंधमां तिलभट्टनी कथा	२४३	व्याख्यान १३० मुं.	
व्याख्यान १२५ मुं.		विश्वासघात न करवा विषे	२६८
पाप व्यापार तजीने केवा प्रकारे द्रव्य वृद्धि करवी.	२४६	ते उपर "विसेमिरा" नी कथा	२६९
देवद्रव्यनुं त्याज्यपणुं	२४६	व्याख्यान १३१ मुं.	
निति न तजवा उपर यशोवर्माराजानी कथा	२४७	आठमा अनर्थदंड परिहारव्रतनुं स्वरुप	२७१
शुद्ध व्यापारना चार प्रकार	२४९	अनर्थदंडना चार भेद	२७२
व्याख्यान १२६ मुं.		अपध्यान त्याग (आर्त्तरौद्रध्याननुं स्वरुप)	२७२
शुद्ध व्यापार केवी रीते थाय ?	२५०	रौद्रध्यान उपर कुरुड उकुरुडमुनिनी कथा....	२७४
साक्षी राखीने द्रव्य आपवुं.	२५१	व्याख्यान १३२ मुं.	
ते उपर धूर्त वणिकनी कथा	२५१	अनर्थदंडना वाकीना भेदोनुं स्वरुप	२७५
उपयोगी हितशिक्षा उपर मुग्ध श्रेष्ठी-पुत्रनी कथा	२५२	प्रमादाचरणनी विशेष व्याख्या....	२७६
तदंतर्गत करज न करवाना संबंधमां भावडश्रेष्ठीनो प्रबंध	२५३	स्त्यानर्द्धि निद्रा उपर पांच दृष्टांतो	२७७
भोजन करवाना संबंधमां शिक्षा	२५४	निद्राना दोष	२७८
व्याख्यान १२७ मुं.		व्याख्यान १३३ मुं.	
शुद्ध व्यवहार विषे विशेष हितशिक्षा	२५६	विकथानामे पांचमो प्रमाद	२७९
कृपणता न करवा उपर वे प्रबंध	२५६	सात प्रकारनी विकथा	२८०
लक्ष्मी ने दारिद्र्यनो संवाद	२५७	विकथा उपर रोहिणीनी कथा	२८१
पूण्य पापना चार प्रकार	२५९	व्याख्यान १३४ मुं.	
व्याख्यान १२८ मुं.		प्रमादाचरणनुं विशेष स्वरुप	२८३
मायाकपट करवा न करवानुं फल	२६०	स्नान क्यां करवुं ?	२८३
ते उपर महणसिंहनो प्रबंध	२६१	रसोडा विगेरेमां चंदरवा जरूरवांधवा	२८४
धर्मवुद्धि पापवुद्धिनी कथा	२६१	ते उपर मृगसुंदरीनी कथा	२८४
व्याख्यान १२९ मुं.		व्याख्यान १३५ मुं.	
शुद्धव्यापार विषे विशेष हितशिक्षा	२६३	बीजा प्रमादाचरणो	२८५
त्रणवर्गेनेपरस्पर बाधा न पमाडवाविषे	२६४	अविराति प्रत्यङ्ग्याबंधनी स्पष्टता....	२८७
		चौदस्थानके समुचित उपजवा विषे	२८८
		प्रमादाचरणोनुं विशेष वर्णन	२८९
		आठमा व्रतना स्वरुपनी संपूर्णता.	

॥ श्री जिनायनमः ॥

॥ अथ ॥

॥ श्री उपदेशप्रासाद भाषान्तर ॥

भाग २ जो.

स्थंभ ५ मो.

वाख्यान ६२ सु.

प्रथम खंडमां समकित संबंधी वर्णन करुं, ते तत्त्व जाणवाथी प्राप्त थाय छे, अने ते सम्यक् श्रद्धानरूप समकित जेने होय छे तेने प्राये व्रत पण प्राप्त थाय छे, ए संबंधी आवेलो व्रतो संबंधी अधिकार आ बीजा खंडमां कहेवामां आवशे.

अणुव्रतानि पंचैव । गुणानां च व्रतत्रिकम् ॥

शिक्षाव्रतानि चत्वारि । द्वादशैते मिदा मिताः ॥ १ ॥

व्याख्या.

पांच अणुव्रत, त्रण गुणव्रत अने चार शिक्षाव्रत—ए प्रमाणे व्रतना वार भेद छे. तेमां पांच अणुव्रतोमांनुं पहलुं अणुव्रत स्थूल जीवोनी हिंसांनुं निवारण ते गृही श्रावकोए द्विविध त्रिविध भांगाए ग्रहण करवुं. 'स्थूल जीव' ए शब्दथी द्वीन्द्रियादि त्रस जीवो ग्रहण करवा. आदिशब्दथी निरर्थक स्थावर जीवोनी पण हिंसा द्विविध त्रिविधे न करवी. ते प्रथम अणुव्रत गृहस्थ श्रावकोए हर्षथी ग्रहण करवुं. ते द्विविध त्रिविधनुं स्वरूप आ प्रमाणे छे:—स्थूल जीवोनी हिंसा करवी नहि अने कराववी नहीं ए द्विविध, अने मन वचन कायाए करवी नहीं अने कराववी नहीं ए द्विविधत्रिविध. आदिशब्दथी एकविध एकविध पण थाय छे. अहिं हिंसादि-कनी विरति करे छे, ते स्थूल जीवोनी हिंसा मन वचन कायाए करता नथी अने करावता नथी, पण तेने अनुमोदनानो प्रतिषेध नथी; कारणके गृहस्थने संतान विगेरे परिग्रह होय छे तेथी तेने अनुमोदनानो संभव छे. अहि कोई शंका करे के, श्रीभगवतीसूत्रमां गृहस्थने पण 'त्रिविधं त्रिविधेन' एटले त्रिविधे त्रिविधे प्रत्याख्यान कहेल छे. ते कथन आगमोक्त होवाथी निर्दोष होवुं जोईए, माटे ते प्रमाणे अहीं केम नथी कहेता ? तेना प्रत्युत्तरमां गुरु कहे छे के, ते प्रमाणे त्रिविध त्रिविध भंगनुं अविशेष-पणुं छे, एटले अल्प ठेकाणे तेमनुं व्यापकपणुं छे. ते आ प्रमाणे:—जे पुरुष दीक्षा

લેવાને ઇચ્છતો હોય તે અથવા જે અંત્ય સમુદ્રમાં રહેલા મત્સ્યાદિકના માંસનું પચ્ચાણ કરે કે શ્વાસ ધારીને કોઈ અમુક પ્રકારની (વીલકુલ અગવડ વિનાની) સ્થૂલ જીવહિંસાથી વિરતિ કરે તે 'ત્રિવિધં ત્રિવિધેન' એમ ઉચરીને નિયમ ગ્રહણ કરે, પણ ઘનુંકરીને 'દ્વિવિધ ત્રિવિધ' ભાંગે ગ્રહણ કરે. એમાં આદિશબ્દ લીધેલો છે, તેથી 'દ્વિવિધ દ્વિવિધ' એ બીજો ભાંગો; 'દ્વિવિધ એકવિધ' એ ત્રીજો ભાંગો. 'એકવિધ ત્રિવિધ' એ ચોથો ભાંગો. 'એકવિધ દ્વિવિધ' એ પાંચમો ભાંગો અને 'એકવિધ એકવિધ એ છઠો ભાંગો. એમ છ ભાંગા પહેલા અણુવ્રતમાં કહેલા છે. તેવી રીતે બીજા વ્રતોમાં પણ છ ભાંગા જાણી લેવા. પહેલા વ્રતમાંના જે છ ભાંગા કર્યા તેને સાતે ગુણોને તેમાં છ ડમેરવાથી અડતાલીશ ભાંગા થાય છે. તેવી રીતે આગળના વ્રતોના પણ થાય છે. એમ વારમા વ્રતસુધી જાણી લેવા. એકંદરે એક સંયોગી, દ્વિસંયોગી, ત્રિસંયોગી, એમ વારે વ્રતના પરસ્પર સંયોગી ભાંગા કરતાં સર્વ ભાંગાની સંખ્યા તેરસેંને ચોરાશી કોટી, વાર લાખ, સત્યાશી હજાર અને વસોની થાય છે. અહીંયાં આ વિષે ઘનું જાણવાનું છે તે "શ્રાવક વ્રતભંગ પ્રકરણ" તથા "ધર્મરત્ન" વિગેરે ગ્રંથોથી જાણી લેવું.

અહિં શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે, "જે મુનિઓ ગૃહસ્થ તથા રાજાદિકના અભિયોગ (આગાર) વિના સ્થૂલ પ્રાણીઓની હિંસાથીજ નિવૃત્તિ કરાવે તેમને સ્થાવર હિંસા સંબંધી અનુમતિનો દોષ લાગે અને તેથી મુનિઓને સર્વવિરતિપણની હાનિનો પ્રસંગ આવે, અને ગૃહી શ્રાવકોને એ પ્રકારે પચ્ચાણ કરતાં પોતાની કરેલી પ્રતિજ્ઞામાં અતિ-ચાર પ્રાપ્ત થાય; કેમકે જે સ્થાવર જીવ છે તે ત્રસપણે ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્રસ જીવ સ્થાવરપણે ઉત્પન્ન થાય છે, તો કરેલો નિયમ ન સચવાયાથી તેમની પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ થાય છે. જેમકે કોઈએ નગરના વાસી જનને મારી નાખવો નહીં. ❀ એવી જે કાલે પ્રતિજ્ઞા કરી તે કાલે જે કોઈ નગરમાં હોય અને પછી ઉદ્યાનમાં જાય તે માણસને નગરવાસી નહીં ગણાને જો તે હળી નાખે તો તેને પ્રતિજ્ઞા ભંગ કર્યાનો દોષ કેમ નહીં લાગે? એમ શ્રાવકે ત્રસપણામાં રહેલા જીવને મારવાની નિવૃત્તિ કરી, પણ જ્યારે તે જીવ સ્થાવરપણાને પ્રાપ્ત થયો, ત્યારે તેને મારવાથી તો ઉપર પ્રમાણે દોષ કેમ ન લાગે? અવશ્ય લાગવો જોઈએ. તેથી પચ્ચાણ કરનાર અને કરાવનાર બંનેની પ્રતિજ્ઞાનો લોપ થાય છે". તેના પ્રત્યુત્તરમાં ગુરુ કહે છે-અરે શિષ્ય, તને આ શો વ્યામોહ થયો છે, કે જેથી આવો અણસમજખરેલો પક્ષ કરે છે. ગૃહી શ્રાવકો જ્યારે સાધુ પાસે વ્રત લેવા આવે છે, ત્યારે તે કહે છે કે, હે મુનિવર્ય!

* અહિં નગરમાં હોય તેને ન મારવો, પણ ઉદ્યાનમાં હોય તેને મારવો એવો અર્થ નીકળે છે.

અમે અળગારપણું (સાધુપણું) લેવાને શક્તિમાન નથી, પણ અમે નિરપરાધ ત્રસ કાય જીવનો વધ કરવાનું પચ્ચાણ પાલવાને શક્તિમાન છીએ. આવી ધારણા કરીને તેઓ વ્રત લે છે, તેથી તેમની પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ થતો નથી. વળી તેઓ રાયાભિયોગેણ વિગેરે છ છીંડીઓ સહિત વ્રત અંગિકાર કરે છે, તેથી રાજાદિકના અભિયોગથી કદી ત્રસ જીવનો વધ કરવો પડે, તોપણ તેમના વ્રતનો ભંગ થતો નથી. આ સંબંધમાં એક કથા છે તે આ પ્રમાણે—

ગૃહસ્થને અણુવ્રત ગ્રહણ કરાવતાં સાધુને સ્થાવર જીવોની હિંસાની અનુમોદના લાગતી નથી તે ઉપર કથા.

રત્નપુર નામના નગરમાં રત્નશેખર નામે રાજા હતો. એક દિવસ તેણે પોતાના અંતઃપુરની સ્ત્રીઓને અને નગરના લોકોને સ્વેચ્છાએ ક્રીડા કરવાને માટે કૌમુદી મહોત્સવ કરવાની આજ્ઞા આપી; અને નગરમાં એવી આયોજના કરાવી કે, રાજા વિગેરે સર્વ પુરુષોએ ઉદ્યાનમાં આવવું, કોઈએ નગરમાં ન રહેવું. આથી સર્વેએ તેમ કર્યું. એ વખતે એક વણિકના છ પુત્રો ઋયવિક્રય વિગેરે વ્યાપારમાં વ્યગ્ર હોવાથી નગરમાં જ રહી ગયા અને રાજસેવકોએ શહેરના દરવાજા બંધ કરી દીધા. વધા નીકળી ગયા પછી રાજાએ પુરસ્ક્રકોને કહ્યું કે, તપાસ કરો કે નગરમાં કોઈ પુરુષ છે કે નહીં? તપાસ કરતાં તે છ વણિક પુત્ર તેમના જોવામાં આવ્યા, તેથી તેમને દોરડાવડે બાંધીને રક્ષકો રાજા પાસે લાવ્યા. રાજાએ કોપ કરીને તેમનો વધ કરવાની આજ્ઞા કરી. કહ્યું છે કે,—

આજ્ઞાભંગો નરેન્દ્રાણાં । મહતાં માનમર્દનં ॥

મર્મવાક્યં ચ લોકાનાં । મશસ્રવધમુચ્યતે ॥ ૧ ॥

“રાજાઓને આજ્ઞાનો ભંગ, મોટા લોકોને અપમાન અને લોકોને મર્મવચન તે શસ્ત્ર વગરનો વધ કહેવાય છે.”

રાજાએ કરેલા હુકમની વાત સાંભળીને તે છ પુત્રોનો પિતા શોકાકુલ થઈ રાજાપાસે આવીને કહેવા લાગ્યો કે, હે દેવ! મારા કુલનો ક્ષય કરો નહીં. મારું સર્વ ધન હઈ લ્યો, પણ મારા પુત્રોને છોડી મુકો. તથાપિ રાજાએ કોઈ રીતે તેમને છોડ્યા નહીં. પછી પિતાએ સર્વનો ઘાત થતો જોઈ તેમાંથી પાંચ પુત્રોને છોડવાની પ્રાર્થના કરી. રાજાએ તેમ પણ કર્યું નહીં. પછી ચાર પુત્રોને માટે માગણી કરી, તો પણ રાજાએ માન્યું નહીં. પછી ત્રણ, બે અને છેવટે એક પુત્રને છોડવાની પ્રાર્થના

કરી. તે વચ્ચે સર્વ નગરજનોએ પળ વિજ્ઞાપ્તિ કરી એટલે રાજાએ સર્વથી જ્યેષ્ઠ પુત્રને છોડી દીધો.

આ દૃષ્ટાંતની યોજના એવી છે કે, રાજા તે સમક્ષિતધારી ગૃહસ્થ શ્રાવક છે. તે સર્વથા પ્રાણાતિપાતનો ત્યાગ કરવાને (છ પુત્રોને છોડવાને) અશક્ત છે, તેને છ કાચ જીવના પિતારૂપ સાધુએ તે છોડવાની પ્રેરણા કરી, તોપણ સર્વ વિરતિ કરવાને ને અંગીકાર કરતો નથી. એ પિતારૂપ મુનિ છકાચ હિંસાથી વિરતિ કરાવવા ઇચ્છે છે, પણ રાજારૂપ શ્રાવક તેને છોડી દેવા અશક્ત છે. છેવટે એક જ્યેષ્ઠપુત્રરૂપ ત્રસ કાચવધ (સ્થૂલ હિંસા) છોડી શકે છે, એટલે સ્થૂલ હિંસાની વિરતિ ગ્રહણ કરે છે અને તે પ્રમાણે પાલે છે. તેથી પિતારૂપ સાધુ પોતાના આત્માને કૃતાર્થ માને છે. જેમ તે શેઠની કાંઈ પાંચ પુત્રોને મારવામાં અનુજ્ઞા નથી, તેમ સાધુને પણ પાંચ સ્થાવરોની હિંસામાં અનુમતિ લાગતી નથી, પણ શ્રાવક વ્રત લઈને જેટલો સંકલ્પવડે સ્થૂલ જીવોના વધમાંથી નિવૃત્ત થાય છે, તેટલાના નિમિત્ત કારણ થવાથી તે મુનિનો ડલટો કુશલાનુબંધ થાય છે.

હવે ત્રસજીવ એટલે દ્વીંદ્રિયાદિ જીવો લેવા. જ્યારે ત્રસજીવનું આયુષ્ય ક્ષીણ થાય, તેમજ ત્રસપણાની કાચસ્થિતિ પણ ક્ષીણ થાય, ત્યારે—તે કાચસ્થિતિ જન્ય અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટી વે હજાર સાગરોપમની છે. પછી તે ત્રસ સંબંધી આયુષ્ય પૂર્ણ કરી તેમજ વીજા પણ ત્રસ જીવોના કર્મનો ત્યાગ કરી એટલે ત્રસપણું ત્યજી સ્થાવરપણામાં પાછા આવે છે. તેમજ જે સ્થાવર છે તે સ્થાવરપણાનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને અને સ્થાવરપણાની કાચસ્થિતિ પણ પૂર્ણ કરીને—સ્થાવરની કાચસ્થિતિ જન્ય અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટી અનંતકાલની છે. તેમાં અસંખ્ય પુદ્ગલ પરાવર્ત થઈ જાય છે. તે પછી સ્થાવરપણાની કાચસ્થિતિનો અભાવ છે, તેથી સામર્થ્યને લીધે તે ત્રસપણામાં પાછા અવતરે છે. તે ત્રસપણામાં પ્રત્યેક વિગેરે નામ કર્મથી યુક્ત થાય છે. ત્રસપણામાં ઉત્કૃષ્ટી ભવસ્થિતિ તે ત્રીસ સાગરોપમની છે. એ ઉપરથી સ્થાવરોથી ત્રસનું જૂદાપણું સિદ્ધ થાય છે અને એથીજ શ્રાવકોએ ત્રસ જીવોની હિંસાથી નિવૃત્તિ કરેલી છે. સ્થાવર હિંસાથી નિવૃત્તિ કરેલી નથી. વઢી આ ઠેકાણે નાગરિકનું દૃષ્ટાંત પણ ઘટતું નથી, કારણકે જેનામાં નગરના ધર્મ હોય તે બહાર ઉદ્યાનમાં રહ્યો હોય તોપણ નાગરિક જ છે. તે કાદિ નગરના ધર્મને ત્યાગ કરતો નથી; પણ જો નગર ધર્મનો સર્વથા ત્યાગ કરે તો તે નાગરિકજ ન કહેવાય. તે જૂદોજ કહેવાય. તેમ અહિં ત્રસ જીવ પણ જ્યારે સ્થાવરપણાને પામે છે, ત્યારે તે જૂદોજ કહેવાય છે, તેથી કાદિ કોઈ કારણે તેની હિંસા થાય તો તેથી કરી ગૃહી શ્રાવકને વ્રતનો ભંગ થતો નથી એથી હે શિષ્ય! તારો પક્ષ અયુક્ત છે. આ વિષે વિશેષ જાણવું હોય તો “શ્રીસૂગંડાં.

સૂત્રની દીપિકામાંથી” જાણી લેવું. આ વ્રત કુમારવાલે મુખ્ય ભાંગાથી સ્વીકાર્યું હતું, તેનો અધિકાર આ પ્રમાણે છે—

(પ્રથમ અણુવ્રત પર કુમારપાલની કથા.)

ધર્મો જીવદયાતુલ્યો । ન કાપિ જગતિતલે ॥

તસ્માત્ સર્વપ્રયત્નેન । કાર્યા જીવદયા નૃભિઃ ॥ ૧ ॥

ગોપો બબ્બૂલશૂલ્યગ્રે । પ્રોતયૂકોથ્ય પાતકાત્ ॥

અષ્ટોત્તરશતવાહાન્ । શૂલિકારોપણાન્મૃતઃ ॥ ૨ ॥

એક વસ્તે પાટણ નગરમાં શ્રીહેમચંદ્રાચાર્યે રાજસભામાં કહ્યુંકે, “આ પૃથ્વી ઉપર જીવદયા જેવો વીજો કોઈ ધર્મ નથી, તેથી મનુષ્યોએ સર્વ પ્રયત્નથી જીવદયા ચાલવી. કોઈ એક ગોપે બાવલની શૂલી ઉપર જૂ પરોવી હતી તે પાપવડે તે એક-સોને આઠવાર શૂલી ઉપર ચડીને મૃત્યુ પામ્યો હતો.” કેટલાએક લોકો કહે છે કે, “જે સ્થાને ગાયો તૃષા રહિત થાય તેવા નવાળ કરાવનાર પોતાના સાતકુલને તારે છે, તેથી સર્વ પ્રયત્નવડે પૃથ્વી ઉપર જલાશયો કરાવવા.” અહિં ગાયોને પાણી પાવામાં જે દયા કહી છે તે અન્યમત પ્રમાણે છે, કારણકે જલાશય કરાવવાથી પૃથ્વીકાયા જીવોની, અપ્પકાયા જીવોની અને પૂરા વિગેરે અનેક વ્રસ જીવોની પળ હિંસા થાયછે.

આ પ્રમાણે શ્રીહેમચંદ્રાચાર્યનો ઉપદેશ સાંભળી કુમારપાલે પ્રાણાતિપાત વિરમણ વ્રત લઈ પોતાના અઢાર દેશોમાં અમારી પલાવી તથા વીજા દેશોમાં મૈત્રીવડે તેમજ વલ્લવડે અમારી પલાવી. વલીપોતાના અઢાર લાખ યોડા, અગ્યારસો હાથી, પેંશી હજાર ગાયો અને પચાસ હજાર હંટોને ગલીને જલપાન કરાવવાની ગોઠવણ કરી.

એક વસ્તે કુમારપાલ રાજા કાયોત્સર્ગે ઉભા રહેલ તેવામાં પગે મંકોડો ચોંડ્યો. તે વસ્તે પાસેના સેવકોએ તેને ઉઘેડવા માંડ્યો. પણ રાજાએ મંકોડાને વ્યાકુલતા થતી જોઈ, તીક્ષ્ણ કાતરવડે પોતાની ત્વચા ઉઘેડી મંકોડાને દૂર કર્યો. વલી તેણે એવો નિયમ લીધો કે, વર્ષાઋતુના ચાર મહીના પોતાના નગરના દરવાજા વહાર જવું નહીં.

એક વસ્તે આચાર્યે કુમારપાલને જલને ગલીને પીવા વિષે પુરાણ માંહેના શ્લોકો આ પ્રમાણેના કહી સંભળાવ્યા:—

ત્રૈલોક્યમખિલં દત્વા । યત્પૂણ્યં વેદપારગે ॥

તતઃ કોટીગુણં પુણ્યં । વસ્ત્રપૂતેન વારિણા ॥ ૧ ॥

ગ્રામાણાં સપ્તકે દગ્ધે । યત્પાપં જાયતે કિલ ॥

તત્પાપં જાયતે રાજન્ । નિરસ્યાગલિતે ઘટે ॥ ૨ ॥

સંવત્સરેણ યત્પાપં । કૈવર્તસ્યેહ જાયતે ॥

एकाहेन तदाप्नोति । अपूतजलसंग्रही ॥ ૩ ॥

यः कुर्यात् सर्वकार्याणि । वस्त्रपूतेन वारिणा ।

स मुनिः स महासाधुः । स योगी स महाव्रती ॥ ૪ ॥

ध्रियंते मिष्टतोयेन । पूतराः क्षારसंभवाः ॥

क्षાર तोयेन मिष्टानां । न कुर्यात् सकलं તતઃ ॥ ૫ ॥

“વેદના પારંગત બ્રાહ્મણને સમગ્ર ત્રણ લોક આપવાથી જેટલું પુણ્ય થાય છે, તેનાથી કોટીગુણુ પુણ્ય વસ્ત્રવડે ગળીને પાણી પીવાથી થાય છે. વઢી સાત ગામ બાઢવાથી જેટલું પાપ થાય છે, તેટલું પાપ અણગલ પાણીનો ઘડો વાપરવાથી થાય છે. મચ્છીમારને ઁક વર્ષમાં જેટલું પાપ લાગે છે તેટલું પાપ ગલ્યા વગરના જલને સંગ્રહી રાખનારને ઁક દિવસમાં લાગે છે. જે ગલેલા જઢથી સર્વ કાર્ય કરે, તે મુનિ તે મહાસાધુ, તે યોગી અને તે મહાવ્રતી કહેવાય છે. ઁવારા પાણીના ઉત્પન્ન થયેલા પૂરા મીઠા પાણીમાં મરી જાય છે અને મીઠા પાણીના પૂરા ઁવારા પાણી થી મરી જાય છે, તેથી ઁવારું અને મીઠું પાણી ઁકટું કરવું નહીં.”

આવા પુરાણના શ્લોકો સાંભઢીને કુમારપાઢે તે શ્લોકો લઢાવી તેના પત્ર લઈ લઈને પોતાના સેવકોને પોતાના રાજ્યમાં દરેક શહેરે શહેરે અને ગામે ગામ જીવદયાન માટે મોકલાવ્યા. વઢીરાજા કુમારપાઢે જીવદયાને માટે ગુપ્ત વાતમીદારોને રાઢ્યા હતા કે “કોઈ હિંસા કરે છે કે નહીં”? તેઓ ગુપ્ત રીતે તેના વિશાઢ રાજ્યમાં સર્વત્ર ફરતા હતા. ઁક વઢતે ઁવું બન્યું કે, કોઈ ગામમાં ‘મહેશ્વર’ નામના કોઈ વણિકના કેશમાંથી તેની ઁત્રી ઁક જુ કાઢીને તે શ્રેષ્ઠીના હાથમાં મુકી, ઁટલે તે મહેશ્વર શેઢે તેને મારી નાઢી. તે રાજાના ગુપ્ત ચરોના જોવામાં આવ્યું તેથી તત્કાઢ તે શ્રેષ્ઠીને જુના કલેવર સાથે પઢઢીને પાટણ કુમારપાઢ પાસે લઈ ગયા. રાજા ઁ પૂઢ્યું, ઁરે શેઢ, આવી ઢુષ્ટ ઁષ્ટા કેમ કરી? શ્રેષ્ઠી ઁ કહું, મહારાજ, આ જુ મારા મસ્તકમાં માર્ગ કરીને મારું રુધિર પીતી હતી, તે અન્યાયથી મેં તેને મારી છે. કુમારપાઢે કહું, ઁરે ઢુષ્ટ, કેશ તો જુને રહેવાનું સ્થાન છે. ત્યાંથી તે જીવને તેં સ્થાન ઁષ્ટ કર્યો તેથી તું પોતેજ અન્યાયી હું. કદિ તું જીવહિંસાથી ઢીનો નહીં, પળ શું મારી આજ્ઞાથી પળ ઢીનો નહીં? ઁમ કહી તેનો ઘળો તિરસ્કાર કર્યો. પઢી તે મહેશ્વરે જીવિતરૂપ ભિક્ષા માગી ઁટલે દયાઢુ રાજા ઁ કહું કે, જા, તને ઢોઢી મુકું હું, પળ તું તારું સર્વ દ્રવ્ય ઁર્ચીને આ જુના પાપનું પ્રાયશ્ચિત કરવા માટે “ધૂકાવિહાર” નામે ઁક પ્રાસાદ કરાવ્ય, કે જેને જોઈને કોઈ પળ તેવો જીવવધ ન કરે. મહેશ્વર શેઢે તેમ કરવું સ્વીકાર્યું. કહું છે કે—

अमारि कारणं तस्य । वर्ण्यते किमतःपरं ॥

द्युतेपि कोपियन्नोचे । मारीरित्यक्षरद्वयं ॥ १ ॥

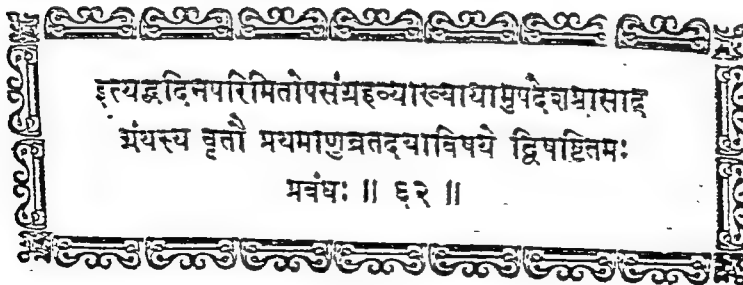
“अहो, कुमारपाळ राजानां अमारी कर्तव्यनुं हुं वर्णन करीए के जेना राज्यमां द्युतक्रीडामां पण कोई ‘मारी’ एवा ए वे अक्षर बोली शकतुं नहीं.”

एक वरवते राजा कुमारपाळे सात व्यसनने हिंसाना कारणभूत जाणी माटीना सात पुरुषोना रूप बनाव्या. तेमना मुख उपर मपी लगाडी गवेडे वेसाडी ते नी आगळ काढल विंगेरे तुच्छ वाजीत्रो वगाडतां तेने पाटण नगरना चोराशी चौ-टां फेरवी लाकडी तथा मुष्टी विंगेरेना ताडन करावी तेने पोताना नगरमांयी अने पोताना देशमांयी पण वहार काढी मुकाव्या. इत्यादि घणां वृत्तांतो श्रीजिन मंडनसूरिए रचेलो कुमारपाळ चरित्रमांयी जाणी लेवा.

श्रीकुमारधरणीभृतःकथां । कथ्यतेऽत्र महिमा प्रमातिगः ॥

यः कृपाव्रतमिहाश्रितः स्वयं । तन्मयं च निखिलं जगदव्यधात् ॥१॥

“आ श्रीकुमारपाळ राजानी कथानो महिमा वचनयी अगोचर छे, ते राजाए पोते दयाव्रत लइने सर्व जगतने पण दयामय करी दीधुं हतुं.”

સંવત્સરેણ યત્પાપં । કૈવર્તસ્યેહ જાયતે ॥

एकाहेन तदाप्नोति । अपूतजलसंग्रही ॥ ३ ॥

यः कुर्यात् सर्वकार्याणि । वस्त्रपूतेन वारिणा ।

स मुनिः स महासाधुः । स योगी स महाव्रती ॥ ४ ॥

ધ્રિયંતે મિષ્ટતોયેન । પૂતરાઃ ક્ષારસંભવાઃ ॥

ક્ષાર તોયેન મિષ્ટાનાં । ન કુર્યાત્ સકલં તતઃ ॥ ૫ ॥

“વેદના પારંગત બ્રાહ્મણને સમગ્ર ત્રણ લોક આપવાથી જેટલું પુણ્ય થાય છે, તેનાથી કોટીગુણુ પુણ્ય વસ્ત્રવડે ગળીને પાણી પીવાથી થાય છે. વ્હી સાત ગામ વાલ્વાથી જેટલું પાપ થાય છે, તેટલું પાપ અળગલ પાણીનો ઘડો વાપરવાથી થાય છે. મચ્છીમારને એક વર્ષમાં જેટલું પાપ લાગે છે તેટલું પાપ ગલ્યા વગરના જલને સંગ્રહી રાખનારને એક દિવસમાં લાગે છે. જે ગલેલા જલથી સર્વ કાર્ય કરે, તે મુનિ તે મહાસાધુ, તે યોગી અને તે મહાવ્રતી કહેવાય છે. ચારા પાણીના ઉત્પન્ન થયેલા પૂરા મીઠા પાણીમાં મરી જાય છે અને મીઠા પાણીના પૂરા ચારા પાણી થી મરી જાય છે, તેથી ચારું અને મીઠું પાણી એકતું કરવું નહીં.”

આવા પુરાણના શ્લોકો સાંભળીને કુમારપાલે તે શ્લોકો લખાવી તેના પત્ર લઈ લઈને પોતાના સેવકોને પોતાના રાજ્યમાં દરેક શહેર શહેર અને ગામે ગામ જીવદયાન માટે મોકલાવ્યા. વ્હીરાજા કુમારપાલે જીવદયાને માટે ગુપ્ત બાતમીદારોને રાખ્યા હતા કે “કોઈ હિંસા કરે છે કે નહીં”? તેઓ ગુપ્તરીતે તેના વિશાલ રાજ્યમાં સર્વત્ર ફરતા હતા. એક વખતે એવું બન્યું કે, કોઈ ગામમાં ‘મહેશ્વર’ નામના કોઈ વણિકના કેશમાંથી તેની સ્ત્રીએ એક જુ કાઢીને તે શ્રેષ્ઠીના હાથમાં મુકી, એટલે તે મહેશ્વર શેઠે તેને મારી નાખી. તે રાજાના ગુપ્ત ચરોના જોવામાં આવ્યું તેથી તત્કાલ તે શ્રેષ્ઠીને જુના કલેવર સાથે પકડીને પાટળ કુમારપાલ પાસે લઈ ગયા. રાજાએ પૂછ્યું, ઓ શેઠ, આવી દુષ્ટ ચેષ્ટા કેમ કરી? શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું, મહારાજ, આ જુ મારા મસ્તકમાં માર્ગ કરીને મારું રુધિર પીતી હતી, તે અન્યાયથી મેં તેને મારી છે. કુમારપાલે કહ્યું, ઓ દુષ્ટ, કેશ તો જુને રહેવાનું સ્થાન છે. ત્યાંથી તે જીવને તે સ્થાન અદ્ય કયોં તેથી તું પોતેજ અન્યાયી છું. કદિ તું જીવહિંસાથી બહીનો નહીં, પણ શું મારી આજ્ઞાથી પણ બહીનો નહીં? એમ કહી તેનો ઘનો તિરસ્કાર કયોં. પછી તે મહેશ્વરે જીવિતરૂપ ભિક્ષા માગી એટલે દયાલુ રાજાએ કહ્યું કે, જા, તને છોડી મુકું છું, પણ તું તારું સર્વ દ્રવ્ય ચર્ચીને આ જુના પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા માટે “ચૂકાવિહાર” નામે એક પ્રાસાદ કરાવ્ય, કે જેને જોઈને કોઈ પણ તેવો જીવવધ ન કરે. મહેશ્વર શેઠે તેમ કરવું સ્વીકાર્યું. કહું છે કે—

अमारि कारणं तस्य । वर्ण्यते किमतःपरं ॥

द्युतेपि कोपियन्नोचे । मारीरीत्यक्षरद्वयं ॥ १ ॥

“अहो, कुमारपाळ राजानां अमारी कर्तव्यनुं शुं वर्णन करीए के जेना राज्यमां द्युतक्रीडामां पण कोई ‘मारी’ एवा ए वे अक्षर वाली शकतुं नहीं.”

एक वखते राजा कुमारपाळे सात व्यसनने हिंसाना कारणभूत जाणी माटीना सात पुरुषोना रूप वनाव्या. तेमना मुख उपर मपी लगाडी गथेडे वेसाडी ते नी आगळ काहल विगेरे तुच्छ वाजीत्रो वगाडतां तेने पाटण नगरना चोराशी चौटामां फेरवी लाकडी तथा मुष्टी विगेरेना ताडन करावी तेने पोताना नगरमांथी अने पोताना देशमांथी पण वहार काढी मुकाव्या. इत्यादि घणां वृत्तांतो श्रीजिन मंडनसूरिए रचेलो कुमारपाळ चरित्रमांथी जाणी लेवा.

श्रीकुमारधरणीभूतःकथां । कथ्यतेऽत्र महिमा प्रमातिगः ॥

यः कृपाव्रतमिहाश्रितः स्वयं । तन्मयं च निखिलं जगदव्यधात् ॥१॥

“ आ श्रीकुमारपाळ राजानी कथानो महिमा वचनथी अगोचर छे, ते राजाए येते दयाव्रत लइने सर्व जगतने पण दयामय करी दीधुं हतुं. ”

इत्यद्भदिनपरिमितोपसंग्रहव्याख्याधामुपदेशप्रासाद
ग्रंथस्य वृत्तौ प्रथमाणुव्रतदयाविषये द्विपाठितमः

प्रबंधः ॥ ६२ ॥

વ્યાખ્યાને ૬૩ મું.

હવે ગૃહસ્થ શ્રાવકોને મુનિથી સવાવિશ્વા (સવાવસા) ની દયા હોય તે વતાવે છે.

આદ્યવ્રતે ગૃહસ્થાનાં । સહપાદા વિશોપકાઃ ।

દયા હિ દાર્શિતા પુજ્યૈઃ । નાધિકા તુ પ્રકાશિતા ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“પૂજ્ય પુરુષોએ ગૃહસ્થ શ્રાવકોને પ્રથમ દયાવ્રતમાં મુનિથી સવાવસા દયા દર્શાવી છે, તેથી અધિક દર્શાવી નથી.”

અહિં સવાવસો દયા કેવીરીતે થાય તે ઉપર પ્રાચીન સૂરિઓ આ પ્રમાણે કહે છે.

થૂલા સૂદુમા જીવા, સંકલ્પારંભઓ ભવે દુવિહા ।

સાવરાહ નિરવરાહા, સાવિક્ષા ચેવ નિવિક્ષાય ॥

સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ એમ બે પ્રકારના જીવો સંકલ્પ અને આરંભથી એમ બે પ્રકારે હજાય છે. તે જીવો વહી સાપરાધી અને નિરપરાધી એમ બે પ્રકારનાં હોય છે તથા તેની હિંસા સાપેક્ષ અને નિરપેક્ષ એમ બે પ્રકારે થાય છે.

તેનો ભાવાર્થ એવો છે કે, પ્રાણીઓની હિંસા પ્રાણીના સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મપણાથી બે પ્રકારે કહેલી છે. તેમાં સ્થૂલ એટલે ત્રસ જીવો અને સૂક્ષ્મ એટલે એકેન્દ્રિય જીવો જાણવા. તેના પૃથ્વીકાય વિગેરે પાંચ ભેદ છે, પણ તેમાં તે નહીં કે જે સૂક્ષ્મ નામકર્મના ઉદયથી સર્વ લોકમાં વ્યાપી રહ્યા છે; કારણકે તેના વધનો અભાવ છે. તેઓ તો પોતાના આયુષ્યના ક્ષયવડેજ મૃત્યુ પામે છે, તેથી તે જીવો સંવંધી અવિરતિ જન્ય પાપવંધ છે, પણ હિંસાજન્ય પાપવંધ નથી. સાધુઓ તે વંને પ્રકારના (સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ જીવના) વધથી નિવૃત્ત છે તેથી તેમનામાં વિશ્વસાની દયા હોય છે અને ગૃહસ્થને માત્ર સ્થૂલ જીવના વધથી નિવૃત્તિ છે, કારણકે તે પૃથ્વી, જલ વિગેરેનો સદા આરંભી છે; તેથી દશવસા ઓછા થયા. હવે તે સ્થૂલ જીવનો વધ પણ બે પ્રકારે છે. સંકલ્પથી અને આરંભથી. તેમાં સંકલ્પથી એટલે ‘ આને હું મારું ’ એવા મનઃસંકલ્પથી જે હિંસા થાય તે. તેનાથી ગૃહસ્થ નિવૃત્ત થઈ શકે છે. પણ આરંભથી તે નિવૃત્ત થઈ શકતો નથી; કારણકે સેતી વિગેરેના આરંભમાં ત્રસજીવનો પણ ઘાત થાય છે. તે શિયાય પોતાનો તથા સ્વજનનો નિર્વાહ થઈ શકતો નથી. એથી દશવસામાંથી વહી જાંચ ગયા એટલે પાંચ વાકી રહ્યા. હવે સંકલ્પથી ત્રસ જીવની હિંસામાં પણ સાપરાધી અને નિરપરાધી જીવ આશ્રી બે ભેદ છે. તેમાં ગૃહસ્થ નિરપરાધીની હિંસાથી

નિવૃત્ત થઈ શકે છે, પણ સાપરાધીને માટે તો તેના અપરાધના નાના મોટાપણા સંવંધી વિચાર કરવો પડે છે; તેથી તેના ગુરુ અપરાધમાં તેના વધનો સંકલ્પ પણ કરે છે. તેથી પાંચ વસામાંથી અઢીવસા ગયા. તે નિરપરાધીના વધના ત્યાગમાં પણ બે પ્રકાર છે સાપેક્ષ અને નિરપેક્ષ. તેમાં ગૃહસ્થ નિરપેક્ષ હિંસાથી નિવૃત્ત થઈ શકે છે, પણ સાપેક્ષ હિંસાથી નિવૃત્ત થઈ શકતો નથી. ઇટલે નિરપરાધી એવા પણ ભારવહન કરનારા પાઠા, ઘઢદ, ઘોડા વિગેરેને તેમજ પઠન કરવામાં પ્રમાદી એવા પુત્રાદિકને સાપેક્ષપણે વધ વંધનાદિ કરે છે; તેથી અઢીવસામાંથી અર્ધ જતાં વાકી સવાવસો રહે છે. તેથી ગૃહસ્થ શ્રાવકને સવા વસો દયા કહેલી છે.

એ પ્રમાણે શ્રાવકનું પહેલું અણુવ્રત છે. તે પ્રથમ અણુવ્રતના પાંચ અતિચાર ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે તે કહે છે.

ક્રોધાદ્ બંધ છવિચ્છેદોઽધિકભારાધિરોપણં ।

પ્રહારાન્નાદિ રોધશ્ચાઽહિંસાયાઃ પરિકીર્તિતાઃ ॥

“ક્રોધથી આકરું વંધન વાંધવું, કર્ણાદિકનો છેદ કરવો, અધિક ભાર મુકવો, પ્રહાર કરવો અને અન્ન તથા જલનો નિરોધ કરવો, એ પ્રાણાતિપાત વિરમણ વ્રતના પાંચ અતિચાર છે.”

તેનું વિવેચન કરે છેકે, રજ્જુ વિગેરેથી ગાય વા મનુષ્યને વાંધવા. પોતાના પુત્રોને પણ વિનય શિખવવા માટે તેવી શિક્ષા કરવી. તેમાં ક્રોધથી ઇટલે પ્રવલ કષાય થી જે વંધન વાંધવું તે પહેલો અતિચાર છે. શરીરની ત્વચાનો અથવા કાન વિગેરેનો ક્રોધથી જે છેદ કરવો તે વીજો અતિચાર છે. ક્રોધથી વા લોભથી વહન કરી શકાય નહીં તેટલો (પ્રમાણથી અધિક) વોજો વૃષભ, ઝૂંટ, ગધેડા તથા મનુષ્યાદિકની પીઠપર આરોપણ કરવો તે ત્રીજો અતિચાર છે. ક્રોધથી નિર્દયપણે ચાવુકાદિવહે પ્રહાર કરવો તે ચોથો અતિચાર છે. અને ક્રોધાદિકથી માત્ર પાણીનો વા ઘાસચારાનો અટકાવ કરવો તે પાંચમો અતિચાર છે.

અહિં શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે, “ આ વધાદિ પાંચ અતિચાર શી રીતે લાગે ? કારણ કે, વ્રતગ્રહણ કરતાં તે વંધન, પ્રહારાદિનો ત્યાગ કરેલો નથી, જેથી વ્રતના મલીનપણાનો અભાવ છે અને જે વ્રત લીધું છે તે તો અચૂંડ છે, તેથી તેમાં અતિચાર શી રીતે ઋત્પન્ન થાય ? ” ગુરુ તેનું સમાધાન કરે છે કે—“ મુખ્યપણે તો પ્રાણાતિપાતનો જ ત્યાગ કરેલો છે, વધ વંધનાદિનો ત્યાગ કરેલો નથી, પણ પરમાર્થે તો તેનું પણ પચ્ચાણ કરેલું છે; કારણ કે તે પ્રાણાતિપાતના હેતુ છે. ” શિષ્ય કહે છે કે “ જો તેમ છે તો તો તેવી રીતે વ્રત ન પાઠવાથી વ્રતનો જ ખંગ થવો જોઈએ, અતિચાર શા માટે લાગે ? ” ગુરુ કહે છે કે “ એમ નહીં. વ્રત બે પ્રકારે પડાય છે—અંતર્વૃત્તિથી અને વહિર્વૃત્તિથી,

તેમાં જ્યારે કોપાદિકને વક્ષ થઈ વધ વિગેરેમાં (મહારાદિ કરવામાં) પ્રવર્તે ત્યારે નિર્દયપણાને લીધે અંતર્વૃત્તિથી વ્રતનો ભંગ થાય છે, પળ આયુષ્યના બલને લીધે તે જીવના મરણ નહીં પામવાથી વહિર્વૃત્તિથી વ્રત પાલ્યું ગણાય છે. તેથી કાંઈક ભાંગ્યું અને કાંઈક ન ભાંગ્યું—તે ભંગાભંગરૂપ અતિચાર ગણાય છે. તે ઉપર અન્યત્ર કહ્યું છે કે, “ મારે જીવનો વધ કરવો નહીં, એવું જેને વ્રત છે તેને જીવ મૃત્યુ પામ્યા વિના અતીચાર કેમ લાગે ? એવી આશંકાનો ઉત્તર આપે છે કે, જે ક્રોધ કરીને વધ વિગેરે કરે છે, તે સમયે તેને નિરપેક્ષપણું થઈ જાય છે, વ્રત નિયમ સાંભરતા નથી. તેવે પ્રસંગે જીવ મૃત્યુ ન પામવાથી તેનો નિયમ રહે છે, પળ કોપવડે નિર્દયપણું કરવાથી તેના વ્રતનો ભંગ થાય છે. એટલે દેશથી ભંગ અને દેશથી પ્રતિપાલન થવાથી પૂજ્ય પુરુષો તેને અતિચાર ગણે છે. ” માટે જેમ આ અતિચારો ન લાગે તેમ પ્રવર્તવું. આ વ્રત ઉપર શ્રીકુમારપાલનો પ્રવંધ નીચે પ્રમાણે:—

શ્રી કુમારપાલ પ્રવંધ.

એક વખતે ઉદયનમંત્રીએ પાટણમાં મહોત્સવ સહીત શ્રીહેમચંદ્રસૂરિને પ્રવેશ કરાવ્યો. અન્યદા સૂરિએ મંત્રીને કહ્યું કે, તમારે રાજાને એકાંતમાં કહેવું કે, આજે તમારે નવી રાણીને મહોલે સુવા ન જવું; કારણ કે રાત્રે ત્યાં વિઘ્ન થવાનું છે. કદિ રાજા તમને પુછે કે, તેવું કોણે કહ્યું ? તો તે આતિ આગ્રહ કરે તો તમારે મારું નામ આપવું. પછી મંત્રીએ તેમ કર્યું. રાજાએ તે વચન માન્ય કર્યું. તે રાત્રે વિદ્યુત્ (વીજળી) પડવાથી તે રાણીનો મહેલ વળી ગયો અને રાણી મૃત્યુ પામી. આ ચમત્કાર જોઈ રાજાએ મંત્રીને પૂછવાથી હેમચંદ્રાચાર્યને ત્યાં આવ્યા જાણી તરત બોલાવ્યા. સૂરિ સભામાં આવ્યા એટલે રાજા આસન છોડી તેમના ચરણમાં પડીને બોલ્યો કે,—હે ભગવન્ ! હું તમને મુખ બતાવી શકું તેમ નથી કેમકે, પ્રથમ તમેસ્તંભતીર્થ (સ્વંભાત, માં મારી રક્ષા કરી હતી, અને અહિં પળ જીવિતદાન આપ્યું છે માટે હવે મારું રાજ્ય લઈને મને અનૃણી કરો. આચાર્ય બોલ્યા કે, હે રાજન્, અમારે નિઃસંગને રાજ્યનું શું કામ છે ? જો તમે કૃતજ્ઞ થઈને પ્રત્યુપકાર કરવાને ઇચ્છતા હો તો તમારું મન શ્રી જૈનધર્મમાં જોડી દો. કહ્યું છે કે, પ્રાણીને ઘર, છત્તી, પુત્રો, સેવકો, વાંધવો, શેહેર, સ્થાણ, ગામ અને રાજ્ય. સંપત્તિ વિગેરે પગલે પગલે પ્રાપ્ત થાય છે પણ વિદ્વાનોએ પૂજેલી નિર્મલ તત્ત્વજ્ઞાનપર રુચિ પ્રાપ્ત થતી નથી. તે સાંભળી રાજાએ કહ્યું, સ્વામી તમારે કૃપા કરી પ્રતિદિન સભામાં મને પ્રતિવોધ કરવા આવવું, કે જેથી અનેક બ્રાહ્મણાદિ વર્ગે સ્થાપિત કરેલા પક્ષના વિનાશથી મારી બુદ્ધિ સમ્યગ્ ધર્મમાં જોડાય. પછી શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ પ્રતિદિન રાજસભામાં જવા લાગ્યા અને બ્રાહ્મણોની સાથે વિવાદ કરીને સ્પાદ્વાદ મતનું સ્થાપન કરવા લાગ્યા એક દિવસ રાજાએ સભામાં પુછ્યું કે, સર્વ ધર્મમાં શ્રેષ્ઠ ધર્મ

કયો? સૂરિ બોલ્યા—ખોજરાજાની આગલ સરસ્વતીએ આ સંવાદ વિષે શ્લોક કહ્યો છે તે સાંભળવા યોગ્ય છે. તેમાં કહ્યું છે કે, “સૌગત ધર્મ કરવા યોગ્ય છે, આદિ તથા વૈદિક ધર્મ વ્યવહારને માટે યુક્ત છે અને શિવ ધર્મ ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે. રાજાએ ફરીથી પૂછ્યું કે ભગવન્, વેદમાં લખે છે કે, “જે ઔષધીઓ, પશુઓ, વૃક્ષો, તિર્યંચો અને પક્ષીઓ યજ્ઞને માટે નિધન (વિનાશ) પામે તે પુનઃ ઉન્નત પદને પામે છે.” આ પ્રમાણે વેદોક્ત હિંસાને કેટલાએક ધર્મ માને છે તે વિષે આપ શું કહો છો? સૂરિ બોલ્યા—રાજન્, એ સત્ય વચન નથી. સ્કંદપુરાણના અઠાવનમા અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે, “વૃક્ષોને છેદી, પશુઓને ફળી, રુધિરનો કાદવ કરી અને અગ્નિમાં તિલ ઘૂતાદિ વાળી સ્વર્ગ મેલવે છે તે આશ્ચર્ય છે. જો યજ્ઞને માટે પશુ સજેલા છે એમ સ્મૃતિ કહેતી હોય તો સ્માર્ત ધર્મીઓ તેમનું માંસ ભક્ષણ કરનારા રાજાઓને કેમ વારતાં નથી? વળી જો બ્રહ્મા એ યજ્ઞને માટે પશુઓ વનાવ્યા છે તો વાઘ વિગેરેના હોમથી દેવતા સંતુષ્ટ કેમ થતા નથી?” હે રાજન્, અહિંસાથી ઉત્પન્ન થનારો ધર્મ હિંસાથી શી રીતે પ્રાપ્ત થાય? જલથી ઉત્પન્ન થનારા કમલો અગ્નિમાંથી કેમ ઉત્પન્ન થાય? બ્રહ્મ-પુરાણમાં પણ લખે છે કે, “પ્રાણીની હિંસા કરનારા પુરુષો વેદ ભગવાથી, દાન દેવાથી, તપ કરવાથી કે યજ્ઞો કરવાથી કદી પણ સદ્ગતિ પામતા નથી.” સાંખ્ય મતવાળા કહે છે કે:—

ષટ્ત્રિશદંગુલાયામં, વિંશત્યંગુલ વિસ્તૃતં ॥

દૃઢં ગલનકં કાર્યં, ભૂયો જીવાન્ વિશોધયત્ ॥ ૧ ॥

“છત્રીશ આંગલ લાંબું અને વીશ આંગલ પોહોલું એવું ગરળું રાત્રવું અને તે વડે વારંવાર જીવોને શોધવા અર્થાત્ પાણી ગલ્લવું.” વળી લિંગપુરાણમાં કહ્યું છે કે:—

ત્રિંશદંગુલમાનં તુ, વિંશત્યંગુલ માયતં ॥

તદ્વસ્ત્રં દ્વિગુણી કૃત્ય, ગાલયિત્વોદકં પિબેત્ ॥ ૧ ॥

તસ્મિન્ વસ્ત્રે સ્થિતાન્ જંતુન્, સ્થાપયેજ્જલમધ્યતઃ ॥

એવં કૃત્વા પિબેત્તોયં, સ યાતિ પરમાં ગતિસ્ ॥ ૨ ॥

“ત્રીશ આંગલ લાંબું અને વીશ આંગલ પોહોલું વસ્ત્ર ઘેરવું કરી તે વડે જલને ગળીને પછી પીવું. તે વસ્ત્રને લાગેલા જીવોને પાછા જલની મધ્યમાં નાખવા. એમ કરીને જે જલ પીવે તે સદ્ગતિને પામે છે.” ઉત્તરમીમાંસામાં પણ કહ્યું છે કે:—

હૃતાસ્ય તંતુ ગલિતે, યે વિંદૌ સંતિ જંતવઃ ॥

સૂક્ષ્મા ઇમર માનાસ્તે, નૈવ માતિ ત્રિવિષ્ટપે ॥ ૧ ॥

કુસુંભ કુંકુમાંભોવ, ત્રિચિતં સૂક્ષ્મ જંતુભિઃ ॥

તદ્ દૃઢે નાપિ વશ્ત્રેણ, શક્યં નો શોધયેજ્જલં ॥ ૨ ॥

“કરોઢીઆના મુખમાંથી નીકળેલા તંતુઓથી ગળેલા જલના વિંદુઓમાં જે જંતુઓ છે તે ઇટલા બધા સૂક્ષ્મ છે કે જો તે દરેકને અમરા જેવડી કાયાવાળા કરીએ તો ત્રણ જગતમાં સમાય નહીં.” વઢી “કસુંવાના તથા કુંકુમના જલની અંદર રહેલા કસુંવા ને કુંકુમની જેમ પાણીમાં ઇવા સૂક્ષ્મ જંતુઓ રહેલા છે કે ઘાટા વસ્ત્રથી ગલતાં છતાં પણ તેને શોધવું અશક્ય થઈ પડે છે. અર્થાત્ તેમાંથી પણ બહાર નીકળી આવે છે.”

ઉપર પ્રમાણે સર્વ ધર્મ શાસ્ત્રોમાં કહેલ છે તેથી સર્વ ધર્મ દયામૂલ છે, અને ઇજ ધર્મ પ્રમાણ છે, માટે હે રાજન્ ! આંતિને છોડીને દયા ધર્મમાં સ્થિર થા. આ પ્રમા-
ણેના હેમચંદ્રાચાર્યના વચનોથી જૈન ધર્મને સત્ય માનતાં રાજાએ ફરીવાર પૂછ્યું કે, હે ભગવન્, કેટલાએક કહે છે કે, જૈન લોકો વેદવાદ્ય છે માટે તે નમવા યોગ્ય નથી. તે વિષે આપ શું કહો છો ? સૂરિ વોલ્યા—રાજન્, વેદ કર્મમાર્ગના પ્રવર્તક છે અને અમે નિષ્કર્મ માર્ગી છીએ, તેથી વેદ શી રીતે પ્રમાણ થાય ? ઉત્તરમીમાંસામાં કહ્યું છે કે, “વેદ અવેદ છે, લોક અલોક છે અને યજ્ઞ અયજ્ઞ છે” કારણ કે “વેદમાં અવિદ્યા કહેલી છે.” વઢી રુચિ પ્રજાપતિના સ્તોત્રમાં પુત્રનું પિતાપ્રત્યે વચન છે કે, “વેદમાં કર્મમાર્ગ છે તે અવિદ્યા છે તો હે પિતામહ, તમેમને કર્મમાર્ગનો ઉપદેશ કેમ કરો છો ?” જો વેદમાં કિંચિત્ પણ જીવદયા કહેલી છે તો સર્વ શાસ્ત્ર સંમત શુદ્ધ-
દયાને પાલનારા અમે વેદવાદ્ય શી રીતે કહેવાઈએ ? પુરાણમાં લખે છે કે:—

સર્વવેદા ન તત્કુર્યાઃ । સર્વે યજ્ઞા ચ ભારત ॥

સવ તીર્થાભિષેકાશ્ર । યત્કુર્યાત્પ્રાણીનાંદયા ॥ ૭ ॥

“હે ભારત ! (યુધિષ્ઠિર) જે પ્રાણીઓ પર દયા કરવાથી થાય તે સર્વ વેદોથી, સર્વ યજ્ઞોથી અને સર્વ તીર્થાભિષેકથી પણ થતું નથી.” વઢી હે રાજન્, “જો વેદમાં દયા ન હોય તો તે વેદ નાસ્તિકના શાસ્ત્રોની જેમ અમારે પ્રમાણ નથી.” આ પ્રમા-
ણેના ગુરુમહારાજના વાક્યોથી કુમારપાલ રાજા વેદોને અમાન્ય માનતો હવો.

ઇક વચ્ચતે રાજાએ સૂરિને કહ્યું, મટ્ટારક, કેટલાક ઇમ કહે છે કે, જૈન લોકો સૂર્ય જેવા પ્રત્યક્ષ દેવને પણ માનતા નથી.” સૂરિ વોલ્યા— રાજન્, સાંભલ. સ્કંદપુરાણે રુદ્ર પ્રણીત કપાલમોચન સ્તોત્રમાં કહ્યું છે કે:—

ત્વયા સર્વમિદં વ્યાપ્તં । ધ્યેયોસ્તિ જગતાં રવે ॥

ત્વયિ ચાસ્તમિતેદેવે । આપો રુધિરમુચ્યતે ॥

ત્વત્કરૈ રેવ સંસ્પૃષ્ઠા । આપો યાતિ પવિત્રતા ॥

“હે સૂર્યદેવ, તમારાથી આ સર્વ જગત્ વ્યાપ્ત છે, તમેજ જગતમાં ધ્યાવા યોગ્ય છો, જ્યારે તમે અસ્ત પામો છો ત્યારે જલ્લ રુધિર કહેવાય છે; તમારા કિરણો ઘડે સ્પૃષ્ઠ થવાથીજ જલ પવિત્ર થાય છે.” આવા પ્રમાણ વાક્યોથી રાત્રે અન્ન જલને ત્યાગ કરનારા અમેજ તત્વથી તો સૂર્યને માનીએ છીએ. વઢી કહું છે કે,—

પયોદ પટલસ્થેન । નાશ્રતિ રવીમંડલે ॥

અસ્તં ગતે તુ શુંજાનો । અહોમાનોઃ સુસેવકાઃ ॥ ૧ ॥

“જ્યારે મેઘના વાદલામાં સૂર્ય ઢંકાઈ ગયો હોય ત્યારે સૂર્યમક્તો ભોજન કરતા નથી અને સૂર્ય અસ્ત પામે છે ત્યારે ભોજન કરે છે તો તે કેવા સૂર્યમક્ત કહેવાય !”

રાજાએ ફરીવાર પુછ્યું કે, કેટલાએક કહે છે કે, “જૈનો વિષ્ણુને માનતા નથી તેથી તેની મુક્તિ થતી નથી, તેનું શી રીતે ?” હેમચંદ્રાચાર્ય બોલ્યા કે,—“હે રાજન્, તે સત્ય છે પરંતુ સ્વેચ્છા વૈષ્ણવ તો જૈનમુનિઓ જ છે. ગીતામાં કહું છે કે,—

પૃથિવ્યામપ્યહં પાર્થ । વાયવઘ્નૌ જલેપ્યહં ॥

વનસ્પતિ ગતશ્ચાહં । સર્વભૂતગતોપ્યહં ॥ ૧ ॥

યો માં સર્વગતં જ્ઞાત્વા । ન ચ હિંસેત્કદાચન ॥

તસ્યાહં ન પ્રણસ્યામિ । યસ્ય માં ન પ્રણસ્યતિ ॥ ૨ ॥

“હે અર્જુન, હું પૃથ્વીમાં, વાયુમાં, અગ્નિમાં, જલમાં, વનસ્પતિ અને સર્વ ભૂતોમાં રહેલો છું. તેથી જે મને સર્વવ્યાપક જાણી હિંસા કરશે નહીં તેનો વિનાશ હું પળ કરીશ નહીં. અર્થાત્ જે મને હણશે નહીં તેને હું પળ હણીશ નહીં.” વઢી વિષ્ણુપુરાણમાં પારાસર ઋષિએ કહું છે કે,—

પરસ્ત્રી પરદ્રવ્યેષુ । જીવિહિંસાસુ યો મતિઃ ॥

ન કરોતિ પુમાન્ ભૂપ । તોષ્યતે તેન કેશવઃ ॥ ૧ ॥

યસ્ય રાગાદિ દોષેણ । ન દુષ્ટં નૃપ માનસં ॥

વિશુદ્ધચેતસો વિષ્ણુ । સ્તોષ્યતે તેન સર્વથા ॥ ૨ ॥

“હે રાજન્, જે પુરુષ પરસ્ત્રી, પરધન અને જીવિહિંસામાં બુદ્ધિ કરશે નહીં, તેની ઉપર વિષ્ણુ ભગવાન્ સંતુષ્ટ થશે. હે રાજા જેનું મન રાગાદિ દોષથી દૂષિત થયું નથી તેવા શુદ્ધ મનવાળા પુરુષ ઉપર વિષ્ણુ સંતુષ્ટ થાય છે.” વઢી તેજ પુરાણમાં ચમરાજ અને વિષ્ણુના દૂતોના સંવાદ પ્રસંગે કહું છે કે,—“જે પોતાના વર્ણાશ્રમ ધર્મથી ચલિત થતો નથી, શત્રુ અને મિત્રમાં સમાન દષ્ટિ રાખે છે, જે કોઈને મારતો નથી, તેમજ કોઈનું હરી લેતો નથી, તેવા સ્થિર મનવાળા પુરુષને વિષ્ણુમક્ત જાણવો. જેની

બુદ્ધિ નિર્મલ છે, જે મત્સર રહિત, પ્રશાંત, પવિત્ર આચરણવાળો અને સર્વ પ્રાણીમાત્રનો મિત્ર છે, તેમજ જેનાં વચન પ્રિય અને હિતકારી છે, તેમજ જે માન માયા રહિત છે તેવા પુરુષના હૃદયમાં વાસુદેવ વસે છે.”

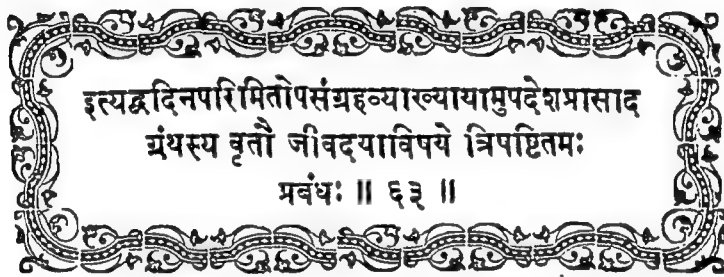
આ પ્રમાણે વિચારતાં તત્ત્વવૃત્તિવડે સર્વ જીવના રક્ષકો જૈન જ છે, બ્રાહ્મણો નથી, કેમકે તેઓ તો તેથી વિપરીત ચાલનારા છે. વળી પરમાર્થરૂપે નિત્ય ચિદ્રૂપપણે તથા જ્ઞાનાત્મપણે જે વ્યાપે તે વિષ્ણુ કહેવાય. આવી વ્યુત્પત્તિથી જિનજ વિષ્ણુ છે, તેથી તેના ભક્તોને મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય એવો નિશ્ચય છે.

આ પ્રમાણે અનેક પ્રકારના ધર્મોપદેશથી રાજાએ ધર્મનો મર્મ જાણીને અહિંસાદિક વાર વ્રત ગ્રહણ કર્યાં. પછી તેણે ચારે વર્ષોમાં “પોતાને તથા વીજાને માટે જે કોઈ જીવહિંસા કરશે તે રાજદ્રોહી ગણાશે.” એવી પાટળ શેહેરમાં ઉદ્ઘોષણ કરાવી; ઇટલુંજ નહીં પણ મચ્છીમાર તથા કસાડ વિગેરેનો પણ નિષ્ણાપ નિર્વાહ ચાલે તેવી ગોઠવણ કરી સર્વને દયામય કરી દીધા. તે પછી કાશી દેશમાં ઘણા જીવની હિંસા થતી સાંભળીને તે નિવારવાને માટે એક ચિત્રપટ તૈયાર કર્યું. તેમાં હિંસા અને અહિંસાના ફલરૂપ સ્વર્ગ નરકના ચિત્રો આલેખ્યા. તેની વચમાં શ્રીગુરુ (હેમચંદ્ર સૂરિ) ની મૂર્તિ કરાવી અને તેમની આગળ પોતાની નમ્ર મૂર્તિ ચિતરાવી. તે ચિત્ર સાથે બે કોટી સુવર્ણ તથા બે હજાર જાતિવંત અશ્વ વિગેરેની મોટી ભેટ આપી પોતાના મંત્રીને ત્યાં મોકલ્યો. વાણરસીનો રાજા જયચંદ્ર સાતસો યોજન ભૂમિ ઉપર રાજ્ય કરતો હતો. તેની પાસે ચાર હજાર હાથી, સાઠ લાખ અશ્વ અને ત્રીશ લાખ પેદલની સેના હતી. તે ગંગા યમુનાના તીરે ઉલંઘી બીજે જઈ શકતો નહીં તેથી તે પોતાને “પંગુરાજ” કહેવરાવતો હતો. કુમારપાલનો મંત્રી ચિત્રપટ વિગેરે લઈને ત્યાં ગયો. કેટલેક દિવસે રાજાનું મુખ જોવામાં આવ્યું ઇટલે તેણે ચિત્રપટ વતવ્યો, અને તેનું યથાર્થ સ્વરૂપ જણાવતાં કહ્યું કે, —“આ મધ્યે રહેલી મૂર્તિ અમારા રાજગુરુની છે, તે ગુરુ પુણ્ય પાપનું ફલ આ ચિત્રમાં વતાવ્યા અનુસાર દર્શાવ્યું તેથી આ અમારા રાજાએ જીવ દયા ધર્મ સ્વીકાર્યો છે, અને તેમણે પોતાના રાજ્યમાં સર્વત્ર અમારી ધોષણા કરાવી છે. વળી અમારા રાજાની કુલદેવી પ્રતિવર્ષ ચોવિસ પાઠાનું વલિદાન લેતી હતી તેને પણ ગુરુની સહાયથી પોતાના અઢાર દેશમાં જીવ હિંસા ન થવા દેવા માટે તલારક્ષ વનાવી છે. હમણાં અમારા રાજાની વૈરીણી થવાથી હિંસાને કોઈ ઠેકાણે સ્થાન મળ્યું નહીં, તેથી આ કાશી દેશમાં આવીને વ્યાપી રહી જણાય છે. તેને નિવારવાને માટે આ ભેટનું લઈને મને અહિં મોકલ્યો છે.” આ પ્રમાણેના મંત્રીનાં વચનો સાંભળી પંગુરાજ સંતુષ્ટ થયો અને બોલ્યો કે, “તમારો ગુર્જર દેશ વિવેકમાં વૃહસ્પતિ જેવો કહેવાય છે તે ઘટિત છે, કારણ કે જેમાં આવા દયાળુ રાજા પ્રદીપ્તમાન છે.”

તે રાજા પોતે પ્રેરણા કરીને મારી પાસે દયા કરાવે છે તે છતાં જો હું તે ન કરું તો પછી મારી બુદ્ધિ કેવી કહેવાય !” આ પ્રમાણે કહી પોતાના દેશમાંથી એકઠી કરાવીને એક હજાર લાખ માચ્છીની જાલ અને હજારો બીજા હિંસાના સાધનો સોલંકી રાજાના મંત્રીની સમક્ષ બાળી નાખાવ્યા, પોતાના વધા દેશમાં અમારી આઘોષણ કરાવી અને તે મંત્રીને વમણી ખેટ આપીને પાટણ તરફ વિદાય કર્યો.

મંત્રી પળ પાટણ આવી ચૌલુક્યવંશી રાજાને સર્વ વૃત્તાંત નિવેદન કર્યું. જેથી તે સંતુષ્ટ થયો.

કુમારપાલે પોતાના અઠાર લાખ અશ્વોને માટે પલાણદીઠ પુંજાની તથા ગરળી-ઓ કરાવી. આ પ્રમાણે બીજા વૃત્તાંતો પણ તેના ચરિત્રમાંથી જાણી લેવા.

વ્યાખ્યાન ૬૪ મું.

હવે હિંસાના અભાવથી વિરતિ થાય છે તે કહે છે.

चतुर्था द्रव्यभावाभ्यां हिंसा त्याज्या हितेच्छुभिः ।

ततस्तेषां भवेद्देशविरतिः प्राणिसौख्यदा ॥ १ ॥

વ્યાખ્યા.

“આત્મહિતેચ્છુ પ્રાણીઓએ ચાર પ્રકારે દ્રવ્યભાવથી હિંસાનો ત્યાગ કરવો. તેથી તેમને પ્રાણીઓને સુખ આપનારી દેશવિરતિ પ્રાપ્ત થાય છે.” અહિં વિવેચન કરે છે કે, દ્રવ્યથી અને ભાવથી ચાર પ્રકારે હિંસા થાય છે તેમાં ઇર્ષ્યાસમીતિવાળા મુનિને

૧ હિંસાના ચાર પ્રકાર—૧ દ્રવ્યથી હિંસા, ભાવથી નહીં. ૨ ભાવથી હિંસા, દ્રવ્યથી નહીં. ૩ દ્રવ્યથી પણ હિંસા, ભાવથી પણ હિંસા. ૪ દ્રવ્યથી પણ નહીં, ભાવથી પણ નહીં.

દ્રવ્યથી હિંસા થાય છે, ભાવથી થતી નથી, તે પહેલો પ્રકાર. અને અંગારમર્દક નામના આચાર્યે મહાવીર ના કીડા ચંપાય છે એવી બુદ્ધિથી કોયલાનું મર્દન કર્યું તે ભાવથી હિંસા છે, દ્રવ્યથી નહીં. તેમજ મંદ પ્રકાશ છતે સર્પની બુદ્ધિથી રજ્જુને ફણવું તે પણ દ્રવ્યથી નહીં પણ ભાવથી હિંસા છે તે ત્રીજો પ્રકાર. જે મન વચન અને કાયાએ શુદ્ધ એવા મુનિ છે તેને દ્રવ્યથી પણ હિંસા નહીં અને ભાવથી પણ હિંસા નહીં. તે ત્રીજો પ્રકાર. અને હું મારું એવી બુદ્ધિએ મૃગની હિંસા કરનાર શીકારીને દ્રવ્યથી અને ભાવથી બંને પ્રકારે હિંસા થાય છે. તે ચોથો પ્રકાર.

હિંસા શબ્દની વ્યાખ્યા વિષે તત્વાર્થ ભાષ્યમાં શ્રી ઉમાસ્વાતી વાચક લખે છે કે, “પ્રમાદથી પ્રાણનો ત્યાગ કરાવવો તે હિંસા.” વળી તે વિષે કહ્યું છે કે,—

પંચિન્દ્રિયાણિ ત્રિવિધં બલં ચ । ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસ મથાન્યદાયુઃ ॥
પ્રાણાઃદશૈતે ભગવદ્ભિરુક્તા । સ્તેષાં વિયોગીકરણં તુ હિંસા ॥૧॥

પાંચ ઇન્દ્રિયો, મન વચન કાયા એ ત્રણ પ્રકારનું બલ, શ્વાસોચ્છ્વાસ અને આયુષ્ય એ દશ પ્રાણ કહેવાય છે. તે દશ પ્રાણનો વિયોગ કરાવવો તે હિંસા કહેવાય છે. તે હિંસાનો ત્યાગ કરવાથી અને ત્રીજો કપાય જે અપ્રત્યાખ્યાની તેની ચોકડી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, દૂર થવાથી પાંચમે ગુણઠાણે રહેલ શ્રાવક દેશવિરતિ કહેવાય છે. આત્મહિતેચ્છુ પુરુષોએ તે અવશ્ય કરવા યોગ્ય છે.

અહિ કોઈ શંકા કરે કે, ગૃહસ્થોને ત્રસજીવની હિંસા નિષિદ્ધ છે, સ્થાવરની હિંસા નિષિદ્ધ નથી, તો તેઓએ શું તેની હિંસા યથેચ્છ કરવી? તેના ઉત્તરમાં કહે છે કે, “મોક્ષની ઇચ્છાવાળા દસાઠુ ઉપાસકોએ સ્થાવર જીવોની હિંસા પણ નિરર્થક કરવી નહીં.” એકલા ત્રસજીવની હિંસા નિષિદ્ધ કરવાથી સંપૂર્ણપણે ધર્મ પ્રાપ્ત થાય એમ નથી. પણ શરીર તથા કુટુંબાદિકના પ્રયોજને સ્થાવર હિંસાની ગૃહસ્થને જરૂર પડે છે. પણ તેવા પ્રયોજન વિના સ્થાવરની હિંસા કરનારાનું વ્રત મલિન થાય છે. એથી શ્રાવકોએ અનિષિદ્ધ એવી સ્થાવર હિંસામાં પણ યતના કરવી જોઈએ. જેમ કે પાણીનો સંસ્વારો સારી રીતે જાળવીને તેમાં રહેલા જીવો ન ફણાય તેમ યોગ્ય સ્થાને (જલ્લાગ્રયમાં) નાંચવો અને ઇંધણા પણ થોડા અને સમ્યક્ પ્રકારે શોધીને ઉપયોગમાં લેવા. નહીં તો અનુકંપા ન રહેવાથી અતીચાર લાગે. તે વિષે કહ્યું છે કે, “ત્રસ જીવના રક્ષણને માટે શુદ્ધ જલ ગ્રહણ કરવું, અને ઇંધણ તથા ધાન્યને શોધીને ઉપયોગમાં લેવું.”

વળી પૃથ્વી વિગેરેમાં જીવવર્ણુ આગમને વિષે કહ્યું છે તે આ પ્રમાણે:—

અદ્દામલગ પ્રમાણે, પુઢવિકાયે ઇવંતિ જે જીવા ॥

તે પારેવય મિત્તા, જંબુદીવે ન માયંતિ ॥ ૧ ॥

એગંમિ ઉદગવિંદુમિ, જે જીવા જિણવેરેહિં પન્નત્તા ॥

તે જહ સરિસવમિત્તા, જંબુદીવે ન માયંતિ ॥ ૨ ॥

“લીલા આમળા પ્રમાણ પૃથ્વીકાયને વિપે જેટલા જીવો છે તેનું દરેકનું શરીર જો પારેવા જેવડું કરીએ તો તેઓ આ જંબુદ્વીપમાં સમાય નહીં.” એક જલના વિંદુમાં શ્રીજિનેંદ્રોએ જેટલા જીવો કહેલા છે તેનું દરેકનું શરીર જો સરસવ જેવડું કરીએ તો તે આ જંબુદ્વીપમાં સમાય નહીં. તે પૃથ્વીકાય વિગેરે પાંચે પ્રકારના જીવોની જયન્ય ને ઉત્કૃષ્ટ વંને પ્રકારે અવગાહના એક અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેવડી જાણવી. અને તેવા અનંત જીવોના એકઠાપણાથી આશ્રિત એવું એક શરીર તે નિગોદનું એક સૂક્ષ્મ શરીર થાય. તેવા અસંખ્ય શરીર એકત્ર કરીએ ત્યારે એક સૂક્ષ્મ વાયુકાયનું શરીર થાય; તેથી અસંખ્યગુણું એક સૂક્ષ્મ તેડકાયનું શરીર થાય; તેવા અસંખ્ય દેહ એકઠા કરીએ ત્યારે એક સૂક્ષ્મ અપ્પકાયનું શરીર થાય; તેથી અસંખ્યગુણું એક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીશરીર થાય; તેથી અસંખ્યગુણું એક વાદર વાયુકાયનું શરીર થાય; તેથી અસંખ્યગુણું વાદર અગ્નિશરીર; તેથી અસંખ્યગુણું વાદર જલશરીર; તેથી અસંખ્યગુણું એક વાદર પૃથ્વીકાય શરીર અને તેથી અસંખ્યગુણું એક વાદર નિગોદનું શરીર થાય. અહિં વાદર પૃથ્વીકાયના શરીરની સૂક્ષ્મતા વતાવે છે.—

જેમ કોઈ યુવાન પુરુષ એરણ ઉપર હીરો મુકી તે પર પ્રયત્નથી ઘણનો ઘા કરે તો તે હીરાનો ભંગ થતો નથી, પણ તે ડલટો એરણમાં પેશી જાય છે. તેવા હીરાને ચક્રવર્તીની સ્ત્રી (રત્ન) પોતાને હાથે મર્દન કરી તેનું ચૂર્ણ કરીને સ્વસ્તિક પૂરે છે. તે સ્ત્રીરત્ન પણ પૃથ્વીકાયના પીંડને એક નિસાતરા પર મુકી મર્દન કરે ત્યારે તેમાંના કોઈ જીવને પીડા થાય, કોઈને વીલકુલ પીડા ન થાય, કોઈનું મરણ થાય અને કોઈને અલ્પ પણ દુઃખ ન થાય. એટલી વધી પૃથ્વીકાય જીવોની સૂક્ષ્મતા છે.

વઠી જેમ કોઈ મોટા નગરમાં કોઈના ઘરમાંથી ચોરે દ્રવ્ય હુટ્યું તો તેની વાર્તા તેના પાડોશી તો જાણે છે પણ કોઈ તો મૂલ્યથી પણ જાણતા નથી. તેવી રીતે લવણ વિગેરે પૃથ્વીકાયને માટે જાણી લેવું.

તેજ પ્રમાણે સ્થાવર એવા વનસ્પતિ કાયમાં પણ સિદ્ધાંતને અનુસારે જીવત્ત્વ જાણવું. તેઓ વધે છે, પત્ર આવે છે, પુષ્પિત થાય છે, ફલ આપે છે, પોતા પોતાને

૧ સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાય તે સૂક્ષ્મ નિગોદ તેનું. ૨ સાધારણ વનસ્પતિ તે વાદર નિગોદ. તે એક શરીરમાં અનંતા જીવો હોય છે.

પત્ર, પુષ્પ, ફલ આવવાનો કાલ જાણે છે, ઇન્દ્રિયોના અર્થને ગ્રહણ કરે છે, ગિતાદિ-
કની અસર થાય છે, વકુલાદિના વૃક્ષોમાં તેવું દેખાય છે. વઢી તેને જન્મ, વૃદ્ધિ
અને જરા પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી વનસ્પતિને જીવપણું કેમ ન હોય? હોયજ. તે વિષે
કહ્યું છે કે, 'વનસ્પતિ' એ જીવ છે, કારણ કે તેમાં મનુષ્યની જેમ જન્મ, જરા અને
વૃદ્ધિ વિગેરે ગુણો છે. જલ પણ સજીવ છે તે ભૂમિમાંથી દેડકાની જેમ સ્વાભાવિક
રીતે પ્રગટે છે. અગ્નિ પણ સજીવ છે, કારણ કે વાલકની જેમ આહારથી તેની વૃદ્ધિ
જોવામાં આવે છે. પવન પણ સજીવ છે, તે ગાયની જેમ બીજાની પ્રેરણાથી આડો
અથવા નિયતપણે ગમન કરે છે. તેમજ વૃક્ષ પણ સજીવ છે, જો તેની સર્વ ત્વચા
ડરેડી નાંખે તો ગર્ભની જેમ તે વિનાશ પામે છે.

આ પ્રમાણે આગમ વાક્યથી તથા યુક્તિથી તે સ્થાવરનું જીવપણું જાણીને
તેમજ તથાપ્રકારે દયારૂપ ધર્મને સમજીને સ્થાવર જીવની પણ નિર્રથક હિંસા કરવી
નહીં-એ તાત્પર્ય છે.

હવે પ્રથમ વ્રતની સ્તુતિ કરે છે.

સર્વવ્રતેષ્વિદં મુખ્યં સર્વજ્ઞૈઃ પરિભાષિતમ્ ।

પાલનીયં પ્રયત્નેન સર્વપાપાપહં નરૈઃ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા.

“સર્વ વ્રતોમાં સર્વજ્ઞ પ્રભુએ એ વ્રતને મુખ્યવ્રત કહેલું છે. તેથી સર્વ પાપને નાશ
કરનારું તે વ્રત મનુષ્યોએ યત્નવડે પાલવું. આ વિષે શ્રી જિનદાસ શ્રાવકનો પ્રવંધ છે.
તે પ્રાકૃત મુનિપતિ ચરિત્રમાંથી આર્હે લેવીએ છીએ:—

શ્રી જિનદાસ શ્રાવકની કથા.

ચંપા નગરીમાં જિનદાસ નામે શ્રાવક રહેતો હતો. ગુરુમુખથી ધર્મ દેશના
સાંભળીને તેણે સમકિતમૂલ વાર વ્રત ગ્રહણ કર્યાં. એક વચ્ચે તેણે દયાવડે એક વઢ-
દને નિલીછન (લાસી કરવા) થી મુકાવ્યો. કહ્યું છે કે,

દયા વિના દેવગુરુ ક્રમાર્ચા । સ્તપાંસી સર્વેન્દ્રિય યંત્રણાની ॥

દાનાદિ શાસ્ત્રાધ્યનાનિ સર્વે । સૈન્યં ગતસ્વામી યથા વૃથૈવ ॥ ૧ ॥

“દેવ ગુરુના ચરણની પૂજા, તપ, સર્વ ઇન્દ્રિયોનું દમન, દાન અને શાસ્ત્રાધ્યયન
તે સર્વ દયા વિના, સૈન્ય વગરના રાજાની જેમ વૃથા છે.” વઢી “હાથીના ભવમાં
સલલું ઝગાર્યાથી તે મેઘ કુમાર થયો હતો, મેતાર્ય મુનિ ક્રૌંચપક્ષીને ઝગાર્યાથી મોક્ષ
ગયા હતા, કપોતને વચાવવાથી શ્રી શાંતિનાથ તીર્થંકર થયા હતા અને શ્રી મુનિસુવ્રત
સ્વામી અશ્વને ઝગારવા સાઠ યોજન ગયા હતા.” આવા વ્ય નિતિમાં પણ કહ્યું છે કે,

ત્યજેદ્ધર્મ દયાહીનં ક્રિયાહીનં ગુરુસ્ત્યજેત્ ।

ત્યજેત્ ક્રોધમુખી માર્યા નિઃસ્નેહા બાંધવાસ્ત્યજેત્ ॥

“ દયા વગરના ધર્મને છોડી દેવો, ક્રિયા વગરના ગુરુને છોડી દેવા, ક્રોધ-મુખી સ્ત્રીને છોડી દેવી અને સ્નેહ વગરના બાંધવોને છોડી દેવા. ”

હવે તે વલ્લ્હ હંમેશા શ્રેષ્ઠીના મુખથી પ્રતિક્રમણ શાસ્ત્રાદિ સાંભળીને દેશવિરતિ-પણું પામ્યો. તેથી અષ્ટમી બિગેરે પર્વતિથીએ તે પ્રાશુક તૃણ જલ શિવાય કાંઈ સ્વાતો પીતો નહીં. અને દરરોજ જિનદાસશેઠ જે પોતાના ગુરુ હતા તેના દર્શન કર્યા વિના કાંઈ સ્વાતો નહીં.

એક વસ્તે અષ્ટમીને દિવસે શ્રેષ્ઠી શૂન્ય ગૃહમાં રાત્રે પોસહ લઈ કાયોત્સર્ગે રહ્યા હતા. તે દિવસે તેની કુલટા સ્ત્રીએ કોઈ જારની સાથે તે શૂન્ય ગૃહમાંજ રાત્રે મલ-વાનો સંકેત કર્યો હતો. તેથી રાત્રે પાયા નીચે લોઢાના ચાર સ્ત્રીલાવાળા પલંગ સહિત જારને લઈને તે સ્ત્રી જ્યાં શેઠ કાયોત્સર્ગે રહ્યા હતા ત્યાં આવી. અંધકારમાં શેઠને ત્યાં રહેલા નહીં જાણતી તે કુલટાએ તે ચાર સ્ત્રીલાવાળો પલંગ તેની પાસેજ મુક્યો. દૈવયોગે પલંગનો એક પાયો શેઠના પગ ઉપર આવ્યો. પછી પલંગ સ્થિર કરવાને માટે મુદ્ગરના ઘા કરી પેલા ચારે સ્ત્રીલા જમીનમાં નાખ્યા. તેમાંના એક સ્ત્રીલાથી શ્રેષ્ઠીનો પગ બીંધાઈ ગયો, અને તેની મહા વ્યથા થવા લાગી. પછી જ્યારે તે જાર દંપતીએ તે પલંગ પર રહીને મૈથુન કરવા માંડ્યું તે વસ્તે વિશેષ ભાર પડતાં વધારે પીડા ઉત્પન્ન થવાથી તે શ્રેષ્ઠી ક્રોધ નહીં કરતાં શરીર ઉપર વિચાર કરી મનમાં ચિંતવવા લાગ્યા કે— “હું જીવ, તને સ્વવશપણું ઘણું દુર્લભ છે, જ્યારે તું ઘણું સહન કરીશ ત્યારે તને સ્વવશપણું પ્રાપ્ત થશે. વાકી જે પરવશપણું છે તેમાં તારે કાંઈ પણ ગુણ માનવો નહીં. અર્થાત્ તું પરવશપણે ગમે તેટલા કષ્ટ સહન કરે તેમાં તને કાંઈ ગુણ નથી, પણ સ્વવશપણે સહન કરીશ તો ગુણ પ્રાપ્ત થશે. તેવો વસ્ત અત્યારે સ્વયમેવ પ્રાપ્ત થયો છે. વળી તું મૃત્યુથી શા માટે બીવે છે? તે કાંઈ ભય પામેલાને છોડતું નથી, પણ જે જન્મ્યું ન હોય તેને ગ્રહણ કરી શકતું નથી. તેથી જન્મ લેવો ન પડે તેવો યત્ન કર્ય. વળી હું પ્રાણી! સજ્જન પુરુષો દોષજાલને છોડી દઈને પારકા ગુણનેજ મનમાં ધારણ કરે છે. જેમ મેઘ સમુદ્રના ક્ષારપણાહુપ દોષને છોડી દઈ માત્ર જલનેજ ગ્રહણ કરે છે. ” એવી રીતે શ્રેષ્ઠીએ પોતાના દોષનો વિચાર કર્યો પણ તેના ઉપર કોપ કર્યો નહીં. છેવટે તેજ રાત્રીએ શુભ ધ્યાનવડે મૃત્યુ પામી સૌધર્મ દેવલોકે દેવતા થયા.

પ્રાતઃકાલે પોતાના સ્વામીનું તે પ્રકારે મરણ જાણી “અહો! આ અકાર્ય થયું, હવે હું શું કરીશ ? ” એમ તેની સ્ત્રી ચિંતામાં પડી. એવામાં પેલો વલ્લ્હ પ્રાતઃકાલ થવાથી આવશ્યક સાંભળવા, પચાણ લેવા, તેમજ શ્રેષ્ઠીના દર્શન કરવા ત્યાં આવ્યો. એટલે

પત્ર, પુષ્પ, ફલ આવવાનો કાલ જાણે છે, ઇન્દ્રિયોના અર્થને ગ્રહણ કરે છે, ગિતાદિકની અસર થાય છે, વકુલાદિના વૃક્ષોમાં તેવું દેખાય છે. વઢી તેને જન્મ, વૃદ્ધિ અને જરા પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી વનસ્પતિને જીવપણું કેમ ન હોય? હોયજ. તે વિષે કહ્યું છે કે, ‘વનસ્પતિ’ એ જીવ છે, કારણ કે તેમાં મનુષ્યની જેમ જન્મ, જરા અને વૃદ્ધિ વિગેરે ગુણો છે. જલ પણ સજીવ છે તે ભૂમિમાંથી દેડકાની જેમ સ્વાભાવિક રીતે પ્રગટે છે. અગ્નિ પણ સજીવ છે, કારણ કે બાલકની જેમ આહારથી તેની વૃદ્ધિ જોવામાં આવે છે. પવન પણ સજીવ છે, તે ગાયની જેમ બીજાની પ્રેરણાથી આડો અથવા નિયતપણે ગમન કરે છે. તેમજ વૃક્ષ પણ સજીવ છે, જો તેની સર્વ ત્વચા ઉઘેડી નાંખે તો ગર્ભની જેમ તે વિનાશ પામે છે.

આ પ્રમાણે આગમ વાક્યથી તથા યુક્તિથી તે સ્થાવરનું જીવપણું જાણીને તેમજ તથાપ્રકારે દયારૂપ ધર્મને સમજીને સ્થાવર જીવની પણ નિરર્થક હિંસા કરવી નહીં-એ તાત્પર્ય છે.

હવે પ્રથમ વ્રતની સ્તુતિ કરે છે.

સર્વવ્રતેષ્વિદં મુખ્યં સર્વજ્ઞૈઃ પરિભાષિતમ્ ।

પાલનીયં પ્રયત્નેન સર્વપાપાપહં નરૈઃ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા.

“સર્વ વ્રતોમાં સર્વજ્ઞ પ્રભુ એ વ્રતને મુખ્યવ્રત કહેલું છે. તેથી સર્વ પાપને નાશ કરનારું તે વ્રત મનુષ્યોએ યત્નવડે પાલવું. આ વિષે શ્રી જિનદાસ શ્રાવકનો પ્રબંધ છે. તે પ્રાકૃત મુનિપતિ ચરિત્રમાંથી અહીં લખીએ છીએ:—

શ્રી જિનદાસ શ્રાવકની કથા.

ચંપા નગરીમાં જિનદાસ નામે શ્રાવક રહેતો હતો. ગુરુમુખથી ધર્મ દેશના સાંભળીને તેણે સમક્ષિતમૂલ વાર વ્રત ગ્રહણ કર્યાં. એક વચ્ચે તેણે દયાવડે એક વઢ-દને નિર્લીલન (સ્વાસી કરવા) થી મુકાવ્યો. કહ્યું છે કે,

દયા વિના દેવગુરુ ક્રમાર્ચા । સ્તપાંસી સર્વેન્દ્રિય યંત્રણાની ॥

દાનાદિ શાસ્ત્રાધ્યનાનિ સર્વે । સૈન્યં ગતસ્વામી યથા વૃથૈવ ॥ ૧ ॥

“દેવ ગુરુના ચરણત્રી પૂજા, તપ, સર્વ ઇન્દ્રિયોનું દમન, દાન અને શાસ્ત્રાધ્યયન તે સર્વ દયા વિના, સૈન્ય વગરના રાજાની જેમ વૃથા છે.” વઢી “હાથીના ભવમાં સલલું ઝગાર્યાથી તે મેઘ કુમાર થયો હતો, મેતાર્ય મુનિ ક્રૌંચપક્ષીને ઝગાર્યાથી મોક્ષે ગયા હતા, કપોતને વચાવવાથી શ્રી શાંતિનાથ તીર્થંકર થયા હતા અને શ્રી મુનિસુવ્રત સ્વામી અશ્વને ઝગારવા સાઠ યોજન ગયા હતા.” ચાળાક્ય નિતિમાં પણ કહ્યું છે કે,

ત્યજેદ્ધર્મ દયાહીનં ક્રિયાહીનં ગુરુસ્ત્યજેત્ ।

ત્યજેત્ ક્રોધમુખી માર્યા નિઃસ્નેહા બાંધવાસ્ત્યજેત્ ॥

“દયા વગરના ધર્મને છોડી દેવો, ક્રિયા વગરના ગુરુને છોડી દેવા, ક્રોધ-મુખી સ્ત્રીને છોડી દેવી અને સ્નેહ વગરના બાંધવોને છોડી દેવા.”

હવે તે વલ્લ્દ હંમેશા શ્રેષ્ઠીના મુખથી પ્રતિક્રમણ શાસ્ત્રાદિ સાંભળીને દેશવિરતિ-પણું પામ્યો. તેથી અષ્ટમી વિગેરે પર્વતિથી તે પ્રાશુક તૃણ જલ શિવાય કાંઈ खातो પીતો નહીં. અને દરરોજ જિનદાસશેઠ જે પોતાના ગુરુ હતા તેના દર્શન કર્યા વિના કાંઈ खातो નહીં.

એક વખતે અષ્ટમીને દિવસે શ્રેષ્ઠી શૂન્ય ગૃહમાં રાત્રે પોસહ લઈ કાયોત્સર્ગે રહ્યા હતા. તે દિવસે તેની કુલટા સ્ત્રીએ કોઈ જારની સાથે તે શૂન્ય ગૃહમાંજ રાત્રે મલ-વાનો સંકેત કર્યો હતો. તેથી રાત્રે પાયા નીચે લોઢાના ચાર સ્ત્રીલાવાળા પલંગ સહિત જારને લઈને તે સ્ત્રી જ્યાં શેઠ કાયોત્સર્ગે રહ્યા હતા ત્યાં આવી. અંધકારમાં શેઠને ત્યાં રહેલા નહીં જાણતી તે કુલટાએ તે ચાર સ્ત્રીલાવાળો પલંગ તેની પાસેજ મુક્યો. દૈવયોગે પલંગનો એક પાયો શેઠના પગ ઉપર આવ્યો. પછી પલંગ સ્થિર કરવાને માટે મુદ્ગરના ઘા કરી પેલા ચારે સ્ત્રીલા જમીનમાં નાખ્યા. તેમાંના એક સ્ત્રીલાથી શ્રેષ્ઠીનો પગ વીંધાઈ ગયો, અને તેની મહા વ્યથા થવા લાગી. પછી જ્યારે તે જાર દંપતીએ તે પલંગ પર રહીને મૈથુન કરવા માંડ્યું તે વખતે વિશેષ ભાર પડતાં વધારે પીડા ઉત્પન્ન થવાથી તે શ્રેષ્ઠી ક્રોધ નહીં કરતાં શરીર ઉપર વિચાર કરી મનમાં ચિંતવવા લાગ્યા કે—“હું જીવ, તને સ્વવશપણું ઘણું દુર્લભ છે, જ્યારે તું ઘણું સહન કરીશ ત્યારે તને સ્વવશપણું પ્રાપ્ત થશે. વાકી જે પરવશપણું છે તેમાં તારે કાંઈ પણ ગુણ માનવો નહીં. અર્થાત્ તું પરવશપણે ગમે તેટલા કષ્ટ સહન કરે તેમાં તને કાંઈ ગુણ નથી, પણ સ્વવશપણે સહન કરીશ તો ગુણ પ્રાપ્ત થશે. તેવો વસ્ત્ર અત્યારે સ્વયમેવ પ્રાપ્ત થયો છે. વળી તું મૃત્યુથી શા માટે વીંધે છે? તે કાંઈ ભય પામેલાને છોડતું નથી, પણ જે જન્મ્યું ન હોય તેને ગ્રહણ કરી શકતું નથી. તેથી જન્મ લેવો ન પડે તેવો યત્ન કર્ય. વળી હું પ્રાણી! સજ્જન પુરુષો દોષજાલને છોડી દઈને પારકા ગુણનેજ મનમાં ધારણ કરે છે. જેમ મેઘ સમુદ્રના ક્ષારપણાનું દોષને છોડી દઈ માત્ર જલનેજ ગ્રહણ કરે છે.” એવી રીતે શ્રેષ્ઠીએ પોતાના દોષનો વિચાર કર્યો પણ તેના ઉપર કોપ કયો નહીં. છેવટે તેજ રાત્રીએ શુભ ધ્યાનવડે મૃત્યુ પામી સૌધર્મ દેવલોકે દેવતા થયા. પ્રાતઃકાળે પોતાના સ્વામીનું તે પ્રકારે મરણ જાણી “અહો! આ અકાર્ય થયું, હવે હું શું કરીશ?” એમ તેની સ્ત્રી ચિંતામાં પડી. એવામાં પેલો વલ્લ્દ પ્રાતઃકાલ થવાથી આવશ્યક સાંભળવા, પચાણ લેવા, તેમજ શ્રેષ્ઠીના દર્શન કરવા ત્યાં આવ્યો. એટલે

પેલી કુટિલ સ્ત્રી શ્રેષ્ઠીનું રુધિર તે વલ્લદના શિંગડા ઉપર ચોપડી વુંવારવ કરતી સતી હૃદય તાડન કરવા લાગી. અને કહેવા લાગી કે, આ વલ્લદે મારા પતિને મારી નાખ્યો. તે સાંભળી ઘણા લોકો વલ્લદની નિંદા કરવા લાગ્યા. કારણ કે, “જલ્લમાં માંછ-લાના પગલા જણાય નહીં, આકાશમાં પક્ષીના પગલા જણાય નહીં, અને સ્ત્રીના હૃદયનો માર્ગ જણાય નહીં. તે ત્રણે અમાર્ગમાં માર્ગ છે.” તે વચ્ચે લોકોએ કરેલી પોતાની નિંદા સાંભળીને તે વલ્લદ મસ્તકની સંજ્ઞાથી ‘મેં નથી માર્યો’ એમ જણાવા લાગ્યો. પછી લોકો તે વંનેને રાજા પાસે લઈ ગયા. મંત્રીએ ન્યાય કર્યો કે, આ વંનેમાં જે સત્ય હોય તે જિવ્હાવડે તપાવેલા લોઢાના ગોળાને ચાટે. તે વાત વલ્લદે સંજ્ઞાથી સ્વીકારી, અને તત્કાલ તપાવીને લાવેલા લોઢાના ગોળાને ચાટવા લાગ્યો. તે જોઈ પેલી કુલટા સ્ત્રીનું મુખ શ્યામ થઈ ગયું. તેથી તત્કાલ રાજાએ તેને હૃદ પાર કરી દીધી.

જિનદાસ શ્રેષ્ઠીએ તેવું મહા આકરું દુઃખ પડતાં છતાં પણ પોતાના ધર્મને મન વચન કાયાવડે જરા પણ છોડ્યો નહીં. વલ્લી વલ્લદને ધર્મવાન કર્યો, અને પોતાની સ્ત્રીને મોટા અપરાધવાળી જોઈને મનમાં જરા પણ તેની હિંસા ચિંતવી નહીં.

इत्यद्वदिनपरिमितोपसंग्रहव्याख्यायामुपदेशप्रासाद
ग्रंथस्य वृत्तौ प्रथमव्रतविषये चतुःषष्टितमः
प्रबंधः ॥ ६४ ॥

વ્યાખ્યાન ૬૫ મું.

હવે કુલક્રમથી ચાલી આવતી હિંસાને છોડનારની સ્તુતિ કરે છે.

—o:o:o:o:o—

वंशक्रमगतं हिंसा मपित्यजति यो बुधः ॥

स स्याद् हरिबलस्यैव राज्यादिसंपदां पदं ॥ १ ॥

વ્યાખ્યા.

“જે વાણ પુરુષ કુલક્રમથી ચાલી આવતી હિંસાને પણ છોડી દે છે તે હરિ-વલ્લની જેમ રાજ્યાદિકની સંપત્તિનું સ્થાન થાય છે.”

શ્રી હરિવલ્લમાઘીની કથા.

કાંચનપુર નગરમાં જિતારિ નામે રાજા હતો. તેને વસંતશ્રી નામે લાવણ્યરુ-
પવતી પુત્રી હતી. એ ગામમાં એક હરિવલ્લ નામે મચ્છીમાર રહેતો હતો. તે એક દિવસ
પોતાની સ્ત્રીના કલહથી ઝડેગ પામી જાઝ લડને નદીને તીરે આવ્યો. ત્યાં એક મુનિને
જોઈ તે તેની પાસે ગયો, અને તે મુનિ પાસેથી તેણે આ પ્રમાણે ધર્મ દેશના સાંભળી:-
“ મેરુ પર્વતથી શું મોટું છે, સમુદ્રથી શું ગંભીર છે, આકાશથી વિસ્તારવાળું શું છે, અને
અહિંસા ધર્મથી વીજો ધર્મ શો છે? ” અર્થાત્ તે ચારવાનાજ મોટા છે. “ જ્યાંસુધી
ઘટલું પળ જાણ્યું નહીં કે, વીજાને પીડા કરવી નહીં, ત્યાંસુધી પરાઘના પુલ્કાની જેવાં
કોટી અસરોના પદને ધણી ગયા તો તેથી શું? કાંઈ નહીં. ” તે વિષે મહાભાર-
તમાં પણ કહ્યું છે કે,

યોદધ્યાત્કાંચનંમેરુ કૃત્સ્નાંચૈવ વસુંધરાં ।

એકસ્ય જીવિતં દદ્યાત્ નચ તુલ્યં યુધિષ્ઠિરઃ ॥

“ હે યુધિષ્ઠર, જો કોઈ સુવર્ણનો મેરુ આવે અને સમગ્ર પૃથ્વીનું દાન કરે તો-
પણ તે એકને જીવિતદાન આપવા તુલ્ય થતું નથી. ” ઇત્યાદિ દેશના સાંભળી ધર્મના
મર્મને જાણીને હરિવલ્લ બોલ્યો- હે ભગવન્ ! રાંકને ઘરે ચક્રવર્તીના ભોજનની જેમ
મચ્છીમારના કુલમાં જન્મેલા મારા જેવા રાંકને હિંસા ત્યાગ કરવી અશક્ય છે. મુનિ
બોલ્યા કે-જો તું અધિક ત્યાગ કરી શકે નહીં તો ‘ જે પ્રથમ જાલમાં મત્સ્ય આવે તેને
છોડી દેવો ’ એવો અલ્પ નિયમ ગ્રહણ કર્યો. હરિવલ્લે એ નિયમ ગ્રહણ કર્યો. પછી
નદીમાં જાઝ નાચી ઘટલે તેમાં એક મોટો મત્સ્ય આવ્યો. ફરીવાર જાઝ નાચતાં
પણ તેનો તે મત્સ્ય આવ્યો. ઘટલે ઇંધાળી રાચવા સારું તેના કંઠમાં એક કોડી
વાંધીને તેને છોડી મુક્યો. પાછો ફરીવાર પણ તેજ આવ્યો. એવી રીતે સંધ્યાકાઝ
સુધી અન્યઅન્ય સ્થાને જડને જાઝ નાચી તોપણ તેજ મચ્છ આવ્યો અને તેને છોડી
મુક્યો. આવી તેની દૃઢતાથી કોઈ દેવ પ્રસન્ન થયો અને સંતુષ્ટ થઈને કહ્યું કે, “ વર-
દાન માગ. ” હરિવલ્લે કહ્યું, “ આપત્તિમાં તત્કાઝ મારી રક્ષા કરજો. ” દેવ તેવો વર
આપીને અંતર્ધાન થઈ ગયો. પછી મત્સ્ય મળ્યા નહીં તેથી સ્ત્રીના-ભયથી ઘેર નહીં જતાં
તે કોઈ દેવાલયમાં જડને સુઢ રહ્યો.

આ અરસામાં નગરમાં એવું વન્યું કે, એક દિવસ રાજકન્યા ગોચે વેઠી હતી.
તે હરિવલ્લ નામના કોઈ ગૃહસ્થના પુત્રને જોડને તેનીપર સરાગી થઈ. તેથી તેણીએ
કોઈ ઊપાયથી હરિવલ્લ શ્રેષ્ઠીપુત્રને પોતાની તડફ સરાગી કર્યો. દૈવયોગે તેમણે પર-
સ્પર જ્યાં પેલો હરિવલ્લ મચ્છીમાર સુતો હતો તેજ દેવાલયમાં તેજ દિવસે આવવાનો

સંકેત કર્યો. રાજકુમારી વસંતશ્રી તો તે રાત્રે પોતાનું સર્વસ્વ લઈ અશ્વ ઉપર બેસીને તે દેવાલયને દ્વારે આવી. અહીં શ્રેષ્ઠીપુત્રે વિચાર્યું કે, આ કામ કરવું ગુણજનોને યુક્ત નથી. એ કાર્ય કરવાથી કુલની મલિનતા થાય. વઢી તે રાજપુત્રી હોવાથી વી-જા પળ કષ્ટ પ્રાપ્ત થાય. આવા વિચારથી તે રાત્રે ઘેર જ રહ્યો. કહ્યું છે કે, “ સ્ત્રી જા-તિમાં દંભ, વણિક જાતિમાં અત્યંત બ્હીકણપણું, ક્ષત્રીય જાતિમાં રોષ અને બ્રાહ્મણ જાતિમાં લોભ એ સ્વાભાવિક રહેલા છે. ”

અહીં પેલી રાજકુમારીએ દેવદ્વારે આવીને હરિવલ્લ ! એવા નામથી સાંકેતિક શ્રેષ્ઠી પુત્રને બોલાવ્યો ને કહ્યું કે—સ્વામી, ચાલો આપણે દેશાંતર જઈએ. જેથી આપણો મનોરથ સફળ થાય. મચ્છી હરિવલ્લ કોઈ સાથે સંકેત છે એમ જાણી હુંકારો દર્શને તૈયાર થયો. વન્ને એકજ અશ્વ ઉપર બેસી આગલ ચાલ્યા. માર્ગમાં રાજપુત્રી વારંવાર તેને બોલાવે પણ તે તો માત્ર હુંકારોજ આપે. છેવટે રાજસુતાએ સ્વેદ પામી વિચાર્યું કે, આ કોઈ બીજો પુરુષ છે. તેમ કરતાં જ્યારે રવિનો પ્રકાશ થયો ત્યારે તો તેનું રૂપ જોઈ તેણે વિચાર્યું કે, મને ધિક્કાર છે, પેલા હાથીની જેમ મારી વંને ઇષ્ટ વસ્તુ નષ્ટ થઈ. જેમકે—“ કોઈ હાથીને ગ્રીષ્મ ઋતુમાં દાહથી પીડિત થતાં ઘણી તૃષ્ણા લાગી. તેથી કોઈ સરોવર જોઈને તે ઉતાવળો તેની પાસે જવા ચાલ્યો; જેવો તે કાંઠાની નજીક આવ્યો તેવામાં તે કાદવમાં એવો ધૂંચી ગયો કે, દુર્દૈવ્યોગે તે તીર અને નીર વંને થી અષ્ટ થયો. ” આવા નિર્ભાગી દુષ્ટકુલમાં જન્મેલા મુર્ખ, અનિષ્ટ પતિના નિત્ય સં-યોગ કરતાં તો એકવાર મરવું સારું છે. આ પ્રમાણે સ્વેદ કરતી રાજકુમારીને જોઈને હરિવલ્લે વિચાર્યું કે, મને ધિક્કાર છે, મેં કપટ કરીને આ રાજપુત્રીને છેતરી છે. તે વચ્ચે તેની ચિંતા દૂર કરવા માટે પેલા દેવે તેનું કામદેવ જેવું સ્વરૂપ કરી દીધું અને આકાશ વાણી કરી કે, હે રાજપુત્રી ! આવા પુણ્યવાન પતિને મેઢવીને બીજી શેની ઇચ્છા કરે છે ? પછી વંનેને પ્રીતિ થવાથી તે દેવે તેમને ગાંધર્વ વિવાહ વડે પરણાવ્યા.

ત્યાંથી તેઓ વિશાલા નગરીમાં આવ્યા. ત્યાં એક સુંદર ગૃહ ખાડે રાखીને તેમાં રહ્યા. કેટલેક દિવસે હરિવલ્લ કેટલીક ભેટો આપીને રાજાનો માનપાત્ર થયો. એક દિવસ મંત્રીએ રાજાની પાસે વસંતશ્રીના રૂપ લાવણ્યનું વર્ણન કર્યું. તે સાંભળી રાજા તેની ઉપર લુબ્ધ થયો. તેથી હરિવલ્લને હળવાની ઇચ્છાથી એક વચ્ચે તેણે સભા વચ્ચે કહ્યું કે, મારી સભામાં હરિવલ્લ જેવો બીજો કોઈ સાહસીક નથી કે જેમારે ઘેર આવવા માટે લંકાપતિ વિભીષણને નિમંત્રણ કરી લાવે. હરિવલ્લે પોતાનો ઉત્તકર્પ સાંભળી રાજાને કહ્યું કે—સ્વામી, જો તેમને નિમંત્રણ કરવું હશે તો હું થોડા દિવસમાં એ કામ કરી આવીશ. રાજાએ આજ્ઞા આપી એટલે ત્યાંથી જંડીને હરિવલ્લ પોતાને ઘેર આવ્યો. અને વસંતશ્રીને એ વૃત્તાંત જણાવીને કહ્યું કે, હું આવું ત્યાંસુધી તું રુઢી રીતે શીઝ

ધાલજે હું કરેલી પ્રતિજ્ઞાનો નિર્વાહ કરવા માટે જાઉં છું—નીતિમાં કહું છે કે, “કદિ મસ્તક હેદાય કે વધવંધન પ્રાપ્ત થાય તથાપિ ઉત્તમ પુરુષોએ અંગીકાર કરેલું પાલવું. પછી જે ભાવી હોય તે થાય.” આ પ્રમાણે કહીને તે ઘરેથી ચાલી નીકલ્યો. અનુક્રમે સમુદ્રને તીરે આવીને વિચારવા લાગ્યો કે, અહો, આ કાર્યનો નિર્વાહ શી રીતે થશે ? પછી પૂર્વે વરદાન આપનારા દેવનું સ્મરણ કરીને તેણે સમુદ્રમાં ઝંપાપાત કર્યો. ઇટલે તત્કાલ તે દેવે તેને ઉપાડીને લંકાના ઉપવનમાં મુક્યો. ત્યાં એક રમણીય મેહેલ જોઈને ‘ આ શું ’ એમ આશ્ચર્ય પામી હરિવલ્લ તેમાં પેઠો. ત્યાં એક ઓરડામાં એક યૌવ-નવતી ઘાઘા અચેતન સ્થિતિમાં પડેલી જોવામાં આવી. તે જોઈને હરિવલ્લ વિચારમાં પડ્યો કે, આ શું આશ્ચર્ય ! ત્યાં નજીકમાં એક અમૃતપૂર્ણ તુંબી તેના જોવામાં આવી. તેને જલ્લ જાણીને તેણે તે ઘાઘાના સર્વ અંગપર સિંચન કર્યું. જેથી તત્કાલ તે કન્યા ઊંઘમાંથી જાગે તેમ બેઠી થઈ અને હરિવલ્લને જોઈ લજ્જા ધારણ કરીને ઊભી રહી. પછી તેણીએ પુછ્યું; કે હે સ્વામી ! અહિં કેમ આવ્યા છો ? હરિવલ્લે આવવાનું સર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યું. પછી તેણે તે ઘાઘાનું સ્વરૂપ પુછ્યું; ઇટલે તે બોલી—સ્વામી, મારો પિતા આ લંકાપતિના દેવનો પૂજારી છે. એક દિવસ મારા પિતાએ કોઈ નિમિત્તિઆને પૂછ્યું કે, મારી પુત્રીને કેવો પતિ મળશે ? તેણે કહ્યું કે, તેનો પતિ રાજા થશે. એ સાંભળીને રાજ્યના લોભથી તે મારો પિતાજ મુર્ખપણાથી મને પરણવાને ઇચ્છવા લાગ્યો. “એવા લોભી પુરુષને ધિક્કાર છે, કે જે ઊન્માર્ગમાંજ ગમન કરે છે. રાત્ર્યંધ, દિવાંધ, જાત્યંધ, માયાંધ, માનાંધ, ક્રોધાંધ, કામાંધ અને લોભાંધ, એ ઉત્તરોત્તર અધિક અધિક અંધ ગણાય છે.” આથી તે હું સ્વચ્છંદ રીતે ન વર્તું તેટલા માટે મંત્રવડે મને મૂંછિત કરીને બહાર જાય છે. અને પાછો આવી આ અમૃતવડે મને સજીવન કરે છે. એની દુર્મતિથી સર્વ સ્વજનોએ તેને દૂર કર્યો છે. તેના આવા કૃત્યથી કોઈ વાર મારું મૃત્યુ થશે; માટે હે મહાભાગ ! આ લગ્ન વેળાએજ મારું પાણીગ્રહણ કરો કે જેથી હું ચિર-કાલ જીવું. હરિવલ્લે તત્કાલ તેમ કર્યું, ઇટલે તે બોલી—સ્વામી, હવે અહિંથી આપણે પલાયન કરવું યોગ્ય છે. કારણ કે મારો પિતા આવી ચડશે તો વિગ્ન ઊત્પન્ન થશે. વલ્લી ન બની શકે એવું જે વિભિષણને આમંત્રણ તે કરવાની કાંઈ જરૂર નથી. તે છતાં તમે અહિં આવ્યા છો તેવી તમારા રાજાને પ્રતીતિ કરાવવા માટે હું વિભિષણનું ચંદ્રહાસ સ્વરૂપ કોઈ ઉપાયે લાવી આપીશ. પછી તેની સમાંતિથી તે સ્ત્રીએ વિભિષણનું ચંદ્રહાસ સ્વરૂપ ગુપ્ત રીતે લાવી આપ્યું. પછી તે સ્ત્રીની બુદ્ધિથી ચમત્કાર પામેલો હરિવલ્લ પેલી અમૃત તુંબી, તે સ્ત્રી અને ચંદ્રહાસ સ્વરૂપે લઈ લંકા નગરીની બહાર નીકલ્યો.

અહિં હરિવલ્લના ગયા પછી રાજા ગુપ્ત રીતે તેને ઘેર આવ્યો. અને વસંતશ્રી પાસે તેના સંગમની પ્રાર્થના કરી. તે ચતુરા દ્વેષ અને સ્વેદ અંતરમાં ગોપવીને બોલી કે,

હે રાજા, મારા પતિની શુદ્ધિ આવતા સુધી રાહ જુવો. રાજાએ કપટ વૃત્તિએ વિચાર્યું કે, “ હવે આ સ્ત્રી મારે વશ્યજ થવાની છે અને તેનો પતિ તો મૃત્યુજ પામવાનો છે તેથી થોડા દિવસ રાહ જોવી ઠીક છે. ” આવું વિચારી તેનું વાક્ય સ્વીકારીને તે પાછો રાજમહેલમાં ગયો.

અહિં હરિવલ્લ દેવ સાનિધ્યે સમુદ્ર ઉતરી કુસુમશ્રીને પોતાના નગરના ઝંઘાનમાં મુકી ગુપ્ત રીતે પોતાને ઘેર આવ્યો. ત્યાં વસંતશ્રી પતિની વિરહ વ્યથાથી પીંડાતી હતી. પછી તેને પ્રત્યક્ષ મળ્યો વંનેએ પોતપોતાના વૃત્તાંત જણાવ્યા. પછી હરિવલ્લે રાજાની ઇચ્છાનું મર્દન કરવા માટે રાજાની પાસે પોતાના ખબર મોકલાવ્યા. પછી તેણે પોતે જઈને રાજાને કહ્યું કે, “ હું વિભિષણને નોતરી તેની પુત્રી પરણીને આવ્યો છું. તે સ્ત્રી ઉપવનમાં છે અને વિભિષણ કુશલ છે. ” આવું કર્ણ કટુ વચન સાંભળી રાજા વિસ્મય પામ્યો, પણ લોકાપવાદના ભયથી તેને પ્રિયા સાથે મહોત્સવપૂર્વક સ્વનગરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. પછી રાજાએ તેને વૃત્તાંત પુછ્યું, એટલે તેં વોલ્યો “ હૈ રાજન્ ! હું અહિંથી ચાલી અનુક્રમે દુસ્તર સાગર પાસે ગયો. ત્યારે સમુદ્ર જોઈને મને ઘણો ઉદ્વેગ થયો. તેવામાં સમુદ્રમાંથી આવતા એક રાક્ષસને મેં દીઠો. તેને જોઈ મેં નિર્ભયપણે લંકામાં જવાનો ઉપાય પુછ્યો. એટલે તેણે કહ્યું કે, જે પુરુષ અહીં કાષ્ઠ ભક્ષણ (અગ્નિ પ્રવેશ) કરે તેનોજ ત્યાં પ્રવેશ થાય છે. એમ સાંભળી ‘ સેવકે સ્વામી કાર્ય અવશ્ય કરવુંજ જોઈએ ’ એવું હૃદયમાં ધારી હું ચિતામાં પેટો; એટલે મારા દેહની ભસ્મ લઈ તેણે વિભીષણ પાસે મૂકી અને મારું વૃત્તાંત જણાવ્યું. પછી વિભીષણે મારી સત્વિક વૃત્તિથી સંતુષ્ટ થઈ અમૃત છાંટીને મને સજીવન કર્યો. અને પોતાની પુત્રી પરણાવી. પછી મેં તેમને તમારું આમંત્રણ જણાવ્યું. ત્યારે તે વોલ્યા કે, “ મોટા માણસે પોતાથી ન્યૂન હોય તેને ઘેર જવું તે માન હાનિ છે, એથી પ્રથમ તારા રાજાએ અહિં આવવું યોગ્ય છે, પછી હું તારા કહેવા પ્રમાણે કરીશ. આ વાતની ઇંધાળી તરીકે હું મારું ચંદ્રહાસ સ્વર્ગ તને આપું છું. ” એમ કહી મને સ્વર્ગ આપ્યું. પછી તેમણે પોતાની શક્તિથી પ્રિયાસહિત મને અહિં પોહોચાડી દીધો. ”

આવા યુક્તિવાલા તેના વાક્યને સત્ય માની રાજા મંત્રીની સાથે વિચારમાં પડ્યો કે, અહો, આ તો જીવતો આવ્યો. માટે હવે ફરીવાર કાંઈક છલ્લ કરીને તેને દુઃખમાં પાડીએ. કહ્યું છે કે, “ રાજા, સર્પ, પિશુન, ચોર, ધૂંદ્ર દેવતા, શિકારી પ્રાણી, શત્રુ અને ઢાકણ તે દુષ્ટ છે તોપણ છલ્લ વિના શું કરી શકે, તે શિવાય તેમનો આરંભ નિષ્ફલ થાય છે. ”

એક વચ્ચે હરિવલ્લે ભવિષ્યમાં થવાના અનર્થનો વિચાર કર્યા વગર મંત્રીઓ સહીત રાજાને ભોજનનું નિમંત્રણ કર્યું. રાજા જમવા આવ્યો ત્યારે તેની વંને સ્ત્રીનું

છાવળ જોડને અત્યંત કામ પીડિત થઈ ગયો. પછી તેણે મંત્રીને પોતાનો અભિપ્રાય જણાવ્યો. એટલે મંત્રીએ કહ્યું કે, હે સ્વામી ! યમરાજાને આમંત્રણ કરવો જવાને મિષે અને અગ્નિમાં નાચી દઈએ, તો આપણું ઇચ્છિત પૂર્ણ થાય. રાજાને તે વિચાર પસંદ પડ્યો. અન્યદા રાજાએ હરિવલ્લને વોલાવીને કહ્યું કે, હે સાત્ત્વિક શિરોમણિ ! તમારા શિવાય વીજો કોણ અગ્નિમાર્ગે જઈને યમરાજાને મારે ઘેર તેડી લાવે ? તે સાંભળી હરિવલ્લે વિચાર્યું કે, રાજાને આવી બુદ્ધિ મંત્રીથી પ્રાપ્ત થઈ છે. પછી તે તો રાજાની આજ્ઞા પ્રમાણ કરીને ઘેર આવ્યો અને વિચારવા લાગ્યો કે, “ સ્વલ પુરુષોને ઉપકાર કરવાથી ડાહ્યા મહાદોષ ઉત્પન્ન થાય છે, શું અનુકૂલ વર્તવાથી (મન ગમતું ભોજન खावाથી) રોગ અતિશય કોપ કરતા નથી ? કરે છે. ” માટે હવે સ્વલને યોગ્ય શિક્ષાજ કરવી.

પછી રાજાએ એક ચિતા રચાવી. હરિવલ્લ પણ તરત પેલા દેવને સંભારીને ત્યાં આવ્યો અને જ્વલાયમાન અગ્નિમાં પ્રવેશ કર્યો. તત્કાલ તેની કાયા સુવર્ણવત્ દેવીપ્રમાણ થઈ અને તે પોતાને ઘેર આવ્યો પણ કોઈએ તેને જોયો નહીં. એ સમયે રાજા પણ નિર્ભયપણે હરિવલ્લને ઘેર આવ્યો અને તેની સ્ત્રીઓની પાસે કામભોગની યાચના કરી. ત્યારે તે સ્ત્રીઓ વોલી કે—“ હે સ્વામી, આપને સેવકની સ્ત્રીઓ પાસે આવું વાક્ય બોલવું ઘટિત નથી. કારણ કે આતો પેહેરેગીરોએજ ચોરી કરવી, રક્ષકોએજ ધાડ પાડવી, જલમાંથીજ લહાય ઉત્પન્ન થવી અને સૂર્યથી ડાહ્યા ઉત્પન્ન થવા જેવું છે. ” આવી રીતે અનેક યુક્તિથી સમજાવ્યો તથાપિ તેણે પોતાનો આગ્રહ મુક્યો નહીં, એટલે તે બંને સ્ત્રીઓએ મઠીને રાજાને દૃઢ બંધનથી બાંધી લીધો અને તેના અવયવ જર્જરીત કરી દીધા. પછી દયા લાવીને તેને છોડી મુક્યો એટલે પ્રાતઃકાળે તે લજ્જાથી પોતાના અંતઃપુરમાં પેસી ગયો.

હવે હરિવલ્લે વિચાર્યું કે, કોઈ વાર આ દુષ્ટ મંત્રી આવા દંભ કરીને મને મારી નાશશે માટે હુંજ દંભ કરીને તેને યમરાજાનો અતિથી કરું. કહ્યું છે કે :—

ब्रजंति ते मूढधियः पराभवं, भवंति मायावीषु ये न मायिनः ।

प्रविश्य ही घ्नंति शठास्तथाविधान, संवृतांगान्निशिता इवेषुवः ॥૧॥

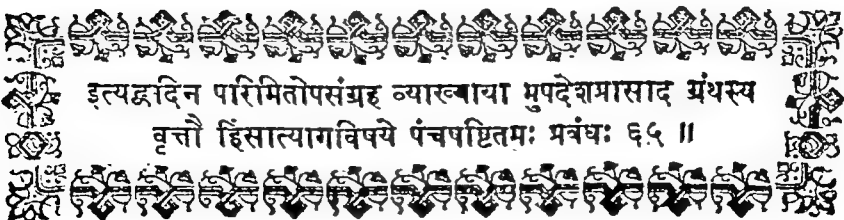
“ જે માયાવીની સાથે માયાવી થતાં નથી તે મૂઢ લોકો પરાભવને પામે છે. કારણ, તેવા શઠ લોકો કવચ વગરના શરીરવાલા પુરુષોને જેમ તીક્ષ્ણ વાળ પરાભવ કરે છે તેમ અંદર પેશનિ હેરાન કરે છે. ” આ પ્રમાણે વિચારી હરિવલ્લ કોઈ પુરુષને યમરાજાનો છડીદાર બનાવી તેની સાથે રાજસંભામાં આવ્યો. રાજા તેને જોઈ વિસ્મય પામી ગયો. તેણે હરિવલ્લને યમરાજાનું સ્વરૂપ પૂછ્યું એટલે હરિવલ્લે સ્વબુદ્ધિ પ્રમાણે તેનું વર્ણન કરી વતાવ્યું. પછી જણાવ્યું કે, “ હે સ્વામી, હું યમરાજાનું વર્ણન

वचनथी शुं करी शकुं. कारण के मोटा मोटा योगिद्रो पण तेना भयथी योगाभ्यास करे छे. वधारे शुं कहुं! त्रणे भुवन तेनी सेवा करे छे. हे राजेंद्र! में ज्यारे सारी युक्तिथी तेने आमंत्रण कयुं त्यारे तेमणे पोतानो छडीदार मारी साथे आपीने कहुं के, मारी समृद्धि जोवाने माटे तारा राजाना मंत्रीने आनी साथे मोकलजे पछी हुं तेनी साथे आवीश." हरिवळे आ प्रमाणे कहुं एटले पेला कृत्रीम छडीदारे पण कहुं के, हे मंत्री ! सत्वर त्यां पधारो. ते वरखते राजा पण ज्वलता अग्निमां प्रवेश करवाने उत्सुक थइ गयो. ते जोइ स्वामीद्रोहना भयथी हरिवळे कहुं के, महाराज ! प्रथम तमारा आव-वाना खबर आपवा मंत्रीने मोकलो पछी आप पधारजो. एटले मंत्री राजानी वधा-मणी देवाने माटे उत्सुक थइ सत्वर अग्निमां पड्यो अने भस्मावशेष थइ गयो. पछी हरिवळे राजाने कहुं के, हे स्वामी, परस्त्रीना अंगनो संग करवानी बुद्धि छोडी आप चिरकाल दीर्घायु थाओ. स्वामीद्रोहनुं महापाप जाणी में आपने मृत्युथी बचाव्या छे. हवे फरीवार पापबुद्धि आपनारा ते मंत्रीना दर्शन थशे नहीं. आ प्रमाणे सांभळी खेद करतो सतो राजा पोताना महेलमां गयो. पण राजा तेनुं चातुर्य जोइने यणो संतुष्ट थयो तेथी तेनी साथे पोतानी कन्यानो विवाह कयों.

अहिं कांचनपुरना राजाए मुसाफरोना मुखथी पोतानी पुत्रीना तथा हरिव-ळना खबर सांभळ्या. तेथी तत्काल तेणे पोताना जामाताने बोलावी पोतानुं राज्य अर्पण कयुं. पछी हरिवळ राजाए पोताना राज्यमां अमारीघोषणा करावी. अन्यदा विहार करतां करतां तेना धर्मगुरु मुनि महाराजा त्यां पधार्या. तेमने वंदना करी धर्म देशना सांभळी. पछी पोताना देशमांथी साते व्यसनौने दूर कराव्या.

छेवटे पोतानी राजगादी उपर पोताना पुत्रने बेसाडी त्रण राणीओ साथे तेणे दीक्षा लीधी. अनुक्रमे हरिवळ राजर्षि मुक्तिने प्राप्त थया.

हे भव्यो, आ प्रमाणे हरिवळनुं चरित्र सांभळी आ लोकमां पण पूर्ण फळने आपनारी जीव दयाने विषे महान् प्रयत्न करो. आ हरिवळनुं वधारे विस्तारवाळुं चरित्र श्री प्रतिक्रमण सूत्रनी वृहद्वृत्तिथी जाणी लेवुं.

इत्यद्वादिन परिमितोपसंग्रह व्याख्याया उपदेशप्रासाद ग्रंथस्य
वृत्तौ हिंसात्यागविषये पंचपष्ठितमः प्रबंधः ६५ ॥

વ્યાખ્યાન ૬૬ મું.

હવે જે પ્રાણી નિરંતર છકાયની હિંસા કરવામાં તત્પર
રહે છે તેનું ફલ બતાવે છે.

નિરપરાધ જંતૂનાં કુર્વંતિ વધમન્વહં ।

અસંયતા ગતઘૃણા ભ્રમંતિ ભવકંદરે ॥

વ્યાખ્યા.

“ જે પ્રાણી હંમેશા નિર્દયપણે અને અવિરતપણે નિરપરાધી પ્રાણીઓની હિંસા કરે છે તે આ સંસારને વિષે પરિભ્રમણ કરે છે. ” શ્રી પુષ્પમાલાની ટીકામાં કહ્યું છે કે, “ જે જીવ પ્રાણીને વધ બંધન કરવામાં તેમજ મારવામાં નિરંતર તત્પર હોય છે અને જીવોને અતિ દુઃખ આપનાર હોય છે તે મૃગાવતીના પુત્રની જેમ સઘળા દુઃખના સ્થાનરૂપ થાય છે. ” આ ઢેકાણે વધ શબ્દે પ્રાણીને તાડનાદિ કરવાવડે પીડા ઉપજાવવાનું સમજવું. વંધ શબ્દે દોરડા વિગેરે સસ્ત્ર વંધન કરવાનું સમજવું અને મારણ શબ્દવડે પ્રાણથી વિયોગ કરાવવાનું સમજવું. તે વધ, વંધ તથા મારણમાં રક્ત અને જુદું આલ દેવા વિગેરેથી પ્રાણીને ઘણું દુઃખ ઊત્પન્ન કરનાર પ્રાણી મૃગાપુત્રની જેમ સમસ્ત પ્રકારના દુઃખનું ભાજન થાય છે. તે મૃગાપુત્રનું દૃષ્ટાંત શ્રી વિપાક સુત્રને અનુસારે અહીં લખીએ છીએ.

શ્રી મૃગાપુત્રની કથા.

શ્રી વીર પ્રભુ પૃથ્વીને પવિત્ર કરતા કરતા અન્યદા મૃગ નામના ગામના ડગ્યાન સમોસર્યા. પછી પ્રથમ ગળધર શ્રી ઇંદ્રમૂર્તિ પ્રભૂની આજ્ઞા લઈને મૃગ ગામમાં ગોચરીએ ગયા. ત્યાંથી એણીય અન્નાદિ લઈ પાછા વળતાં માર્ગમાં એક વૃદ્ધ અને અંધ કોઠીઆને જોયો. તેના મુઠ્ઠ ઉપર માચીઓ વળવળી રહી હતી અને તે પગલે પગલે સ્વલિત થતો હતો. એવા દુઃખના ધરૂપ તેને જોઈ ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુની પાસે આવીને પૂછ્યું કે “ હે ભગવન્ ! આજે મેં એક એવો મહા દુઃખી પુરુષને જોયો છે કે તેના જેવો વિશ્વમાં વીજો કોઈ હશે ?

પ્રભુ વોલ્યા—“ હે ગૌતમ ! એને કાંઈ મોટું દુઃખ નથી, પણ આજ ગામમાં વિજય રાજાની પત્ની મૃગાવતિ નામે રાણી છે તેનો પ્રથમ પુત્ર લોઢિઆના જેવી આકૃતિવાળો છે, તેના દુઃખની આગલ આનું દુઃખ કોણ માત્ર છે. એ મૃગાપુત્ર મુઠ્ઠ, નેત્ર અને નાસિકાદિકે રહિત છે, તેના દેહમાંથી દુર્ગંધી રુધિર અને પરં શ્રવ્યા કરે છે, તે જન્મ સીધા પછી સદા ભૂમિગૃહમાંજ રહે છે. ” આ પ્રમાણે સાંભળી ગૌતમસ્વામી આ-

શ્રય પામ્યા અને પ્રમુની આજ્ઞા લઈ તેને જોવાની ઇચ્છાએ રાજાને ઘેર ગયા. રાજ-
પત્ની મૃગાવતી ગણધર મહારાજને અચાનક આવેલા જોઈ બોલી— હે ભગવન્, તમારું
દુર્લભ આગમન અકસ્માત્ કેમ થયું છે ? ગણધર ભગવંત બોલ્યા— ‘ મૃગાવતી ! પ્ર-
મુના વચનથી તારા પુત્રને જોવા માટે આવ્યો છું. ’ રાણીએ તરતજ પોતાના સુંદર
આકૃતિવાળા પુત્રો બતાવ્યા, એટલે ગણધર બોલ્યા—હે રાજપત્ની, આ શિવાય તારા જે
પુત્રને ભૂમિગૃહમાં રાખ્યો છે તે બતાવ. મૃગાવતી બોલીકે—ભગવન્, મુલે વસ્ત્ર વાં-
ધો અને ક્ષણવાર રાહ જુવો કે જેથી હું ભૂમિગૃહ ઉઘડાવું, કે તેમાંથી કેટલીક દુર્ગંધ
નીકળી જાય. પછી ક્ષણવારે મૃગાવતી ગૌતમસ્વામીને ભૂમિગૃહમાં લઈ ગઈ. ગૌતમ
સ્વામીએ નજીક જઈને મૃગાવતીના પુત્રને જોયો. તે પગના અંગુઠા, હોઠ, નાસિકા,
નેત્ર, કાત્ર અને હાથ વગરનો હતો; જન્મથી નર્પસક, વધિર અને મુંગો હતો; દુસ્સહ
વેદના ભોગવતો હતો; જન્મથી માંડીને શરીરની અંદરની આઠ નાડીમાંથી અને
વહારની આઠ નાડીમાંથી રુધીર તથા પરુ શ્રવ્યા કરતું હતું. જાણે મૂર્તિમાન પાપ હોય
તેવા તે લોઢકાકૃતિ પુત્રને જોઈ ગણધર વહાર નીકળ્યા. અને પ્રમુની પાસે આવીને
પુછ્યું કે, હે સ્વામી ! આ જીવ કયા કર્મથી નારકીની જેલું દુઃખ ભોગવે છે ? પ્રમુ બોલ્યા—

જાતદ્વાર નામના નગરમાં ધનપતિ નામના રાજાને રાષ્ટ્રકૂટ નામે એક
મેવક હતો. તે પાંચસો ગામનો અધિપતિ હતો. તેને સાતે વ્યસન સેવવામાં ઘણી આ-
સક્તિ હતી. તે ઘણા આકરા કરોથી લોકોને પીડતો હતો. અને કાન નેત્ર વિગેરેને
છેદીને લોકોને હેરાન કરતો હતો. એક સમયે તેના શરીરમાં સોઝ રોગ ઉત્પન્ન થયા.
તે આ પ્રમાણે—શ્વાસ, શ્વાસી, ઝવર, દાહ, પેટમાં શૂઝ, ભગંદર, હરષ, અજીર્ણ, નેત્ર-
ઝ્રમ, મુલે સોજા, અન્ન પર દ્વેષ, નેત્ર પીડા, સ્વજલી, કર્ણવ્યાધિ, જલોદર અને કોઢ,
કાઠું છે કે.—

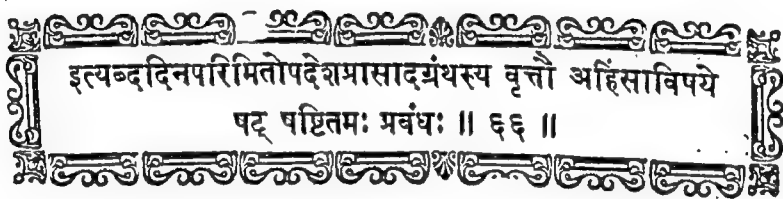
દુષ્ટાનાં દુર્જનાનાં ચ, પાપીનાં ક્રૂર કર્મણાં ।

અનાચાર પ્રવૃત્તાનાં, પાપં ફલતિ તદ્ ભવે ॥ ૧ ॥

“ દુષ્ટ, દુર્જન, પાપી, ક્રૂરકર્મ કરનાર અને અનાચારમાં પ્રવર્તનારને તેજ ભવમાં
પાપ ફલે છે.” તે રાઠોડે ક્રોધ અને લોભને વશ થઈ અનેક પાપો કર્યા. તેણે પોતાનો વધો
કાઠ પાપ કરવામાં જ ગુમાવ્યો. એવી રીતે અઢીશે વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવી મરણ પામીને
પહેલી નરકે ગયો. ત્યાંથી નીકળીને અર્ધ મૃગાવતીના પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો છે. તેને મુલ
ન હોવાથી તેની માતા રાવ કરીને તેના શરીર ઉપર રેડે છે. તે આહાર રોગના છીદ્ર-
દ્વારા અંદર પેસી પરુ અને રુધિરપણને પામી પાછો વાહર નીકળે છે. આવા
મહા દુઃખવડે વત્રીશ વર્ષનું આયુષ્ય પૂરું કરી મરણ પામીને આજ ભરતસેત્રમાં વૈતા-

હ્ય સમીપે સિંહ થશે. ત્યાંથી મરણ પામીને ફરીવાર પેહેલી નરકે જશે. ત્યાંથી સર-
પોલીયા (નોલીયા) પળાને પામી વીજી નરકે જશે; ત્યાંથી પક્ષી થઈ ત્રીજી નરકે જશે.
એમ એક એક ભવને આંતરે સાતમી નરક સુધી જશે, પછી મચ્છપણું પામશે. પછી
સ્થલચર જીવોમાં આવશે. પછી સ્થેચર-પક્ષી જાતિમાં ઉપજશે, પછી ચતુર્િન્દ્રિય, તે-
ઈન્દ્રિય અને વેઈન્દ્રિયમાં આવશે. પછી પૃથિવી વિગેરે પાંચે થાવરમાં ભ્રમશે. એવી રીતે
ચોરાશી લાખ યોનિમાં વારંવાર ભ્રમી અકામનિર્જરાણ લઘુ કર્મી થવાથી પ્રતિષ્ઠાન-
પુરે એક શ્રેષ્ઠીને ઘેર પુત્ર પળે ઉપજશે. ત્યાં સાધુના સંગથી ધર્મ પામી દેવતા થશે. ત્યાંથી
ચવી અનુક્રમે સિદ્ધિપદને પામશે.

આ પ્રમાણે શ્રી વીર પ્રમુખ ગૌતમસ્વામીને લોઢકનો સંવંધ કહ્યો. આ કથા
સાંભળી આસ્તિક પુરુષોએ ચરાચર જીવોની હિંસા છોડી દેવી અને હંમેશા પોતાનું
ચિત્ત અહિંસક કરવું.

વ્યાખ્યાન ૬૭ મું.

જે પુરુષ હિંસાનો મનોરથ કરે તે પોતેજ દુઃખી થાય છે, તે કહે છે.

यदि संकल्पतो हिंसा मन्यानुपरि चिंतयेत् ।

तत्पापेन निजात्मानं, दुःखावनौ च पात्यते ॥ ૭ ॥

વ્યાખ્યા.

“ જો કોઈ પ્રાણી સંકલ્પથી પળ વીજાની ઉપર હિંસાનું ચિંતવન કરે, તો તે
તે પાપથી પોતાના આત્માનેજ દુઃખની મૂમિમાં પાડે છે. ” આ વિષે દાસીપુત્રનો પ્ર-
વંધ છે. તે નીચે પ્રમાણે—

દાસીપુત્રની કથા.

કૌશાંઘી નામની નગરીમાં મહિપાલ નામે રાજા હતો. તે નગરના ઉચ્ચ-
નામાં ત્રણ જ્ઞાનને ધારણ કરનાર વરદત્ત નામે મુનિ પધાર્યા. તેમણે ચતુર્વિધ સંઘને

આ પ્રમાણે ધર્મદેશના આપી- “ જૈનીઓ અપરાધી અને નિરપરાધી બંનેની ઉપર દયા કરે છે. જેમ ચંદ્ર, રાજા અને ચાંડાલ બંનેના ઘર ઉપર સરસ્વી કાંતિ પ્રસારે છે તેમ.”

આ પ્રમાણે ધર્મદેશના દેતાં ગુરુએ અકસ્માત્ હાસ્ય કર્યું. તે જોઈ સમ્યજનો વિસ્મય પામીને બોલ્યા-ભગવાન્, પ્રવચનમાં કહ્યું છે કે હાસ્ય કરવાથી સાત અથવા આઠ પ્રકારના કર્મનો બંધ થાય છે, તો તમારા જેવા મોહને જિતનારા પુરુષોને અવસર વિના હાસ્ય ઉત્પન્ન કેમ થયું ? મુનિ બોલ્યા-મદ્રો, સાંભળો, આ લીંબડાના વૃક્ષ ઉપર સમઝી નામે પક્ષિણી દેખાય છે, તે પૂર્વ ભવના વૈરથી ક્રોધ લાવી બે પગવડે મને મારી નાશવાને ઇચ્છે છે. તે સાંભળી સમ્યજનોએ કૌતુકથી તેનો પૂર્વ ભવ પુછ્યો-મુનિએ તે સમઝીને પ્રતિવોધ થવા માટે કહ્યું કે-“ આ ભરત શંડમાં આવેલા શ્રીપુર નામના નગરમાં ધન્ય નામે શ્રેષ્ઠી હતો. તેને સુંદરી નામે સ્ત્રી હતી. તે વ્યભિચારિણી હતી એક વખતે તેના જારપુરુષે તેને કહ્યું કે, આજથી તારે મારી પાસે આવવું નહીં. કારણ કે હું તારા સ્વામીથી ભય પામું છું. સુંદરી ઘોલી-મિયતમ, એવું બોલો નહીં. થોડા દિવસમાં હું એવું કરીશ કે આપણે નિર્ભય થઈશું. અર્થાત્ મારા પતિને હું મારી નાશીશ. એક વખતે તે સુંદરીએ પતિને મારી નાશવા ક્ષેર સાથે દુધનો પ્યાલો તૈયાર કર્યો. પછી પતિને પીરસવા માટે તે પ્યાલો લેવાને જેવી તે ઘરમાં ગઈ તેવામાં તેને સર્પે ઢશી, ઇટલે તે પૃથ્વીપર પડીને મૃત્યુ પામી. ધન્યશ્રેષ્ઠી તેના પડવાનો અવાજ સાંભળી સંભ્રમથી ભોજન કરતો ઝમો થયો અને ‘આને શું થયું’ ? એમ બોલતો તેની પાસે ગયો. તત્કાલ સુંદરીને મૃત્યુ પામેલી જોઈ તેપરના સ્નેહથી તેના દુશ્વરિત્રને નહીં જાણનારો તે વિલાપ કરવા લાગ્યો. સુંદરી મૃત્યુ પામીને સિંહ થઈ. ધન્યશ્રેષ્ઠીએ વૈરાગ્ય પામીને દીક્ષા લીધી.

અન્યદા કોઈ વનમાં તે ધન્ય મુનિ કાયેત્સર્ગે રહ્યા હતા. ત્યાં દૈવયોગે પેલી સુંદરીનો જીવ સિંહ આવી ચઢ્યો. તેણે પૂર્વ ભવના વૈરથી મુનિને મારી નાશવા. ધન્યમુનિ મૃત્યુ પામીને બારમા અચ્યુત દેવલોકે દેવતા થયા. અને તે સિંહ મરીને ચોથી નરકે ગયો.

ધન્યમુનિનો જીવ બારમા સ્વર્ગથી ચવી ચંપા નગરીમાં દત્ત નામના શ્રેષ્ઠીને ઘેર વરદત્ત નામે પુત્ર થયો. તે વાલ્યવયથીજ વિવેકી, દાંતાર અને દયાલુ થયો. થોડા વયસ્કમાં તેણે સમક્તિ રત્ન પ્રાપ્ત કર્યું. સુંદરીનો જીવ ચોથી નરકમાંથી નીકળી અનેક ભવમાં ભમી વરદત્તને ઘેર કામુકા નામે દાસીનો પુત્ર થયો. તે લોકોમાં ‘દાસીપુત્ર’ એવા નામથી પ્રખ્યાત થયો. એ દાસીપુત્ર વરદત્તને શત્રુની જેમ જોવા લાગ્યો, તથાપિ તેને પ્રિતિ ઉત્પન્ન કરવા કાંઈ કાંઈ દયા પાલવા લાગ્યો. તેને ધર્મિષ્ઠ જાણી સંતુષ્ટ થયેલા શ્રેષ્ઠીએ વિચાર્યું કે, આ મારો ધર્મવંધુ છે. તે કર્મયોગે નિચ

કુલમાં ઉત્પન્ન થયો છે. પળ જૈન સિદ્ધાંત પ્રમાણે 'પરમાર્થથી કુલની પ્રધાનતા જોવાતી નથી.' આલું વિચારી તેણે લોકોની સમક્ષ તેને પોતાના ભ્રાતા તરીકે સ્થાપન કર્યો. ત્યારથી લોકોમાં પળ તે 'શ્રેષ્ઠી ભ્રાતા' એવા નામથી પ્રસિદ્ધ થયો. દાસીપુત્ર ઉપરથી કપટ વૃત્તિવડે ભક્તિ વતાવતો પળ અંદરથી ગૃહનો સ્વામી થવા મોટે શ્રેષ્ઠીને મારી નાખવા સારું વિવિધ ઝપાયો યોજતો.

એક વખતે તેણે શયન સમયે શ્રેષ્ઠીને વિપયુક્ત નાગરવેલનું પાન આપ્યું પળ વરદત્તે તે સમયે ચોવિહારનું પચ્ચાણ કરેલા હોવાથી તે ઓશીષે મુકીને સુઈ ગયો. પ્રાતઃકાળે ત્રવકારનું સ્મરણ કરતો તે દેરાસરે પ્રભુને નમવા ગયો. એ સમયે વરદત્તની સ્ત્રીને તે તાંબૂલપત્ર હાથ આવતાં દાસીપુત્રને આંગણમાં ડબેલો જોઈ તે બોલી કે—દેવર, આ તાંબૂલ ગ્રહણ કરો. દાસીપુત્ર તેના રૂપ તથા કંકણાદિ અલંકારમાં મન લગાડી તેની મનોહર વાણીથી મોહ પામી પ્રસન્ન થઈ ગયો હતો, તેથી તે તાંબૂલ પત્ર ભક્ષણ કરી ગયો. તત્કાલ વિપ પ્રયોગથી ભૂમી ઉપર પડી આર્ત્તધ્યાને મૃત્યુ પામી આ સમલીરૂપે ઉત્પન્ન થયો છે. તેનું એવું સ્વરૂપ જોઈ સંસારથી વૈરાગ્ય પામી સ્વદ્રવ્યને ઉત્તમ ક્ષેત્રમાં વાવી વરદત્તે દીક્ષા લીધીતે આ હું છું અને આ પ્રમાણે મારું પૂર્વ વૃત્તાંત છે.

એ વખતે તે સમલી પોતાનો પૂર્વ ભવ સાંભળી જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાથી વૃક્ષથી નીચે ઉતરી ગુરુના ચરણમાં પડી. અને તેણે પોતાના અપરાધ સ્ખમાવ્યા. પછી મુનિના વચનથી અનશન કરી મૃત્યુ પામીને સ્વર્ગે ગઈ. તે જોઈ રાજા વિગેરે અ-હિંસા ધર્મ સ્વીકાર્યો. મુનિ ચારિત્ર પાળીને મોક્ષ ગયા.

આ પ્રમાણે દાસીપુત્રના પ્રવંધથી હિંસાનો સંકલ્પ કરવો તે પળ અતિ દુઃખદાયક છે, એમ જાણી રાગ દ્વેષવડે થતી હિંસાને તજી દૂડ તે મુનિ ચિદ્રુપલક્ષ્મી (મોક્ષલક્ષ્મી) ને પ્રાપ્ત થયા.

इत्यद्वैदिनपरिमितोपसंग्रहव्याख्यायामुपदेशभासाद
ग्रंथस्य वृत्तौ अहिंसा संकल्प विषये सप्तपष्ठितमः
प्रबंधः ॥ ६७ ॥

વ્યાખ્યાન ૬૮ મું.

—:o:—

કોઈક અજ્ઞાની એમ કહે છે કે “જે માછી કે વાગુરિક જાતના લોકો છે તેઓને વોકડા ડુકર વિગેરેની હિંસા કરવી તે તો કુલાચાર પ્રમાણે ચાલી આવે છે. તેથી તે કાંઈ કેવલ પાપનો હેતુ થતી નથી. કારણ કે, તેઓ કહેશે કે, અમને તો ઇશ્વરે આવોજ અવતાર આપ્યો છે અને અમારા પૂર્વજોએ જે આચર્યું છે તે અમે પણ આચરીએ છીએ તો તેમાં કાંઈ દોષ નથી.” આ પ્રમાણે કહેનારાઓ પ્રત્યે જે શિક્ષા છે, તે નીચે પ્રમાણે છે.—

કુલક્રમાગતાં હિંસાં, પરિત્યજતિ યો બુધઃ ।

કુમારપાલ વદ્ જ્ઞેયઃ, સ શ્રેષ્ઠઃ શ્રાવકોત્તમઃ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા.

“જે પ્રાજ્ઞ પુરુષ કુલક્રમથી ચાલી આવતી હિંસાને ત્યજી દે તેને કુમારપાલની જેવો શ્રેષ્ઠ શ્રાવક સમજવો.” આ વિષે કુમારપાલનો પ્રવંધ છે તે આ પ્રમાણે—

શ્રી કુમારપાલ રાજાની કથા.

પાટણ નગરમાં ય્યારે સિદ્ધરાજ જયસિંહ મૃત્યુ પામ્યો ત્યારે સંવત્ ૧૧૯૯ના વર્ષમાં કુમારપાલ રાજા થયો. કહ્યું છે કે,

ન શ્રી કુલક્રમાયાતિ । શાસને લિખિતા નચ ।

સ્વદેનેનાક્રમ્ય ઋંજિત । વીરભોગ્યા વસુંધરા ॥ ૧ ॥

“લંકાથી કાંઈ કુલક્રમથી ચાલી આવતી નથી, અને લેખમાં લખાતી નથી, પણ તે તો માત્ર સ્વર્ગથીજ મેલ્લવીને ભોગવાય છે, કારણ કે, પૃથ્વીવીર ભોગ્યાજ છે.” તે રાજાએ પચાશ વર્ષ પર્યંત દેશાંતરમાં ફરવાથી, મેલ્લેલી નિપુણતાવડે રાજનીતિ સ્થાપન કરી હતી. તેણે દિગ્વિજય કરીને અગ્યાર લાખ ઘોડા, અગ્યારસો હાથી, પચાશ હજાર રથ, વોંતેર સામંત અને અઠાર લાખ પેદલ— એટલી સમૃદ્ધિ એકઠી કરી હતી. તેના દિગ્વિજયનું પ્રમાણ શ્રી વીર ચરિત્રમાં આ પ્રમાણે કહેલ છે કે—“કુમારપાલ રાજા પૂર્વમાં ગંગા સુધી, દક્ષિણમાં વિંધ્યાચલ સુધી, પશ્ચિમમાં સિંધુ નદી સુધી અને ઉત્તરમાં તુરક દેશ સુધી પોતાની આજ્ઞા પ્રવર્ત્તવિશે. એક વખતે રાજા કુમારપાલ સભા ભરીને વેડો હતો તેવામાં શ્રી હેમચંદ્ર સૂરિ તેને પ્રતિવોધ પમાડવા માટે ત્યાં આવ્યા. સૂરિને આવતા જોઈ રાજાએ ઝખા થઈ આસન આપ્યું અને ગુરુએ પૂર્વે કરેલા ઉપકારો સંભારીને તેમને વંદના કરી. પછી રાજાએ પૂછ્યું કે— હે ભગવન્, સર્વ ધર્મમાં

કંપો ધર્મ શ્રેષ્ઠ ? ગુરુ બોલ્યા—હે રાજન્, સર્વ ધર્મમાં અહિંસા ધર્મ શ્રેષ્ઠ છે અને તે સર્વ શાસ્ત્રોમાં વિશ્યાત છે. જે ધર્મમાં જીવદયા નથી, તે ધર્મને સર્વ રીતે છોડી દેવો. બ્લો કૃષ્ણે યુધિષ્ઠિરને કહ્યું છે કે,—

ધ્રુવં પ્રાણિવધો યજ્ઞે । નાસ્તિ યજ્ઞસ્ત્વહિંસકઃ ।

સર્વસત્ત્વેષ્વહિંસૈવ । ધર્મયજ્ઞો યુધિષ્ઠિરઃ ॥

હે યુધિષ્ઠિર, યજ્ઞમાં પ્રાણીનો વધ જરૂર થાય છે. કોઈ યજ્ઞ હિંસા વિના થતો નથી; તેથી સર્વ પ્રાણી ઉપર જે દયા તેજ મોટો ધર્મયજ્ઞ છે. બ્લો મીમાંસામાં કહ્યું છે કે,

અથ તમસિ મજ્જામઃ । પશુભિર્યેં યજામહે ।

હિંસાયાં ન ભવેદ્ધર્મ । ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ ॥

“ જે પશુવડે યજ્ઞ કરે છે તે અંધકારમાં મગ્ન થાય છે. હિંસાથી કદિપણ ધર્મ થતો નથી, થયો નથી અને થશે પણ નહીં. ”

જૈન શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે, ધર્મ ધર્મ એ શબ્દ જગતમાં ઘણે પ્રકારે પ્રવર્તે છે, તેથી ધર્ષણ, તાપ અને છેદવડે જેમ સુવર્ણની પરીક્ષા કરીએ છીએ તેમ તેની ત્રણ પ્રકારે પરીક્ષા કરવી. પરસ્પર વિરોધી એવા દર્શનોના ૩૬૩ ભેદ પરસ્પર વિરોધી છે, પણ તેઓ અહિંસાને દૂષિત કરતા નથી. તેથી જ્યાં વિશેષ પ્રકારે અહિંસા વર્તેલી હોય તે ધર્મને ગ્રહણ કરવો. આ પ્રમાણે સૂરિના ઉપદેશથી સમ્યક્ પ્રકારે ધર્મને જાણ્યા છતાં પણ કુમારપાલરાજા લોકલજ્ઞાથી મિથ્યાત્વને છોડી દેવા ઇચ્છતો નહોતો. કહ્યું છે કે, “ કામરાગ અને સ્નેહરાગ તે ટાલવા સુલભ છે, પણ દષ્ટિરાગ તો એવો મહાપાપી છે, કે તે સત્પુરુષોને પણ દુઃખ આપે છે. ”

રાજાએ સૂરિને કહ્યું કે, ભગવન્ ! કુલ તથા દેશનો ધર્મ તો ડહાંધણ કરવો નહીં. નીતિમાં પણ એ પ્રમાણે કહ્યું છે, તેથી કુલાચારને ત્યજવો તે યોગ્ય જણાતું નથી. સૂરિ બોલ્યા—રાજન્, આ વાક્ય શુભકર્મ ન તજવા માટે ગ્રહણ કરવાનું છે. કદિ કુલક્રમથી દરિદ્રતા ચાલી આવતી હોય તો તેને નિવારવા કોણ ઇચ્છા ન કરે ? કહ્યું છે કે, “ જ્યાંસુધી વીજાની પ્રતીતિમાં જ વૃદ્ધિ વર્તેલી હોય ત્યાંસુધી તેના વધા વિચાર દુઃખદાયક છે; તેથી પોતાના મનને પોતાના સ્વર્થમાં યોજવું, કારણકે કાંઈ આત્મ વચન આકાશમાંથી પડતા નથી. મૂઢ બુદ્ધિવાળા પુરુષો કુલક્રમવડે ધર્મનું આચરણ કરે છે અને વિદ્વાનો પરીક્ષા કરવાવડે પોતાના ચિત્તમાં નિશ્ચય કરીને ધર્મ આચરે છે. ” કોઈ એવા પણ મૂઢ હોય છે કે જેઓ લોહાના ભારને વહન કરનારની જેમ રુપું તથા સુવર્ણાદિ મઝા છતાં લોહુજ રાસવારુપ પોતાનો કદાચ કદિ પણ છોડતા નથી. તેઓ આ દુરંત સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે. તેથી હે

રાજા, “ સર્વ ધર્મ દયા મૂલ છે અને તે સર્વ શાસ્ત્રોવડે પ્રમાણ ગણાય છે; તેથી ભ્રાંતિને છોડી દઈ દયા ધર્મમાં સ્થિર થાઓ. આચાર્યની આવી ગુક્તિથી પ્રતિબોધ પામીને કુમારપાલરાજાએ પ્રાણાતિપાતવિરમણ વ્રત ગ્રહણ કર્યું અને પોતાના રાજ્યમાં સર્વત્ર પટહ વગડાવીને જણાવ્યું કે, “ ચારે વર્ણમાં જે કોઈ પોતાને માટે કે વીજાને માટે જીવને હણશે તે રાજદ્રોહી ગણાશે. ” પછી પોતાના રાજ્યમાં જે પારધિ, કસાઈ, માચ્છી અને દારૂના પીઠાવાળા હતા તેમના વ્યાપાર બંધ કરાવ્યા અને તેઓના પરથી કર માત્ર છોડી દીધો, તેમજ તેઓનો નિષ્પાપવૃત્તિ નિર્વાહ ચાલે તેવી યોજના કરી આપી.

એક વખતે કુમારપાલના શરીરમાં કુલ્લદેવીએ કરેલા કષ્ટને જોઈને વાગ્મટ નામના મંત્રીએ કહ્યું કે, સ્વામી, આત્મરક્ષા માટે દેવિને પશુ આપો. તે સાંભળી ‘અરે આ વણિક કેવો નિઃસત્વ છે. મારી ભક્તિમાં ઘેલો થઈ આવાં વચન વોલે છે’ એવું ધારી રાજા બોલ્યો કે, અરે મંત્રી સાંભલ—

ભવે ભવે ભવે દેહા, ભાવિના ભવકારણં ।

ન પુનઃ સર્વવિત્પ્રોક્તં, સુક્તિકારી કૃપાવૃતં ॥ ૧ ॥

શ્વાસશ્ચપલવૃત્તિ સ્યાજીવિતં ચ તદાત્મકં ॥

તત્કૃતેહં કથં મુંચે, સ્થિરા મોક્ષકરી કૃપા ॥ ૨ ॥

“આ ભવ કારણરૂપ દેહ ભવે ભવ પ્રાપ્ત થયા કરે છે, પણ પર્વજ પ્રમુદ કહેલો દયાધર્મ વારંવાર પ્રાપ્ત થતો નથી. વળી શ્વાસ ચપલ છે અને જીવિત તેને આધિન છે તો તેને અર્થે મોક્ષને આપનારી એવી સ્થિર દયા હું શામાટે છોડી દઉં. ” આવી ધર્મ દૃઢતાથી તેના દેહમાંથી સર્વ રોગ નાશ પામી ગયા.

એક વખતે કુમારપાલ ગુરુને પ્રણામ કરી ડબા હતા તે વખતે ગુરુ બોલ્યા— રાજન્, આતું દેહમાં કષ્ટ છતાં પણ તું અહિંતના શાસનથી અટક થયો નહીં, તેથી આજથી તને પરમાર્હત્વનું વિરુદ્ધ આપું છું.

આ પ્રમાણે રાજાના મુખમાં, મનમાં, ઘરમાં, દેશમાં અને નગરમાં સર્વત્ર દયા વ્યાપવાથી હિંસાને કોઈ ઠેકાણે સ્થાન મળ્યું નહીં, તેથી તે પોતાના પિતા મોહની પાસે ગઈ. મોહે ચિરકાળે જોયેલી હિંસાને ઓઢાવી નહીં, તેથી પુછ્યું કે—હે સુંદરી, તું કોણ છે? તે બોલી—પિતાજી! હું તમારી વાહાલી પુત્રી હિંસા છું. મોહે પુછ્યું કે—તું કેમ ગ્લાનિ પામી ગઈ છું? હિંસા બોલી કે—તાત, કાંઈ કહેવાની વાત નથી. રાજા કુમારપાલે મને દેશમાંથી કાઢી મુકી છે. એ સાંભળી મોહ રોષ પામીને બોલ્યો—વત્સ, રુદન કર નહીં, હું તારા વૈરીઓને રુદન કરાવીશ. આ પ્રમાણે આશ્વાસન આપી

મોહે ગર્વથી કહું, અરે પુત્રી! આ ત્રણ ભુવનમા કોઈ એવો નથી કે જે મારી આજ્ઞાનો લોપ કરે. પછી મોહરાજાએ પોતાના સૈન્યને સજ્જ કર્યું. તેમાં કદાગ્રહ નામે મંત્રી હતો, અજ્ઞાનરાણી નામે સેનાપતિ હતો, મિથ્યાત્વ, વિષય અને દુર્ધ્યાનરૂપ સુખટો હતા અને હિંસાની સાથે પાણિગ્રહણ કરાવનારા યજ્ઞકર્તા બ્રાહ્મણો પણ હતા. તે સર્વ સૈન્ય ચૌલુક્યવંશી કુમારપાલની સાથે યુદ્ધ કરવા ગયું, પણ પરાભવ પામી પાછું આવ્યું; એટલે મોહ દુઃખથી વિલાપ કરવા લાગ્યો. તે વખતે રાગાદિ પુત્રો તેને કહેવા લાગ્યા—પિતાજી, તમારા જેવા ગરુડને ટીટોડીરૂપ કુમારપાલની ધર્મ બુદ્ધિને છેદવામાં આટલો બધો સ્વેદ કેમ થાય છે? તેઓમાં પ્રથમ પુત્ર રાગ બોલ્યો—તાત, હું એકલોજ આ ત્રણભુવનને જિતી શકું તેવો છું. જુઓ! ઇંદ્ર અહ્યાનો જાર થયો, બ્રહ્મા પોતાની પુત્રીની પછવાડે ગયા અને ચંદ્રે ગુરુની સ્ત્રીને સેવી, એ પ્રમાણે મેં કોને અસ્થાને પણ નથી મુકાવ્યો! મારા વાળને જગતને ઉન્માદ ઉત્પન્ન કરવામાં શો શ્રમ પડે! પછી ક્રોધ બોલ્યો—પિતા, મારું પરાક્રમ સાંભળો, હું આજ્ઞા જગતને અંધ અને વધિર કરી દઉં, ધીર અને સચેતનને અચેતન પ્રાય કરી દઉં, મારા પ્રભાવથી બુદ્ધિમાન્ પણ કૃત્યાકૃત્ય જોતા નથી, હિતની વાત સાંભળતા નથી અને મળેલું પણ ભુલી જાય છે. એ પ્રમાણે લોભે અને દંભે (કપટે) પણ ગર્જના કરી પોતાની ભુજાનો આસ્ફોટ કરીને પોતાનું પરાક્રમ જણાવ્યું. પછી પોતાના શત્રુ ધર્મરાજા ઉપર તેમજ તેને સ્વદેશમાં અવકાશ આપનાર કુમારપાલ ઉપર યુદ્ધ કરવાને તે સર્વે એકઠા થઈને ગયા. રાજા કુમારપાલે ધર્મરાજાના મંત્રી સદાગમ (સચ્છાન્ન) ની સલાહ પ્રમાણે વર્તીને તેમને ક્ષણવારમાં જિતી લીધા.

કુમારપાલનું આવું સાહસ અને બલવાનપણું જોઈ ધર્મરાજા પ્રસન્ન થયા અને પોતાની પુત્રી કૃપાસુંદરી (દયા) તેને આપી (વાગ્દાન કર્યું). પછી શ્રી હેમચંદ્ર સૂરિરૂપ બ્રાહ્મણે (કુલ્લગુરુ) શ્રી અર્હતદેવની સમક્ષ, ધર્મ ધ્યાનના ચાર ભેદરૂપ ચોરીમાં, નવ તત્ત્વરૂપ વેદીની ઉપર, પ્રવોધરૂપ અગ્નિ પ્રગટાવી અને તેમાં ભાવનારૂપ ઘી હોમી કુમારપાલને કૃપાસુંદરી નામની કન્યા સાથે પાણિગ્રહણ કરાવ્યું. (કેરા ફેરવ્યા). તે વખતે ચત્તારિમંગલ વિગેરે વેદોચાર કર્યો. પછી ધર્મરાજાએ પોતાના જામાતાને પાણિમોચન પર્વમાં સૌભાગ્ય, આરોગ્ય, દીર્ઘ આયુષ્ય, વલ્લ અને અનેક સુખ આપ્યા. પછી રાજા કુમારપાલે કૃપાસુંદરીને પટરાણી પદ આપ્યું.

એક વખતે રાજા કુમારપાલને પૂર્વે પૃથ્વીમાં ફાટતા એક પાપ કર્યું હતું તે યાદ આવ્યું. તે એવી રીતે વન્યું હતું કે, એક વખતે રાજા દધિસ્થલીને માર્ગે જતો હતો. ત્યાં માર્ગમાં કોઈ વૃક્ષની છાયામાં ત્રિશ્રાંત થઈ બેઠો. તેવામાં એક ડંદર દરમાંથી રૂપા

મોહોર કાઢતો જોવામાં આવ્યો. રાજાએ વિચાર્યું કે આ મૂપક કેટલી મુદ્રા કાઢે છે, તે જોઈએ. ક્ષણવારમાં તેણે એકવિંશ મુદ્રા કાઢી. પછી તે ઉપર નૃત્ય કરી શયન કરી એક મુદ્રા લઈને પાછો વિલમાં પેઠો. તે વચ્ચે કુમારપાલે ચિંતવ્યું કે, “અહો, આ પ્રાણીને કાંઈ ભોગ નથી, કાંઈ ગૃહકાર્ય કરવાના નથી, કાંઈપણ રાજાને આપવાનું નથી, વીજાનો કાંઈ સત્કાર કરવાનો નથી. વઢી તીર્થયાત્રાદિક સુકૃત કાંઈ કરવાનું નથી, તથાપિ તે લુબ્ધ બુદ્ધિથી ધન ઉપર કેવી પ્રીતિ રાખે છે, તેથી હું માનું છું કે, આ જગતમાં ધનના જેવું વીજું કાંઈપણ મોહક નથી.” આ પ્રમાણે વિચારી રાજાએ વા-કીની વીંશ મુદ્રા લઈ લીધી અને દૂર ડખો રહ્યો. એટલામાં તો ઉંદર વિલમાંથી નીકળ્યો, પણ ત્યાં એકે મુદ્રા ન દીઠી એટલે તત્કાલ હૃદય ફાટી જવાથી મૃત્યુ પામી ગયો. તે જોઈ રાજા ઘણો સ્વેદ પામ્યો સતો વિચારવા લાગ્યો કે—

ધનેહા જીવિતવ્યેષુ, સ્ત્રીષુ ચાન્યેષુ સર્વદા ॥

અતૃપ્તા પ્રાણિનઃ સર્વે, યાતા યાસ્યંતિ યાતિ ચ ॥

“અહો, પ્રાણીઓ, ધનની ઇચ્છામાં, જીવિતમાં, સ્ત્રીમાં અને વીજામાં, સદા અતૃપ્ત રહ્યા સતા ચાલ્યા ગયા છે, ચાલ્યા જાય છે અને ચાલ્યા જશે.”

આ પ્રમાણે પૂર્વ પાપને યાદ કરીને તે પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા સારુ પ્રથમ વ્રત ગ્રહણ કરવાને સમયે તે સ્થળે જઈ ત્યાં એક ઉંદરીકાવિહાર નામે પ્રાસાદ કરાવ્યો તે અચાપિ પણ ત્યાં રહેલો છે.

એક વચ્ચે શાકંભરી નગરીનો સ્વામી આનાક નામે રાજા જે કુમારપાલની વેનનો સ્વામી (વનેવી) થાય, તે પોતાની પત્ની સાથે સોગઠાવાજી રમતો હતો. તેણે હાસ્યથી રમતાં રમતાં કહ્યું કે, “હેમસૂરિ વિગેરે મુંડીઆને મારો,” ત્યારે પત્નીએ કહ્યું, “સ્વામી ! એમ વોલો નહીં, તે આચાર્ય તો મારા ભાઈના ગુરુ થાય છે અને હિંસાને નિવારનારા છે.” રાણીર આ પ્રમાણે કહ્યા છતાં આનાક રાજા વારંવાર તે પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો ત્યારે રાણી કોપ કરીને વોલી કે—અરે જાંગડા ! જીંભને સંભાળી રાખ. હું તારી સ્ત્રી છું એમ ધારી મારાથી કદિ ભય ન હોય પણ શું મારા ભાઈ કુમારપાલથી પણ ભય નથી ? રાણીનાં આવાં વચન સાંભળી આનાકે રોષ કરી પત્નીને પાટુ માર્યું. પત્નીએ કહ્યું, ‘અરે દુષ્ટ, જો તારી જીંભ મારા ભાઈ પાસે અવલે માર્ગે સ્વેંચી કઢાવું તો મને રાજપુત્રી સત્ય જાણજે.’ આ પ્રમાણે કહીને તે પાટણ ચાલી ગઈ, અને પોતાની પતિજ્ઞા અંતરને જગાવી. તત્કાલ તૈન્યથી વિંટાળ્યા ચૌલુક્યે શાકંભરી ઉપર ચઢાઈ ફરી. કુમારપાલની મોટી સેના આવેલી સાંભળી આનાક રાજા પણ ત્રણ લાખ પાંચસો હાથી અને દશલાખ પાયદલ લઈ સામો ચાલ્યો. વનેલ :

परंतु चौलुक्यराजानी मोटी सेना जोड़ने आनाके घणुं द्रव्य आपी कुमारपाळनी मोटी सेनामां फाटफुट करी दीधी. पछी ज्यारे संग्राम शरु थयो त्यारे सामंतोने युद्ध करवामां उदासवृत्तिवाळा जोड़ राजा कुमारपाळे महावतने पुछ्युं के, आ सामंतो युद्ध केम करता नथी ? महावते जगाव्युं के, महाराज ! तमारा सैन्यना आगेवानोने आनाकराजाए द्रव्य आपीने खुटव्या छे. राजा बोल्यो—हे महावत, तुं केवो छुं ? ते बोल्यो—हुं, आ कलह पंचानन हाथी अने तमे ए त्रण जण फर्या नथी. आ हकीकत सांभळी राजा चिंतातुर चित्ते युद्ध करवा तैयार थयो. ते वखते एक चारण बोल्यो—

कुमारपाळ मम चिंत कर । चिंत्युं किमपि न होय ॥

जिणे तुह रज समप्पियुं । चिंता करशे सोय ॥ १ ॥

अमे थोडा रिठ घणा । इय कायर चिंतंत ॥

सुद्ध निहाळो गयणालों । के उज्जोय करंत ॥ २ ॥

“हे राजा कुमारपाळ ! मनमां चिंता करीश नहीं. चितवेळुं कांड थतुं नथी. केमके जेणे तने राज्य आप्युं छे, तेज तारी चिंता करशे. हे भोळा राजा, अमे थोडा अने शत्रु घणा छे एम चितववुं, ते तो कायरनुं काम छे; आ आकाशमां जो, के उद्योत करनार थोडा छे के घणा.” आवा तेना शब्द सांभळी राजा कुमारपाळ युद्ध करवा चाल्या. वने वच्चे मोटुं युद्ध थयुं. प्रांते अतुल बलवाळो कुमारपाळ विजलीनी जेम ठेकीने शत्रुना हाथीना स्कंध उपर चडी वेठो, अने हाथीनी ध्वजा छेदी शत्रुने पृथ्वी उपर पाडी तेनी छाती उपर चडी वेठो. पछी कहुं के, अरे वाचाळ ! मारी वेनना वचन सांभरे छे, हुं तेनी प्रतिज्ञा पूरी करवा माटे आ तरवारवडे तारी जिह्वा छेदी नाखुं ? हवे पछी हिंसक वाक्य बोलीश ? आ प्रमाणे बोलवावडे यम राजनी जेवा दुर्दर्श कुमारपाळने जोड़ आनाकराजा कांड पण बोली शक्यो नहीं. ते वखते कुमारपाळनी पासे तेनी वेने आवी पतिरूप भिक्षा मागी. एटले कुमारपाळ बोल्या के अरे जांगडा, तने वेननो पति जाणी मुक्तो नथी. पण दयाधर्मेन अधिक मानी जीवतो मुकुं छुं. पण तारे जिह्वा खेंचवानुं आ चिन्ह पोताना देशमां धारण करवुं. आजथी तारा देशमां वाम अने दक्षिण भागे जिह्वा आकारे मस्तकने ढांकवानो वखनो वुरखो चिरकाल रहेशे. तारी पछवाडे पण परंपराए आ जिह्वां चिन्ह मारी आज्ञायी राखवुं, के जेथी पृथ्वीमां मारी वेननी प्रतिज्ञा पूर्ण थयेली विख्यात याय. तेणे आ सर्व अंगीकार कयुं. बळवाननी साथे कोण विरोध करे ! पछी कुमारपाळे आनाकराजाने काष्ठना पांजरामां त्रण दिवस सूधी पूरी पोताना सैन्यमां

રાખ્યો. જે સામંતો દ્રવ્યથી खुटेલા હતા, તે ઘણી લજ્જા પામ્યા. પરંતુ ગુર્જરપતિએ ગંભીરપણાને લીધે તેમને કાંડપણ ઉપાલંભ આપ્યો નહીં. પછી આનાકરાજાને પાછું તેનું રાજ્ય આપી પોતાની આજ્ઞા મનાવી કુમારપાલરાજા પાટણમાં આવ્યો, ત્યારથી મારિ એવા અક્ષરો પણ કોઈ વોલતું નહોતું.

એક સમયે કોઈ બ્રાહ્મણ શ્રી હેમચંદ્રસૂરિની કીર્તિને સહન ન કરવાથી તેમને આવતો દેખી આ પ્રમાણે નિંદા કરવા લાગ્યો કે—“ અરે આ હેમડ સેવડો કે જેનાં કાંવલામાં લાખો જુઓની શ્રેણી ચાલી જાયછે, દાંતના મલથી મુઝમાં દુર્ગંધ છુટે છે, નાકમાં છિદ્રોનો રોધ થવાથી મળવામાં ગુણગણાટ કરે છે તે પલપલાટ કરતો મરવાડની જેમ આવે છે ” આ પ્રમાણે નિંદા સાંભળી સૂરી વોલ્યા—અરે પંડિત, ‘ વિશેષણં પૂર્વ ’ આ સૂત્ર શું તું નથી મળ્યો કે જેથી આ શ્લોકમાં ‘ હેમડ સેવડ ’ વોલ્યો ત્યાં ‘ સેવડ હેમડ ’ એમ વોલવું જોઈએ. કુમારપાલે આ સ્વર સાંભળી તે બ્રાહ્મણની આજીવિકા છેદી નાખી, જેથી તેનો અસ્ત્ર વગર વધ કર્યો. ત્યારથી તે બ્રાહ્મણ દુઃખે જીવવા લાગ્યો.

એક વખતે કોઈ કવિ દેવ જેવું કૃત્રિમરૂપ કરી હાથમાં લેખ પત્ર લઈ કુમારપાલની સભામાં આવ્યો. કોઈએ તેને ઓળખ્યો નહીં. રાજાએ પુછ્યું, તું ક્યાંથી આવ્યો ? અને કોણ છે ? તે બોલ્યો—રાજન્, મને ઈંદ્રે આ લેખ આપી મોકલ્યો છે. રાજાએ લેખ ફોડીને વાંચ્યો. તેમાં આ પ્રમાણે લખ્યું હતું—“ સ્વસ્તિશ્રી પાટણ નગરમાં રાજગુરુ શ્રીહેમચંદ્રસૂરિને હર્ષથી નમી ઈંદ્ર વિજ્ઞાપ્તિ કરે છે કે, હે મહાવન ! ચંદ્રનું ચિન્હ મૃગ, યમરાજનું વાહન મહિષ (પાડો), વરુણનું વાહન જલજંતુ અને વિષ્ણુના અવતાર મત્સ્ય, કચ્છપ અને વરાહ તેમના કુલમાં તમે અભયદાન અપાવ્યું, તે વધુ સારું કર્યું. પૂર્વે શ્રીવીરપ્રમુ જેવા ધર્મવક્તા અને બુદ્ધિમાન અમયકુમાર જેવો મંત્રી છતાં પણ શ્રેણિકરાજા જે કરી શક્યો નહીં તેવી જીવરક્ષા જેના અમૃતરસ જેવાં વચન સાંભળી કુમારપાલરાજાએ કરી છે, તે હેમચંદ્રગુરુને ધન્ય છે. ”—આ પ્રમાણેનો લેખ વાંચ્યા પછી તે કવિને ઓળખીને ધર્મનું મહાત્મ્ય સાંભળવાથી સંતુષ્ટ થયેલા પરમાર્હત્ કુમારપાલે તે કવિ બ્રાહ્મણની આજીવિકા વમણી કરી આપી.

એક વખતે કુમારપાલ ઘેવર જમતો હતો, તે વારે તેને કાંઈક મલ્લતાપણાથી પૂર્વે કરેલું માંસભક્ષણ યાદ આવી ગયું. એટલે તત્કાલે સ્વાત્વું બંધ કરી સૂરી પાસે જઈને પુછ્યું કે સ્વામી, અમારે ઘેવરનો આહાર કરવો ઘટે કે નહીં ? ગુરુ વોલ્યા—“ તે વણિક અને બ્રાહ્મણને ઘટે, પણ અમહન્યનો નિયમ રાસનારા ક્ષત્રીયને ઘટે નહીં. કારણ કે તે સ્વાવાથી પૂર્વે કરેલા નિષિદ્ધ (માંસ) આહારનું સ્મરણ થઈ આવે છે. ” ગુરુની

કહેલી આવાતકુમારપાલે સ્વીકારી, પરંતુ પૂર્વે કરેલા માંસનું સ્મરણ કરતાં વત્રીશ ગ્રાસ
ભર્યા હતા, તેના પ્રાયશ્ચિત્તમાં એક સાથે ઘેઝરના વર્ણસદૃશ વત્રીશ વિહારો કરાવ્યા.

આવા અનેક લોકોત્તર ચરિત્રથી સૂરિણ ઘણાના હૃદયને હરિ લીધા હતા.
જન્મથી આત્મસ્તુતિ તથા મનુષ્યસ્તુતિ વિષે તેમણે નિયમ રાખ્યો હતો. તોપણ તેઓ
રાજાને કહેતા હતા કે,

કિં કૃતેન ન યત્ર ત્વં, યત્ર ત્વં કિમસૌ કલિઃ ॥

કલૌ ચેદ્ ભવતો જન્મ, કલિરસ્તુ કૃતેન કિં ॥ ૧ ॥

“ જ્યાં તું નથી ત્યાં કૃતયુગ હોય તોપણ શા કામનો અને જ્યાં તું છે ત્યાં
કલિ હોય તોપણ શું કરવાનો છે ? જો તારો જન્મ કલિયુગમાં છે, તો અમારે કલિ-
યુગ હો, કૃતયુગની શી જરૂર છે ! ”

આ પ્રમાણે અનેક દૃષ્ટાંત એ પરમાર્હત્કુમારપાલ વિષે છે. જે કુમારપાલ આવર્તી
ચોવિંશીમાં પદ્મનાભપ્રમુના શાસનમાં પ્રથમ ગણધર થશે, તે જિન ધર્મને વધારનારા
કુમારપાલે કુલક્રમથી ચાલી આવતી હિંસાને પળ છોડી દીધી હતી.

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ अहिंसा
विषये अष्टषष्टितमः प्रबंधः ॥ ६८ ॥

વ્યાખ્યાન ૬૯ મું.

કેટલાએક જીવો ક્રોધથી હિંસા વચન બોલે છે, તેમને માટે
શિક્ષા કહે છે.

વચોઽપિ હિંસાવિષયં । મહાનર્થવિધાયકમ્ ॥

અત્ર માતૃસુતચંદ્રાસર્ગયોશ્ર નિદર્શનમ્ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા.

હિંસા વિષે વચન બોલવું, તે પળ મોટા અનર્થને કરનારું છે. તે વિષે માતા
અને પુત્ર ચંદ્રા અને સર્ગનું ઉદાહરણ છે. તે આ પ્રમાણે—

ચંદ્રા અને સર્ગની કથા.

વર્ધ્ધમાન (વઢવાણ) નગરમાં સ્વધ્વજ નામે કુલપુત્ર હતો. તેને ચંદ્રા નામે સ્ત્રી હતી તેમને સર્ગ નામે એક પુત્ર થયો હતો. આ સર્વે દુઃસ્વદાયક સ્થિતિમાં હતા. ચંદ્રા પારકા ઘરનું કામ કરતી હતી, અને સર્ગ વનમાંથી ઇંધણાં લાવતો હતો. એક વખતે સર્ગને માટે શીકા ઉપર આહાર મુકી ચંદ્રા જલ્લ ભરવાને ગઈ. સર્ગ વનમાંથી આવ્યો ત્યારે તેણે માતાને જોઈ નહીં અને ક્ષુધા તૃષ્ણા લાગેલી તેથી ક્રોધે ભરાયો. ઇટલામાં તેની માતા આવી તેને જોઈને તે ગુસ્સાથી બોલ્યો—પાપિણી, આટલી વાર શું શૂલીએ ચઢી હતી? તે સાંભળી ક્રોધથી ચંદ્રા બોલી કે—આ શીકાપરથી ઉતારીને કેમ खाધું નહીં? શું તારા હાથ કપાઈ ગયા હતા? આ પ્રમાણે વંને એ દુર્વચનવડે કર્મ વાંધ્યું. પછી આયુષ્ય પૂર્ણ થયાથી સર્ગનો જીવ મૃત્યુ પામી કેટલાક ભવ ભમીને તામ્રલિપ્તી નગરીમાં અરુણદેવ નામે એક શ્રેષ્ઠીનો પુત્ર થયો, અને ચંદ્રાનો જીવ પરિભ્રમણ કરીને પાટલીપુરમાં જસાદિત્યને ઘેર દેવણી નામે પુત્રી થયો. તેના પિતા એ દેવણીને અરુણદેવને આપી. તેમનો વિવાહ થયા પછી અરુણદેવ વીજા મિત્રોની સાથે વેપાર કરવા માટે વાહાણે ચઢ્યો. દૂર જતાં પ્રતિકૂલ વાયુવડે વાહાણ ભાંગ્યું. પુણ્યયોગે પાટીયું મેલ્લી એક મિત્રની સાથે કાંઠે આવ્યો. અનુક્રમે ફરતો ફરતો પાટલીપુરમાં પહોંચ્યો. ત્યાં મિત્રે અરુણદેવને કહ્યું, મિત્ર, અહીં તારા સાસરાનું ઘર છે, તૈથી ચાલ, ત્યાં જઈએ. અરુણદેવ બોલ્યો કે, આવી સ્થિતિમાં આપણે ત્યાં જવું યુક્ત નથી. મિત્રે કહ્યું કે, ત્યારે તું અહીં રહે, હું નગરમાં જઈ ભોજન લઈ આવું. પછી અરુણદેવ કોઈ દેવાલયમાં રહ્યો. થોડીવારમાં શ્રાંત થયેલા અરુણદેવને નિદ્રા આવી ગઈ.

આ સમયે તે વનમાં તેની સ્ત્રી દેવણી ક્રીડા કરવા આવેલી તેના વંને હાથ છેદીને કોઈ ચોર કંકણ લઈ નાશી ગયો. તેણીનો પોકાર સાંભળી રાજાના સેવકો તત્કાલ ત્યાં દોડી આવ્યા અને ચોરની પાછલ દોડ્યા. પેલો ચોર જ્યાં અરુણદેવ સુતો હતો તે દેવાલયમાં આવી ભય પામવાથી કંકણ અને સ્વર્ણ અરુણદેવની પાસે મુકીને નાશી ગયો. તેના ગયા પછી જ્યારે અરુણદેવ જાગ્યો ત્યારે તે કંકણ અને સ્વર્ણ જોઈ ' આ કંકણ દેવીએ આપ્યા ' એવું જાણી હર્ષથી લઈ લીધા. તેવામાં ચોર પાછલ દોડતા રાજાના સેવકો એ ત્યાં આવીને કહ્યું કે—અરે, હવે ક્યાં જઈશ ? એમ કહી અરુણદેવને મારવા માંડ્યો. ઇટલે તેના વસ્ત્રમાંથી બે કંકણ નીચે પડી ગયા. તત્કાલ તેને વાંધીને રાજા પાસે લઈ ગયા અને રાજાની આજ્ઞાથી તત્કાલ તેને શૂલીએ ચઢાવી દીધો. એ સમયે પેલો ભોજન લેવા ગયેલ મિત્ર ત્યાં આવ્યો. તે અરુણદેવની આ અવસ્થા જોઈ, અરે સુખદુઃખમાં વત્સલ એવા મિત્ર, તું ક્યાં ચાલ્યો? એમ બોલતો

હેંચે સ્વરે રુદન કરવા લાગ્યો. પ્રેક્ષક પુરુષોએ તેને પુછ્યું કે, આ કયા શ્રેષ્ઠીનો પુત્ર છે ? તે બોલ્યો, હવે શું કહેવું, તેની કથા તો પૂર્ણ થઈ રહી. પછી તેણે સર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યું અને શિલાવડે આત્મહત્યા કરવા તૈયાર થયો. લોકોએ એકઠા મળી તેને નિવાર્યો. જજ્ઞાદિત્ય પોતાની પુત્રી અને જામાતાનો સર્વ વૃત્તાંત સાંભળીને તથા તે અવસ્થામાં વંનેને જોડીને ઘણો સ્વેદ પામ્યો. પછી જામાતા અઠળદેવને શૂલી ઉપરથી નીચે ઉતરાવી તેણે રાજસેવકોને ડગલંબ આપ્યો. રાજા બોલ્યો કે, હૈ શ્રેષ્ઠી, આ કામમાં સહસા કામ કરનાર એવા મારોજ અપરાધ છે.

એ સમયે ચતુર્જ્ઞાની અમરેશ્વર નામે મુનિ મહારાજ ત્યાં પધાર્યા. તેમણે દેશના આપી કે, “હે મન્યો ! મોહનિદ્રાને છોડી દો, અને ત્રીવિધે ત્રીવિધે હિંસા ત્યજી દો. વચન અને કાયાવડે કરેલી હિંસા તો દુઃસ્વદાયક છેજ, પણ મનમાં પણ ચિંતિત્વેલી હિંસા પણ પ્રાણીને નરકમાં પાડે છે, તે વિષે એક દૃષ્ટાંત સાંભલો—

વૈભારગિરિ ઉપર આવેલા એક ઉદ્યાનમાં અન્યદા કેટલાક લોકો ઉજાળી કરવા એકઠા થયા હતા. તેમને જોઈ કોઈ રાંક ખીચ માંગવા આવ્યો. પણ તેના દુષ્કર્મોદયથી તેને કોઈ ઢેકાળેથી પણ ભિક્ષા મળી નહીં એટલે તેણે વિચાર્યું કે, ‘અહા, આટલું વધું ભોજન છતાં પણ કોઈ મને આપતું નથી’ તેથી આ સર્વને મારી નાંખું’ આટું વિચારી ક્રોધ કરીને તે ગિરિ ઉપર ચઢ્યો અને એક મોટી શિલા તેમની ઉપર દેડવી દેતાં દૈવલોગે શિલા સાથે પોતે પણ પડી ગયો સર્વ લોકો દૂર ટ્વસી ગયા અને તે ખીચારી શિલા નીચે ચૂર્ણ થઈ મૃત્યુ પામીને નરકે ગયો. આ પ્રમાણે મનમાં ચિંતિત્વેલી હિંસાનું પણ તેને માઠું ફલ પ્રાપ્ત થયું.

વલી શ્રી આઠરપચ્ચાણ નામના પયજ્ઞામાં કહ્યું છે કે, “આહારની અભિલાષાએ મત્સ્ય સાતમી નરકે જાય છે, તેથી સાધુએ મનવડે પણ સચિત્ત આહારની ઇચ્છા ન કરવી” અહિં મત્સ્ય એટલે તંદુલ મત્સ્ય વિગેરે લેવા, તે પણ ગર્ભજ જાળવા. કારણ કે સંમૂર્છિમ તો અસંજીવણને લીધે પહેલી રત્નપ્રભા નરકસુધીજ જાય છે. તે તંદુલ મત્સ્ય મોટા મત્સ્યના મુખની પાસે આંખની પાપણમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેનું પ્રમાણ તંદુલ જેટલું હોય છે, તે વજ્રરુષભનારાચસંઘ્રયણી હોય છે અને દુષ્ટ મનનો વ્યાપાર કરવાથી સાતમી નરકે જાય છે. આ પ્રમાણે વૃદ્ધો કહે છે. વલી જવન્યે અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ દેહવાલા મત્સ્ય પણ સાતમી નરકે જાય છે, એમ શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં કહ્યું છે. તેથી મન વચન અને કાયા, એ ત્રિવિધે થતી હિંસા અનેક ભવને આપનારી છે. આ પ્રમાણે સાંભળી રાજા વિગેરેએ તે સમયે પ્રાપ્ત થયેલું તે સ્ત્રી પુરુષના દુઃખનું કારણ પુછ્યું. જ્ઞાની મુનિએ તેનો પૂર્વ ભવ કહેવા-

ચંદ્રા અને સર્ગની કથા.

વર્તમાન (વઢવાણ) નગરમાં સયદહ નામે કુલપુત્ર હતો. તેને ચંદ્રા નામે સ્ત્રી હતી તેમને સર્ગ નામે એક પુત્ર થયો હતો. આ સર્વે દુઃસ્વદાયક સ્થિતિમાં હતા. ચંદ્રા પારકા ઘરનું કામ કરતી હતી, અને સર્ગ વનમાંથી ઇંધણાં લાવતો હતો. એક વખતે સર્ગને માટે શીકા ઉપર આહાર મુકી ચંદ્રા જલ ભરવાને ગઈ. સર્ગ વનમાંથી આવ્યો ત્યારે તેણે માતાને જોઈ નહીં અને ક્રુધા તૃપ્ત લાગેલી તેથી ક્રોધે ભરાયો. ઇટલામાં તેની માતા આવી તેને જોઈને તે ગુસ્તાથી બોલ્યો-પાપિણી, આટલી વાર શું શૂલીએ ચઢી હતી? તે સાંભળી ક્રોધથી ચંદ્રા બોલી કે-આ શીકાપરથી ઉતારીને કેમ खाधું નહીં? શું તારા હાથ કપાઈ ગયા હતા? આ પ્રમાણે વંને એ દુર્વચનવડે કર્મ બાંધ્યું. પછી આયુષ્ય પૂર્ણ થયાથી સર્ગનો જીવ મૃત્યુ પામી કેટલાક ભવ ભ્રમીને તાન્ત્રલિપ્તી નગરીમાં અરુણદેવ નામે એક શ્રેષ્ઠીનો પુત્ર થયો, અને ચંદ્રાનો જીવ પરિભ્રમણ કરીને પાટલીપુરમાં જસાદિત્યને ઘેર દેવણી નામે પુત્રી થયો. તેના પિતા એ દેવણીને અરુણદેવને આપી. તેમનો વિવાહ થયા પછી અરુણદેવ વીજા મિત્રોની સાથે વેપાર કરવા માટે વાહાણે ચઢ્યો. દૂર જતાં પ્રતિકૂલ વાયુવડે વાહાણ ભાંગ્યું. પુણ્યયોગે પાટીયું મેલ્લી એક મિત્રની સાથે કાંઠે આવ્યો. અનુક્રમે ફરતો ફરતો પાટલીપુરમાં પહોંચ્યો. ત્યાં મિત્રે અરુણદેવને કહ્યું, મિત્ર, અહીં તારા સાસરાનું ઘર છે, તૈથી ચાલ, ત્યાં જઈએ. અરુણદેવ બોલ્યો કે, આવી સ્થિતિમાં આપણે ત્યાં જવું યુક્ત નથી. મિત્રે કહ્યું કે, ત્યારે તું અહીં રહે, હું નગરમાં જઈ ભોજન લઈ આવું. પછી અરુણદેવ કોઈ દેવાલયમાં રહ્યો. થોડીવારમાં શ્રાંત થયેલા અરુણદેવને નિદ્રા આવી ગઈ.

આ સમયે તે વનમાં તેની સ્ત્રી દેવણી ક્રીડા કરવા આવેલી તેના વંને હાથ છેદીને કોઈ ચોર કંકણ લઈ નાશી ગયો. તેણીનો પોકાર સાંભળી રાજાના સેવકો તત્કાલ ત્યાં દોડી આવ્યા અને ચોરની પાછલ દોડ્યા. પેલો ચોર જ્યાં અરુણદેવ સુતો હતો તે દેવાલયમાં આવી ભય પામવાથી કંકણ અને સ્વર્ણ અરુણદેવની પાસે મુકીને નાશી ગયો. તેના ગયા પછી જ્યારે અરુણદેવ જાગ્યો ત્યારે તે કંકણ અને સ્વર્ણ જોઈ ' આ કંકણ દેવીએ આપ્યા ' એવું જાણી હર્ષથી લઈ લીધા. તેવામાં ચોર પાછલ દોડતા રાજાના સેવકોએ ત્યાં આવીને કહ્યું કે-અરે, હવે ક્યાં જઈશ ? એમ કહી અરુણદેવને મારવા માંડ્યો. ઇટલે તેના વસ્ત્રમાંથી બે કંકણ નીચે પડી ગયા, તત્કાલ તેને વાંધીને રાજા પાસે લઈ ગયા અને રાજાની આજ્ઞાથી તત્કાલ તેને શૂલીએ ચઢાવી દીધો.

એ સમયે પેલો ભોજન લેવા ગયેલ મિત્ર ત્યાં આવ્યો. તે અરુણદેવની આ અવસ્થા જોઈ, અરે સુખદુઃખમાં વતસલ એવા મિત્ર, તું ક્યાં ચાલ્યો? એમ બોલતો

હેંચે સ્વેરે રુદન કરવા લાગ્યો. પ્રેક્ષક પુરુષોએ તેને પુછ્યું કે, આ કયા શ્રેષ્ઠીનો પુત્ર છે ? તેે વોલ્યો, હવે શું કહેવું, તેની કથા તો પૂર્ણ થઈ રહી. પછી તેણે સર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યું અને શિલાવડે આત્મહત્યા કરવા તૈયાર થયો. લોકોએ એકઠા મઠ્ઠી તેને નિવાર્યો. જશાદિત્ય પોતાની પુત્રી અને જામાતાનો સર્વ વૃત્તાંત સાંભળીને તથા તે અવસ્થામાં વંચેને જોઈને ઘણો ખેદ પામ્યો. પછી જામાતા અઠળકેને શૂલી ઉપરથી નીચે ઉતરાવી તેણે રાજસેવકોને ડાળાંભ આપ્યો. રાજા વાલ્યો કે, હૈ શ્રેષ્ઠી, આ કામમાં સહસા કામ કરનાર એવા મારોજ અપરાધ છે.

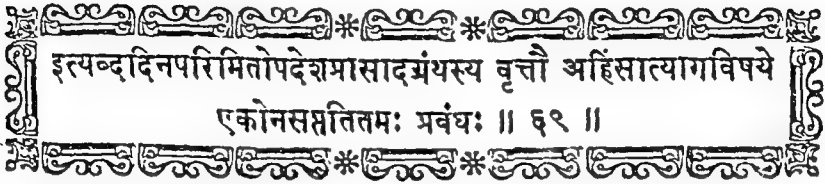
એ સમયે ચતુર્જ્ઞાની અમરેશ્વર નામે મુનિ મહારાજ ત્યાં પધાર્યા. તેમણે દેશના આપી કે, “હે મન્યો ! મોહનિદ્રાને છોડી દો, અને ત્રીવિધે ત્રીવિધે હિંસા ત્યજી દો. વચન અને કાયાવડે કરેલી હિંસા તો દુઃખદાયક છેજ, પણ મનમાં પણ ચિંતવેલી હિંસા પણ પ્રાણીને નરકમાં પાડે છે, તે વિષે એક દૃષ્ટાંત સાંભલો-

વૈભારનિરિ ઉપર આવેલા એક ઉદ્યાનમાં અન્યદા કેટલાક લોકો ઉજાળી કરવા એકઠા થયા હતા. તેમને જોઈ કોઈ રાંક ખીચ માંગવા આવ્યો. પણ તેના દુષ્કર્મોદયથી તેને કોઈ ઢેકાળેથી પણ ભિક્ષા મઠ્ઠી નહીં એટલે તેણે વિચાર્યું કે, ‘અહા, આટલું વધું ભોજન છતાં પણ કોઈ મને આપતું નથી’ તેથી આ સર્વને મારી નાખું’ આશું વિચારી ક્રોધ કરીને તે ગિરિ ઉપર ચઢ્યો અને એક મોટી શિલા તેમની ઉપર દેહવી દેતાં દૈવલોગે શિલા સાથે પોતે પણ પડી ગયો સર્વ લોકો દૂર રહી ગયા અને તે ખીચારી શિલા નીચે ચૂર્ણ થઈ મૃત્યુ પામીને નરકે ગયો. આ પ્રમાણે મનમાં ચિંતવેલી હિંસાનું પણ તેને માઠું ફલ પ્રાપ્ત થયું.

વઠ્ઠી શ્રી આઝરપચરવાળા નામના પયજામાં કહ્યું છે કે, “આહારની અભિલાષાએ મત્સ્ય સાતમી નરકે જાય છે, તેથી સાધુએ મનવડે પણ સચિત્ત આહારની ઇચ્છા ન કરવી” અહિં મત્સ્ય એટલે તંદુલ મત્સ્ય વિગેરે લેવા, તે પણ ગર્ભજ જાળવા. કારણ કે સંમૂર્છિમ તો અસંજીવણને લીધે પહેલી રત્નપ્રભા નરકસુધીજ જાય છે. તે તંદુલ મત્સ્ય મોટા મત્સ્યના મુખની પાસે આંખની પાપળમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેનું પ્રમાણ તંદુલ જેટલું હોય છે, તે વજ્રરુપભનારા ચસંઘ્રયણી હોય છે અને દુષ્ટ મનનો વ્યાપાર કરવાથી સાતમી નરકે જાય છે. આ પ્રમાણે વૃદ્ધો કહે છે. વઠ્ઠી જયન્તે અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ દેહવાલા મત્સ્ય પણ સાતમી નરકે જાય છે, એમ શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં કહ્યું છે. તેથી મન વચન અને કાયા, એ ત્રિવિધે થતી હિંસા અનેક ભવને આપનારી છે. આ પ્રમાણે સાંભળી રાજા વિગેરેએ તે સમયે પ્રાપ્ત થયેલું તે સ્ત્રી પુરુષના દુઃખનું કારણ પુછ્યું. જ્ઞાની મુનિએ તેનો પૂર્વ ભવ કહેવા-

વહે તે સર્વ કહી વતાવ્યું. તે સાંભળી દેવળી અને અરુણદેવને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, તેથી તેમણે તત્કાલ અનશન અંગિકાર કર્યું. તે જોઈ સર્વ પર્યદાણ સંવેગ પામી દયાધર્મને સ્વીકાર્યો, અને તે દેવળી અને અરુણદેવ મરણ પામીને દેવલોકે ગયા.

હે ભવ્યો ! ઉપર પ્રમાણે ચંદ્રા માતા અને સર્ગ પુત્રનું વૃત્તાંત સાંભળીને હાસ્ય, મોહ કે દુષ્ટ બુદ્ધિવહે કદિ પણ હિંસા વચન બોલવું નહીં, અને હંમેશા મનને દયાલુ કરવું.

વ્યાખ્યાન ૭૦ મું.

કેટલાંક કહે છે કે, આ જીવાત્મા અમેય, નિત્ય અને સનાતન છે, તો દેહ પિંડનો નાશ થવાથી જીવનો નાશ શી રીતે થાય ? પૃથ્વીથી ઉત્પન્ન થયેલો ઘડો નાશ પામવાથી શું આકાશ નાશ પામે છે ? કદિ કહેશો કે, ઘટાકાશતો નાશ પામે છે, તો તે પણ કલ્પિત છે. વળી ગીતામાં કહ્યું છે કે, યુદ્ધ કે યજ્ઞાદિકમાં જીવવધ કરવાનો વાધ નથી, પણ તે વાક્ય અયુક્ત છે. કારણ કે, નિશ્ચયનયની અપેક્ષા જીવ નિત્ય અને ગતિ આગતિથી રહિત છે, પણ વ્યવહારની અપેક્ષા તે નાના પ્રકારના દેહ પિંડાત્મક થઈ ગાયપણું, હાથીપણું, પુરુષપણું, સ્ત્રીપણું ધારણ કરે છે, તેથી માંકડ કી-ડિ વિગેરેમાં પણ ઉત્પન્ન થયેલો પ્રત્યક્ષ જળાશ છે. તે પક્ષે દીપકનો નાશ થયે તેની પ્રમાણ નાશની જેમ દેહરૂપ પિંડનો વિનાશ થતાં જીવનો પણ વિનાશ થાય છે. પૃથ્વીજ 'તું મરીજા' એવું કહેવાથી પ્રાણીને દુઃખ થાય છે અને મારી નાશવાથી તેનું ફલ નરકની વેદનારૂપ પ્રાપ્ત થાય છે, માટે સર્વ ધર્મમાં દયાધર્મજ શ્રેષ્ઠ છે. તેની સ્તુતિ અમે પણ કરીએ છીએ. તેવી જીવદયામાં જેમના હૃદય તત્પર છે એવા શ્રી શાંતિનાથ અને મુનિસુવ્રતપ્રભુ પૂર્વે થયા છે, તેમની કીર્તિ અત્યાપિ પૃથ્વીપર પ્રવર્તે છે. આ વિષે અચિરા માતાના પુત્ર શ્રી શાંતિનાથપ્રભુનો સંબંધ આ પ્રમાણે—

શ્રી શાંતિનાથજીની કથા.

જંબુદ્વીપના પૂર્વ મહાવિદેહ ક્ષેત્રની મંગલાવતી વિજયમાં રત્નસંચય નામના નગરને વિષે શ્રી શાંતિનાથપ્રભુજીનો જીવ પૂર્વે વજ્રાયુધ નામે રાજા હતો. એક વચ્ચે એક

पारेहुं भय पामी राजा वज्रायुधनी शरणे आव्युं. राजाए कहुं के, भय पामीश नहीं. तेनी पछवाडे तरतज एक सींचाणो पक्षी आव्यो, तेणे कहुं के हे राजन्, मने घणी क्षुधा लागी छे तेथी आ पक्षी मने आपो. राजाए कहुं, तेने वदले तुं उत्तम अन्न ले. सींचाणे कहुं के, मने तो मांस उपरज रुची छे. राजा बोल्यो. त्यारे हुं मारा देहनुं मांस आपुं. सींचाणो बोल्यो के- तो आ पारेवा जेटलुं आपो. पछी राजाए ताजहुं मंगावी एक तरफ पोतानी जंघामांथी छेदीने मांसनो पिंड मुक्यो अने वीजी तरफ पारेवाने राख्युं. पारेवामां एटलो भार थयो के छेवटे राजा पोते तुलापर चढी वेढो. आवी वज्रायुध राजानी दया तरफ हिंमत जोई, बे देव प्रत्यक्ष थइ बोल्या, हे महानु भाव ! इंद्रे सभामां तमारी प्रशंसा करी, ते नहीं मानीने अमे बंने तमारी परीक्षा कर-वा आवा रूप करी अहीं आव्या हता. पछी तेओ राजा उपर पुण्यवृष्टी करी स्वर्गे चाल्या गया. राजा वज्रायुध चारित्र लई नवमा ग्रैवेयकमां एकत्रिंश सागरोपम आयु-प्यवाळा देवता थया.

मुनिसुव्रतप्रभुनी कथा

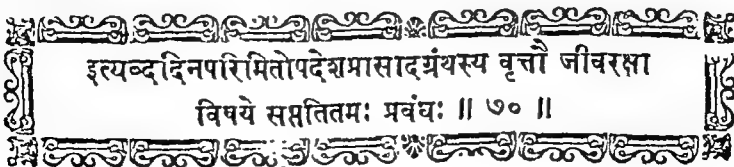
भृगुकच्छ (भरुच) नगरमां जितशत्रु नामे राजा हतो. तेणे एक वखते अश्व-मेध यज्ञ करवा माटे अग्निमां होमवा एक अश्व तैयार कर्यो. आ खबर ज्ञानवडे मुनि सुव्रत स्वामीए जाण्वा, एटले तत्काळ ते अश्वने वचाववा माटे प्रतिष्ठानपुरथी भरुच एक रात्रिमां साठ योजन आवी पहुँच्या. त्यां एकठा थयेला जनसमूहमां प्रभुए धर्म-देशना आपवा मांडी. ते अश्वे प्रभुने जोई उंचा कान कर्या अने वारंवार प्रभु सामुं जोवाथी तेने जातिस्मरण ज्ञान उत्पन्न थयुं. तेथी तत्काळ प्रभु पासे आवी पृथ्वीपर मस्तक मुक्तीने पोतानी वाचामां बोल्यो के, हे विश्वरक्षक, दुःखार्त्त एवा मारी रक्षा करो. ते जोई राजाए प्रभुने पुछ्युं के, आ अश्व शुं कहे छे ? प्रभु बोल्या-राजन्, तेनो पूर्वभव सांभळो.

पद्मिनीपुर नामना नगरमां जिनधर्म नामे एक जैनधर्मी श्रेष्ठी हतो, तेने सागरदत्त नामे एक शैवधर्मी मित्र हतो. ते सागरदत्ते पूर्वे एक शिवालय कराव्युं हतुं. एक वखते ते मित्रनी साथे साधुनी पासे गयो. त्यांजिन मंदिर कराववानुं महत् फळ सांभळ्युं, तेथी तेणे एक जिनविंव प्रासाद कराव्यो. ते कार्यथी तेने समकित दर्शन प्राप्त थयुं. एक वखते शैव लोकोए घीवडे शिवलिंग पूर्युं, ते जोवा सागरदत्तने बोलाव्यो. त्यां घीना गंधथी घणी घीमेलो तथा कीडिओ एकठी थई हती ते निर्दय शैव लो-कोना चरणन्यासथी कचराइने मरी जती हती. ते जोइने सागरदत्त बोल्यो के, त-मारा पगवडे हजारो कीडिओ मरी जाय छे, ते तमने घटनुं नहीं. त्यारे तेओ क्रोध

કરીને બોલ્યા કે, ઓરે મુર્ખા ! કુલક્રમથી ચાલ્યા આવેલા ધર્મને છોડી દે નવો ધર્મ અંગીકાર કરતાં તું કેમ શરમાતો નથી ? માટે ઉઠ, તારે ઘેર ચાલ્યો જા. તે સાંભળી રુદ્રાચારી ગ્લાન મુખ થયો સતો પોતાને ઘેર આવીને તે વિચારવા લાગ્યો કે, ઓરે, મેં કુલધર્મનો ત્યાગ કરી કેવું કામ કર્યું ! આ પ્રમાણેના અંતઃકર્ષણથી મૃત્યુ પામી ઘણાં ભવ ભ્રમીને હે રાજા, તે સાગરદત્તનો જીવ આ અશ્વ થયો છે. તે મારો પૂર્વભવનો મિત્ર હોવાથી મને જોડેને કહે છે કે, આ રાજા મને આજે યજ્ઞમાં હોમી દેશે, તેથી મારી રક્ષા કરો, રક્ષા કરો. હે રાજા, યજ્ઞનું ફળ નરકજ છે, તેથી તે કરવા યોગ્ય નથી. આ પ્રમાણે પ્રભુનાં વચનથી જીતશત્રુ રાજા પ્રતિવોધ પામ્યો. તેથી અશ્વને નિર્ભય કરી પોતાના નગરમાં યજ્ઞો કરવાનોજ અટકાવ કર્યો. તે અશ્વ પ્રભુ પાસે અનશન અંગીકાર કરી સહસ્રારદેવલોકમાં દેવતા થયો. ત્યાંથી તત્કાલ ત્યાં આવીને તે દેવે પ્રભુના સમોસરણને સ્થાને એક જિનપ્રાસાદ રચાવી તેમાં મુનિસુવ્રત-સ્વામીની પ્રતિમા અને તેની આગળ અશ્વની મૂર્તિ સ્થાપન કરી; ત્યારથી ત્યાં અશ્વાવબોધ નામે તીર્થ થયું.

કેટલેક કાલે તેજ વનમાં એક વડના વૃક્ષ ઉપર શમળી રહેતી હતી. તે કોઈ મ્લેચ્છે વાળ મારી વીંધી નાખી તે પ્રભુના પ્રાસાદ પાસે પડી અંત સમયે કોઈ મુનિએ તેને નવકાર મંત્ર સંભળાવવાથી તે સિંહલરાજાની પુત્રી થઈ. અન્યદા મૃગપુરથી કોઈ શ્રેષ્ઠી ત્યાં આવ્યો, તે છીંક આવતાં નવકારમંત્રનું પેહેલું પદ બોલ્યો. તે સાંભળી રાજપુત્રીને જાતિસ્મરણ થયું. પછી માતાપિતાને પુછી મૃગપુરે આવી તેણે તે ચૈત્યનો ઉદ્ધાર કર્યો. ત્યારથી એ તીર્થ “ શકુનિકાવિહાર ” એ નામથી વિખ્યાત થયું.

ત્યારપછી અનુક્રમે પરમાર્હત શ્રીકુમારપાલરાજાના મંત્રી ઉદયનના પુત્ર, શત્રું જય તીર્થનો ઉદ્ધાર કરનાર, ગિરનાર પર્વત ઉપર સુગમ પાજ વાંધનાર અને બીજા પણ અનેક પુણ્ય કાર્ય કરનાર શ્રીવાગ્મથ કવિના અનુજ વાંધવ અંબડ પ્રધાને પિતાના પુણ્યને અર્થે તે તીર્થે ઉદ્ધાર કરાવ્યો. તે સમલીકાવિહાર તીર્થમાં તેણે મંગલદીપકના લુંછળા વચ્ચે યાત્રકોને વત્રીશ લાખ સોનૈયા આપ્યા હતા, એમ વૃદ્ધ પુરુષો કહે છે. ઉપર પ્રમાણે શ્રીશાંતિનાથ અને શ્રીમુનિસુવ્રત સ્વામી અશ્વ અને પારેવાનું રક્ષણ કરવાથી પૃથ્વીપર મહાન્ કીર્તિના ભાજન થયા છે. તે બંને પ્રભુ મને પણ શીવ સુખના આપનારા થાઓ.

વ્યાખ્યાન ૭૧ મું.

હે હિંસાનું કારણ પ્રમાદ છે તે કહે છે.

શરીરી મ્રિયતાં મા વા ધ્રુવં હિંસા પ્રમાદિનઃ ।

સા પ્રાણવ્યપરોપેઽપિ પ્રમાદરહિતસ્ય ન ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા.

“ પ્રાણી મરણ પામે અથવા ન પામે પળ નિશ્ચયે પ્રમાદીને હિંસા લાગે છે. અને પ્રાણનો કદિ નાશ થાય તોપણ પ્રમાદ રહિત એવા પુરુષને હિંસા લાગતી નથી. ” જો કોઈ સાધુ પ્રમાદથી ઇટલે ઉપયોગ વગર ચાલે તો તેને જીવનો વધ ન થાય તે છતાં પણ હિંસા લાગે છે, અને જે સાધુ અપ્રમાદથી ઇટલે ઉપયોગથી ચાલે તો તેનાથી કદી જીવ વધ થઈ જાય તોપણ તેને ભાવથી હિંસા લાગતી નથી. જેમ નદી વિગેરે ઉત્તરતાં ઉપયોગથી ચાલતા સાધુને અપ્કાય જીવની વિરાધના તીવ્રવંધ આપનારી થતી નથી, તેમ જેમ કોઈ ઘાંચીનો જીવ કોટી પૂર્વના આયુષ્યવાલો હોય તે પ્રતિદિન વિશ ઘાળીઓવડે તિલ પીલે છે તે આજ્ઞા જીવિતવડે પણ તેટલા તિલ પીલવા સમર્થ ન થાય કે જેટલા જીવ સાધુ નદી ઉત્તરતાં જલના એક બીંદુમાં હણે છે. જો તે જલ સેવાલ્લાલું હોય તો તેમાં અનંત જીવનો પણ ઘાત થાય છે. પણ જો તે મુનિ પ્રમાદી હોય તો તેની હિંસા લાગે છે. અન્યથા લાગતી નથી.

શ્રીભગવતી સૂત્રમાં કહ્યું છે કે, કેવલજ્ઞાની પણ ગમનાગમનથી અને નેત્રના લાલન વિગેરેથી ઘણા જીવનો ઘાત કરે છે. પરંતુ માત્ર ષોગવડેજ વંધ હોવાથી તે પ્રથમ સમયે વાંધે છે; બીજે સમયે અનુભવે છે (વેદે છે) અને ત્રીજે સમયે નિર્જરે છે. કારણ કે તે અપ્રમાદી હોવાથી તેમને કર્મનો વંધ વધુ કાલની સ્થિતિવાલો થતો નથી.

વળી પ્રથમાંગમાં કહ્યું છે કે, કોઈ મુનિએ અકસ્માત્ કાચું લુણ વોહોર્યું હોય, તે જો લુણ વહોરાવનાર ગ્રહસ્થ પાછું ન લે તો મુનિએ તેને જલમાં ઘોળીને પી જવું. તમે કરવાથી તેણે શ્રીજિનેશ્વરની આજ્ઞા પાળી માટે તે મને પૃથ્વીકાવ જીવની હિંસા ન લાગે. તેજ પ્રમાણે ગ્રહસ્થને પણ જિન પૂજા વિગેરેમાં અંતર દયાભાવ હોવાથી હિંસા લાગતી નથી.

પ્રાચીન પૂણ્ય પુરુષોએ હિંસાના ત્રણ પ્રકાર કહેલા છે—સ્વરૂપહિંસા, હેતુહિંસા અને અનુવંધહિંસા. અંતઃકરણમાં દયાના પરિણામ વર્તતાં વાહ્યક્રિયા કરતાં જે હિંસા થાય તે સ્વરૂપહિંસા કહેવાય છે. કૃત્યપિ વિગેરેના હેતુ માટે જે હિંસા થાય

છે તે હેતુહિંસા કહેવાય છે. અને અંતઃકરણમાં કલુષિત પરિણામ વર્તતા નિર્દયપણે જે હિંસા કરાય છે તે અનુબંધહિંસા કહેવાય છે. રાજા યશોધરે માતાના વચનથી પિષ્ટમય કુકડાની પળ હિંસા કરી તો તેથી તે દુરંત દુઃખ પરંપરાને, પામ્યો હતો. અને બ્રહ્મદત્ત ચક્રી વિગેરેને બાહ્યપણે સ્વરૂપહિંસાનો અભાવ છતાં પણ અનુબંધ હિંસાના ધ્યાનથી નરકની પ્રાપ્તિ થઈ હતી. તેનો સંવંધ નીચે પ્રમાણે છે.

શ્રીબ્રહ્મદત્ત ચક્રીની કથા.

કાંપિલ્યપુર નગરમાં બ્રહ્મ નામના રાજાને ચાર મિત્રો હતા. કાશી દેશનો રાજા કંટક, હસ્તિનાપુરનો અધિપતિ કરેણુ, કોશલ દેશનો સ્વામી દીર્ઘ અને ચંપા નગરીનો નૃપતિ પુષ્પચૂલ. આ ચારે રાજાઓ પરસ્પર સ્નેહથી એક વીજાના રાજ્યમાં એકેક વર્ષ આવીને રહેતા હતા. એક વખતે વીજા ત્રણે બ્રહ્મ રાજાને ત્યાં આવેલા હતા; તેવામાં અકસ્માત્ બ્રહ્મ રાજાને મસ્તકની વેદના ઉત્પન્ન થઈ. એટલે બ્રહ્મ રાજાએ તેઓના ઉત્સંગમાં બ્રહ્મદત્ત નામના પોતાના વાલ વયના પુત્રને મૂકીને 'તમારે આ રાજ્યની વ્યવસ્થા કરવી' એમ કહી તે મૃત્યુ પામ્યો. પછી તેઓ પોતામાંથી દીર્ઘ રાજાને ત્યાં મૂકી પોતપોતાના રાજ્યમાં ચાલ્યા.

દીર્ઘ રાજા ત્યાં રહ્યો સતો બ્રહ્મ રાજાની સ્ત્રી ચૂલળીની સાથે આસક્ત થયો. તે સ્વરૂપ જાણી ધનુ નામના મંત્રીએ પોતાના પુત્ર વરધનુને જણાવ્યું કે, આ વૃત્તાંત તું એકાંતમાં જઈને ચૂલળીના પુત્ર બ્રહ્મદત્તને જણાવજે. તેણે બ્રહ્મદત્તને જણાવ્યું એટલે તે ચતુર કુમાર કોકિલા અને કાગડાને લઈને અંતઃપુરમાં ગયો. ત્યાં તે વચ્ચેનો સંવંધ કરાવી કાગડાને મારી નાખીને તે બોલ્યો કે, વીજો પણ જે કોઈ આવું કરશે તેને હું આવી રીતે મારી નાખીશ. આ હકીકતનો સાર સમજીને દીર્ઘ ચૂલળીને કહ્યું કે, હું કાગ અને તું કોકિલા છું. રાણી બોલી કે-એવી શંકા કરો નહીં. આ વાલક તે આપણો સંવંધ શું જાણે! ફરી વળી એકવાર બ્રહ્મદત્તે પાઠાનો અને હાથિળીનો સંવંધ કરાવી પૂર્વોક્ત વાક્ય કહીને, પાઠાને મારી નાખ્યો. તેથી દીર્ઘ રાજાએ 'આ મારું જાણે છે અને અન્યોક્તિવડે મને શિક્ષા આપે છે.' એવું સમજી રાણીને તે વાત જણાવી. એટલે રાણી બોલી કે-ત્યારે આપણે પુત્રને મારી નાખીએ. જો આપણે કુશલ હશું તો ઘણા પુત્રો થશે. દીર્ઘરાજાએ તે સ્વીકાર્યું. પછી દીર્ઘરાજાએ બ્રહ્મદત્તને કોઈ-એક સામંતની પુત્રી પરણાવી, અને તેમને સુવાને માટે એક લાખનું ગૃહ કરાવ્યું. આ સ્વરૂપ જાણીને વરધનુ મંત્રીએ ગુપ્ત રીતે તે ઘરની નીચેથી નગર વહાર ઉદ્યાન સુધી એક મુરંગા કરાવી. શુભ દિવસે વર વધૂ અને ધનુ કુમારે તે ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો એટલે રા-

त्रिना बे पोहोर जतां तें गृहने चूलणीए अग्नि लगाड्यो. मंत्रीपुत्र वरधनु थमथीज जाणतो हतो तेथी सुरंगा मार्गे ब्रह्मदत्तने उद्यानमां लइ गयो, अने त्यां सुरंगाना द्वार उपर बे अश्व तैयार राखेला हता ते उपर बेसीवन्ने मित्र देशाटन करवा नीकळी पड्या.

भाग्यवान् ब्रह्मदत्ते पृथ्वीपर भमतां सार्वभौमपदनी संपत्ति प्राप्त करी, अने वरधनुने सेनापतिनी पदवी आपीने दीर्घराजानी उपर मोकल्यो. तेनी पछवाडे पोते आवीने चक्रवडे दीर्घराजानुं मस्तक छेदी नारख्युं. पछी तेणे पोताना नगरमां प्रवेश कर्यो. अनुक्रमे ब्रह्मदत्त चक्रीए पदखंड भरतने साध्य कर्यो.

पूर्वे ज्यारे ब्रह्मदत्त एकाकीपणे भमतो हतो त्यारे एक ब्राह्मणे तेने जळ पायुं हतुं. ते ब्राह्मण ब्रह्मदत्तने चक्रवर्त्तीपद प्राप्त थएलुं सांभळी त्यां आव्यो. तेणे विचार्युं के, आटला बधा सैन्य वच्चे ते मने केम ओळखशे, तेथी तेणे एक जीर्ण वस्त्रनो ध्वज करी जीर्ण सुपडुं विगरे लटकावी जुडुंज रूप वताव्युं. तेवी विलक्षणता जोइ राजाए सेवक मोकलीने तेने बोलाव्यो. पछी तेने ओळखी तेनापर संतुष्ट थइने वरदान मागवा. कहुं, एटले अल्प बुद्धिवाळा ब्राह्मणे स्त्रीना वचनथी दररोज अनुक्रमे एकेक गृहे भोजन अने बेसोना मोहोरनी दक्षिणा तेने मळे एवी मागणी करी. राजाए तरतज तेवी गोठवण करावी आपी. एक वखते ते लुब्ध ब्राह्मणे चक्रीने कहुं के, हे राजन्! एकवार तमारा घरनुं भोजन मने करावो. चक्रीए कहुं के, मारुं भोजन तो मनेज जरे तेवुं होय छे. ब्राह्मणे गुस्साथी कहुं के, अरे राजा! शुं तुं कृपण छे के जेथी मने भोजन तारुं पण आपी शकतो नथी. पछी चक्रीए ते ब्राह्मणने कुटुंब सहित पोताने घेर जमाड्यो, जेथी ते अति कामातुर थइ गयो. पछी तेणे रात्रे पोतानी माता वहेन विगरेनी साथे पशुवत् आचरण कर्युं. ज्यारे चक्रीना अन्ननो मद उतरी गयो त्यारे ते लज्जा पामी गयो. पछी तेणे विचार्युं के आनुं अपकृत्य चक्रीएज जाणी वुज्जिने कर्युं छे, माटे तेने शिक्षा करवी. आवा क्रोधथी ते एक वखते ते वनमां फरतो हतो तेवामां कोइ गोवाळ गलोलना प्रयोगथी पिंपळाना पानने काणा करतो तेना जोवामां आव्यो. एटले तेने मळी कांड द्रव्य आपी तेनी पासे चक्रवर्त्तीना वच्चे नेत्र फोडी नंखाव्या. राजसेवकोए ते गोवाळने पकड्यो अने कहुं के, अरे दुष्ट, आ तें शुं कर्युं? एटले तेणे पेला ब्राह्मणने बताव्यो, तेथी ते ब्राह्मणने कुटुंब सहित मारी नारख्यो. तयारथी चक्रीने ब्राह्मण जाति उपर रोष चढ्यो. तेथी तेणे मंत्रीने आज्ञा करी के, प्रतिदिन अनेक ब्राह्मणोना नेत्रो काढी मारी पासे लाववा. एटले मंत्री तेम करवा लाग्यो. चक्री ते नेत्रोने मर्दन करी खुशी थवा लाग्यो. आ प्रमाणे हमेशा करतां घणा जीवनो वध थतो जोइ मंत्री बीज वगरना वडगुंदानो थाळ भरीने राजा पासे मुक्वा लाग्यो. अंध चक्री तेने पोताना शत्रुओना नेत्र जाणी क्रोध बुद्धिथी चोळी

છે તે હેતુહિંસા કહેવાય છે. અને અંતઃકરણમાં કલુષિત પરિણામ વર્તતા નિર્દયપણે જે હિંસા કરાય છે તે અનુબંધાહિંસા કહેવાય છે. રાજા યશોધરે માતાના વચનથી પિષ્ટમય કુકડાની પળ હિંસા કરી તો તેથી તે દુરંત દુઃખ પરંપરાને પામ્યો હતો. અને બ્રહ્મદત્ત ચક્રી વિગેરેને બાહ્યપણે સ્વરૂપાહિંસાનો અભાવ છતાં પણ અનુબંધ હિંસાના ધ્યાનથી નરકની પ્રાપ્તિ થઈ હતી. તેનો સંબંધ નીચે પ્રમાણે છે.

શ્રીબ્રહ્મદત્ત ચક્રીની કથા.

કાંપિલ્યપુર નગરમાં બ્રહ્મ નામના રાજાને ચાર મિત્રો હતા. કાશી દેશનો રાજા કંટક, હસ્તિનાપુરનો અધિપતિ કરેણુ, કોશલ દેશનો સ્વામી દીર્ઘ અને ચંપા નગરીનો નૃપતિ પુષ્પચૂલ. આ ચારે રાજાઓ પરસ્પર સ્નેહથી એક બીજાના રાજ્યમાં એકેક વર્ષ આવીને રહેતા હતા. એક વખતે બીજા ત્રણે બ્રહ્મ રાજાને ત્યાં આવેલા હતા; તેવામાં અકસ્માત્ બ્રહ્મ રાજાને મસ્તકની વેદના ઉત્પન્ન થઈ. ઇટલે બ્રહ્મ રાજાએ તેઓના ઉત્સંગમાં બ્રહ્મદત્ત નામના પોતાના બાલ વયના પુત્રને મૂકીને 'તમારે આ રાજ્યની વ્યવસ્થા કરવી' એમ કહી તે મૃત્યુ પામ્યો. પછી તેઓ પોતામાંથી દીર્ઘ રાજાને ત્યાં મૂકી પોતપોતાના રાજ્યમાં ચાલ્યા.

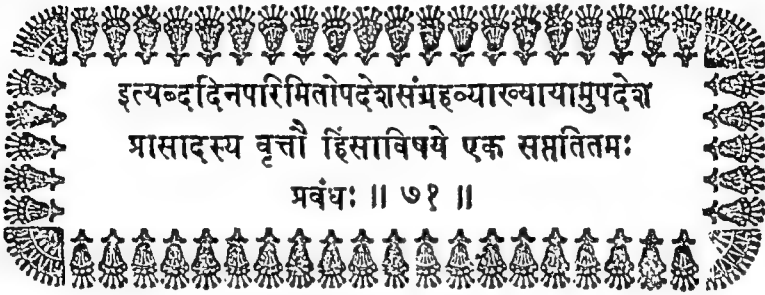
દીર્ઘ રાજા ત્યાં રહ્યો સતો બ્રહ્મ રાજાની સ્ત્રી ચૂલ્ળીની સાથે આસક્ત થયો. તે સ્ત્રી જાણી ધનુ નામના મંત્રીને પોતાના પુત્ર વરધનુને જણાવ્યું કે, આ વૃત્તાંત તું એકાંતમાં જઈને ચૂલ્ળીના પુત્ર બ્રહ્મદત્તને જણાવજે. તેણે બ્રહ્મદત્તને જણાવ્યું ઇટલે તે ચતુર કુમાર કોકિલા અને કાગડાને લઈને અંતઃપુરમાં ગયો. ત્યાં તે બન્નેનો સંબંધ કરાવી કાગડાને મારી નાખીને તે બોલ્યો કે, બીજો પણ જે કોઈ આવું કરશે તેને હું આવી રીતે મારી નાખીશ. આ ફકીકતનો સાર સમજીને દીર્ઘ ચૂલ્ળીને કહ્યું કે, હું કાગ અને તું કોકિલા છું. રાણી બોલી કે-એવી શંકા કરો નહીં. આ બાલક તે આપણો સંબંધ શું જાણે! ફરી વળી એકવાર બ્રહ્મદત્તે પાડાનો અને હાથિણીનો સંબંધ કરાવી પૂર્વોક્ત વાક્ય કહીને પાડાને મારી નાખ્યો. તેથી દીર્ઘ રાજાએ 'આ મારું જાણે છે અને અન્યોક્તિવડે મને શિક્ષા આપે છે.' એવું સમજી રાણીને તે વાત જણાવી. ઇટલે રાણી બોલી કે-ત્યારે આપણે પુત્રને મારી નાખીએ. જો આપણે કુશલ હશું તો ઘણા પુત્રો થશે. દીર્ઘરાજાએ તે સ્વીકાર્યું. પછી દીર્ઘરાજાએ બ્રહ્મદત્તને કોઈ-એક સામંતની પુત્રી પરણાવી, અને તેમને સુવાને માટે એક લાલચું ગૃહ કરાવ્યું. આ સ્ત્રી જાણીને વરધનુ મંત્રીને ગુસ્સા રીતે તે ઘરની નીચેથી નગર બહાર ઉચ્ચાન સુધી એક સુરંગા કરાવી. શુભ દિવસે વર વધૂ અને ધનુ કુમારે તે ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો ઇટલે રા-

त्रिना बे पोहोर जतां ते गृहने चूलणीए अग्रि लगाड्यो. मंत्रीपुत्र वरधनु थमथीज जाणतो हतो तेथी सुरंगा मार्गे ब्रह्मदत्तने उद्यानमां लइ गयो, अने त्यां सुरंगाना द्वार उपर बे अश्व तैयार राखेला हता ते उपर वेसी बन्ने मित्र देशाटन करवा नीकळी पड्या.

भाग्यवान् ब्रह्मदत्ते पृथ्वीपर भमतां सार्वभौमपदनी संपत्ति प्राप्त करी, अने वरधनुने सेनापतिनी पदवी आपीने दीर्घराजानी उपर मोकल्यो. तेनी पछवाडे पोते आवीने चक्रवर्डे दीर्घराजानुं मस्तक छेदी नाख्युं. पछी तेणे पोताना नगरमां प्रवेश कर्यो. अनुक्रमे ब्रह्मदत्त चक्रीए पदखंड भरतने साध्य कर्यो.

पूर्वे ज्यारे ब्रह्मदत्त एकाकीपणे भमतो हतो त्यारे एक ब्राह्मणे तेने जळ पायुं हतुं. ते ब्राह्मण ब्रह्मदत्तने चक्रवर्त्तीपद प्राप्त थएलुं सांभळी त्यां आव्यो. तेणे विचार्युं के, आटला बधा सैन्य वच्चे ते मने केम ओळखशे, तेथी तेणे एक जीर्ण वस्त्रनो ध्वज करी जीर्ण सुपडुं विगेरे लटकावी जुटुंज रूप वताव्युं. तेवी विलक्षणता जोइ राजाए सेवक मोकलीने तेने बोलाव्यो. पछी तेने ओळखी तेनापर संतुष्ट थइने वरदान मागवा. कहुं, एटले अल्प बुद्धिवाळा ब्राह्मणे स्त्रीना वचनथी दररोज अनुक्रमे एकेक गृहे भोजन अने वेसोना मोहोरनी दक्षिणा तेने मळे एवी मागणी करी. राजाए तरतज तेवी गोठवण करावी आपी. एक वखते ते लुब्ध ब्राह्मणे चक्रीने कहुं के, हे राजन्! एकवार तमारा घरनुं भोजन मने करावो. चक्रीए कहुं के, मारुं भोजन तो मनेज जरे तेवुं होय छे. ब्राह्मणे गुस्साथी कहुं के, अरे राजा! शुं तुं कृपण छे के जेथी मने भोजन तारुं पण आपी शकतो नथी. पछी चक्रीए ते ब्राह्मणने कुटुंब सहित पोताने घेर जमाड्यो, जेथी ते अति कामातुर थइ गयो. पछी तेणे रात्रे पोतानी माता वहेन विगेरेनी साथे पशुवत् आचरण कर्युं. ज्यारे चक्रीना अन्ननो मद उतररी गयो त्यारे ते लज्जा पामी गयो. पछी तेणे विचार्युं के आवुं अपकृत्य चक्रीएज जाणी वुजनि कर्युं छे, माटे तेने शिक्षा करवी. आवा क्रोधथी ते एक वखते ते वनमां फरतो हतो तेवामां कोइ गोवाळ गलोलेना प्रयोगथी पिंपळाना पानने काणा करतो तेना जोवामां आव्यो. एटले तेने मळी कांइ द्रव्य आपी तेनी पासे चक्रवर्त्तीना वच्चे नेत्र फोडी नंखाव्या. राजसेवकोए ते गोवाळने पकड्यो अने कहुं के, अरे दुष्ट, आ तें शुं कर्युं? एटले तेणे पेला ब्राह्मणने बताव्यो, तेथी ते ब्राह्मणने कुटुंब सहित मारी नाख्यो. तयारथी चक्रीने ब्राह्मण जाति उपर रोष चढ्यो. तेथी तेणे मंत्रीने आज्ञा करी के, प्रतिदिन अनेक ब्राह्मणोना नेत्रो काढी मारी पासे लाववा. एटले मंत्री तेम करवा लाग्यो. चक्री ते नेत्रोने मर्दन करी खुशी थवा लाग्यो. आ प्रमाणे हमेशा करतां घणा जीवनो वध थतो जोइ मंत्री वीज वगरना वडगुंदानो थाळ भरीने राजा पासे मुकवा लाग्यो. अंध चक्री तेने पोताना शत्रुओना नेत्र जाणी क्रोध बुद्धिथी चोळी

નાચવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે સોઠ વર્ષ સુધી કરી રૌદ્ર ધ્યાનવડે મૃત્યુ પામીને સા-
તમી નરકે ગયો, કહ્યું છે કે—“વડગુંદાને બ્રાહ્મણના નેત્રની બુદ્ધિએ ચોઢતો છેછો
બ્રહ્મદત્ત નામનો ચક્રવર્તી અનુબંધ હિંસાના યોગથી સાતમી નરકે ગયો છે.”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहव्याख्यायामुपदेश

प्रासादस्य वृत्तौ हिंसाविषये एक सप्ततितमः

प्रबंधः ॥ ७१ ॥

વ્યાખ્યાન ૭૨ મું.

હેવે કેટલાએક માણસો બીજા જીવોની હિંસા કરનારા હિંસક
જીવોને મારી નાચવામાં ધર્મ માને છે, તેઓને
માટે શિક્ષા કહે છે—

केचिद्वदन्ति हंतव्याः प्राणिनः प्राणिघातिनः ।

हिंसस्यैकस्य घाते स्याद्रक्षणं भूयसां किल ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા.

કેટલાએક કહે છે કે, જે બીજા પ્રાણીઓની હિંસા કરનારા પ્રાણીઓ છે,
તેમને મારી નાચવા. કારણ કે તેવા એક હિંસક પ્રાણીના ઘાતથી બીજા જીવોનું
રક્ષણ થાય છે. અર્થાત્ જે સર્પ માર્જર વિગેરે હિંસક પ્રાણીઓ છે તેમને મારવામાં
દોષ નથી. પણ આ તેમનો વિચાર અયુક્ત છે કારણકે તેવો વિચાર કરીશું તો આ
આર્યક્ષેત્રમાં પણ અહિંસક પ્રાણીઓ ઘણા થોડા મઢી શકશે, તેથી તેવા નિધ્વંસ
પરિણામનો ત્યાગ કરવો.

બઢી કોઈ કહે છે કે, “ નિર્વાહને માટે મત્સ્ય તથા ધાન્ય વિગેરેના ઘણા
જીવોને શા માટે હણવા, પણ એક મોટા હાથીને મારવો કે જેથી ઘણા કાઢ સુધી
નિર્વાહ ચાલે. ” આ પ્રમાણે માનનારાને આર્દ્રકુમારના પ્રવંધદ્વારા શિખામણ દે છે.

આર્દ્રકુમારની કથા.

મગધદેશમાં શ્રેણિક નામે રાજા હતો. તેમણે એક વચ્ચે પૂર્વજની પ્રીતિ વધારવા
માટે પોતાના મંત્રીની સાથે આર્દ્રકુમારને કેટલીક મેટ મોકલી. મંત્રીએ આર્દ્રદેશમાં

જે ત્યાંના રાજાની આગળ બેઠ મુકી. પછી પરસ્પર કુશલ વાર્તા પૂછી. તે વચ્ચે આર્દ્રકરાજાના પુત્ર આર્દ્રકુમારે શ્રેણિક રાજાના મંત્રીને પુછ્યું કે, તમારા રાજાના કુમારનું નામ શું છે? મંત્રીએ કહ્યું કે, તેમનું નામ અભયકુમાર છે. તે મહા ધર્મજ્ઞ છે, અને પાંચસો મંત્રીઓનો અધિપતિ છે, શું તેમનું નામ તમારા સાંબલ્લામાં પણ નથી આવ્યું? મંત્રીના આ પ્રમાણેનાં વચનો સાંભળી આર્દ્રકુમારે અભયકુમારને માટે મોતી વિગેરે મોકલાવ્યા. અનુક્રમે મંત્રી રાજગૃહ નગરમાં આવ્યો, અને ત્યાંથી આપેલી બેટ શ્રેણિક રાજાને અને અભયકુમારને આપી. પછી અભયકુમારને કહ્યું કે, આર્દ્રકુમાર તમારી સાથે મૈત્રી કરવા ઇચ્છે છે. તે સાંભળી અભયકુમારે વિચાર્યું કે, એ કોઈ ભવ્ય જીવ વ્રતની વિરાધના કરવાથી અનાર્ય દેશમાં જન્મેલો લાગે છે, કારણ કે અભવ્ય કે દૂરભવ્ય તો મારી સાથે મૈત્રી કરવાને ઇચ્છતાજ નથી. “પ્રાયઃ સમાન ધર્મીઓનેજ પરસ્પર પ્રીતિ થાય છે.” હવે હું તેની ઉપર એક આર્હત્ત્રિવ મોકલાવું કે જેને જોઈ તે જરૂર પ્રતિવોધ પામશે. આવું વિચારી અભયકુમારે એક પેટીમાં રત્નમય આર્હત્ત્ર પ્રતિમા મૂકીને તે બેટ તરીકે મોકલાવી. મંત્રીએ તે પેટી લઈ જઈ આર્દ્રકુમારને એકાંતે આપી અને પ્રણામ કરીને સ્વસ્થાને ગયો. આર્દ્રકુમાર પેટી ઉઘાડી એટલે તેની અંદર પ્રતિમા જોઈ વિચારમાં પડ્યો કે, આ તે કેવું આમૂષણ હશે? આ આમૂષણ કંટે, મસ્તકે કે હૃદયમાં ક્યાં પેહેરાતું હશે? અથવા મેં પૂર્વે આવું કાંઈક જોયું છે. એવો વિચાર કરતાં તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. તેથી તેણે જાણ્યું કે અહો, આ ભવ્યી સ્ત્રીને મને હું સામાયિક નામે કૌટંબીક હતો. મારે લંધુમતિ નામે સ્ત્રી હતી. મેં વૈરાગ્ય પામી પ્રિયા સહિત દીક્ષા લીધી હતી. એક વચ્ચેના સમૂહમાં મારી સ્વરૂપવતી સ્ત્રીને જોઈને પૂર્વના અનુરાગથી હું તેનો અભિલાષી થયો. મેં તેની આગળ મારો અભિપ્રાય જણાવ્યો. તે સાધ્વીએ જાણ્યું કે, આ સાધુ જરૂર તેના તથા મારા વ્રતનો ભંગ કરશે, તેથી તે અનશન લઈ મૃત્યુ પામીને સ્વર્ગે ગઈ. પછવાડે હું પણ તેના દુઃખથી અનશન કરી મૃત્યુ પામી દેવતા થયો. દેવલોકનું સુખ ભોગવી ત્યાંથી ચર્ચીને અર્હિ ઉત્પન્ન થયો છું. મારા ધર્મગુરુ અભયકુમારને ધન્ય છે, કે જેણે દુર રહીને પણ મને પ્રતિવોધ કર્યો.

પછી આર્દ્રકુમારે અભયકુમારના દર્શન કરવાને ઇત્સુક થઈ પોતાના પિતાને કહ્યું કે, પિતાજી, રાજગૃહનગર જોવાની મારી ઇચ્છા છે. તે સાંભળી આર્દ્રકરાજાએ તેને ના પાડીને અટકાવ્યો અને તે નાશી ન જાય તે માટે તેની સાંબલ્લામાં પાંચસો સુખડોને તેની પાસે રાખ્યા. તથાપિ છેવટે આર્દ્રકુમાર સર્વ સુખડોને છેતરી વાહાણમાં બેસી આર્યદેશમાં આવતો રહ્યો, અને તે પ્રત્યેકવુદ્ધ આર્દ્રકુમારે આવેલું આર્હત્ત્રિવિં

નાશવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે સોઠ વર્ષ સુધી કરી રૌદ્ર ધ્યાનવડે મૃત્યુ પામીને સાતમી નરકે ગયો, કહ્યું છે કે—“વડગુંદાને વ્રાહ્મણના નેત્રની બુદ્ધિ ચોલતો છેહો વ્રહ્મદત્ત નામનો ચક્રવર્તી અનુબંધ હિંસાના યોગથી સાતમી નરકે ગયો છે.”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहव्याख्यायामुपदेश

प्रासादस्य वृत्तौ हिंसाविषये एक सप्ततितमः

प्रबंधः ॥ ७१ ॥

વ્યાખ્યાન ૭૨ મું.

હવે કેટલાએક માણસો વીજા જીવોની હિંસા કરનારા હિંસક જીવોને મારી નાશવામાં ધર્મ માને છે, તેઓને માટે શિક્ષા કહે છે—

केचिद्वदन्ति हंतव्याः प्राणिनः प्राणिघातिनः ।

हिंसस्यैकस्य घाते स्याद्रक्षणं भूयसां किल ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા.

કેટલાએક કહે છે કે, જે વીજા પ્રાણીઓની હિંસા કરનારા પ્રાણીઓ છે, તેમને મારી નાશવા. કારણ કે તેઓ એક હિંસક પ્રાણીના ઘાતથી વીજા જીવોનું રક્ષણ થાય છે. અર્થાત્ જે સર્પ માર્ગર વિગેરે હિંસક પ્રાણીઓ છે તેમને મારવામાં દોષ નથી. પણ આ તેમનો વિચાર અયુક્ત છે કારણકે તેઓ વિચાર કરીશું તો આ આર્યક્ષેત્રમાં પણ અહિંસક પ્રાણીઓ ઘણા થોડા મઠી શકશે, તેથી તેઓ નિર્ધ્વંસ પરિણામનો ત્યાગ કરવો.

બલી કોઈ કહે છે કે, “ નિર્વાહને માટે મત્સ્ય તથા ધાન્ય વિગેરેના ઘણા જીવોને શા માટે હણવા, પણ એક મોટા હાથીને મારવો કે જેથી ઘણા કાઠ સુધી નિર્વાહ ચાલે. ” આ પ્રમાણે માનનારાને આર્દ્રકુમારના પ્રવંધદ્વારા શિક્ષામણ દે છે.

આર્દ્રકુમારની કથા.

મગધદેશમાં શ્રેણિક નામે રાજા હતો. તેમણે એક વખતે પૂર્વજની પ્રીતિ વધારવા માટે પોતાના મંત્રીની સાથે આર્દ્રકુમારને કેટલીક મેટ મોકલી. મંત્રીએ આર્દ્રદેશમાં

જે ત્યાંનાં રાજાની આગળ બેઠ મુકી. પછી પરસ્પર કુશલ વાર્તા પુછી. તે વચ્ચે આર્દ્રકરાજાના પુત્ર આર્દ્રકુમારે શ્રેણિક રાજાના મંત્રીને પુછ્યું કે, તમારા રાજાના કુમારનું નામ શું છે? મંત્રીએ કહ્યું કે, તેમનું નામ અભયકુમાર છે. તે મહા ધર્મજ્ઞ છે, અને પાંચસો મંત્રીઓનો અધિપતિ છે, શું તેમનું નામ તમારા સાંભળવામાં પળ નથી આવ્યું? મંત્રીના આ પ્રમાણેનાં વચનો સાંભળી આર્દ્રકુમારે અભયકુમારને માટે મોતી વિંગરે મોકલાવ્યા. અનુક્રમે મંત્રી રાજગૃહ નગરમાં આવ્યો, અને ત્યાંથી આપેલી બેઠ શ્રેણિક રાજાને અને અભયકુમારને આપી. પછી અભયકુમારને કહ્યું કે, આર્દ્રકુમાર તમારી સાથે મૈત્રી કરવા ઇચ્છે છે. તે સાંભળી અભયકુમારે વિચાર્યું કે, એ કોઈ ભવ્ય જીવ વ્રતની વિરાધના કરવાથી અનાર્ય દેશમાં જન્મેલો લાગે છે, કારણ કે અભવ્ય કે દૂરભવ્ય તો મારી સાથે મૈત્રી કરવાને ઇચ્છતાજ નથી. “પ્રાયઃ સમાન ધર્મીઓનેજ પરસ્પર પ્રીતિ થાય છે.” હવે હું તેની ઉપર એક આર્હત્ત્રિવ મોકલાવું કે જેને જોઈ તે જરૂર પ્રતિવોધ પામશે. આવું વિચારી અભયકુમારે એક પેટીમાં રત્નમય આર્હત્ત્રિવ પ્રતિમા મૂકીને તે બેઠ તરીકે મોકલાવી. મંત્રીએ તે પેટી લઈ જઈ આર્દ્રકુમારને એકાંતે આપી અને પ્રણામ કરીને સ્વસ્થાને ગયો. આર્દ્રકુમાર પેટી ઉઘાડી જોઈ તેની અંદર પ્રતિમા જોઈ વિચારમાં પડ્યો કે, આ તે કેવું આમૂષણ હશે? આ આમૂષણ કંટે, મસ્તકે કે હૃદયમાં ક્યાં પેહેરાવું હશે? અથવા મેં પૂર્વે આવું કાંઈક જોયું છે. એવો વિચાર કરતાં તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. તેથી તેને જાણ્યું કે અહો, આ ભવ્યી ત્રીજે મને હું સામાયિક નામે કૌટંબીક હતો. મારે વંધુમતિ નામે સ્ત્રી હતી. મેં વૈરાગ્ય પામી પ્રિયા સહિત દીક્ષા લીધી હતી. એક વચ્ચે સાધ્વીઓના સમૂહમાં મારી સ્વરૂપવતી સ્ત્રીને જોઈને પૂર્વના અનુરાગથી હું તેનો અભિલાષી થયો. મેં તેની આગળ મારો અભિપ્રાય જણાવ્યો. તે સાધ્વીએ જાણ્યું કે, આ સાધુ જરૂર તેના તથા મારા વ્રતનો ભંગ કરશે, તેથી તે અનશન લઈ મૃત્યુ પામીને સ્વર્ગે ગઈ. પછીવાડે હું પણ તેના દુઃખથી અનશન કરી મૃત્યુ પામી દેવતા થયો. દેવલોકનું સુખ ભોગવી ત્યાંથી ચીવીને અહિં ઉત્પન્ન થયો છું. મારા ધર્મગુરુ અભયકુમારને ધન્ય છે, કે જેને દુર રહીને પણ મને પ્રતિવોધ કર્યો.

પછી આર્દ્રકુમારે અભયકુમારના દર્શન કરવાને ઉત્સુક થઈ પોતાના પિતાને કહ્યું કે, પિતાજી, રાજગૃહનગર જોવાની મારી ઇચ્છા છે. તે સાંભળી આર્દ્રકરાજાએ તેને ના પાડીને અટકાવ્યો અને તે નાશી ન જાય તે માટે તેની સંભાળ રાખવા પાંચસો સુબટોને તેની પાસે રાખ્યા. તથાપિ હેવટે આર્દ્રકુમાર સર્વ સુબટોને હેતરી વાહાનમાં વેસી આર્યદેશમાં આવતો રહ્યો, અને તે પ્રત્યેકવુદ્ધ આર્દ્રકુમારે આવેલું આર્હત્ત્રિવ

અભયકુમાર ઉપર મોકલી આપ્યું. પછી હજુ તારે મોગ્યકર્મ વાકી છે એમ કહીને દેવતાએ તેને અટકાવ્યો તથાપિ તેણે સાહસથી વ્રત ગ્રહણ કર્યું.

અન્યદા વિહાર કરતાં કરતાં આર્દ્રમુનિ વસંતપુર નગરના ઉદ્યાનમાં આવેલા કોઈ દેવાલયમાં કાવ્યોત્સર્ગ કરીને રહ્યા. એ અરસામાં વંધુમતીનો જીવ તે નગરવાસી કોઈ શ્રેષ્ઠીને ઘેર શ્રીમતી નામે પુત્રીપણે ઉત્પન્ન થયો હતો. તે સર્વોં સાથે એજ ઉદ્યાનમાં રમવાને આવી ચડી. સર્વે વાલિકાઓ પરસ્પર ઉપહાસ્યમાં કહેવા લાગી કે, સર્વોંઓ, મનગમતા વરને વરો, એટલે વધી ઇચ્છા પ્રમાણે વર ધારવા લાગી. તે વચ્ચે શ્રીમતી બોલી કે, હું તો આ મુનિને વરીશ. તે વચ્ચે આકાશવાણી થઈ કે, ‘મુગ્ધે ! તું યોગ્યવરને વરી છું.’ એમ કહેવા સાથે દેવતાએ ટુંદુભિના નાદપૂર્વક ત્યાં રત્નોની વૃષ્ટિ કરી. તે વચ્ચે ટુંદુભિની ગર્જનાથી મય પામી શ્રીમતી મુનિને પગે વાળી પડી. આર્દ્રમુનિ અનુકુલ ઉપસર્ગનો સંભવ જાણી ત્યાંથી વીજે ચાલ્યા ગયા. પછી રાજાના પુરુષો તે વૃષ્ટિનું દ્રવ્ય લેવાને આવ્યા. તેમને અટકાવીને દેવતાએ કહ્યું કે, એ દ્રવ્ય તમારું નથી, પણ એ તો શ્રીમતીના વિવાહને માટે આપ્યું છે. પછી તેના પિતાએ તે ગ્રહણ કર્યું. શ્રીમતીએ તે મુનિનેજ વરવાનો પોતાનો વિચાર જણાવ્યો. પિતાએ પુત્રીને કહ્યું કે, વત્સે ! અમરની જેમ મમતા એ મુનિ તને શી રીતે મળશે ? અને કદિ મળશે તોપણ ઘણા મુનિઓમાં આ તેજ છે એમ તારાથી કેમ ઓળખાશે ? માટે હવે વીજા વરને વરવું કબુલ કર. શ્રીમતી બોલી—પિતાજી ! આમ બોલવું યુક્ત નથી. નીતિમાં કહ્યું છે કે,

સકૃજ્જલપંતિ ભૂપાલાઃ, સકૃદ્વદંતિ સજ્જનાઃ ।

સકૃત્ કન્યા પ્રદીયંતે, ત્રીણ્યેતાનિ સકૃત્સકૃત્ ॥

“ રાજાઓ એકવારજ બોલે, સજ્જનો એકવારજ વદે અને કન્યા એકવારજ અપાય, આ ત્રણ વાનાં એકજવાર થાય છે. ” વળી આપે કેમ ઓળખીશ એમ કહ્યું, પણ હું તેના ચરણના ચિન્હ ઉપરથી તેમને ઓળખી કાઢીશ.

પિતાની આજ્ઞાથી શ્રીમતીએ ત્યારથી નિત્ય મુનિઓને દાન આપવા માંડ્યું. વાર વર્ષ વીત્યા પછી તે મુનિ ફરીને અકસ્માત્ ત્યાં આવી ચડ્યા. ચરણના ચિન્હ ઉપરથી તેમને ઓળખી શ્રીમતી બોલી કે, હે સ્વામી, તે વચ્ચે તો મને ઋૂની જેમ, છોડીને નાશી ગયા હતા, પણ હવે ક્યાં જશો ? પછી આર્દ્રમુનિ પેલી આકાશવાણી સંભારી શ્રીમતીને પરણ્યા. અનુક્રમે તેમને એક પુત્ર થયો, તે મોટો થયો એટલે આર્દ્ર કુમારે શ્રીમતીને કહ્યું કે, મદ્રે, તમારો પુત્ર મોટો થયો છે, માટે હવે હું દીક્ષા લઈશ. તે સાંભળી શ્રીમતી રેંદીઆની ત્રાક લઈને રૂ કાંતવા ગઈ. મોટા થયેલા પુત્રે માતાને

પુછ્યું કે, માતા ! તમે રેંટીઆની ત્રાક કેમ લીધી ? શ્રીમતી વોલી, પુત્ર ! જ્યારે તારા પિતા તપસ્યા કરવા જશે, અર્થાત્ દીક્ષા લેશે તો પછી મારે ત્રાકનુંજ શરણ છે, એટલે કે રેંટીઓ કાંતિનેજ પેટ ભરવું પડશે. પુત્ર વોલ્યો—માતા, હું મારા પિતાને વાંધી રાખીશ, જવા નહીં દઉં. પછી પુત્રે ત્રાકના સૂત્રથી પોતાના પિતાના પગને વીંટવા માંડ્યા અને કહ્યું, પિતાજી ! મેં તમને વાંધી લીધા, હવે ક્યાં જશો ? આવું પુત્રનું આચરણ જોઈ આર્દ્રકુમારે પોતાના પગને વીંટલા સૂત્રના તંતુની સંખ્યા કરી, ત્યારે તે વાર વીંટા થયા. તે પ્રમાણે પોતે વાર વર્ષ સુધી ઘેર રહ્યા. જ્યારે અવધિ પૂર્ણ થયો એટલે તે દીક્ષા લઈ પવનની જેમ અપ્રતિબદ્ધપણે પૃથ્વીપર વિહાર કરવા લાગ્યા.

આ અરસામાં તેના પિતાએ રક્ષાને માટે મુકેલા સુભટો કુમારને શોધતા હતા, તેઓ ચોરી કરીને પોતાની આજીવિકા ચલાવતા હતા. દૈવયોગે માર્ગમાં આર્દ્રમુનિ તેમને મળ્યા. તેમને ધર્મોપદેશ કર્યો એટલે પ્રતિવોધ પામી તે સર્વે દીક્ષા લીધી. તેમને સાથે લઈ આર્દ્રકુમાર મુનિ શ્રીવીર પ્રભુને વાંદવા માટે ચાલ્યા, માર્ગમાં ગો શાળો મળ્યો, તે વોલ્યો કે—હે મુનિ ! તમે વૃથા તપ કરી કષ્ટ સહન કરો છો, શુભ અશુભનું કારણ તો દૈવજ છે, તે સર્વત્ર પ્રમાણ છે. કહ્યું છે કે,

ઉપક્રમશતૈઃ પ્રાણી, યન્ન સાધયિતું ક્ષમઃ ।

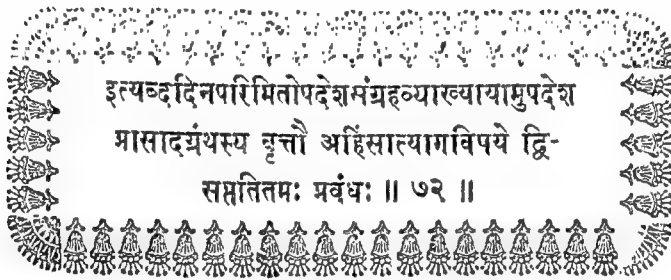
દૃશ્યતે જાયમાનં, તલ્લીલયા નીયતેર્બલાત્ ॥

“ સેંકડો યજ્ઞ કરવાથી પણ પ્રાણી જે સાધ્ય કરવા સમર્થ થતો નથી, તે દૈવના વલ્લથી એક રમત માત્રમાં સાધ્ય થઈ જાય છે. ” આર્દ્રકુમાર મુનિ વોલ્યા કે, આ કહેવું ઘટતું નથી. પ્રારબ્ધ-કર્મ અને ઉદ્યોગ બંનેના મળવાથી કાર્યસિદ્ધિ થાય છે. “ જેમ કર્મ-પ્રારબ્ધથી થાળીમાં ભોજન પ્રાપ્ત થયું, પણ જ્યાંસુધી હાથ મુલ્ક તરફ લઈ જાય નહીં ત્યાંસુધી તે મુલ્કમાં પેસે નહીં. ” इत्यादि અનેક દૃષ્ટાંતો આપી ગોશાળાને નિરુત્તર કરી દીધો.

ત્યાંથી આગળ ચાલતાં આર્દ્રમુનિ હસ્તિતાપસોને આશ્રમે આવ્યા. તે તાપસો કાયમ હાથીને મારીને તેનું માંસજ खाता હતા. તેઓ એમ માનતા કે, અનાજ વિગેરેથી નિર્વાહ કરતાં અગ્નિકાય, વનસ્પતિકાય વિગેરેના ઘણા જીવોને મારવા પડે છે, તેથી ઘણું પાપ લાગે, માટે એક મોટો જીવ મારવાથી ઘણા વખત સુધી નિર્વાહ ચાલે ને પાપ થોડું લાગે. જ્યારે આર્દ્રમુનિ ત્યાં આવ્યા ત્યારે તેમણે એક હાથીને પકડીને વાંધેલો હતો. આ મુનિને જોઈ તે હાથી લઘુકર્મી હોવાથી સ્ત્રીલાને ડાલેડી મુનિના ચરણ પાસે આવ્યો અને મુનિને ભક્તિથી પ્રણામ કર્યો. મુનિના અતિશય જોઈ અને દેશના સાંભળીને તે તાપસો પ્રતિવોધ પામ્યા અને તેમણે જૈનવાણીનો સ્વીકાર કર્યો. પછી આર્દ્રમુનિએ તેમને દીક્ષા આપી. ત્યાંથી સર્વ પરિવાર સહિત તે વીરપ્રભુની

પાસે આવ્યા. તે વચ્ચે અભયકુમાર સહિત શ્રેણિકરાજા સમોસરણમાં આવ્યા હતા. તેમણે આર્દ્રકુમાર મુનિને હસ્તિ છોડાવવાનો વૃત્તાંત પૂછ્યો, ત્યારે મુનિ બોલ્યા કે, હે રાજન્! હાથીને વંધનથી છોડાવવો તે કાંઈ દુષ્કર નથી, પણ સૂત્રના તંતુપાસમાંથી છુટા થવું તે દુષ્કર છે. શ્રેણિકે સૂત્રતંતુ વિષે વધારે હકીકત પૂછી એટલે આર્દ્રકુમારે પોતાની વધી વાર્તા કહી સંભળાવી, અને અભયકુમારની પ્રશંસા કરીને તેને ધર્માશીષ આપી. પછી આર્દ્રમુનિ સર્વ પાપને આઢોડ પડિકમી, કેવલજ્ઞાન પામીને મોક્ષને પ્રાપ્ત થયા.

ઉપર પ્રમાણે આર્દ્રકુમાર મુનિનાં વચનથી જેમ હસ્તિતાપસોએ હિંસા છોડી દીધી, તેમ તેમનું ચરિત્ર સાંભળીને પ્રાજ્ઞ પુરુષોએ હમેશાં દયા ધર્મનો પક્ષ કરવો.

વ્યાખ્યાન ૭૩ મું.

હવે મુનિ તથા ગૃહસ્થોને જે હિંસાના સ્થાન વર્જવા યોગ્ય છે તે કહે છે.

સુखरंभ्रमनाच्छाद्य, भणनीयं न कर्हिचित् ।

निमित्तं च विकालानां, न वाच्यं कस्यचित्पुरः ॥ १ ॥

उच्चैः स्वरैः निशियेन, पाठो वर्ज्य सुबुद्धिभिः ।

हिंसास्थानान्यनेकानि, इत्थं ज्ञात्वा त्यजेद्बुधः ॥

कहुं छे के, “मुखवस्त्रिका छे ते मुखना निश्वासने रोकनारी छे, ते जीवोनी दयाने माटे रखाय छे.” ते विषे अन्य मतमां कहे छे के, “हे ब्रह्मन्, अणुमात्र पण अक्षर वोलातां नासिका विगेरेमांथी नीकळता एक श्वासवडे सैकडो सूक्ष्म जंतुओ हणाय छे.” ते विषे पूर्वाचार्यो कहे छे के, “चार स्पर्शवाळा भाषा वर्णगाना पुद्रलो श्वा-
तोश्वासना आठ स्पर्शवाळा पुद्रलोमां मळी जवाथी आठ स्पर्शवाळा वायुकाय जीवोने हणे छे.” वळी कोइनी आगळ ज्योतिष विगेरे उपरथी भविष्य कहेवुं नहीं. ते विषे कहुं छे के, “जे मुनिओ ज्योतिष निमित्तादिवडे भविष्यना अक्षरो कहे, अथवा कौतुक इंद्रजाल विगेरे चमत्कार बतावे, वळी भूतिकर्म विगेरे करे, तेम करवाने भेरे अथवा तेम करनारनी अनुमोदना करे तो ते मुनिना तपनो क्षय थाय छे.” ते विशेष एक क्षत्रियनो प्रबंध छे.

क्षत्रिय प्रबंध.

क्षितिप्रतिष्ठितनगरमां एक प्रोषितभर्तृका * क्षत्रियाणी हती. तेने घेर एक मुनि कोइ कोइ वखत आहार लेवाने आवता हता. एक वखते ते क्षत्रियाणीए मुनिने छयुं के, मुनिराज, मारो स्वामी क्यारे आवशे ? मुनि वोल्या नहीं. पण तेणीए एगो आग्रह क्यो त्यारे मुनिए विचार्यो वगर कही दीधुं के, आजथी पांचमे दिवसे आवशे. दैवयोगे पांचमे दिवसे ते क्षत्रिय आव्यो एटले मुनिनुं वचन सत्य थयुं. ते दिवसे मुनि आहार लेवाने तेने घेर आव्या. एटले पेली क्षत्रियाणीने अने मुनिने सामसामुं हास्य आव्युं. ते जोइ क्षत्रियने शंका आवी, तेथी हाथमां खड्ग लइने उभो थयो अने मुनिने हास्य थवानुं कारण पूछयुं. त्यारे मुनिए जे यथार्थ हतुं, ते कही आप्युं. एटले क्षत्रिए परिक्षा करवा माटे मुनिने पूछयुं के, आ घोडी सगर्भा छे तेने जुं अवतरशे ? मुनिए कहुं-वछेरी आवशे. तेथी तत्काळ ते क्षत्रिए खड्गथी ते घोडीनुं उदर विदार्थुं, तेमां वछेरी जोइने ते शंका रहित थयो. आ हिंसाकृत्य जोइ मुनिए तत्काळ अनशन कर्युं. पेला क्षत्रिये मुनिने खमाव्या. मुनि काळ करीने स्वर्गे गया. इति क्षत्रिय प्रबंध.

वळी रात्रे मोटे स्वर पाठ करवो त्यजी देवो. जो कदि कांइ काम पडे तो मंदस्वरथीज वोल्बुं. खुंखारो के होंकारो पण रात्रे करवो नहीं. जो रात्रे तेम करे तो घरमां रहेला घरौळी विगेरे हिंसक जीवो जाग्रत थइ मक्षिका विगेरेना भक्षणनो आरंभ करे अने पडखे पाडोशीओ होय ते जागी पोतपोताना आरंभ करवामां प्रवर्त्ते. तेमज रसोइ करनारा, घांची, जार, तस्कर, खेडुत, कोलुकार, घंटी फेरवनार, चर-खावाळा, धोत्री अने मच्छीमार विगेरे पण परंपराए पोतपोताना कुव्यापारमां प्रवर्त्ते.

* जेनो स्वामी परदेश गेलो छे एवी.

પાસે આવ્યા. તે વચ્ચે અભયકુમાર સહિત શ્રેણિકરાજા સમોસરણમાં આવ્યા હતા. તેમણે આર્દ્રકુમાર મુનિને હસ્તિ છોડાવવાનો વૃત્તાંત પૂછ્યો, ત્યારે મુનિ બોલ્યા કે, હે રાજન્! હાથીને વંધનથી છોડાવવો તે કાંઈ દુષ્કર નથી, પણ સૂત્રના તંતુપાસમાંથી છુટા થવું તે દુષ્કર છે. શ્રેણિકે સૂત્રતંતુ વિષે વધારે હકીકત પૂછી એટલે આર્દ્રકુમારે પોતાની વધી વાર્તા કહી સંભળાવી, અને અભયકુમારની પ્રશંસા કરીને તેને ધર્મશીષ આપી. પછી આર્દ્રમુનિ સર્વ પાપને આલોડ પડિકમી, કેવલજ્ઞાન પામીને મોક્ષને પ્રાપ્ત થયા.

ઉપર પ્રમાણે આર્દ્રકુમાર મુનિનાં વચનથી જેમ હસ્તિતાપસોએ હિંસા છોડી દીધી, તેમ તેમનું ચરિત્ર સાંભળીને પ્રાજ્ઞ પુરુષોએ હમેશાં દયા ધર્મનો પક્ષ કરવો.

વ્યાખ્યાન ૭૩ મું.

હવે મુનિ તથા ગૃહસ્થોને જે હિંસાના સ્થાન વર્જવા યોગ્ય છે તે કહે છે.

મુક્તરંધ્રમનાચ્છાદ્ય, ભળનીયં ન કર્હિચિત્ ।

નિમિત્તં ચ વિકાલાનાં, ન વાચ્યં કસ્યચિત્પુરઃ ॥ ૧ ॥

ઉચ્ચેઃ સ્વરૈઃ નિશિથેન, પાઠો વર્જ્ય સુબુદ્ધિભિઃ ।

હિંસાસ્થાનાન્યનેકાનિ, ઇથ્યં જ્ઞાત્વા ત્યજેદ્બુધઃ ॥ ૨ ॥

વ્યાખ્યા.

“મુક્તરંધ્ર મુક્તિ દ્વાર વગર ક્યારે પણ ભળવું નહીં અને કોઈની આગળ અનાગત કાલના (ભવિષ્યના) ફલાદેશ કહેવા નહીં. વઢી બુદ્ધિમાને પાછલી રાત્રે જંચે સ્વરે ભળવું નહીં. આ પ્રમાણે અનેક હિંસાના સ્થાન છે, તેને જાણીને પ્રાજ્ઞ પુરુષે ત્યજી દેવા.” પ્રથમ કહ્યું કે, મુક્તિદ્વરને વસ્ત્રાદિકથી આચ્છાદન કર્યા શિવાય ભળવું નહીં, તેનું કારણ એ છે કે, તેમ ભળવાથી વાયુકાય જીવોની હિંસા થાય છે. મહાભારતમાં

કહું છે કે, “મુખવસ્ત્રિકા છે તે મુખના નિશ્વાસને રોકનારી છે, તે જીવોની દયાને માટે રચાય છે.” તે વિષે અન્ય મતમાં કહે છે કે, “હે વ્રહ્મન્, અણુમાત્ર પણ અક્ષર વોલતાં નાસિકા વિગેરેમાંથી નીકળતા એક શ્વાસવડે સૈકડો સૂક્ષ્મ જંતુઓ ફળાય છે.” તે વિષે પૂર્વાચાર્યો કહે છે કે, “ચાર સ્પર્શવાળા ભાષા વર્ગનાના પુદ્ગલો શ્વા-સોશ્વાસના આઠ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલોમાં મલી જવાથી આઠ સ્પર્શવાળા વાયુકાય જીવોને ફળે છે.” વળી કોઈની આગળ જ્યોતિષ વિગેરે ઉપરથી ભવિષ્ય કહેવું નહીં. તે વિષે કહું છે કે, “જે મુનિઓ જ્યોતિષ નિમિત્તાદિવડે ભવિષ્યના અક્ષરો કહે, અથવા કૌતુક ઇંદ્રજાલ વિગેરે ચમત્કાર વતાવે, વળી મૂતિકર્મ વિગેરે કરે, તેમ કરવાને પ્રેરે અથવા તેમ કરનારની અનુમોદના કરે તો તે મુનિના તપનો ક્ષય થાય છે.” તે વિશે એક ક્ષત્રિયનો પ્રવંધ છે.

ક્ષત્રિય પ્રવંધ.

ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિતનગરમાં એક પ્રોષિતભર્તૃકા* ક્ષત્રિયાણી હતી. તેને ઘેર એક મુનિ કોઈ કોઈ વચ્ચે આહાર લેવાને આવતા હતા. એક વચ્ચે તે ક્ષત્રિયાણીએ મુનિને પુછ્યું કે, મુનિરાજ, મારો સ્વામી ક્યારે આવશે ? મુનિ બોલ્યા નહીં. પણ તેણીએ ઘણો આગ્રહ કર્યો ત્યારે મુનિએ વિચાર્યા વગર કહી દીધું કે, આજથી પાંચમે દિવસે આવશે. દૈવયોગે પાંચમે દિવસે તે ક્ષત્રિય આવ્યો એટલે મુનિનું વચન સત્ય થયું. તે દિવસે મુનિ આહાર લેવાને તેને ઘેર આવ્યા. એટલે પેલી ક્ષત્રિયાણીને અને મુનિને સામસામું હાસ્ય આવ્યું. તે જોઈ ક્ષત્રિયને શંકા આવી, તેથી હાથમાં સ્વદ્ગ લઈને ઉભો થયો અને મુનિને હાસ્ય થવાનું કારણ પૂછ્યું. ત્યારે મુનિએ જે યથાર્થ હતું, તે કહી આપ્યું. એટલે ક્ષત્રિયે પરિક્ષા કરવા માટે મુનિને પૂછ્યું કે, આ ઘોડી સગર્ભા છે તેને શું અવતરશે ? મુનિએ કહું-વછેરી આવશે. તેથી તત્કાલ તે ક્ષત્રિયે સ્વદ્ગથી તે ઘોડીનું ઉદર વિદાર્થું, તેમાં વછેરી જોડીને તે શંકા રહિત થયો. આ હિંસાક્રુત્ય જોઈ મુનિએ તત્કાલ અનશન કર્યું. પેલા ક્ષત્રિયે મુનિને સમાવ્યા. મુનિ કાલ કરીને સ્વર્ગે ગયા. ઇતિ ક્ષત્રિય પ્રવંધ.

વળી રાત્રે મોટે સ્વરે પાઠ કરવો ત્યજી દેવો. જો કદિ કાંઈ કામ પડે તો મંદસ્વરથીજ વોલવું. સ્વંચારો કે હોંકારો પણ રાત્રે કરવો નહીં. જો રાત્રે તેમ કરે તો ઘરમાં રહેલા ઘરોળી વિગેરે હિંસક જીવો જાગ્રત થઈ મક્ષિકા વિગેરેના મક્ષણનો આરંભ કરે અને પડસે પાડોશીઓ હોય તે જાગી પોતપોતાના આરંભ કરવામાં પ્રવર્તે. તેમજ રસોઈ કરનારા, ઘાંચી, જાર, તસ્કર, સેદુત, કોલુકાર, ઘંટી ફેરવનાર, ચર-લાવાળા, ધોવી અને મચ્છીમાર વિગેરે પણ પરંપરાએ પોતપોતાના કુવ્યાપારમાં પ્રવર્તે.

* જેનો સ્વામી પરદેશ ગયેલો છે એવી.

તે વિષે શ્રીવીર ભગવંતે જયંતીના પ્રશ્નોત્તરમાં કહ્યું છે કે; ‘ અધર્મી પુરુષો સુતાજ ભલા અને ધર્મી પુરુષો જાગતા ભલા ’ આ વિષે નીચે પ્રમાણે એક પ્રવંધ વૃદ્ધોના મુલ્કથી સાંભળેલો છે.

મચ્છીમાર ચોરની કથા.

કોઈ સાધુ રાત્રે પોતાના શિષ્યોને પૂર્વગત વાચનાં આપતા હતા. તે પ્રસંગમાં એક વચ્ચે તેમણે પોતાના શિષ્યને અમુક ચૂર્ણ ઔષધિ વિગેરેના પ્રયોગથી સમુલ્લિખ મત્સ્યાદિક જીવોની ઉત્પત્તિ થાય છે એમ કહ્યું. તે વાત ત્યાંથી ચાલ્યા જતા એક ચોરી કરવા નીકળેલા મચ્છીમારે સાંભળી, અને તે ચૂર્ણનો પ્રયોગ મનમાં ધારી લઈને તે ઘેર ગયો. પછી તેણે તે પ્રમાણે કર્યું એટલે ઘણાં મત્સ્યોની ઉત્પત્તિ થઈ, તેથી હર્ષ પામીને તે માછી નિત્યે તેજ પ્રયોગથી પોતાના કુટુંબનું પોષણ કરવા લાગ્યો. એવી રીતે કરતાં ઘણો કાલ ચાલ્યો ગયો. એક વચ્ચે તે વિદ્યાચોર માછી તે મુનિની પાસે આવ્યો, અને મુનિને નમસ્કાર કરીને વોલ્યો કે—હે સ્વામી, તમારા પ્રસાદથી હું સહકુટુંબ સુખે જીવું છું અને તે રીતે દુકાલ વિગેરે સંકટના વચ્ચેમાં અનેક જીવોનો ઉપકાર થશે. મુનિ વોલ્યા—કેવી રીતે ? ચોરે કહ્યું કે—પૂર્વે તમે રાત્રે શિષ્યોની આગળ ચૂર્ણ પ્રયોગથી જીવોત્પત્તિ કહી હતી, તે મારા સાંભળવામાં આવી હતી, ત્યારથી તે પ્રયોગવડે હું સુખે જીવું છું. તે સાંભળી મુનિ મનમાં પોતાના પ્રમાદદોષની નિંદા કરતા સતા પરંપરાએ અત્યંત પાપની વૃદ્ધિ થવાનો નિશ્ચય જણાવાથી તે મચ્છીમાર પ્રત્યે વોલ્યા કે—હું તને વીજો તેથી પણ શ્રેષ્ઠ ઉપાય વતાવું તે સાંભળ. “ અમુક અમુક દ્રવ્યનો યોગ મેલવી, એકાંતે ઓરડામાં બેસી, તેના કમાડ વંધ કરી, મધ્ય ભાગે રાખેલા જલ વિગેરેમાં તે ચૂર્ણ નાખવું એટલે સુવર્ણ સરસા વર્ણવાળા મત્સ્યો ઉત્પન્ન થશે. તેનું ભક્ષણ કરવાથી તારું શરીર પણ પુષ્ટ થશે.” તે સાંભળી તે માછી પોતાને ઘેર ગયો, અને ગુરુના કહેવા પ્રમાણે ચૂર્ણ તૈયાર કરી ઓરડામાં પેઠો. પછી તેનો પ્રયોગ કરતાં તેમાંથી એક વ્યાઘ્ર ઉત્પન્ન થયો. તે તેનું ભક્ષણ કરી ગયો, જેથી તે પાપી મૃત્યુ પામીને નરકે ગયો અને મુનિ તે પાપની આલોચના કરી સ્વર્ગે ગયા. માટે રાત્રે ડંચા સ્વરથી પઠન પાઠન ન કરવું, એ આ ઉપદેશનો સાર છે.

આ વિષે વીજું પણ એક દૃષ્ટાંત છે તે નીચે પ્રમાણે—

કોઈએક શ્રાવક રાત્રિને છેલ્લે પોહોરે ડંચેસ્વરે આવશ્યક (પ્રતિક્રમણ) બળવા લાગ્યો. તે નજીક રહેલા પાડોશીની છીંપ સાંભળ્યું, તેથી થોડી રાત્રિ શેષ હશે એવું જાણી તે ડઠી અને અનાજ દલ્લવાનો સમય જાણી દલ્લવા બેઠી. તેવામાં ઘંટીના ગાળામાં રહેલો એક સર્પ કચરાઈ ગયો. તેનું વિષ સર્વ લોટમાં પ્રસરી ગયું. તે લો-

૧ ચૌદ પૂર્વોમાં રહેલી.

टना रोटला खावार्थी तेना सर्व स्वजन मृत्यु पामी गया. पेला श्रावके ज्ञानी पासेयी ते पापनी शुद्धि जाणी ते प्रमाणे आलोचना करी अने मृत्यु पामीने स्वर्गें गयो.

आ प्रमाणे हिंसा थवाना अनेक प्रकारो छे ते जिनेंद्र कथित शाश्वती तथा पोतानी बुद्धियी जाणीने जे सुझ पुरुषो तेनो त्याग करे छे ते साश्वत सुखवाळी मोक्ष लक्ष्मीने पामे छे.

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहव्याख्यायामुपदेशप्रसादग्रंथस्य
वृत्तौ जीवदयाविषये त्रिसप्ततितमः प्रबंधः ॥ ७३ ॥

व्याख्यान ७४ सुं.

हवे हिंसा अने अहिंसातुं फळ दर्शावे छे.

हिंसा निरंतरं दुःख, महिंसा तु परं सुखम् ।

जाता ददात्यहो सूरचंद्रयोरिव तद्यथा ॥ १ ॥

“हिंसा हमेशां दुःख आपे छे अने अहिंसा परम सुख आपे छे. ते विषे सूर चंद्रनुं दृष्टांत छे.” ते आ प्रमाणे:—

सूर अने चंद्रकुमारनी कथा.

जयपुर नामना नगरने विषे शत्रुंजय नामे राजा हतो. तेने सूर अने चंद्र नामे बे पुत्रो हता. पिताए ज्येष्ठ कुमार सूरने युवराजपद आप्युं तेथी पोताने अपमान थयुं जाणी चंद्रकुमार नगर बहार नीकळी विदेशमां फरवा लाग्यो. एक वखते तेणे कोइ मुनिना मुखथी नीचेना बे श्लोक सांभळ्या—

सापराधा इति प्रायो गेहिभिः पुण्यदेहिभिः ।

न हंतव्यास्त्रसास्तावत्किं पुनस्ते निरागसः ॥ १ ॥

मीनानां वधप्रारंभे छेदः स्वांगुलिनोऽभवत् ।

त्यक्ता शस्त्रेण हिंसां च जातो धीवरधीधनः ॥ २ ॥

भावार्थः—“पवित्र देहवाळा गृहस्थे अपराधी एवा पण त्रस जीवोने हणवा नहीं तो निरपराधी जीवोने तो केमज हणवा. कोइ बुद्धिमान् ढीमरे मत्स्यनां वध

કરતાં પોતાની અંગુલીનો છેદ થયો તે ઉપરથી શસ્ત્રવડે હિંસા કરવીજ છોડી દીધી.” તે કથા આ પ્રમાણે છે:—

“પૃથ્વીપુર નગરમાં એક ઢીમર રહેતો હતો, તે મત્સ્ય મારવાને ઇચ્છતો નહોતો, તથાપિ તેના સ્વજન વર્ગે તેને જાલ વિગેરે આપીને મત્સ્ય મારવા બલાત્કારે મોકલ્યો. તે જાલમાં મત્સ્યો લઈને આવ્યો. સ્વજનોએ તેને મત્સ્ય ચીરવાને તીક્ષ્ણ શસ્ત્ર આપ્યું. તે શસ્ત્રથી મત્સ્યોનો વધ કરતાં તેની આંગળી કપાઈ ગઈ. તેની વેદનાથી પરાભવ પામતાં તેણે ચિંતવ્યું કે, “હિંસામિય જીવોને ધિક્કાર છે. કોઈને ‘મરી જા’” એવું કહેતાં પણ દુઃખ લાગે છે તો હિંસા કરતાં કેમ ન લાગે !

એ વચ્ચે કોઈ ગુરુ શિષ્ય નગરમાંથી વહાર ઠલે જતાં તે સ્થાનેથી નિકળ્યા. તેમણે હાથમાં શસ્ત્રજાળા પેલા માછીને જોયો. તે જોઈ શિષ્યે ગુરુને કહ્યું કે, હે ભગવન્, આવા પાપી જીવો તો કોઈ રીતે પણ તરે એમ લાગતું નથી. ગુરુ બોલ્યા—વત્સ, જિનેન્દ્ર શાસનમાં એવો એકાંત કદામિહ નથી. કારણ કે, અનેક ભવોમાં સંવચ કરેલાં કર્મોને સદ્ભાવ અને અધ્યાત્મ જ્ઞાન સહિત શુભ પરિણામવડે પ્રાણી ક્ષણવારમાં નાશ પમાડે છે. તે વિષે કહ્યું છે કે,—

જં જં સમયં જીવો, આવસ્સઈ જેણ જેણ ભાવેણ ॥

સો તંમિ તંમિ સમયે, સુહાસુહં બંધણ કમ્મં ॥

પ્રાવાર્ય:—“જે જે સમયે જીવ જે જે ભાવમાં પ્રવર્તે છે, તે તે સમયે તેવા તેવા શુભાશુભ કર્મ વાંધે છે.” આ પ્રમાણે કહી શિષ્યને નિરૂત્તર કરીને ગુરુએ ઝંચેસ્વરે આ પ્રમાણે એક પદ કહ્યું કે—“જીવવહો મહાપાવો” આ પ્રમાણે કહી ગુરુ આગલ ગયા. તે સાંભળી ઢીમરે તે પદ યાદ કરીને ચિંતવ્યું કે, “આજથી મારે કોઈ જીવનો વધ કરવો નહીં”—આત્મ ધ્યાન કરતાં તેને જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તેથી પોતે પૂર્વે ચારિત્રની વિરાધના કરેલી તેનું ફલ આ નીચ કુલમાં જન્મ વિગેરે માની તે દીક્ષા લેવામાં ઉત્સુક થયો અને અંતે શુદ્ધ ધ્યાનથી તત્કાલ કેવલજ્ઞાન પામ્યો. સાનિધ્યમાં રહેલા દેવતાઓએ તેનો મહોત્સવ કર્યો. ‘દેવ દુંદુભિનો’ શબ્દ સાંભળી પેલા શિષ્યે ગુરુને પુછ્યું કે, આ શેનો શબ્દ છે? ગુરુ બોલ્યા—“વત્સ! જો, તે ઢીમરને મહાજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તેનો દેવો મહોત્સવ કરે છે તે સંબંધી દુંદુભીનો નાદ છે. હવે તું ત્યાં જઈ તેમને મારા ભવ વિષે પુછ.” પછી શિષ્ય શંકા અને ત્રિસ્પય ધરતો સતો ત્યાં ગયો. ત્યારે જ્ઞાની બોલ્યા કે—“અરે મુનિ! શું વિચારે છે, હું તેજ ઢીમર છું, અને દ્રવ્ય ભાવ હિંસાના ત્યાગથી મને આ ફલ પ્રાપ્ત થયું છે. હવે તું જે પુછવા આવ્યો છે તેનો ઉત્તર સાંભલ—તું જે વૃક્ષ*

ત્રીજે ઉપો છે તેનાં પત્ર જેટલાં તારા ગુરુને ભવ છે, અને તું આ ભવમાં જ સિદ્ધિને પામનાર છે." તે સાંભળી શિષ્યે ગુરુની પાસે જઈને તે વાત કહી, તે સાંભળી ગુરુ નૃત્ય કરી હર્ષ પામતા સતા વોલ્યા કે, અહો આટલા ગણગ્રી થઈ શકે તેટલા ભવે જ મને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થશે ! સ્વેસ્વર હું ધન્ય છું અને તે જ્ઞાનીનું વાક્ય સત્ય છે. આ પ્રમાણે કહી તેમણે ત્યાંથી આગળ વિહાર કર્યો. પૂર્વોક્ત માછી હિંસાને છોડી ક્ષણમાં ચરમજ્ઞાનને પ્રાપ્ત થયો. તેથી જ સર્વ વ્રતમાં અહિંસાવ્રતને મુખ્ય કહેલું છે. તે સત્ય જ છે અને તેના ગુણ વચન દ્વારા કહી શકાય તેમ નથી. આ પ્રમાણે ગુરુ કહેલી દેશના સાંભળી ચંદ્રકુમારે અપરાધી જીવની હિંસાનો પળ ત્યાગ કર્યો. માત્ર તેનો રાજાના આદેશથી ભંગ ન થાય એટલી છુટ રાખી. આ પ્રમાણે વ્રત ગ્રહણ કરી તેણે તે નગરના રાજાની સેવા કરવા માંડી. એક વખતે વનમાં રાજાના સુખડોએ કોઈ ચોરને પકડ્યો. રાજાએ ચંદ્રકુમારને કહ્યું કે, હે ચંદ્રકુમાર, તું આ ઉગ્ર ચોરને મારી નાશ. તે વખતે ચંદ્રે પોતાને યુદ્ધ શિવાય કોઈપણ પ્રાણીને મારવાનો નિયમ જણાવ્યો. તેથી હર્ષ પામી રાજાએ તેને પોતાનો અંગરક્ષક (હજુરી) કર્યો અને અનુક્રમે એક દેશનો સ્વામી બનાવ્યો.

અહીં ચંદ્રકુમારના મોટા ભાઈ સૂરકુમારે યુવરાજ પદવીથી પણ અસંતુષ્ટ થઈ પરાઈમુખ થઈને સુતેલા પિતાની ઉપર રાત્રે શસ્ત્રનો પ્રહાર કર્યો. રાજાનો ઘાત કરીને ભાગતાં તેને રાણીએ જોયો, તેથી ' આ રાજઘાતક ચાલ્યો જાય છે માટે તેને પકડો ' એવો ત્યાં કોલાહલ થઈ પડ્યો. ઘાયલ થયેલો રાજા પોતાના પુત્રને ઓઢાવીને વિચાર કરવા લાગ્યો કે:—

સૌરભ્યાય ભવંત્યેકે, ચંદના ઇવ નંદનઃ ।

કુલોચ્છેદે ભવંત્યન્યે, વાલકા ઇવ બાલકાઃ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—“ કેટલાએક પુત્રો ચંદનના વૃક્ષની જેમ સુગંધને માટે થાય છે અને કેટલાએક પુત્રો વાળાની જેમ કુલના ઉચ્છેદને માટે થાય છે. ”

આ પ્રમાણે વિચારીને રાજાએ સૂરકુમારને દેશપાર કર્યો અને ચંદ્રકુમારને ધોલાવી રાજ્યઉપર વેસાર્યો.

શસ્ત્રના ઘાની પીડાથી સૂરકુમાર ઉપર રૌદ્ર ધ્યાન કરતો રાજા મૃત્યુ પામીને ચિત્તો થયો. સૂરકુમાર ફરતો ફરતો તે વનમાં આવ્યો. પૂર્વના વૈરથી ચિત્તાએ તેને મારી નાખ્યો. પછી તે બિહ્ન થયો. તે જ વનમાં શીકાર કરતાં તે બિહ્નને ચિત્તાએ પુનઃ મારી નાખ્યો. તેના સગાસંવંધીઓએ મઢીને ચિત્તાને પણ મારી નાખ્યો. પછી વંને ડુકાર થયા. પરસ્પર વૈર રાખતાં તે વંનેને પાર્શ્વીએ હળી નાખ્યા. મરીને વંને ગર્જેદ્ર થયા. કોઈએ તેઓને પકડીને ચંદ્રરાજાને અર્પણ કર્યા. ચંદ્રરાજાની આગળ પણ તે વંને પુદ્ર કરવા લાગ્યા. રાજાએ મુદર્શન કેવલીને તેમના વૈરનું કારણ પૂછ્યું. એટલે કેવલી

ભગવંતે તેમને વૈર થવાનું પૂર્વોક્ત કારણ કહ્યું. તે સાંભળી ચંદ્રરાજાએ ચિંતવ્યું કે, અહો વિચિત્ર કર્મરૂપ નટે મજવેલું આ મવનાટક કેલું છે, જેમાં રંક રાજા થાય, અને રાજા રંક થાય. અઢાર સાગરોપમના આયુષ્યવાળો દેવતા^૧ પણ ક્ષણમાં સ્વર કે શ્વાન બને છે. મહા મોહરૂપ નિદ્રાવાળા પાણીઓ જેનો આશ્રય કરવાથી સંસાર રૂપ કૂવામાં પડે છે અને સદ્ગતિના માર્ગને જોતા નથી તેનું કારણ મિથ્યાત્વરૂપ ગાઢ અંધકાર જ છે. આવા પ્રકારના ઉત્તમ ચિંતવનથી વૈરાગ્ય પામી પોતાના પુત્રને રાજ્યે વેસાડી ચંદ્રરાજાએ ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. નિરતિચાર ચારિત્ર પાળી તે રાજર્ષિ એકાવતારી દેવપણને પામ્યા. પેલા વંને હાથી મરીને પહેલી નરકે ગયા.

“ જેમને ગૃહસ્થપણમાં દેશથી પણ આચરત હત્કુષ્ઠપ્રણામે અંગીકાર કરીને પાળ્યું તેવા સર્વ જીવની દયામાં તત્પર ચંદ્રકુમાર નામે રાજર્ષિ અનુક્રમે મોક્ષસુખને પામ્યા.”

૧ આઠમા દેવલોક સુધીના દેવતા ત્યાંથી ચઢીને તિયેવ પણ થાય છે.

स्थंभ ६ ठो.

व्याख्यान ७५ सुं.

हवे मृषावाद नामे वीजुं व्रत कहे छे.

सूक्ष्मवादरभेदाभ्यां, मृषावादं द्विधा स्मृतम् ।

तीव्रसंकल्पजं स्थूलं, सूक्ष्मं हास्यादिसंभवम् ॥ १ ॥

व्याख्या.

मृषावाद नामे वीजुं व्रत सूक्ष्म अने वादर एवा वे भेदवाळुं छे. तेमां जे तीव्र संकल्पयी थाय ते स्थूल (वादर) अने हास्य विगेरेयी थाय ते सूक्ष्म. तेमां श्रावक-ने सूक्ष्म मृषावादने विषे यतना करवी अने स्थूलनो तो अवश्य करीने त्यागज करवा. कारण के, ते लोकमां पण अपकीर्ति विगेरेनो हेतु छे. स्थूल मृषावाद कन्या विगेरे संबंधी असत्यने कहे छे. वीजुं जे अणुव्रत छे तेमां क्यारे पण असत्य बोलवुं नहीं. तेमां पण विशेषे करीने पृथ्वी, कन्या, गाय, धननी स्थापण अने साक्षीमांतो असत्य बोलवुंज नहीं. ते विषे कहुं छे, “ कन्या, गाय, ने भूमिसंबंधी असत्य, कोइनी थापण ओलववी ते अने खोटी साक्षी पूरवी ते-ए पांच स्थूल अस-त्य कहेवाय छे. ” तेमां कन्यासंबंधी असत्य आ प्रकारे के, जे विषकन्या न होय तेने द्वेषने लीधे आ विषकन्या छे, एम कहेवुं. बली दुःशीला होय तेने रागवडे सुशीला कहेवी, इत्यादि कन्यासंबंधी अलीक असत्य कहेवाय छे. तेमां उपलक्षणयी दासदासी विगेरे सर्व द्वीपदसंबंधी असत्यनो समावेश करवो. हवे गायसंबंधी अस-त्य आ रीते के, अल्पदुधवाळीने घणा दुधवाळी कहेवी, घणा दुधवाळीने अल्प दुध-वाळी कहेवी ते. आ उपरयी बीजासर्व चतुष्पद विषे जाणी लेवुं. भूमिसंबंधी अस-त्य आ रीते के, पारकी भूमिने पोतानी कहेवी, उत्तर (खारवाळुं) क्षेत्र होय तेने उत्तर वगरनुं कहेवुं. ए भूमिसंबंधी असत्य. तेमां सर्व घर, हाट, मकान विगेरे अपद पदार्थोनुं ग्रहण करवुं. अहिं शिष्य शंका करे छे के, उपलक्षणयी आप बीजा द्वीपद, चतुष्पद ने अपद पदार्थोलुं ग्रहण करवानुं कहोछो तो मुख्य वृत्तिएज ते त्रण विषय असत्यना केम न गणाव्या ? गुरु उत्तर आपे छे के-कन्या विगेरे असत्य लोकमां पण विशेषे निंदनीक छे. बली कन्यादि असत्ययी भोगांतराय द्वेषवृद्धि विगेरे दोषो स्फुट रीते जणाय छे.

વઢી કોઈએ સુવર્ણ વિગેરેની થાપણ મુકેલી હોય તે ઓઢવવાથી મહાપાપ છાગે છે. જો કે, થાપણ ઓઢવવાનો અદત્તાદાનમાં સમાવેશ થાય છે પણ તેમાં 'તેં મુકીજ નથી' એમ ના પાડવી પડે છે તેથી વચનની પ્રાધાન્યતા છે તેથી તેને મૃપા-લાદમાં ગણેલ છે.

પાંચમો ભેદ જે કૂટ સાક્ષી છે તે લેણ દેણ વિગેરેમાં જે સ્વરો સાક્ષી હોય તે લાંચ કે દ્વેષ ભાવથી સ્વોદી સાક્ષી પૂરે તેને ઘણું પાપ લાગે છે, અને તેથી વસુરાજાની પેઢે બંને ભવમાં અનર્થની પ્રાપ્તિ થાય છે. જેમ વસુરાજાને માત્ર અજ્ઞ શદ્ધના અર્થની સાક્ષીમાં કૂટસાક્ષી દોષ લાગ્યો હતો, તે કથા આ પ્રમાણે:—

વસુરાજાની કથા.

શુક્તિમતી નગરીમાં ક્ષીરકદંબક નામે એક ઉપાધ્યાય રહેતો હતો. તેની પાસે તે ઉપાધ્યાયનો પુત્ર પર્વત, રાજાનો પુત્ર વસુ અને એક બ્રાહ્મણનો પુત્ર નારદ, એ ત્રણ જણ સાથે ભગતા હતા. એક વચ્ચે તેઓ ઘરની અગાશી ઉપર ભગતાં ભગતાં થાકી જઈને સુઈ ગયા હતા, તેવામાં કોઈ બે ચારણમુનિ આકાશે જતાં તેમને દેખીને ઘોલ્યા કે, આ ત્રણ વિદ્યાર્થીઓમાં એક સ્વર્ગગામી છે અને બે નરકગામી છે. આ વચન ઉપાધ્યાયના સાંભળવામાં આવ્યું તેથી પાઠકે તેમની પરીક્ષાને માટે પ્રાતઃકાળે એક એક પિષ્ટનો કુકડો તે ત્રણને આપીને કહ્યું કે, હે વત્સો, જ્યાં કોઈ જુવે નહીં ત્યાં જઈને આ કુકડાને મારી નાખજો. આ પ્રમાણે સાંભળી વસુ અને પર્વત તો કોઈ શૂન્ય સ્થાને જઈ તેને હળીને પાછા આવ્યા. પણ જે બ્રાહ્મણ પુત્ર નારદ હતો તેણે એકાંતે જઈને વિચાર કર્યો કે, “ગુરુએ કહ્યું છે કે, જ્યાં કોઈ જુવે નહીં ત્યાં જઈને હળજો. તો તેવું સ્થાન તો ત્રણે જગતમાં પણ નથી. કેમકે સર્વજ્ઞ અને સિદ્ધ પુરુષોને શું અગમ્ય છે! જ્ઞાનીને અગોચર કોઈ વસ્તુ નથી. વઢી આ કુકડો મને જુએ છે અને હું તેને જોઉં છું, તેથી ગુરુએ જરૂર અમારી પરીક્ષા કરવાને માટે આ વતાવ્યું લાગે છે.” આ પ્રમાણે વિચારી તે કુકડાને હળ્યાવગર અક્ષત લઈને ઘેર પાછો આવ્યો. ગુરુએ કહ્યું કે, વત્સ! તેં મારી આજ્ઞા પ્રમાણે કેમ ન કર્યું? તે બોલ્યો—ભગવન્! હૃદયમાં વિચારો. મેં આપનાં વચન પ્રમાણેજ કર્યું છે. આમ કહીને પછી પોતાનો અભિપ્રાય બધો જણાવ્યો. તે સાંભળી ગુરુએ નિશ્ચય કર્યો કે, આ નારદ દયાને લીધે સ્વર્ગે જવાનો અને પેલા બે નરકગામી થવાના. તો હવે જેઓ નરકમાં જવાના તેમને ભળાવીને શું કરવું? इत्यादि वैराग्य धारण करीने ઉપાધ્યાયે ગુરુપાસે દીક્ષા લીધી. પછી સ્ત્રીકોષ ઉપાધ્યાયને સ્થાને તેના પુત્ર પર્વતને સ્થાપિત કર્યો અને અભિચંદ્ર રાજાના પદ ઉપર વસુકુમાર રાજા થયો.

એક વચ્ચે કોઈ પારધીય મૃગડપા વાળ નાણું. તે વાળ વચ્ચેમાં સ્થલિત થઈ ગયું. તેથી પારધીય પાસે આવી હસ્તસ્પર્શ કર્યો ઇટલે ત્યાં સ્ફટિકની એક શિલા જોવામાં આવી. પછી તેણે રાજાની પાસે તે વાત કહી. રાજાએ તે શિલા મંગાવીને પોતાના સિંહાસનનીચે મૂકી, જેથી તેનું સિંહાસન જમીનથી અધર રહ્યું હોય તેમ જણાવ્યાં લાગ્યું. તે જોઈ લોકોએ જાણ્યું કે, આ રાજા સત્યવાદી છે તેથી તેનું આસન અધર રહે છે. અનુક્રમે તેવી પ્રસિદ્ધી લોકમાં પણ સર્વત્ર પ્રસાર પામી.

એકદા નારદ પર્વતને મળવા આવ્યો, તે વચ્ચે પર્વત વિદ્યાર્થીને ધણાવતો હતો. તેમાં એ આવ્યું કે, “ અજ્ઞ વડે યજ્ઞ કરવો ” તેનો અર્થ પર્વતે એવો કહ્યો કે, અજ્ઞ ઇટલે વકરો, તેનાવડે હોમ કરવો. તે સાંભળી નારદે કહ્યું કે, રે પર્વત ! તું એ પદનો અર્થ ઓટો કરે છે. તેનો સ્વરો અર્થ એવો છે કે, અજ્ઞ ઇટલે વ્રણ વર્ષની ઢાંગર કે જે જગે નહીં તેવડે હોમ કરવો. ગુરુએ પણ આપણને એમજ શીસ્વડું છે. માટે અરે વાંધવ ! તું કેમ ખુલી ગયો ? તે સાંભળી પર્વતે ગર્વથી કહ્યું કે, હું કહું છું તેજ સ્વર છે, તેથી જેનું ઓટું પડે તેની જિઘ્ઘા છેદી નાંચવી. એવી પરસ્પર પ્રતિજ્ઞા કરી, અને તે વિષે વસુરાજાને પુછ્યું, ને જે વસુરાજા કહે તે સત્ય માની લેવું એમ ઠરાવ્યું. આ સ્વર પર્વતની માતાને પડી ઇટલે તે પુત્રના મૃત્યુથી કંપતી વસુરાજા પાસે ગઈ અને સર્વ વૃત્તાંત જણાવીને વોલી કે, મહારાજા ! મને પુત્રદાન આપો. વસુરાજાએ કહ્યું કે, માતા ! સુખે જાઓ. હું તમારા પુત્રનો પક્ષ કરીશ. વીજે દિવસે પર્વત અને નારદ વસુરાજાની પાસે પરિવાર સાથે આવ્યા. રાજાએ પર્વતની તરફમાં કૂટસાક્ષી પૂરી ઇટલે સમિપ રહેલા દેવતાએ અધર દેખાતું તે સિંહાસન ચૂર્ણ કરી નાંચ્યું. વસુરાજાને ભૂમિપર પાડી નાંચ્યો. તત્કાલ મૃત્યુ પામીને તે નરકે ગયો. નારદની દેવતાઓએ સ્તુતિ કરી અને અનુક્રમે તે સત્યથી સ્વર્ગે ગયો.

ઉપરની કથા સાંભળીને પ્રાજ્ઞ પુરુષોએ સત્યવ્રતને વિષે હમેશાં આદર રાખ્યો. વસુરાજાના આઠ પુત્રો હતા તેમને પણ દેવતાઓએ મારી નાંચ્યા. પર્વતને નગર જનો-એ ધિકારીને કાઢી મૂક્યો. તેને મહાકાલનામના અસુરે ગ્રહણ કર્યો. તે મહાકાલનો સંવંધ આ પ્રમાણે છે.

અયોધ્યન નામના રાજાએ પોતાની પુત્રીનો સ્વયંવર રચ્યો હતો. તે વચ્ચે માતાએ ગુપ્ત રીતે કન્યાને કહ્યું કે, તારે મારા ભાઈના પુત્ર મધુધિંગને વરવો. આ સ્વર ત્યાં રહેલી દૂતીની મારફતે સર્વ રાજાઓમાં મુખ્ય એવા સગર રાજાના જાણવામાં આવી. તેથી તેણે પોતાના પુરોહિતને તે કન્યા વરવાનો હયાય પુછ્યો. કવિ અને ચતુર એવા પુરોહિતે કપટ ભરેલી રાજલક્ષ્મણના વિવેચનવાળી એક નવીન સંહિતા

વનાવી અને તે વાંચવા માટે સભા ભરી. તેમાં તેજે લક્ષ્મણગોવંડે સગરને સર્વથી ઉત્કૃષ્ટ અને મધુર્પિંગને સર્વથી નીચો જણાવ્યો. તેથી સર્વ રાજા વિગેરે મધુર્પિંગનું ઉપહાસ્ય કરવા લાગ્યા, તેથી મધુર્પિંગ લજ્જા પામીને ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. પછી પેલી કન્યા સગરરાજાને વરી. આથી ક્રોધ પામેલો મધુર્પિંગ કષ્ટકારી તપ કરી મહાકાલ નામે અસુર થયો. તે અસુર પર્વતને મળ્યો. તે વંનેને પિપ્પલાદ નામના એક વ્રીજા પુરુષનો મેલાપ થયો. એ પિપ્પલાદ કોણ હતો તેનું વૃત્તાંત આ પ્રમાણે:—

સુલસા અને સુભદ્રા નામે બે તાપસીઓ લોકમાં વિદુષી તરીકે વિખ્યાત થઈ હતી. તેઓમાં સુલસા વિશેષ પંડિતા હતી. તેવામાં યાજ્ઞવલ્ક્ય નામના કોઈ તાપસે એવો પડદા વગડાવ્યો કે, ‘જે મને વાદમાં જિતે તેનો હું શિષ્ય થઈને રહું.’ આ સાંભળી સુલસાએ વાદ કરી યાજ્ઞવલ્ક્યને જિતી લીધો અને તેને પોતાનો શિષ્ય વનાવ્યો. પછી તે વંનેને ઘણો પરિચય થવાથી સુલસા સગર્મા થઈ. આ સ્વર સુભદ્રાને પડી ઇટલે તેણે આવીને તેઓને વહુ ઉપાલંબ આપ્યો અને તે વાત સગર રાજાને જણાવી. રાજાના મયથી સુલસા મૃતપણે પુત્રને જળી એક પિપ્પલ (પિપ્પલા) ના વૃક્ષનીચે છોડી દઈ યાજ્ઞવલ્ક્યની સાથે નાસી ગઈ. પ્રાતઃકાલે સુભદ્રા ત્યાં આવી, તેણે પિપ્પલા નીચે પુત્રને જોયો. તે પુત્ર ક્ષુબ્ધાતુર થઈ પિપ્પલાનું ફળ સ્વયમેવ મુઠમાં પડેલું તેનું આસ્વાદન કરતો હતો. તે જોઈ સુભદ્રાએ તેનું પિપ્પલાદ એવું નામ પાડ્યું અને તેને સારી રીતે ભળાવ્યો. સુભદ્રા પાસેથી પોતાના જન્મની વાર્તા સાંભળી તે અનાર્ય પિપ્પલાદે અનાર્ય વેદ રચ્યા. તેમાં એવી પ્રહરણા કરી કે, રાજાઓએ અરિષ્ટની શાંતિને માટે તેમજ સ્વર્ગની પ્રાપ્તિને માટે પશુ, અશ્વ, હાથી, અને મનુષ્ય વિગેરેને હોમી યજ્ઞ કરાવો. આ વાર્તાને મહાકાલ અસુરે ટેકો આપ્યો. તેણે એવું વિચાર્યું કે, આ પર્વત અને પિપ્પલાદનાં વચનથી રાજાઓ યજ્ઞમાં હિંસા કરશે. ઇટલે તેઓ નરકે જઈ મહાવેદના ભોગવશે. આ પ્રમાણે મારા વૈરી સગર વિગેરે રાજા પણ કરશે એવી મારા વૈરનો વદલો વઢી જશે. આવું વિચારી તેણે તે વંનેને કહ્યું કે, તમે તેવા યજ્ઞ પ્રવર્ત્તાવો. હું તેમાં સાનિધ્ય રહીશ. આથી જ્યાં જ્યાં તેઓ યજ્ઞ કરાવે ત્યાં ત્યાં મહાકાલ અસુર આવી રોગ વિગેરેની શાંતિ કરે અને પશુ વિગેરેને તાલાત્ વિમાનમાં રહેલા બતાવે. આ પ્રમાણે નજરે જોવાથી ઘણા રાજાઓ વિગેરે યજ્ઞ કરવા માં આદરવાલા થયા. છેવટે તેઓએ નિઃશૂક થઈ મનુષ્યની હિંસા પણ પ્રવર્ત્તાવી. એક વચ્ચે મહાકાલે માયાથી મોહ પમાડી સગરરાજાને ત્રીસદિન યજ્ઞમાં હોમી દીધો. પિપ્પલાદે પિતૃમેઘ કરી પોતાના માતાપિતાને યજ્ઞમાં હોમી દીધા. એવી રીતે લોકોમાં અનાર્ય વેદ પ્રવર્ત્યા અને આર્યવેદ કે જે માણવક નામના નિધાનમાંથી ડહરીને પ્રતિદિન જમાડાતા શ્રાવકોને ભળવા માટે ભરતચક્રીએ પૂર્વે

અનાવ્યા હતા કે જેમાં વાર વ્રતનાં અંગીકારરૂપ અંગડપર વાર તિલક અને ત્રણ રત્નને સૂચવનાર યજ્ઞોપવિતના ત્રણ સૂત્ર અને તીર્થંકરની સ્તુતિ વિગેરે પ્રતિપાદ્ય કરેલ છે તે વેદની પ્રવૃત્તિ બંધ પડી.

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે વસુરાજા, પર્વત અને પિપ્પલાદ વિગેરે અસત્યવાદથી અધમગતિને પામ્યા, તેનો દાસ્તો હૃદયમાં ધારણ કરીને આત્મહિતેચ્છુ પ્રાણીઓએ અસત્યવાદનો ત્યાગ કરવો.

इत्यह्मदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य
वृत्तौमृषादादत्यागविषये पंचसप्ततितमः
प्रबंधः ॥ ७५ ॥

व्याख्यान ७६ सुं.

हवे असत्यना येद कहे छे.

अभूतोद्भावनं चाद्यं, द्वितीयं भूतनिहवम् ।

अर्थान्तरं तृतीयं च, गर्हीनाम चतुर्थकम् ॥ १ ॥

एतच्चतुर्विधासत्यं, श्रमनादिदुःखहेतुकं ।

ज्ञात्वानृतं व्रतं ग्राह्यं, येनातिसौख्यवैभवम् ॥ २ ॥

व्याख्या

असत्य चार प्रकारनुं छे, तेमां पहेलुं असत्य अभूतोद्भावन नामे छे एटले आत्मा सर्वगत छे अथवा श्यामाक नामनुं खडधान चोखा जेवुंज छे. आम जे कहेवुं ते अभूतोद्भावन असत्य बीजुं भूतानिहव असत्य एटले छती वस्तुने निषेधवी, जेमके आत्मा नथी, पुण्य पाप नथी एम कहेवुं इत्यादि. बीजुं अर्थांतर असत्य एटले जे पदार्थ होय तेने बीजो कहेवो. जेम गायने अश्व कहेवो. चोखुं गह्रा असत्य एटले निंदाथी असत्य कहेवुं. ए गह्रा असत्य व्रण प्रकारनुं छे. पहेलुं सावद्य व्यापारमां प्रवर्चावबुं, जेमके क्षेत्र खेड, क्षेत्रनी जमीनने वाली दे विगरे कहेवुं. बीजुं अमिय कारण, एटले काणाने काणो कहेवो ते. बीजुं आक्रोशरूप एटले कोईने तिरस्कारथी कहेवुं के, अरे निर्मुख ! अरे भानवगरना ! इत्यादि आ प्रमाणेना असत्य बोलबाथी प्राणीने नारकी विगरेनां दुःखो प्राप्त थाय

છે. તે વિષે યોગશાસ્ત્રમાં લખે છે કે, “જે પ્રાણી મૃધાવાદ બોલે છે, તે નિગોદમાં, તિર્ય-
ચમાં અને નારકીમાં ઉત્પન્ન થાય છે. પરસ્ત્રી ભોગદ્વંસર અને ચોરી કરનારને પાપ
મુક્ત થવાનો ઉપાય છે, પણ જે અસત્યવાદી છે તેને કોઈ પણ ઉપાય નથી.” એથી
તેના ત્યાગરૂપ વીજું અણુવત ગ્રહણ કરવું કે જેથી સુખ સંપત્તિની પ્રાપ્તિ થાય. એ
વિષે શ્રીકાંત શ્રેષ્ઠીનું દૃષ્ટાંત છે તે આ પ્રમાણે—

શ્રીકાંત શ્રેષ્ઠીની કથા.

રાજગ્રહ નગરમાં શ્રીકાંત નામે એક શ્રેષ્ઠી હતો. તે દિવસે વ્યાપાર કરે અને
રાત્રે ચોરી કરે. એક વખતે દ્વાદશવતને ધારણ કરનાર જિનદાસ નામે કોઈ શ્રાવક
ત્યાં આવ્યો. શ્રીકાંત શેઠે ભોજનને માટે તેને આમંત્રણ કર્યું. જિનદાસે કહ્યું કે, જેની
આજીવિકાના પ્રકાર મારા જાણવામાં ન હોય તેને ઘેર હું ભોજન કરતો નથી.
શ્રીકાંતે કહ્યું, હું શુદ્ધ વ્યાપાર કરું છું. જિનદાસે કહ્યું, પણ તમારા ઘરઘરચપ્રમાણે
તમારો વ્યાપાર જોવામાં આવતો નથી માટે સત્ય હોય તે કહો. પછી શ્રીકાંતે જિન-
દાસ પારકું ગુહ્ય પ્રગટ કરે તેમ નથી એવી સ્વાત્મી થવાથી પોતાના વ્યાપારની, અને
ચોરીની સત્ય વાત કહી. ત્યારે જિનદાસે કહ્યું, હું તમારે ઘેર ભોજન લઈશ નહીં,
કારણ, મારી બુદ્ધિ પણ તમારા આહારથી તમારા જેવી થાય. શ્રીકાંતે કહ્યું, ચોરીના
ત્યાગ વિના જે તમે કહો તે હું ધર્મ કરું. જિનદાસે કહ્યું કે, ત્યારે તમે પ્રથમ
અસત્ય બોલ્યા હતા, તેમ હવે અસત્ય બોલવું નહીં, તે વ્રત ગ્રહણ કરો. અસત્ય વિષે
કહ્યું છે કે, “તાજવામાં એક તરફ અસત્યનું પાપ રાખ્યું અને વીજી તરફ વીજાં વધાં પાપો
રાખ્યાં, તોપણ અસત્યનું પાપ અધિક થયું.” જે કોઈ શિખાધારી, મુંડી, જટાધારી,
દિગંધર, કે વલ્કલધારી થઈ લાંબો વખત તપસ્યા કરે તે પણ જો મિથ્યા બોલે તો તે
ચંડાલથી પણ નિંદવા યોગ્ય થાય છે. વળી અસત્ય અપ્રતીતિનું મૂલ કારણ છે. અને
સત્ય વિશ્વાસનું મૂલ કારણ છે તથા સત્યનું અર્ચિત્ય મહાત્મ્ય છે. લોકીકમાં પણ
કહેવાય છે કે, દ્રૌપદીએ સત્ય બોલવાથી આશ્વત્થામને નવપલ્લવિત કર્યું હતું. તે
વાર્તા નીચે પ્રમાણે છે:—

હસ્તિનાપુરના રાજા યુધિષ્ઠિરના ઉદ્યાનમાં માઘ માસને વિષે એકદા અઞ્ઞા-
શી હજાર ઋષિઓ આવ્યા. રાજાએ તેમને ભોજનને માટે નિમંત્રણ કર્યું. ત્યારે તેઓ
બોલ્યા કે હે રાજા, જો તમે આશ્વરસથી ભોજન કરાવો તો અમે જમીશું, નહીંતર
નહીં જમીએ. એ સાંભળી રાજા યુધિષ્ઠિર ચિંતામાં પડ્યા કે, આ આશ્વરની ઋતુ નથી
તો અકાલે આશ્વરફળ શરીરે મળી શકે. તેવામાં અકસ્માત્ નારદ મુનિ આવી
ચડ્યા. તેણે રાજાની ચિંતા જાણીને કહ્યું કે, જો તમારા પટરાણી દ્રૌપદી સભામાં

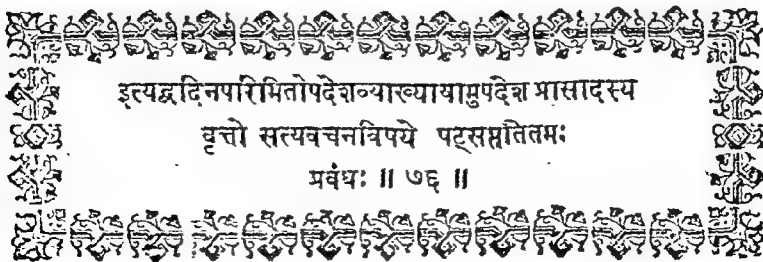
આવી પાંચ સત્ય વોલે તો અકાલે પળ આશ્રવૃક્ષ ફઝે. રાજાએ તે વાત અંગીકાર કરી દ્રૌપદીને સભામાં બોલાવ્યાં. નારદે સતીને પુછ્યું કે, હે સતી, પાંચ પતિથી સંતોષ ધરાવનારાં એવા તમે સતીપણું, સંવંધ, શુદ્ધપણું, પતિમાં પ્રેમ અને મનમાં સંતોષ એ પાંચ વાત સંવંધી જે સત્ય હોય તે કહો ? દ્રૌપદી અસત્યથી ભયગામીને જે સ્ત્રીઓનું ગુહ્ય હતું તે સત્ય રીતે કહેવાં લાગ્યાં. “ હે મુનિ, રૂપવાન્, શૂરવીર અને શુભી એવાં મારે પાંચ પતિઓ છે તથાપિ કોઈવાર મારું મન હઠામાં જાય છે. હે નારદ, જ્યાં સુધી એકાંત, યોગ્ય અવસર અને કોઈ પ્રાર્થના કરનાર પુરુષ મઝે નહીં ત્યાં સુધીજ સ્ત્રીઓનું સતીપણું છે. સ્વરૂપવાન પુરુષ, પિતા, આતા કે પુત્ર હોય તો પણ તેને જોડીને કાચા પાત્રમાંથી જલની જેમ સ્ત્રીઓની યોની મીજાયા કરે છે. હે નારદ ! જેમ વર્ષા ઋતુનો સમય કષ્ટદાયક છે તથાપિ આર્જીવિકાનું કારણ હોવાથી સર્વને વહાલો લાગે છે તેમ મર્ત્તા મરણપોષણ કરે છે તેથી સ્ત્રીને વહાલો લાગે છે, કાંઈ પ્રેમથી વહાલો લાગતો નથી. કાષ્ટવડે અગ્નિ તૃપ્ત થતો નથી, સરિતાઓથી સમુદ્ર તૃપ્ત થતો નથી અને સર્વ પ્રાણીઓથી યમરાજ તૃપ્ત થતો નથી, તેમ પુરુષોથી સ્ત્રી તૃપ્ત થતી નથી. હે નારદ, સ્ત્રી અગ્નિના કુંડ સમાન છે અને પુરુષ ધીના કુંડ સમાન છે તેથી ઉત્તમ જનોએ સ્ત્રીઓનો સંસર્ગ છોડી દેવો.” આ પ્રમાણે દ્રૌપદી પાંચ સત્ય વોલી તેમાં પ્રથમ સત્યે આંવાને અંકુર થયા, વીજે સત્યે પલ્લવ થયા, ત્રીજે સત્યે ટીસીઓ થઈ, ચોથે સત્યે મંજરી થઈ અને પાંચમે સત્યે પાકાં મધુર ફઝ થઈ ગયાં. તે જોઈ સર્વ સભાસદો પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. પછી તે આશ્રના રસવડે યુધિષ્ઠિરે સર્વ મુનિઓને પારણું કરાવ્યું.

આ પ્રમાણે સત્ય વચનનો મહિમા લોકમાં અને શાસ્ત્રમાં વર્ણવેલો છે. એથી હે શ્રીકાંત શેઠ ! તમે પણ તે સત્યવ્રત સ્વીકારો. આ સાંભળી શ્રીકાંતે સત્યવ્રત સ્વીકાર્યું. જિનદાસે કહ્યું, શ્રેષ્ઠી ! જીવિતની જેમ આ વ્રત યાવજ્જિવિત પાલજો. શ્રીકાંતે કહ્યું કે, રાજ્ય જાઓ, લક્ષ્મી ચાલી જાઓ, અને આ નાશવંત પ્રાણ પણ જાઓ, પરંતુ મારી વાચા ન જાઓ. આવું નીતિનું વચન છે તેથી મેં વ્રત લીધું છે તેનો હું કદી પણ મંચ કરીશ નહીં.

હવે શ્રીકાંત શેઠે આ વ્રત ગ્રહણ કર્યું તથાપિ તેનો ચોરીનો સ્વભાવ તો ગયો ન હોતો. તેથી એક વચ્ચે શ્રીકાંત શેઠ ચોરી કરવા ગયો. ત્યાં માર્ગે નગરચર્ચા જોવા નિકળેલા શ્રેણિક રાજા અને અમયકુમાર મળ્યા. તેમણે શ્રીકાંતને પુછ્યું કે, તું કોણ છું ? તેણે કહ્યું, હું પોતે છું. ફરી પુછ્યું કે, તું ક્યાં જાય છે ? શ્રીકાંતે કહ્યું કે, રાજાના મંડારમાંથી ચોરી કરવાને જાઉં છું. પુનઃ પૂછ્યું કે, તું ક્યાં વસે છે ? શ્રીકાંતે કહ્યું કે અમુક પાડામાં, વઢી પૂછ્યું કે તારું નામ શું ? શ્રીકાંતે કહ્યું કે, મારું નામ શ્રીકાંત છે, તે સાંભળી વંને આશ્ચર્ય પામ્યા કે, ચોર આવી રીતે સાચું કહે નહીં, માટે

આ ચોર જણાતો નથી. પછી તેઓ ત્યાંથી આગળ ચાલ્યા. પાછા વળતાં પેલો શ્રી-કાંત રાજાના મંડારમાંથી પેટી લઇને જતો હતો તેને પાછા શ્રેણીક અને અભયકુમાર મળ્યા તેણે પુછ્યું કે, આ શું લીધું છે ? શ્રીકાંતે કહ્યું કે, રાજાના મંડારમાંથી આ રત્નની પેટી લઇને ઘેર જાઉં છું. આરું તેનું વાક્ય સાંભળી તેઓ રાજમહેલમાં ગયા. પ્રાતઃકાળે મંડારીએ મંડારમાં ચોરી થયેલી જાણી વીજી પણ કેટલીક વસ્તુ આવી પાછી કરીને પછી પોકાર કરી કોટવાલને તિરસ્કાર સાથે મંડારમાં ચોરી થયાનું કહ્યું. તે વાતની રાજાને સ્વપ્ન થઈ એટલે તેણે મંડારીને બોલાવીને કહ્યું કે, કોશમાંથી શું શું મળ્યું છે ? મંડારીએ કહ્યું કે, રત્નની દશ પેટીઓ મળે છે. પછી રાજાએ મંત્રી સામે જોઈ પેલા શ્રીકાંતને બોલાવ્યો અને પુછ્યું કે, રાત્રે તેં શું ચોર્યું છે ? તે પુછતાં જ શ્રીકાંતે જાણ્યું કે, રાત્રે જે બે જણ મળ્યા હતા તેજ આ છે. તેથી તેણે કહ્યું કે, સ્વામી, તમે શું મૂલી ગયા. તમારા દેશનાંજ હું મારી આજીવિકા માટે એક પેટી લઇને જતો હતો. શ્રેણીક રાજાએ પુછ્યું કે, અરે ચોર ! તું મારી પાસે પણ સાચું બોલતાં કેમ ભય પામતો નથી ? શ્રીકાંતે બોલ્યો કે, “ મહારાજ ! પ્રાણ પુરુષોએ પ્રમદથી પણ અસત્ય બોલવું ન જોઈએ, કેમકે અસત્ય બોલવાથી પ્રચંડ પવનવડે વૃક્ષની જેમ કલ્યાણ (સુકૃત) નો ભંગ થઈ જાય છે. વળી કદિ તમે ક્રોધ પામો તો આલોકમાં એક ભક્તિ સુઘનો નરશ કરો, પણ જો સત્યવ્રતનો ભંગ કરું તો અનંત ભવમાં મને દુઃખ પ્રાપ્ત થાય. ” આ પ્રમાણેનાં તેનાં વચનો સાંભળી રાજા શ્રેણીકે તેને શિક્ષા દીધી કે, જેવું આ વીરું વ્રત પાળે છે, તેવી રીતે વીજાં પણ વ્રત પાળ. શ્રીકાંતે તે સ્વીકાર્યું. એટલે રાજાએ તે જુના મંડારીને રજા આપીને તે પદવી ઉપર શ્રીકાંતને રાખ્યો. અલુક્રમે તે ત્રિશલાનંદન (મહાવીર સ્વામી) ના શાસનનો શ્રાવક થયો.

આ પ્રમાણે શ્રીકાંત ચોરે જિનદાસ શ્રાવકના વાક્યથી દૃઢતાવડે સત્યવચન રૂપ વીરું વ્રત લીધું તેવું પાઠ્યું તો તેથી તેણે આલોકમાંજ ફળપ્રાપ્ત કર્યું. તેથી અવ્ય પ્રાણીઓએ જરૂર સત્યવ્રત ગ્રહણ કરવું.

व्याख्यान ७७ मुं.

हवे ए बीजा व्रतनो पांच अतीचार कहे छे.

एतद्व्रतप्रपन्नस्य, त्याज्यं मिथ्योपदेशनम् ।।

अध्याख्यानमनालोच्य, व्याचक्ष्य नैवकस्यचित् ॥ १ ॥

व्याख्या

ए बीजुं व्रत जे असत्य न बोलवुं ते जेणे अंगीकार कर्तुं होय तैवा पुरुषे मिथ्या उपदेशनो त्याग करवो, एटले असत् उपदेशने छोडी देवो, अर्थात् कोईने पीडा थाय तेवुं वचन न कहेवुं, एवां वचनने असत्यज समजवुं, जेप्रके 'आ गवेडा' अने उंटः उपर वयारे भार नाखो, 'आ चोरने मारी नाखो' एवां वचनो न कहेवां. सत्य शब्दनो अर्थ व्युत्पत्तिथी एवो थाय छे के 'सद्भ्यो हितं सत्यं.' एटले जे उत्तम पुरुषने हितकारी ते सत्य. तेथी बीजानी हिंसा करवा रूप वाक्य. सत्य होय तोपण ते अहितकारी होवाथी असत्य समजवुं. तेने माटे कहुं छे के,

न सत्यमपि भाषेत । परपीडाकरं वचः ॥

लोकेपि श्रूयते यस्मात् । कौशिको नरकं गतः ॥

"बीजाने पीडा थाय तेवुं वचन सत्य होय तोपण बोलवुं नहीं. ते विके लोकमां एम संभलाय छे के, कौशिक नामनो तापस तेवुं वचन बोलवाथी नरके गयो हतो. " तेनी कथा नीचे प्रमाणे:—

कौशिक तापसनी कथा.

कौशिक नामनो एक तापस. लोकमां सत्यवादी तरीके प्रख्यात थइ फरतो हतो. एक वखते एवुं वन्युं के, केटलाक चोर कोई गामने लुंटी ते तापसनी पास थइने वनमां नाशी गया. ते चोरोनी पछवाडे रसको पगीरे पगीरे त्यां आब्या. तेमणे कौशिक मुनिने जोईने पुछयुं के, मुनिराज! त्मे सत्यवादी छो माटे सत्य कहो, चोर कये मार्गे गया? तापसे विचार्युं के, " जे साचुं पुछे तेने असत्य कहेवाथी मोटुं पाप लागे छे अने तेवुं पाप एक हरणीए पण माथे लीछुं नहतुं. " आवुं विचारी ते तापसे चोर लोकानुं स्थान बताव्युं. एटले तेओए त्यां जइ चोरोने मारी नाख्या. ते पापथी कौशिक मुनि नरके गयो.

વઠ્ઠી એક એવી વાર્તા પળ છે કે, એક જ્ઞાની મુનિ વનમાં તપસ્યા કરતા હતા. ત્યાં એક વસતે કોઈ પારધિના ત્રાસથી મૃગલા નાશી તેની પાસે થઈને વનમાં ચાલ્યા ગયા. પારધિએ આવી તેમને પુછ્યું કે, અહિંથી મૃગ ક્યાં ગયા ? દયાળુ મુનિએ વિચારીને કહ્યું કે, જે જુએ તે વોલે નહીં, અને જે વોલે તે જુએ નહિં. આ પ્રમાણે વારંવાર વોલતા સાંભળી તે પારધિ વિચારવા લાગ્યા કે, આ તાપસ તો લોકવર્હિર્મુક્ત જણાય છે, માટે તેને પુછવાથી શું વલ્લવાનું છે. આમ કહી તેઓ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા અને મૃગલા વચી ગયા તેથી મુનિ સ્વર્ગે ગયા.

આ પ્રમાણે પ્રમાદવડે પરને પીડાકારી વચન વોલવું તે પહેલે અતિચાર છે અથવા યુદ્ધને માટે અનેક પ્રકારના પ્રયંચ શિખડાવવા તે પળ પ્રથમ અતિચાર કહેવાય છે.

इति प्रथम अतिचार.

હવે વીજો અતિચાર કહે છે. જે વિચાર્યા વગર જુદું આલ ચડાવવું અથવા અછતાં દોષનું આરોપવું, જેમ કોઈને કહેવું કે, ‘ તું ચોર છે, તું વ્યાધિચારી છે ’ તે વીજો અતિચાર છે. માટે આ પ્રમાણે કોઈને કહેવું નહીં. વીજા એમ પણ કહે છે કે, તદન ચોટું આલ ચડાવવું અથવા કોઈનું એકાંત રહસ્ય જનસમૂહમાં ડઘાડું કરવું. જેમકે, કોઈ વૃદ્ધ સ્ત્રીને કહેવું કે, તારો પતિ અન્ય મુઘ્ધ તરુણીમાં આસક્ત છે એવું. શિશુની કલહ ઉત્પન્ન કરવો, અથવા કોઈ સ્ત્રી પુરુષનું રહસ્ય (એકાંતે ગુપ્તપણે થયેલ વીના) હાસ્ય રૂપે જ માત્ર પ્રગટ કરે, ત્રીજ સંસ્કલેશ પડે નહી. તે વિષે સૂત્રમાં પણ કહ્યું છે કે, જે સહસા અભિશાપ (આલ) આપવું તે વીજા વ્રતમાં નિષિદ્ધ છે, તે જાણતાં છતાં આવરે તેનું તો વ્રત ભંગ થાય અને જે અજાણે આવરે તેને અતિચાર લાગે. આ પ્રમાણે વીજો અતિચાર છે.

इति द्वितीय अतिचार.

શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “કોઈને આલ આપવાથી જીવ મથેડો થાય છે, નિંદા કરવાથી શ્વાન થાય છે, પરસ્ત્રી ભોગવવાથી કૃમિ થાય છે, અને મત્સર (દ્વેષભાવ) રાત્નવાથી કીડો થાય છે. ” વઠ્ઠી કહ્યું છે કે-જે દૂષણ તરફ દષ્ટિજ કરે નહીં તે ઉત્તમ, જે સાંભળે જાણે પણ પ્રકાશ ન કરે તે મધ્યમ, જે દૂષણ જોઈને તેની જ પાસે કહે તે અધમ અને જે સર્વ ટેકાણે પ્રકાશ કર્યા કરે તે અધમાધમ. ” હવે વિચાર્યા વગર કોઈને આલ ચડાવવા ઉપર એક દષ્ટાંત કહે છે—

કોઈ ગામમાં સુંદર નામે એક શ્રેષ્ઠી હતો. તે ઘણો દાતા હોવાથી લોકપ્રિય થઈ પડ્યો હતો. કહ્યું છે કે, “ જે દાતાર હોય તે પ્રજાને પ્રિય થાય છે, કોઈ ધનાઢ્ય પ્રિય થતો નથી. લોકો વરસાદને ચાહે છે, કોઈ સમુદ્રને ચાહતા નથી. ” આવા

૧ લોકની રીતભાવને નહિં જાણનારા.

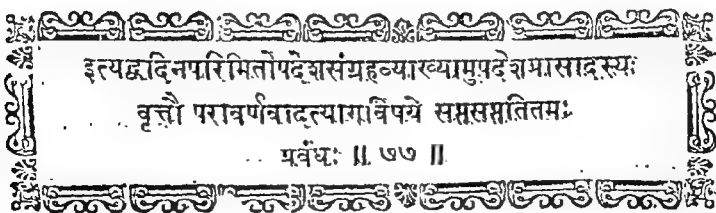
दाता शेटनी मात्र एक ब्राह्मणी निंदा करती हती. ते कहेती के, जे परदेशीओ आवे छे, ते आ शेटने धर्मी जाणी तेने घेर द्रव्यनी थापण मूके छे अने तेओ परदेशीमां जइने मृत्यु पामे छे. तेनी दोलत शेटने रहे छे तेथी शेट घणो हर्ष पामे छे, माटे एनुं वधुं कपट छे. एक वखते कोई कापडी ते शेटने घेर आव्यो. ते धुवावडे बहु पीडित हतो तेथी तेणे खावानुं माग्युं. ते समये शेटना घरमां कोई भोजन के पेय पदार्थ हता नहीं, तेथी दयाने लीधे शेटे कोई आहीरनी स्त्रीने घेरथी छाश लावी आपी. ते पीतांज ते कापडी मरण पास्यो. कारण के, ते छाशनी दोणी माथापर राखी ढांक्याविना आहीरनी स्त्री कांईक जती हती, तेवामां एक सर्पने लइ आकाशे समळी उडती हती. ते सर्पना मुखमांथी झेर नीकळीने ते छाशमां पड्युं हतुं. हवे प्रभाते ए कापडीने मरेलो जाणी पेली वृद्धा ब्राह्मणी खुशी थइ सती कहेवा लागी के, जुनो, आ दातारनुं चरित्र! तेणे द्रव्यना लोभधी दीचारा कापडीने विप आपीने मारी नाख्यो. ए समये ते कापडीना मरवाथी जे पापरुप हत्या प्रगट थइ ते स्त्रीरूपे भमती हती अने विचारती हती के, हुं कोने लागु पडुं, आ दाता तो अति शुद्ध मनवाळो छे, तेनो आमां कांई दोष नहीं. वळी सर्प तो पराधीन हतो अने तेने लइ जनारी समळी तो सर्पनो आहार करनारीज छे. तेमज आ आहीरनी स्त्री तो तदन अजाणी छे. हवे हुं कोने वळुं? आतुं विचारती फरती हती ते पेली निंदा करनारी ब्राह्मणीने लागु पडी. कारण के शेटने खोटुं आळ देवाथी खरी रीते तेज दोषवान् हती. हत्याना स्पर्शथी ते स्त्री तत्काळ श्याम, कुवडी अने कुष्ट रोगिणी थइ गइ. सर्व तेनी निंदा करवा लाग्या. कहुं छे के, “माता पोताना बाहाला बाळकनी विष्टा फुटेला घडानी ठीववडे छे छे, पण दुर्जन माणस तो पोताना कंठ, तालु अने जिह्वावडे लोकोनी निंदा करवाने भिषे तेनी विष्टा ग्रहण करे छे. एथी दुर्जने तो माताने पण हरावी दीधी.” उपर कहेला ब्राह्मणीना दृष्टांतथी एटलुं समजवुं के, कोईनो पण अवर्णवाद लोक समक्ष बोलवो नहीं. तो पछी राजा, अमात्य, देव अने गुरुना अवर्णवाद विषे तो शुं कहेवुं. तेमां पण साधु मुनिराजना अवर्णवाद बोलवाथी भव्वांतरमां नीचगोत्रनी तथा कलंकनी प्राप्ति थाय छे. कहुं छे के, “पूर्व भवमां मुनिने आळ आपवाथी प्राणीने सीता सतीनी जेम कलंक प्राप्त थाय छे अने अनंत दुःख पामे छे,” तेनी कथा आ प्रमाणे छे—

वेगवतीनी कथा.

आ भरतक्षेत्रने विषे सिणालकुंड नामना नगरमां श्रीमूति नामे पुरोहित रहेतो हतो. तेने सरस्वती नामे स्त्री हती. तेओने वेगवती नामे एक पुत्री थइ हती.

એક વખતે તે ગામમાં કોઈ મુનિ આવ્યા. તે જ્ઞાનમાં કાર્યોત્સર્ગ કરીને રહ્યા. લોકો તેમને વાંદવા અને પૂજવા જવા લાગ્યા. તે જોઈ સ્વોટીં ઇર્ષા કરનારી પુરોહિતની પુત્રી વેગવતી લોકોને કહેવા લાગી કે, અરે, આ મુંડો તો પાલંડો છે, બ્રાહ્મણોને છોડીને તેને શા માટે પુજો છો? આ સાધુ તો કોઈ રમગીની સાથે ક્રીડા કરતો મારા જોવામાં આવ્યો હતો. આ પ્રમાણે તેણે સાધુને સ્વોટું આઠ દીધું. તે સાંભળી કેટલા-એક મુગ્ધ લોકો તે મુનિ પાસે જતાં અટકી ગયા. આ સ્વર મુનિને થયા એટલે તેમના મનમાં ઘણું સ્વોટું લાગ્યું. તેમણે ચિંતવ્યું કે, મારા નિમિત્તે જિનશાસનની હિલના થવી ન જોઈએ. આરું ધારી તેમણે અભિગ્રહ કર્યો કે, જ્યાંસુધી મારા ઉપરથી આ કલંક ઉતરે નહીં ત્યાંસુધી મારે આહાર પાણી લેવાં નહીં. આવી પ્રતિજ્ઞા કરીને તેઓ કાર્યોત્સર્ગમાં રહ્યા. આવી દૃઢ પ્રતિજ્ઞાથી શાસનની અધિષ્ઠાયક દેવી તેમને સાનિધ્ય થયા. તત્કાલ તેણે પુરોહિતની પુત્રી વેગવતીને શરીરે તીવ્ર વેદના ઉત્પન્ન કરી. આથી વેગવતીને ઘણો પશ્ચાત્તાપ થયો. તેથી તેણે તે મુનિની પાસે જઈ સર્વ લોકોની સમક્ષ ક્ષમા માગી અને કહ્યું કે, હે ભગવન્, મેં માત્સર્યથી આપની ઉપર સ્વોટું આઠ ચઢાવ્યું છે, તે ક્ષમા કરો. એમ કહીને તે ચરણમાં પડી. તેનો અંતરંગ પશ્ચાત્તાપ જોઈ શાસનદેવીએ તેને સાજી કરી. પછી તે ધર્મદેશના સાંભળી દિક્ષા લઈને સૌધર્મ દેવ-લોકમાં દેવી થઈ. ત્યાંથી ચત્રીને તે જન્મકરાજાની પુત્રી સીતા થઈ. સીતાના ભગવાન પૂર્વે મુનિને મૃષા આઠ ચઢાવવાના પાપથી તેને કલંક પ્રાપ્ત થયું. પેલા મુનિ તો કલંકા મુક્ત થઈ લોકોમાં અતિશય પૂજ્ય થયા.

આ પ્રમાણે વેગવતીની કથા સાંભળીને સર્વ ભવ્ય પ્રાણીઓ સર્વદા અવર્ણ-વાદનો ત્યાગ કરવો, અને વીજાનો અવર્ણવાદ કોઈ કરે તો તે સાંભળવો પણ નહીં. આ પ્રમાણે કરવાથી પ્રાણી સર્વ જનની પ્રશંસાનું પાત્ર થઈ સમ્યક્ પ્રકારે સદ્ધર્મને યોગ્ય થાય છે.

વ્યાખ્યાન ૭૮ મું.

હવે વાકોના સૂષાવાદના અતિચાર કહે છે.
વિશ્વાસેન સ્થિતા યે ચ । તેષાં મંત્રપ્રકાશનમ્ ।
અન્યસ્મૈ ભાષણં ગુહ્ય । કૂટલેશ્વ પંચમઃ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

જે મિત્ર સ્ત્રી વિગેરે પોતાના વિશ્વાસ ઉપર રહેલા હોય તેમના ગુપ્ત વિચારને સ્ત્રીજાની પ્રાપ્તિ પ્રગટ કરવા, જો કે તે સત્ય કહ્યા છે તેથી અતિચાર લાગ્યો જોઈએ જ નહીં, તથાપિ તેમના ગુપ્ત વિચાર જાહેર કરવાથી લજ્જાને લીધે કદિ તેઓનું મૃત્યુ વિચેરે થવા સંભવ છે, તેથી તે પરમાર્થરૂપે અસત્ય (મૃષા) કહેવાય છે, માટે એ ત્રીજો સૂષાવાદનો અતિચાર છે.

इति तृतीय अतिचार.

હવે ત્રીજા અતિચારમાં આકૃતિ તથા ચેષ્ટાથી કોઈનું ગુહ્ય જાણી વીજાને કહી દેવું. તે સત્ય છતાં અસત્ય છે એમ જાણવું. જેમકે, 'અમુક માણસ મેળા થઈને રાજાની વિરુદ્ધ વિચાર કરે છે' આવું કહેવાથી તેને મોટી હાનિ થવા સંભવ છે. અહીં કોઈ શંકા કરે કે, ત્રીજા અને ત્રીજા અતિચારમાં શો ભેદ છે? તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે, ત્રીજામાં કોઈનો ગુપ્ત વિચાર કે જે વિશ્વાસથી પ્રોત્પન્ન કહેવામાં આવ્યો હોય તેને જનસમૂહ આગળ સ્વલ્પ કરવો તે અને ત્રીજામાં આકૃતિ તથા ચેષ્ટા વિગેરેથી કોઈનું ગુહ્ય જાણી લઈને તેને સ્વલ્પ કરવું તે. આ પ્રમાણે ત્રીજા અને ત્રીજા અતિચારમાં ભેદ રહેલો છે.

હવે કોઈનો ગુપ્ત વિચાર સ્વલ્પ કરવાથી જે દોષ થાય તે કહે છે.

“बुद्धिमान पुरुषे कोइनुं गुह्य वाक्य प्रगट करवुं नहीं.” જેમ મર્મ કહેવાથી એક જાણિકને સ્ત્રી મરણ સંબંધી દુઃખ થયું હતું. તે કથા નીચે પ્રમાણે છે:—

पुण्यसारनी कथा.

વર્ણપુર નામના નગરમાં પુણ્યસાર નામે શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. એક વખતે તે પોતાની સ્ત્રીનું આણું વાઢવા સાસરાએ ઘેર ગયો. તે સ્ત્રી કોઈ વીજા પુરુષસાથે રાગી થયેલી હતી તેથી જવાને આનાકાની કરતી હતી. તથાપિ પુણ્યસાર શેઠે તેને ઠગ કરીને લીધી. માર્ગમાં તે જાણિક તૃપાર્ત થવાથી કોઈ કુવાડપર પાણી ભરવા ગયો. તે કુવામાંથી જલ સેવંતો હતો એવામાં તેની પછવાડે રહેલી સ્ત્રીએ તેને કુવામાં નાસ્તી દીધો,

અને પોતે પાછી પિતાને ઘેર આવી. પિતાએ તરતમાંજ પાછી આવવાનું કારણ પુછ્યું. એટલે તેણીએ કહ્યું કે, “ માર્ગમાં મારા પતિને ચોરોએ હુટી લીધો અને તેને માર્યો હશે કે શું થયું હશે તેની મને સ્વર નથી. હું તો નાશીને અહિં આવી છું.” પછી તે સ્ત્રી પિતૃગૃહમાં રહી સતી સ્વેચ્છાએ વર્તવા લાગી.

અહિં પુણ્યસાર કુવામાં થોડું જઠ્ઠ હોવાથી ઉપરજ રહ્યો. તેને કોઈ મુસાફરોએ સેંચીને વહાર કાઢ્યો. તે ફરીવાર પાછો શ્વસુર ગૃહે ગયો. સર્વ લોકોએ માર્ગની વાર્તા પુછી ત્યારે તેણે કહ્યું કે, મને ચોરોએ હુટી લીધો પણ જીવતો મુક્યો અને મારી સ્ત્રી નાશીને અહિં આવતી રહી તે સારું થયું. આ પ્રમાણે તેણે પોતાની સ્ત્રીનું ગુહ્ય (મર્મ) ઢાંકીને વાર્તા કહી, તેથી તે સ્ત્રી તેના પર વિશેષ રાગી થઈ. પછી તેને લડને તે વળિક ઘેર આવ્યો. ગાઢ પ્રેમી થયેલા તે દંપતીને એક પુત્ર થયો. અનુક્રમે પુત્ર મોટો થયો. એક વખતે પુણ્યસાર શેઠ મોજન કરતો હતો તેવામાં પ્રચંડ પવનનો વં-ટોળીઓ આવવાથી તેના માળામાં રજ પડવા માંડી, ત્યારે સ્ત્રીએ આવીને પોતાના વસ્ત્રનો છેડો આડો રાખ્યો. તે વખતે પુણ્યસારને તેનું પૂર્વ ચરિત્ર યાદ આવ્યું તેથી કાંઈક હાસ્ય થયું. પુત્રે એકાંતે જઈને પિતાને હાસ્યનું કારણ પુછ્યું. પુત્રનો ઘણો આગ્રહ થવાથી પિતાએ તેની પાસે તેની માતાનું પૂર્વ ચરિત્ર કહી દીધું.

એક વખતે પુણ્યસારના પુત્રની સ્ત્રી તેના પતિ આગળ પોતાની સ્ત્રી જાતિ માટે ગર્વ કરતી હતી તે વખતે પુત્રે પોતાની માતાનું ચરિત્ર તેની આગળ જગાવીને કહ્યું કે, તમારી સ્ત્રી જાતિને ધિઃક્ષાર છે. નીતિમાં કહ્યું છે કે,

નિતંબિન્યઃ પતિં પુત્રં, પિતરં ભ્રાતરં ક્ષણાત્ ।

આરોપયંત્યકાર્યેપિ । દુર્વૃત્તાઃ પ્રાણસંશયે ॥

“ દુરાચરણી સ્ત્રીઓ પતિ, પુત્ર, પિતા અને ભ્રાતાને પણ પ્રાણસંશયવાળા અકાર્યને વિષે ક્ષણવારમાં નાશી દે છે. ” તેવી સ્ત્રીઓમાં કયો પુરુષ પ્રેમ વાંધે. તે વિષે નીતિશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે,

વંચકત્વં નૃશંસત્ત્વં, ચંચલત્વં કુશીલતા ।

એતૈર્નૈર્મિકા દોષા । યાસૌ તાસુ રમેત કઃ ॥

“ વંચકતા, ક્રુરતા, ચંચલતા, અને કુશીલવશું એટલા તો જે સ્ત્રી જાતિમાં સ્વાભાવિક દોષ છે, તેવી સ્ત્રીઓ સાથે કોણ પ્રીતિ વાંધે ! ” આવશ્યું સાંભળી તે સ્ત્રી મૌન કરીને વેસી રહી. અન્વદા સાસુ વહુને પરસ્પર કલહ થયો. એટલે એક વીજાના મર્મની વાતો ડગાડી કરવા માંડી. તે પ્રસંગે વહુએ પોતાના પતિ પાસેથી સાંભળેલી વાત મેહ-જાના રૂપમાં કહી દીધી. તે સાંભળતાંજ તેના મનમાં વિચાર આવ્યો કે, અહો, મારા

પતિએ આટલા વચ્ચેસુધી મારી ગુહ્ય વાત ગુપ્ત રાખી છેવટે આ વહુ આગળ પળ પ્રગટ કરી, તેથી મારે હવે જીવીને શું કરવું. આવું ચિંતવી ગઢામાંસો વાંધી તે મૃત્યુ પામી. તે જોઈ પુણ્યસાર શેષે પળ દેહત્યાગ કર્યો. તેવો વનાવ જોઈ શ્રેષ્ઠી પુત્રને વૈરાગ્ય થયો તેથી તે પોતાની છાત્રીને છોડી દઈને દીક્ષા લઈ ચાલી નીકળ્યો.

ઉપરની કથા સાંભળી કોઈએ કોઈની ગુપ્ત વાત પ્રકટ કરવી નહીં. જેઓ વીજાના ગુહ્યને ઢાંકે છે તેઓ સ્વચ્છર ધન્ય છે. તે ઉપર કપાસના છોડનું દૃષ્ટાંત કહેવાય છે. જેમ કપાસના છોડ જેવા પુત્રને તો કોઈ વિરલ માતાજી જળે છે કે જેઓ પોતાનું અંગ (કપાસ) કાઢીને ગુણવડે વીજાના ગુહ્યને ઢાંકી દે છે, એટલે સુતરવડે મનુષ્ય માત્રને વસ્ત્ર પુરાં પાડી સર્વના દેહને ઢાંકે છે. લૌકિક શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે, “ જે નરાધમો પરસ્પરના મર્મ ઉઘાડા કરે છે, તેઓ ઉદરના અને રાફડાના સર્પની જેમ મૃત્યુને પામે છે.” તેની કથા આ પ્રમાણે છે—

બે સર્પની કથા.

પૃથ્વીપુર નામના નગરમાં સુંદર નામે રાજા હતો, તેને એકદા વક્રશિલીત અશ્વ કોઈ અરણ્યમાં લઈ ગયો. ડ્યારે અશ્વ થાકીને ઉભો રહ્યો ત્યારે તે રાજા અશ્વ ઉપરથી ઉતરી શ્રાંત થઈને એક વૃક્ષ નીચે સુઈ ગયો. તે વચ્ચે તેના ઉઘાડા રહેલા મુખમાં એક નાનો સર્પ પેશી ગયો. રાજા ત્યાંથી ઘેર આવ્યો, પરંતુ ઉદરમાં રહેલા સર્પની પીડાથી તે એટલો વધો કંટાળી ગયો કે, છેવટે કરવત મુકાવવાને ગંગાતીર્થે જવા ચાલ્યો. તેની રાણી પણ સાથે ચાલી. માર્ગે જતાં શ્રમને લીધે રાજા એક વડના વૃક્ષ નીચે સુઈ ગયો, રાણી જાગતી રહી. તેજામાં વાયુ મક્ષણ કરવાને માટે પેલો સર્પ ઉદરમાંથી મુખદ્વારા જરા વહાર નીકળ્યો. તેવામાં નજીક એક રાફડો હતો તેમાં રહેલા વીજા સર્પે તેને જોઈને કહ્યું કે, અરે પાપી, આ રાજાના ઉદરમાંથી વહાર નીકળ, નહીં તો હું તારા નાશનો ઉપાય જાણું છું. તે એ છે કે, જો કંઈની ચીંમડીના મૂલ કાંગીમાં ઘાટીને પીંચે તો તારો નાશ થઈ જાય. પણ શું કરું અહીં કોઈ નથી કે જેની આગળ હું તે નિવેદન કરું. તે સાંભળી પેલો ઉદરનો સર્પ બોલ્યો—હું પણ ઉષ્ણ કરેલા તેલને તારા વીલમાં રેડવાવડે તારા નાશનો અને તારા વીલમાં રહેલા નિધાનને મેલવવાનો ઉપાય જાણું છું, પણ કોઈ અહીં નથી કે જેને તે ઉપાય કહ્યું કે જે તે ઉપાયથી તને મારીને તારી નીચે રહેલો દ્રવ્યનો નિધિ મેલવે.

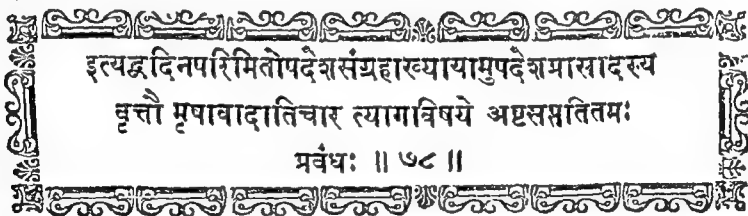
આ પ્રમાણે તે વંચેના પરસ્પરના મર્મને ઉઘાડનારાં વચ્ચેના રાજાની પાસે જાત્ર-તપને સુતેલી રાજીએ સાંભળી લીધાં. પછી તે પ્રમાણે ઉપાય કરવાથી રાજા નીરોગી થયો અને પેલા રાફડાના સર્પને મારી દ્રવ્યનિધિ પણ તેમણે સ્વાધીન કરી લીધો. આ દૃષ્ટાંત જાગીને કોઈ પણ પ્રાણીએ પરસ્પરના મર્મ (ગુહ્ય) પ્રકાશ કરવા નહીં. જે પારકા મર્મ પ્રગટ ન કરે તેનેજ સ્વરી વ્રતધારી સમજવો.

હવે પાંચમો અતિચાર કહે છે:-વીજાની મુદ્રાવડે અથવા તેની જેવા અક્ષરો કાઢવાવડે સ્વોટો લેખ બનાવવો તે કૂટલેખ નામનો પાંચમો અતિચાર કહેવાય છે. જેમકુળાલની અપરમાતાએ રાજાના પત્ર (લેખ) રૂપે પુત્ર ઉપર કૂટલેખ લખ્યો. અર્થાત્ પત્રમાં માત્ર એક બિંદુ વધારી દીધું જેથી કુળાલને નેત્ર વિનાશરૂપ મહાન્ અનર્થ પ્રાપ્ત થયો હતો.

અહીં કોઈ શંકા કરે કે, આ કૂટલેખરૂપ અતિચાર છે તે તો મહા અનર્થકારી હોવાથી તેમજ પ્રગટપણે અસત્યરૂપ હોવાથી તેને તો સ્થૂલમૃષાવાદમાં ગણવો જોઈએ, તો તે અતિચારમાં કેમ ગણાય? અને તે પ્રમાણે કરવાથી વ્રત ભંગ થયેલો કેમ ન ગણાય? તેના સમાધાનમાં કહેવાનું કે, કોઈ મુગ્ધ માણસ અસત્ય બોલવાના પચ્ચાણ લે અને તે એમ સમજે કે, મેં તો અસત્ય બોલવાના પચ્ચાણ લીધા છે, કાંઈ લખવાના લીધા નથી, તો જે કૂટલેખ લખવો તેમાં શો દોષ છે? આવું ધારી તે વ્રતની સાપેક્ષતા જાલવી રાખે તેથી વીજા વ્રતમાં આ કૂટલેખ અતિચાર રૂપે કહ્યો છે. અથવા અના-ભોગથી એટલે અજાણપણા વિગેરેથી પણ તે અતિચાર ગણાય છે. આ પ્રમાણે તે પાંચમો અતિચાર છે.

इति पंचम अतीचार

આ પાંચે અતિચાર નિશ્ચય ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે, કારણ કે તે વીજા વ્રતમાં મલીનતાને આપતારા છે. તેથી તેનો ત્યાગ કરી જૈન ધર્મના વ્રતધારીઓએ સત્યતાનો ગુણ વિશુદ્ધપણે ગ્રહણ કરવો.

વ્યાખ્યાન ૭૯ મું.

હવે સત્યવાદીની સ્તુતિ કરે છે.

सर्वेषां धर्मकार्याणामाद्यं सत्यमुदोरितम् ।

तद्विना गदितो धर्मः । कुतीर्थिकैर्निरर्थकः ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

સર્વ ધર્મ કાર્યોમાં સત્યગુણ મુખ્ય રહેલો છે. તે સત્ય વિના કુતીર્થી (મિ-ધ્યાત્વી) ઓએ ધર્મ કહેલો હોવાથી તેને નિરર્થક સમજવો. શાસ્ત્રમાં જે ધર્મનાં કાર્ય

તપ, જપ, જ્ઞાન અને દર્શન વિગેરે કહ્યા છે તેઓમાં શ્રીચીતરામ પ્રમુખ સત્યને મુખ્ય કહેલ છે. તે ઉપર એક દૃષ્ટાંત કહેવાય છે કે, કોઈ શ્રાવકનો પુત્ર ધર્મરહિત હતો. પિતાએ તેને લલાત્કારે ગુરુની પાસે લાવી વેસાર્યો. ધૂર્તપણાથી તેણે ગુરુ કહેલા દ્વાદશવ્રતના નિયમો જાણે પ્રતિબોધ પામ્યો હોય તેમ આદરથી સ્વીકાર્યા. નિયમ વિષે દૃઢતા થવાને ગુરુએ તેની પ્રશંસા કરી એટલે તે બોલ્યો—આ વધા વ્રતોમાં વીજું સત્ય બોલવારુપ જે વ્રત છે તે મારે છુટું છે, કારણ કે તે મુશ્કેલ હોવાથી ગૃહસ્થથી પાઠી શકાય નહીં. આ પ્રમાણે બોલવામાં તેનો આશય એવો હતો કે, મેં અત્યાર સુધી જે નિયમ ગ્રહણ કર્યા છે, તે વધું હું અસત્ય બોલ્યો છે. આવો તેનો આશય જાણી ગુરુએ અને તેના પિતા વિગેરે ‘ આ ધર્મને અયોગ્ય છે ’ એમ જાણી તેની ઉપેક્ષા કરી.

સત્ય વિનાજ કુતીર્થિઓએ કહેલો ધર્મ નિર્અર્થક છે. જેને માટે કહું છે કે, “ ચાર્વાક, કોલિક, વ્રાહ્મણ, બૌદ્ધ, અને વૈષ્ણવોએ અસત્યવડેજ પરાક્રમ કરી આ જગતને ઘણી વિડંબના કરી છે. ” વઢી “ અલ્પ એવા મૃપાવાદથી પણ રૌરવાદિ નરકમાં પડાય છે તો જૈન ઘાળીને અન્યથા કહેવાથી તો કહો કેવી માઠી ગતિ થાય ? ” પરંતુ “ તેવા પાપી નાસ્તિકોના મુખોદર નગરનીં સ્વાલ જેવા છે કે જેમાંથી કાદવવાળા દુર્ગંધી જલના જેવીજ ઘાળીઓ નિકળે છે. ” અને “ જેઓ જ્ઞાન અને ચારિત્રનું મૂલ જે સત્ય તેને વડે છે, તેઓ પોતાના ચરણની રજથી આ પૃથ્વીને પવિત્ર કરે છે. ” આ વિષે હંસરાજાની કથા છે. તે આ પ્રમાણે—

હંસરાજાની કથા.

રાજપુરીમાં હંસ નામે એક રાજા હતો. એક વખતે તે ઉપવનની શોભા જોવાને માટે નગર વહાર ગયો. ત્યાં વનમાં એક મુનિ તેના જોવામાં આવ્યા. રાજા તેની પાસે બેઠો એટલે મુનિએ આ પ્રમાણે ધર્મદેશના આપી.

સચ્ચં જસસ્સમૂલં । સચ્ચં વિસાસ કારણં પરમં ।

સચ્ચં સગ્ગદ્ધારં । સચ્ચં સિદ્ધિઃ સોપાનં ॥

“ સત્ય યજ્ઞનું મૂલ છે, સત્ય વિશ્વાસનું કારણ છે, સત્ય સ્વર્ગનું દ્વાર છે અને સત્ય સિદ્ધિનું સોપાન (પગથીયું) છે. ” વઢી “ જેઓ અસત્ય બોલે છે તેઓ ભવાંતરે દુર્ગંધી મુલવાળા, અનિષ્ટ વચનના બોલનારા, કઠોર ભાષી, વોવડા અને મુંગા થાય છે. આ સર્વ અસત્ય વચનના પરિણામ છે. ” આવી ધર્મદેશના સાંભળી હંસરાજાએ સત્યવ્રત ગ્રહણ કર્યું.

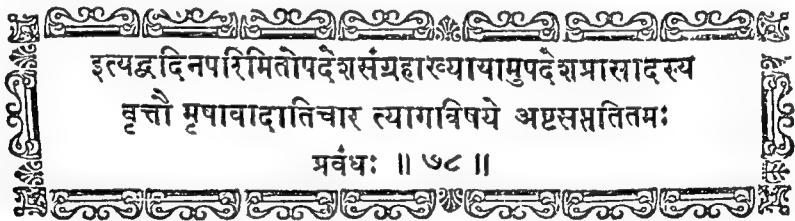
એક વખતે હંસરાજા અલ્પ પરિવાર. લડ રત્નશિખર ગિરિ ઉપર ચૈત્રી મહોત્સવના પ્રસંગે શ્રીઆદીશ્વર પ્રમુને નમસ્કા ગયો. અર્થ માર્ગે આવતાં કોઈ સેવકે ત્વરાથી આવીને કહ્યું કે, “ દે દેવ ! તમે યાત્રા કરવા ચાલ્યા, કે તરત સીમાડાના રાજાએ

હવે પાંચમો અતિચાર કહે છે:-વીજાની મુદ્રાવડે અથવા તેની જૈવા અક્ષરો કાઢવાવડે ઓટો લેખ બનાવવો તે કૂટલેખ નામનો પાંચમો અતિચાર કહેવાય છે. જેમકુળાલની અપરમાતાએ રાજાના પત્ર (લેખ) રૂપે પુત્ર ઉપર કૂટલેખ લખ્યો. અર્થાત્ પત્રમાં માત્ર એક વિંદુ વધારી દીધું જેથી કુળાલને નેત્ર વિનાશરૂપ મહાન્ અનર્થ પ્રાપ્ત થયો હતો.

અહીં કોઈ શંકા કરે કે, આ કૂટલેખરૂપ અતિચાર છે તે તો મહા અનર્થકારી હોવાથી તેમજ પ્રગટપણે અસત્યરૂપ હોવાથી તેને તો સ્થૂલમૃદાવાદમાં ગણવો જોઈએ, તો તે અતિચારમાં કેમ ગણાય? અને તે પ્રમાણે કરવાથી વ્રત ભંગ થયેલો કેમ ન ગણાય? તેના સમાધાનમાં કહેવાનું કે, કોઈ મુગ્ધ માણસ અસત્ય બોલવાના પચ્ચાણ લે અને તે એમ સમજે કે, મેં તો અસત્ય બોલવાના પચ્ચાણ લીધા છે, કાંઈ લખવાના લીધા નથી, તો જે કૂટલેખ લખવો તેમાં શો દોષ છે? આવું ધારી તે વ્રતની સાપેક્ષતા જાણવી રાખે તેથી વીજા વ્રતમાં આ કૂટલેખ અતિચાર રૂપે કહ્યો છે. અથવા અના-ભોગથી ઇટલે અજાણપણા વિગેરેથી પણ તે અતિચાર ગણાય છે. આ પ્રમાણે તે પાંચમો અતિચાર છે.

इति पंचम अतीचार

આ પાંચે અતિચાર નિશ્ચય ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે, કારણ કે તે વીજા વ્રતમાં મલીનતાને આપનારા છે. તેથી તેનો ત્યાગ કરી જૈન ધર્મના વ્રતધારીઓએ સત્યતાનો ગુણ વિશુદ્ધપણે ગ્રહણ કરવો.

વ્યાખ્યાન ૭૯ મું.

હવે સત્યવાદીની સ્તુતિ કરે છે.

सर्वेषां धर्मकार्याणामाद्यं सत्यमुदोरितम् ।

तद्विना गदितो धर्मः । कुतीर्थिकैर्निरर्थकः ॥ १ ॥

વ્યાખ્યા

સર્વ ધર્મ કાર્યોમાં સત્યગુણ મુખ્ય રહેલો છે. તે સત્ય વિના કુતીર્થી (મિ-ધ્યાત્વી) ઓએ ધર્મ કહેલો હોવાથી તેને નિરર્થક સમજવો. શાસ્ત્રમાં જે ધર્મનાં કાર્ય

તપ, જપ, જ્ઞાન અને દર્શન વિગેરે કહ્યા છે તેઓમાં શ્રીવીતરાગ પ્રમુખ સત્યને મુખ્ય કહેલ છે. તે ઉપર એક દૃષ્ટાંત કહેવાય છે કે, કોઈ શ્રાવકનો પુત્ર ધર્મરહિત હતો. પિતાએ તેને બલાત્કારે ગુરુની પાસે લાવી બેસાર્યો. ધૂર્તપણાથી તેણે ગુરુ કહેલા દ્વાદશવ્રતના નિયમો જાણે પ્રતિબોધ પામ્યો હોય તેમ આદરથી સ્વીકાર્યા. નિયમ વિષે દૃઢતા થવાને ગુરુએ તેની પ્રશંસા કરી એટલે તે બોલ્યો—આ વધા વ્રતોમાં વીજું સત્ય બોલવારુપ જે વ્રત છે તે મારે છુટું છે, કારણ કે તે મુશ્કેલ હોવાથી ગૃહસ્થથી પાઠી શકાય નહીં. આ પ્રમાણે બોલવામાં તેનો આશય એવો હતો કે, મેં અત્યાર સુધી જે નિયમ ગ્રહણ કર્યા છે, તે બધું હું અસત્ય બોલ્યો છે. આવો તેનો આશય જાણી ગુરુએ અને તેના પિતા વિગેરે ‘આ ધર્મને અયોગ્ય છે’ એમ જાણી તેની ઉપેક્ષા કરી.

સત્ય વિનાજ કુતીર્થિઓએ કહેલો ધર્મ નિર્રથક છે. જેને માટે કહ્યું છે કે, “ચાર્વાક, કોલિક, બ્રાહ્મણ, બૌદ્ધ, અને વૈષ્ણવોએ અસત્યવડેજ પરાક્રમ કરી આ જગતને ઘણી વિઙ્ગવના કરી છે.” વળી “અલ્પેવા મૃપાન્નાદથી પણ રૌરવાદિ નરકમાં પડાય છે તો જૈન વાળીને અન્યથા કહેવાથી તો કહો કેવી માઠી ગતિ થાય ?” પરંતુ “તેવા પાપી નાસ્તિકોના મુખોદર નગરની ધાલ જેવા છે કે જેમાંથી કાદવવાળા ઢુર્ગથી જલના જેવીજ વાળીઓ નિકળે છે.” અને “જેઓ જ્ઞાન અને ચારિત્રનું મૂલ જે સત્ય તેને વડે છે, તેઓ પોતાના ચરણની રજથી આ પૃથ્વીને પવિત્ર કરે છે.” આ વિષે હંસરાજાની કથા છે. તે આ પ્રમાણે—

હંસરાજાની કથા.

રાજપુરીમાં હંસ નામે એક રાજા હતો. એક વખતે તે ઉપવનની શોભા જોવાને માટે નગર બહાર ગયો. ત્યાં વનમાં એક મુનિ તેના જોવામાં આવ્યા. રાજા તેની પાસે બેઠો એટલે મુનિએ આ પ્રમાણે ધર્મદેશના આપી.

સચ્ચં જસસ્સમૂલં । સચ્ચં વિસાસ કારણં પરમં ।

સચ્ચં સગ્ગદારં । સચ્ચં સિદ્ધિહ સોપાણં ॥

“સત્ય યશનું મૂલ છે, સત્ય વિશ્વાસનું કારણ છે, સત્ય સ્વર્ગનું દ્વાર છે અને સત્ય સિદ્ધિનું સોપાન (પગથીયું) છે.” વળી “જેઓ અસત્ય બોલે છે તેઓ ભવાંતરે ઢુર્ગથી મુલવાળા, અનિષ્ટ વચનના બોલનારા, કઠોર ભાષી, વોવડા અને મુંગા થાય છે. આ સર્વ અસત્ય વચનના પરિણામ છે.” આવી ધર્મદેશના સાંભળી હંસરાજાએ સત્યવ્રત ગ્રહણ કર્યું.

એક વખતે હંસરાજા અલ્પ પરીવાર લઈ રત્નશિખર ગિરિ ઉપર ચૈત્રી મહોત્સવના પ્રસંગે શ્રીઆદીશ્વર પ્રમુખે નમવા ગયો. અર્ધ માર્ગે આવતાં કોઈ સેવકે ત્વરાથી આવીને કહ્યું કે, “હે દેવ! તમે યાત્રા કરવા ચાલ્યા, કે તરત સીમાડાના રાજાએ

આવી વચ્ચાત્કારે તમારા નગરને કવજે કર્યું છે, તેથી આપને જેમ યોગ્ય લાગે તેમ કરો ” પાસે રહેલા સુખદોષે પણ રાજાને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે, સ્વામી આપને પાછા જઈવે. રાજાએ કહ્યું કે, પ્રાણીને પૂર્વ કર્મના વશથી સંપત્તિ અને વિપત્તિની પ્રાપ્તિ થયાજ કરે છે. તેથી જેઓ સંપત્તિમાં હર્ષ અને વિપત્તિમાં શ્વેદને વિસ્તારે છે, તેઓ સ્વેચ્છા મૂઢ છે. આ અવસરે સદ્ભાગ્યથી પ્રાપ્ત થયેલા જિનયાત્રા મહોત્સવને તમી દર્શને ભાગ્યથી લભ્ય એવા રાજ્યને માટે દોડવું તે યુક્ત નથી. વળી કહ્યું છે કે—

ધનેન હીનોપિ ધનો મનુષ્યો, યસ્યાસ્તિ સમ્યક્ત્વનં મહાર્થઃ ।

ધનં ભવેદેકભવે સુખાર્ય, ભવેભવેઽનંતસુખી સુદૃષ્ટિ ॥

“જેની પાસે સમકિતરૂપ અમૂલ્ય ધન છે, તે ધનહીન છતાં ધનવાન્ સમજવો, કેમકે ધન તો એક ભવમાંજ સુખદાયક છે અને સમકિત તો ભવોભવમાં અનંત સુખદાયક છે.” આ પ્રમાણે કહી રાજા પાછો ન વળતાં આગલ ચાલ્યો. પરંતુ શત્રુ આવ્યાના સ્વર સાંભળી એક છત્રધારક શિવાય વીજો સર્વ પરિવાર પોતપોતાના ઘરની સંભાલ લેવાને પાછો વળી ગયો. રાજા પોતાના અલંકારોને ગોપવતિ છત્રધારકના વસ્ત્રો પહેરી આગલ ચાલ્યો. ત્યાં કોઈ એક મૃગ રાજાના દેશમાં સત્ત્વર દોડતો લતાકુંજમાં પેશી ગયો. તેની પછવાડે તરતજ ધનુષ્ય ઉપર વાળ ચડાવેલો કોઈ બિલ્લ આવ્યો. તેણે રાજાને પુછ્યું, અરે! મૃગ કઈ વાજુ ગયાં તે કહે. તે સાંભળી રાજાએ મનમાં ચિંતવ્યું કે, “જે પ્રાણીઓને અહિત હોય તે સત્ય હોય તોપણ કહેડું નહીં અને તેવો પ્રસંગ આવે તો સુવૃદ્ધિ પુરુષોએ તે પુછનારને વુઝિના પ્રપંચથી સમજાવવો.” આ પ્રમાણે ચિંતવી રાજા બોલ્યો કે અરે ખાઈ! હું માર્ગ અદૃશ થયો છું કિરાતે પરિવાર પુછ્યું, ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે, હું હંસ છું. આ પ્રમાણે રાજાનાં વચન સાંભળી તે બિલ્લ ક્રોધથી બોલ્યો કે, અરે વિકલ! આવો વિપરીત ઉત્તર કેમ આપે છે? ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે, હવે તને મને જે માર્ગ વતાવશો, તે માર્ગે હું જઈશ આ પ્રમાણે વિરુદ્ધ વચનો સાંભળી તે બિલ્લ તેને માંડો માની નિરાશ થઈને પાછો ચાલ્યો ગયો.

ત્યાંથી રાજા આગલ ચાલ્યો તેવામાં એક સાધુ તેના જોવામાં આવ્યા. તેને નમસ્કાર કરી આગલ જતાં હાથમાં શસ્ત્ર ધારણ કરનાર વે બિલ્લ રાજાને સામ મળ્યા. તેઓએ રાજાને કહ્યું કે—“અરે પાંથ! અમારા સ્વામી ચોરી કરતી ધારીને જતા હતા, ત્યાં વચમાં એક સાધુ સામો મળ્યો. તેથી અપશુકન થયા જાણી અમારા સ્વામી પાછા વળ્યા, અને અમને તે મુનિને મારવા માટે મોકલ્યા છે, તો તે સાધુ તારા જોવામાં આવ્યો હોય તો વતાવ્ય” રાજા તે વચને અસત્ય પણ સત્ય જેવું છે એમ માનીને બોલ્યો કે—તે સાધુ, ડાવે માર્ગે જાયછે પણ તમને મળ્યો નહીં, કારણ કે

તે વાયુની જેમ પ્રતિવંધ રહિત છે આવી ઉત્તર સાંભળી તે વંને પાછા ચાલ્યા ગયા. પછી રાજા સુકા પાંદડા વિગેરેનો આહાર કરીને રાત્રે સુવા માટે તૈયારી કરતો હતો તેવામાં કાંઈક કોલાહલ તેના સાંભળવામાં આવ્યો. તેમાં તેણે એવો શબ્દ સાંભળ્યો કે, 'ઓપણે ત્રીજે દિવસે સંઘને લુંટીશું' તે સાંભળી રાજા ચિંતાતુર થયો. કષ્ણવાર થઈ તેવામાં તો કેટલાએક સુમટોળે આવીને પુછ્યું કે, અરે ! તૈં ક્યાંઈ ચોરને જોયા ? અમે ગોધિપુરના રાજાના સેવકો છીએ અને તે રાજાએ સંઘની રક્ષા કરવાને માટે અમને મોકલ્યા છે. તે સાંભળી રાજાએ ચિંતવ્યું કે, જો હું ચોરોને વતાવીશ તો આ રાજપુરનો અવરૂપ તેઓને મારી નાશશે અને નહીં વતાવું તો તે ચોર લોકો સંઘને લુંટી લેશે. હવે અહિં મારે શું બોલવું યુક્ત છે. પછી જરા વિચારીને રાજા બોલ્યો કે, મેં તે ચોરને જોયા નથી પણ તમારે કોઈ ઠેકાણે શોધી લેવા, અથવા તેમને શોધવાની શી જરૂર છે, તમે સંઘની સાથે રહીને તેની રક્ષા કરો. આવી ઉત્તર સાંભળી તેઓ ચાલ્યા ગયા. તેમના ગયા પછી સુમટો સાથે થયેલી વાતને સાંભળનારા તે ચોરો રાજા પાસે આવીને કહેવા લાગ્યા કે, અરે મદ્ર ! તૈં અમારા પ્રાણ વચાવ્યા તેથી હવે અમે ચોરી કે હિંસા નહીં કરીએ. તેનો લાભ તને પ્રાપ્ત થાઓ. આ પ્રમાણે કહી તે ચોર પોતાને સ્થાનકે ચાલ્યા ગયા.

ત્યાંથી રાજા આગલ ચાલ્યો તેવામાં કેટલાએક ઘોડેસ્વારોએ આવીને પુછ્યું કે, અરે પાંથ ! અમારા શત્રુ હંસરાજાને તૈં કોઈ ઠેકાણે જોયો છે ? એ અમારો કટ્ટો શત્રુ છે તેથી અમારે તેનો વિનાશ કરવો છે. રાજા હંસ અસત્યના મયથી બોલ્યો કે-હું પોતેજ હંસ છું. આમ સાંભળી તેઓએ ક્રોધથી રાજાના મસ્તક ઉપર સજ્જનો મહાર કયો, પરંતુ તેજ વચ્ચે સજ્જના સૈંકડો કટકા થઈ ગયા અને રાજાની ઉપર પુષ્પવૃષ્ટિ થઈ. તત્કાલ એક યક્ષ પ્રત્યક્ષ થઈને બોલ્યો કે-હે સત્યવાદી રાજા ! તું ચિરકાલ જય પામ. હે નૃપ ! હું તને આજેજ જિન યાત્રા કરાવું માટે તમે આ વિમાનને અલંકૃત કરો. યક્ષના આવાં વચન સાંભળી હંસરાજા વિમાનમાં બેઠો. અને જિનેશ્વરની યાત્રા પૂજા કરી, યક્ષના સાનિધ્યથી શત્રુને જીતી રાજ્ય ભોગવી અનુક્રમે દીક્ષા લઈને સ્વર્ગે ગયો.

“હંસ એવા નામ માત્રને ધારણ કરવાથી પક્ષી પણ જલાશયમાં સુખી થાય છે, તો જે હંસરાજ એવા નામને ધારણ કરે તે સ્વરેસર સ્વર્ગમાં રહેલી અપ્સરાના સુ-
ખને પામે તેમાં શું આશ્ચર્ય ! ”

 इत्यष्टादिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य
 वृत्तौ सत्यविषये एकोनोत्तीतितमः प्रबंधः ॥ ७९ ॥

વ્યાખ્યાન ૮૦ મું

હવે ત્રોજા વ્રતનો વ્યાખ્યા કરે છે.

તદાદ્યં સ્વામિનાદત્તં, જીવાદત્તં તથાપરમ્ ।

તૃતીયં તુ જિનાદત્તં, ગુર્વદત્તં તુરીયકમ્ ॥ ૧ ॥

સૂક્ષ્મવાદર ભેદાભ્યા, માદ્યાદત્તં દ્વિધા મતમ્ ।

સૂક્ષ્મે હિ યતના કાર્યા, શ્રાદ્ધં સ્થૂલં ચ સંત્યજેત્ ॥૨॥

વ્યાખ્યા

અદત્તાદાન (ચોરી) ચાર પ્રકારે છે. પ્રથમ સ્વામીનું અદન, વીજું જીવનું અદત્ત, ત્રીજું ત્રીતીર્થકરનું અદત્ત અને ચોથું ગુરુનું અદત્ત. તે ચાર ભેદમાં પહેલું જે સ્વામી અદત્ત છે તે સૂક્ષ્મ અને વાદર એવા બે ભેદવાળું છે. શ્રાવકે સૂક્ષ્માદત્ત વિષે યતના કરવી અને સ્થૂલાદત્તનો ત્યાગ કરવો. જે સુવર્ણ નાણું વિગેરે તેના સ્વામીએ ન આપ્યું હોય છતાં લેવું તે પહેલું સ્વામી અદત્ત જાણવું. જે ફલ, ફુલ, પત્ર વિગેરે પોતાની માલેકીનું છે તેને ભેદવું તે જીવાદત્ત છે. કારણ કે તે સચિત્ત (જીવ યુક્ત) હોવાથી તેના જીવોએ કાંઈ પોતાના પ્રાણ તેને આપ્યા નથી, માટે તે અદત્ત છે. ગૃહસ્થે આપ્યો આધાકર્મી આહાર જો મુનિ ગ્રહણ કરે તો તે તીર્થકરની આજ્ઞા રહિત છે તેથી તે ત્રીજું તીર્થકરાદત્ત કહેવાય છે. એવી રીતે શ્રાવકને અનંતકાય અમહ્યાદિક પદાર્થો જે છે તે સ્વાતાં તીર્થકર અદત્ત લાગે છે. અને જે સર્વ દોષથી રહિત હોય પણ ગુરુની આજ્ઞા વિના લેવાય કે વપરાય તે ચોથું ગુર્વદત્ત કહેવાય છે.

અહીં તો પ્રથમના સ્વામ્યદત્તનો અધિકાર છે. તેના સૂક્ષ્મ અને વાદર એવા બે ભેદ કહ્યા છે. તેમાં સૂક્ષ્મ એટલે સ્વામીની આજ્ઞા વગર જે કાંઈ તૃણ કે ઈંટ જેવી વસ્તુ ગ્રહણ કરવી તે અને વાદર એટલે જે લેવાથી લોકમાં ચોર કહેવાય તે, તે સ્થૂલ પણ કહેવાય છે. ચોરીની બુદ્ધિથી જે ક્ષેત્ર તથા સ્થૂલ વિગેરેમાંથી અલ્પ પણ લેવું, તે પણ સ્થૂલ અદત્તમાં ગણાય છે. એ રીતે પહેલા સ્વામી અદત્તના બે ભેદ છે. તેમાં શ્રાવકને સૂક્ષ્મમાં યતના કરવી અને સ્થૂલથી તદન નિવૃત્તિ કરવી. એ ભાવાર્થ જાણવો.

હવે તે વ્રતનું ફલ કહે છે-ચોરી કરવી તે વધ કરવાથી પણ અધિક છે, કારણકે વધવડે તો તે એકજ મરે છે અને ચોરીવડે ધન હરવાથી તો વધું કુટુંબ ક્ષુધાર્ત થઈ મરી જાય છે. ચોરી કર્મને છોડનારો રોહિણીયો ચોર દેવ સંપત્તિને પામ્યો હતો, તેની પ્રાગાત કાલે પણ ધિવેકીએ પરધન ચોરવું નહીં. આ વાર્તાનો સંબંધ નીચે પ્રમાણે છે -

રોહિણી ચોરની કથા.

વૈભાર પર્વતની ગુહામાં લોહચુરુ નામે એક ચોર રહેતો હતો. તેણે એક વચ્ચે પોતાના પુત્ર રોહિણેય ચોરને શિવામળ આપી કે, તારે કદિ પણ શ્રીવીરની વાળી સાંભળવી નહીં. અન્યદા રોહિણેય રાજગૃહ નગરમાં ચોરી કરવા ગયો. ચોરી કરીને પોતાના સ્થાન તરફ જતો હતો ત્યાં માર્ગમાં શ્રીવીર પ્રમુનું સમોસરણ તેના જોવામાં આવ્યું. તે વચ્ચે 'વીરની વાળી સાંભળવી નહીં' એવી પોતાના પિતાની આજ્ઞાનો ભંગ ન થાય એટલા માટે તે કાનમાં આંગળી રાખીને ચાલ્યો. તેમ ચાલતાં તેને પગમાં કાંટો વાર્યો. તે કાંટો કાઢ્યા શિવાય ચાલી શકાય ભ્રમ ન હોવાથી તેણે કાંટો કાઢવા એક હાથ નીચે કર્યો, તે વચ્ચે ભગવંતની આ પ્રમાણેની વાળી તેના સાંભળવામાં આવી.

અનિમિસ નયણા મળકણસાહણા પુષ્પદામ અમિલાણા ।

ચરુશ્ચલેણ ભૂમિ ન ચ્છિન્નિતિ સુરા જિણા ચિતિ ॥

“જેના નેત્રમાં નિમેષ (મટકા) થાય નહીં, જે મનની ઇચ્છા પ્રમાણે કરી શકે, જેની પુષ્પમાળા કરમાય નહીં અને જે પૃથ્વીથી ચાર આંગળ ડેંચા રહે, તે દેવતા કહેવાય-એમ શ્રી જિનેશ્વર કહે છે.” આ પ્રમાણે સાંભળી તેણે ચિંતવ્યું કે, અરે ધિક્કાર, મેં આ વીરની વાળી સાંભળી. એમ ચિંતવતો તે આગળ ચાલ્યો. તેવામાં ચોતરફ ફરતા રાજપુરુષો તે રોહિણેયને પકડીને રાજા પાસે લઈ ગયા. રાજાએ તેનો વધ કરવાની આજ્ઞા કરી, એટલે અભયકુમાર મંત્રી વોલ્યો-સ્વામી, એને વધી હકીકત પુછ્યા શિવાય, મુદ્દા માલ વિના તેમજ તેની કબુલત વિના તેને કેમ મારી શકાય ? રાજાએ કહ્યું કે, ત્યારે પુછો. એટલે રોહિણીએ વોલ્યો કે-“હું શાલિપુરનો નિવાસી દુર્ગચંદ્ર નામે કુટુંબી (કળવી) છું. આજે કાર્ય પ્રસંગે રાજગૃહમાં આવ્યો હતો. વહાર નીકળતી વચ્ચે દરવાજા વંધ હતા તેથી ભય પામી કાંઈ ડાલંબીને હું મારે ગામે જતો હતો, તેવામાં પુરસ્કોષ મને પકડ્યો છે, માટે હું ચોર નથી.” આ પ્રમાણે તેણે કહ્યું, તથાપિ તેને કારાગૃહમાં પુર્યો અને તેની તપાસ કરવાને શાળીગામે માળસ મોકલ્યું. ત્યાં રોહિણીએ પ્રથમથી ગોઠવણ કરી રાખેલી હોવાથી તે ગામના માળસોએ રોહિણીના કહેવા પ્રમાણેજ કહ્યું. પછી તેની મુખજુવાન કબુલત કરાવવા માટે અભયકુમાર તેને મદિરાપાન કરાવી વેગુદ્ધ કરીને પોતાના મહેલમાં લઈ ગયા. ત્યાં દોગુંદુકદેવની જેમ અપ્સરા જેવી રમણીઓથી ઘેરાયેલા પલંગમાં તેને શયન કરાવ્યું અને ચીનાઈ વસ્ત્રનો પોશાક પહેરાવ્યો. પછી જ્યારે તેનો કેફ ઊતરી ગયો ત્યારે

चारेतरफ दिव्यसमृद्धि जोईने ते विस्मय पामी गयो. ते समये अभयनी आज्ञाथी त्या रहेथ पुरुषो 'जय पामो, आनंद पामो', एवा मांगल्य वचन ऊच्चारवा लाग्या. अने कहेवा लाग्या के, हे देव ! तमे आ विमानमां स्वामीपणे उत्पन्न थया छो, अमे त-मारा सेवको छीए, आ अप्सराओ तमारी पत्नीओ छे; तेमनी साथे आनंदथी क्रीडा करो अने तमारा पुण्ययोगे मळेळी आ सर्व संपत्ति भोगवो. आ प्रमाणे कहीने तेओ तेनी आगल संगीत करवा लाग्या. तेवामां एक सुवर्णनी छडीवाळा द्वारपाळे आवीने कहुं के, हे देव ! तमारे प्रथम अहीं स्वर्गनी स्थितिविषे सर्व माहिती मेळ-ववी. प्रथमतो जे अहीं देव नवो उत्पन्न थाय छे ते पोताना पूर्वभवना करेला पुण्य-पापने जणावे छे. माटे ते आप जणावो. छडीदारनां आवां वचन सांभळी तेणे वि-चार्युं के, हुं लोहखुरनो पुत्र रोहिण्ये छुं, हुं मृत्यु पाप्म्यो नथी, आ सर्व कपटजाळ रचेल जणाय छे. आ प्रमाणे विचारी प्रथम सांभळेळी वीर भगवंते कहेली गाथानो. अर्थ चिंतव्यो के, जेना चरण पृथ्वी ऊपर अडता होय, जेना शरीरपर पसीनो तश मेल थतो होय, अने जेनां नेत्र देवातां ऊघडतां होय ते देवता होय नहीं. माटे जरूर आ कोई देव नथी अने हुं पण देव नथी. आ प्रमाणे खात्री करीने ते बोल्यो के, में पूर्व जन्ममां सात क्षेत्रोमां धन वापर्युं हतुं, कोईवार चोरी विगेरे अपकृत्यो कर्या न-होता, अने दानादि धर्म आचर्यो हतो, तेथी मने आवुं स्वर्ग सुख प्राप्त थयुं छे. आ प्रमाणेतो उत्तर सांभळी अभयकुमारे विचार्युं के, जे आवा दंभथी पण वंचित थयो नहीं ते छोडी मुकवाने योग्य छे. पछी तेणे राजानी आज्ञावडे तेने छोडी मुक्यो.

पछी रोहिण्ये चोरे चिंतव्युं के, मने धिक्कार छे, के जे हुं पितानी मिथ्या आ-ज्ञाथी आटला वखतसुधी ठगायो. में ईच्छादगर पण श्रीवीरप्रभुनुं एक वाक्य सां-भळ्युं हतुं तो तेथी मने आज भवमां प्रत्यक्ष गुण थयो अने एवोज परभवे पण थजे. माटे हवे तो प्रभुए कहेला धर्मने सारी रीते सांभळी हुं मारा जन्मने सफल करूं, कहूं छे के,

न देवं नादेवं न गुरुमकलंकं न कुयुरुं ।

न धर्मं नाधर्मं न गुणपरिणद्धं न विगुणं ॥

न कृत्यं नाकृत्यं न हितमहितं नापि निपुणं ।

विलोकंते लोका जिनवचनचक्षुर्विरहिताः ॥ १ ॥

जे लोको श्रीजैन वचनरूप नेत्रथी रहित छे, तेओ देव केकुदेव, गुरु के कुगुरु, धर्म के अधर्म, गुणी के अगुणी, कार्य के अकार्य, अने हित के अहित निपुणपणे जोई शं-कता नथी. आ प्रमाणे चिंतवी श्रीवीरप्रभुनी पासे जईने तेणे आ प्रमाणे देशना सां-

भेळी के-“जे पुरुष चोरी करे ते आलोकमां विविध प्रकारनी यातना [पीडा], पर लोकमां नारक गति, अने त्यारपछी पण दुर्भाग्य अने दरिद्रपणाने पामे छे” आ प्रमाणे जिनवाणी सांभळी ते रोहिणेयें श्रावकना वारवत स्वीकार्या. पछी श्रेणिक राजानी पासे जई, पोताना जातिकुळ अने नाम तथा कर्म जणावी, पर्वतनी गुहामां चोरीवडे एकटुं करेलुं सर्व धन नगरजनाने पाछुं सोंपी दई, दीक्षा लईने स्वर्गे गया.

आ प्रमाणे रोहिणेय चोर खोटा दंभयी जोएली देवतानी समृद्धि उपरथी तेवी सत्यसमृद्धि मेळववा माटे श्रीवीरवचने चोरीनो नियमधारण करी दंभरहित [साची] एवी देव समृद्धिने मात थयो.

इत्यह्म दिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य
वृत्तौ तृतीयव्रतविषये अशीतितमः प्रबंधः ॥ ८० ॥

व्याख्यान ८१ मुं.

पुनः ते वीजा व्रत संबंधोज कहे छे.

आहृतं स्थापितं नष्टं, विस्मृतं पतितं स्थितम् ।

नाददीता स्वकीयं स्व, मित्यस्तेयमणुव्रतम् ॥ १ ॥

व्याख्या

“कोईनुं हरण करी लावेलुं, मुकेलुं, खोवायेलुं, विस्मृत थयेलुं, पडी गयेलुं के रहेलुं कोई वीजानुं धन ग्रहण करतुं नहीं, ते अदत्तादान त्याग नामे वीजुं अणु व्रत छे.” तेनो एवो भावार्थ छे के, लावेलुं एटले कोईए कोईनुं हरण करीने राखवा आपेलुं, मुकेलुं एटले स्थापण रुपे पोतानी पाखे के भूमिमां मुकेलुं, नष्ट एटले कोई ठेकाणे खोई नाखेलुं के जेन्ही तेना धर्णीने पण खवर न होय, विस्मृत थयेलुं एटले कोई ठेकाणे एवी रीति मुकार्युं होय के जे तेना स्वामीने पण स्मरणमां न आवे तेनुं, पडी गयेलुं एटले चालता के वाहन उपरथी पडी गयेलुं अने रहेलुं एटले तेना स्वामीए पोतानी पासे राखेलुं-आवी जातनुं पारलुं धन लेवुं नहीं. कदि द्रव्य क्षेत्रादि आपत्ति आवे तो पण प्राप्त्युरूपे ते ग्रहण करतुं नहीं. ते विषे कहुं छे के, “कुलीन पुरुष प्राणांत थाय तोरण आ वे काम करे नहीं. एक परद्रव्यनुं हरण अने वीजुं परस्त्रीनुं आलिंगन” ते विषे नीतिमां पण लखे छे के, “सुवर्ण विगेरे वीजानुं

દ્રવ્ય પોતાની આગલ પહેલું જુએ તોપણ જેઓની વુદ્ધિ તેમાં પાપાણની જેવી રહેછે, તેવા સંતોષામૃતના રસવડે તૃપ્ત પુરુષો ગૃહસ્થપણામાં પળ સ્વર્ગના સુખને મેલ્લે છે. ” આ પ્રમાણે ત્રીજું અદત્તાદાન વિરમણ અણુવ્રત જાણવું. તે ઉપર પરમાર્હત કુમારપાલ રાજાનો મ્બંધ કહેવાય છે. તે આ પ્રમાણે—

પરમાર્હત રાજા કુમારપાલની કથા.

એક વચ્ચે અણહિલપુર પાટણમાં કુમારપાલની આગલ શ્રીહૈમચંદ્રસૂરિ અદત્તાદાન વિરમણરૂપ ત્રીજા વ્રતનું વ્યાખ્યાન કરતા હતા કે, “હે રાજા ! જેને પારકું દ્રવ્ય ચોરું, તેના આલોક, પરલોક, ધર્મ, વીર્ય, ધીરજ અને વુદ્ધિ એ સર્વ ચોરાયા સમજવા. ” સૂરિ આ પ્રમાણે કહ્યું એટલે રાજાએ કહ્યું, “અહો પ્રજામાં જે જે પુરુષ અપુત્ર મરણ પામે તે તે પુરુષના ધનની આશાથી રાજા તેના પુત્રવળાને પામે છે. ” અર્થાત્ તેવાનું ધન રાજા લઈ લે છે. પણ આજથી હું તેવું ધન અને અદત્ત ધન લેવું છોડી દઉં છું, આજથી મારે ત્રીજા વ્રતનો અંગીકાર છે. આ પ્રમાણે વ્રત ઉચ્ચરી રાજાએ સભામાં તે સ્વાતાના નીમેલા પંચને ઘોલાવ્યા અને પુછ્યું કે, પ્રતિ વર્ષ અપુત્રીયાના દ્રવ્ય સંબંધી રાજ્યની કેટલી આવક છે ? તેમણે વોંતેર લાખની આવક જણાવી. એટલે રાજાએ કહ્યું કે, એવા અપુત્રની રુદન કરતી સ્ત્રીનું ધન શામાટે લેવું ? એમ કહી તે સંબંધી પટ્ટાનો ધારા લેખ ફાડી નાખ્યો. અને પછી આજ્ઞા રાજ્યમાં ચોરીનું અને મરી ગયેલાનું ધન છોડી દેવાનો પડો વગડાવ્યો.

એક વચ્ચે રાજાની સભામાં ચાર મહાજનના મુખ્ય પુરુષો આવ્યા. રાજાને નમી ચિલ્લા થઈને વેઠા. એટલે રાજાએ પુછ્યું કે—“આજે સભામાં આવવાનું શું કારણ છે ? અને તમે કેમ આમ ચિલ્લા થઈ ગયા છો ? શું કોઈના તરફથી તમારો પરાભવ તો નથી થયો ? ” મહાજન વોલ્યા કે, હે રાજેન્દ્ર ! આપના જેવા પ્રજાવત્સલ અને દયાળુ રાજા પૃથ્વીપર રાજ્ય કરતાં સતા અમને પરાભવ કે દુઃખ શેનું હોય. પણ એક હકીકત નિવેદન કરવાની છે. તે માટે અમે આવેલા છીએ. તે હકીકત એ છે કે—આપણા ગુર્જરદેશનો નિવાસી કુવેરદત્ત નામે એક મુખ્ય શ્રેષ્ઠો સમુદ્ર માર્ગે વ્યાપારાર્થે ગયેલો તે પાછો આવતાં માર્ગમાં મૃત્યુ પામી ગયો છે. તેથી તેનો પરિવાર તે શ્રેષ્ઠીને પુત્ર ન હોવાથી રુદન કરતો અમારી પાસે આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે જો તેના ઘરનું દ્રવ્ય રાજા સંભાળી લઈને પોતાને સ્વાધીન કરે તો પછી અમે તેની મરણોત્તર ક્રિયા કરીએ. હે રાજન્ ! તેનું ધન અગણિત છે. ગુર્જરપતિ વોલ્યા કે, મહાજનો ! મેં તો અપુત્ર મરેલાનું ધન લેવાનો ત્યાગ કર્યો છે. પરંતુ ચાલો, તેના ઘરનો

સાર તો જોઈએ. એમ કહી રાજા કુમારપાલ મહાજન વર્ગને સાથે લઈ તેને ઘર ગયો. તે કુબેરશ્રેષ્ઠીનું ઘર કે જેના શીશ્વર ઉપર સુવર્ણ કલશતી શ્રેણી હતી, શબ્દ કરતી ઘુ-ઘરીઓના નાદથી દિગ્મંડલને વાચાલ કરતી કોટીધ્વજપણાની નીશાનીરૂપ ધ્વજાઓ ફરકતી હતી. એક તરફ હસ્તિશાલા, અને અશ્વશાલા શોભી રહી હતી. આવું રાજ્યદ્વાર જેઠું કુબેરદત્તનું ઘર જોઈ ગુર્જરપતિ વિસ્મય પામ્યા પછી તેની અંદર આવેલા ઉજ્જ્વલ સ્ફાટિકમણિથી રચેલા ચૈત્યગૃહમાં ગયા. તેમાં મરકતમણિમય શ્રીનેભિનાયની મૂર્તિ વિરાજતી હતી. તેને નમસ્કાર કર્યો. તેની આગલ રત્ન તથા સુવર્ણના કલશ, થાઠ, આરતી અને મંગલદીપ વિગેરે પૂજાની સામગ્રી જોવામાં આવી. પછી ત્યાંથી બહાર નીકળી તેની વ્રતોની ટીપ વાંચવા લાગ્યા. તેમાં પરિગ્રહ પરિમાણવ્રત વિષે જોતાં આ પ્રમાણે લખ્યું હતું--“છ કોટી સુવર્ણ, આઠ કોટી રૌપ્ય દ્રવ્ય, મોટા મહામૂલ્યવાન દશમણિ, ઘૃતના બે હજાર કુંભ, ધાન્યના બે હજાર મોટાં માપ, પચાશ હજાર ઘોડાં, એક હજાર હાથી, એસી હજાર ગાયો, પાંચસો હઠ, પાંચસો ઢુકાનો, પાંચસો ઘર, પાંચસો વાહાણ, અને પાંચસો ગાડાં--આટલી સમૃદ્ધિ મારે ઘેર વડિલોપાર્જિત છે તે રહેવા દેવી અને હવે જે લક્ષ્મી હું મારે હાથે ઉપાર્જન કરીશ તે વધી હું પુણ્યધર્મમાં જ વાપરીશ. આ પ્રમાણે સમૃદ્ધિપત્ર વાંચી રાજા હર્ષ અને વિસ્મય પામી જેવામાં તેના ઘરના દ્વારપાસે આવ્યા તેવામાં કુબેરદત્તની માતા ગુણશ્રી આ પ્રમાણે રુદન કરતી વોલી કે, “હે પુત્ર ! તું સમુદ્રમાર્ગે ગયો છું, તે પાછો ક્યારે આવી ઉત્તર આપીશ. તું આવીને તો જો, તારા વગર આ વધી લક્ષ્મી રાજદરવારે જાય છે.” તે સાંભળી રાજાએ ચિંતવ્યું કે, “ઉત્તમ પુરુષો કહે છે કે, રાજ્યને અંતે નરક છે. તે સત્ય છે. અને તે આવી રુદન કરતી સ્ત્રીઓના દ્રવ્ય લેવાના પાપથી જ છે.” પછી રાજાએ કુબેરદત્તશેઠની માતા અને સ્ત્રી વિગેરેના આક્રંદ સાંભળી તેને કહ્યું કે, “હે માતા ! તમે શામાટે શોક કરો છો ? ઈંદ્રથી માંડી કીંડી સુધીના પ્રાણીઓનું મરણ તો અવશ્ય થવાનું છે. સંવંધીઓનો સંવંધ એક વૃક્ષ ઉપર રહેતા પક્ષીઓના સંગમ જેવો છે અને મૃત્યુ પામેલાનું પાછું આવવું તે પાષાણ ઉપર વાવેલા વીજને અંકુરા થવાની ઈચ્છા કરવા જેવું છે, તેથી જે શોકથી આત્માને વૃથા લેશ કરાવે છે, તે અજ્ઞાની છે.” આવો ઉપદેશ આપી રાજાએ કહ્યું કે, હે માતા આ તમારા પુત્રના મૃત્યુની સ્થિતિ કોણ લાવ્યું ? ગુણશ્રી વોલી--વામદેવ નામે એક તેના મિત્રે આ સ્થિતિ આપ્યા. રાજાએ તેને વોલાવીને પુછ્યું એટલે તે વોલ્યો. રાજેન્દ્ર, અહીંથી કુબેરદત્ત મૃગપુર (મરુ) ગયા. ત્યાંથી પાંચસો પાંચસો પુરુષોથી ભરપૂર એવા પાંચસો વાહાણ લઈ દૂરના વંદરોએ વ્યાપાર કરવા ગયા. ત્યાં વ્યાપાર કરતાં ચૌદ કોટી સુવર્ણ દ્રવ્યનો તેને લાભ થયો. ત્યાંથી પાછા ફરતાં પ્રતિકૂળ પવનને

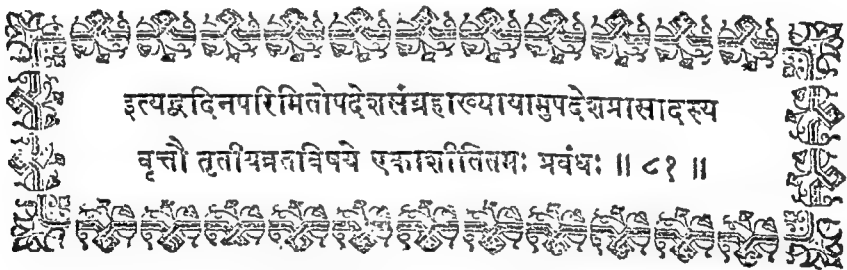
लीधे ते पांचसैं वाहाणो विषमगिरीना वमळमां आवी पड्या. त्यां पूर्वे कोई वीजाना पण ५०० वाहाणो फसी रहेला हता ते पण त्यांची नीकळी शकता न हता. त्यां आ वाहाणो पण आवी भराया तेथी शेठ घणो खेद पाम्या. तेवामां कोई वाहाण उपर वेसीने एक खलासी आव्यो तेणे कहुं के, “अरे मुसाफरो, तमारे नकिळदानो एक उपाय हुं कहुं ते सांभळो, “अहींथी नजिक पंचशृंग नामे एक द्वीप छे. त्यां सत्यसागर नामेरजा छे, ते एक वखते मृगवा रमवा गयो हतो. तेमां तेणे एक सगर्भा मृगलीने मारी. तेने मरती जोई तेना दुःखची तेनो पाति मृग पण वरण पाम्यो. ते जोईने सत्यसागर राजाने घणी दया उपजी तेथी तेणे सर्वत्र अमारी घोषणा करावी छे. आज्ञे प्रथम तेमणे मोकल्लेला एक शुकपक्षीना मुखथी तमारी उपर पडेली आपत्ति जाणीने तेमणे मने अहीं मोकल्यो छे. आ पर्वतनी कडणमां एक द्वार छे तेमां पेसीने गिरीनी पेली पार जवाय छे, त्यां एक उज्जड नगर छे, तेमां एक जिन चैत्य छे, त्यां जर्ने ते चैत्यनी अंदर रहेलो पट्ट वगाडवो, तेना नादथी त्रास पायीने त्यां रहेला भारंड पक्षीओ उडशे. एटले तेओनी पांखना प्रचंड वाड्यी भेरा-एला आ वाहाण मार्गे चडी जशे. तमारे वचवानो मात्र आ एकज मार्ग छे तेथी त्यां एकज माणसने मोकलो. पण ते माणस पाछो आवी शकशे नही.” तेणे आ प्रमा णे कहुं, पण त्यां जवाने कोईवी हाम चाली नही. तेथी दयाळु एवा कुयेरदत्त श्रेष्ठी पोतेज एकला त्यां गया अने पेला खलासीना कहेवा प्रमाणे कर्तुं, जेथी तेना ने आ-गळना सर्वे वाहाणो वमळमांथी नीकळी गया अने भृगुपुर क्षेम कुशलताथी आवी पहाँच्या. परंतु पछवाडे ते पर्वतपर रहेला कुयेरदत्तनुं शुं धयुं ते हुं जाणतो नथी. एथी हे राजेंद्र, तेनुं वीज कोटी सुवर्ण, आठ कोटी रौप्य द्रव्य, अने हजार तुला प्रमाण रत्नो तमे ग्रहण करो. गुर्जरपति ते द्रव्यने तृणवत् गणी नही ग्रहण करतो रतो बोल्हो के, हे माता ! तमारो पुत्र धोडा काळमां आवशे. माटे जे आ द्रव्य छे, ते धर्ममां के तमारी इच्छा आवे तेमां वापरो.

आ प्रमाणे आश्वासन आपी राजा स्वस्थानके जाता हता, तेयामां तो कुयेर-दत्त एक स्त्री साथे विमानमां बेसी आकाश मार्गे त्यां उतर्यो. ते जोई माताने अत्यंत हर्ष साथे आश्रय उत्पन्न थयुं. श्रेष्ठी राजाने अने माताने नमीने उभो रह्यो. राजाए पुछ्युं, अहो साहसिक शिरोमणि ! ज्यां तमे गया हता, ते शून्य नगरमां गुंथयुं ?

श्रेष्ठी बोल्हो—“हे स्वामी, ते नगरमां एक मेहेलगां कोई कन्या मारा जोडा मां आवी. तेणे मने कहुं के, “हुं पाताळकेतु विद्यधरनी पुत्री छुं, हनुकुमारी छुं. मारा पिताए मांसनी लोलुपताथी एकदा एक मार्जारनीने भक्षण कर्तुं. तेथी मांस

ભક્ષણનું વ્યસન થતાં તે રાક્ષસ થયો. તેણે ઘણા લોકોને ભક્ષણ કર્યાં તેથી આ નગર ઇજ્જડ થઈ ગયું છે. હાલ તે આહારને માટે વહાર ગયેલ છે." કન્યા આ પ્રમાણે વાત કરે છે તેવામાં તેનો પિતા અને માતા ઢંને ત્યાં આવ્યા. તેઓએ મને તે કન્યા આપી પાણીગ્રહણ સમયે મેં એવું માયું કે, તમે માંસ खाવાનો નિયમ લ્યો. પછી તેને પ્રતિ-
વોધ પમાડ્યો. એટલે તેણે તે નિયમનો સ્વીકાર કર્યો. તે વિદ્યાધર મને સ્ત્રીસહિત વિમાનમાં બેસારી અહીં મુઠ્ઠીને હમણાજ પાછો પોતાને સ્થાનકે મણે". આ પ્રમાણે તેની હકીકત સાંભળી કુમારપાલ રાજા વિસ્મય પામીને ઢોલ્યા કે, ધન્ય છે તમને કે એવા સંકટમાં પણ તમે પોતાના નિયમને છોડી દીધો નહીં. આ પ્રમાણે તેની પ્રશંસા કરતા ગુર્જરપતિ ત્યાંથી ગુરુને વંદન કરવા ગયા. ગુરુએ કહ્યું કે, હે રાજા ! જે અપુત્રી-
યાનું ધન ગ્રહણ કરે તે તેમનો વધાનો પુત્ર થાય છે અને તમે તે દ્રવ્ય સંતોષથી છોડી દીધું તેથી તમે સ્વર્ગ સર્વ રાજાઓના પણ પિતામહ થયા છો.

આ પ્રમાણે રાજર્ષિ, ધર્મર્હિત, નીનિરાશ્રવ અને ચૌલુક્યસિંહ ઇત્યાદિ વીરુદોને ધારણ કરનાર અને જૈન આગમના અર્થને જાણનાર શ્રીકુમારપાલરાજા પરદ્રવ્યને ગ્રહણ કરવામાં વિમુક્ત થઈ વિજયવંત થયા.

इत्यद्वदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य

वृत्तौ तृतीयव्रतविषये एकाशीतितमः प्रबंधः ॥ ८१ ॥

વ્યાખ્યાન ૮૨ મું.

હેવે તે ત્રીજા વ્રતના પાંચ અતિચાર કહે છે.

સ્તેનાબુજ્ઞા તદાનીતાદાનં વૈરુદ્ધગાસુકમ્ ।

પ્રતિરૂપક્રિયામાનાન્યત્વં વા સ્તેયસંશ્રિતા ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ચોરને આજ્ઞા કરવી, ચોરીનું દ્રવ્ય લેવું, રાજાએ નિષેધ કરેલ વ્યાપારાદિ આ ચારું, વસ્તુમાં તદ્રૂપ હલકી ચીજની સેલપેલ કરવી અને કુડા તોલ માપ રાખવા. એ અદત્તાદાન વિરમગ્નવ્રતના પાંચ અતિચાર છે.” ચોરને આજ્ઞા કરવી એટલે ચોરીના

કામમાં તેમને પ્રેરણા કરવી. જેમ કે, કેમ હમણા વ્યાપાર રહિત વેસી રહ્યા છો, જો તમારી પાસે ભાતું વિગેરે કાંઈ ન હોય તો હું આપીશ, અથવા તમારી લાવેલી વસ્તુ-ઓનો જો કોઈ खरीद કરનાર નહીં મળે તો હું खरीद करीग. एवं वचनથી તેમને उत्साहित કરવા અથવા ચોરીના સાધન જેવા કે કોશ, ગણેશીઓ વિગેરે આપવા. इत्यादि प्रकार तेने चोरीमां सहाय करवी ते. आवी रीते वर्त्तनार माणसने पण नी-तिमां चोर गण्यो छे. कह्युं छे के,

चोरश्चौरार्पको मंत्री, भेदज्ञो क्राणकक्रयी ।

अन्नदस्थानदश्चेति, चौरः सप्तविधः स्मृतः ॥

“ચોર, ચોરને સાધનો આપનાર, ચોર સાથે વિચાર ગોઠવનાર, ચોરનો ભેદ જાણનાર, ચોરેલી વસ્તુ खरीदનાર, ચોરને અન્ન આપનાર અને ચોરને સ્થાન આપનાર એ સાતે પ્રકારના ચોર કહેવાય છે. ” એમાં પળ વ્રતી એવી શંકા કરે કે, મારે ચોરી કરવાનો ત્યાગ છે, કાંઈ ચોરને અન્નાદિ આપવાનો ત્યાગ નથી તેથી તે કરવામાં શો દોષ છે, એવી શંકાને લીધે વ્રતધંગમાં સાપેક્ષ નિરપેક્ષપણું હોવાથી એ પ્રથમ અતિચાર કહેવાય છે. इति प्रथम अतीचार.

હવે વીજા અતિચારમાં ચોરી લાવેલા કુંકુમાદિ વસ્તુનું મૂલ્ય આપી ગ્રહણ કરવું તે. તે પળ લોભના દોષથી ગ્રહણ કરતાં અનુક્રમે તેના વ્રતનો ભંગ થાય તેમાં વ્રતધારી એવું ધારે કે, ચોરી કરવાથી વ્રતનો ભંગ છે પણ હું તો વ્યાપાર કરુંછું, કાંઈ ચોરી કરતો નથી તો તેમાં શો દોષ છે. એવા પરિણામે વ્રતની નિરપેક્ષતાના અભાવે વ્રતનો ભંગ થતો નથી તેથી એ વીજો અતિચાર કહેવાય છે. इति द्वितीय अतीचार.

ત્રીજા અતિચારમાં રાજાની આજ્ઞા વિરુદ્ધ વર્તવું. જેમ કે, પોતાના રાજાની મનાઈ છતાં વેપારને માટે તેના શત્રુ રાજાના રાજ્યમાં જવું તે. ઉપલક્ષણથી રાજાએ નિપિદ્ધ કર્યા છતાં ગુપ્ત રીતે દાંત, લોહલુંડ, પાપાણ વિગેરે વસ્તુઓ લાવવી તે. જો કે મૂલ ચાર પ્રકારના અદત્તાદાનમાં સ્વામીની આજ્ઞા વગર લેવું તે સ્વામ્યદત્ત કહેલું છે, અને તે આમાં આવી જાય છે વળી તે ચૌર્ય દંડને યોગ્ય પણ થાય છે તેથી તેના વ્રતનો ભંગ થાય છે. પણ રાજ્ય વિરુદ્ધ વર્તનાર વ્રતી એમ ધારે કે, મેં વેપાર કર્યો છે, કાંઈ ચોરી કરી નથી. તેથી મને લોકો ‘આ ચોર છે’ એમ કહી શકશે નહીં-એથી વ્રતનું સાપેક્ષપણું હોવાને લીધે તે ત્રીજો અતિચાર છે. इति तृतीय अतीचार.

હવે ચોથો અતિચારમાં પ્રતિરૂપ વસ્તુ સાથે શેલભલ કરવી તે જેમ ઢાંગરમાં પલંજી મેલવે, ઘીમાં ચરવી અથવા તેલ, કેશરમાં કહુંવો इत्यादि તે ચોથો અતિચાર ગણાય છે. इति चतुर्थ अतिचार.

હવે પાંચમા અતિચારમાં કૂટ તોલમાન આવે છે એટલે શેર, મળ, ટાંકી વિગેરે તોલ અને માણુ, પાલી, હાથ ગજ વિગેરે માપ-તેમાં ન્યૂનાધિક તોલમાન માપ રાખી ન્યુનમાપે આપે અને અધિક માપે લે, તે પાંચમો અતિચાર છે. આ ચોથા અને પાંચમા અતિચારમાં પરને છેતરી પરદ્રવ્યનું ગ્રહણ કરવાથી વ્રતનો ભંગ થાય છે તથાપિ વ્રતી એમ ધારે કે, ટાંકરપાડીને ચોરી કરવી તે ચોરી કહેવાય. આતો.વ-
ણિક કુલની આજીવિકાનો વ્યાપાર છે. એવી રીતે વ્રતની સાપેક્ષતા રહે છે તેથી એ અતિચાર છે. એવી રીતે ત્રીજા વ્રતના પાંચ અતિચાર ઉત્તમ શ્રાવકે ત્યજી દેવા જોઈએ.

અહીં જે કૂટમાન કહ્યું, તેમાં તો પ્રગટ રીતે ચોરી રહેલી છે. તેવિષે નીતિકાર લખે છે કે, “થોડું લાલનપાલનથી, થોડું કઠાથી, થોડું માપથી, થોડું તોલથી અને થોડું ચોરીથી-એ પ્રમાણે ગ્રહણ કરતા એવા ધૂર્ત વણિકો પ્રત્યક્ષ ચોરજ છે.” એથી આ કૃત્ય શ્રાવકને કરવું ઉચિત નથી. આ વ્રત પાલકથી વ્યવહારની પળ શુદ્ધિ થાય છે. કહ્યું છે કે, “જેઓને શુદ્ધ અંતઃકરણથી પરદ્રવ્ય લેવાનો નિયમ છે તેઓની પાસે સમૃદ્ધિ સ્વયંવરા થઈ સામી આવે છે.” ગૃહસ્થે મેલવેલું અન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્ય, એક વર્ષને અંતે રાજા, ચોર, અગ્નિ કે જલ વિગેરેથી જરૂર નાશ પામે છે, ચિરકાલ રહેતું નથી. તેમજ તે પુણ્યકાર્યમાં પણ વપરાતું નથી. કહ્યું છે કે,

અન્યાયોપાર્જિતં વિત્તં, દશવર્ષાણિ તિષ્ઠતિ ।

પ્રાપ્તે ચૈકાદશે વર્ષે, સમૂલં ચ વિનશ્યતિ ॥

અન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલું દ્રવ્ય દશ વર્ષ સુધી રહે છે, બ્યારે અગ્યારમું વર્ષ પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે સમૂલગું વિનાશ પામે છે. તે ઉપર વંચકશ્રેષ્ઠીનું દૃષ્ટાંત છે તે આ પ્રમાણે-

વંચકશ્રેષ્ઠીની કથા.

કોઈ નગરમાં હેલાક નામે શ્રેષ્ઠી હતો. તેને હલી નામે સ્ત્રી અને ચાલક નામે પુત્ર હતો, તે શ્રેષ્ઠી મધુર ભાષણ, સ્વોટા તોલ માપની રચના, નવી જુની વસ્તુઓ એકઠી કરવી, રસપદાર્થોમાં સેલમેલ કરવી, ચોરીથી લાવેલ ચીજ વેચાણ લેવી વિગેરે પાપ વ્યવહારના પ્રકારોથી ગામના ગુપ્ત લોકોને છેતરી ધનોપાર્જન કરતો હતો. જો કે તે ત્રીજાની વંચના કરતો હતો તથાપિ પરમાર્થથી તો તે પોતાના આત્માનેજ વંચતો હતો. કપટી પાપી જનો માયાની રચનાથી જગતને વંચે છે, પણ તેઓ સ્વરી રીતે પોતાનેજ વંચે છે.

આ પ્રમાણે હેલાકશ્રેષ્ઠે ઘણું દ્રવ્ય મેલવ્યું પણ દરેક વર્ષને અંતે અન્યાયોપાર્જિત હોવાને લીધે ચોર, અગ્નિ અને રાજા વિગેરેથી હરાઈ જવા લાગ્યું. અનુક્રમે તેનો

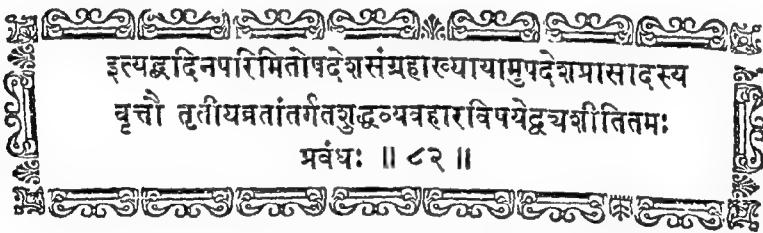
पुत्र यौवन वयने प्राप्त थयो एटले कोई परगामना शुद्ध थावक श्रेष्ठीनी पुत्री साथे तेने परणाव्यो. पुत्रवधू शुद्ध श्राविका अने धर्मनी हाता हती ते शेठने घेर आवी. हेलाकशेठनी दुकान तेना घरनी नजीक हती. ज्यारे कोई ग्राहक आवे त्यारे तेने आपवा तथा लेवामां पूर्वसंकेत करी राखेला नामथी पुत्रनी पास तौलनां काटलां मंगावे. ज्यारे लेवुं होय त्यारे ते पांच पांष्कर मागे एटले पुत्र सवा शेरी आपे अने आपवुं होय त्यारे त्रिपांष्कर मागे एटले पांणो शेरे आपे. आ संकेतनी बात धीमे धीमे लोकोमां जाहेर थावाथी लोकोए हेलाकशेठनीनुं नाम द्वंद्वकश्रेष्ठी एवं पाढयुं.

एक वखते धर्मज्ञ पुत्रवधूए पोताना स्वामीने पुछयुं के, तमारा पिता तमने वीजा नामथी केम बोलावे छं ? श्रेष्ठीपुत्रे तेना उत्तरमां व्यापारसंबंधी सर्व हकीकत पोतानी छीने निवेदन करी. ते सांभली धर्मार्थीवधूए पोताना स्वसुर हेलाकशेठनीने विज्ञप्ति करी के, ' हे तात ! आवा पाप व्यापारथी उपार्जन करेलुं द्रव्य धर्म कार्थमां अने शारीरीक उपभोगमां वपराशे नहीं तेमज ते घरमां पण रहेशे नहीं. तेथी न्यायमार्गे द्रव्य उपार्जन करवुं उत्तम छे श्रेष्ठीए कहां के, जो साचा व्यवहारथी चालीए तो वारतो निर्वाह केन चाले ? कोई विश्वास करीने पेदा करवा आपे नहीं, वधूए कहां के "न्यायथी मेळवेलुं धन अल्प होय तो पण ते व्यवहार शुद्ध होवाथी तेनावडे वीजुं वणुं मळे अने ते घरमां पण रहे. जेम सारा क्षेत्रमां वावेलुं वीज, घणां फळदाळुं होइ निःशंकपणे भोगादिकनी प्राप्तिने माटे थाय छं. कहुं छे के, कूट माप तोल विगेरेथी जे धन उपार्जन कराय छे ते तपावेला पात्रपरना जळ विंदुनी जेम नाश प्राप्तु जोवामां आवतुं नथी. परंतु नाश प.मंज छे. मळी अन्यायवडे मेळवेलुं द्रव्य अशुद्ध, तेनाथी लावेलुं अन्नदि अशुद्ध, ते अन्ननो आहार अशुद्ध, तेवडे शरीर अशुद्ध अने तेवा शरीरवडे करेलुं कृत्य पण उत्तर भूमिमां वावैला वीजनी जेम सफल थतुं नथी. जो आ विषे प्रतीति न आवती होय तो छ मास सुधी कूट बेपारनी वृत्ति छोडी न्यायवृत्तिथी व्यापार करो. एटले खबर पडशे." वधूनां वचनथी श्रेष्ठीए तेम कर्णु तो छ मासमां तेणे पांचशेर सुवर्ण उपार्जन कर्णु.

सत्य व्यवहारथी लोको तेनोज विश्वास करीने तेने त्यांधीज लेवा देवा लाग्या अने सर्वत्र तेनी कीर्ति प्रसार पामी. शेठे ते सुवर्ण लावनी वधूने अर्पण कर्णु. वधूए न्यायोपात्रित द्रव्यनी परिक्षा करवाने माटे ते सुवर्णनी एक पांच शेरी करावी. पछी तेनी उपर चामडुं मढावी पोताना सासराना नामनी मोहर करी वे त्रण दिवस सुधी चौटामां रखडती मुकी पण कोइए लीधी नहीं. एक दिवस तेने उपाडीने एक जळाशयमां नाखी दीधी. त्यां एक मत्स्य तेने गळी गयो. ते मत्स्य भारे थई जवाथी कोई दीमरनी जाळमां आव्यो. तेने चीरतां पांच शेरी

નીકલી. તને અમુક તોલું જાણી તે માછી એજ શ્રેષ્ઠીની દુકાને વેચવા લાવ્યો. શ્રેષ્ઠી-
એ તેનાપર પોતાનું નામ હોવાથી થોડું દ્રવ્ય આપી તેની પાસેથી વેચાતી લીધી. પછી
તેના પરથી ચામડું કાઢીને જોતાં પોતાના સોનાની પાંચ શેરી જાણી તેને વધૂના વચ-
ન ઉપર ઘળી પ્રતીતિ આવી. પછી શુદ્ધ વ્યવહારવડે તેણે ઘણુંદ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું,
અને સાતે ક્ષેત્રમાં અનેક પ્રકારે વાપર્યું. અનુક્રમે તેનો યશ ઘળી પ્રૌઢતાને પ્રાપ્ત થયો.
ત્યાર પછી સર્વે લોકો તેહેલા શેઠના દ્રવ્યને શુદ્ધ માની વ્યાપાર માટે તેનુંજ દ્રવ્ય લેવા
લાગ્યા. વાહાણોમાં પણ નિર્વિઘ્નતાને માટે તેનું દ્રવ્ય લઈનેજ મુસાફરી કરવા લાગ્યા.
આથી તેના દ્રવ્યની ઘળી વૃદ્ધિ થઈ અને તેનું નામ પણ મંગલિક ગણાવ્યા લાગ્યું. અ-
વ્યાપિ વાહાણ ચલાવતી વચ્ચે સ્વલાસી લોકો હેલાસા, હેલાસા એમ કહે છે. એ
પ્રમાણે તે હેલા શેઠનું પવિત્ર નામ અવ્યાપિ જગત્ પ્રસિદ્ધ છે.

આ પ્રમાણે શુદ્ધ વ્યવહાર આલોકમાં પ્રતિષ્ઠાનો હેતુ છે અને પરલોકમાં પણ
મહા સુખકારી થાય છે. એવી રીતે પરમાર્થપણે ન્યાયજ દ્રવ્યોપાર્જનના ઉપાયભૂત
છે એમ જાણવું. શુદ્ધાશુદ્ધ વ્યવહારના ફલને વતાવનાર આ હેલા શ્રેષ્ઠીનું દૃષ્ટાંત સર્વ
ભવ્ય પ્રાણીઓએ મનન કરવા યોગ્ય છે.

વ્યાખ્યાન ૮૩ મું.

હવે ઉપર કહેલું વ્રત ન પાલવાથી શું ફલ પ્રાપ્ત થાય તે કહેછે.

परस्वं तस्करो गृणहन्, वधबंधादि नेक्षते ।

लगुहं दुग्धपायीव, बिडाल उपरिस्थितम् ॥ १ ॥

व्याधधोवरमार्जारदिभ्यश्चૌરોऽतिरिच्यते ।

निगृह्यते नृपतिभिर्यદસૌ નેતરે પુનઃ ॥ ૨ ॥

વ્યાખ્યા

“ પરદ્રવ્યને ગ્રહણ કરવા ઇચ્છતો ચોર, ચોરીવડે પ્રાપ્ત થનારા વધ વંધનાદિ
દેસતો નથી. જેમ દુધ પીવાને ઇચ્છતો માર્જાર પોતાની ઉપર ડગામી રહેલી લાક-
૧૨

હીને જોતો નથી તેમ. પારધિ, ઢીમર અને માર્જાર વિગેરેથી પળ ચોરી કરનાર અધિક અપરાધી છે, કારણ કે, ચોરનો રાજા નિગ્રહ કરે છે અને વીજા પારધિ વિગેરેનો નિગ્રહ કરતો નથી. ” આ ઉપર એક નીચે પ્રમાણે દૃષ્ટાંત છે—

શ્રેણિકના પિતા પ્રસેનજિત રાજાના રાજ્યમાં રાજગૃહીનગરીને વિષે લોહચુર નામે એક ચોર રહેતો હતો. એક વખતે તેણે દ્યુતક્રીડામાં જિતેલું દ્રવ્ય યાચકોને આપી દીધું. પછી ત્યાંથી જતાં માર્ગે ક્ષુધાતુર થયો એટલે પોતાને ઘેર ભોજન કરવા માટે જવાની ઇચ્છા કરી. તેવામાં રાજાના મેહેલમાંથી સરસ રસોઈની સુગંધ આવી એટલે તત્કાલ તેને વિચાર થયો કે, મારી પાસે અંજનવિદ્યા છે, તેથી મારે શું અશક્ય છે, માટે અંજનવિદ્યાથી રાજગૃહમાં જઈને રાજભોજન કરું. આવું વિચારી તે અદૃશ્ય વિદ્યાથી રાજમેહેલમાં ગયો અને રાજાની સાથે એક થાલમાં બેસી તેમાંથી ભોજન જમીને પોતાને ઘેર ગયો. પછી તો રસગૃહિ થવાથી એવી રીતે પ્રતિદિન કરવા લાગ્યો. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “ સર્વ ઇન્દ્રિયોમાં જિહ્વા ઇન્દ્રિય દુર્જય છે, કર્મમાં મોહની કર્મ દુર્જય છે, વ્રતમાં વ્રહ્મચર્ય વ્રત દુષ્કર છે અને વ્રણ ગુપ્તિઓમાં મનોગુપ્તિ પાલ્લી મુશ્કેલ છે. ” ઘણા દિવસ સુધી તેમ ચાલવાથી ઓછો આહાર થવાને લીધે રાજાનું અંગ કૃશ થઈ ગયું. એક વખતે મંત્રીએ રાજાને પૂછ્યું કે, હે સ્વામી, તમારું શરીર ગ્લાન કેમ છે? શું તમને અન્ન ઉપર અરુચિ થઈ છે? કારણ કે, “ અન્ન વગર શરીર, નેત્ર વગર મુખ, ન્યાય વગર રાજ્ય, લવણવિના ભોજન, ધર્મ વિના જિવિત અને ચંદ્ર વિના નિશા એ શોભતાં નથી. ” અથવા તમને કાંઈ ચિંતા તો નથી? કારણ કે, “ શરીરમાં રહેલી ચિંતા શરીરને વાળે છે, અને દુષ્ટ પિશાચિની જેમ નિત્ય રુધિર અને માંસને વાળી નાખે છે. ” રાજા બોલ્યો કે, હે મંત્રી! મને મોટું આશ્ચર્ય થાય છે, હું હમેશાં વ્રમણું વ્રગણું જન્મું છું, પણ કોઈ અંજનસિદ્ધ પુરુષ મારી સાથે જમી જાય છે, તેથી નારકીના જીવોની જેમ મારો ઉદરાગ્રિ શાંત થતો નથી. આ સાંભળી મંત્રીએ રસોડાના સ્થાનમાં ચોતરફ આકડાના સુકાં પુણ્નો વેચી. ભોજન સમયે પેલા ચોરના પગના આઘાતથી તેને સ્વપ્નજાતા જોઈ તે વિષે નિશ્ચય થયો. પછી વીજે દિવસે તે ચંપાતા પુણ્ણનો ધ્વનિ સાંભળી ચોરને અંદર આવેલો જાણી તત્કાલ તે સ્થાનના દ્વારને દૃઢ અર્ગલા આપી વાસી દીધાં અને અંદર પ્રથમથી ગુપ્ત રાખેલો તોવ્ર ધૂમાડો કપ્યો. ધૂમ્રથી વ્યાકુલ થયેલા ચોરના નેત્રમાંથી અશ્રુધારા ચાલી તેથી તેણે કરેલું સિદ્ધાંજન ધોવાઈ ગયું. એટલે સર્વે એ તેને પ્રત્યક્ષ જોયો. પછી તત્કાલ તેને વાંધીને રાજાપાસે લઈ ગયા. તે વખતે ચોરે ચિંતવ્યું કે, અહા, દૈવચોગે મારું તો ભોજન અને ઘર વંને નષ્ટ પામ્યું. તેવિષે કહેવાય છે કે “ કોઈ ગર્જેદ્ર, ગ્રીષ્મ ઋતુમાં

ચામાર્તિ અને તૃષાતુર થયો. તેથી એક પૂર્ણ સરોવરને જોઈ ત્વરાથી તે તરફ ચાલ્યો. પરંતુ તટ ઉપર થયેલા કાદવમાં તે ડૂબી ગયો, એટલે દૈવયોગે તે નીર અને તીર વંનેથી મૃષ્ટ થયો.” વઢી કહ્યું છે કે, “સર્પના ડશેલા પુરુષો, મળિમંત્ર અને ઔપધવડે સ્વસ્થ થયેલા જોવામાં આવ્યા છે પણ દૃષ્ટિવિપસર્થ જેવા દૃષ્ટિમાંવિપ વાળા એટલે કરડી નજરવાળા રાજાઓ ડશેલા પુરુષો ફરીવાર ડટેલા જોવામાં આવ્યા નથી.”

પછી રાજાની આજ્ઞાથી સુમટોએ તેચોરને નગરના જાહેર જાહેર ભાગોમાં ફેરવી શૂલીએ ચડાવ્યો. પછી રાજાના સુમટો ગુપ્તરીતે સંતાઈ રહીને જોવા લાગ્યા કે, હવે જે પુરુષ આ ચોરની સાથે વાતચિત કરે તેની પાસે સર્વ નગરજનનું ચોરેલું દ્રવ્ય છે એમ જાણીને તેને ત્યાં શોધવું. તેવામાં જિનદત્ત નામે એક શ્રેષ્ઠી તે માર્ગે નીકલ્યો. તેણે ચોરનું આક્રંદન સાંભળી ચોર પ્રત્યે કહ્યું કે, અરે ચોર, પાપરૂપી વૃક્ષનું આ ભવમાં આ વધ વંધન વિગેરે ફલ તને પ્રાપ્ત થયું છે અને પરંલોકમાં નરક ગતિની વેદનારૂપ ફલ પ્રાપ્ત થશે કેમકે પ્રાણીએ ઉપાર્જન કરેલું કર્મ અન્યથા થતું નથી. પરંતુ હવે અંતકાળે પણ તું અદત્તાદાન (ચોરી) ના ત્યાગરૂપવ્રત અંગીકાર કર્ય. તે સાંભળી ચોરે કહ્યું, અરે શેઠ, મારા પગ શિયાલ સ્વાઈ ગયા છે, અને કાગડાઓએ મસ્તકને ઠોલી નાખ્યું છે. આ પ્રમાણે મને પૂર્વકર્મનું ફલ ઉદયમાં આવ્યું છે, હવે હું શું કરું ? પરંતુ મને તૃષા ઘણી લાગી છે તેથી કૃપા કરી મને પાણી લાવી આપો. શ્રેષ્ઠી તે વાત રાજવિરુદ્ધ જાણી મૌન રહ્યો. પુનઃ ચોરે દીન આલાપોવડે તેવીજરીતે પાણીની માગણી કરી. જેથી શ્રેષ્ઠીએ હિંમત લાવીને કહ્યું કે, હે ભદ્ર, તું તારા આજ્ઞા ભવમાં કરેલા પાપની આલોચના કર્ય. શેઠના કહેવાથી ચોરે પોતાના આજ્ઞા ભવમાં કરેલા પાપ જણાવ્યા એટલે જિનદત્તે ચોરી પ્રમુશ્વના તેને પચ્ચાણ કરાવ્યા, અને કહ્યું કે, “ હે ભદ્ર, એકત્વ અને અન્યત્વભાવના ભાવવાથી પ્રાણીના સર્વ પાપ ક્ષણાર્દમાં પણ લય પામી જાય છે. તેથી તું હવે તે ભાવના આવ્ય સર્વ જીવોને મૈત્રી ભાવે જો અને સર્વ પ્રકારની આપત્તિમાંથી ઝુદ્ધાર કરનાર નમસ્કાર મહામંત્રનું સ્મરણ કર્ય. હું જલ લેવાને જાઉં છું.” ચોરે પુછ્યું કે, કૃપાનિધિ ! આ પચ્ચાણથી અને નમસ્કારથી મારા મહાપાપ જશે ? શ્રેષ્ઠી બોલ્યા કે—

કૃત્વા પાપસહસ્રાણિ હત્વા જંતુશતાનિ ચ ।

અસું મંત્રં જપિત્વા ચ તિર્યંચોપિ દિવં ગતા ॥

“ હજારો પાપ કરી, અને સૈકડો જીવોની હત્યા કરી, નવકાર મંત્રને જપનારા તિર્યંચો પણ સ્વર્ગે ગયા છે. ”

આ પ્રમાણે તેને ઉપદેશ કરી જિનદત્ત શ્રેષ્ઠી જલ્લ લેવાને ગયો. પછવાડે ચોર સમાધિથી મૃત્યુ પામી અંત સમયેજ આયુષ્ય વાંધી સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવતા થયો. “ અહો, સત્સંગતિનુ ફલ કેવું છે ! ” કહ્યું છે કે,-

મહાનુભાવસંસર્ગઃ કસ્યનોન્નતિકારકઃ ।

ગંગા પ્રવિષ્ઠ રથ્યાંબુઃ ત્રિદશૈરપિ વંચતે ॥

“ મહાનુભાવ પુરુષનો સંસર્ગ કોની ઉન્નતિ કરતો નથી ? ગંગામાં મળેલું શેરીઓનું જલ્લ દેવતાઓથી પણ વંદાય છે. ” જિનદત્ત શ્રેષ્ઠી જલ્લ લઈને આવ્યા, ત્યાં તો તેને મૃત્યુ પામેલો જોયો. પરંતુ પોતે રાજવિરુદ્ધ કર્યું છે એવું જાણી તે શકાવતાર ચૈત્યમાં જઈને કાર્યાત્સર્ગે રહ્યો. સુભટોએ સર્વ વૃત્તાંત રાજાને જણાવ્યું. ઇટલે રાજાએ આજ્ઞા કરી કે, હે સુભટો, એ મુર્ખ ગાય જેવા પણ કૃત્યે વાઘ જેવા શ્રેષ્ઠીને ચોરની જેમ વિડંબના કરીને મારી નાખો. સુભટોએ તત્કાલ શ્રેષ્ઠીને રાજાની આજ્ઞા જણાવી, તથાપિ તે ધ્યાનથી ચલિત થયો નહીં. પછી તેઓ તેને અનેક પ્રકારની વિડંબના કરવા લાગ્યા. તે વચ્ચે પેલો ‘લોહચુરદેવ’ ભવપ્રત્યય અવધિજ્ઞાનવડે પોતાના ધર્મગુરૂની એવી અવસ્થા જોઈને વિચાર કરવા લાગ્યો કે,-

અક્ષરસ્યાપિ ચૈકસ્ય, પદાર્થસ્ય પદસ્ય ચ ।

દાતારં વિસ્મરન્ પાપી, કિંપુનર્ધર્મદેશિનં ॥

“ એક અક્ષર, અર્થપદ કે પદમાત્રને યજ્ઞાવનારા ગુરૂને જે ભુલી જાય તે પાપી કહેવાય છે તો ધર્મને બતાવનારા ગુરૂને ભુલી જનાર પાપી કહેવાય તેમાં તો શી નવાઈ ? ” આવું વિચારી પ્રતીહારનો વેષ લઈ તરત તે ત્યાં આવ્યો અને દંડાઘાતવડે સુભટોને મૂર્છિત કરી નાખ્યા. તે હકીકત સાંભળી રાજા ચતુરંગસેના લઈને ત્યાં આવ્યો. દેવે તેમને કહ્યું કે, તમે ઘણાં છો તેથી શું થઈ ગયું. કહ્યું છે કે, “ ઘણાં ગર્જેદ્રો હોય પણ તે એક હુવલા સિંહની બરાબર પણ થઈ શકતા નથી. કારણ કે, સત્ત્વ પ્રધાન છે, કાંઈ માંસનો રાશિ પ્રધાન નથી. વનમાં રહેલા અનેક ગર્જેદ્રો પણ શું એક સિંહના નાદવડે મદને તજી દેતા નથી ? તજી દે છે. ” આમ કહીને એક રાજા શિવાય બીજા વધાને તેણે પૃથ્વી ઉપર પાડી નાખ્યા. પછી આસ્વા નગર ઉપર આકાશમાં શિલા ચિકુર્વીને તે ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યો. ઇટલે રાજા અને મંત્રીઓ અંજલિ જોડીને બોલ્યા કે, હે દેવ ! અમારો અપરાધ ક્ષમા કરો. દેવ બોલ્યો-અમારા ધર્મ ગુરુ શ્રોજિનદત્ત શ્રેષ્ઠીને તેના અપરાધ વિના તમે શા માટે પીડા કરો છો ? તે મહાશયના મહિમાથી મને આ દેવ સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ છે. એમ કહીને તેણે બધો પોતાનો

वृत्तांत कही संभळाव्यो. राजाए कहुं के साहित्य शास्त्रमां कहुं छे, के, नारीएलना वृक्षो पोताने प्रथम पायेला थोडा जळने याद करीने पोताना मस्तकउपर भार वहन करता सता पोताना जिवीत पर्यंत मागसने अमृत जेहुं जळ आपे छे, तेज प्रमाणे साधुपुरुषो करेला उपकारने जिवितसुधी भुली जता नयी. पछी प्रसन्न थयेला देवे कहुं के, तमे सर्वे मारा गुरूना चरणमां प्रणाम करो. अने तेमना मुखयी नवकार मंत्र तथा चोरी विगेरेना व्रतने ग्रहण करो. सर्वेए तेम कर्तुं अने जिनदत्त श्रेष्ठी मोटा छत्सववडे पोताने घेर आव्या. लोको पण प्रत्यक्ष जैनधर्मनी प्रशंसा करवा लाग्या.

उपर प्रमाणे लोहखुर चोर लोढानी शूलीए परोवायो हतो, छतां अल्ह काळना पण नियमने धारण करी जिनदत्त श्रावकनी सहायधी आद्यविमानने विषे देवसमृद्धिने प्राप्त थयो.

*** इत्यद्भ्यदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य
वृत्तौ चौर्यव्रतविषये त्र्यशीतितमः प्रबंधः ॥ ८३ ॥ ***

व्याख्यान ८४ सुं.

हजु ए त्रीजा व्रतनीज प्रशंसा करे छे.

अदत्तादाननैयम्य । ग्रहणैकरतो नरः ।

लक्ष्मीपुंज इवाप्नोति । भवद्वये महत्पदम् ॥ १ ॥

व्याख्या

“अदत्तादानना नियमने ग्रहण करवामां तत्पर एवो पुरुष लक्ष्मीपुंजनी जेम वज्जे भवने विषे महत्पदने पामे छे.” अदत्तादान सामान्यपणे वे प्रकारनुं छे. सचित्त अने अचित्त. सचित्त एटले मनुष्य, पशु विगेरे अने अचित्त एटले आभूषणादि. ते वज्जेना ग्रहणनो नियम एटले विरति-विराम पामवुं ते. आ विषे लक्ष्मीपुंजनो प्रबंध छे, ते आ प्रमाणे.

लक्ष्मीपुंजनी कथा.

“हस्तिनागपुरने विषे सुधर्मा नामे वणिक अने धन्या नामे तेनी स्त्री, वज्जे दारिद्र्यपणाना दुःखधी काळ निर्गमन करता हता. एकदा रात्रीए स्वप्नमां धन्याए

પશ્ચન્નહમાં કમલને વિષે રહેલા લક્ષ્મીદેવીને જોયા. પ્રાતઃકાલે તે હકીકત પોતાના પતિને નિવેદન કરી. તે ઘણો સુશી થયો. તેણે કહ્યું કે, હવે આપણું દારિદ્ર દૂર થશે. તે સમયે કોઈ દેવ સ્વર્ગમાંથી ચર્ચી ધન્યાની કુક્ષિમાં અવતર્યો. તે વચ્ચે તેના પૂર્વભવના મિત્રદેવો તેના ઘરમાં સુવર્ણ વિગેરેની વૃદ્ધિ કરી. પૂર્ણ માસે પુત્રનો પ્રસવ થયો. સ્વજનોએ મઠી તેનું લક્ષ્મીપુંજ એવું યથાર્થ નામ પાડ્યું. તે ચાલક શુદ્ધપક્ષના ચંદ્રની જ્યોત્સ્નાની જેમ વૃદ્ધિ પામ્યો. અનુક્રમે તે સ્વયંવરમાં મોટા ધનાઢ્યની આઠ કન્યાઓ પરણ્યો. તે રમણીઓની સાથે સ્વશ્રુમાં સુખાનુભવ કરતાં એક દિવસ ત્યાં કોઈ દેવે પ્રગટ થઈને તેને કહ્યું કે, હે મિત્ર! તારા પૂર્વભવનો વૃત્તાંત સાંભલ્યો—

પૂર્વે મણિપુરમાં ગુણધર નામે તું સાર્થવાહ હતો. એક વચ્ચે તે ગુણધરે આ પ્રમાણે એક મુનિની વાણી સાંભળી કે, “પ્રાણીઓને દ્રવ્યનું હરણ મરણથી પણ વિશેષ દુઃસ્વદાયક થાય છે, તેથી સુકૃતિ પુરુષોએ ચૌર્ય ત્યાગનું વ્રત અવશ્ય અંગીકાર કરવું.” વઢી લૌકિક શાસ્ત્રમાં પણ કહેલ છે કે, “કુડી સાક્ષી પૂરનાર, મિત્રનો દ્રોહ કરનાર, કૃતગ્રી અને ચોરી કરનાર, એ ચાર કર્મચાંડાલ કહેવાય છે, અને પાંચમો જાતિ ચાંડાલ છે.” મનુષ્ય જમીનપર જલ્લ છાંટતી કોઈ ચંડાલનીને પૂછ્યું કે, “મદિરા માંસની ભક્ષણ કરનારી હે ચંડાલી! તારા એક હાથમાં તો મનુષ્યની સ્ત્રી છે, તે છતાં જમણા હાથવડે જમીનપર જલ્લ કેમ છાંટે છે?” ચંડાલી ઉત્તર આપે છે:—

મિત્રદ્રોહી કૃતગ્રી । સ્ત્રી વિશ્વાસઘાતકો ।

કદાચિચ્છલિતો માર્ગે । તેનેયં ક્ષિપ્યતે છટા ॥

“મિત્રનો દ્રોહ કરનાર, કૃતગ્રી, ચોરી કરનાર અને વિશ્વાસઘાતી કાદી આ માર્ગે ચાલ્યો હોય (તો તેથી અપવિત્ર થયેલી જમીનને અપવિત્ર કરવા માટે) તેનું ધારીને આ જલ્લનો છંટકાવ કરું છું.” વઢી—

કૂટસાક્ષી મૃષાવાદી । પક્ષપાતી જ્ઞગદ્દુકે ।

કદાચિચ્છલિતો માર્ગે । તેનેયં ક્ષિપ્યતે છટા ॥ ૨ ॥

“સોટી સાક્ષી પૂરનાર, અસત્ય વોલનાર અને જ્ઞગદામાં પક્ષપાત કરનાર આ માર્ગે ચાલ્યો હોય તેનું ધારી જલ્લનો છંટકાવ કરું છું.” “અગ્નિની શિલાનો સ્પર્શ કરવો સારો, સર્પના મુખનું ચુંવન કરવું સારું અને હાલાહલ શ્રેણે ચાટવું સારું, પણ પરદ્રવ્યને હરણ કરવું તે સારું નહીં.” આ પ્રમાણે દેશના સાંભળી ગુણધર અદત્તાદાનથી વિરામ પામ્યો. એકદા વિશેષ ધનના લાભને અર્થે તે ગુણધરસાર્થવાહ ઘણો સાર્ય લઈ દેશાંતરે ચાલ્યો. માર્ગમાં વેગવાળા ઘોડાને લીધે તે સાર્યભ્રષ્ટ થઈ મહા

अरण्यमां नीकली गयो. एकाकी अश्वपर बेसीने चाल्या जतां लक्ष मूल्यवाली एक कुवर्णमाला पृथ्वीपर पडेली तेना जोवामां आवी. परंतु ते लेवाथी अंगीकार करेला जीजा व्रतनो भंग थशे एवा भयथी तेणे ते लीथी नहीं. त्यांथी आगळ चालतां अश्वनी खरीओथी उखडी गयेली भूमिमां द्रव्यथी पूर्ण एवो एक ताम्रकुंभ जोवामां आव्यो. तेने पण कांकरा तूल्य मानी ते आगळ चाल्यो. त्यां अकस्मात् अश्व मूर्छी खाईने भूमिपर पड्यो. ते जोईने तेणे मनमां विचार्युं के, जो कोई आ अश्वने सज्ज करे तो हुं तेने मारुं सर्व द्रव्य आपुं. आवुं चितवी पोते तृपातुर थवाथी जल शोधचाने आगळ चाल्यो. तेवामां एक वृक्ष साथे बांधेलो पाणीनो पोटलीओ अने पासे पांजरामां रहेलो पोपट तेना जोवामां आव्या. पांजरामां रहेला शुक पक्षीए तेने कहुं के, हे सुभग ! तुं आ पोटलीआमांथी जळ पी, हुं तेना स्वामीने कहीश नहीं. सार्थपति बोल्यो के, कदि तृपाने लीधे प्राण चाल्या जशे तो ते अनेक भवने विपे पाछा प्राप्त थशे पण हुं परंतुं अदत्त तो ग्रहण करीश नहीं. कहुं छे के, “हास्यथी, रोषथी के छळथी पण जे प्राणी अदत्त ग्रहण करे ते तेनुं फळ प्राप्त करे छे.” जेम कृष्ण वासुदेवनी स्त्री रुक्मिणीए वनमां मोरना इंडाने लइने हाथमां गोपवी राख्युं हतुं, तेने शोधवाने मयूरी सर्वत्र भमती जोई सोळ घडी सुधी राखीने पछी तेणे पाछुं मुक्युं, पण ते इंडुं हाथमां लागेला अल्लताना रंगथी रातुं थयेलुं जोई मयूरीए घणीवार सुधी सेव्युं नहीं. तेवामां वर्षाद आव्यो अने तेना जळथी ज्यारे ते धोवाई गयुं त्यारे तेने सेव्युं. आ कर्मथी रुक्मिणीने सोळ वर्ष सुधी पुत्रनो वियोग थयो. आ प्रमाणे हास्यथी पण अदत्तादान लेवावडे तेनुं कष्टकारी फळ प्राप्त थयुं. आ दृष्टांत हास्य उपर छे अने रोषथी अदत्तादान लेवाना संबंधमां देवानंदा अने विशालानुं दृष्टांत छे, तेथी हे शुक ! हुं स्वाम्यदत्तने ग्रहण करतो नथी.

आवी व्रत पाळवाने विपे तेनी दृढता जोईने शुक पक्षी तुष्टमान थयो, अने तत्काळ पोतानुं स्वरूप फेरवी दिव्यरूप करीने बोल्यो के-हुं स्फूर्य नामे विद्याधर छुं, तमें शुक पासे त्रीजुं व्रत लीथुं तेथी विस्मय पामी द्रव्यनिधि देखाडवा विगरेथी में तमारी परीक्षा करी, पण तमे तमारा लीधेला व्रतमां दृढ रहा आ प्रमाणे कही तेणे तेनी पासे चणुं धन मुक्युं. सार्थ पति बोल्यो के-जे द्रव्य में शुद्ध व्यवहारवडे उपार्जन कर्तुं होय तेज मारा सुखने अर्थ थाय, आ तमारुं धन मारे शा कामनुं, ते हुं लेवानो नथी. परंतु मारुं सर्व धन तमे ग्रहण करो, कारणके प्रथममें धारणा करी हती के-जे मारा अश्वने जीवाडशे तेने हुं मारुं धन आपीश. तेथी आ मारुं धन ते तमारुंज छे. विद्याधर बोल्यो के, में आ वधुं मायार्थी वताव्युं हतुं तो तमे जे देवाने माटे धार्युं ते धन मारार्थी केम

तथापि तेओ वेश्यातुल्य तेमज परजातिने भोग्य होवाथी परस्त्री कहेवाय तेथी तेनो त्याग करवो खेज योग्य छे. जे स्वदास्त्रंतोपी छे तेने तो वधी परस्त्रीओज छे. दार शब्दथी उपलक्षणचडे स्त्रीओए पण पोताना पति शिवाय बीजा सर्व पुरुषाने वर्जी देवा. ए भावार्थ जाणवो. गृहस्थोने माटे आ चोथुं अगुवत श्रीजिनेश्वर भग-वंते कहेलुं छे.

मैथुन वे प्रकारनुं छे. सूक्ष्म अने स्थूल. कामना उदयथी जे इंद्रियोनो रा विकार ते सूक्ष्म अने मन वचन, कायाथी औदारिक देहधारी स्त्रीसाथे संभोग करवो ते स्थूल. अथवा मैथुनत्यागरूप ब्रह्मचर्य वे प्रकारनुं छे. सर्वथी ने देशथी. तेमां सर्वथी विरति स्वीकारवाने अशक्त एवा उपासके (श्रावके) देश-ी आ व्रत ग्रहण करवुं. आ व्रतविषे एक प्रबंध आ प्रमाणे छे. “अहो, ब्रह्मचर्य-त केवुं उत्तम छे के जे मुक्तिकुं कारण कहेवाय छे. वळी ते नागिल ने विपत्ति-कुं विनाशक पण थयुं इतुं.” अत्र कथा.

नागिलनी कथा.

भोजपुर नामना नगरनां सर्वज्ञ धर्ममां तत्पर लक्षण नामे. एक वणिक हतो. तेने नवतत्त्वने जाणनारी नंदा नामे एक पुत्री हती. एक वखते वरने माटे शोध करतां पिताने तेणीए आ प्रमाणे जणाव्युं के “हे पिताजी ! जे पुरुष काजल वगरनो, वाटथी रहित, तेलना व्यय विनानो अने चंचलपणा रहित दीवाने धारण करे ते मारो पति थाओ.” पुत्रीनुं आ वचन सांभळी तेनो दुष्कर अभिग्रह जाणनि चिंतातुर थयेला लक्षण वेडे ते वार्त्ता नगरमां उद्घोषणाथी जाहेर करी. आ खबर नागिल नामना एक चुनकारे सांभळी एटले कोई यक्षनी सहायथी तेणे तेवो दीपक कराव्यो. ते नजरे जोई श्रेष्ठी हर्ष पाम्यो अने पोतानी पुत्री नंदा ते नागिलने परजावी. नंदा पोताना पतिने व्यसनासक्त जाणी घणी कचवावा लागी, तथापि नागिल ते व्यसन छोडयुं नही. तेथी हमेशां द्रव्यनो व्यय थवा लाग्यो. लक्षणशेठ पुत्रीना स्नेहथी तेने द्रव्य पूरतो हतो अने नंदा पतिनी सादे मन विना प्रण निरंतर परिचय राखती हती. एक वखते नागिलना मनमां एवो विचार थयो के, अहो, आ स्त्रीनुं केवुं गांभीर्य छे के जे हुं मोटो अपराधी छां मारी उपर कोप करती नथी.

अन्यदा नागिल कोई ज्ञानी मुनिने भक्तिपूर्वक पुछ्युं के, हे महामुनि, आ मारी प्रिया शुद्ध आशयवाळी छतां पण मारी उपर मन धरती नथी तेनुं शुं कारण ? मुनि ते नागिलने योग्य जाणी तेनी प्राप्ते अंतरंग दीपकनुं स्वल्पा आ प्रमाणे कयुं-

તારી સ્ત્રીની એવી ઇચ્છા હતી કે “ જે પુરુષના અંતઃકરણમાં માયારૂપ કાજલ ન હોય, જેમાં નવતત્ત્વ વિષે અસ્થિરતારૂપ વાટ ન હોય, જેમાં સ્નેહના મંગરૂપ તૈલનો વ્યય ન હોય અને જેમાં સમક્રિતના સ્વંદનરૂપ કંપ (ચંચલતા) ન હોય તેવા વિવેકરૂપી દીપકને જે ધારણ કરતો હોય તે મારો પતિ થાઓ ” આ પ્રમાણે દીપના મિપથી તે સ્ત્રીએ જે અર્થ ધાર્યો હતો, તે કોઈ જાણી શક્યું નહીં અને તે તો ધૂર્તપણાથી યક્ષને આરાધીને કૃત્રિમ વાહ્ય દીપક વતાવ્યો એટલે શ્રેષ્ઠીએ પોતાની પુત્રી તને આપી. હવે તું કે જે મહા વ્યસની છે તેની ઉપર શીલાદિગુણે યુક્ત એવી એ તારી સ્ત્રીનું મન લાગતું નથી. તેથી જો તું વ્રતને અંગીકાર કરીશ તો તારું ઇચ્છિત પૂર્ણ થશે.

નાગિલે પુછ્યું, ભગવાન્ ! સર્વ ધર્મમાં કયો ધર્મ શ્રેષ્ઠ છે ? મુનિે બોલ્યા— હે ભદ્ર ! શ્રીજિનેંદ્રપ્રભુએ પોતાના સુગંધવડે ત્રણ ભુવનને સુગંધમય કરનાર સમક્રિતપૂર્વક શીલ ધર્મને સર્વધર્મમાં શ્રેષ્ઠ કહેલો છે. તે વિષે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “ જે પુરુષે પોતાના શીલરૂપ કપૂરના સુગંધવડે સમસ્ત ભુવનને સુગંધી કરેલું છે તેવા પુરુષને વારંવાર નમીએ છીએ. ” વળી કહ્યું છે કે, “ ક્ષણવાર ક્ષણવાર ભાવના ભાવથી, અમુક વસ્તુ દાન દેવું અને અમુક તપસ્યા કરવી તે સ્વલ્પ કાઢી હોવાથી સુકર છે, પણ યાવજિવિત સુધી શીલ પાલવું તે દુષ્કર છે. ” “ નારદ સર્વ ઢેકાણે ક્લેશ કરાવનાર, સર્વ જનનો વિધ્વંસ કરનાર અને સાવચ્ચ યોગમાં તત્પર એવો છતાં જે સિદ્ધિને પામે છે તે નિશ્ચે કરીને શીલનું જ માહાત્મ્ય છે. ” इत्यादि गुरुवाक्य सांभळी नागिल प्रतिबोध पाમ्यो. અને તત્કાલ સમક્રિત, શીલ અને વિવેકરૂપ દીપકને સ્વીકારી તે દિવસથી તે શ્રાવક ધર્મને આચરવા લાગ્યો.

એક વખતે નંદાએ કહ્યું કે, હે સ્વામી ! તમે વહું સારું કર્યું કે આત્માને વિવેક પ્રત્યે પમાડ્યો. શાસ્ત્રમાં કહેલ છે કે, “ જિનેશ્વરની પૂજા, મુનિને દાન, સાધર્મીનું વાતસલ્ય, શીલપાલન અને પરોપકાર તે વિવેકરૂપી વૃક્ષના પલ્લવો છે. ” નાગિલે બોલ્યો—પ્રિયા ! સર્વને આત્માના હિતને અર્થે વિવેકવડે ધર્મ કરવાનો છે. વિવેકરૂપ અંકુશ વિનાનો મનુષ્ય સર્વદા દુઃખી હોય છે. એવો મુર્ખ વકરાના યુથના સ્વામી (ભરવાડ) ની જેમ હંમેશાં હસતો હોય તો પણ તેનું હસવાપણું કોઈ કામનું નથી. ”

આ પ્રમાણે સાંભળી નંદા ઘણો હર્ષ પામી અને ભાવથી તેની સેવા કરવા લાગો. અન્યદા તે પિતાને ઘેરે ભેગઈ હતી અને નાગિલે એકલો ચંદ્રની જ્યોત્સ્નામાં મુતો હતો, તેવામાં કોઈ પતિવિયોગી વિદ્યાધરની પુત્રીએ તેને જોયો. તેથી તત્કાલ કામાતુર થઈ ત્યાં આવીને તેણે કહ્યું કે, “ હે મહાપુરુષ ! જો મને સ્ત્રીપણે સ્વીકારશો તો હું તમને બે અપૂર્વ વિદ્યા આપીશ. આ મારું લાવણ્ય જુવો, મારા વચનને અન્યથા કરશો

તારી સ્ત્રીની એવી ઇચ્છા હતી કે “ જે પુરુષના અંતઃકરણમાં માયારૂપ કાજલ ન હોય, જેમાં નવતત્ત્વ વિષે અસ્થિરતારૂપ વાટ ન હોય, જેમાં સ્નેહના ભંગરૂપ તેલનો વ્યય ન હોય અને જેમાં સમકિતના સ્વંડનરૂપ કંપ (ચંચલતા) ન હોય તેવા વિવેકરૂપી દીપકને જે ધારણ કરતો હોય તે મારો પતિ થાઓ ” આ પ્રમાણે દીપના મિપત્ની તે સ્ત્રીએ જે અર્થ ધાર્યો હતો, તે કોઈ જાણી શક્યું નહીં અને તેં તો ધૂર્ત-પણાથી યક્ષને આરાધીને કૃત્રિમ બાહ્ય દીપક વતાવ્યો એટલે શ્રેષ્ઠીએ પોતાની પુત્રી તને આપી. હવે તું કે જે મહા વ્યસની છે તેની ઉપર શીલાદિગુણે યુક્ત એવી એ તારી સ્ત્રીનું મન લાગતું નથી. તેથી જો તું વ્રતને અંગીકાર કરીશ તો તારું ઇચ્છિત પૂર્ણ થશે.

નાગિલે પુછ્યું, ભગવાન્ ! સર્વ ધર્મમાં કયો ધર્મ શ્રેષ્ઠ છે ? મુનિે વોલ્યા— હે ભદ્ર ! શ્રીજિનેંદ્રપ્રભુએ પોતાના સુગંધવડે ત્રણ ભુવનને સુગંધમય કરનાર સમ-કિતપૂર્વક શીલ ધર્મને સર્વધર્મમાં શ્રેષ્ઠ કહેલો છે. તે વિષે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “ જે પુરુષે પોતાના શીલરૂપ કપૂરના સુગંધવડે સમસ્ત ભુવનને સુગંધી કરેલું છે તેવા પુરુષને વારંવાર નમીએ છીએ. ” વળી કહ્યું છે કે, “ ક્ષણવાર ક્ષણવાર ભાવના ભાવવી, અમુક વસ્તુ દાન દેવું અને અમુક તપસ્યા કરવી તે સ્વલ્પ કાલીં હોવાથી સુકર છે, પણ યાવજ્જિવિત સુધી શીલ પાળવું તે દુષ્કર છે. ” “ નારદ સર્વ ઢેકાણે, ક્લેશ કરાવનાર, સર્વ જનનો વિધ્વંસ કરનાર અને સાવચ્ચ યોગમાં તત્પર એવો છતાં જે સિદ્ધિને પામે છે તે નિશ્ચે કરીને શીલનું જ માહાત્મ્ય છે. ” ઇત્યાદિ ગુરુવાક્ય સાંભળી નાગિલ પ્રતિવોધ પામ્યો. અને તત્કાલ સમકિત, શીલ અને વિવેકરૂપ દીપકને સ્વીકારી તે દિવસથી તે શ્રાવક ધર્મને આચરવા લાગ્યો.

એક વખતે નંદાએ કહ્યું કે, હે સ્વામી ! તમે વહું સારું કર્યું કે આત્માને વિવેક પ્રત્યે પમાડ્યો. શાસ્ત્રમાં કહેલ છે કે, “ જિનેશ્વરની પૂજા, મુનિને દાન, સાધર્મીનું વાત્સલ્ય, શીલપાલન અને પરોપકાર તે વિવેકરૂપી વૃક્ષના પલ્લવો છે. ” નાગિલે વોલ્યો—પ્રિયા ! સર્વને આત્માના હિતને અર્થે વિવેકવડે ધર્મ કરવાનો છે. વિવેકરૂપ અંકુશ વિનાનો મનુષ્ય સર્વદા દુઃખી હોય છે. એવો મુર્ખ વકરાના યુથના સ્વામી (ભરવાડ) ની જેમ હંમેશાં હસતો હોય તો પણ તેનું હસવાપણું કોઈ કામનું નથી. ”

આ પ્રમાણે સાંભળી નંદા ઘળો હર્ષ પામી અને ભાવથી તેની સેવા કરવા લાગો. અન્યદા તે પિતાને વેરેમ્મઈ હતી અને નાગિલ એકલો ચંદ્રની જ્યોત્સ્નામાં સુતો હતો, તેવામાં કોઈ પતિવિયોગી વિદ્યાધરની પુત્રીએ તેને જોયો. તેથી તત્કાલ કામાતુર થઈ ત્યાં આવીને તેણે કહ્યું કે, “ હે મહાપુરુષ ! જો મને સ્ત્રીપણે સ્વીકારશો તો હું તમને વે અપૂર્વ વિદ્યા આપીશ. આ મારું લાવણ્ય જુવો, મારા વચનને અન્યથા કરશો

नहीं. " आ प्रमाणे कही शरीरे धुजती ते वाळा नागिलना चरणमां पडी एटले नागिले जाणे अग्रिथी वळ्यो होय तेम पोताना पगने संकोचीदीधा, एटले ते वाळा एक लोढानो अग्रिमय रक्त गोळो विकुर्वीने बोली के, अरे अधम ! मने भर्जे-
नहींतो हुं तने भस्मीभूत करी नाखीश. ते सांभळी नागील निर्भयपणे विचार वा लाग्यो के " दश अवस्थारूप होवाथी दशमस्तकवाळा रावगनी जेवो काम. देवरूप राक्षस के जे देवदानवोथी पण दुर्जय छे तेपण शीलरूप अस्त्रथी साध्य थाय छे. " आम विचार करे छे तेवामां सूत्कार शब्द करती ते वाळाए जाज्वल्यमान लोढानो गोळो तेना मस्तक उपर नाख्यो. ते वखते नागिले नमस्कार मंत्रनुं स्मरण कर्गु एटले ते गोळो खंड खंड चूर्ण थई गयो. एटले ते वाळा लज्जाथी अदृश्य थई क्षणवारमां नंदानुं रुप लईने एक दामीए उघाडेळा द्वारमांथी त्यां आवी अने मधुर वाणीवडे बोली के-हे स्वामी, मने तमारा विना पिताने घेर गम्यु नहीं तेथी रात्री छतां अहीं आवती रही. तेने जोई नागिल विचारमां पड्यो के, नंदा शियळ संबंधी स्वपतिना संबंधमां पण संतोषवाळी छे, तेथी तेनी आवी घेष्टा होय नहीं. आनुं रुप तो तेवुं छे पण परिणाम तेवा जणाता नथी, तेथी एनी परिक्षा कर्गो विना विश्वास करवो योग्य नथी. आम विचारो नागिले कहुं के, हे प्रिये ! जो तुं खरेखरी नंदा होय तो मारी समीप अस्खलितपणे चाली आव्य. ते सांभळी ते खेचरी जेवी तेनी सामी चाली तेवीजमार्गमां स्खलित थई गई. धर्मना महिमाथी नागीले तेनुं सर्वे कपट जाणी लीयुं. पछी विचार्यु के, कदि बीजाना कपटथी आवी रीते शीलनो भंग पण थाय, माटे सर्व विरतिपणुं अंगीकार करवुं तेज योग्य छे. आवुं भारी तेणे तत्काळ केशनो छोच कर्गो अने पेला यक्षदीपने कहुं के, तुं हवे तारेस्थाने जा. यक्षे कहुं के, हुं यावज्जीवित तारी सेवा करीअ. मारा तेजथी तमने उजेही नहीं पडे. पछी सूर्यनो उदय थतां नागिले नंदानी साथे गुरु पास जई व्रत ग्रहण कर्गु अने यक्षदीपनो साथे आश्चर्य सहित पृथ्वीपर विहार करी, संयम पाळी, ते दंपती हरिवर्ष क्षत्रने विषे सुगलिआ थया. त्यांथी देवता थई पुनः नरभवने पामी मोक्षने प्राप्त थया छे.

" आ नागिले द्रव्यदीपथी सुभ एवा भावदीपने चितव्यो अने स्वदारासंतोष व्रतमां दृढ प्रतिज्ञा राखी तो ते विद्याधरीथी पण कंपायमान थयो नहीं. " माटे सर्व प्राणीए स्वदारासंतोषव्रत दृढपणे धारण करवुं.

इत्यद्भ्यदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य
वृत्तौ चतुर्थव्रतविषये पंचाशीतितमः प्रबंधः ॥ ८५ ॥

१ मुनिने दीपकनी उजेही पडे तेस्थान वर्ज्य छे तेथी यक्षे आ प्रमाणे कहुं छे.

વ્યાખ્યાન ૮૬ મું.

પુનઃ એ વ્રતનોજ પ્રશંસા કરે છે.

યઃ સ્વદારેષુ સંતુષ્ટઃ, પરદારપરાહ્મુત્સવઃ ।

સ ગૃહી બ્રહ્મચારિત્વાદ્યતિકલ્પઃ પ્રકલ્પતે ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ જે મનુષ્ય પોતાની વિવાહિત સ્ત્રીમાં સંતુષ્ટ થઈ પારહીની વિમુક્ત રહે છે, તે ગૃહસ્થ હતાં પણ બ્રહ્મચારીપનાથી યતિ સમાન કહેવાય છે. ” આ વિષે નીચે પ્રમાણે પ્રવંધ છે. શ્રીગુરુ નગરમાં કુમાર અને દેવચંદ્ર નામે બે રાજકુમાર વંશ હતા. એક વસ્તુ તેઓ ધર્મ ગુરુની વાણી સાંભળવાને માટે સ્થાનમાં ગયા. ત્યાં ગુરુ દેશનામાં કહ્યું કે, “ કોઈ મનુષ્ય કોટી સોનૈયાનું દાન દે અથવા શ્રીકૃષ્ણ-રાગનો કંચનમય પ્રાસાદ રચાવે તેને તેટલું પૂન્ય ન થાય કે જેટલું બ્રહ્મચર્યધારી પુરુષને થાય છે. ” કેટલાએક પ્રાણી શીલવતીની જેમ દુઃખમાં પણ પોતાનું શીલવ્રત છોડતા નથી. તે કથા આ પ્રમાણે છે.

શીલવતીની કથા.

લક્ષ્મીપુર નગરમાં સમુદ્રદત્ત નામે શ્રેષ્ઠી હતો. તે પોતાની શીલવતી નામની પ્રિયારે ઘેર મુકી સોમપ્રભૂતિ નામના એક બ્રાહ્મણની સાથે પરદેશમાં ગયો. વિષ્ણુ તો કેટલાએક દિવસ રહી શ્રેષ્ઠીનો સંદેશપત્ર લઈ પોતાને ઘેર પાછો આવ્યો. આ સંવર થતાં શીલવતી પોતાના પતિને મોકલેલ સંદેશપત્ર લેવાને સોમપ્રભૂતિને ઘેર ગઈ. વિષ્ણુ તે સુંદર સ્ત્રીને જોઈને કામાતુર થયો, તેથી બોલ્યો કે, હે કૃષ્ણાદરી ! પ્રથમ મારી સાથે ક્રીંડા કરે તો પછી તારા પતિનો સંદેશપત્ર આપું. તે ચતુર સ્ત્રી વિચારીને બોલી કે, હે મદ્ર ! રાત્રીના પહેલા પોહારે તમારે મારે ઘેર આવવું. આ પ્રમાણે કહીને તે સેનાપતિ પાસે આવી અને કહ્યું કે, હે દેવ, સોમપ્રભૂતિ મારા પતિનો સંદેશપત્ર લાવ્યો છે, પણ મને આપતો નથી. તે સાંભળી અને તેનું સ્વરૂપ જોતાં મોહ પામી તે બોલ્યો કે, હે સુંદરી ! પ્રથમ હું કંટું તે કચુલ કરો તો પછી તમને તે પત્ર અપાવું. વ્રતભંગના મયથી તેને વીજે પોહારે પોતાને ઘેર આવવાનું કહી તે મંત્રીપાસે ગઈ. તેની પાસે ફર્યાદ કરતાં તેણે પણ મોહ પામી ઉપર પ્રમાણે માંગણી કરી પટલે તેને વીજે પોહારે ઘેર આવવાનું કહી તે રાજા પાસે ગઈ. રાજાએ પણ તેવીજ પ્રાર્થના કરી

ઘટલે તેને ચોથા પોહોરે આવવાનું કહ્યું. પછી ઘેર આવી પોતાની સામુની સાથે સંકેત કર્યો કે, તમારે મને ચોથે પોહોરે બોલાવવી. આ પ્રમાણે સંકેત કરી તે પોતાના ઇકાંતવાસમાં તૈયાર થઈને રહી. પહેલે પોહોરે પેલો બ્રાહ્મણ આવ્યો તેની સાથે સ્નાનપાન વિગેરેમાંજ પેહેલો પ્રહર નિર્ગમન કર્યો, તેવામાં કરેલા સંકેત પ્રમાણે સેનાપતિ આવ્યો. તેનો શબ્દ સાંભળતાંજ બ્રાહ્મણ ભયથી કંપવા લાગ્યો. ઘટલે તેને એક મોટી પેટીનાં પાનામાં નાખ્યો. એવી રીતે સેનાપતિ, મંત્રી અને રાજાને પણ પેટીનાં જુદા જુદા પાનામાં પૂર્ણ. આ પ્રમાણે ચારેને પૂરી પ્રાતઃકાલે રુદન કરવા લાગી. ઘટલે તેના કુટુંબીઓ આવીને પુછ્યું કે, મહે, કેમ રુદન કરે છે? તે બોલી કે, મારા સ્વામીની દુઃસ્વાર્ચા સાંભળીને રુદન કરું છું. તે સાંભળી તેના સંવંધીઓ આ શેઠ અપુત્ર મરણ પામેલો હોવાથી તેના સ્વર આપવા માટે રાજા, મંત્રી, અને સેનાપતિની પાસે ગયા, પણ તેઓ તો તેમને સ્થાને મૂક્યા નહીં ઘટલે તેઓએ રાજપુત્ર પાસે જઈને વિજ્ઞાપિ કરી કે, હે કુમાર! સમુદ્રદક્ષ શ્રેષ્ઠી પરદેશમાં અપુત્ર મૃત્યુ પામ્યા છે. માટે તેની સમૃદ્ધિ આપ ગ્રહણ કરો. કુમાર તેને ઘેર ગયો તો ઘરમાં બીજું તો કાંઈ જોયું નહીં માત્ર એક મોટી પેટી તેના જોવામાં આવી. ઘટલે તે રાજધુવનમાં લઈ જઈ ડગડાવી તો તેમાંથી વિપ્ર વિગેરે ચારે જળ લજ્જા પામતાસતા બહાર નીકળ્યા. રાજાએ બ્રાહ્મણ, સેનાપતિ અને મંત્રી ત્રણેને દેશપાર કર્યા અને શીલવતીનો સારી રીતે સત્કાર કરી તેની ઘણી પ્રશંસા કરી.

આ પ્રમાણે ગુરુપાસે ધર્મ સાંભળીને કુમારે સ્વદારાસંતોષ વ્રત ગ્રહણ કર્યું. દેવચંદ્રે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. શુદ્ધ આહાર ગ્રહણને કરતો હતો તે મહા તપસ્વી થયો.

એક વસતે દેવચંદ્રપુત્રિ વિહાર કરતાં કરતાં શ્રીપુરની નજીકના એક દેવાલયમાં આવીને રહ્યા. તે સાંભળી કુમારચંદ્ર રાજા તેમને વાંદવા ગયો અને પાછો આવ્યો. તે સ્વર જાણી રાણીએ એવા અભિગ્રહ કર્યો કે, “કાલે સવારે દેવચંદ્રપુત્રિને વાંચા પછી ભોજન કરીશ.” પ્રભાતે મુનિને વંદન કરવા નીકળી ત્યાં વચમાં નદીએ પૂર આવેલું હતું અને ઉપર જલ વૃદ્ધિ પણ થતી હતી. તેથી રાણી સ્થલિત થઈને નદીને કાંઠેજ બેસી રહી ઘટલે રાજાએ તેને બોલાવીને કહ્યું કે, હે પ્રિય! તમે નદીને એમ કહો કે, હે દેવી નદી! જે દિવસે મારા દીયરે વ્રત લીધું તે દિવસથી માંડીને જો મારા પતિ સ્વદેશી રીતે બ્રહ્મચર્ય વ્રતને ધારણને કરી રહ્યા હોય તો મને માર્ગ આપો. તે સાંભળી રાણીએ ચિંતવ્યું કે, મારા પતિ આમ કહે છે, પણ તેના બ્રહ્મચર્યની વાત હું શું નથી જાણતી! તોપણ બીક છે, જે હશે તે ત્યાં જણાશે, માટે હમણાં તો પશ્ચિમ યાત્રા સ્વીકારું; કેમકે જો પતિના વચમાં શંકા લાગે તો મારું પવિત્ર સંકેત થાય. તે વિષે કહું છે કે,

સતી પત્યુઃ પ્રભોઃ પત્ની ગુરોઃ શિષ્યઃ પિતુઃ સુતઃ ।

આદેશે સંશયં કુર્વન્ સંઘ્યત્યાત્મનો વ્રતં ॥

“જો સતી સ્ત્રી પતિના વાક્યમાં, સેવક રાજાના વાક્યમાં, શિષ્ય ગુરુના વાક્યમાં, અને પુત્ર પિતાના વાક્યમાં શંકા લાગે તો તેઓ પોતાના વ્રતને સ્વીકારે છે.” આતું ધિતવીને તે નદીની પાસે ગઈ અને વિનયથી પોતાના પતિનું વાક્ય કહ્યું. ઇટલે તત્કાલ નદીના માર્ગે આવ્યો. તે માર્ગે નદી ઉતરી સામે કાંઠેના દેવાલયમાં જઈ પોતાના દીયર મુનિ પાસેથી ધર્મ સાંભળ્યો. મુનિના પુછ્યું, તમને નદીના શી રીતે માર્ગ આવ્યો ? દેવીના જે વન્યું હતું તે યથાર્થ કહી સંભળાવ્યું, ઇટલે મુનિ બોલ્યા કે, મદ્રે ! સાંભળો, મારા સહોદર વંધુ પણ મારી સાથેજ વ્રત લેવાને ઇચ્છતા હતા પણ લોકોના અનુગ્રહને માટે તેમણે રાજ્યનો સ્વીકાર કર્યો. તેઓ વ્યવહારથી જો કે રાજ્યનો અને દંડીયોના ભોગનો અનુભવ કરે છે, તથાપિ તે નિશ્ચયથી વ્રત્તચારીજ છે. કાદવમાં કમળની જેમ ગૃહવાસમાં રહેતા પણ તે રાજાનું મન નિર્લેપ હોવાથી તેને વિષે વ્રત્તચારીપણું ઘટે છે. પછી તે રાણીના અભિગ્રહ પૂરો થવાથી વનના એક ભાગમાં જઈ સાથે લાવેલા શુદ્ધ આહારવડે પોતાના દીયરને પ્રતિલાભિત કર્યા અને પછી પોતે પણ ભોજન કર્યું. પછી જ્યારે તેની જવાની ઇચ્છા થઈ ઇટલે ચાલતી વચ્ચે દેવીના મુનિને પુછ્યું કે, મારે નદી શી રીતે ઉતરવી ? મુનિના કહ્યું કે, તમે નદીની આગળના પ્રાર્થના કરો કે, હે નદીદેવી ! જો આ મુનિ વ્રત ગ્રહણ કર્યું ત્યારથી સદા ઉપવાસી રહીને વિચરતા હોય તો મને માર્ગ આપો. આથી વિસ્મય પામી રાણી નદીને તીરે ગઈ, અને મુનિનું વાક્ય સંભળાવતાંજ નદીના માર્ગે દીધો. તે માર્ગે નદી ઉતરતી તે પોતાને ઘેર આવી. વિસ્મય પામેલી રાણીના રાજાને આ વૃત્તાંત જણાવી પુછ્યું કે, હે સ્વામી ! આજેજ મેં તમારા વંધુ મુનિને પારણું કરાવ્યું તે છતાં તેઓ ઉપવાસી કેમ કહેવાય ? રાજા બોલ્યા—દેવી ! સાંભળો, તે વિષે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “સાધુ નિરવચ્ય આહાર કરતા હોવાથી નિત્ય ઉપવાસી છે, માત્ર ઉત્તર ગુણની વૃદ્ધિ કરવાને માટે તેઓ શુદ્ધ આહાર લે છે તથાપિ તે ઉપવાસીજ છે.” વળી વીજે પણ કહ્યું છે કે ;

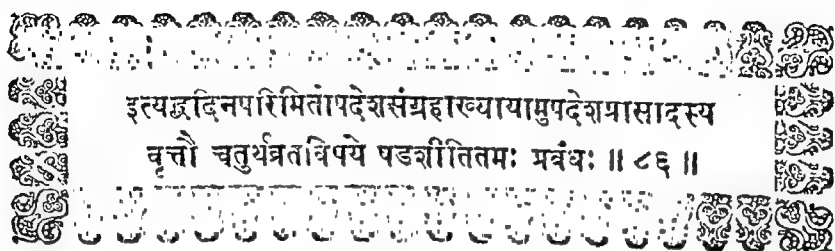
અકૃતાકારિતં શુદ્ધમાહારં ધર્મહેતવે ।

અશ્નતોપિ મુનેર્નિત્યોપવાસફલમુચ્યતે ॥

“નહીં કરેલો અને નહીં કરાવેલો એવો શુદ્ધ આહાર મુનિ, ચારિત્ર ધર્મના પ્રતિપાલનને માટે વાપરે છે, તેથી તેને નિત્ય ઉપવાસનું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે.”

ઇત્યાદિ વચનોથી પોતાના ભર્તા અને દીયરનું માહાત્મ્ય જાણી રાણીના મન વચન કાયાવડે શીલાદિ ધર્મ સ્વીકાર્યો.

उपर प्रमाणे जीलवतना माहात्म्यथी जेम नदीए राजानी प्रियाने मार्ग आप्यो, जेम जे प्राणी ते वतने मनमां धारण करे छे, तेने कर्मरूप समुद्र अक्षर एवा शिव मार्गने आपे छे.

इत्यद्भुदिनपरिमितापदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य

वृत्तौ चतुर्थव्रतविषये पङ्क्तिरिति मः प्रबंधः ॥ ८६ ॥

व्याख्यान ८७ मुं.

आ चौथा व्रतमां पण जे वर्जवा योग्य पांच अतिचार छे ते कहे छे.

इत्वरान्तागमोऽनान्तागतिः परविवाहनम् ।

मदनात्याग्रहोऽनंगक्रीडा च ब्रह्मणि स्मृता ॥ १ ॥

व्याख्या

“थोडा काळ माटे कोइए राखेली वेश्यानो संगम, कोइए नहीं ग्रहण करेली एवी वेश्या स्त्रीनो संगम, पारका विवाहनं करावबुं, काम भोगमां तीव्र अनुराग अने अनंग क्रीडा ए पांच ब्रह्मचर्य व्रतमां अतिचार छे तेने त्यज्जी देवा.”

इत्तरा एटले प्रत्येक पुरुष पास जेनारी वेश्याने कोइए अमुक काळ माटे पोतानी करी राखी होय तेनुं ग्रहण अथवा कांइ मूल्य ठरावी अमुक काळ सुधी पोते स्त्री तरीके स्वीकारवी ते. ए प्रमाणे पोतानी करी राखेली वेश्यानुं सेवन करनार पुरुष पोतानी बुद्धि कल्पनाथी तेने पोतानी स्त्री समान गणी मनमां व्रतनी सापेक्ष वृत्ति धरावे के मारे तो परस्त्रीनो मात्र त्याग छे अने आ तो आटलो काळ मारी स्त्री थएली छे, तेथी मारा व्रतनो भंग थयो नहीं पण ते थोडा काळ सुधी परिग्रहभूत थयेली होवाथी वस्तुताए तेने बीजानी स्त्रीज जाणवी. तेथी ए अतिचार छे. इति प्रथम अतिचार.

बीजा अतिचारमां अनान्ता एटले कोइए नहीं ग्रहण करेली वेश्या अथवा व्यभिचारिणी स्त्री के जेनो पाति विदेशे गयेलो होय, तेवी स्त्रीनुं आसेवन करबुं, अने

તેમાં એવી વૃદ્ધિ કરવી કે, આ સ્ત્રી કાંઈ પરસ્ત્રી ન ગણાય. પણ તે ધારણામાં અજ્ઞાનતા હોવાથી અતિચાર લાગે છે. ઇતિ. દ્વિતીય અતિચાર.

આ બે માત્ર પરસ્ત્રી ત્યાગરૂપ વ્રતવાળાને અતિચાર છે પણ જેને સ્વદારાસંતોષ વ્રત હોય તેને તો અનાચારજ છે અર્થાત્ તેમ કરવાથી તેના વ્રતનો ભંગ થાય છે.

ત્રીજા અતિચારમા વીજાની સંતતિનો કન્યાદાનના ફલની ઇચ્છાથી અથવા સંવંધ વિગેરે કારણથી જે વિવાહ કરાવી આપવો તે અતિચાર જાણવો. શ્રાવકેષ્ટો પોતાની સંતતિને વિષે પગ સંખ્યા પરિમાણ કરવા રૂપ અભિગ્રહ કરવો. એમ સંભળાય છે કે, કૃષ્ણ અને ચેટકરાજાને પોતાની સંતતિનો પણ વિવાહ સંવંધ કરવાનો નિયમ હતો. આ પણ સચિત અંતરસદ્ભાવણું હોવાથી અતિચાર છે. ઇતિ તૃતીય અતિચાર.

કામ ભોગને વિષે જે તીવ્ર અનુરાગ તે ચોથો અતિચાર છે. ઇતિ ચતુર્થ અતિચાર.

હવે પાંચમો અતિચાર અનંગ ક્રીડા કામ પ્રધાન ક્રીડા. તે પરસ્ત્રીના અથર ચુંવન, આલિંગન વિગેરે કરવું તે અથવા સ્વસ્ત્રીના સંવંધમાં વાતસ્યાયન મુનિંદ્ર રચેલા કામશાસ્ત્રમાં વતાવેલા ચોરાશી આસન વિગેરેને સેવવા તે. ઇતિ પંચમ અતિચાર.

આ પ્રમાણે ચોથા બ્રહ્મચર્ય વ્રતમાં એ પાંચ અતિચાર ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે, આ વ્રતને વિષે રોહિણીનું ઉદાહરણ છે તે આ પ્રમાણે:—

ओए खावामां एकज रस आपे एवा जुदाजुदा वर्णना भोज्य पदार्थो जुदाजुदा अनेक ओरडामांथी लावी लावीने मुक्या. राजाए जुदा जुदा. पात्रोमांथी रसनो स्वाद लेवा मांडयो, तथाहि वधा पात्रमांथी एकज स्वादवाळो रस आववाथी ते विस्मय पामी गयो, जेथी तेणे रोहीणोने पुछ्युं के, मुग्धे! आ जुदा जुदा पात्र छतां अने तेमां जुदा जुदा वर्णवाळी वस्तु छतां तेनो रस एकज प्रकारनो आवेछे, तेनुं शुं कारण ?

रोहिणी बोली के, राजेंद्र ! जे विवेकी होय ते तो एकज पात्रमांथी स्वाद ले, कारण के, सर्वनो स्वाद एकजछे. जेम एमां स्थान ने वर्णनो भेद छतां रसनं विशेषणं जणातुं नथी, तेमज एकज स्त्रीजातिमां रूप के वेपादिना भेदथी शो फेर पड छे ? जेम कोई माणन भ्रांतिथी आकाशमां अनेक चंद्र जुए, पण वस्तुताए चंद्र एकज छे, तेम कामाकामभ्रमथी भ्रांत थई एकज स्त्रीजातिने अनेकपणे जुए छे.

हे राजा, लौकिक शास्त्रमां पण लिंगपुराणने विषे अवल्ल विषे लखे छे के, “ एक माससुधी निराहार रहेतो अने पारणाने दिवले कंइमूळ खातो एवो तापस पण मनमां तापसीने इच्छवाथी कमाडमां मुख नाखीने मृत्यु पाम्यो हतो ” ए कथा एवी छे के, सेलकपुरना उद्यानमां एक मठने विषे मासोपवासी तापस रहेतो हतो. एकदा त्यां कोई तापसी आवी चडी. तापसे तेणीने रात्रिवास करवा आश्रय आप्यो, पण पोताना शीलभंगना भयथी तेणे सूचव्युं के, “ भो तापसी ! रात्रे तमारे मजबूत रीते कमाड वासीने शयन करवुं. कारण के अहि एक राक्षस आवे छे ते कदि मारा जेवा स्वरथी तने बोलावे अने एधाणी पण आपे, तथापि तमारे कमाड उधाडवा नहीं, जो तुं उधाडीश तो ते राक्षस तारा देहने गळी जशे. ” आ प्रमाणे कही तापस मठनी वाहार सूतो. अर्थरात्रे काम विकार उत्पन्न थवाथी तेणे अनेक रीते आलाप करी तापसीने बोलावी, पण पूर्वशिक्षित तापसीए द्वार उधाड्युं नहीं. छेवटे अंदर पेसवाने छिद्र पाडी तेमां मुख नाख्युं, परंतु ते दवावाथी तापस त्यांज मृत्यु पामी गयो. परंतु तेना शीलनुं खंडन नहीं भयेल होवाथी ते देवता थयो. प्रातःकाले सर्वनी समीप भगट थई ते देवे पोतानुं स्वरूप कही बतावीने मैथुननो निषेध कर्यो. वळी विष्णुपुराणमां पण लखे छे के, “ वाराणसीमां गंगाना तीर उपर नंद नामना तापसे घणां वर्षसुधी तपस्या करी डती एक वखते गंगामां स्नान करती कोई स्त्रीने जोडने मोह पामी गयो. तेनी पाछळ पाछळ तेने घेर जई तेनी मर्थांना करी तयारे ते बोली के, हे तपस्वी ! हुं चांडाली छुं, अने तमे तपस्वी छे; तो मारा जेदी नीच साथे तमारे व्रत खंडन करवुं योग्य नथी तेना ए वचनने नहीं गणकारीने ते कामार्त तापसे तेनी साथे रतिक्रीडा करी. पछी आंखो उघडी, एटले तेने घणो पश्चात्ताप थयो. तेथी कामने

? कामांभरणे नेत्र विंचायेला हता ने सद्विचार आववाथी उघड्या एम समजवुं.

તેમાં એવી વૃદ્ધિ કરવી કે, આ સ્ત્રી કાંઈ પરસ્ત્રી ન ગણાય. પણ તે ધારણામાં અજ્ઞાનતા હોવાથી અતિચાર લાગે છે. ઇતિ દ્વિતીય અતિચાર.

આ વે માત્ર પરસ્ત્રી ત્યાગરૂપ વ્રતવાલાને અતિચાર છે પણ જેને સ્વદારાસંતોષ વ્રત હોય તેને તો અનાચારજ છે અર્થાત્ તેમ કરવાથી તેના વ્રતનો ખંગ થાય છે.

ત્રીજા અતિચારમાં વીજાની સંતતિનો કન્યાદાનના ફલની ઇચ્છાથી અથવા સંબંધ વિગેરે કારણથી જે વિવાહ કરાવી આપવો તે અતિચાર જાણવો. શ્રાવકોનો પોતાની સંતતિને વિષે પગ સંરક્ષા પરિમાણ કરવા રૂપ અભિગ્રહ કરવો. એમ સંભળાય છે કે, કૃષ્ણ અને ચેટકરાજાને પોતાની સંતતિનો પણ વિવાહ સંબંધ કરવાનો નિયમ હતો. આ પણ સર્વિત અંતરસદ્ભાવણું હોવાથી અતિચાર છે. ઇતિ તૃતીય અતિચાર.

કામ ભોગને વિષે જે તીવ્ર અનુરાગ તે ચોથો અતિચાર છે. ઇતિ ચતુર્થ અતિચાર.

હવે પાંચમો અતિચાર અનંગ ક્રીડા કામ પ્રધાન ક્રીડા. તે પરસ્ત્રીના અથવા ચુંબન, આલિંગન વિગેરે કરવું તે અથવા સ્વસ્ત્રીના સંબંધમાં વાતસ્યાયન મુનિષ્ રચેલા કામશાસ્ત્રમાં વતાવેલા ચોરાશી આસન વિગેરેને સેવવા તે. ઇતિ પંચમ અતિચાર.

આ પ્રમાણે ચોથા વ્રત્તચર્ચ વ્રતમાં એ પાંચ અતિચાર ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે, આ વ્રતને વિષે રોહિણીનું ઉદાહરણ છે તે આ પ્રમાણે:—

રોહિણીની કથા.

પાટલીપુરમાં નંદ રાજા રાજ્ય કરતા હતા, તે વસતે તે નગરમાં ધનાવહ નામે એક શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. તેને રોહિણી નામે શીલવતી પ્રિયા હતી. અન્યદા ધનાવહ શ્રેષ્ઠી સમુદ્રયાત્રા કરવા ગયો હતો અને ઘેર રોહિણી એકલી હતી. તેવામાં એક વસતે એવું વન્યું કે, રાજાએ રોહિણીને તેના ગોશ્વમાં બેઠેલી જોઈ. તેને જોઈ રાજા કામાંતુર થયો. તેથી તત્કાલ એક દાસીને રોહિણીની પાસે મોકલી. દાસીએ ત્યાં જઈને કહ્યું કે, હે રોહિણી ! તમોરું ગુણ્ય મોટું લાગે છે કે જેથી નંદ રાજા તમારું આલિંગન કરવાના અભિલાષી થયા છે. આ સંભળી રોહિણીએ ચિંતવ્યું કે, “ અહો, મૂઢ લોકો પોતાના કુલધર્મને પણ ત્યજી દેતાં શરમાતા નથી ” આ રાજા ઉન્મત્ત હસ્તીની જેમ મારા શિલરૂપ વૃક્ષને ડાલેડી નાશશે, તેથી તેને કોઈ ઉપાયથીજ સમજાવવો યોગ્ય છે. આમ વિચારી તેણીએ દાસીને કહ્યું કે, મહેલે ! આજ રાત્રે તું રાજાને મારેલાં મોકલજે. દાસીનાં વચનથી રાજા હર્ષ પામીને રાત્રે તેને ઘેર આવ્યો. રોહિણીએ ભૂમિતરફ દૃષ્ટિ રાખી તેનો યોગ્ય સત્કાર કર્યો. પછી ભોજનનેમાટે પોતાના ગૃહમાંથી જુદાજુદા વેપ ધરનારી સ્ત્રીઓપાસે સુવર્ણના, રૂપાના, અને કાંસા વિગેરેના નવીનવી જાતના પાત્રો મુકાવ્યા, અને તેમાં તે દાસી-

ओए खावामां एकज रस आपे एवा जुदाजुदा वर्णना भोज्य पदार्थों जुदाजुदा अनेक ओरडायांथी लावी लावीने मुक्या. राजाए जुदा जुदा पात्रोमांथी रसनो स्वाद लेवा मांडयो, तथापि वधा पात्रमांथी एकज स्वादवाळो रस आववाथी ते विस्मय पामी गयो, जेथी तेणे रोहीणोने पुछ्युं के, मुये! आ जुदा जुदा पात्र छतां अने तेमां जुदा जुदा वर्णवाळी वस्तु छतां तेनो रस एकज प्रकारनो आवेछे, तनुं शुं कारण ?

रोहिणी बोली के, राजेंद्र ! जे विवेकी होय ते तो एकज पात्रमांथी स्वाद ले, कारण के, सर्वनो स्वाद एकजछे. जेम एमां स्थान ने वर्णनो भेद छतां रसनुं विशेषणुं जणातुं नथी, तेमज एकज स्त्रीजातिमां रूप के वेपादिना भेदथी शो फेर पंड छे ? जेम कोई माणन भ्रांतिथी आकाशमां अनेक चंद्र जुए, पण वस्तुताए चंद्र एकज छे, तेम कामीकामभ्रमथी भ्रांत थई एकज स्त्रीजातिने अनेकपणे जुए छे.

हे राजा, लौकिक शास्त्रमां पण लिगपुराणने विषे अव्रह्म विषे लेखे छे के, “ एक माससुथी निराहार रहेतो अने पारणाने दिवले कंदमूळ खातो एवो तापस पण मनमां तापसीने इच्छवाथी कमाडमां मुख नाखीने मृत्यु पाम्यो हतो ” ए कथा एवी छे के, सेलकपुरना उद्यानमां एक मठने विषे मासोपवासी तापस रहेतो हतो. एकदा त्यां कोई तापसी आवी चडी. ताससे तेणीने रात्रिवास करवा आश्रय आप्यो, पण पोताना शीलभंगना भयथी तेणे सूचव्युं के, “ भो तापसी ! रात्रे तमारे मजवूत रीते कमाड वासीने शयन करवुं. कारण के अहि एक राक्षस आवे छे ते कदि मारा जेवा स्वरथी तने बोलावे अने एघाणी पण थापे, तथापि तमारे कमाड उवाडवा नहीं, जो तुं उवाडीश तो ते राक्षस तारा देहने गळी जशे. ” आ प्रमाणे कही तापस मठनी वाहार सुतो. अर्धरात्रे काम विकार उत्पन्न थवाथी तेणे अनेक रीते आलाप करी तापसीने बोलावी, पण पूर्वशिक्षित तापसीए द्वार उवाडवुं नहीं. छेवटे अंदर पेसवाने छिद्र पाडी तेमां मुख नाख्युं, परंतु ते दवावाथी तापस त्यांज मृत्यु पामी गयो. परंतु तेना शीलनुं खंडन नहीं ययेल होवाथी ते देवता थयो. याःतकाले सर्वनी समीप प्रगट थई ते देवे पोतानुं स्वरूप कही वतावीन भेयुजनो निषेध कर्यो. वळी विष्णुपुराणमां पण लेखे छे के, “ वाराणसीमां गंगाना तीर उपर नंद नामना तापसे घणां वर्षसुथी तपस्या करी इती एक वखते गंगामां स्नान करती कोई स्त्रीने जोईने मोह पामी गयो. तेनी पाछळ पाछळ तेने घेर जई तेनी प्रार्थना करी त्यारे ते बोली के, हे तपस्वी ! हुं चांडाली छुं, अने तमे तपस्वी छो; तो मारा जेवी नीच साथे तमारे व्रत खंडन करवुं योग्य नथी तेना ए वचनने नहीं गणकारीने ते कामार्त तापसे तेनी साथे रतिक्रीडा करी. पछी आंखो उघडी, एटले तेने घणो पश्चात्ताप थयो. तेथी कामने

१ कामानपणे नेत्र विचायेला हता ते सद्विचार आववाथी उघड्या एम समजवुं.

ધિક્કાર કરતો પોતાનું મસ્તક શિલાઉપર પટકીને મૃત્યુ પામ્યો. તે વચ્ચે તે આ પ્રમાણે બોલ્યો હતો.

શ્રી રામરામ ધિગ્ધિગ્મે જન્મનો જીવિતસ્ય ચ ।

યાશ્વરં દુશ્વરં તત્ત્વા ચાંડાલોસંગમં ગતઃ ॥

“ અરે રામ, રામ, મારા જન્મને અને જીવિતને ધિક્કાર છે, કે જે હું દુશ્વર તપસ્યા તપી પ્રાંતે ચાંડાલીના સંગમને પ્રાપ્ત થયો.”

શ્રીવીતરાગના શાસનમાં પળ કહું છે કે, “ જેમ કિંપાકના ફલે સ્વાદી વચ્ચે સારાં અને મીઠાં લાગે છે, પણ પરિણામે મૃત્યુ આપે છે, તેમ વિષયભોગ પણ ભોગવતી વચ્ચે સારાં લાગે છે, પણ પરિણામે અનેક ભવપ્રાં મૃત્યુ આપે છે ” આવાં તે રોહિણીનાં વચનો સાંભળી નંદરાજાએ અન્યાયરૂપ વ્રણને રૂઝવનારી એવી તે રોહિણીને સ્ખમાવીને કહ્યું કે,

સંતિ વિશ્વે દુરાચારોપદેષ્ટારઃ પદેપદે ।

હિતાર્થેમુપદીકર્તુ વિરલા એવ કેચન ॥

“ આ વિશ્વમાં દુરાચારનો ઉપદેશ કરનારા તો સ્થાને સ્થાને છે, પણ હિતાર્થનો ઉપદેશ કરનારા કોઈ વિરલા છે. ” એમ કહી સ્વદારાસંતોષ વ્રત ગ્રહણ કરી નંદરાજા પોતાને ઘેર આવ્યો.

હવે ધનાવહ શેઠ પરદેશથી ઘણું ધન કમાઈ ઘેર આવ્યો. ઘેર આવ્યા પછી એક વચ્ચે દાસી પાસેથી રાજાના આવવાના સ્વર સાંભળી તેણે ચિંતવ્યું કે, જરૂર મારી સ્ત્રીએ પોતાના શીલને સંકટિત કર્યું હશે. અહીં બીજા મનુષ્ય વિનાના સ્થાનમાં આવેલો રાજા આવી સુંદર સ્ત્રીને કેમ છોડી દે. આવી રાત આવા સંકલ્પ વિકલ્પ કરતો રાજા રોહિણીની ઉપર નિઃસ્નેહ થયો. તે અરસામાં રોહિણીના પુણ્યોદયથી એવું વન્યું કે, વર્ષાદિને લીધે નદીમાં મોટું પૂર આવ્યું અને તેથી સર્વ નગર સંઘાઈ ગયું. તે વચ્ચે રોહિણી સર્વ લોકોની સમક્ષ ગોપૂર (દરવાજા) ઉપર ચઢી હાથમાં જલ લઈને બોલી કે, હે સરિતા, ગંગાના જલની જેમ જો મારું શીલ નિર્મલ હોય તો તું આ નગર પાસેથી પાછી ઓસર. તત્કાલ નદીનું પૂર ઉતરી ગયું અને સર્વ જનોએ તેના શીલની મોટી પ્રશંસા કરી. ધનાવહ શ્રેષ્ઠીએ સ્નેહ સહિત યદ તેના શીલ ધર્મને પ્રણામ કર્યો.

ઉપર પ્રમાણે મહાસતી રોહિણીએ શીલવ્રતની દૃઢતાવડે જૈનધર્મની પ્રભાવના કરીને અને પોતાના મનુષ્ય જન્મને કૃતાર્થ કરીને સુકૃતની મોટી પ્રતિષ્ઠાને પ્રાપ્ત કરી.

इतिउपदेशमासादस्यवृत्तौ चतुर्थव्रतातिचारविषये सप्ताशीतितमः प्रबंधः ॥ ८७ ॥

व्याख्यान ८८ सुं.

हवे ब्रह्म धर्मव्रतनुं रक्षण करवायो शो गुण थाय ते कहेछे.

ज्ञानादिसर्वधर्माणां जीवितं शीलमेव ये ।

रक्षन्ति प्राणिनस्तेषां कीर्त्तिर्माति न विष्टे ॥ १ ॥

व्याख्या

“ ज्ञानादि सर्व धर्मनुं जीवित शील छे. जे प्राणीओ ते शीलनी रक्षा करे छे तेआनी कीर्त्ति आ जगतने विषे माती नथी. ” ज्ञानादि ए वाक्यमां आदि शब्दबडे दर्शन चारित्र विगेरे ग्रहण करवा. तेना प्राणरू ब्रह्मचर्य शील छे, अर्थात् ते बिना सर्व धर्म व्यर्थ छे. ते विषे अन्यदर्शनीना शास्त्रमां पण कहुं छे के, “ हे युधिष्ठिर ! जे एकरात्रि पण ब्रह्मचारी रह्यो होय, तेने जे गति मळे ते गति हजारो यज्ञोयी पण मेळवी शकती नथी. ”

जिनागममां तो ब्रह्मचारीने स्त्रीना विकारी अंग सामुं जोवा विगेरेने पण निषेध करेलो छे. कहुं छे के, “ स्त्रीना गुप्त अंग रागोत्पादक होवाथी ब्रह्मचारीए जोवा नहीं, तेम स्पर्शवा नहीं. कदि ते जोवाई गया के स्पर्शइ गया तो तेमां राग बुद्धि न करवी. कहुं छे के, स्त्रीनुं रूप नजरे पडी जाय तो जोयां वगर रहेवाय नहीं, पण डाह्या माणसे तेमां राग के द्वेष करवानुं छोडी देवुं. वली गायनी योनिनुं मर्दन करीने गोमुत्र लेवुं नहीं. पण ज्यारे ते स्वेच्छाए मूत्रोत्सर्ग करे त्यारे लेवुं. कदि खास काम होय तो तेमां चित्तनी एकाग्रता न करवी. जो कदि स्वप्नमां स्त्रीनो भोग थाय तो तत्काळ उठी ईर्यापथि प्रतिक्रमण पूर्वक एकसो आउ श्वासोच्छ्वास नो काउस्तग करवो. वली स्त्रीओनी इंद्रियो जोवामां अने तेमनी साथे भाषण करवा विगेरमां सर्वत्र यतना पूर्वक निवृत्ति करवी. किंवहुना. आ प्रमाणे जे प्राणीओ ब्रह्म व्रतने पाले छे तेओनी कीर्त्ति आ विश्वमां माती नथी. ” आ विषयमां जिनपालनो प्रबंध छे ते आ प्रमाणे-

जिनपालनी कथा.

चंपानगरीमां मादंड नामे एक वणिक रहतो हतो. तेने भद्रा नामे स्त्री हती. अने जिनपाल अने जिनरक्षक नामे वे पुत्र हता. तेमणे अग्यार वखत समुद्रमां सफर करीने निर्विघ्ने पुष्कळ द्रव्य उपार्जन कथुं. अन्यदा आग्रह

१ चार लोगस्सनो, सागर वरगंभीरा सुधी.

કરીને વારમી વચ્ચત મુસાફરીએ જવાને તૈયાર થયા. માતાપિતાની આજ્ઞા લઈ વાહાણ ભરીને ચાલ્યા. માર્ગમાં પ્રતિકુલ પવનવહે વાહાણ શિલાસાથે અથડાઈ ભાંગી ગયું. બંને એક પાટીયું મલ્લવાથી તરીને રત્નદ્વીપે પહોંચ્યા. ત્યાં એક વનમાં ક્રીડાવાપીની અંદર તેઓ જલક્રીડા કરવા લાગ્યા. તેવામાં તે રત્નદ્વીપવાસી દેવીએ પ્રત્યક્ષ થઈને કહ્યું કે, તમે બંને મારીસાથે ભોગ ભોગવો. નહીંતર આ સ્વજ્ઞાથી તમારો શિરચ્છેદ કરીશ. બંનેએ ભયથી તે સ્વીકાર્યું. પછી તેના શરીરમાં શુભપુદ્ગલો સંક્રમાવી અશુભ પુદ્ગલોને દૂર કરીને તે તેમની સાથે ભોગ ભોગવવા લાગ્યા. એક વસતે તે રત્નદ્વીપની દેવીને સૌધર્મઈદ્રે આદેશ કર્યો કે, એકવિશવાર કાષ્ઠ ઢિગેરે કાઢીને લવણ સમુદ્રને નિર્મલ કરવો. આવો આદેશ આવતાં તે દેવીએ બંનેને શિશ્વામણ આપી કે, તમારે બંનેએ દક્ષિણ વાજુના વનમાં જવું નહીં. કારણ કે, ત્યાં દષ્ટિવિષ સર્પ છે. તેથી અહીંજ રહેવું, કદિ જવું હોયતો ઘીજી વાજુના વનમાં જવું. આ પ્રમાણે કહીને દેવી પોતાને કામે ગઈ.

પછવાડે બંને જણે વિચાર્યું કે, આપણને દેવીએ દક્ષિણ વાજુના વનમાં જવાને શામાટે અટકાવ્યા હશે, માટે તે વાજુ જવું તો સ્વહં. આમ વિચારી તત્કાલ તેઓ કૌતુકથી તેજ વનમાં ગયા. તો ત્યાં અદિત્યનો મોટો સમૂહ જોવામાં આવ્યો. આગલ જતાં એક પુરુષને શૂલીએ ચડાવેલો જોયો. બંનેએ તેને પૂછ્યું કે, તું કોણ છે? તે બોલ્યો કે, “હું વળિક પુત્ર છું, વાહાણ ભાંગવાથી અહિં આવી ચડ્યો હતો. આ દ્વીપની અધિષ્ઠાયક દેવીની સાથે મેં ભોગ ભોગવ્યા હતા, પણ જ્યારે તમે આવ્યા ત્યારે તે દેવીએ મને થોડા અપરાધમાં આવી દશાએ પોહોંચાડ્યો છે.” આ પ્રમાણે સાંભળી તેઓ ભય પામીને વિચારવા લાગ્યા કે, જેવી આની ગતિ થઈ તેવી ગતિ આપણી પણ થવાની. પછી પુનઃ તેને પૂછ્યું કે, અમારો છુટકો અહીંથી સ્ત્રીરિતે થાય? તે બોલ્યો કે, અહિંથી પશ્ચિમ દિશામાં એક શૈલક યક્ષ છે, તે પર્વતિ-થિયે મોટા શબ્દથી બોલે છે કે, હું કોને તારું અને કોનું પાલન કરું? તમારે તેની પાસે જઈ તેની પૂજા કરવી અને જે સમયે તે બોલે તે વચ્ચે કહેવું કે, હે યારાજ! અમને તારો ને અમારું પાલન કરો. આ પ્રમાણે સાંભળી તેઓએ તે યક્ષ પાસે જઈ તે પ્રમાણે કર્યું, એટલે તે યક્ષબોલ્યો કે, “હે મદ્રો! તે વ્યંતરી મહાબુદ્ધ છે, પરંતુ તમારે તેનાથી ભય પામવું નહીં. મેં ત્રિકુર્વલા આ અશ્વની પૃથ્વી ઉપર તમે વેસો. તે દેવી તમારી પાસે આવીને સરાંગ અને મધુર વાણીથી તમને શોભ પમાડશે, તથાપિ તમારે ચાલત થવું નહીં. તેમ કરતાં જેનું મન તેની વાણીથી શોભ પામશે તેને હું સમુદ્રમાં પાડી નાશીશ” યક્ષનો આ ઠરાવ તેમણે કંબુલ કર્યો. પછી યક્ષ અશ્વરૂપે થઈ પોતાની પીઠ ઉપર તેમને વેસારીને ત્યાંથી ચાલ્યો. અહિં રત્નદ્વીપની દેવી

इदानीं आज्ञा प्रमाणे काम करी पोताना वासगृहमां आवी. त्यां तेओने जोया नहीं एटले ते तेनी पछवाडे दोडी अने समुद्रमार्गे तेओ यक्षाश्वनो पीठपर बेसीन जता हता, त्यां आवी राग भरेली मधर वाणीवडे बोली के, -अरे प्राणवल्लभो ! मने अवलाने तजी दर्शने तमारे चाल्युं जवुं घटित नहीं, मारा अपराधने क्षमा करो. इत्यादि अनेक आलापयीं तेने पूर्ण रागी जाणी जिनरक्षित क्षोभ पामी गयो. यक्षे अवधिज्ञानवडे जिनरक्षितना चित्तने विषयासक्त जाण्युं, एटले तत्काल पोतानी ग्रीठउपरथी पाडी नाख्यो. एटले रत्नदेवीए खड्गथी तेना कटक के कटका करी नाख्या. जिनपाले दृढ प्रतिज्ञायी तेनी सन्मुख पण जायुं नहीं. तेयी तेने क्षेम कुशल चंपा-नगरीमां पोहोंचाडी यक्ष पोताने स्थानके गयो.

जिनपाले सर्व वृत्तांत पोताना मातापिताने जणाव्यो. पछी वैराग्य पामी श्रीवीरप्रभु पासे दीक्षा लईने ते सौधर्म देवलोकमां देवता थयो. त्यां वे सागरोपम आयुष्य भोगवी महाविदेह क्षेत्रमां सिद्धिने पामशे. उपरना दृष्टांतमां तत्वरूप जे उपनय छे ते छद्वा अंगमां विस्तारथी कह्यो छे. ते आ प्रमाणे-जेओ आ संसारमां रह्या सता निरंतर विषयभोगनी आकांक्षा राखे छे, तेओ घोर संसारसागरमां पड़ेछे अने जेओ भोगनी अपेक्षा राखता नहीं तेओ संसार अटवीनो पार पामे छे. आ संसारमां दुःखी जीवने श्रीजिनाज्ञाना वचन ते सेलक यक्षना पृष्ठ समान छे, जे समुद्र ते संसार छे, अने जे पोताने घेर पोहोंचवानुं ते सिद्धिगमन तूल्य छे. जे देवी ते मोहिनीरूप छे, तेमां जे लुब्ध थई क्षोभ पामे ते जिनरक्षितनी जेम संसार-समुद्रमां पड़े छे. अने विषयमोहवडे अनंत जन्म मरणना दुःखने पामे छे. अने जे प्राणी मोहिनीथी क्षोभ पामतो नहीं ते जिनपालनी जेम संसारसागरमां नहीं पडतां ते जेम पाताने घरे पहुँच्यो तेम प्रधान सुख-सिद्धिसुखने प्राप्त करे छे. आ प्रमाणे ते कथानो उपनय छे.

उपरनी कथा उपरथी समजवानुं ए छे के, रत्नद्वीपनी देवीमां दृढ कामना-ने राखनार अने भोगसृष्टा करनार जिनरक्षित द्रव्य भाव बने प्रकारना समुद्रमां पड्यो अने विषयमां निरपेक्ष रहेनार जिनपाल श्री परमात्मानी सभामां यशनुं पात्र थयो.

 इत्यद्विदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशमासादग्रन्थस्य
 वृत्तौ चतुर्थव्रतत्रिपये अष्टाशीतितमः प्रबंधः ॥ ८८ ॥

વ્યાખ્યાન ૮૯ મું.

ચોથા વ્રતનો મંગ થવાથી બોજા બધા વ્રતોનો

મંગ થાય છે તે કહે છે.

વ્રતાનામપિ શેષાણાં ચતુર્થવ્રતમંગકે ।

લીલયા મેદતામાહુઃ તસ્માદુશીલતાં ત્યજ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ ચોથા વ્રતનો મંગ થવાથી વાકીના વધા વ્રતનો સહેજ મંગ થઈ જાય છે તેથી હે જીવ, તું દુઃશીલપણાનો ત્યાગ કર. ” ચોથા વ્રતનો મંગ થતાં વાકીનાં પ્રાણાતિષ્ઠાત વિરમણ વિગેરે ચાર વ્રતોનો પણ અવશ્ય મંગ થાય છે તે વિષે શ્રીજિનેશ્વર ભગવંત કહે છે કે,—

સ્ત્રીની યોનિમાં એક વે વ્રણ લાખથી માંડી ઉત્કૃષ્ટા લક્ષ પૃથક્ત્વ વેદંદ્રિય જીવ ઉત્પન્ન થાય છે પુરુષની સાથે સંયોગ થતાં જેમ વાંસની ધુંગઝી રુથી ભરી હોય તેમાં છોદાની તપાવેલી સઠી નાણતાં રૂ વઝી જાય, તેમ તે જીવોની દિસા થાય છે. વઝી પંચેન્દ્રિય મનુષ્ય એવા એક પુરુષે ભોગવેલી સ્ત્રીના ગર્ભમાં એક સાથે ઉત્કૃષ્ટા નવ લાખ ગર્ભજ જીવો ઉત્પન્ન થાય છે. તે નવ લાખ જીવોમાં એક વે જીવ જે વિશેષ આયુવાળા હોય છે તે જીવે છે, વાકીના ત્યાજ ખિલય પામે છે. આવાં જ્ઞાનીનાં વચન સ્પર્શથી શીલવ્રતનો મંગ થતાં પ્રાણાતિષ્ઠાત વિરમણ નામે પહેલું વ્રત મંગ થાય છે. તેમ વીજું મૃપાવાદના ત્યાગરૂપ વ્રત પણ નાણ પામે છે, કારણ કે કામીજન સત્યવાદી હોતા નથી. તે વિષે નીતિમાં લખે છે કે, વળિક, વેશ્યા, ચોર, દુતકાર, વ્યભિચારી, દ્વારપાલ અને કૌલ (નાસ્તિક) એ સાત મૃપાવાદના મંદિરરૂપ છે. તેમ ત્રીજા વ્રતનો મંગ પણ થાય છે. અહીં કોઈ શંકા કરે કે, પિતા વિગેરેની આજ્ઞાથી પરણેલી સ્ત્રીનું સેવન કરતાં ત્રીજું વ્રત જે અદત્તાદાનના ત્યાગરૂપ છે, તેનો મંગ કેમ કહેવાય? તેના ઉત્તરમાં કહે છે કે, અબ્રહ્મ (દુઃશીલ) સેવન કરવાથી તીર્થંકર અદત્ત લાગે છે, કારણ કે, તીર્થંકરોએ મુમુક્ષુ પુરુષોને સર્વથા અબ્રહ્મ સેવવાનો નિષેધ કર્યો છે. વઝી સ્વામી જે મંડલાધિપતિ તેનું પણ અદત્ત છે. વાકીના વે પ્રકારના અદત્ત પોતાની મેલે તર્કથી જાણી લેવા. એ પ્રકારે ત્રીજા વ્રતનો પણ મંગ થાય છે. ચોથા વ્રતનો મંગ તો સુલ્લોચ છે. પાંચમું જે પરિગ્રહના ત્યાગરૂપ વ્રત તેનો મંગ કર્યા શિવાય સ્ત્રીનો સંબંધ યવોજ સંભવતો નથી. દંડકાચાર્યમાં લખે છે કે, જે પોતાના આત્માને

જ્ઞાના સંગમાં સ્થાપે છે, તેણે નવ વાડને માંગી નાચી અને દર્શન ગુણનો ઘાત કર્યો સમજવો. વઢી તેનાથી વીજા સર્વ વ્રતોનો પળ મંગ થાય છે.

આ પ્રમાણે ઘણાં દોષથી દૂષિત એવું અબ્રહ્મ (દુઃશીલ) છે, એમ જાણીને હે જીવ, તું દુઃશીલતાને છોડી દે. હવે કોઈ ગૃહસ્થ છતાં પણ પ્રથમ વચથી તે યાવ-જીવિત બ્રહ્મવ્રતને પાળે છે તે વિષે કહે છે કે, “ કોઈ ઉત્તમ પુરુષ વાઢવચથી માંડીને તે વ્રતને આદરે છે. જેમ એક દંપતીએ શુદ્ધપક્ષ અને કૃષ્ણપક્ષના નિયમથી હ્રદય પાઢ્યું હતું ” તેની કથા નીચે પ્રમાણે છે—

કચ્છદેશમાં એક નગરને વિણે અર્હદ્વાસ નામે શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. તેને અર્હદ્વાસી નામે પત્ની હતી. તેમને વિજય નામે એક પુત્ર હતો. તે ગુરુની પાસે મળતો હતો. એક વચ્ચે તે વિજયે કોઈ મુનિના મુખથી આ પ્રમાણે શીલનું માહાત્મ્ય સાંભળ્યું કે,

અમરાઃ કિંકરાયંતે સિદ્ધયઃ સહસંગતાઃ ।

સમિપસ્થાયિની સંપત્ શીલાલંકારશાલિનાં ॥

“ જેઓ શીલરૂપ અલંકારને ધારણ કરેલો છે તેઓને દેવતાઓ સેવક થઈને રહે છે, સિદ્ધિઓ સાથે આવી મળે છે અને સંપત્તિ તો સમીપેજ હાજર રહે છે. ” આવી દેશના સાંભળી વિજયે સ્વદારા સંતોષ વ્રત ગ્રહણ કર્યું, અને તેમાં પણ શુદ્ધ પક્ષમાં તેનું પણ સેવન કરવું નહીં એવો નિયમ લીધો.

તેજ નગરમાં વીજો ધનાવહ નામે શ્રેષ્ઠી રહે છે. તેને ધનશ્રી નામે સ્ત્રી છે. તેની પુત્રી વિજયાએ એક વચ્ચે શીલનું વર્ણન સાંભળી એવું વ્રત લીધું કે કૃષ્ણ પક્ષમાં પોતાના પતિને પણ સેવવો નહીં. ધુળાક્ષર ન્યાયથી એવું વચ્ચું કે, તુલ્ય રૂપવાળા તે વિજય અને વિજયાનોજ પરસ્પર સંબંધ થઈ વિવાહ થયો. વિજયા સોઢ શૃંગાર સજી, નવીન મન્ય વસ્ત્રો ધારણ કરી હર્ષ પામતી એકાંતે પોતાના પતિ પાસે આવી. એટલે વિજયે પોતાની તે સુલોચના પ્રિયાને કહ્યું કે, “ અરે પ્રિયા, તું મારું હૃદય છે, તેમજ મારો તું જીવ, શ્વાસ અને પ્રાણ છે; આ સંસારમાં પ્રાણીઓને પ્રિયાજન તેજ સંસારસુખનું સર્વસ્વ છે. હે ચકોરાક્ષી, જો તારા જેવી પ્રિયા હોય તો પછી સ્વર્ગસુખનું શું કામ છે ? અને જો તારા જેવી પ્રિયા ન હોય તો સ્વર્ગનું સુખ પણ શા કામનું છે ? પણ હે શુભે ! મેં પુર્વે એવો નિયમ લીધો છે કે, શુદ્ધ પક્ષમાં મન, વચન, કાયાથી શીલપાઢવું. તેના હવે માત્ર ત્રણ દિવસ વાકી છે, તે વ્યતિત થયા પછી કૃષ્ણ પક્ષમાં આપણે રતિ

સુખને અનુભવશું.” આ પ્રમાણેનાં પોતાના પતિનાં વચનો સાંભળી વિજયા અત્યંત ગ્લાનિ પામી ગઈ. વિજયે ગ્લાનિ થવાનું કારણ પુછ્યું એટલે તે બોલી કે હે સ્વામી ! મારે કૃષ્ણ પક્ષમાં શીલ પાઠવાનો નિયમ છે. તે સાંભળતાં વિજયને ઘણો શ્વેદ થયો. ત્યારે વિજયાએ કહ્યું કે હે સ્વામીનાથ ! તમે વીજી જ્ઞા પરણીને તેની સાથે સુખ ભોગ ભોગવો, શ્વેદ કરશો નહીં. પુરુષોને તો વધારે સ્ત્રીઓ હોય છે. વસુદેવને વોંતેર હજાર સ્ત્રીઓ હતી અને ચક્રવર્તીને એક લાખ ને વાણુ હજાર સ્ત્રીઓ હોય છે. તે સાંભળી વિજય બોલ્યો કે, હે સુશીલે ! મને આ વાતમાં કાંઈપણ શ્વેદ થતો નથી. કારણ કે મારા માતા પિતાએ મને દીક્ષા લેતાં લેતાં વળાત્કારે પરણાવ્યો હતો. વળી વિષય સેવવાથી કાંઈ આયુષ્યની વૃદ્ધિ થતી નથી, તેમજ તેથી જગતમાં મહત્વ કે સર્વ જીવોમાં આધિક્ય પ્રાપ્ત થતું નથી. કેવલ તે મનની ઉત્સુકતા માત્ર છે, તે વિષે શ્રોવિશેષાવશ્યક વૃત્તિમાં લખે છે કે,

“પ્રેતની જેમ સ્ત્રીને વળગી સર્વ અંગને મહાન્ પ્રયાસ આપી આ પ્રાણી જે કીડા કરે છે તેનાથી તને સુખી કેમ કહેવાય ?” વળી પણ પક્ષીઓ પણ વિષયને તો સેવે છે તો તેમાં શું તત્ત્વ છે ? હે સુંદરી ! આ જીવે દેવતાના ભવમાં અસંખ્યાતા વર્ષ સુધી અગણિત વિષયો ભોગવ્યા છે. તે વિષે લોકપ્રકાશમાં કહ્યું છે કે, “કલ્પવાસી દેવતાઓને એકવાર ભોગ ભોગવતાં વે હજાર વર્ષ વહી જાય છે. તેવી રીતે વીજા દેવતાઓને પાંચસો પાંચસો વર્ષ અનુક્રમે ઓછા કરવા એટલે પંચસો વર્ષ જ્યોતિષીને, એક હજાર વ્યંતરને અને પાંચસો વર્ષ ભુવનપતિને એક વાર ભોગ ભોગવતાં વહી જાય છે.”

હે કમલાક્ષી, આ સંસારમાં જે પુષ્પમાળા, ચંદન, તથા સ્ત્રી વિગેરેનું પુદ્ગલજનિત સુખ છે તે નાશવંત છે. અને વીજાના સંયોગથી થયેલું જે સુખ તે વસ્તુતાએ દુઃસ્વરૂપજ છે. કારણ કે તે મનના સંકલ્પથી અને ઉપચારથીજ ઉત્પન્ન થયેલું છે. તે વિષે શ્રીજિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રવણ કહે છે કે, “જેમ આફરો ચડે તથા સંનિપાત રોગ થાય ત્યારે ક્વાથ વિગેરે અસત્ય ઉપચાર કરે તે દુઃસ્વરૂપ થાય છે, તેમ વિષયસુખ તે પ્રમાણે અસત્ય ઉપચાર માત્ર હોવાથી દુઃસ્વરૂપજ છે.” અર્થાત્ વિષયસુખ તે ક્વાથ, તથા ડાંખ દેવાની ચિકિત્સાની જેમ ઉપચારપણે સુખરૂપ લાગે છે, પણ તે દુઃસ્વરૂપ છે. પારમાર્થિક સુખ તો શ્રીસિદ્ધ પરમાત્માનેજ થાય છે. આત્મિક આનંદને રોધ કરનાર સાતાસાતા વેદની કર્મથી ઉપજેલા સંયોગ વિયોગ સ્વભાવવાળા સુખને સુખ-કોણ કહે ! તે વિષે કહ્યું છે કે, સાતા અને અસાતા એ બંને સોનાની ને લોઢાની વેડી પેહેર્યાં તુલ્ય છે. સ્વરૂં સુખતો તે વંન્નેના વિરહથીજ પ્રાપ્ત થાય છે. લોકીક સુખ દેહને ઇન્દ્રિયની અનુકુલતાવડે ગણાય છે પણ વાસ્તવિકસુખ દેહના અભાવથીજ છે. માટે હે મૃગાક્ષી ! દુઃખદાયક વિષયમાં મારું મન રુચિ કરતું નથી તે વિષે કહે છે,

विषस्य विषयाणां च, पश्यतां महदंतरं ।

उपभुक्तं विषं हन्ति, विषयाः स्मरणादपि ॥

“ विष अने विषय ए वे वच्चे मोटुं अंतर छे, विष तो खावाथी मारे छे पण विषयो तो स्मरण मात्रथी मारे छे. ” तेथी हे सुंदरी ! हवे गंगाना जळ जेवुं निर्मळ शील मारे त्रिविधे जन्मपर्यंत रहो. पण आपणे आ वृत्तांत आपणा माता पिताने जणाववो नहीं. छतां तेमांथी ज्यारे कोई आ वृत्तांत जाणे तो पछी आपणे अवश्य दीक्षा लइशुं. आवो निश्चय करी ते दंपती पोताना जीवितनी जेम शीलनुं रक्षण करवा लाग्या. वने जणा रात्रे एक शय्यामां सुवे छे तथापि तेओमांथी कोइने कामोदीपन थतुं नथी. हमेंशां एकांतमां पण तेओ शील गुणनुं वर्णन करता हता. आ प्रमाणे भावचारित्र पाळतां तेमने धनो समय चाल्यो गयो.

अन्यदा विमल नामे कोई केवलीमुनि चंपानगरीमां समोसर्या, तेमनी देशना सांभळीने जिनदास श्रेष्ठीए कहुं के, भगवन्, में एवो अभिग्रह लीधो छे के, मारे चोराशी हजार साधुओने पारणुं कराववुं. आ मारो मनोरथ क्यारे सफल थशे ? केवली बोल्या के. एवा मुमुक्षु साधुओनो एक साथे संगम शरीते थाय, कदि दैवयोगे तेटला साधुओ मळी जाय तोपण आकाशपुष्पनी जेम तेटला शुद्ध अन्न-पाननी सामग्री मळवी ते पण दुर्लभ छे. तेथी हे आद ! तुं कच्छ देशमां जा अने त्यां रहेला विजया अने विजय दंपतीनी भात पाणी विगैरेथी भक्ति कर्य, तेथी तने तेटलुं पुण्य थशे. कहुं छे के “ चोराशी हजार साधुओने पारणुं करावतां जेठलुं पुण्य थाय तेटलुं पुण्य शुद्ध अने कृष्ण पक्षना शीलव्रत धारी एवा दंपतीने भोजन कराववाथी थाय छे. ” आ प्रमाणे सांभळी जिनदासे ते दंपतीनो वृत्तांत पुछवो एटले केवलीए तेने सर्व वृत्तांत कही संभळाव्यो. ते सांभळी जिनदास श्रेष्ठी भक्तियी भरपूर हृदये कच्छ देशमां आव्यो अने ते दंपतीनी अनिर्वाच्य भक्ति करी. तेमज नगरजनोनी आगळ तेमनुं दुश्चर चरित्र प्रगट कर्युं. ते वखते तेमनः मातापिताए पण ते वात जाणी. आवक जिनदास धारेलो मनोरथ पूर्ण करी पोताजे घेर गयो. अने ते दंपती पण प्रतिज्ञा पूर्ण थवाथी दीक्षा लई मुक्तिने प्राप्त थया.

आ प्रमाणे शीलना प्रभावथी ते दंपती मुनियीपण विशेष प्रशंसाने पात्र थयां. तेथी सर्व भव्य प्राणीओए सौभाग्यनां हेतुरूप अने संसारदुःखनुं निवारण करनार शीलव्रतने सर्वदा पाळवुं.

इत्यद्भ्यस्त्रिभिर्नितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य

वृत्तौ चतुर्विधविषये एकोनवतिनमः प्रबंधः ॥ ८९ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૦ મું.

હવે સ્ત્રીઓમાં અનેક દૌષ છે એમ જાણીને આ
ચતુર્થ વ્રત ગ્રહણ કરવું તેવિષે કહે છે.

સ્ત્રીષુ કાપટ્યમૂલેષુ, નરો ધીમાન્ ન વિશ્વસેત્ ॥
વદંત્યન્યં ગૃહંત્યન્યં, તૃપ્તિર્ન વિષયે કદા ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ કપટનું મૂલ એવી સ્ત્રીઓનો બુદ્ધિમાન્ પુરુષે કદિ વિશ્વાસ કરવો નહો. સ્ત્રી
ઓ વીજાને બોલાવે છે અને વળી વીજાને સ્વીકારે છે, તેને કદિપણ વિષયથી
તૃપ્તિ થતી નથી. ” સ્ત્રીઓને વિષયમાં કદિપણ તૃપ્તિ થતી નથી તે ઉપર નીતિ
શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “ સ્ત્રીઓને પુરુષથી વ્રમણો આહાર હોય છે, ચાર ગળી
લજ્જા હોય છે, છ ગળો વ્યવસાય હોય છે અને આઠ ગળો કામ હોય છે ”
આ શ્લોકના ભાવાર્થ ઉપર ભર્તૃહરિ રાજાનું દૃષ્ટાંત છે તે આ પ્રમાણે—

ભર્તૃહરિરાજાની કથા.

અવંતી નગરમાં ભર્તૃહરિ નામે રાજા હતો. તેના રાજ્યમાં મુકુંદ નામે એક
નિર્ધન બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેણે લક્ષ્મી મેલ્લવવાને માટે હરસિદ્ધિ દેવીની આરાધના
કરવા માંડી. દેવીએ સંતુષ્ટ થઈ તેને અલ્પ પુણ્યવાન જાણીને અમર ફલ આપ્યું
અને કહ્યું કે, તારા ભાગ્યમાં અલ્પ પુણ્યને લીધે દ્રવ્ય નથી માટે આ અમર ફલ લે.
આ ફલનું ભક્ષણ કરવાથી તું ઘણું જીવિશ અને શરીરે નિરોગી રહીશ. મુકુંદ તે
ફલ લઈને ઘેર આવ્યો. પછી ફલ खाવાની ઇચ્છા કરતાં તેને વિચાર થયો કે, આ
ફલ મારે खाइને શું કરવું, મારે તો વધારે જિવવાથી ડલટી હાની છે, તેથી જે જગતના
આધારભૂત હોય તેને આપું તો તેની કૃતાર્થતા થાય. આ પ્રમાણે વિચારી તેણે
અવંતીપતિ ભર્તૃહરિને તે ફલ આપ્યું. રાજાએ પોતાની પટ્ટરાણી પિંગલા ઉપર
ઘણી પ્રીતિ હોવાથી તેને આપ્યું અને તેનો સમગ્ર પ્રભાવ જણાવ્યો. રાણીએ
પોતાનો જારપતિ જે હાથીનો મહાવત હતો તેને તેનો પ્રભાવ જણાવીને તે ફલ
આપ્યું. મહાવતે વિચાર્યું કે, મારે વધારે જીવીને શું કરવું છે, માટે મારી પ્રાણપ્રિયા
જે વેશ્યા છે તેને આપું કે જેથી તે મારી ઉપર પ્રસન્ન રહે. આમ વિચારી તેણે
વેશ્યાને આપ્યું. વેશ્યાએ ચિંતવ્યું કે, મારે આ ફલ खाइને શું કરવું છે, માટે આ ફલ
સર્વ પ્રજાના નાથ ભર્તૃહરિને આપું. આમ વિચારી તેણીએ તે ફલ રાજાને આપ્યું

રાજા ભર્તૃહરિષ તે ફઝ ઓઝણી વેશ્યાને પુછ્યું કે, આ ફઝ તને ક્યાંથી મળ્યું ? રાજદંડના ભયથી વેશ્યાએ વથાર્થે હકીકત જગાડી. એટલે રાજાએ હાથીના મહા-વતને બોલાવીને પુછ્યું. તાઢનાદિકના ભયથી તેણે રાણીનું નામ આપ્યું. એટલે રાણીને પુછ્યું, પરંતુ તત્કાલ ભયથી વિહ્વલ બનેલી રાણી કાંઈપણ ઉત્તર આપી શકી નહીં. રાજા સ્ત્રીને અવધ્ય જાણી સંસારની અસારતાવિષે વિચાર કરી આ પ્રમાણે બોલ્યો કે—

યાં ચિંતયામિ સતતં મયિ સા વિરક્તા,
સાપ્યન્યમિચ્છતિ જનં સ જનોન્યસક્તઃ ॥
અસ્મત્કૃતે ચ પરિતુષ્યતિ કાચિદન્યા,
ધિક્ તાંચ તંચ મદનંચ ઇમાંચ માંચ ॥

“જે સ્ત્રીને માટે હું હંમેશાં ચિંતવન કરું છું તે સ્ત્રી મારામાં વિરક્ત છે અને તે બીજા પુરુષને ઇચ્છે છે, તે પુરુષ બીજી સ્ત્રીમાં આસક્ત છે અને તે સ્ત્રી વઢી મારે માટે સંતુષ્ટ થાય છે. માટે તે રાણીને, તે જારને, કામદેવને, આ વેશ્યાને અને મને ધિક્કાર છે.”

સંમોહયંતિ મદયંતિ વિઢંબયંતિ,
નિર્ભર્ત્સયંતિ રમયંતિ વિષાદયંતિ ॥
એતા પ્રવિશ્ય સદયં હૃદયં નરાણાં,
કિં નામ વામનયના ન સમાચરંતિ ॥

“સ્ત્રીઓ મોહ ઉત્પન્ન કરે છે, મદ ચડાવે છે, વિઢંબના કરે છે, તરછોડી નાંખે છે, રમાડે છે અને સેદ કરાવે છે. અહો ! સુંદર નેત્રવાળી સ્ત્રીઓ પુરુષાનો દયાલુ હૃદયમાં પેશીને શું શું નથી કરતી ?” સર્વ કરે છે. આ પ્રમાણે વિચારી રાજા ભર્તૃહરિષ માલવાનું રાજ્ય તુળવત્ છોડી દઈ વ્રત ગ્રહણ કર્યું. અને યોગી સંન્યાસીનો વેપ લઈ પૃથ્વી ઉપર ફરવા લાગ્યો. એક વખતે પૃથ્વીપર ફરતાં ફરતાં તે રાજા કોઈ વનમાં રહેતા તાપસના આશ્રમમાં ગયો. તાપસને નમી આગળ બેઠો. તાપસે રાજા છતાં તેનો અનાદર કયો એટલે રાજાએ વિચાર્યું કે, જરૂર આ કોઈ માયાવી લાગે છે; તેથી છુપીરીતે આની માયાનું અવલોકન કરું. આવું ધારી રાજા એકાંતે છુપો રહ્યો. રાત્રિ પડતાં તે તાપસે પોતાની જટામાંથી એક ઢાબલી કાઢી. તે ઉઘાડીને તેમાં જલની અંજલિ છાંટી એટલે એક સુંદર સ્ત્રી ઉત્પન્ન થઈ. તેની સાથે કામસેવન કરી તે તાપસ સુઈ ગયો. પછી થોડીવારે તે સ્ત્રીએ પોતાની વેળીમાંથી એક ઢાબલી કાઢી અને તેને જઞની અંજલિ છાંટી એટલે તેમાંથી દેવકુમાર જેવો એક

પુરુષ હત્યન્ન થયો. તેની સાથે ભોગ વિલાસ કરી પાછી તે ડાવલી તેને પોતાની વેળીમાં ગોપવી દીધી. પછી તાપસે જાગોને પળ તે સ્ત્રીને ડાવલીમાં ગોપવી દીધી. આ પ્રમાણે તેનું ચરિત્ર પ્રત્યક્ષ જોઈ રાજાએ ચિંતવ્યું કે—

મત્તેમકુંભદલને ભુવિ સંતિ શ્રરા,
કેચિત્ પ્રવંડમ્ભરાજવધેપિ દક્ષાઃ ॥
કિંતુ વ્રવીમિ વલીનાં પુરતઃ પ્રસહ્ય,
કંદર્પદર્પદલને વિરલા મનુષ્યાઃ ॥

“અહો, આ પૃથ્વી ઉપર ઉન્મત્ત હાથીઓના કુંભસ્થલને તોડી પાડનારા શૂરવીરો છે અને પ્રવંડ કેશરીસિંહનો વધ કરનારા વીરો પણ છે પરંતુ મારે તેવા વલ્લવંતોની આગલ આગ્રહથી કેહેવું જોઈએ કે, કામદેવના ગર્વને તોડનારા તો વિરલા મનુષ્યોજ છે.” આ પ્રમાણે વિચારી રાજા ભરૂંહરિ શ્રીપુરનગરના ઉદ્યાનમાં જઈ કોઈ વૃક્ષની નીચે સુઈ ગયો. આ અરસામાં એવું બન્યું કે, તે નગરનો રાજા અપુત્ર મૃત્યુ પામેલો હોવાથી તેના મંત્રીઓએ પાંચ દિવ્ય પ્રગટ કર્યા. તે અહીં સુતેલા રાજાની પાસે આવીને સમા રહ્યા. મંત્રીઓએ નગરજનસાથે ત્યાં આવી રાજાને જગાડ્યો અને રાજ્ય લેવાને કહ્યું. રાજાએ જણાવ્યું કે, મારે રાજ્યનું કાંઈ પણ પ્રયોજન નથી. નગરજનોએ વિનંતિપૂર્વક કહ્યું કે. હે મહારાજ ! આપ આ રાજ્ય સ્વીકારો અને અમોને કૃપા કરીને જીવિતદાન આપો એટલે રાજાએ દયાથી તે રાજ્ય સ્વીકાર્યું અને ત્યાંપૂર્વક રાજ્ય ચલાવવા લાગ્યો. પછી સર્વજનોએ વલાત્કારે પ્રથમના રાજાની એક પુત્રી હતી તે તેને પરણાવી. તે નવયૌવના રાણી એક વસ્ત્રે રાજ મહેલના ગોશમાં બેઠી હતી, ત્યાં કોઈ શ્રેણીનો સુંદર પુત્ર તેના જોવામાં આવ્યો. તેને જોઈ તે વાલાએ કટાક્ષ વાળવડે તેનું હૃદય વાયલ કર્યું. શ્રેણીકુમાર પણ તે રાણીને મઠવા હત્સુક થયો. તેથી તે ઇચ્છા પૂર્ણ કરવાને માટે એક પુરુષના પ્રમાણની અને સહસ્ર દીવાઓની શ્રેણીવાળી એક પોલી દીવી તેણે કરાવી, તેમાં પોતે પેઠો અને સંકેત કરી રાખેલા પુરુષોએ તે દીવી રાજાને મેટ કરી. રાજાએ તે અંતઃપુરમાં મુકાવી. પછી જ્યારે સમય આવ્યો ત્યારે તે તેમાંથી નીકળ્યો અને રાણીની સાથે વિષયભોગ ભોવવી પાછો તેમાં પેશી ગયો. એવી રીતે હમેશાં કરવા લાગ્યો. એક સમયે તેના વસ્ત્રનો દોરો દીવીના કાઠના સાંધાની વહાર રહી ગયેલો તે રાજાના જોવામાં આવ્યો. તેને સ્વેચ્છતાં તે દોરો લાંબો લાગ્યો, એથી તેને તેમાં કોઈ જારપુરુષ છે એવો નિશ્ચય થયો. પણ તે વસ્ત્ર તે કાંઈ બોલ્યો નહીં.

पछी एक दिवसे पोतानी पटराणीने हाथे रसवती करावी पेला योगीने भोजन करवाने निमंत्रण कर्तुं. ते भोजन करवा आव्यो एटले तेनी आगळ छ पत्रावळी मांडी. तापस भोजन करवा वेठो एटले राजाए कहुं के, महाराज ! तमारी जटामां रहेली स्त्रीने बहार काढो. तापसे भयथी तेम कर्तुं. पछी ते स्त्रीने राजाए कहुं के, तुं पण तारी डावलीमांथी पुरुषने काढ. स्त्रीए पण तेम कर्तुं. पछी पोतानी राणीने कहुं, तुं पण आ दीवीमांथी तारा पतिने बहार लाव्य, शामाटे तेने कारागृहमां राख्यो छे ? तेनी साथे भोजन कर्तुं. राणीए पण भयथी तेम कर्तुं. पछी ते सबने भोजनादिवडे संतुष्ट करी अंतरमां ऊग्र वैराग्यने धारण करता राजा भर्तृहरिए सर्व मंत्री अने नगरजनोने घोलावीने जणाव्युं के, आवा विषयने धिक्कार छे. पछी तेवी आयोषणा आखा नगरमां करावी भर्तृहरिराजाए बीजीवार राज्य छोडी दइ निश्चल शील व्रत ग्रहण कर्तुं अने ते एकज व्रतना आराधनथी देवपणाने प्राप्त थया. ए महाराजा भर्तृहरिनो रचेलो वैराग्यशतक ग्रंथ अद्यापि लोकमां विख्यात छे.

“ मृगना जेवा लोचनवाळी स्त्रीओना चरित्र जोइने कयो पुरुष तेनाथी विरक्त न थाय. जुओ ! राजा भर्तृहरिए पण पोताना अमर फळने जोइने योग धारण कर्यो हतो. ”

इत्यद्भ्यदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य
वृत्तौ चतुर्थव्रतविषये नवतितमः प्रबंधः ॥ २० ॥

“ श्री चिंतामणी पार्श्वनाथना महिमावडे अने श्रीविजय सौभाग्य सूरिना प्रसादवडे पोताना गुरुभाई प्रेमविजयने अर्थे श्री विजयलक्ष्मी सूरिए आ उयम कर्यो छे. तेनो छठो स्थंभ सोळ अधिकारवडे पूर्ण थवो.

इति षष्ठः स्तंभः समाप्तः ।

“ वर्षना दिवस जेटला अधिकारवाळा आ ग्रंथने रचतां जे पुण्यनी प्राप्ति थइ होय ते पुण्य-हर्ता कहें छे के—प्रारा कर्मना क्षयमाटे अने महोदयनी प्राप्ति-माटे थाओ. ”

॥ સતમઃ સ્તંભઃ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૧ મું.

વેહ કામદેવથી અતૃપ્ત એવી સ્ત્રીનો ત્યાગ કરનાર
પુરુષ શ્રેષ્ઠ છે, તે કહે છે.

સ્ત્રીનાં કામસ્ય વાંછાસુ, સંતોષો જાયતે નહિં ।

તસ્માન્નાસુ વિરક્તત્વં, મજેત્સ પુરુષોત્તમઃ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“સ્ત્રીઓને કામની ઇચ્છાઓમાં સંતોષ થતો નથી, તેથી સ્ત્રીઓમાં જે વિરક્તપણું રાખે તે પુરુષ ઉત્તમ કહેવાય છે. ”

આ સંબંધને વિષે એક ભિલ્હનો પ્રવંધ છે તે આ પ્રમાણે—

ભિલ્હની કથા.

એક સમયે શ્રીવીરપ્રભુ કૌશાંબી નગરીના ઉદ્યાનમાં સમોસર્યા. તે સ્વયં સાંભળી ચંડપ્રહોતન રાજા અને શતાનીક રાજાની પત્ની મૃગાવતી પ્રમુની દેશના સાંભળવા આવ્યા. ભગવંત દેશના આપવા લાગ્યા. તેવામાં કોઈ ભિલ્હે આવીને પ્રમુને પુછ્યું, કે, યા સા? અર્થાત્ જેહું ધારૂં છું તે તે છે? પ્રભુ બોલ્યા. સા સા. એટલે જે તું ધારે છે તે તે જ છે. આવો જવાવ સાંભળી ગૌતમ ગણધરે પ્રમુને પુછ્યું કે, હે ભગવંત! આ ભિલ્હે આપને શું પુછ્યું અને આપે શું જવાવ દીધો તે અમે કોઈ સમજ્યા નહીં. પ્રભુ બોલ્યા —હે ગૌતમ! સાંભળ. આ ભરતક્ષેત્રમાં ચંપા નામે નગરી છે. તે નગરીમાં અનંગ નામે એક સોની રહેતો હતો. તે અત્યંત કામમૃદ્ધ હોવાથી જે જે રૂપવતી કન્યા દેસે તેને ઘણું દ્રવ્ય સ્વરચીને પણ પરણતો હતો. એમ કરતાં તેને ઘેર પાંચસો સ્ત્રીઓ એકઠી થઈ. તે સર્વને તેણે સરસા આભૂષણો કરાવ્યા હતા, પરંતુ જે દિવસે જેનો વારો હોય તે દિવસે તે સ્ત્રી સુંદર વેષ પહેરી તેનીપરસે આવતી અને તેની સાથે તે સોની ક્રીડા કરતો; વીજી સ્ત્રીઓ તેની આજ્ઞા પ્રમાણે સાધારણ વેષ ધરીને રહેતી હતી. આ પ્રમાણે તેમનો કાલ નિર્ગમન થતો હતો. તેમ કરતાં કરતાં અનુક્રમે એવું થયું કે, વ્યારે તે સોની આડો અવલો જાય ત્યારે વીજી સ્ત્રીઓ હર્ષથી શૃંગાર ધારણ કરવા લાગી, પણ તેવા સ્વત્તમાં કદાપિ જો તે આવી ચડતો તો તે તેમને તાડન કરતો

હતી. આવી રીતે તે ઈર્ષાના ભરપૂર પળાવડે કરીને તે સ્ત્રીઓ ઉપર એવો અવિશ્વાસી થયો કે, તેમાંની કોઈ સ્ત્રીને કોઈને ઘેર ભોજન કરવા પણ મોકલતો નહીં. છેવટે તેમને માટે એક સ્તંભવાળો આવાસ કરાવી તેમાં તેમને રાખી. અને જેમ મૂત પીપલાના સ્થાનને છોડે નહીં, તેમ તે ગૃહદ્વારને નહીં છોડતાં ત્યાંજ વેસી રહેવા લાગ્યો. હત્યાથી દગ્ધ થયેલાંની જેમ તે કોઈને ઘેર જમવા જતો નહીં અને કોઈને પોતાને ઘેર જમવા લાવતો પણ નહીં.

એક વચ્ચે કોઈ મિત્ર તેને આગ્રહ કરી બલાત્કારે ભોજન કરવા પોતાને રે તેડી ગયો. ત્યાં તે પોતાને શત્રુષ્ કારાગૃહમાં નાખ્યો હાથ તેમ માનવા લાગ્યો. આ સમયનો લાગ જોઈ તેની સ્ત્રીઓ હર્ષ પામી અને તત્કાલ તેમને સ્નાન વિલેપન કરી સર્વ અંગે વસ્ત્રામૂષ્ણનો ધારણ કર્યા. પછી પ્રીતિપૂર્વક જેવી તે દર્પણમાં પોતાના રૂપને જોતી હતી તેવામાં તે પિશ્ચાત્તના જેવો ક્રૂર ગૃહપતિ સોની આવી ઘડ્યો. પોતાના ઘરના દ્વારપાસે આવતાંજ સ્ત્રીઓની તેવી ચેષ્ટા જોઈને તે તેમની ઉપર ઘણો ગુસ્તે થયો. ઇટલે તેમાંથી એક સ્ત્રીને તેણે એવી મારી કે તે તત્કાલ યમરાજના ગૃહની અતિથિ થઈ ગઈ. તે દેખાવ જોઈને સર્વ સ્ત્રીઓને એક સાથે મય ઉત્પન્ન થયો, તેથી તત્કાલ તેમને ધિતવ્યું કે, 'આ પાપી આપણને પણ આ સ્ત્રીની જેમ મારી નાલશે, માટે આપણે શુદ્ધ થઈને તેનેજ મારીએ' આવી વિચાર કરીને તે સર્વ સ્ત્રીઓ પોતાના હાથમાં રહેલા દર્પણ દૂરથી તેના પર ફેંક્યા. સમકાલે ચારસો ને નવાણુ દર્પણોના પ્રહારથી તે સોની મૃત્યુ પામ્યો. પછી સર્વ સ્ત્રીઓ પશ્ચાત્તાપ કરી ઘર બાહી તે સોની સાથેજ વહી મૂકી. તે ચારસોને નવાણુ સ્ત્રીઓ પશ્ચાત્તાપ અને અકાંચનિર્જરાથી મૃત્યુ પામી કોઈ અરણ્યમાં ચોર કુલમાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન થઈ. અનુક્રમે તે સર્વ લોકોને છુંટનારા મહાત્મકર થયા. જે સ્ત્રી પહેલાં મરણ પામી હતી, તે કોઈ ગામમાં દરિદ્રી બ્રાહ્મણને ઘેર પુત્રપણે પ્રગટ થઈ. અનુક્રમે તે પુત્ર પાંચ વર્ષનો થયો. પાંચ વર્ષસુધી પેલા સોનીનો જીવ તિર્યંચ યોનીમાં મમી તેજ દરિદ્રી બ્રાહ્મણને ઘેર પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. માતાપિતા પેલા પુત્રને આ વાલિકાનો પાલક કર્યો. તે વાલિકા હંમેશા વધુ રોતી હતી, થોડીવાર પણ રુદન કરવાથી વિરામ પામતી નહીં. એક વચ્ચે તેના બંધુષ્ તેના ઉદર ઉપર હાથ ફેરવવા માંડ્યો. એમ કરતાં તેના મુલ્હાભાગ પર સ્પર્શ થઈ જવાથી તત્કાલ તે રોતી બંધ પડી અને હસવા લાગી. આથી તેના બંધુષ્ તેના રુદનને શાંત કરવાનો તે ઉપાય મેળવ્યો. ત્યારથી જ્યારે તે ઘાલા રુવે કે તે તેની યોની ઉપર પોતાનો હાથ અડાહતો ઇટલે તરતજ તે શાંત થતી. એક વચ્ચે આવી ઉપાય કરતાં તે પુત્રને તેના માતાપિતા પેળી. તેથી તરતજ તેને મારીને ઘર વહાર કાઢી મુક્યો. ત્યાંથી વનમાં જતાં તે પુત્ર પેલા ચારસોને નવાણુ ચોરને મળ્યો, ત્યારથી તેઓ વરાવર પાંચસો થયા.

પેલી વાલા વાલ્યવયધીજ કુલટા થઈ. ઁક વલ્લતે તે વાલા કોઈ ગામે ગઈ હતી. તે દિવસે પેલા ચોરોએ તે ગ્રામ લુટ્યું અને તે વાલાને પકડીને લઈ ગયા. અને સર્વે પ્લીને તેને પોતાની સ્ત્રી કરી. તે ઁકલી સર્વની સાથે ભોગ ભોગવવા લાગી. અન્યદા કેટલાઁક ચોરોએ તેનાપર દયા આવવાથી વિચાર્યું કે, આ વાલા ઁકલી જો સર્વેની સાથે નિરંતર ભોગ ભોગવશે તો જરૂર તે મૃત્યુ પામી જશે. તેથી તેની પ્રીતિને પ્રાટે કોઈ વીજી સ્ત્રી હરી લાવીએ તો ઠીક. આવો વિચાર કરી તે ચોરો ઁક વીજી સ્ત્રીને હરી લાવ્યા. પછી સર્વ ચોરો તે વંને સ્ત્રીઓની સાથે ભોગસુત્ર અનુભવતા કાલ નિર્ગમન કરવા લાગ્યા. કેટલાક દિવસો ગયા પછી પ્રથમની સ્ત્રી કે જે ઘણી કામી હતી તેણે પાશુદ્વિધી વિચાર્યું કે, “ આ વીજી સ્ત્રી મારા કામવિલાસમાં વિભ્ર કરનારી સપત્ની થઈ છે, તો કોઈ ઁપાયવડે હું તેને મારી નાખું તો સારું ” આવો વિચાર કરીને તે તેના છિદ્ર જોવા લાગી. ઁક દિવસે ઁવું વન્યું કે, વધા ચોરો ઘાઢ પાઢવા ગયા, તેથી ઘર નિર્જન થયું ઁટલે તે ઁર્પાલું અને ક્રોધીઁટ પાપી સ્ત્રીએ પેલી સરલ સ્ત્રીને છેતરીને કોઈ ઁંડા કુત્રામાં નાલી દીધી. થોડીવારે પેલા ચોરો ચોરી કરીને આવ્યા અને પુછ્યું કે, તારી સપત્ની વેન ક્યાં મડ છે ? તે વોલી—ક્યાં ગડ તે હું જાણતી નથી. ચોરોએ ચિંતવ્યું કે, જરૂર તે વીચારી મુઘાને આ પાપળીએ મારી હશે. તે સમવે પેલા વિપ્રચોરે વિચાર્યું કે, આ ઁર્મતિ સ્ત્રી મારી વેન તો નહીં હોય ? પળ તે જીરીતે જણાય. જો કોઈ જ્ઞાની આવે તો પુછી જોઈ. આ પ્રમાણે તે ચિંતવતો હતો તેવામાં (શ્રીવીર પ્રભુ કહે છે કે) તેણે અમારું આગમન લોકોપાસેથી સાંભલ્યું. ઁટલે તત્કાલ તે અહિં આવ્યો અને પોતાની વેન સંવંધી પ્રશ્ન કરવામાં લજ્જા આવી તેથી તેણે ગૂઢરીતે પુછ્યું ઁટલે તેનો ઁત્તર પળ અમે ગૂઢરીતે આપ્યો.

આ પ્રમાણે તેનું વૃત્તાંત સંભલાવીને પ્રભુએ કહ્યું કે, હે ભવિપ્રાણીઓ ! આ સંસારમાં પાંચ ઁંદ્રિયો તેને વશ થયેલા પ્રાણીઓને ઘણી ચિંઢવના કરે છે અને ભવોભવ સંસારમાં રલઢાવે છે.

આવા વીર પ્રભુના વાક્ય સાંભળી તે વિધે સંવેગ પામી પ્રભુની પાસે ચારિત્ર લીધું. પછી તે ચોરની પ્લીમાં ગયો. ત્યાં તે વિપ્રમુનિએ પ્રતિવંધ પમાડેલા વીજા ૪૨૨ ચોરોએ પળ તેની પાસે વ્રત ગ્રહણ કર્યું.

અહીં વીરપ્રભુની તથાપ્રકારની વાળી સાંભળી મૃગાવતી વોલી કે, હે સ્વામી ! ચંડપ્રલોતન રાજાની આજ્ઞાથી હું પળ દીક્ષા લઈશ. પછી તેણે ચંડપ્રલોતન રાજાને કહ્યું કે, હે રાજેંદ્ર ! જો મને આજ્ઞા આપો તો હું શ્રીવીરપ્રભુની પાસે વ્રત ધારણ કરું ? પ્રભુના પ્રભાવથી વૈર રહિત થયેલા ચંડપ્રલોતને આજ્ઞા આપી ઁટલે મૃગાવતીએ પોતાના પુત્રને ચંડપ્રલોતન રાજાના ઁત્સંગમાં વેસારી શ્રીવીરપ્રભુનીપાસે

दीक्षा लीधी. ते समये चंडप्रद्योतन राजानी अंगारवती विगेरे आठ स्त्रीओए पण मृगावतीनी साथे दीक्षा लीधी. चंडप्रद्योतन राजाए मृगावतीना पुत्र उदयनने कौ-शांबीना राज्यउपर स्थापित कर्यो अने पोते पोताना अवंतिदेशमां चाल्यो गयो.

पेलो अनंगसेन सोनीनो जीव स्त्रीपणे उत्पन्न थई कामना परवशपणाथी घणा भवोमां परिभ्रमण करशे. ”

“यासा एवा शब्दवडे संदेहेने पुछता एवा चोरने प्रभुए सा सा एवो वृत्तर आप्यो तेथी प्रतिबोध पामी तेणे दीक्षा लई बीजा चोरने प्रतिबोध पमाड्या अने तेओए व्रत ग्रहण कर्युं. ”

इत्यद्भ्यदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य
वृत्तौ चतुर्थव्रतविषये एकनवतितमः प्रबंधः ॥ ९१ ॥

व्याख्यान ९२ मुं.

स्त्रीओ स्वभावथीज बहु कामी होय छे छतां कोई कोई स्त्रीओ स्वीकार करेला व्रतने आपत्तिमां पण छोडती नथो.

आपद्रूधे महत्यग्रौ । नयंति शीलकांचनं ।

नैर्मल्यं याः स्त्रियः काश्चित्ताः स्युः केषां न चित्रदाः ॥ १ ॥

व्याख्या

जे कोई स्त्रीओ आपत्तिरूप मोटा अग्रिमां शीलरूप सुवर्णने निर्मल करे छे, तेवी स्त्रीओ कोने आश्चर्य न पमाडे? आ विषे अंजना सतीनो प्रबंध छे. ते आ प्रमाणे-

अंजनासतीनी कथा.

जंबूद्वीपमां आवेला प्रल्हादन नामना नगरने विषे प्रल्हादन नामे राजा अने प्रल्हादनवती नामे राणी हती. तेमने पवनंजय नामे कुमार हतो. ते समये वैताल्यगिरि उपर अंजनकेतु राजा अने अंजनवती राणीने अंजना नामे पुत्री थई हती. ते यौवनवती यतां तेनुं पाणीग्रहण कराववाने अंजनकेतु राजा अनेक

કુમારોના ચિત્રો પટપર આલેખાવી મંગાવી તેને બતાવતો હતો; તથાપિ કોઈ કુમારના રૂપ ઉપર તેને પ્રીતિ થતી નહોતી. એક વચ્ચે રાજાએ ભવિષ્યદત્ત અને પવનંજય કુમારના રૂપ ચિત્રપટપર આલેખી મંગાવી તેણીને બતાવ્યા. વંને કુમારના કુલ, શીલ, વલ્લ અને રૂપ સુંદર જોઈ તે ચિત્રો તેણે પોતાની પાસે રાખ્યા.

એક વચ્ચે રાજા અંજનકેતુ મંત્રીઓની સાથે તે કુમારોના ગુણ વિગેરેનો વિચાર કરવા લાગ્યો. તેણે મુખ્ય મંત્રીને પૂછ્યું, કે આ વંને કુમારમાં વિશેષ કોણ છે? મંત્રીએ કહ્યું “ મહારાજ ! ભવિષ્યદત્ત કુમારમાં જોકે ઘણા ગુણો છે તથાપિ શ્રી-ભગવંતે કહ્યું છે કે, તે ભવિષ્યદત્ત અઢાર વર્ષની વયે મોક્ષ પામશે, તેથી એ આપણી કન્યાને યોગ્ય વર નથી. પણ સર્વ રીતે આ પવનંજય કુમારજ યોગ્ય છે. ” આ પ્રમાણે મંત્રીના કહેવાથી રાજાએ તેની સાથે અંજનાના લગ્ન નિર્ધાર્યા.

આ સ્વર પવનંજય કુમારને યતાં તે કૃષ્ણદત્ત નામના પોતાના મિત્રને સાથે લઈ અંજનાનું લાવણ્ય તથા તેનો પ્રેમ જોવા માટે ત્યાં આવ્યો. વંને નીલ વસ્ત્ર ધારણ કરી રાત્રે ગુપ્ત રીતે શ્વસુરગૃહના અંતઃપુરમાં દાખલ થયા. ત્યાં મધુર આલાપ થતો સાંભળવામાં આવ્યો. કોઈ સહી અંજનાને કહેવા લાગી-સ્વામિની ! તમે છેવટે જે બે કુમારોના ચિત્ર જોયા હતા, તેમાં જે ભવિષ્યદત્ત છે તે ગુણોથી અધિક અને ધર્મજ્ઞ છે, પણ તે અલ્પ આયુષ્યવાળો છે એવું જાણી તેને છોડી દીધો છે; અને વીજો પવનંજય દીર્ઘાયુ હોવાથી તેની સાથે આપનો સંબંધ થયો છે તે સાંભળી અંજના બોલી, “ સહી ! અમૃતના છાંટા થોડા પણ મીઠા અને દુર્લભ હોય છે. અને વિષ હજાર ભાર હોય તોપણ તે કશા કામનું હોતું નથી. ” તે સાંભળી પવનંજય કુમાર તેના ઉપર ક્રોધાયમાન થઈ ટૂંકા સમયમાં તેને મારવા તૈયાર થયો. તેને મિત્રે વાર્યો અને કહ્યું, મિત્ર ! આ વચ્ચે રાત્ર છે, આપણે પારકે ઘેર આવ્યા છીએ, વહી આ કુમારી કન્યા છે, જ્યાંસુધી તેને તમે પરણી નથી ત્યાંસુધી તે પરકીયા છે, તેથી તેને હણવી યોગ્ય નથી. પછી તે વંને ત્યાંથી પોતાને સ્થાનકે ચાલ્યા ગયા. ત્યારથી પવનંજય તેની ઉપર અત્યંત સ્વેદ વહન કરવા લાગ્યો.

પછી તેની સાથે પાણી ગ્રહણ કરવાને તે ઇચ્છતો નહીં હતો, તથાપિ તેના પિતા વિગેરેએ તેને માંડમાંડ સમજાવીને તેને પરણાવ્યો. પરંતુ ચોરી મંડપમાં પવનંજય કુમારે રાગથી તેના મુખ સામું પણ જોયું નહીં અને પરણ્યા પછી પણ તેણીને તેણે બોલાવી નહીં. આથી તે નિરંતર દુઃસ્વી સ્થિતિને અનુભવવા લાગી. ઘણા ઉપાયે પણ તેને મર્ત્તાનું સુખ પ્રાપ્ત થયું નહીં. એવી રીતે વાર વર્ષ વીતી ગયા.

એ અવસરે પ્રતિવાસુદેવ રાવણ વરુણ વિદ્યાધરને સાધવા ગયો હતો. ત્યાંથી તેનો એક દૂત પ્રહ્લાદન રાજાને બોલાવવા માટે આવ્યો. પ્રહ્લાદન રાજાને ત્યાં જવા તૈયાર થતા જોઈ પવનંજય તેમનું નિવારણ કરી, તેમની આશીર્વાદ લઈ, દટ્ટિ માર્ગે રહેલી અંજનાની સામું પળ જોયા વગર ત્યાંથી ચાલી નિકળ્યો. પ્રયાણ કરતાં માર્ગે માનસસરોવર આવ્યું ત્યાં પડાવ કર્યો. ત્યાં કમલવનને વિકાશ પામેલું જોઈ તે આનંદ પામ્યો. રાત્રીએ એક ચક્રવાક પક્ષીની સ્ત્રીને કરુણસ્વરે વિલાપ કરતી તેણે સાંભળી તે આ પ્રમાણે:—

આયાતિ યાતિ પુનરેતિ પુનઃ પ્રયાતિ ।

પદ્માંકુરાણિ વીતનોતિ ધુનૌતિ પક્ષૌ ॥

ઉન્માદતિ ભ્રમતિ કુંજતિ મંદમંદં ।

કાંતા વીયોગ વિધુરા નિશિ ચક્રવાકી ॥ ૧ ॥

તે સૂચવતી હતી કે, “પતિના વીયોગથી આતુર એવી આ ચક્રવાકી રાત્રીને વિષે આવે છે, જાય છે, ફરીવાર આવે છે, કમલના અંકુરને તાળે છે, પાંચો ફફડાવે છે, ઉન્માદ કરે છે, ભમે છે અને મંદમંદ બોલે છે.” આ પ્રમાણે સાંભળી તેણે પોતાના મિત્ર ઋષભદત્તને તેનું કારણ પૂછ્યું, ઇચ્છે તે બોલ્યો કે—મિત્ર! દેવયોગે આ પક્ષીઓને રાત્રે વીયોગજ થાય છે. આ પક્ષિણી આમ પોકાર કરતી કરતી મૃતપ્રાય થઈ જશે અને પ્રાતઃ કાલ પડશે ઇચ્છે તેનો પતિ ડ્યારે તેને મળશે ત્યારે પાછી તે નવીન દેહવાળી થશે.

આ વચ્ચે અંજનાનું પૂર્વે વાંધેલું ભોગાંતરાય કર્મ ક્ષીણ થઈ ગયું, તેથી પવનંજયના મનમાં તત્કાલ એવો વિચાર આવ્યો કે, અરે! મારી પત્ની અંજનાને છોડ્યા મને વાર વર્ષ વીતી ગયા છે તો તે વીચારીના તે વર્ષો શી રીતે વ્યતીત થયા હશે? માટે ચાલ અહીંથી એકવાર પાછો ઘેર જઈ તેને મળી આવું. આમ વિચારી કુમાર રાત્રે ગુપ્ત રીતે પાછો ઘેર આવ્યો અને તે દિવસેજ રુતુસ્નાતા થયેલી અંજનાને તેણે પ્રેમપૂર્વક ભોગવી. પછી પોતાના નામથી અંકિત મુદ્રિકા તેને નિશાની માટે આપી તે પાછો પોતાના કટકમાં આવ્યો. તેના ગયા પછી અનુક્રમે અંજનાને ઊદર વૃદ્ધિ થતાં તેના પર કલંક આવ્યું. તેણીએ પોતાના પતિના નામથી અંકિત મુદ્રિકા બતાવી, તથાપિ તે કલંક ઓતર્યું નહીં. અને તેને એક દાસીની સાથે ગૃહની બહાર કાઢી મુકી. ત્યાંથી નિકળીને તે પોતાના પિતાને ઘેર આવી, પરંતુ ત્યાં પણ કલંકની વાર્તા જાણીને તેણે રાક્ષી નહીં ઇચ્છે તેણીએ માત્ર એક દાસી સાથે વનમાં ભટકવા માંડ્યું. પૂર્ણ માસ થતાં તેણે એક પુત્રને જન્મ આપ્યો, અને મૃગવાલની જેમ તે તેનું પાલન કરવા લાગી.

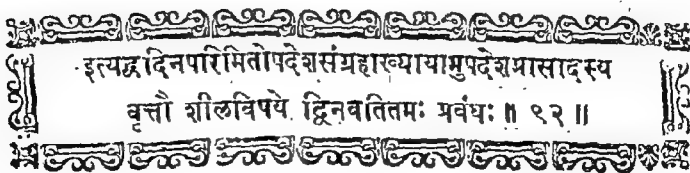
એક વખતે દાસી જલ લેવા ગઈ હતી. ત્યાં તેણે માર્ગમાં એક મુનિને કાર્યોત્સર્ગે રહેલા જોયા. તેણે અંજનાને તે વાત કરી એટલે અંજના તેની પાસે જઈ નમસ્કાર કરીને ઘેઠી. મુનિએ કાર્યોત્સર્ગ પારી ધર્મદેશના આપી. તે સાંભળી અંજનાએ પોતાને પહેલા દુઃખનું કારણ પુછ્યું. મુનિએ અવધિગ્નાનથી તેનો પૂર્વભવ જણાવ્યો કે, હે અંજના ! કોઈ ગામમાં એક ધનવાન શ્રેષ્ઠીની તું મિથ્યાત્વી સ્ત્રી હતી તારે એક વીજી સંપત્તી હતી તે પરમશ્રાવિકા હતી. તે પ્રતિદિન જિન પ્રતિમાની પૂજા કરીને પછી ભોજન લેતી હતી. તું તેની ઉપર દ્વેષ ધારણ કરતી સતી હંમેશા તેના અપવાદ દર્શાવતી અને તેના મર્મનું ઝડપાટન કરતી હતી. એક વખતે તેં તેની જિન પ્રતિમાને કચરામાં સંતાડી દીધી. તેથી જિનપૂજા કર્યા વગર તેણીએ મૂલ્યમાં જલ્લ પળ નાણું નહીં, પણ તે ઘણી આકુલ વ્યાકુલ થઈ ગઈ. એટલે તેણે જેને તેને પ્રતિમા વિષે પુછવા માંડ્યું. તેવામાં કોઈએ કચરામાં રહેલી પ્રતિમા વતાવવા માંડી, પણ તેં વતાવવા ન દેતાં તેની ઉપર ધુલ નાખી. એવી રીતે વાર મુહૂર્ત સુધી રાખતાં જ્યારે તે ઘણી દુઃખી થઈ, ત્યારે તેં દયા લાવી તેને પ્રતિમા લાવી આપી. તે પાપથી તારે તારા પતિ સાથે વાર વર્ષનો વિયોગ થયો હતો. હવે તે કર્મ ક્ષીણ થવાથી તારો મામો અહીં આવી તને પોતાને ઘેર લઈ જશે ત્યાં તારો સ્વામી પણ તને મળશે. આ પ્રમાણે મુનિ કહેતા હતા તેવામાં એક વિદ્યાધર ઉપર થઈને જતો હતો તેનું વિમાન ત્યાં સ્વલિત થયું. વિદ્યાધરે તેનું કારણ જાણવા નીચે જોયું ત્યાં પોતાની ભાણેજ અંજનાને તેણે ઓઢાવી. એટલે તત્કાલ નીચે ઉતરી દાસી અને પુત્ર સહિત તેને પોતાના વિમાનમાં બેસાડી આકાશમાર્ગે ચાલ્યો.

અંજનાનો બાલક ઘણો ચપલ અને ઉગ્ર પરાક્રમી હતો. તેથી ચાલતા વિમાનની ઘુઘરીઓનો નાદ સાંભળી તે બાલકને ઘુઘરી લેવાનું કૌતુક થયું, તેથી તેણે ઘુઘરી લેવા ચપલતાથી આગલ આગલ હાથ લંબાવવા માંડ્યો. એમ કરતાં અકસ્માત્ વિમાનમાંથી નીચે પડી ગયો. આ જોઈ અંજનાને મહા દુઃખ ઉત્પન્ન થયું. તેણે આક્રંદ સ્વરે રુદન કરવા માંડ્યું કે, “અરે પ્રભુ, આ શો ગજવ! અરે હૃદય! શું તું વજ્રથી ઘડા-ઈલું છે ! અથવા વજ્રના જેવું છે ? કે પતિના વિયોગે પણ તું સ્વંડે સ્વંડ થઈ ગયું નહીં.” આ સાંભળી તેની પછવાડે તેનો મામો મમિષા જતર્યો. તેણે શિલાના ચર્મ (રેતી)

तैयार थयो. ते समये तेना मित्र ऋषभदत्त कहुं, सखे, जो त्रण दिवसमां अंजनाने न लावुं तो पछी तारे अवश्य चितामां वळवुं. आ प्रमाणे कही तेनुं निवारण करी ऋषभदत्त विमानमां बेसी आकाशमार्गे परिभ्रमण करतां त्रीने दिवस सूर्यपुरे आवी पहोंच्यो. त्यां उपवनमां स्त्रीओनी तथा बालकोनी गोष्टी थती तेणे सांभळी. ते वखते कोइ बालके कहुं, मित्रो! अहीं अंजना नामे कोइ सुंदरी पुत्र सहित आवेली छे. ते आपणा राजा सूर्यकेतुनी सभामां दररोज आवे छे. आवा शब्दो अकस्मात् सांभळी ऋषभदत्त हर्ष पाम्यो अने तत्काल तेने आवीने मळ्यो. अंजना तेने जोई लज्जाथी नम्र मुख करीने पोताना मामानी पाछळ उभी रही. ऋषभदत्त पासेथी पतिना दिग्विजयनी तेमज तेना विरह व्याकुळपणानी वार्त्ता सांभळी त्यां जवाने उत्सुक थई. पछी तेणे मामानी आज्ञा लीथी. विद्याधरे पण पुत्र सहित तेने सोंपी एटले ऋषभदत्त तेने लई वेगथी पवनंजयना नगरमां आव्यो. तेना आव्याना खबर सांभळी पवनंजय घणो हर्ष पाम्यो, अने मोटा उत्सवथी तेणे स्त्री पुत्रने नगर प्रवेश कराव्यो. सर्व लोको पण परम आनंद पाम्या.

पवनंजय अने अंजना वक्ने दंपतीने प्रतिदिन प्रीतिमां वृद्धि थवा लागी. ते पुत्रनुं नाम तेमणे **हनुमान्** पाड्युं. ते अतुल बलवान् थयो. एक वखते वीशमा तीर्थंकर श्रीमुनिसुवत स्वामीना तीर्थना कोई मुनिओ त्यां पधार्या. तेमनी देशना सांभळी पवनंजय अने अंजनाए वैराग्य पापी दीक्षा लीथी. पछी महावीर श्रीहनुमान राजा थयो. ते अति हठीलो अने वाचाळ हतो. तेथी ते श्रीरामचंद्रनी सेनानो अध्यक्ष तथा महाबलवान् थयो. पवनंजयमुनि अने सती अंजना साध्वी निरतिचार व्रतने पाली स्वर्गे गया.

“आ प्रमाणे सती अंजनानुं सुंदर चरित्र सांभळी तेने हृदयमां धारण करीने भन्य प्राणीओए शीलना सुगंधथी हृदयने सुगंधी करवुं.”

व्याख्यान ९३ सुं.

हवे स्त्रीओना अंग जोईने मोह पामे छे तेओने शिक्षा आपे छे,

वामांगीनां मुखादीनि, किंवीक्ष्य वीक्ष्य दृष्यसि ।

क्षणं हर्षमिषादत्ते, श्वभ्रादिषु रुजं पराम् ॥ १ ॥

व्याख्या

“अरे मूर्ख ! सुंदरस्त्रीओना मुखविगेरे जोईने तुं गुं हर्ष पामे छे ? ते क्षणवार हर्ष आपवाना मिषयी नरकादिकमां महा मोटी पीडाने आपे छे.” आ विषे एवीं भावना करवी के कवि स्त्रीना मुखने चंद्रनी उपमा आपे छे, पण ते श्लेष्म अने थुंका विगेरे नित्य वस्तुओधी भरपूर छे. अने ते मुख रत्नप्रभादि नारकीना प्रयाणनुं मुख छे. स्त्रीना कालां केशनी वेणी मोक्षमार्गे जतां आडी सर्पणीरूप छे. तेनो सुंदर सीमंत (सैंथो) सीमंत नामना नरकावासने आपनार छे. तेनी नासिका स्वर्गनी नाशिका (नाशकरनारी) छे. स्त्रीना विवाधरनुं पान करनार पोताने सर्वस्व मल्लेहुं माने छे; पण तेथी क्षणे क्षणे यमराज तेनुं आयुष्य पीवे छे ते जाणतो नथी. मूढ कामी तेना कुचकुंभने आलिंगन करी सुवे छे, पण ते तेनाथी यनारी कुंभीपाकनी वेदनाने झूली जाय छे. अज्ञ माणस स्त्रीने मुजानुं आलिंगन दइने सुवे छे अने तेमां बहु सुख माने छे, पण गर्भनी वेदना अने योनिमांथी नीकलतां थयेलां दुःखनुं तेने विस्मरण थइ जाय छे. आ सर्वनो विचार करीने जे वामांगीनो त्याग करे तेने खरेखरो विवेकी समजवो. कहुं छे के,—

दर्शनात् स्पर्शनात् श्लेषात् या हंति समजीवीत ।

हेयोग्रविषनागोव, वनिता सा विवेकीभिः ॥ १ ॥

“जे स्त्री दर्शनथी, स्पर्शथी अने आलिंगनथी समतारूप जिवितने हणे छे, ते सर्पिणी जेवी स्त्री विवेकी पुरुषोए तजी देवा योग्य छे.” स्त्रीओना संसर्गथी थतुं दुःख तो सिंहादिकना संबंधथी थता दुःखथी पण अधिक छे. कहुं छे के,—

निरंकुशा नरे नारी, तत्करोत्यसमंजसा ॥

यत्क्रुद्धा सिंहशार्दुलाः, व्याला अपि न कुर्वते ॥

“निरंकुश खयेली स्त्री पोताना पुरुषउपर जे अघटित आचरे छे तेनुं क्रोधी थयेला सिंह, शार्दुल के सपों पण आचरता नथी.” आ विषे सुकुमालिका स्त्रीनो प्रबंध छे ते आ प्रमाणे—

१ रुद्रं महत्-इत्यपि पाठः-तेनो अर्थ-महा रुद्रन करारि

सुकुमालिकानी कथा.

चंपापुरीमां जितशत्रु नामे राजा हतो. तेने यथार्थ नामवाली सुकुमालीका नामे राणी हती. राजा जितशत्रु तेनापर एटलो बधो आसक्त हतो के, ते राज्यादिकनी पण चिंता करतो नहीं. आवी राजानी वर्त्तणुकथी प्रधानवर्ग राजाने स्त्री सहित मदिरापान करावी अरण्यमां तजिदीधो अने तेना पुत्रने राज्यउपर बेसाया. ज्यारे मय्नो नीसो उतरी गयो त्यारे ते बने राजाराणी विचार करवा लाग्या. अरे, आपणे अहिं क्यांथी ! आपणी महा कोमळ शय्या क्यां गई ! आपणा राज-वैभवनुं शुं थयुं ! आम विचारतां बने त्यांथी आगळ चाल्या. थोडे दूर जतां सुकुमालिकाने तृषा लागी. तेना कंठ अने ताळु सुकाइ गया. तेणे राजाने कह्युं, स्वामी ! मारा जिवितने बचाववा जळ लावी आपो. राजा जळ लाववाने गयो पण कोई ठेकाणे जळ जोवामां आव्युं नहीं. पछी खाखराना पत्रनो पडीओ करीं तेमां पोताना बाहुनी नसमांथी रुधिर काढी ते पडीओ पूर्ण भयो. ते लावी राणीने कह्युं के, प्रिये ! आ खावोचीआनुं जळ अती मलीन छे तेथी नेत्र मींचीने पी जा, राणीए तेम करीने पान कर्युं. पछी क्षणवारे ते बोली-स्वामी ! मने क्षुधा बहुत लागी छे. तेथी राजाए दूर जइ छरीवडे पोताना साथळनुं मांस छेदी तेने अग्रिमां पकावी राणीने पासे मुक्युं अने पक्षीनुं मांस कही तेणीने खवराव्युं. अनुक्रमे त्यांथी कोई देशमां आवी पोताना आभूषणो बेची कांडक व्यापार करीने राजा तेनुं पोषण करवा लाग्यो.

एक वखते राणीए कह्युं, स्वामी, ज्यारे तमे व्यापार करवा बहार जाओ छो त्यारे हुं एकली घरमां रही शकती नथी. आवां वचन सांभळी राजाए एक पांगला माणसने चोकीदार तरीके घरपासे राख्यो. ते पांगला माणसने कंठ घणो मधुर हतो, तेथी राणी मोह पामो अने तेने स्वामी तरीके स्विकार्यो. तयारथी सुकुमालीका पोताना पतिने मारवाना छिद्रो जोवा लागी. एक वखते राजा राणीने लईने वसंतऋतुमां जलक्रीडा करवा माटे गंगातटे गयो. राजाए मधुपान कर्युं. ज्यारे राजा वेभान थयो त्यारे राणीए तेने गंगाना प्रवाहमां बहेतो मुकी दीषो. पछी राणी सुकुमालिका पेला पांगलाने स्वेच्छाथी गायन करावती कांधउपर वेसारी भीख मागती भमवा लागी. ते जोई लोको तेने पुछवां लाग्या के, आ कोण छे ? त्यारे ते कहेती के, मारा मातापिताए आवो पति जोयो छे, एथी तेने स्कंध उपर वहन करूं छुं.

अहिं जितशत्रु राजाने गंगामां तणाता एक काष्ठ प्राप्त थयुं. तेनायोगे ते तरीने बहार नीकल्यो अने नदी कीनारे कोई एक वृक्षनी तले सुई गयो. ते समये

વ્યાખ્યાન ૯૩ મું.

હવે સ્ત્રીઓના અંગ જોઈને મોહ પામે છે તેઓને શિક્ષા આપે છે,

વામાંગીનાં મુખાદીનિ, કિંવીક્ષ્ય વીક્ષ્ય દૃષ્યસિ ।

ક્ષણં હર્ષમિષાદત્તે, શ્વભ્રાદિષુ રૂઝં પરામ્ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ અરે મૂર્ખ ! સુંદરસ્ત્રીઓના મુખવિગેરે જોઈને તું શું હર્ષ પામે છે ? તે ક્ષણવાર હર્ષ આપવાના મિષથી નરકાદિકમાં મહા મોટી પીડાને આપે છે. ” આ વિષે એવી ભાવના કરવી કે કવિ સ્ત્રીના મુખને ચંદ્રની ઉપમા આપે છે, પણ તે શ્લેષ્મ અને થુંક વિગેરે નિયમ વસ્તુઓથી ભરપૂર છે. અને તે મુખ રત્નપ્રભાદિ નારકીના પ્રયાણનું મુખ છે. સ્ત્રીનાં કાલાં કેશની વેળી મોક્ષમાર્ગે જતાં આડી સર્પણીરૂપ છે. તેનો સુંદર સીમંત (સૈંથો) સીમંત નામના નરકાવાસને આપનાર છે. તેની નાસિકા સ્વર્ગની નાશિકા (નાશકરનારી) છે. સ્ત્રીના વિવાધરત્ન પાન કરનાર પોતાને સર્વસ્વ મલ્લેલું માને છે; પણ તેથી ક્ષણે ક્ષણે યમરાજ તેનું આયુષ્ય પીવે છે તે જાણતો નથી. મૂઢ કામી તેના કુચકુંભને આલિંગન કરી સુવે છે, પણ તે તેનાથી થનારી કુંભીપાકની વેદનાને મૂલી જાય છે. અજ્ઞ માણસ સ્ત્રીને મુજાનું આલિંગન દઈને સુવે છે અને તેમાં વહુ સુખ માને છે, પણ ગર્ભની વેદના અને યોનિમાંથી નીકળતાં થયેલાં દુઃખનું તેને વિસ્મરણ થઈ જાય છે. આ સર્વનો વિચાર કરીને જે વામાંગીનો ત્યાગ કરે તેને સ્વેચ્છાથી વિવેકી સમજવો. કહ્યું છે કે,—

દર્શનાત્ સ્પર્શનાત્ શ્લેષાત્ યા હંતિ સમજીવીતં ।

હેયોગ્રવિષ્ણનાગોવ, વનિતા સા વિવેકીભિઃ ॥ ૧ ॥

“ જે સ્ત્રી દર્શનથી, સ્પર્શથી અને આલિંગનથી સમતારૂપ જિવિતને હણે છે, તે સર્પિણી જેવી સ્ત્રી વિવેકી પુરુષોએ તજી દેવા યોગ્ય છે. ” સ્ત્રીઓના સંસર્ગથી થતું દુઃખ તો સિંહાદિકના સંવંધથી થતા દુઃખથી પણ અધિક છે. કહ્યું છે કે,—

નિરંકુશા નરે નારી, તત્કરોત્યસમંજસા ॥

યત્ક્રુદ્ધા સિંહશાર્દુલાઃ, વ્યાલા અપિ ન કુર્વતે ॥

“ નિરંકુશ કચેલી સ્ત્રી પોતાના પુરુષઉપર જે અવટિત આચરે છે તેનું ક્રોધી થયેલા સિંહ, શાર્દુલ કે સર્પો પણ આચરતા નથી. ” આ વિષે સુકુમાલિકા સ્ત્રીનો પ્રવંધ છે તે આ પ્રમાણે—

૧ રુદં મહત્-ઇત્યપિ પાઠઃ-તેનો અર્થ-મહા રુદન કરાવે છે.

सुकुमालिकानी कथा.

चंपापुरीमां जितशत्रु नामे राजा हतो. तेने यथार्थ नामवाली सुकुमालीका नामे राणी हती. राजा जितशत्रु तेनापर एटलो बधो आसक्त हतो के, ते राज्यादिकनी पण चिंता करतो नहीं. आवी राजानी वर्त्तणुकथी प्रधानवर्गे राजाने छी सहित मदिरापान करावी अरण्यमां तजिदीधो अने तेना पुत्रने राज्यउपर बेसार्यो. ज्यारे मय्यनो नसो उतरी गयो त्यारे ते वने राजाराणी विचार करवा लाम्या. अरे, आपणे अहिं क्यांथी ! आपणी महा कोमळ शय्या क्यां गई ! आपणा राज-वैभवनुं शुं थयुं ! आम विचारतां वने त्यांथी आगळ चाल्या. थोडे दूर जतां सुकुमालिकाने तृषा लागी. तेना कंठ अने तालु सुकाइ गया. तेणे राजाने कह्युं, स्वामी ! मारा जिवितने बचाववा जळ लावी आपो. राजा जळ लाववाने गयो पण कोई ठेकाणे जळ जोवामां आव्युं नहीं. पछी खाखराना पत्रनो पडीओ करीं तेमां पोताना बाहुनी नसमांथी रुधिर काढी ते पडीओ पूर्ण भयीं. ते लावी राणीने कह्युं के, प्रिये ! आ खावोचीआनुं जळ अती मलीन छे तेथी नेत्र मीचीने पी जा. राणीए तेम करीने पान कर्युं. पछी क्षणवारे ते बोली-स्वामी ! मने क्षुधा बहु लागी छे. तेथी राजाए दूर जइ छरीवडे पोताना साथळनुं मांस छेदी तेने अग्निमां पकावी राणीने पासे मुक्युं अने पक्षीनुं मांस कही तेणीने खवराव्युं. अनुक्रमे त्यांथी कोई देशमां आवी पोताना आभूषणो बेची कांडक व्यापार करिने राजा तेनुं पोषण करवा लाग्यो.

एक वखते राणीए कह्युं, स्वामी, ज्यारे तमे व्यापार करवा बहार जाओ छो त्यारे हुं एकछी घरमां रहीं शकती नथी. आवां वचन सांभळी राजाए एक पांगला माणसने चोकीदार तरीके घरपासे राख्यो. ते पांगला माणसनो कंठ घणों मथुर हतो, तेथी राणी मोह पामी अने तेने स्वामी तरीके स्विकार्यो. त्यारथी सुकुमालीका पोताना पतिने मारवाना छिट्रो जोवा लागी. एक वखते राजा राणीने लईने वसंतऋतुमां जलक्रीडा करवा माटे गंगातटे गयो. राजाए मधुपान कर्युं. ज्यारे राजा बेभान थयो त्यारे राणीए तेने गंगाना प्रवाहमां बहेतो मुकी दीधो. पछी राणी सुकुमालिका पेला पांगलाने स्वेच्छाथी गायन करावती कांधउपर बेसारी भीख मागती भमवा लागी. ते जोई लोको तेने पुछवा लाग्या के, आ कोण छे ? त्यारे ते कहेती के, मारा मातापिताए आवो पति जोयो छे, एथी तेने स्कंध उपर बहन करुं छुं.

अहिं जितशत्रु राजाने गंगामां तणाता एक काष्ठ प्राप्त थयुं. तेनायोगे ते तरीने बहार निकल्यो अने नदी कीनारे कोई एक वृक्षनी तले सुई गयो. ते समये

ત્યાં સમીપે આવેલા કોઈ નગરનો રાજા અપુત્ર ગુજરી ગયો, તેથી તેના મંત્રીઓ પંચદિવ્ય કર્યા. તે ત્યાં અર્ધીને ડાખી રહ્યા એટલે રાજાને જાગૃત કરી મંત્રીઓ તેને રાજ્ય ઉપર બેસાડ્યો. દૈવયોગે પેલી સુકુમાલિકા પંચુને લઈને તેજ નગરમાં આવી ચઢી તે બંને સતીપણથી અને ગતિમાધુર્યથી તે નગરમાં વિખ્યાત થયા. તે વિખ્યાતી સાંભળી રાજાએ તેમને પોતાની પાસે બોલાવ્યા. તેને જોતાંજ રાજાએ ઓલખી લીધા. તેથી તત્કાલ તે બોલ્યો કે, હે વાઈ ! આવા વિભત્સ પાંગલાને ડપાડીને તું કેમ ફરે છે ? તે બોલી માતાપિતાએ જેવો પતિ આપ્યો હોય તેને સતીઓએ ઇંદ્રના જેવો માનવો. તે સાંભળી રાજા બોલ્યો—હે પતિવ્રતા ! તને ધન્ય છે. પતિના વાહનું રુધિર પીધું અને સાથઠનું માંસ खाધું તોપણ છેવટે ગંગાના પ્રવાહ માં નાસ્તી દીધો. અહો, કેવું તારું સતીપણું ! આ પ્રમાણે કહી તે ન્યાયી રાજાએ સ્ત્રીને અવધ્ય જાણી પોતાના દેશની હૃદયાર કરી. અને આવું પ્રત્યક્ષ સ્ત્રીચરિત્ર જોઈ તેણે સર્વ સ્ત્રીઓનો ત્યાગ કરવારુપ મહાવ્રત લીધું.

“સુકુમાલિકાનું ચરિત્ર જોઈ જિતશત્રુ રાજા વિષય સુખથી વિરક્ત થયો અને કામ ક્રોધાદિ શત્રુઓનો જય કરી તેણે પોતાનું જિતશત્રુ નામ સાર્થક કર્યું.”

इत्यद्भुतदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य
वृत्तौ स्त्रीत्यागविषये त्रिनवतितमः प्रबंधः ॥ ९३ ॥

વ્યાખ્યાન ૯૪ મું.

સ્ત્રીજાતિ અનેક ગુણની હાનિ કરે છે તે કહે છે.

ગુણિનાં ગુણતોશ્રંશં કર્તુ કૂટં રચેદ્વહુ ।

યા સા સ્ત્રી પરિહર્ત્તવ્યા વિઘ્નકર્ત્રી શુભે પથિ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“જે સ્ત્રી ગુણી પુરુષોને ગુણમાંથી અટકાવવા વહુ કપટ રચે છે તેવી સ્ત્રીને શુભ માર્ગમાં વિઘ્ન કરનારી જાણી દૂરથી છોડી દેવી.” લૌકિકમાં ગુણી પુરુષો શંકર વિગેરે કહેવાય છે. તેને તેમની સ્ત્રીએ મીલડીનેરુપે મોહિત કર્યા હતા. તે સ્ત્રીના વચનથી નૃત્ય કરતા શંકર દેવતાને હાસ્ય કરવા યોગ્ય બન્યા હતા. સેવાઠ અને જલમાત્રના આધાર વડે નિર્વાહ કરનારા તાપસો પણ સ્ત્રીઓના વિલાસથી શ્રાંત થઈ શીલઅટ થયેલા છે. તે વિષે તેમના શાસ્ત્રમાં કહેવાય છે કે,—

सुगुप्तानामपि प्राय, इंद्रियाणां न विश्वसेत् ॥

विश्वामित्रोपि सोत्कंठः, कंठे जग्राह मेनका ॥ १ ॥

“ इंद्रियो भले प्रकारे मोपवेली होय तोपण तेनो विश्वास करवो नहीं. कारणके विश्वामित्र जेवाए पण उत्कंठित थईने मेनकाने कंठवडे ग्रहण करी हती. ” ते विषे नचि प्रमाणे कथा छे.

महाशय विश्वामित्र सूफक फळ अने जळनो आहार करी सूर्यसामे नेत्र राखी पस्या करता हता. तेथी तेमनामां नबुं स्वर्ग वसाववानी शक्ति उत्पन्न थई हती. मा खबर इंद्रने थवाथी तेणे तेमने तपथी भ्रष्ट करवा मेनकाने त्यां मोकली. मेनकाना विविध विलासथी मुनि ध्यान भ्रष्ट थया अने तीव्र अनुरागवडे तेने भोगवी. चेरकाल ध्यानभंग स्थितिमां रहेतां पाछुं चैतन्य प्राप्त थवाथी जाग्रत थयेलो मुनिए मेनकाचे पुछुं के, तमे मारुं ध्यान भंग कथुं त्पारपछी केटलो समय व्यतीत थयो. मेनका बोली-नवसो अने सात वर्ष नवमास अने त्रण दिवस बीती गया. आवी रीते धारंवार अप्सराओ मोकलीने इंद्र तेना तपनो भंग कयों हतो जेथी ते शक्ति हीन थई गया हता. ते विषे विस्तारथी वृत्तांत भारतमांथी जाणी लेवो.

वली ते विषे लोकोत्तर (जैन) शास्त्रमांपण आषाढभूति, आर्द्रकुमार अने अरुणिक विगरे गुणवान् मुनिओ पण स्त्रीओना रचेलो कपट जालमां पडेलाना दृष्टांतो छे. तेथी तेथी स्त्रीओ त्याग करवा योग्यज छे. वली वल्कलचारीए पण स्त्री संगमां घणा दोषो जाणी तेनो त्याग कयों हतो. तेनो प्रबंध आ प्रमाणे—

श्री वल्कलचारि मुनिनो प्रबंध.

पोतनपुरनामना नगरमां सोमचंद्र नामे राजा हतो, तेने धारणी नामे पत्नी हती. एक वखते धारणी पोताना पति सोमचंद्रना माथाना केश कांक्षीथी ओ छती हती. ते मस्तकपर श्वेत केश जोई बोलीके—हे स्वामी ! आ जरावस्थानो दूत आव्यो. राजा पोताने आवेला धोला केशने जोईने विचावा लाग्यो के, मारा वृद्ध वडिलोए तो योवन वयमां व्रत ग्रहण करेलुं छे, मने धिक्कार छे जे हुं अद्यापि माथे पली आव्या तोपण धर्म आचरतो नथी. ते सांभळी राणी बोली हे स्वामी, अद्यापि धर्मकार्यमां विलंब करो नहीं, ते सांभळी राजा सोमचंद्रे पोताना पुत्र प्रसन्नचंद्रने राज्य उपर बेसारी तत्काळ तापस व्रत धारण कथुं. धारणी राणी गर्भवती हती तथापि एक धात्रीने साथे लई पति साथे चाली नीकली. समय पूर्ण थतां अनुक्रमे धारणीने पुत्र थयो परंतु प्रसवनी उग्र पीडामां ते मृत्यु पामी पटले

સોમચંદ્ર તાપસને ચિંતા થઈ પડી કે, હવે આ માતા વગરનો પુત્ર શી રીતે ડહરશે ? સ્વર્ગમાં ગયેલી દેવી ધારણી અવધિજ્ઞાને પોતાના તાપસપતિની ચિંતા જાણી મેંસનું રૂપ લઈ ત્યાં આવી અને પોતાના બાલકને ધવરાવ્યો. એવી રીતે દેવમાતા અને ધાત્રીએ પાલન કરેલો તે બાલક મોટો થયો. તેના તાપસપિતાએ તે બાલકને વલ્કલ વસ્ત્રોમાં વીંટાળી તેનું વલ્કલચીરો એવું નામ પાડ્યું. અનુક્રમે ત્રણ વર્ષનો થયો ત્યારે મેંસરૂપે આવેલી પૂર્વભવની માતા દેવલોકમાં ચાલી गई. પછી તાપસે વનફલ તથા ધાન્ય-થી પોષણ કરેલો તે બાલક અનુક્રમે સોલ્લવર્ષનો થયો. તે પુત્ર માત્ર તાત, તાત, એટલુંજ બોલ્યો અને તેના પિતાને નમસ્કાર કરતો હતો. તેમજ વનફલ લાવી પિતાનું પોષણ કરતા શીખ્યો હતો.

એક વખતે પ્રસન્નચંદ્ર રાજા કોઈ મિલ્લના મુખથી પોતાના સહોદરનો પ્રવંધ જાણી તેને મલવાને ઉત્સુક થયો. તેથી તેણે વેશ્યાઓને બોલાવીને કહ્યું કે, તમે કોઈપણ ઉપાયે લોભાવી મારા બંધુને અહીં લાવી આપો. પણ તમારે તેને દૂરથી જોવો, નહીંતો સોમચંદ્ર તાપસ તમને શાપથી ભસ્મ કરશે. આવા તેના વચનથી તે વેશ્યાઓ તાપસોનો વેષ લઈ સોમચંદ્ર તાપસના આશ્રમપાસે આવી. વલ્કલચીરીએ તેમને દૂરથી આવતી જોઈ એટલે તેણીઓ તાપસરૂપે હોવાથી તેમને તાપસ જાણી તેણે નમસ્કાર કર્યો. પછી વનમાંથી લાવેલાં ફલ તેમના આહારને માટે આગલ ધર્યાં. તે ફલોને જોઈને કપટ મુનિઓ બોલ્યા, 'મહારાજ, આવાં નીરસફલોને અમે શું કરીએ? અમારે તો પોતનપુરનાં ફલો જોડે. હે મુનિ ! તમે અમારા આશ્રમના ફલની વાનકી જુવો.' એમ કહી તે કપટી વેશ્યાઓએ તેને એકાંતમાં વેસારી ટાંક, સાકર, અને દ્રાક્ષ વિગેરે મધુર મેવા વિગેરેનો આગ્રહથી આહાર કરાવ્યો. તે મધુર ફલના સ્વાદથી હર્ષ પામી તે મુનિ બીલા, આંમલી અને કોઠીનાં ફલો જે પોતે ખાતો હતો તેના સ્વાદમાં ઉદ્વેગ પામ્યો. જેમ જેમ તે મુનિ લોભાયો તેમ તેમ તેઓ વિશેષ સ્વાદવાળી વસ્તુઓ તેને ખાવા આપવા લાગ્યાં. પછી તે મુનિના હાથને પોતાના સ્તન અને કોમલ ગાલ વિગેરે ઉપર મુક્યો. તેથી તે તાપસ બોલ્યો કે મહાશય ! તમારું શરિર આવું કોમલ કેમ છે ? અને આ તમારા હૃદય ઉપર કે વેદિકા શેની છે ? તે બોલી અમારા પોતન આશ્રમના ફલોનું આસ્વાદન કરવાથી આવા અંગ થાય છે. તેથી તમે પણ આ આશ્રમને છોડી પોતનાશ્રમમાં આવો. પછી વલ્કલચીરી તેમની સાથે ત્યાં જવાનો સંકેત કરી પોતાના પાત્રો એકાંતે ગોપવિને ફરીવાર તેમની પાસે આવ્યો. કહ્યું છે કે:—

तावन्मौनी यति ज्ञानी, सुतपस्वी जीर्णद्वियः ।

यावन्न योषितां दृष्टि, गोचरे यांति पुरुषः ॥

“ज्यांसुधी पुरुष सुंदर स्त्रीओने दृष्टिगोचर थयो नथी त्यांसुधी ज ते मुनि, यति, ज्ञानी, तपस्वी अने जितेंद्रिय रहे छे. ” आ समये सोमचंद्रकृष्णि आम तेम फरतां त्यां आवता हता. तेमने दूरथी आवता जोई अगाउथी संकेत करी वृक्ष उपर राखेला पुरुषोए ते स्त्रीओने तेका खबर आप्या एटले तत्काल तेओ शापना भयथी नाशी गई अने राजानी आगल आवीने ते वृक्षांत जणाव्यो. ते सांभळी राजाए “अहो ! मारो बंधु वैनथी भ्रष्ट थयो, तेथी तेना शा हाल थशे ? ” आवुं चितवी तेनी दिलगीरीमां आखा नगरमां गीत नृत्यादिकनो प्रतिपेध कर्यो.

हवे अहिं बलकलचीरी वनमां भ्रमतो हतो. त्यां कोई रथवाळाए तेने दीगो एटले पुछ्युं के—मुनि ! तमे क्यां जाओ छो ? ते बोल्यो, हुं पोतनाश्रममां जवा इच्छुं छुं. एटले रथवाळाए कहुं के—हुं पण त्यांज जउं छुं. तेथी बलकलचीरीरथनी पछवाडे चाल्यो. ते रथमां रथवाळानी स्त्री बेडी हती तेने मुनि ‘हे तात’ ‘हे तात’ एम कहेवा लाग्यो. स्यारे ते स्त्रीए तेना पतिने कहुं के, आ मुनि, स्त्री पुरुषनो भेद पण जानतो नथी. पछीरथिके तेने मुग्धजाणी मोदक खावा आप्या. तेनो स्वाद लई मुनि बोल्यो हं हं जानवामां आव्युं, आ फल पूर्वे मने पेला महाशयोए आप्या हता तेज छे. पछी आगल जतां रथिके एक चोरने युद्ध करी जिती लीथो. चोर रथिकेने घणुं धन आप्युं. ते लई रथिक पोतनपुरमां आव्यो. त्यां रथीए मुनिने कहुं के, हे बाल-मुनि, आ धनल्यो. धन वगर अहीआ स्थान भोजन मळशे नहीं. पछी तेने केटलुं क धन आपी आ “पोतनाश्रम” एम कही ते रथी त्यांथी चाल्यो गयो. हवे बालमुनि नगरमां चाल्यो. त्यां दुकानोनी श्रेणी अने हवेलीओ जोई विचार करवा लाग्यो के हुं क्यां आव्यो ? आ आवुं शुं हशे ? वळी मार्गे कोई नर के नारी मले तो ते तेने ‘तात ! वंदना करुं छुं’ एम कहेवा लाग्यो. लोको तेने तेम करतां जोईने हसवा लाग्या. आम करतां कोई बेरया तेना जोवामां आवी, एटले तेने मुनि जाणी मूल्य आपीने निवास तथा फलादिकनी तेणे याचना करी. तेणीए तेने पोतना घरमां बोलावीने अभ्यंगस्नान कराव्युं. मुनिए उपसर्गनी जेम ते सहन क्युं. पछी तेणीए तेनी साथे पोतानी पुत्रीनुं पाणीग्रहण कराव्युं. सोमचंद्रना पुत्र बालमुनि बेरयाना गीत नृत्य सांभळी अने जोई चितवन करवा लाग्या के आ बधा शुं भणे छे ? तेओ मने फल केम आपता नथी ? आ बखते राजाए ते बेरयाने बेर थतो मृदंग ध्वनि सांभल्यो. तेथी तत्काल तेने बोलावी राजाए पुछ्युं के—मारो खे शोक छतां तुं वाय केम बगाडे छे ? बेरया बोली—दैवज्ञ (जोपी)ना वचनथ

સોમચંદ્ર તાપસને ચિંતા થઈ પડી કે, હવે આ માતા વગરનો પુત્ર શી રીતે ડહરશે ! સ્વર્ગમાં ગયેલી દેવી ધારણી અવધિજ્ઞાને પોતાના તાપસપતિની ચિંતા જાણી મેંસરુ રૂપ લઈ ત્યાં આવી અને પોતાના બાલકને ધવરાવ્યો. એવી રીતે દેવમાતા અને ધાત્રીપ પાલન કરેલો તે બાલક મોટો થયો. તેના તાપસપિતાએ તે બાલકને ધલકલે વસ્ત્રોમાં વીંટાળી તેનું વલ્કલચીરો એવું નામ પાડયું. અનુક્રમે ત્રણ વર્ષનો થયો ત્યારે મેંસરુએ આવેલી પૂર્વભવની માતા દેવલોકમાં ચાલી ગઈ. પછી તાપસે વનફલ તથા ધાન્ય થી પોષણ કરેલો તે બાલક અનુક્રમે સોલ્લવર્ષનો થયો. તે પુત્ર માત્ર તાત, તાત એટલુંજ બોલતો અને તેના પિતાને નમસ્કાર કરતો હતો. તેમજ વનફલ લાવી પિતાનું પોષણ કરતા શીખ્યો હતો.

એક વચ્ચે પ્રસન્નચંદ્ર રાજા કોઈ ખિલના મુખથી પોતાના સહોદરનો પ્રવંધ જાણી તેને મલવાને ઉત્સુક થયો. તેથી તેણે વેશ્યાઓને બોલાવીને કહ્યું કે, તમે કોઈપણ ઉપાયે લોભાવી મારા વંધુને અહીં લાવી આપો. પણ તમારે તેને દૂરથી જોવો, નહીંતો સોમચંદ્ર તાપસ તમને શાપથી ભસ્મ કરશે. આવા તેના વચનથી તે વેશ્યાઓ તાપસોનો વેષ લઈ સોમચંદ્ર તાપસના આશ્રમપાસે આવી. વલ્કલચીરીએ તેમને દૂરથી આવતી જોઈ એટલે તેણીઓ તાપસરૂપે હોવાથી તેમને તાપસ જાણી તેણે નમસ્કાર કર્યો. પછી વનમાંથી લાવેલાં ફલ તેમના આહારને માટે આગલ ધર્યાં તે ફલોને જોઈને કપટ મુનિઓ વોલ્યા, 'મહારાજ, આવાં નીરસફલોને અમે શું કરીએ અમારે તો પોતનપુરનાં ફલો જોઈએ. હે મુનિ ! તમે અમારા આશ્રમના ફલની વાનકી જુવો.' એમ કહી તે કપટી વેશ્યાઓએ તેને એકાંતમાં વેસારી ઝાંડ, સાકર, અને દ્રાક્ષ વિગેરે મધુર મેવા વિગેરેનો આમ્રહથી આહાર કરાવ્યો. તે મધુર ફલના સ્વાદથી હર્ષ પામી તે મુનિ ઘીલા, આંમલી અને કોઠીનાં ફલો જે પોતે ખાતો હતો તેના સ્વાદમાં ઉદ્વેગ પામ્યો. જેમ જેમ તે મુનિ લોભાયો તેમ તેમ તેઓ વિશેષ સ્વાદવાળી વસ્તુઓ તેને ખાવા આપવા લાગી. પછી તે મુનિના હાથને પોતાના સ્તન અને કોમલ ગાલ વિગેરે ઉપર મુક્યો. તેથી તે તાપસ બોલ્યો કે મહાશય ! તમારું શરિર આવું કોમલ કેમ છે ? અને આ તમારા હૃદય ઉપર બે વેદિકા શેની છે ? તે બોલી અમારા પોતન આશ્રમના ફલોનું આસ્વાદન કરવાથી આવા અંગ થાય છે. તેથી તમે પણ આ આશ્રમને છોડી પોતનાશ્રમમાં આવો. પછી વલ્કલચીરી તેમની સાથે ત્યાં જવાનો સંકેત કરી પોતાના પાત્રો એકાંતે ગોપાલિને ફરીવાર તેમની પાસે આવ્યો. કહ્યું છે કે:—

तावन्मौनी यति ज्ञानी, सुतपस्वी जीतेंद्रियः ।

यावन्न योषितां दृष्टि, गोचरे यांति पुरुषः ॥

“ज्यांसुधी पुरुष सुंदर स्त्रीओने दृष्टिगोचर थयो नथी त्यांसुधी ज ते मुनि, यति, ज्ञानी, तपस्वी अने जितेंद्रिय रहे छे.” आ समये सोमचंद्रकृपि आम तेम फरतां त्यां आवता हता. तेमने दूरथी आवता जोई अगाउथी संकेत करी वृक्ष उपर राखेछा पुरुषोए ते स्त्रीओने तेका खबर आप्या एटले तत्काल तेओ शापना भयथी नाशी गई अने राजानी आगल आवीने ते वृत्तांत जणाव्यो. ते सांभळी राजाए “अहो ! मारो बंधु वनथी अष्ट थयो, तेथी तेना शा हाल थशे ? ” आवुं चितवी तेनी दिलगीरीयां आखा नगरमां गीत नृत्यादिकनो प्रतिषेध कर्यो.

हवे अहिं बलकलचीरी वनमां भमतो हतो. त्यां कोई रथवाळाए तेने दीठो एटले पुछ्युं के—मुनि ! तमे क्यां जाओ छो ? ते बोल्यो, हुं पोतनाश्रममां जवा इच्छुं छुं. एटले रथवाळाए कह्युं के—हुं पण त्यांज जउं छुं. तेथी बलकलचीरी रथनी पछवाडे चाल्यो. ते रथमां रथवाळानी स्त्री वेठी हती तेने मुनि ‘हे तात’ ‘हे तात’ एम कहेवा लाग्यो. स्यारे ते स्त्रीए तेना पतिने कह्युं के, आ मुनि, स्त्री पुरुषनो भेद पण जाणतो नथी. पछी रथिके तेने मुग्धजाणी मोदक खावा आप्या. तेनो स्वाद लई मुनि बोल्यो हं हं जाणवामां आव्युं, आ फल पूर्वे मने पेला महाशयोए आप्या हता तेज छे. पछी आगल जतां रथिके एक चोरने युद्ध करी जिती लीधो. चोरे रथिकेने घणुं धन आप्युं. ते लई रथिक पोतनपुरमां आव्यो. त्यां रथीए मुनिने कह्युं के, हे बाल-मुनि, आ धनल्यो. धन वगर अहीआ स्थान भोजन मळशे नहीं. पछी तेने केटलुं क धन आपी आ “पोतनाश्रम” एम कही ते रथी त्यांथी चाल्यो गयो. हवे बालमुनि नगरमां चाल्यो. त्यां दुकानोनी श्रेणी अने हवेलीओ जोई विचार करवा लाग्यो के हुं क्यां आव्यो ? आ आवुं शुं हशे ? बळी मार्गे कोई नर के नारी मले तो ते तेने ‘तात ! वंदना करुं छुं’ एम कहेवा लाग्यो. लोको तेने तेम करतां जोईने इसवा लाग्या. आम करतां कोई वेश्या तेना जोवामां आवी, एटले तेने मुनि जाणी मूल्य आपीने निवास तथा फलादिकनी तेणे याचना करी. तेणीए तेने पोतना घरमां बोलावीने अभ्यंगस्नान कराव्युं. मुनिए उपसर्गनी जेम ते सहन कर्युं. पछी तेणीए तेनी साथे पोतानी पुत्रीनुं पाणीग्रहण कराव्युं. सोमचंद्रना पुत्र बालमुनि वेश्याना गीत नृत्य सांभळी अने जोई चितवन करवा लाग्या के आ वधा शुं भणे छे ? तेओ मने फल केम आपता नथी ? आ बखते राजाए ते वेश्याने घेर थतो मृदंग ध्वनि सांभल्यो. तेथी तत्काल तेने बोलावी राजाए पुछ्युं के—मारो धे शोक उतां तुं वाय केम वगाडे छे ? वेश्या बोली—दैवज्ञ (जोपी)ना प्रचनर्थ

વ્યાખ્યાન ૯૫ મું.

માતરં સ્વસુતાં જામિં રાગાંધો નૈવ પશ્યતિ ।

પશુવદ્રમતે તત્ર રામાપિ સ્વસુતાદિષુ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા.

“ કામરાગથી અંધ થયેલો પુરુષ પોતાની માતા, પુત્રી કે વેનને પણ જોતો નથી, તેની સાથે પશુની જેમ રમે છે, તેવી રીતે સ્ત્રી પણ પોતાના પુત્ર પિતાદિની સાથે પશુની જેમ રમે છે.” જેમ પશુ પોતાની માતા વિગેરેની સાથે અવિવેકીપણાને લીધે સ્વેચ્છાએ ક્રીડા કરે છે, તેવી રીતે કામાંધ એવો પુરુષ કે સ્ત્રી પણ અવિવેકીપણે પુત્રપુત્ર્યાદિકમાં પ્રવર્તે છે. આ વિષે અઢાર નાતરાનો પ્રબંધ કહેવાય છે. તે આ પ્રમાણે:—

અઢાર નાતરાનો પ્રબંધ.

મથુરાપુરીમાં કામદેવની સેના જેવી કુબેરસેના નામે એક વેશ્યા હતી. તે પ્રથમ ગર્ભના ભારથી સ્તેદિત થઈ ત્યારે તેણે પોતાની માતાને તે દુઃખ જણાવ્યું. માતાએ કહ્યું, વત્સે ! તારો ગર્ભ પાડી નાખું જેથી તને સ્તેદ દૂર થાય. વેશ્યા બોલી કે, તેમ કરવું તો અયુક્ત છે. પછી સમય આવતાં તેણીએ એક પુત્ર અને પુત્રીને જન્મ આપ્યો. તે વખતે તેની માતા બોલી કે, વત્સે ! આપણો ઉદ્યમ માત્ર યૌવન ઉપર છે, અને આ બે સ્તનપાન કરનારાં બાલકો તારા યૌવનને હરી લેશે. કહ્યું છે કે— “ વેશ્યા જાતિ યૌવન ઉપર જીવનારી છે તેથી તેણે જિવની પેઠે યૌવનની રક્ષા કરવી.” માટે આ જોડલાને વિષ્ણુની જેમ વહાર ત્યજી દે. વેશ્યાએ તે સ્વીકાર્યું. પછી દશ દિવસ સુધી તેનું પાલન કરી, કુબેરદત્ત અને કુબેરદત્તા એવા બે નામથી અંકિત બે મુદ્રિકા કરાવી તેમની આંગળીમાં પહેરાવી, અને તેમને એક પેટીમાં પૂરી તે પેટી યમુનાનદીના પ્રવાહમાં વહેતી મુકી દીધી.

જલના તરંગોના પ્રવાહ સાથે તળાતી તળાતી તે પેટી સૌર્યપુર સમીપે આવી. ત્યાં કોઈ બે ગૃહસ્થ શ્રેષ્ઠીઓએ તે પેટી ગ્રહણ કરી અને તે બાલકોને બંને શ્રેષ્ઠીએ પુત્ર પુત્રીપણે રાખીને મોટા કર્યાં. અનુક્રમે જ્યારે તેઓ યૌવનવયને પ્રાપ્ત થયા ત્યારે તે બંનેને પરસ્પર યોગ્ય જાણી તેમનો મોટા ઉત્સવથી વિવાહ કર્યો. એ દંપતી પરસ્પર અતિ સ્નેહથી રહેવા લાગ્યા.

એક વખતે તેઓ સોગઢાવાજી રમતા હતા તેવામાં કુબેરદત્તના કરમાંથી નીકળીને પેલી નામાંકિત મુદ્રિકા કુબેરદત્તાના ઉત્સંગમાં પડી. તે ભૂલેને જોતાં

કુવેરદત્તા વિચારમાં પડી અને વોલી કે, આ વંને મુદ્રિકા આકૃતિ વિગેરેથી તુલ્ય છે તેથી એમ જણાવે છે કે, આપણ વંને સહોદર યુગલીઆ હર્શનું, પરંતુ દૈવયોગે આપણો વિવાહ થઈ ગયો છે. પછી તે વંનેજ જડને પોતપોતાની માતાને પુછ્યું ત્યારે માતાજી તેમનો પૂર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યો. તે સાંભળી વંનેવોલ્યા કે, હે માતા ! તમે આવું અકૃત્ય કેમ કર્યું ? માતા વોલી-વત્સો, હજુ તમારું માત્ર પાર્ણાગ્રહણજ થયું છે ધીજું કાંઈ પાપ થયું નથી. તેથી એ સંવંધ ત્વજી દ્યો અને કુવેરદત્તને કહ્યું કે, તું વ્યાપાર કરવા માટે પરદેશ જવા ઇચ્છે છે તો હાલ પરદેશ જા. ત્યાંથી કુશલક્ષ્મ પાછો આવ્યા પછી તારો વીજી સ્ત્રીની સાથે વિવાહ કરશું. તે સાંભળી કુવેરદત્તાને પોતાની વેન ગણી વેચવા માટે અનેક પ્રકારના કરીયાણા લડને કુવેરદત્ત મથુરા પુરીજ ગયો. અનુક્રમ કેટલેક દિવસે ત્યાં પેલી કુવેરસેના વેશ્યાની સાથેજ તેને સંવંધ થયો. તેની સાથે સુખભોગ ભોગવતાં તેનાથી એક પુત્ર ઉત્પન્ન થયો.

અહીં કુવેરદત્તાજ વિષયવિરક્ત થઈને દીક્ષા લીધી. ઉગ્ર તપસ્યા કરતાં તેને અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. તેથી તેણે કુવેરદત્તને માતાની સાથે વિલાસ કરતો જોયો. તેને પ્રવિવોધ કરવા માટે તે સાધ્વી મથુરાપુરી આવ્યા અને તેના ઘરની નજીક આવેલા એક ઉપાશ્રયમાં નિવાસ કર્યો. ત્યાં રહીને તેણીજ ધર્મદેશના આપી. એક વખતે તે વેશ્યાનો પુત્ર પારણામાં સુતો સુતો રોતો હતો તેને સાધ્વી આ પ્રમાણે હુલાવતી સતી હાલરડાં ગાવા લાગી. તે વિષે શ્રી પરિશિષ્ટપર્વમાં આ પ્રમાણે લખે છે કે :-

“હે વત્સ ! રો નહીં, તું મારો ભાઈ થાય છે, પુત્ર થાય છે, દીયર થાય છે, ભત્રીજો થાય છે, કાકો થાય છે, અને પુત્રનો પુત્ર થાય છે. હે બાલક ! જે તારો પિતા છે, તે મારો સહોદર વંધુ થાય છે, પિતા થાય છે, પિતામહ થાય છે, સ્વામી થાય છે, પુત્ર થાય છે અને સાસરો થાય છે. હે બાલક ! તારી જે માતા છે, તે મારી માતા થાય છે, મારા પિતાની માતા થાય છે, ભોજાઈ થાય છે, વહુ થાય છે, સાસુ થાય છે અને સપત્ની થાય છે.

તે સાંભળી કુવેરદત્ત વોલ્યો કે, હે સાધ્વી ! આવું અવટિત કેમ વોલ્યો છો ? સાધ્વીજ કહ્યું કે, સાંભળો-આ બાલક મારો સહોદર વંધુ છે, કારણ કે અમે વે એક ઉદરથી ઉત્પન્ન થયા છીએ, વહી આ બાલક મારા પતિનો પુત્ર હોવાથી મારો પણ પુત્ર થાય છે, તેમજ મારા પતિનો અનુજ વંધુ હોવાથી મારો દીયર પણ થાય છે, વહી તે મારા ભાઈનો પુત્ર છે, તેથી મારો ભત્રીજો પણ થાય છે, તથા તે મારી માતાના પતિનો (પિતા) ભાઈ છે તેથી મારો કાકો પણ થાય છે, અને મારી સપત્ની જે કુવેરસેના તેનો પુત્ર જે કુવેરદત્ત તેનો આ પુત્ર છે તેથી તે મારા પુત્રનો પુત્ર પણ

કહેવાય છે. હવે તેના પિતાની સાથે જે મારે છે સંબંધ છે તે આ પ્રમાણે—આ બાલકનો જે પિતા તે મારો ભાઈ થાય કારણ તેની અને મારી એક માતા છે. તથા આ બાલકનો જે પિતા તે મારો પિતા થાય કારણ કે તે મારી માતાનો સ્વામી છે વળી જે આ બાલકનો પિતા તે મારો પિતામહ થાય કારણ મારી માતા કુવેરસેના તેનો પતિ કુવેરદત્ત તેનો આ બાલક અનુજબંધુ છે તેથી કાકો અને તેનો પિતા કુવેરદત્ત તેથી ને વૃદ્ધ પિતા થાય, તથા જે આ બાલકનો પિતા તે મારો સ્વામી થાય કારણ કે તેની સાથે મારો વિવાહ થયેલો છે. વળી એ મારી શોક્યનો પુત્ર છે તેથી મારો પુત્ર પણ થાય. તથા જે આ બાલકનો પિતા તે મારો સાસરોપણ થાય કારણ કે તે મારા દીધરનો પિતા છે. વળી મારે આ બાલકની માતા સાથે છે સંબંધ છે તે આ પ્રમાણે—જે આ બાલકની માતા તે મારી પણ માતા થાય કારણ તેનીથી મારો જન્મ થયેલો છે. તથા જે આ બાલકની માતા તે મારી પિતામહી થાય કારણ તે મારા કાકાની માતા છે. તથા જે આ બાલકની માતા તે મારી મોજાઈ થાય કારણ મારા ભાઈની સ્ત્રી થાય છે. તથા જે આ બાલકની માતા તે મારી પુત્રવધૂ પણ થાય કારણ મારી શોક્યના પુત્ર કુવેરદત્ત તેની તે સ્ત્રી થાય છે. તથા જે આ બાલકની માતા તે મારી સાસુ પણ થાય કારણ કે મારા પતિની માતા થાય છે. તથા એની માતા મારી શોક્ય પણ થાય કારણ મારા પતિનીજ તે વીજી સ્ત્રી થાય છે.

આ પ્રમાણે સાંભળી કુવેરદત્તે તેનો સર્વ વૃત્તાંત પૂછ્યો. સાંધ્વીએ કહી ચતાવ્યો, તે સાંભળી ચૈરાગ્ય પામીને તેણે દીક્ષા લીધી. અને કુવેરસેનાએ પણ શ્રાવિ-કાપણું સ્વીકાર્યું.

આ પ્રમાણે જે વિવેકી પુરુષ વિષયના ક્ષેત્રને ચિત્તમાં ધારી રાગાંધપણને મુક્તી દે અને શુભશીલનું આચરણ કરે તે કુવેરદત્તાની જેમ જગતમાં ઉત્તમ સંપત્તિને પામે છે.

इत्यद्वदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायां व्याख्यायामुपदेश-
प्रासादग्रंथस्य वृत्तौ विषयत्यागे पंचनवतितमः प्रबंधः ॥ ९९ ॥

વ્યાખ્યાન ૯૬ સું.

હવે વિષયમાં સુખ અલ્પ છે અને વિહંબના ઘળી છે તે બતાવે છે.

સુખં વિષયસેવાયા મત્યલ્પં સર્ષપાદપિ ।

દુઃખં નાલ્પતરં ક્ષૌદ્ર વિંદ્રાસ્વાદકમર્ત્યવત્ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ વિષયસેવામાં સર્ષવના દાણાથી પણ ઘળું થોડું સુખ છે અને દુઃખ ઘળું છે. જેમ મધુના ટીપાના આસ્વાદન કરનારને થયું હતું તેમ. ” વિષયસેવામાં અલ્પસુખ છે, તે વિષે આગમમાં પણ કહ્યું છે કે, “ જેમાં સુખ ક્ષણવાર છે અને દુઃખ વહુકાલ પર્થત છે, દુઃખ અત્યંત યલે છે અને સુખ દૂર રહે છે. એવું અનર્થની રાણરૂપ કામભોગજન્ય સંસારસુખ મોક્ષનું પ્રતિપક્ષી છે. ” વળી કહ્યું છે કે, “ કંપ, શ્વેદ, ઝ્રમ, મૂર્છા, ફેર, ગ્લાનિ, બલ્લનો ક્ષય, અને રાજ્યક્ષમા (ક્ષય) વિગેરે રોગ મૈથુન-સૈવાથી ઉત્પન્ન થાય છે. ” વળી ઉપદેશમાલામાં કહ્યું છે કે, “ જેમ પામા (રસ) રોગવાળા મનુષ્યને મીઠી રુજલી આવે તે વખતે રુજવાલવાથી પરિણામે દુઃખ થાય છે છતાં તે વખતે સુખ માને છે તેમ મોહાતુર પુરુષ વિષયસુખને પરિણામે દુઃખરૂપ છતાં સુખરૂપ માને છે. ” પામાને રુજલી કરનાર જેમ તે વખતે સુખ માને છે પણ તે દુઃખરૂપ છે તેમ પુરુષને વિષયસેવાનું સુખ પણ દુઃખરૂપ જાણવું. વળી કહ્યું છે કે “ હે ગૌતમ, દેવ દ્રવ્યનું ભક્ષણ કરવાથી અને પરસ્ત્રીની સેવાથી પ્રાણી સાતવાર સાતમી નારકીએ જાય છે. ” વળી કહ્યું છે કે “ કોઈપણ પુરુષ પરસ્ત્રીની સાથે જેટલા આંત્રોના મીઠાકારા કરે તેટલા હજાર કલ્પસુધી તે નરકાગ્નિવડે પચાય છે. ” આ પ્રમાણે વિષય જન્મસુખ મધુવિંદુને આસ્વાદન કરનાર પુરુષની જેમ દુઃખરૂપ છતાં સુખરૂપ લાગે છે તે મધુવિંદુનું દૃષ્ટાંત આ પ્રમાણે છે.—

મધુવિંદુનું દૃષ્ટાંત.

કોઈ પુરુષ સાર્થથી ખુલો પડી મોટા અરણ્યમાં પેડો ત્યાં જાણે સાક્ષાત્ ચમરાજ હોય તેવા કોઈ હસ્તીએ તેને અવલોકન કર્યો. તે ઝનમ્ત હાથી તે પુરુષની સામે દોડ્યો. તેના મયથી દડાની જેમ ડહાલતોને પડતો તે પુરુષ નાગો. થોડે જતાં આગલે એક કૂવો જોવામાં આવ્યો. તેથી તેણે વિચાર્યું કે, આ હાથી જરૂર મારા પ્રાણ લેશે તેથી આ કુવામાં ઝંપાપાત કરવો સારો. આવું ધારી તે કુવામાં પડ્યો. તે કુવાના કાંઠા ઉપર એક વડનું વૃક્ષ ઝગ્યું હતું. તેની વડવાઈઓ કુવામાં લટકી રહી હતી, તેથી પડતો એવો તે પુરુષ તે વડની વડવાઈ સાથે વચમાં લટકી રહ્યો. તેણે

જીવે દૃષ્ટિ નાંચીને જોયું તો કુવાની અંદર જાણે વીજો કુવો હોય તેવો એક અજગર મુલ્ખ ફાડીને રહેલો જોવામાં આવ્યો. વઢી તે કુવાના ચારે યુગ્મામાં ધમણની જેમ ફુંકાડા મારતા ચાર સર્પો જોવામાં આવ્યા. ઉપર નજર કરતાં તેણે આલંબન કરેલી વડની શાખાને છેદવાને માટે કાઢો અને ધોઢો એવાં બે ઉંદર પોતાના કરંવતના જેવા દાંતથી પ્રયત્ન કરતા નજરે પડ્યા. તેમજ ઉન્મત્ત ગંજેદ્ર પળ તેને મારવાને માટે વડની શાખાને સુંઢવેડે વારંવાર હલાવવા લાગ્યો. તેથી તે વૃક્ષની શાખા ઉપર રહેલા એક મધપુડામાંથી ઉડીને કેટલીક મક્ષિકાઓ પેલા પુરુષને દંશ કરવા લાગી, આ પ્રમાણેની પીડાથી દુઃખી થતા તે પુરુષે કુવામાંથી નિકળવાને માટે ડુંડું મુલ્ખ કર્યું. તેવામાં પેલા મધપુડામાંથી મધના વિંદુ ટપકવા લાગ્યા. તે પેલા પુરુષના લલાટ ઉપર પડીને મુલ્ખમાં આવ્યા તેનો સ્વાદ પામીને તે મુલ્ખ માનવા લાગ્યો. તે વચ્ચે કોઈ વિદ્યાધર તેને આપત્તિમાંથી મુક્ત કરવાને માટે વિમાન સહિત ત્યાં આવી કૃપાથી બોલ્યો કે, હે મનુષ્ય ! ચાલ, આ વિમાનમાં બેસીને મુલ્ખી થા. તેણે કહ્યું કે, હે દેવ ! ક્ષમ્યારાહ જુઓ, જેટલામાં હું આ મધુનાં વિંદુ ચાટી લઉં. પછી વિદ્યાધરે ફરીવાર પુછ્યું, તથાપિ તેણે તેવો જ જવાબ આપ્યો. છેવટે વિદ્યાધર કંટાળી પોતાને સ્થાનકે ચાલ્યો ગયો.

ઉપરના દૃષ્ટાંત વિષે એવો ઉપનય છે કે, જે ઉન્મત્ત હાથી તે મૃત્યુ સમજેલું. તે સર્વ જીવોની પછવાડે ભગ્યા કરે છે, તે વિષે શ્રીવસ્તુપાલ ચરિત્રમાં કહ્યું છે કે,

લોકઃ પૃચ્છતિ મેવાર્તી, શરીરે કુશલં તવ ॥

કુતઃ કુશલમસ્પ્રાકં, આયુર્યાતિ દિને દિને ॥

“ કોઈ પ્રસંગે નગરજનોએ મંત્રી વસ્તુપાલને કુશલતા પુછી, ત્યારે મંત્રી બોલ્યો કે, લોકો મને શરીરની કુશલતા પુછે છે, પણ મારી કુશલતા શી રીતે કહેવાય ? કારણકે આયુષ્ય તો દિવસે દિવસે ચાલ્યું જાય છે. ” વઢી અન્યત્ર કહ્યું છે કે— “ આ વિશ્વ શરણ વગરનું, રાજા વગરનું અને નાયક વિનાનું છે કે જેથી કોઈપણ ઉપાય ન ચાલે તેમ યમરાજરૂપ રાક્ષસથી તેનો ગ્રાસ થયા કરે છે. ” “ વઢી જુઓ કે જે શ્રેણિકરાજાને ઈંદ્ર સ્નેહથી આલિંગન કરીને પોતાના અર્ધાસન ઉપર બેસાડતો હતો, તેવો શ્રેણિકરાજા પણ અશરણ થઈ અશ્રોતવ્યદશા (મરણદશા) ને પામી ગયો. ” “ વઢી જેમ પશુઓ મૃત્યુનો ઉપાય જાણતા નથી, તેમ વિદ્વાનો પણ તેનો ઉપાય જાણતા નથી. આવી ઉપાય જાણવાની મૂઢતાને ધિક્કાર છે. ” હવે જે કુવો કહ્યો તે સંસાર જાણવો. તે ગમનાગમનરૂપ જલથી ભરેલો છે. જે અજગર તે

ભયંકર નરકભૂમિ સમજવી. ચાર યુગે જે ચાર સર્પો હતા તે ક્રોધાદિ ચાર કષાયો જાણવા. જે વડવૃક્ષ તે મનુષ્યનું આયુષ્ય સમજવું. જે કાઠો અને થોઠો બે ઉંદર કહ્યા તે મનુષ્યના આયુષ્યને હેદન કરનારા શુક્લપક્ષ અને કૃષ્ણપક્ષ સમજવા. જે મક્ષિકાઓ તે જ્વર, અતીસાર, વાયુ વિગેરે વ્યાધિઓ સમજવા. અને જે મધુવિંદુ તે વિષયરાગ સમજવો, કે જે માત્ર ક્ષણવાર સુખ આપનાર છે.

અહિં કોઈ શંકા કરે કે, જે દેવતાને સુખ મળે છે તે અલ્પનથી, પણ ઘણું છે; કેમકે તે ઘણો કાલ રહે છે. દેવતાને એક ભવમાં અનેક સ્ત્રી સાથે સંભોગ પ્રાપ્ત થાય છે. તે વિષે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “ઈંદ્રના એક અવતારમાં બે કોઢાકોડી પંચાશી લાક્ષ કરોડ, એકોતેર હજાર કરોડ, ચારસો ક્રોડ, એકવીશ ક્રોડ, સત્તાવન લાખ, ચૌદ હજાર, વસો અને પચાસ દેવીઓ થાય છે” એથી દેવતાને વિષયનું સુખ મધુવિંદુના સુખની જેમ અલ્પ કેમ કહેવાય ? એ સત્ય છે પણ હે વત્સ, અનાદિકાલ્પર્યંત ભોગવેલું નિગોદાદિ દુઃખને આશ્રીને દેવનું સુખ પણ તેના જેવુંજ અલ્પ છે. વળી દેવતામાંથી ચવેલો પ્રાણી તિર્યંચાદિ ગતિમાં અનંતકાલ સુધી વારંવાર ભ્રમ્યા કરે છે, એથી તે અપેક્ષાએ પણ તેનું સુખ મધુવિંદુના જેવું સ્વલ્પજ છે. જેમ કોઈ પુરુષે કંઠસુધી મિષ્ટાન્ન ખાધું હોય તે વિકાર પામી અર્જીર્ણરૂપ થતાં વમન, વિરેચન, અને લંઘન વિગેરેનું ઘણું દુઃખ તે અનુભવે છે. તેમ કામભોગાદિ સુખ દેવાદિકને પણ પરિણામે મહા ભયંકર છે એમ જાણી મુનિજનો મનથી પણ તે સુખને ઇચ્છતા નથી.

“ આ પ્રમાણે કામ ભોગસંબંધી સુખ કિંપાકના ફલની જેમ પરિણામે દારૂણ અને મધુવિંદુની જેવું અલ્પ છે; એવું મનમાં વિચારી કયો સદ્બુદ્ધિમાન અને શીલદાષ્ટિ-વાળો પુરુષ તેમાં રાગને પ્રાપ્ત થાય ? ”

इत्यद्भिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायां व्याख्यायामुप-
देशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ मधुविंदुदृष्टांतेन विषयत्याग-
विषये षष्णवतितमः प्रबंधः ॥ ९६ ॥

व्याख्यान ९७ मुं

हवे महासतीनुं लक्षण कहे छे.

या शीलभंगसामग्रीसंभवे निश्चला मातः

सा सती स्वपतौ रक्तेतराः संति गृहे गृहे ॥ १ ॥

व्याख्या

“ शीलिनो भंग थवानी सामग्रीनो संभव छतां पण जेनी बुद्धि निश्चल रहे अने जे पोताना पतिमांज रक्त होय ते स्त्री सती कहेवाय, बाकी बीजी (असती) स्त्रीओ तो घेर घेर छे ” आ उपर शीलवतीनी कथा छे ते आ प्रमाणे—

शीलवतीनी कथा.

जंबुद्वीपने विषे नंदन नामना नगरमां रत्नाकर नामे थैष्टी हतो. तेने पुत्र नहोतो तेथी तेणे अजितनाथ भगवंतनी शासनदेवी अजितवलानी आराधना करी. एथी अजितसेन नामे पुत्र थयो. ते मोटो थइ शीलवती नामे स्त्रीनी साथे परण्यो. शीलवती शकुनशास्त्रादि भणेली हती, तेथी शकुनशास्त्रने अनुसारे अनेक वखत द्रव्य बतावी आपवाथी ते घरनी अधिष्ठात्री थइ पडी हती. तेनो स्वामी अजितसेन बुद्धिना प्रबळथी राजानो मंत्री थयो हतो. एक वखते राजाए कोई सीमाडाना राजा उपर चडाइ करवा जतां पोतानी साथे आववा मंत्रीने पण आज्ञा करी. मंत्रीए शीलवतीने पुछ्युं के, “ प्रिया ! मारे राजानी साथे जवुं पडशे. पाछळ तुं एकाकी घेर शी रति रहीश ? कारण के स्त्रीओनुं शील तो पुरुष समीपे होवाथीज रहेछे. जे स्त्री प्रोषित भर्तृका (जेनो पति परदेश गयो होय तेवी) होय छे ते उन्मत्त गजेंद्र-नी जेम घणीवार स्वेच्छाथी क्रीडा करे छे. ” पतिना आवां वचनो सांभळी नेत्रमां अश्रु लावीने शीलवतीए शीलनी परिक्षा बतावनारी एक पुष्पनी माळा स्वहस्तवडे गुंथी पतिना कंठमां आरोपण करी अने बोली के, हे स्वामी, ज्यांसुधी आ माळा करमाय नहीं, त्यांसुधी मारुं शील अखंड छे एम समजवुं. पछी मंत्री निश्चित थइने राजानी साथे बहार गाम गयो.

एक वखते राजा अजितसेन मंत्रीना कंठमां वगर करमायली माळा जोई वि-
स्मय पाम्यो, अने ते विषे पासेना माणसोने पुछ्युं; त्यारे तेणे तेनी स्त्रीनुं सतीपणुं
वर्णवी बताव्युं. पछी कौतुकी राजाए सभावच्चे आबी परस्पर हास्यवार्ता करनारा
मंत्रीओने कह्युं के, आपणा अजितसेन मंत्रीनी स्त्रीनुं सतीपणुं खरेखरुं छे. ते सांभ-

હી એક વીજો મંત્રી વોલી ઉઠ્યો-મહારાજ! તેમને તેમની સ્ત્રીએ મળાવ્યા છે. સ્ત્રીઓ-માં સતીપણું છેજ નહીં. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “ જ્યાંસુધી એકાંત કે વસ્ત્ર મળે નહીં ત્યાંસુધીજ સ્ત્રીનું સતીપણું છે.” માટે જો તમારે પરીક્ષા કરવી હોય તો મને ત્યાં મોકલો. પછી અશોક નામના તે હાસ્ય કરનારા મંત્રીને અર્ધ લાખ દ્રવ્ય આપીને રાજાએ શીલવતી પાસે મોકલ્યો.

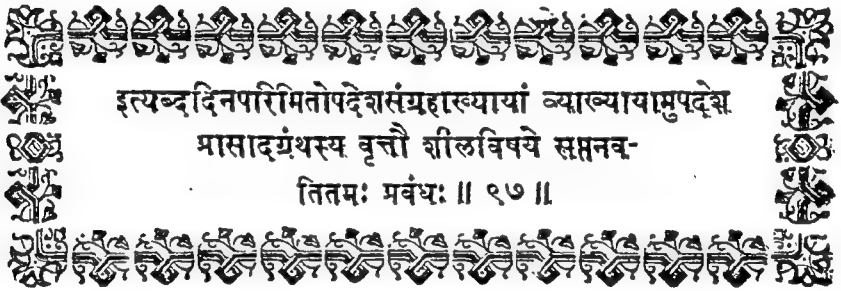
અશોક ઉજ્જવલ વેશ ધારણ કરી નગરમાં ગયો. ત્યાં કોઈ માલીની સ્ત્રીને મલીને કહ્યું કે, તું શીલવતીની પાસે જઈ કહે કે, કોઈ સૌભાગ્યવાન પુરુષ તને મળવાને ઇચ્છે છે. માલણે કહ્યું, તે વાર્તામાં દ્રવ્ય ઘણું જોઈશે. કારણ કે ધન એજ મનુષ્યોનું ઉત્તમ વશીકરણ છે. અશોકે કહ્યું કે જો તે કાર્ય સિદ્ધ થશે તો હું અર્ધ લક્ષ દ્રવ્ય આપીશ. આથી માલણ સંતુષ્ટ થઈ શીલવતીની પાસે ગઈ અને શીલવતીને વધો વૃત્તાંત જણાવ્યો. શીલવતીએ ઘનમાં વિચાર્યું કે, પરસ્ત્રીના શીલનું સંકલન કરવા ઇચ્છનાર આ પુરુષ તેના પાપનું ફલ ભોગવો. એમ વિચારી તેણે તે વાત કવુલ કરી, અને માલણની પાસે અર્ધ લક્ષ દ્રવ્ય માગ્યું. માલણે તે સ્વીકાર્યું એટલે મળવાનો દિવસ નક્કી કર્યો. પછી શીલવતીએ પોતાની બુદ્ધિથી વિચાર કરી ઘરના એક ઓરડામાં કુવા જેવો ડંડો સ્થાપી કરાવ્યો અને તેની ઉપર પાટી વગરનો માંચો મુકી તેની ઉપર ઓછાડ પોચો પોચો વાંધી રાખ્યો. મળવાનો સમય થતાં અશોક મંત્રી પોતાના આત્માને કૃતાર્થ માનતો અર્ધ લક્ષ દ્રવ્ય સાથે લઈ ત્યાં આવ્યો. અગાડથી શિશુવી રાખેલી દાસીએ કહ્યું કે, લા-વેલું દ્રવ્ય મને આપો અને અંદર માંચા ઉપર જઈને વેસો. અશોક અર્ધ લાખ દ્રવ્ય તેને આપી ઉતાવળે તે અંધકારવાળા ઓરડામાં જઈ માંચા ઉપર બેઠો તેવો તરતજ સંસારમાં વહુકર્મી પ્રાણી પડે તેમ તે સ્થાનમાં પડ્યો. “પાવણની જેમ વ્યસનીને આપત્તિઓ સુલભ છે.” સ્થાનમાં પડેલો અશોક જ્યારે ક્ષુધાતુર થતો ત્યારે ઉપરથી શીલવતી સ્વપ્નરૂપાવ્રમાં અન્ન આપતી હતી. એવી રીતે વહુ દિવસ તેમાં રહેવાથી ‘અ’ ડહી જવાને લીધે અશોક મંત્રી શોકરૂપ થઈ રહ્યો.

એક માસ વીત્યા છતાં અશોક મંત્રી પાછો ન આવવાથી કામાંઝૂર નામે વીજો મંત્રી તેવીજ પ્રતિજ્ઞા લઈને આવ્યો. શીલવતીએ તેની પાસેથી પણ અર્ધ લક્ષ દ્રવ્ય લઈને તેજ સ્થાનમાં તેને નાખ્યો. પછી એક માસે હલિતાંગ નામે ત્રીજો મંત્રી આવ્યો. તેને પણ અર્ધ લાખ દ્રવ્ય લઈ તેજ સ્થાનમાં નાખી દીધો. ચોથે માસે રતિ-કેલિ નામે મંત્રી આવ્યો. તેને પણ અર્ધ લક્ષ દ્રવ્ય લઈ તેજ સ્થાનમાં નાખ્યો. આ પ્રમાણે તે ચારે મંત્રીઓ ચતુર્ગતિ રૂપ સંસારમાં દુઃખનો અનુભવ કરતા જીવોની જેમ જ પાતાલ જેવા સ્થાનમાં દુઃખનો અનુભવ કરવા લાગ્યા.

अनुक्रमे सिंहराजा शत्रुनो जय करी पाछो आव्यो. अने मोटा उत्सवथी तेणे नगरमां प्रवेश कयों. ते समये पेला मंत्रीओए शीलवतीने कह्युं, हे स्वामिनी ! अंमे तमारुं माहात्म्य जोर्युं, तेम अमारा कृत्यनुं फल पण भोगव्युं, माटे हवे अमने व-
हार काढो. शीलवतीए कह्युं के, ज्यारे हुं “ भवतु (थाओ) ” एम कह्युं त्यारे तमारे
वधाए साथे “ भवतु ” एम कहेवुं. मंत्रीओए ते कबुल कयुं. पछी शीलवतीए पोताना
पतिने कहीने राजाने भोजननुं आमंत्रण कयुं. आगले दिवसे सर्व रसवती तैयार
करी ते खाडावाळा ओरडामां गुप्त रीते राखी मुकी. भोजन करवा आववाने दिवसे
रसोडामां अग्नि पण सळगाव्यो नहीं अने जळने स्थाने जळ पण राख्युं नहीं, तेम
कांई पण भोजननी सामग्री पण त्यां रसोडामां राखी नहीं. राजा भोजन करवाने
आव्यो पण तेणे भोजननी सामग्री कांई जोई नहीं. तेथी चमत्कार पामी राजा भो-
जन करवा वेठो. पछी शीलवती स्नान करी पेला ओरडामां जइ पुष्पमाला हाथमां
राखी धूप दीप करी वेठी अने अंदरथी बोली के—राजा भोजन करवाने माटे आ-
व्या छे माटे नाना प्रकारना पकान्न “ भवन्तु ” (थइ जाओ.) एटले खाडानी
अंदरथी ते चारे मंत्रीओए उंचे स्वरे कह्युं के, “ भवन्तु ” (थइ जाओ). पछी मो-
दक विगेरे सामग्री ते ओरडामांथी वहार लाववामां आवी. पछी घृत विगेरेने माटे
पण उपर प्रमाणे कह्युं, वली विलेपन, तथा शाक विगेरेने माटे पण तेमज कह्युं, ते
वधी वखते तेओए “ भवन्तु ” ए शब्द कह्यो. एवी रीते राजानुं भोजन संपूर्ण थयुं.
पछी तांबूल विगेरे आपीने मंत्री अजितसेन राजाना चरणमां पड्यो. एटले राजाए
पुछ्युं के, मंत्री आ प्रमाणे रसोई विगेरे साथी तैयार थइ? मंत्रीए कह्युं के—ते ओर-
डामां मने प्रसन्न थयेला चार यक्षो छे ते जे मागीए ते आपे छे. राजाए कह्युं के ते
अमने आपो. कारण के ज्यारे नगरनी वहार जवुं पडे छे, त्यारे त्यां जे भोजन मा-
गीए ते वचन मात्रमांज थइ जाय. राजाना आग्रहथी मंत्रीए आपवानुं कबुल कयुं.
पछी गुप्त रीते ते चारेने खाडामांथी काढी सारा मोटा कंडीआमां तेमने नाख्या.
अने सारा वस्त्रथी तेने डांकी आ यक्षोनुं स्वरूप कोईने बताववुं नहीं, एम कही रा-
जाने अर्पण कयों. राजा ते कंडीआने रथमां मुकी पोते आगळ पेदल चाली रस्ते
पवित्र जळ छंटावतो दरवारमां लाव्यो. अंतःपुरनी स्त्रीओ पाछळ पाछळ चालती ते
यक्षोना गुण गावा लागी. आवी रीते तेमने दरवारमां लावीने एऊ पवित्र स्थानके
राख्या; अने सवारने माटे रसोई तैयार करवानी रसोईयाने ना पाडवामां आवी.
प्रभातकाल यतां भोजन वखते पवित्रपणे तेमनी पूजा करी राजाए विश्रुति करी के,
स्वामी, पक्वान्न तथां दाळ भात आपो, अने जातजातना शाक अने भोज्य पदार्थ
आपो. एटले ते चारे जणे “ भवन्तु ” एम कह्युं, पण कांई थयुं नहीं. एटले राजाए कंडी-

આ યઘાડ્યા. ત્યાં તો તેમાં ચાર પિંશાચના જેવા મનુષ્યો જોવામાં આવ્યા. દાઢી મુંછ અને માથાના કેશ વધ્યા હતા, ડાચાં મઢી ગયા હતા, ક્ષુધાથી કુશ થઈ ગયા હતા અને નેત્ર ડંડા ગયા હતા. રાજાએ તેઓને ઓઢાવ્યા, ઇટલે તે હાસ્ય મંત્રીઓ કાગડાની જેમ ઉપહાસ્યને પાત્ર થયા. રાજાએ હકીકત પુછી ઇટલે તેમણે સર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યો. તેથી રાજા આશ્ચર્ય પામી મસ્તક ધુળાવવા લાગ્યો. અને શીલવતીનું શીલ, તેની વુદ્ધિનો પ્રકાશ અને પુષ્પમાળા ગ્લાનિ ન પામી તેનું કારણ રાજાના જાણવામાં આવ્યું. આથી લોકમાં શીલવતીની મોટી પ્રતિષ્ઠા થઈ. પછી તે દંપતિ અનુક્રમે દીક્ષા લઈ પાંચમે દેવલોકે ગયા અને અનુક્રમે મોક્ષને પણ પ્રાપ્ત થશે.

“આ પ્રમાણે નિર્મલ શીલને ધારણ કરી તે દંપતી ચિરકાલ ચારિત્રની ધુરાનું વહન કરી પાંચમા દેવલોકમાં ગયા અને ત્યાંથી ચવી મનુષ્ય થઈ કેવલજ્ઞાન પામીને મોક્ષે જશે.”

વ્યાખ્યાન ૯૮ મું.

શીલવ્રતના મહિમાથી છેદાયલા અંગો પણ પાછા પ્રગટ થાય છે તે કહે છે.

છેદાત્પુનઃ પ્રોહંતિ, યે સાધારણ શાસ્ત્રીનાં ।

તદ્વચ્છીનાનિ ચાંગાનિ પ્રાદુર્યંતિ સુશીલતઃ ॥ ૧ ॥

“જેમ અનંતકાય વનસ્પતિને છેદવાથી તે પાછી ફરીને ઊગે છે, તેમ ઉત્તમશીલથી છેદાણા અંગો પણ પાછા ઉત્પન્ન થાય છે.” તે ઉપર કલાવતીનો સંબંધ છે. તે આ પ્રમાણે—

કલાવતીની કથા.

શંખપૂર નગરમાં શંખ નામે રાજા હતો. તે એક વચ્ચે સભા ભરીને વેઠો હતો તેવામાં દત્ત નામે શ્રેષ્ઠી મુસાફરી કરીને ત્યાં આવ્યો. રાજાની પાસે મેટ ધરી આગ-

લે વેઠો. એટલે રાજાએ દેશાંતરનું સ્વરૂપ પુછ્યું, તેણે દેશાંતરનું સ્વરૂપ કહીને એક ચિત્રપટ બતાવ્યું. રાજા તે જોઈને આશ્ચર્ય પામ્યો. પછી પુછ્યું કે, આ કોનું ચિત્ર છે ? દત્તે કહ્યું કે, સ્વામી, વિશાલપુરના સ્વામી, વિજયસેન રાજાની પુત્રી કલાવતીનું છે. તે વાળાએ પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે, જે પુરુષ મારા ચાર પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપી નિર્ણય કરશે તેને હું વરીશ. તે સાંભળી રાજાએ સરસ્વતી દેવીની આરાધના કરી અને તેમને પ્રસન્ન કર્યા. શારદા પ્રત્યક્ષ થઈને વોલ્યા કે, હે વત્સ, તારા કરસ્પર્શથી કાષ્ટની પુતળી પણ તને પુછેલા પ્રશ્નોનો નિર્ણય કરશે. પછી કૃતાર્થ થયેલો રાજા વિશાલપુર નગરે જઈ સ્વયંવર મંડપમાં બેઠો. એટલે કલાવતી રાજકન્યા જાણે લક્ષ્મીદેવી હોય તેમ સસ્વીઓથી પરવરેલી ત્યાં આવી. પછી કન્યાની આજ્ઞાથી સર્વ રાજાઓના સાંબઠતાં પ્રતિહારીએ ડાંચે સ્વરે કહ્યું કે, “ હે રાજાઓ, આપ સર્વે આ ચાર પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપો. દેવ કોણ ? ગુરુ કોણ ? તત્ત્વ શું ? અને સત્ત્વ શું ? આ ચાર પ્રશ્નોનો ઉત્તર જે સ્પષ્ટ કરી બતાવશે, તે આ કલાવતીની વરમાળાને યોગ્ય થશે. ” પછી સર્વે રાજાઓએ પોતપોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો પણ કલાવતીએ તે માન્ય કર્યો નહીં, એટલે શંખરાજાએ મંડપના સ્તંભ ઉપર રહેલી એક પુતળીના મુખથી આ પ્રમાણે ઉત્તર અપાવ્યા.

વિતરાગઃ પરો દેવો, મહાવ્રતધરો ગુરુઃ ।

તત્ત્વં જીવાદયો જ્ઞેયા, સત્ત્વમિન્દ્રિયનિગ્રહઃ ॥

“ જે વીતરાગ હોય તે પરમ દેવ, જે મહાવ્રતધારી હોય તે ગુરુ, જીવ અજીવો દિ તત્ત્વ અને ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ તે સત્ત્વ. ” આવો ઉત્તર સાંભળી વાજિત્રોના ધ્વનિસાથે સત્ય સત્ય એવો ઉચ્ચાર કરી રાજકુમારી કલાવતીએ તેમના કંઠમાં સ્વયંવરમણ આરોપણ કરી. પછી તેનું પાણિગ્રહણ કરીને શંખરાજા કલાવતી સાથે પોતાને નગરે આવ્યો.

અન્યદા કલાવતી સગર્ભા થઈ. તે સ્વર સાંભળી તેના માઈએ તેને તેડી લાવવા માટે એક સેવકને મોકલ્યો અને તેની સાથે બે વાજુવંધ મોકલાવ્યા. તે માણસ શંખરાજાને મળ્યા અગાઉ કલાવતીનેજ મળ્યો અને તેના માઈએ આપેલા વાજુવંધ આપ્યા. કલાવતી તે વાજુવંધ હાથે પેહેરી ઘણો હર્ષ પામી અને તે સેવકને વિદાય કર્યો. તે વાજુવંધની શોભા જોઈ તેણે પોતાની સત્ત્વને કહ્યું કે, “ જેણે આ વાજુવંધ મને મોકલાવ્યા છે તેની ઉપર મારો ઘણો સ્નેહ છે. તે દીર્ઘાયુ થાઓ. ” કલાવતીનું આ વાક્ય રાજાએ ગુસ્સે રહી સાંભળ્યું. તેથી રાજાના મનમાં અન્ય પુરુષ સાથે તેનો સ્નેહ છે એવી શંકા આવી, તેથી ક્રોધ પ્રદિપ્ત થયો. તેણે વિચાર્યું કે,

અંતર્વિષમયા હ્યેતત્ બહિરેવ મનોહરાં ।

ગુંજાફલસમાકારા, યોષિતઃ કેન નિર્મિતાં ॥

“ અહો, સ્ત્રીઓ અંદર વિષમય છે અને બહારથી મનોહર લાગે છે. આવી ચં-
નોડીના ફલ જેવી સ્ત્રીઓ કોણે વનાવી હશે, ” આવી કુલ્લવાન ઉત્તમ જળાતી સ્ત્રી
પણ કુલટા છે. પરંતુ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે તે સત્ય છે કે, “ જલમાં જેમ માછલાના પગ-
લાં અને આકાશમાં પક્ષીઓના પગલાં જોવામાં આવતા નથી. તેમ સ્ત્રીઓના ચરિત્ર-
નો વ્રહ્મા પણ પાર પામી શકતા નથી. ” આ પ્રમાણે ચિંતવી રાજા શંખે વે ચંડાળીને
આજ્ઞા કરી કે, તમારે કલાવતીને હું વનમાં મોકલાવું ત્યાં જડને તેની વાજુવંધસ-
હિત બંને યુગ્મા છેદીને મારી પાસે લાવવી. પછી રાજાની આજ્ઞાથી શય્યાપાલક
કલાવતીને રથમાં બેસારી કોઈ વનમાં મુકી આવ્યો. ઇટલે પેહી વે ચંડાળીઓએ
આવી તેના વે હાથ છેદી નાખ્યા. અને રાજાની પાસે લાવી હાજર કર્યાં.

કલાવતીએ હાથની પીડાથી તત્કાલ એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે વંચતે તેને
પવિત્ર કરવાને હાથ ન હોવાથી પગે પગે સમિપ રહેલી નદીને કાંઠે લઈ ગઈ. તેવામાં
તે નદીમાં પૂર આવ્યું. તેથી પુત્રનું રક્ષણ કરવું મુશ્કેલ થઈ પડ્યું. આ પ્રમાણે સર્વ તરફથી
આપત્તિ આવેલી જોઈ કલાવતી નવકાર મંત્રનું સ્મરણ કરીને બોલી કે, “ જો મેં
ત્રિકરણ શુદ્ધિ શીલ પાઠ્યું હોય તો આ નદીનું પૂર વિગેરે આપત્તિઓ દૂર થઈ જાઓ. ”
તત્કાલ શાસન દેવીએ તેના યુગ્મ નવપલ્લવિત કર્યા અને નદીનું પૂર શાંત કરી આકા-
શમાં રહીને પુષ્પવૃષ્ટિ કરી. તેવામાં કોઈ તાપસ ત્યાં આવી કલાવતીને પોતાના આ-
શ્રમમાં લઈ ગયો અને પુત્રીની જેમ તેની રક્ષા કરી તેનું તથા પુત્રનું લાલન પાલન
કરવા લાગ્યો.

અહિં રાજાએ પોતાના મિત્ર શ્રેષ્ઠીપુત્ર દત્તને પુછ્યું કે, આજકાલ પટરાણીનાં
પિયરથી કોઈ આવ્યું છે? શ્રેષ્ઠી પુત્રે કહ્યું, સ્વામી! આજેજ એક માણસ આવેલ છે
તેની સાથે પટરાણીને માટે તેના માઈ જયસેને વે વાજુવંધ મોકલાવ્યા છે તે મેં પટરા-
ણીનેજ પહોંચાડ્યા છે. આ સ્વર સાંભળી શંખ રાજા મૂર્છા ખાઈને પૃથ્વી ઉપર ઢળી
પડ્યો. તેના મિત્રે ચંદન વિગેરેથી તેને સાવધાન કર્યો; ઇટલે તે પોતાની મૂર્ચ્ચતાને નિ-
દવા લાગ્યો. અરે! મારા જેવા અવિચારીને ધિક્કાર છે. નીતિમાં કહ્યું છે કે:—

અવિમૃશ્યકૃતં ન્યસ્તં, વિશ્વસ્તં દત્ત માદતં ।

ઉક્તં શુક્તં ચ તત્પ્રાયો, મહાન્નુશયકૃન્નૃણાં ॥

“જે વિચાર્યા વગર કરે, સ્થાપે, વિશ્વાસ કરે, આપે, આદરે, વોલે અને જમે તે પ્રાયઃ
માણસને પશ્ચાત્તાપ કરાવનાર થાય છે. ” વળી કહ્યું છે કે, “ જે કોઈ કાર્ય ગુણવાન

કે ગુણરહિત કરવામાં આવે તેમાં પંડિત પુરુષે તેનું પરિણામ પ્રયત્ન પૂર્વક પ્રથમ વિચારવું કારણ કે જે કાર્ય અતિસાહસથી કરવામાં આવે છે તેનું પરિણામ એવી વિપત્તિમાં આવે છે કે જેનો વિપાક હૃદયને દહન કરે તેઓ શલ્ય રુપ થઈ પડે છે.” વઢી રાજા વિચારે છે કે—હવે હું કોને મુખ વતાવીશ ? તેથી ચિતામાં આ દેહને દગ્ધ કરી નાંખું. આ પ્રમાણે વિચારે છે તેવામાં કોઈ મુમુક્ષ મુનિ ઉપવનમાં આવીને દેશના આપે છે તે સ્વર સાંભળી શંખ રાજા તે સાંભળવા માટે ત્યાં ગયો.

મુનિએ દેશનામાં કહ્યું કે, “ આ સંસાર રુપ અરણ્યમાં જીવ પૂર્વ કર્મને વશ થઈ મૃગતૃષ્ણાની જેમ ભ્રાંતિએ ભરેલા થઈ મૃગની જેમ વૃથા ભ્રમ્યા કરે છે.” આ દેશનાને એંતે રાજાએ પોતાની પત્નીને મઢવાનો ઉપાય પુછ્યો. અને પોતાને આવેલા સ્વપ્નની વાત કહી. મુનિ બોલ્યાકે, “તને આવેલા સ્વપ્નને અનુસારે તે રાણીએ એક પુત્રને જન્મ આપ્યો હશે અને તે તને થોડા દિવસમાં મલશે.” આપ્રમાણે સાંભળી રાજા પ્રસન્ન થઈને નગરમાં આવ્યો. અને તત્કાલ તેની શોધ કરવા જવાની દત્તશ્રેષ્ઠીને આજ્ઞા કરી.

દત્તશ્રેષ્ઠી ફરતો ફરતો પેલા તાપસના આશ્રમમાં આવ્યો. ત્યાં કલાવતી તેનાં જોવામાં આવી. શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું, હે સુશીલે ! અગ્નિમાં પ્રવેશ કરતા તારા પતિને આવીને વચાવ. તત્કાલ કલાવતી કુલપતિની રજા લઈને પોતાના નગરમાં આવી. તેને જોઈને રાજા નીચું મુખ કરીને રહ્યો. અને પોતાનાં દુષ્ટ આચરણની નિંદા કરી મિથ્યા દુષ્કૃત આપ્યું. કલાવતી પણ તે સવઢું પોતાનાજ કરેલા કર્મોનું ફલ માની સુખે રહી.

એક વચ્ચે તે દંપતીએ કોઈ જ્ઞાનીને પોતાના પૂર્વભવનો વૃત્તાંત પુછ્યો. મુનિએ જ્ઞાનદૃષ્ટિથી જોઈને કહેવાનો આરંભ કર્યો—“પૂર્વે શ્રમિહાવિદેહ ક્ષેત્રને વિષે નરવિક્રમ નામે રાજા હતો. તેને સુલોચના નામે પુત્રી હતી. તેણીએ ક્રીડા કરવાને માટે એક પોપટ પાંજરામાં રાખ્યો હતો અને હમેશાં મધુર મધુર ફલ સ્વરાવીને તેનું પોષણ કરતી હતી. એક વચ્ચે તે સુલોચના પોપટને સાથે લઈ સોમંધરપ્રભુ ના વિંચને વાંદવા માટે ગઈ. વીતરાગના વિંચના દર્શન થતાં જ શુક્રને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. તેથી પૂર્વભવે વ્રતની વિરાધના કરેલી તેના જાણવામાં આવી. તેને યાદ આવ્યું કે, મેં પૂર્વભવે વિહરમાન એવા શ્રીસીમંધરાદિ પ્રભુની સ્તુતિ અને વર્ણન શ્રદ્ધાથી કર્યું હતું. તે આપ્રમાણે—“મેરુથી પૂર્વે મહા વિદેહ ક્ષેત્રને વિષે પુષ્કલાવતી વિજયમાં પુંડરીકિણી નામે નગરી છે. ત્યાં કુંચનાથ અને અરનાથના આંતરામાં શ્રીસીમંધરસ્વામીનો જન્મ થયો. શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામી અને નમિનાથના આંતરામાં રાજ્ય

છોડીને દીક્ષા લીધી. અનાગત ચોવીશીના ઉદય અને પેઢાલ જિનને આંતરે તે મોક્ષ પામશે. વિહરમાન એવા વિશે તીર્થકરોને દરેકને સો કોટી સાધુઓ અને દશલાખ કેવલજ્ઞાનીનો પરિવાર છે. સર્વ સંખ્યાએ વે કોટી કેવલજ્ઞાની વે હજાર કોટી સાધુઓ થાય છે. તેઓને હું અહર્નિશ નમું છું.” (તેમના શ્રાવક શ્રાવિકાની સંખ્યા તો સાંભળી નથી.)) ઇત્યાદિ જિનગુણના પઠન પાઠનમાં હું તત્પર હતો. પણ મુનિની ક્રિયામાં શિથિલ હતો તેથી ચારિત્રની આરાધના કરી શક્યો નહીં. પ્રાંતે તે પાપની આલોચના કર્યા વગર કાલ કરવાથી હું પોપટ થયો છું. હું મારો મનુષ્ય-જન્મ અને રત્નત્રય ફોગટમાં હારી ગયો છું. હવેથી હું હંમેશા એ પ્રભુને નમીને પછી ભોજન કરીશ—આવો તેણે અભિગ્રહ ધારણ કર્યો—સુલોચના તે પોપટને પાંજરાસહિત લઈને ઘેર આવી. વીજે દિવસે ભોજન સમયે તે પક્ષી રાજકુમારીના કરમાંથી ઉડીને સત્વર શ્રીતીર્થકરને નમવા ચાલ્યો ગયો. તે પક્ષીના વિયોગથી સુલોચના વારંવાર વિલાપ કરવા લાગી. તે સ્વર જાણીને રાજાએ તેને પકડી લાવવા સેવકોને આજ્ઞા કરી; એટલે પક્ષીને પકડનારા પુરુષોએ કોઈ વૃક્ષ ઉપર રહેલા તે પોપટને ગુપ્તરીતે પકડી લીધો. અને રાજકુમારીને સોંપ્યો. સુલોચનાએ ફરીવાર ઉડીજાય નહીં તેવું ધારીને તેની બંને પાંખો છેદી નાઠી. યથી એ પક્ષી સમાધિથી મૃત્યુપામીને સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવતા થયો. અને પૂર્વના પ્રેમથી તે રાજકુમારી પણ તેની દેવાંગના થઈ. ત્યાંથી ચવી તે કીરપક્ષી શંખરાજા થયો અને સુલોચના રાજકન્યા તે આ કલાવતી થયેલી છે.”

આ પ્રમાણે પોતાનો પૂર્વભવ સાંભળી જેમને જાતિસ્મરણ થયું છે, એવા તે દંપતીએ કર્મના ફલનો નિશ્ચય કરી ઘેર જઈ રાજ્યઉપર પુત્રને વેસારી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. સુશીલપણે ઘણા કાલ સુધી નિરતિચાર ચારિત્ર પાઠી તેઓ દેવલોકે ગયા. તે ધર્મશીલ દંપતી ત્યાંથી ચવી કુકર્મના લેશમાત્રને ક્ષીણ કરી અનુક્રમે મોક્ષને પ્રાપ્ત થશે.

इत्यद्भुदिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्यायां व्याख्यायामुप
देशमासादस्य वृत्तौ शीलविषये अष्टनवतितमः प्रबंधः ॥ ९८ ॥

વ્યાખ્યાન ૯૯ મું.

હે તત્ત્વને જાણનારા દંપતી સંકટને વિષે પળ પોતાનું
બ્રહ્મવ્રત છોડતા નથી તે વિષે કહે છે.

કુત્રચિદ્દંપતીયોગઃ સ્યાચ્છીલવ્રતતત્પરઃ ।

તેન સર્વસુખાવાપ્તિઃ પ્રાપ્તે દુઃખેઽપિ જાતુચિત્ત ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા.

“ શીલવ્રત પાલવામાં તત્પર એવા દંપતીનો પળ કોઈ ઠેકાણે યોગ થાય છે. તેવા દંપતીને પૂર્વ કર્મના ઉદયથી કદિ દુઃખ પ્રાપ્ત થાય તોપણ પ્રાપ્તે સર્વ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે.” તે ઉપર ચંદનમલયાગિરિનો પ્રવંધ છે. તે આ પ્રમાણે—

ચંદન મલયાગિરિની કથા.

કુસુમપુર નામના નગરમાં ચંદન નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને મલયાગિરિ નામે શીલવતી પત્ની હતી. તેમને સાયર અને નીર નામે બે પુત્રો હતા. એક વચ્ચે રાજા વાસગૃહમાં સુતો હતો; તેવામાં કુલદેવીએ આવીને કહ્યું કે, હે રાજા, તારી માઠી દશા થશે; માટે સત્તર રાજ્ય છોડીને વીજે ચાલ્યો જા. કારણ કે, “મનુષ્યને સુખ કે દુઃખ જે પ્રાપ્ત થવાનું હોય છે તે અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. દૈવ પળ તેનું ડહાંધણ કરવાનું સમર્થ નથી.” આ પ્રમાણે સાંભળી રાજાએ ચિંતવ્યું કે, “ મિત્રને કે શત્રુને આપણે તો અવશ્ય થવાની, તેથી જે તેની સામે ચાલે તે સુખદ અને જે નાશી જાય તે હીન સત્ત્વ કહેવાય.” આવું વિચારી બે પુત્ર અને સ્ત્રીને લઈ રાજા રાત્રે ચાલી નીકળ્યો. ફરતો ફરતો અનુક્રમે કુશસ્થલ નગરે આવ્યો. ત્યાં રાજા ચંદન દેવનો પૂજારી થયો અને રાણી મલયાગિરિ વનમાંથી કાષ્ઠ લાવી નગરમાં વેચવા લાગી. એક વચ્ચે કાષ્ઠ વેચવા ગયેલી મલયાગિરિ કોઈ સાર્થવાહની દૃષ્ટિ પડી. સાર્થવાહ તેના રૂપ અને સ્વરથી મોહ પામી ગયો. તેથી તે તેના ઇંધણા લઈને દરરોજ તેનું અધિક મૂલ્ય આપવા લાગ્યો. એવી રીતે તેણે તેના મનમાં વિશ્વાસ વેસારી દીધો. એક વચ્ચે પ્રયાણ કરતું હતું ત્યારે તેને મૂલ્ય આપવાના મિથથી આગળ કરી પ્રપંચથી લોભાવીને દૂર લઈ ગયો. પછી બલાત્કારે રથમાં વેસારી ઢૂં માર્ગે ચાલ્યો. મલયાગિરિ પતિ વિયોગથી નિશ્વાસ નાચવા લાગી. ત્યારે સાર્થવાહ કહ્યું કે, “ હે સુમ્ત્રુ! મારી સાથે સુખ મોગવો. અને મારા કામસંતાપને શાંત કરો ” મલયાગિરિ બોલી—

“ અગ્નિ મધ્ય જલવો મલો; મલોજ વિષકો પાન ।

શીલ સંઘવો નહિ મલો, નહિ કુછ શીલ સમાન ” ૧

માટે હે વીર, તું મને છોડી દે, શા માટે તું મારો અંત લેછે? કદિ કૃતાંત કોપે તોપણ હું આ ભવમાં શીલ સ્વંડન કરીશ નહીં. ”

અહિં રાજા ચંદને વચ્ચતસર ન આવવાથી મલયાગિરિને ચારે તરફ શોધી પળ તે મલી નહી. તેથી તે બે પુત્રની સાથે વિલાપ કરવા લાગ્યો.—“ જ્યારે દૈવ પ્રતિ-કૂલ થાય છે ત્યારે અમૃત પળ જોર થાય છે, રજ્જુ સર્પ થાય છે અને ઊંદરનું દર પાતા-લરૂપ થાય છે. ” પછી રાજા તેની શોધને માટે તે નગર છોડી પુત્રસહિત ગામે ગામ ફરવા લાગ્યો. માર્ગે એક નદી આવી. તેને ઉતરવા માટે એક પુત્રને આ કાંઠે વૃક્ષ સાથે બાંધી રાखी એક પુત્રને સ્કંધ ઉપર ચઢાવી નદી ઉતરી ગયો. પછી વીજા પુત્રાં ને લેવા આવવા માટે નદીમાં પેઠો. અંતરાલે આવતાં નદીમાં પ્રવલ પૂર આવ્યું. ઇટલે તે તળાયો. તે સમયે સ્ત્રી અને પુત્રના વિરહથી પીડિત થઈને તે બોલ્યો કે—

“ કિહાં ચંદન મલયાગિરિ, કિહાં સાયર કિહાં નોર;
જો જો પડે વિપત્તહી, સો સો સહે શરીર ” ૧

આમ બોલતો આમતેમ ફાંફાં મારવા લાગ્યો, તેવામાં એક કાષ્ઠનો સ્વંડ તેના હાથમ-આવ્યો, તેને આધારે તરી કાંઠે નીકળી તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે, અહો, મેં રાજ્ય ભોગવ્યું તે પળ મને દૈવયોગે વિપાકને અર્થે થયું. “દૈવ દુષ્કૃતિ પ્રાણીઓને દુઃખને માટે જીવિત આપે છે, જેમ કીરમજનો રંગ બનાવવા માટે પકડેલા મનુષ્યોનું પોપણ તે દુઃખ ઉપજાવવા માટે જ હોય છે.” હવે મારે જીવિને શું કરવું, વળી તેને ફરીને વિચાર્યું કે, મૃત્યુ પામતાં પળ જીવને કર્મ છોડતાં નથી. કહ્યું છે કે, “મૃત્યુ પામતાં પળ પોતાનું કરેલું પાપ તો અવશ્ય ભવાંતરે પળ ભોગવવું પડે છે, ત્યારે તે અહિંજ મોટું પાપ કરે છે.” આવું વિચારી તે મૃત્યુ ન પામતાં આનંદપુર નામના નગરમાં આવ્યો.

આનંદપુરમાં કોઈના ઘરમાં જઈને ચંદને વિશ્રામ કર્યો, ત્યાં કોઈ એક સ્ત્રી તેને જોઈને મોહ પામી. તે તેની સેવા ચાકરી કરીને વોલી કે,

દોહા—“ તુમ પરદેશી લોક હો, હઓ ન કોસો સાથ ।

જઓ રહો તવ જન્મ લગે, હમતુમ એકર સાથ ”

આવું વચ્ચન સાંભળી પોતાના શીલવ્રતનો ભંગ થશે એવી વીકથી તેને ટુંકામાંજ તેને ઉત્તર આપ્યો. કે “હે સુંદરી, જેનું ચિત્ત સ્થીર નથી એવા દુઃખી નરની સાથે પ્રીતિ કરવાથી તમને શો લાભ થવાનો છે. ” આવો ઉત્તર આપી તે ત્યાંથી અન્યત્ર જવા ચાલ્યો. માર્ગમાં શ્રીપુર નગરની નજીક આવેલા કોઈ વૃક્ષ નીચે જઈને તે બેઠો. ક્ષણ-વાર વેસીને તે નિદ્રાવશ થઈ ગયો. તેવામાં તે નગરનો રાજા અપુત્ર મૃત્યું પામવાથી મંત્રીઓએ પાંચ દિવ્ય આ રાજાની ઉપર થયા તેથી તેને રાજ્ય

बळ्युं. चंदन राजा न्यायथी राज्य करवा लाग्यो. एक वखते प्रधानोए तेना चरणमां पडी स्त्री परगवा कहुं तथापि तेणे कोईनी साथे पाणिग्रहण कर्थु नहीं.

अहिं सायर अने नीर जे नदीने वे कांठे वे वृक्ष पासे रह्या हता. तेमने कोई सार्थवाहे जोया. तेथी पोताना पुत्रनी जेम तेमनी सार संभाळ करतो ते तेमने पोताना नगरे लई गयो. अनुक्रमे सायर अने नीर यौवन वयने प्राप्त थया. त्यारे तेओ सार्थवाहनी आज्ञा लई श्रीपुर नगरे जईने कोटवालना तावामां नोकर रह्या. ए नगरमां तेमनो पिता चंदन राज्य करे छे. तेवामां पेलो सार्थवाह के जे मलयागिरि उपर मोह पायीने तेने उपाडी गयो हतो ते फरतो फरतो मलयागिरिने लईने श्रीनरमां आव्यो. ते केटलीएक भेटो लई चंदन राजाने मलवा गयो. भेट आगळ धरी एटले राजा खुशी थईने वोल्हो. सार्थवाह ! तमारे जे जोईए ते मागी ल्यो. सार्थवाहे रात्रे पोताना सार्थनी अने सामाननी रक्षा करवाने माटे पेहेरेगीरोनी मागणी करी. राजाए कोटवालने आज्ञा करी एटले तेणे पेला वे भाई सायर अने नीरने त्यां रक्षा करवाने मोकल्या. ज्यारे रात्रि पडी अने सर्व पेहेरेगीरो भेगा थई पोतपोतानो वृत्तांत कहेवा लाग्या. ते वखते सायर अने नीरे पण पोतानुं सर्व वृत्तांत कही संभळायुं. ते वृत्तांत तैवुमां वेठेली मलयागिरीना सांभळवामां आव्युं, तेथी तत्काल तेमने पोताना पुत्र जाणी ते बहार आवी अने हर्पथी भेटी पडी. पुत्रोए पण पोतानी माताने नमी तेनुं वृत्तांत सांभळ्युं. अने कहुं के माता ! प्रभातमां सर्व सारुं थशे, चिंता करशो नहिं. प्रातःकाल थयो एटले ते माता अने पुत्रो राजानी पासे गया अने पोतानी सर्व हकीकत कही. राजा चंदने तेमने पोताना परिवार पणे ओळख्या. एटले पेला अन्याय करनारा सार्थवाहने शिक्षा करीने नगर बहार काढी मूक्यो. पछी बार वर्षनो वियोग दूर करी बने राज्यना सुखने अनुभव तो चंदन राजा आनंदथी रहेवा लाग्यो. छेवटे ते दंपती शीलनुं प्रतिपालन करीने स्वर्गे गया.

“ मनुष्य पूर्व पुण्यना योग्यीज समान धर्मवालुं दांपत्य पामे छे. तेओ दुःखमां पण जो पोतानुं शील मुकता नथी तो तेमनो यश आखा विश्वमां फैलाय छे. ”

इत्यद्भिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायां व्याख्यायामुपदेश
प्रासादस्य वृत्तौ शीलविषये नवनवतितमः प्रबंधः ॥ ९९ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૦૦ મું.

‘ એક રૂપવંત સ્ત્રીને ઘણા પુરુષો ઇચ્છે છે ’ એમ માની જે સ્ત્રીનો ત્યાગ કરે છે તેજ જ્ઞાનો છે તે વિષે કહે છે.

શ્લોક-મિથો હિંસાં સમીહંતે એક સ્ત્રી સ્પૃહયા નરાઃ ।

તતસ્તાં પરિમુંચંતિ ત એવ વિબુધેશ્વરાઃ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ પુરુષો એક સ્ત્રીને માટે પરસ્પરને મારી નાશવાની યાચના કરે છે, આવું ધારીને જેઓ તેવી સ્ત્રી જાતિનોજ ત્યાગ કરે છે તેજ શ્રેષ્ઠ જ્ઞાની કહેવાય છે. ” તે વિષે ઇલાયચી કુમારનો પ્રવંધ છે તે આ પ્રમાણે—

ઇલાયચી કુમારની કથા.

વસંતપુર નગરમાં અગ્નિશર્મા નામે બ્રાહ્મણ હતો. તેને પ્રીતિમતી નામે એક સ્ત્રી હતી. એ દંપતીએ ધર્મ વાળી સાંભળીને યોગ્ય અવસરે જિનોક્ત વ્રતને (ચારિત્રને) અંગીકાર કર્યું. તેઓ વિવિધ જાતિના થયેલા મુનિઓને જાણી શૌચાચારમાં તત્પર રહી અંતઃકરણમાં જાતિ મદ કરવા લાગ્યા. પ્રાંતે એ દુષ્કૃતની આલોચના કર્યા વગર અનશનવડે મૃત્યુ પામીને તેઓ વૈમાનિક દેવતા થયા.

અહિં એલાવર્ધન નગરમાં ઇન્દ્ર નામે શ્રેષ્ઠી હતો. તેને ધારણી નામે સ્ત્રી હતી. તેના હૃદયમાં અગ્નિશર્માનો જીવ પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. ધારણીએ શુભ મુહૂર્તે પુત્રને જન્મ આપ્યો, ઇલાદેવીના વરદાનથી તે પુત્ર થયો હતો તેથી તે ઇલાપુત્રના નામથી પ્રખ્યાત થયો. અનુક્રમે માતાપિતાએ મળાવ્યો અને યૌવન વચને પ્રાપ્ત થયો. તેના પૂર્વ ભવની સ્ત્રી સ્વર્ગથી ચર્ચાને જાતિ મદ કરેલ હોવાથી નટકુલમાં ઉત્પન્ન થઈ. તે વિલાસ હાસ્ય-યુક્ત સારી નર્તકી થઈ. એક વખતે નૃત્ય કરતી મૃગાક્ષી ઇલાપુત્રના જોવામાં આવી. તેણીના સુંદર નેત્ર, મુઠ્ઠા, સ્તન અને હાથ, પગ વિગેરે જોઈ હાથિણીના દર્શનથી હાથીની જેમ તે ટુમ્મટાવસ્થાને પ્રાપ્ત થયો. “ કામી પુરુષ કાંઈપણ કૃત્યાકૃત્યને જાણતો નથી. ” તે વિષે કહ્યું છે કે, “ જ્યાં સુધી મૃગાક્ષીના લોચનના કટાક્ષ તેના પર પડ્યા નથી ત્યાં સુધીજ વિદ્વાનની વૃદ્ધિ અને તેનો નિર્મલ વિવેક રૂપી દીપક સ્ફુરે છે. ” કામરૂપ સર્પે ડસેલા ઇલાપુત્રે જાંગુલી વિદ્યાની જેમ તે નટીનુંજ સ્મરણ કરતા સતા એવી પ્રતિજ્ઞા કરી કે, “ જો આ વિકસિત કમલ જેવા લોચનવાળી સ્ત્રી સાથે મારો વિવાહ ન થાય તો પ્રાણ ઉપર પણ રોષ ધારણ કરીને હું અધિમાં પ્રવેશ કરીશ. ”

आवा माठा संकल्पवडे व्यग्रचित्तवाळो थयो सतो ते घेर आव्यो. तेने चपळ चित्त-वाळो जोइ मातापिताए आग्रहथी पुछ्युं एटले तेणे पोताना हृदयनी वात करी संभळावी. ते सांभळो मातापिता जाणे वज्रथी ह्णाया होय तेवा थइने बोल्या के, पुत्र ! तूं हंस जेवो थइ कागडाने योग्य कर्मनी इच्छा करतां केम लाजतो नथी ? ते बोल्हो-“ मारुं मानस (मन अथवा सरोवर) ए स्त्री विना आनंद पामतु नथी. एटलामां जाणी लेजो. ते विषेवहु कहेवाथी सर्युं.” आ प्रमाणेना तेना वचन सांभळी ते पुत्रने सुधारवानुं अशक्य थारी “ श्रेष्ठी मौन धरीने रह्यो.

एलाकुमारें तो लज्जा छोडी दइने पोतानी मेळेज नट लोकोने घणुं द्रव्य आपवावडे ते नर्तकीनी मागणी करी. नट बोल्हो के-आ कन्या तो अमारो अक्षय भंडार छे तेने शीं रीते आपी शकाय ? ते छतां जो तमारी इच्छा एनी उपरज होय तो नट थइने ज्यां ज्यां अमे जइए त्यां त्यां अमारी साथे चालो. एलापुत्र लज्जा छोडी ते नट लोकोनी साथे चाली नीकल्यो. थोडा दिवसमां तेमनी पासेथी नृत्य पण शीखी गयो. पछी ते नट बोल्हो के, “ हे पुरुष ! हवे नृत्य करीने धन उपार्जन करी आपो जेथी अमे तमारो विवाह करीए. एला कुमार ते वात कबुल करीने तेओनी साथे कमावा नीकल्यो.

नट फरता फरता येणातडे पहेंच्या अने ते नगरना राजानी पासे नाटक करवा गया. त्यां तेमणे आकाश सुधी उंचा एक वांस खोज्यो. तेनी उपर मोटुं एक काष्ठ मुक्युं. तेमां वे मजबूत खीला रोप्या. पछी एलापुत्र पगमां पादुका पेहेरीने ते वांसपर चड्यो अने एक हाथमां तीक्ष्ण खर्ज्ज अने बीजा हाथमां त्रिशूल लइ ते वांस उपर रमवा लाग्यो. तेनुं अद्भुत नृत्य जोइ सर्व लोको बहु खुशी थया पण राजानी पेहेलां कोइए दान आप्युं नहीं. राजानी दृष्टि पेली नटी उपर पडी. तेथी ते तेना उपर रागथी मोह पामी गयो अने चितवन करवा लाग्यो के, ज्यो आ नट वांसना अग्रभाग उपरथी पडे तो हुं नटीने स्वाधीन कहूं.

आवी बुद्धिथी नाटक करीने नीवे आवेला इलापुत्रने तेणे कहुं के, ‘ अरे नट, ! तूं फरीथी खेल कर्त के जेथी हुं सारी रीते जोऊं. तेणे विशेष धन मल-वाना लोभथी फरीवार खेल करी वताव्यो. तथापि शठपणाथी राजाए कांई आप्युं नहीं. एवी रीते एलापुत्रने वांसपरथी पाडवानी इच्छाए राजाए बीजी चार पण नृत्य कराव्युं. बीजीवार नाटक करीने उतर्या पछी वळी राजा ए कहुं, हवे चौथी वखत नृत्य कर्त, हुं. तारा दारिद्रने दूर करीश. तेणे लोभथी तेम कर्तु. बीजा लोको राजानो अभिप्राय जाणीने तेनी निंदा करवा लाग्या. एलापुत्रे पण विचार्युं के, जरूर राजानुं मन आ नटीमां कामार्त थयुं छे कारण के, आकार अने मनोभावथी ते जणाई आवेछे. माटे अहो, आ कामावस्थाने, मने

अने राजाने धिक्कार छे. अरे, में मारा उत्तम कुलने मलीन कयुं. आ प्रमाणै तेना मनमां पूर्ण वैराग्य उत्पन्न थयो. तेवामां वांस ऊपर रहेला एलापुत्रे कोई धनाढ्यने घेर इंद्रियोने जितनारा मुनिने एषणापूर्वक गोचरी फरतां सुंदर स्त्रीथी प्रतिलाभित थता अने वंदाता जोया. ते जाई एलापुत्रे चिंतव्युं के, अहो, जीवाजीवादि नवतत्त्वने जाणनारा, स्त्रीसंभोगथी पराङ्मुख रहेनारा, पोताना देहनी पण दरकार नहीं राखनारा अने केवल मोक्षाभिलाषी एवा आ मुनिओने धन्य छे. के जेओने आवी सुंदर शरीरवाळी, मारी नटीथी पण असंख्याधिक रूपवाली स्त्री मोदक विगेरे पदार्थो आपवाने विनंति करे छे, तथापि ते मुनि, कागडाना मैथुननी जेम तेनी सामुं पण जोता नहीं, अने हुं केवो रागांध छुं, के जे आ नीच कन्या ऊपर आसक्त थइ पडयो छुं. अहो ! मारा आवा कृत्यने धिक्कार छे, तेमज आ संसारना स्वरूपने पण धिक्कार छे-आ प्रमाणे विषयमां तदन विरक्त थई शुभ ध्यान ध्यातां एलापुत्रने सामायिक चारित्रथी मांडीने यथाख्यात चारित्र पर्यंत फरसी गया. तेना प्रभाववडे तेना घाटा घातीकर्मनो क्षय थवाथी लोकार्लोकेने प्रकाश करनाहं केवल ज्ञान, जाणे संकेत करी राखेल होय तेम तेने उत्पन्न थयुं.

पछी वांस ऊपरथी नीचे आवतां इलापुत्र केवळीने देवताओए साधुनो वेप अर्पण कयों. ते धारण करीने एलापुत्रे धर्मदेसना आपी. ते सांभळी राजा प्रमुख सभ्योए तेमने नटी ऊपर थयेला रागतुं कारण पुछ्युं. केवलीए पोताना पूर्वभवनी वार्त्ता कही संभळावी. तेमां जणाव्युं के, पूर्वे ब्राह्मणना भवमां में स्त्रीसाथे दीक्षा लीथी हती. पण अमे वनेए जातिमद कयों हतो. ते पापनी आलोचना कर्था बगर मृत्यु पामीने हुं वणिक कुळमां जन्म्या छतां नट थयो अने मारी पूर्वभवनी स्त्री जातिमदथी आ नटी थयेली छे. पूर्वभवमां मारो कामराग तेनी ऊपर गाढ हतो तेथी आ भवमां पण मने तेनापर अतिराग थयो. कारण के प्राणीओने वैर अने स्नेह भवांतरगामी थायछे. आ प्रमाणे पोतानो पूर्वभव सांभळी ते नटीने जातिस्मरण ज्ञान उत्पन्न पयुं. तेजे विचार्युं के, मारा रूपने धिक्कार छे के जेने लथि आवे धनाढ्यना पुत्रो अने राजा प्रमुख घणा लोको पण दुर्व्यसनमां आवी पडे छे. हवे मारे विषयसुखथी सयुं. आवी भावना करतां ते नटीने केवल ज्ञान उत्पन्न थयुं. ते वखते नाटक जोवा वेठेली राजानी राणीए चितव्युं के, अहो ! आ राजा थइने पण महाअधम कुलमां उत्पन्न थयेली नटी ऊपर मोह पाय्या. माटे एवा विषय विलासने धिक्कार छे. आवी भावना भावतां तेने पण केवलज्ञान उत्पन्न थयुं. राजा ए पण चितव्युं के, पोताना उत्तम कुलने छोडी आ एलापुत्र नट जातिनी स्त्रीपर मोह पामी धननी इच्छाथी आ मारी पासे रमवा आव्यो अने में

પણ તેવી નીચ જાતિની સ્ત્રીની ઇચ્છા કરી. માટે કામદેવને ધિક્કાર છે. આવી ભાવના ભાવતાં તે પણ કેવળી થયા. આગ્રમાણે મહાજ્ઞાની એલાપુત્રે ઘણા જીવોને તાર્યા. જે એલાપુત્ર ઉત્તમ વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા હોવાથી શુભવંશ (વાંસ) નો આશ્રય કરતાં કુવંશ (નઠારાકુલ) ના આચારરૂપ સંસાર નૃત્યને છોડી દર્શ મુનિનું આચરણ જોઈ છેવટે ચિદાત્મરૂપે તદ્રુપ થઈ ગયા.

इत्यन्दादिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्यायां व्याख्यायामुपदेश प्रासा
दग्रंथस्य वृत्तौ एलापुत्रचरिते शततमः प्रबंधः ॥ १०० ॥

વ્યાખ્યાન ૧૦૧ મું.

ए शीलव्रतनो श्रीजिनैन्द्र भगवंते. पण आदर करेलो छे तेथी ते
आचरवा योग्य छे ते विषे कहे छे.

येषांमुक्ति ध्रुवं भावि, शीलं चरंति तेऽपि हि ।

तदा संसारि जीवानां, कार्योऽजसं तदादरः ॥ १ ॥

વ્યાખ્યા

“ જે જિનેંદ્રોની અવશ્ય તેજ મહે મુક્તિ થવાની છે, તે જિનેંદ્રો પણ શીલને આચરે છે, માટે સંસારી જીવોએ તો શીલ પાલવામાં હંમેશા આદર કરવો. ? ” આ વિષે શ્રીમહિપ્રભુનો સંવંધ છે તે આ પ્રમાણે—

શ્રી મહિનાથની કથા

અપર વિદેહ ક્ષત્રને વિષે સલિલાવતી વિજયમાં વીતશોકા નગરીને વિષે મહાબલ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને વૈશ્રમણ, ચંદ્ર, ધરણ, પૂરણ, વસુ અને અચલ નામે છ મિત્રો હતા. અન્યદા તે વાલમિત્રોની સાથે તેણે દીક્ષા લીધી, અને તેમની સાથે માસક્ષપણ વિગેરે તપસ્યા કરવા લાગ્યો. પરંતુ તેમનાથી તપમાં વધવા માટે રોગનું વાનું કાઢી તપને અંતે પણ તે પારણું કરતો નહીં. અને તપો વૃદ્ધિ કરતો હતો. આવી રીતે માયાથી અધિક તપ કરવાવડે પોતાના મિત્ર સાધુની વંચના કરવાથી તેણે સ્ત્રીવેદ વાંચ્યો. અને વિશ્વ સ્થાનકની આરાધના નિમિત્તે

અગ્ર તપ કરવાથી તીર્થંકર નામ કર્મ પળ સંપાદન કર્યું. અંતે તે છ મિત્રો સાથે ચારિત્ર પાઠી મૃત્યુપામીને જયંત વિમાનમાં દેવતા થયા.

મહાવલનો જીવ ત્યાંથી ચવીને વિદેહ દેશની મિંથિલા નગરીમાં કુંભરાજાની સ્ત્રી પ્રભાવતીની કુક્ષિમાં પુત્રીરૂપે ઉત્પન્ન થયા. જન્મ્યાપછી માતા પિતાએ મલ્હિ એવું નામ પાડ્યું. વીજા છ મિત્રો જુદા જુદા દેશમાં ઉત્પન્ન થયા. મલ્હિ કુમારી કાંઈક ડાઘા સો વર્ષના થયા, એટલે અવધિજ્ઞાનથી પોતાના પૂર્વ મિત્રોની સ્થિતિ જાણ તેમને પ્રતિવોધ કરવાને માટે જેની ફરતા છ ગર્ભગૃહ (અંદર દેખી શકાય તેવા ઓરડા છે) એવા એક ઘરમાં એક પોતાની સુવર્ણની પોલી પ્રતિમા કરાવીને મુકી. તે પ્રતિમા ના મસ્તક ઉપર છિદ્ર કરાવ્યું હતું. અને તેને કમલવડે ઢાંકેલું હતું. પછી પ્રતિદિન એક એક ગ્રાસ મલ્હિ કુંવરી તેમાં નાચવા લાગ્યા.

અચલ નામના મિત્રનો જીવ સાકેત નગરને વિષે પ્રતિબુદ્ધિ નામે રાજા થયે હતા. એક વખતે તે રાજા પ્રિયા સાથે નાગદેવની યાત્રાને અર્થે ગયો. ત્યાં અતિમોટું પુષ્પ દામના આભૂષણથી ભૂષિત પોતાની પ્રિયાને જોઈ વિસ્મય પામીને રાજાએ મંત્રને કહ્યું કે, હે મંત્રી, તમે આવું પુષ્પ આભૂષણ કોઈ ડેકાળે જોયું છે? મંત્રી બોલ્યો—દેવ ! તેમાં શો આગ્રહ ! ત્રણ જગતમાં કુંભ રાજાની પુત્રી મલ્હિ કુમારીનું સ્વરૂપ ઘણું આશ્ચર્યકારી છે. તેના જેવી પુષ્પાભરણની શોભા કાંઈપણ જોવામાં આવતી નથી મંત્રીના આવાં વચન સાંભળી રાજા પ્રતિબુદ્ધિને તેના પર પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો, તેથી મલ્હિ કુમારીની માગણી કરવા માટે એક દૂતને મોકલ્યો.

વીજા મિત્ર ધરણનો જીવ ચંપા નગરીમાં ચંદ્રછાયા નામે રાજા થયો હતો એક વખતે અર્હન્નક નામે કોઈ વાહાણવટી શ્રાવકે આવી રાજાને દિવ્ય કુંડલ ભેટ કર્યાં. રાજાએ પુછ્યું પૃથ્વીપર ફરતાં કોઈ આશ્ચર્ય તારા જોવામાં આવ્યું ! તે બોલ્યો—સ્વામી ! હું સમુદ્રમાં વાહાણ લઈને જતો હતો ત્યાં કોઈ દેવતાએ આવી મારા વાહાણને ડોલાવીને કહ્યું કે, તું જૈન ધર્મ છોડીને મારો આશ્રય કર્યો તો હું તારા વાહાણને તારું. વીજા પણ ઘણા ઉપસર્ગ કર્યા તથાપિ હું નિશ્ચલ રહ્યો. તેથી તેણે પ્રસન્ન થઈ મને ચાર કુંડલ આપ્યા. તેમાંથી એક કુંડલની જોડી મેં કુંભ રાજાને ભેટ કરી. તેણે પોતાની પુત્રી મલ્હિ કુમારીના હાથમાં તે આપી. હે રાજા ! એ કન્યા વિશ્વને આશ્ચર્ય કરનારી મારા જોવામાં આવી છે. તે સાંભળી રાજા ચંદ્રછાયા તેની માગણીને માટે દૂત મોકલ્યો.

વીજા મિત્ર પૂરણનો જીવ શ્રાવસ્તી નગરીમાં રુક્મી નામે રાજા થયો હતો. એક સમયે તેણે પોતાની પુત્રીને સુવર્ણ મંડપમાં સ્નાન કરાવવાનો મોટો મહોત્સવ કર્યો. તે સમયે

कोई पुरुष घणा देशमां मुसाफरी करीने त्यां आव्यो. तेने राजाए पुछ्युं के, तें कोई ठेकाणे आवो श्रेष्ठ महोत्सव जोयो छे? तेणे कहुं हे देव ! विदेह राजानी पुत्री मल्लि कुमारीना जन्मोत्सव आगळ लाखमेअंशे पण आरमणीय नथी. ते सांभळी राजाए तत्काळ तेने माटे दूत मोकल्यो.

चोथा मित्र वसुनो जीव बाराणसी नगरीमां शंख नामे राजा थयो हतो. अहीं अर्हन्त्रके आपेला मल्लि कुमारीना देवार्पित कुंडल भांगी गया, तेने समा करवा माटे सुवर्णकारोने बोलावीने आप्या. पण सोनी लोको ते सुधारी शक्या नहीं, तेथी राजाए तेओने नगरनी बहार काढी मुक्या. तेओ शंख राजानी सभामां आव्या. शंख राजाए तेमने पुछ्युं, एटले तेओए पोताने मिथिला नगरी छोडवी पड्यानुं वृत्तांत सविस्तर कही संभळाव्युं. तेथी आश्चर्य पामी राजाए तेमने पुछ्युं के, ते मल्लि कुमारी केवी छे? एटले तेओए तेनुं अलौकिक स्वरूप वर्णवी बताव्युं. ते सांभळी शंख राजाए तेने माटे दूतने मोकल्यो.

पांचमा मित्र वैश्रवणनो जीव हस्तिनापुरमां अदीनशत्रु नामे राजा थयो हतो. अहीं मल्लि कुमारीने मल्लदिन नामे एक अनुज वधुं हतो. ते चित्रकारोनी पासे पोतानो खानगी सभा मंडप चित्रावतो हतो. त्यां कोई चतुर चित्रकार के जेने देवतानुं वरदान हुतुं, तेणे पडदामांथी मल्लिकुमारीनो अंगुठो जोईने तेमनुं वधुं रूप यथार्थ चित्रमां अलिखी लीधुं. तेवामां मल्लदिन कुमार पोतानी स्त्रीनी साथे ते चित्रशाळामां आव्यो. त्यां पोतानी मोटी वेन मल्लि कुमारीने प्रत्यक्ष जोई लज्जाथी पाछो वळ्यो. त्यारे तेनी धात्रीए कहुं के, तेतो चित्र छे. तत्काल पेला चित्र करनारने पकडीने तेनो वध करवानी आज्ञा करी. बीजा चित्रकारोए तेनुं कारण समजावीने तेने मांड मांड छोडाव्यो. तथापि कुमारे ते चित्रकारनी आंगळी छेदीने देश बहार काढी मुक्यो. ते त्यांथी नीकळीने हस्तिनापुरमां रहेला अदिनशत्रु राजाने मल्यो. राजाए तेन मिथिलामांथी नीकळवानुं कारण पुछ्युं. त्यारे तेणे पोतानो वृत्तांत कहेतां मल्लिकुमारीना अद्भूत रूपनुं पण वर्णन करी बताव्युं; तेथी मोह पामी राजाए तेने माटे दूतने मोकल्यो.

छठा मित्र अभिचंद्रनो जीव कांपिल्य नगरमां अजितशत्रु नामे राजा थयो हतो. अहीं एकदा मल्लिकुमारीए कोई तापसीने वादमां इरावी तेथी ते कोप करीने कांपिल्य नगरमां अजितशत्रु राजा पासे आवी अने मल्लिकुमारीना अनुपम रूपनुं तेनी पासे वर्णन कर्युं. जे सांभळी राजाए तेने माटे दूत मोकल्यो.

आ प्रमाणे ते छए दूतोए एक साथे आवीने कुंभ राजा पासे मल्लिकुमारीनी मागणी करी. राजाए ते नहीं स्वीकारतां छए दूतोने अपद्वारथी काढी मुक्या. दूतोना

હ્ય તપ કરવાથી તીર્થકર નામકર્મ પળ સંપાદન કર્યું. અંતે તે છ મિત્રો સાથે ચારિત્ર પાઠી મૃત્યુપામીને જયંત વિમાનમાં દેવતા થયા.

મહાવલનો જીવ ત્યાંથી ચવીને વિદેહ દેશની મિંથિલા નગરીમાં કુંભરાજાની સ્ત્રી પ્રભાવતીની કુશિમાં પુત્રીરૂપે ઉત્પન્ન થયા. જન્મ્યાપછી માતા પિતાએ મલ્હિ એવું નામ પાડ્યું. વીજા છ મિત્રો જુદા જુદા દેશમાં ઉત્પન્ન થયા. મલ્હિ કુમારી કાંઈક ડળા સો વર્ષના થયા, ઇટલે અવધિજ્ઞાનથી પોતાના પૂર્વ મિત્રોની સ્થિતી જાણી તેમને પ્રતિવોધ કરવાને માટે જેની ફરતા છ ગર્ભગૃહ (અંદર દેખી શકાય તેવા ઓરડા) છે એવા એક ઘરમાં એક પોતાની સુવર્ણની પોલી પ્રતિમા કરાવીને મુકી. તે પ્રતિમાના મસ્તક ઉપર છિદ્ર કરાવ્યું હતું. અને તેને કમલવડે ઢાંકેલું હતું. પછી પ્રતિદિન એક એક ગ્રાસ મલ્હિ કુંવરી તેમાં નાચવા લાગ્યા.

અચ્છ નામના મિત્રનો જીવ સાકેત નગરને વિષે પ્રતિવુદ્ધિ નામે રાજા થયો હતો. એક વખતે તે રાજા પ્રિયા સાથે નાગદેવની યાત્રાને અર્થે ગયો. ત્યાં અતિમોટી પુષ્પ દામના આભૂષણથી ભૂષિત પોતાની પ્રિયાને જોઈ વિસ્મય પામીને રાજાએ મંત્રીને કહ્યું કે, હે મંત્રી, તમે આવું પુષ્પ આભૂષણ કોઈ ઢેકાળે જોયું છે? મંત્રી બોલ્યો—હે દેવ ! તેમાં શો આગ્રહ ! ત્રણ જગતમાં કુંભ રાજાની પુત્રી મલ્હિ કુમારીનું સ્વરૂપ ઘણું આશ્ચર્યકારી છે. તેના જેવી પુષ્પાભરણની શોભા કાંઈપણ જોવામાં આવતી નથી. મંત્રીના આવાં વચન સાંભળી રાજા પ્રતિવુદ્ધિને તેનાપર પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો, તેથી મલ્હિ કુમારીની માગણી કરવા માટે એક દૂતને મોકલ્યો.

વીજા મિત્ર ધરણનો જીવ ચંપા નગરીમાં ચંદ્રછાયા નામે રાજા થયો હતો. એક વખતે અર્હન્નક નામે કોઈ વાહાણવટી શ્રાવકે આવી રાજાને દિવ્ય કુંડલ ભેટ કર્યો. રાજાએ પુછ્યું પૃથ્વીપર ફરતાં કાંઈ આશ્ચર્ય તારા જોવામાં આવ્યું ! તે બોલ્યો—સ્વામી ! હું સમુદ્રમાં વાહાણ લઈને જતો હતો ત્યાં કોઈ દેવતાએ આવી મારા વાહાણને ઢોલાવીને કહ્યું કે, તું જૈન ધર્મ છોડીને મારો આશ્રય કર્ય તો હું તારા વાહાણને તારું. વીજા પણ ઘણા ઉપસર્ગ કર્યા તથાપિ હું નિશ્ચલરહ્યો. તેથી તેણે પ્રસન્ન થઈ મને ચાર કુંડલ આપ્યા. તેમાંથી એક કુંડલની જોડી મેં કુંભ રાજાને ભેટ કરી. તેણે પોતાની પુત્રી મલ્હિ કુમારીના હાથમાં તે આપી. હે રાજા ! એ કન્યા વિશ્વને આશ્ચર્ય કરનારી મારા જોવામાં આવી છે. તે સાંભળી રાજા ચંદ્રછાયાે તેની માગણીને માટે દૂત મોકલ્યો.

ત્રીજા મિત્ર પૂરણનો જીવ શ્રાવસ્તી નગરીમાં રુક્મી નામે રાજા થયો હતો. એક સમયે તેણે પોતાની પુત્રીને સુવર્ણ મંડપમાં સ્નાન કરાવવાનો મોટો મહોત્સવ કર્યો. તે સમયે

कोई पुरुष घगा देशमां मुसाफरी करीने त्यां आव्यो. तेने राजाए पुछ्युं के, तें कोई ठेकाणे आवो श्रेष्ठ महोत्सव जोयो छे? तेणे कहुं हे देव ! विदेह राजानी पुत्री मल्लिकुमारीना जन्मोत्सव आगळ लाखमेअंशे पण आरमणीय नथी. ते सांभळी राजाए तत्काळ तेने माटे दूत मोकल्यो.

चोथा मित्र वसुनो जीव बाराणसी नगरीमां शंख नामे राजा थयो हतो. अहीं अर्हन्नके आपेला मल्लिकुमारीना देवार्पित कुंडल भांगी गया, तेने समा करवा माटे सुवर्णकारोने बोलावीने आप्या. पण सोनी लोको ते सुधारी शक्या नहीं, तेथी राजाए तेओने नगरनी बहार काढी मुक्या. तेओ शंख राजानी सभामां आव्या. शंख राजाए तेमने पुछ्युं, एटले तेओए पोताने मिथिला नगरी छोडवी पड्यानुं वृत्तांत सविस्तर कही संभळाव्युं. तेथी आश्चर्य पामी राजाए तेमने पुछ्युं के, ते मल्लिकुमारी केवी छे? एटले तेओए तेनुं अलौकिक स्वरूप वर्णवी बताव्युं. ते सांभळी शंख राजाए तेने माटे दूतने मोकल्यो.

पांचमा मित्र वैश्रवणनो जीव हस्तिनापुरमां अदीनशत्रु नामे राजा थयो हतो. अहीं मल्लिकुमारीने मल्लदिन नामे एक अनुज बंधु हतो. ते चित्रकारोनी पासे पोतानो खानगी सभा मंडप चित्रावतो हतो. त्यां कोई चतुर चित्रकार के जेने देवतानुं वरदान हुतुं, तेणे पडदामांथी मल्लिकुमारीनो अंगुठो जोईने तेमनुं वंधु रूप यथार्थ चित्रमां अलिखी लीधुं. तेवामां मल्लदिन कुमार पोतानी स्त्रीनी साथे ते चित्रशाळामां आव्यो. त्यां पोतानी मोटी बेन मल्लिकुमारीने प्रत्यक्ष जोई लज्जाथी पाछो वळ्यो. त्यारे तेनी धात्रीए कहुं के, तेतो चित्र छे. तत्काल पेला चित्र करनारने पकडीने तेनो बध करवानी आज्ञा करी. बीजा चित्रकारोए तेनुं कारण समजावीने तेने मांड मांड छोडाव्यो. तथापि कुमारे ते चित्रकारनी आंगळी छेदीने देश बहार काढी मुक्यो. ते त्यांथी नीकळीने हस्तिनापुरमां रहेला अदिनशत्रु राजाने मल्यो. राजाए तेन मिथिलामांथी नीकळवानुं कारण पुछ्युं. त्यारे तेणे पोतानो वृत्तांत कहेतां मल्लिकुमारीना अद्भूत रूपनुं पण वर्णन करी बताव्युं; तेथी मोह पामी राजाए तेने माटे दूतने मोकल्यो.

छठा मित्र अभिचंद्रनो जीव कांपिल्य नगरमां अजितशत्रु नामे राजा थयो हतो. अहीं एकदा मल्लिकुमारीए कोई तापसीने वादमां इरावी तेथी ते कोप करीने कांपिल्य नगरमां अजितशत्रु राजा पासे आवी अने मल्लिकुमारीना अनुपम रूपनुं तेनी पासे वर्णन कर्गुं. जे सांभळी राजाए तेने माटे दूत मोकल्यो.

आ प्रमाणे ते छए दूतोए एक साथे आवीने कुंभ राजा पासे मल्लिकुमारीनी मागणी करी. राजाए ते नहीं स्वीकारतां छए दूतोने अपद्वारथी काढी मुक्या. दूतोना

અપમાનયુક્ત વચન સાંભળી તે છાં રાજાઓને કોપ ઉત્પન્ન થયો. તેથી સર્વે મિથિલા ઉપર ચડાઈ કરી. કુંભ રાજાને તેમને જિતવાનો ઉપાય સુઝ્યો નહીં. તેથી ચિત્તમાં આકુલ વ્યાકુલ થવા લાગ્યો. પિતાને તેવી સ્થિતિમાં જોઈ મલ્હિકુમારીએ આશ્વાસન આપીને કહ્યું કે, હે પિતા ! તમે દૂત મોકલીને તે છાં રાજાઓને કહેવરાવો કે, તમને હું કન્યા આપીશ, ઇટલે વિશ્વાસ આપીને તેઓ જુદા જુદા અહીં આવશે; ઇટલે હું તેને સમજાવીશ. કુંભરાજાએ તે પ્રમાણે કહેવરાવવા સાથે એવી ગોઠવણ કરી કે જેથી તેમને પ્રથમ મલ્હિકુમારીએ પેલા ગર્ભગૃહમાં જુદા જુદા દ્વારથી પ્રવેશ કરાવ્યો, તેમાં પૂર્વે યુક્તિથી બનાવેલી મલ્હિકુમારીની પ્રતિમાને જોઈ તેઓ ‘ આ મલ્હિકુમારીજ છે ’ એમ માનતા તેના રૂપને વિષે મોહ પામી નિર્નિમેષપણે તે પ્રતિમાને જોઈ રહ્યા. ઇટલામાં મલ્હિકુમારીએ આવીને તાલુસ્થાને રાखेલા ઢાંકણાને દૂર કર્યું ઇટલે તેમાંથી મૃત્યુ પામેલા સર્પાદિકના તથા મનુષ્યના ગંધથી પણ મહા ઉત્કટ દુર્ગંધ ઉછળ્યો. તેથી તે છાં રાજાઓ પોતપોતાની નાસિકા ઢાંકવા લાગ્યા. ત્યારે મલ્હિકુમારીએ કહ્યું કે, અરે રાજાઓ ! તમે આમ પરાડ્યુલ કેમ થયા ? તેઓ વોલ્યા કે, અમે આ દુર્ગંધથી પરાભવ પામી ગયા છીએ. મલ્હિકુમારી વોલ્યા. અરે, દેવાનુ પ્રિયો ! હંમેશા ઉત્તમ આહારનો એકેક કોઢીઓ ક્ષેપન કરવાથી આ સુવર્ણની પુતળીમાં પણ તેનો પુદ્ગલ પરિણામ આવા દુર્ગંધ રૂપ થયો. તો આ ઔદારિક દેહ કે જે માંસ રુધિરાદિ સાત ધાતુઓથી બનેલો છે તેમાં દરરોજ નવાતાં અન્નના ૩૨ કવલથી કેવો પુદ્ગલ પરિણામ થાય તે વિચારો. હે રાજાઓ ! તમે મારા પર મોહ પામો છો પણ વિચારો કે આ સ્ત્રી દેહમાં સારભૂત શું છે ? વળી હે રાજાઓ ! તમે પૂર્વે મોટું દેવસંબંધી આયુષ્ય ભોગવ્યું છે તેના સુખના પ્રમાણમાં આ મનુષ્ય ભવનું સુખ શી ગણતરીમાં છે. આ પ્રમાણે કહીને તેમનો પૂર્વભવ કહી સંબળાવ્યો. તે સાંભળી તેઓને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. પછી મલ્હિકુમારી વોલ્યા કે, અરે ભાઈઓ ! હવે મારે તો દીક્ષા લેવી છે. તમે શું કરશો ? તેઓ વોલ્યા કે અમે પણ દીક્ષા લઈશું. આ પ્રમાણે કહી સંસારમાંથી નિર્વેદ પામી તેઓ પોતપોતાના રાજ્યમાં ગયા અને પોતપોતાના પુત્રોનો રાજ્ય ઉપર અભિષેક કર્યો.

શ્રી મલ્હિમુણ સાંવત્સરિક મહાદાન આપ્યા પછી પોષ શુદ્ધ એકાદશીને, દિવસે અષ્ટમ યજ્ઞ કરી અશ્વિની નક્ષત્રનો ચંદ્ર થતાં જન્મથી સો વર્ષની વયે ઋણસો રાજાઓ અને ઋણસો સ્ત્રીઓ સાથે સિદ્ધ ભગવંતની સાક્ષીએ મહાવ્રતને અંગીકાર કર્યા. તેજ દિવસે તેમને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. પેલા છ રાજાઓએ પણ તેમની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. તેમના સાસનમાં મિષ્ણ વિગેરે અઢાવીશ ગળધર, ચાલીશ હજાર સાધુઓ, પંચાવન હજાર સાધ્વીઓ, ઋણલાખ ને સીતેર હજાર શ્રાવિકા, અને

एकलाखने एशीहजार श्रावको थया. पोताना परिवार साथे मल्लिप्रभु विहार करी पंचावनहजार वर्षनुं आयुष्य भोगवी पांचसो साधु अने पांचसो साध्वीओ नी साथे फाल्गुन शुक्ल द्वादशीए भरणी नक्षत्रमां श्रीसमेतशिखरगिरी उपर मोक्षने प्राप्त थया.

“आप्रमाणे अवश्य मोक्षने पामनारा श्रीमल्लिनाथ प्रभुए पण जेम शीलने पालन कर्युं तेम भव्य प्राणीओ ए अवश्य शीलनुं पालन करवुं.”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायां व्याख्यायामुपदेशप्रासाद
ग्रंथस्यवृत्तौ शीलविषये एकोत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १०१ ॥

व्याख्यान १०२ सुं.

हवे मैथुन सेववाथी घणागुणनो हानि थाय छे ते कहे छे.

वाक्यमंत्ररसादीनां, सिद्धिः कीर्त्यादयो गुणाः ।

नश्यन्ति तत्क्षणादेव, अब्रह्मसेवनान्नृणाम् ॥ १ ॥

व्याख्या

“अब्रह्म (मैथुन) सेवन करवाथी मनुष्योना वचनसिद्धि, मंत्रसिद्धि, रसादिकनी सिद्धि अने कीर्त्ति विगेरे गुणो तत्काल नाश पामी जाय छे.” ते विषे सत्यकि विद्याधरनो संबंध छे जे आ प्रमाणे.

सत्यकि विद्याधरनी कथा.

चेटक महाराजानी पुत्री सुज्येष्ठा नामे साध्वी हती. ते एकदा आतापना करती हती. ते वखते तेनुं सौंदर्य जोई पेढाळ नामे विद्याधर तेनापर मोह पामी गयो. तेथी तत्काल धूमाडो विकुर्वा तेने दिग्मूढ करी तेणे अमर रूपे तेने सेवी तेनाथी सत्यकि नामे एक पुत्र थयो. ते अनुक्रमे विद्या ग्रहणने योग्य थयो. त्यारे सोनाना पात्रमां वाघनुं दुध राखवानी जेम विद्याओ आपवा सारु पेढाळ विद्याधरे साध्वी पासेथी अपहराने तेने विद्यामंत्र आप्या. रोहिणी विद्याए सत्य-

કાના જીવને તેનું આરાધન કરતાં પાંચ જન્મસુધી મૃત્યુ પમાડ્યો હતો, છઠે જન્મે છ માસ આયુષ્ય વાકી રહ્યું તે વચ્ચે પ્રસન્ન થઈ પળ તેણે આદરી નહોતી; તે આ સાતમે ભવે પૂર્વ જન્મના સાધનથી વગર આરાધ્યે સંતુષ્ટ થઈ અને લલાટમાં છિદ્ર કરી તે દ્વારા હૃદયમાં જઈને રહી. દિવ્ય અનુભાવથી તે લલાટનું છિદ્ર દિવ્ય નેત્ર રૂપ થઈ ગયું. પછી પોતાના પિતા પેઢાળને સાધ્વીના શીલનો લોપ કરનાર જાણી સત્યકીએ મારી નાખ્યો. અને માતાના તથા જિનેશ્વરના વચનથી તેણે દૃઢ સમકિત અંગીકાર કર્યું. પછી ત્રિકાલ જિનપૂજા કરવાથી તેણે તીર્થંકર નામકર્મ સંપાદન કર્યું. શ્રી લોકપ્રકાશમાં કહ્યું છે કે “ સત્યકી મહાદેવ એવા નામથી વિખ્યાત અગ્યારમો રુદ્ર થયા. તે સત્યકિ વિદ્યાધરનો જીવ આવતી ચોવીશીમાં સુવ્રત નામે અગ્યારમા તીર્થંકર થશે. ”

સત્યકી અવિરતિપણાને લીધે સ્ત્રીઓમાં આસક્ત થઈ અનેક રાજાદિકની સ્ત્રીઓને વલાત્કારે સેવન કરતો હતો. તેથી એકદા ઉજ્જયિની નગરના ચંદ્રપ્રદ્યોત રાજાએ એવો પડો વગડાવ્યો કે, સત્યકિને વશ કરી શકે તેવી કોઈ સ્ત્રી છે? તે વચ્ચે ઉમા નામની વેશ્યાએ કહ્યું કે, હું તે નિશાચરને વશ કરીશ. પછી રાજાએ તેને તેની ઇચ્છા પ્રમાણે કરવાની આજ્ઞા આપી. એક વચ્ચે ઉમાએ ચંદ્રશાલ્યા (અગાશી) ઉપર રહી તેને પોતાનું સૈંદર્ય વતાવ્યું. તે જોતાંજ સત્યકિ સત્વર ત્યાં આવી તેને સેવવા લાગ્યો. એક વચ્ચે વેશ્યાએ એકાંતમાં પુછ્યું કે, તમારીપાસે કઈ કઈ વિદ્યા છે? તેણે કહ્યું કે, “ મારીપાસે રોહિણી વિગેરે વિદ્યાઓ છે અને તે સર્વદા મારા અંગમાંજ રહે છે. પણ જ્યારે હું મૈથુન કરું છું ત્યારે તે વિદ્યાઓને અને સ્વદ્ગતે દૂર મુકું છું, તે વચ્ચે મારામાં જરાપણ વલ રહેતું નથી. ” આ વાત વેશ્યાએ રાજાની આગલ નિવેદન કરી. અને કહ્યું કે “ જો કોઈ શબ્દ વેધી પુરુષ જ્યારે તે મારી સાથે મૈથુનાસક્ત હોય ત્યારે જો તેને મારેતો તે મરી જાય અન્યથા મરશે નહીં. પણ તે પુરુષ એવો ચતુર હોવો જોઈએ કે, જે મારો વચાવ કરીને તેને એકલાનેજ હાની શકે. તેવો પુરુષ કોઈ છે? ” પછી તેવા પુરુષની શોધ કરતાં રાજાની પાસે રહેનારા કેટલાક શસ્ત્ર કુશલ પુરુષોએ પોતાના ચાતુર્યની પરિક્ષા આપી. તે એવી રીતે કે, કમલના પત્રો ઉપરાઉપર રાખીને રાજાએ કહ્યું કે, ઉપરના આટલા પત્ર વીંધવા અને નીચેના આટલા વચાવવા. એટલે તેઓએ ઉપરના તેટલાજ વીંધ્યા અને નીચેના વચાવ્યા. પછી રાજાએ તે કલ્પા વેશ્યાને વતાવીને કહ્યું કે, આ યુક્તિથી તારું રક્ષણ કરાશે. વેશ્યા તે વાત સ્વીકાર કરીને પોતાને ઘેર ગઈ. પછી તે સુખદોષ સંકેત પ્રમાણે ગુપ્ત રહી ઉમા વેશ્યા સાથે મૈથુન કરતા એવા સત્યકિને જોઈ તે યુક્તિથી તેને

मारी नाख्यो. ते साथे उमाने पण विषकंदळी रूप जाणी मारी नाखी. सत्यकि मृत्यु पामीने नरके गयो.

पछी काळ संदीपक नामे सत्यकीना मित्र विद्याधरे उज्जयनी आखी नगरी चूर्ण करी नाखवा माटे आखी नगरी उपर शीला रची. एटले राजाए तेने भोगादिक धर्या. ते विद्याधरे आकाशमां रहीने पोताना मित्र सत्यकीनुं महत्व धारवा माटे सत्यकीना नामथीज कहुं के तमे मने कामभोग करतां मारी नाख्यो छे तेथी जो मैथुनाशक्त अवस्थाने रुपे मारी मूर्ति करीने मारी पूजा करो अने शंकर पार्वतीना नामथी अमारा गुण गाओतो जीवता मुकुं. अन्यथा मुकीश नही. लोकोए ते प्रमाणे करवुं कबुल कर्युं. “ मृत्युना भयथी प्राणी शुं करता नथी ? ” अनुक्रमे इश्वरनुं लिंग जळाधारी रुप योनीमां राखीने तेनी पूजा प्रवर्ती. “ विषयलंपट पणाने धिकार छे के जेनी आसक्तिथी आवो वळवान् सत्यकी पण पोतानी शक्तिने कुंडित करी नाखीने नरके गयो. ”

॥ इति सत्यकी विद्याधर प्रबंध. ॥

हेवे सुज्येष्ठाए केवी रीते दीक्षा लीधी तेनुं वृत्तांत आप्रमाणे-विशाळा नगरीमां चेटक राजानी एक पुत्री सुज्येष्ठा नामे हती. एक वखते तेणीए मिथ्यात्वने स्थापन करती कोई एक तापसीने वादमां जिती लीधी. ते तापसीए तेनुं स्वरूप चित्रपट उपर आलेखी श्रेणिक राजाने वताव्युं. ते जोइ श्रेणिक राजा मोह पामी गयो, तेनी प्रेरणाथी तेना मंत्री अभय कुमारे विशाळा नगरीमां आवी राजमहेल पासे एक दुकान मांडी. तेमां चित्रपट उपर श्रेणिक राजानुं चित्र आलेखी नित्य तेनी पूजा करवा लाग्यो. एक वखते ते चित्र सुज्येष्ठानी दासीओना जोवामां आव्युं. तेमणे ते लइ जइने सुज्येष्ठाने वताव्युं. श्रेणिकनुं स्वरूप जोइ सुज्येष्ठा मोहपामी गइ. एटले तेणे पोतानो अभिप्राय अभयकुमारने जणाव्यो. पछी अभयकुमारे तेना महेलथी राजगृहीना सीमाडा सुधी एक सुरंगा करावी. श्रेणिक राजाए ते द्वारा त्यां आवी तेने लइ जवानुं जणाव्युं. सुज्येष्ठा चिळणाने लइ तैयार थईने आवती हती तेवामां पातोना आभूषणनो डावलो भूली गइ ते लेवाने पाछी गइ राजा श्रेणिक चेटक राजाना भयथी तत्काल सुज्येष्ठाने वदले चेन्नणाने लइने कागडानी जेम नाशी गयो. सुज्येष्ठा संकेत स्थले आवी त्यां तो चेन्नणाने के राजाने जोया नही एटले तेणे उंचे स्वरें पोकार कर्यो के कोई चेन्नणाने हरी जायछे. ते सांभळी चेटक राजा त्यां दोडी आव्यो. तेणे श्रेणिक राजाना अंग रक्षक सुलसाना वत्रीश पुत्रोने एक वाणे मारी नाख्या. कारण के तेओ सर्व साथे जन्मेला अने समदायी के कर्म

બંધવાલા હતા. પછી ચેટક મહારાજાએ પોતાના નગરમાં આવીને સુજ્યેષ્ઠાને માટે વિવાહની સામગ્રી તૈયાર કરાવવા માંડી. ત્યારે સુજ્યેષ્ઠાએ પિતાને વારીને દીક્ષા ગ્રહણ કરી. કારણ કે તે સતી હોવાથી વચન સાક્ષીએ શ્રેણિક રાજાને વરેલી હોવાને લીધે વીજા પુરુષને વરી નહીં. પણ પેઢાલ વિદ્યાધરે કપટથી તેને ભોગવી જેથી તેને ગર્ભ રહ્યો. એટલે ગણધરે તેના સતીનું વિષે વીર ભગવંતને પુછ્યું. વીર ભગવંતે કહ્યું કે “ તે સુજ્યેષ્ઠાનો દોષ નથી તે તો નિશ્ચલશીલ વાલીજ રહેલી છે. શ્રેણિક રાજાના સંગના અભાવથી તેણે મનસાક્ષીએ સર્વથા શીલ અંગીકાર કર્યું છે. ” પછી સુજ્યેષ્ઠા સાધ્વીએ યાવજીવસુધી મન, વચન, કાયાથી શુદ્ધ એવું શીલ વ્રત પાળ્યું. તે વિષે કહેવાય છે કે. “ ચેટક રાજાને સાત પુત્રીઓ હતી, તે સર્વે શીલવતી હતી એમ તીર્થ-કરોએ તેમની શ્લાઘા કરેલી છે. ”

इति सुज्येष्ठा प्रबंध.

इत्येकदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायां व्याख्यायामुप-
देशमासादस्य वृत्तौ शीलविषये द्रव्युत्तरशत
तमः प्रबंधः ॥ १०२ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૦૩ મું.

સ્ત્રીચરિત્ર જાણવાને કોઈપણ કુશલ નથી તે વિષે કહે છે.

सुश्लिष्टामपिच स्त्रीणामहो कपटनाटकम् ।

न स्याद्वेधापि मेधावो तस्य तत्वावबोधने ॥ १ ॥

વ્યાખ્યા

“ સ્ત્રીઓનું કપટ રૂપ નાટક એવું યોજાઈ હોય છે કે જેનું તત્વ સમજવાને બુદ્ધિવાનનું ઢહાપણ પણ કામ લાગતું નથી. ” તે વિષે નુપૂર પંડિતાનું દર્શન છે તે આ પ્રમાણે.—

નુપૂરપંડિતાની કથા.

રાજગૃહ નગરમાં દેવદત્ત નામે એક સોની હતો. તેને દેવદિન્ન નામે એક પુત્ર હતો. તેને દુર્ગિલા નામે સ્ત્રી હતી. એક વખતે તે સ્ત્રીના અને આદ્રિ વસ્ત્ર પેહેરી નદીમાં સ્નાન કરતી હતી. તેવીજ સ્થિતિમાં કોઈ નાગરિક પુરુષના જોવામાં આવી. તે જોઈ મોહપામીને તે પુરુષ આ પ્રમાણે વોલ્યો. “ હે સુંદરિ! આ નદી અને વૃક્ષો તે

सारी रीते स्नान कर्तुं ? एम पुछे छे अने हुं तो तारा चरण कमलमां पडीने पुछुं छुं. " दुर्गिलाए तेने उत्तर आप्यो के— " मने स्नान विषे पुछनारा नदी तथा वृक्षोतुं कल्याण थाओ; अने मने ते विषे पुछनार पुरुषनुं मन इच्छित हुं पूर्ण करीश. " आ सांभळी ते नागरिक तेने मळवाने उत्सुक थयो. पछी ते कोइ तापसीने मळयो अने तेने पोतानी इच्छा समजावी दुर्गिलाने घेर मोकली. तेणीए दुर्गिलाने पेला नागरिकना प्रेमनी बात करी एटले दुर्गिला बोली— " अरे पाखंडीनि, तुं आवुं अश्राव्य केम बोले छे, मारा घरमांथी चाली जा. " आम कही निकलती ते तापसीना पृष्ठ उपर तेणे कज्जलनो थापो आप्यो. तापसीए नागरिक पासे आवी पोताना अपमाननुं वृत्तांत जणाव्युं; अने पृष्ठ भाग बताव्यो. ते जोइ नागरिक, समजी गयो के, ते चतुराए मने कृष्णपक्षनी पंचमीनी रात्रे मळवानो संकेत आप्यो. पण ते कया स्थळे मळवुं ते जणाव्युं नथी तेथी तेणे तापसीने पुनः भिक्षा मागवाना मिषे तेने घेर मोकली. तापसी त्यां जइने बोली के हे सुंदरी, ते नागरिकने मळवानुं स्थळ कहे. एटले दुर्गिलाए रोष करी बेने हाथे पकडी पछवाडेना बाडामां आवेला अशोक वृक्ष तळे थइने पाछले द्वारे काडी मुकी. तापसीए ते बात पेला पुरुष आगळ जणावी एटले तेणे जाण्युं के, कृष्णपंचमीए बाडामां अशोक वृक्ष तळे तेनुं मळवुं थशे. ज्यारे संकेतनो दिवस आव्यो त्यारे ते त्यां गयो. वंने त्यां मळया अने विनोद करतां तेमना नेत्र मुद्रित थइ गयां. ते वखते तेनो सासरो देवदत्त मूत्रोत्सर्ग करवाने त्यां आव्यो. त्यां पुत्र वधू साथे बीजा पुरुषने जोइ तेना डावा पगमांथी एक नुपूर काढी लीधुं. तत्काळ दुर्गिलाना जाणवामां ते बात आवी, एटले तेणीए पेला जारने जगाडी शिखडावीने तेने घेर मोकल्यो. पछी पोताना घरमां जइ पोताना पतिने मधुर वाणीथी जगाडीने कहुं के, प्राणेश, चालो, आजतो आपणे अशोक वृक्ष नीचे जइने निद्रा लइए. पतिए कबुल कर्तुं, एटले वंने जण त्यां जइने सुता. थोडी वार पछी निद्रा पामेला पतिने जगाडीने तेणीए कहुं के, तमारा कुळमां आ केवी रीत कहेवाय के सासरो जाते आनी पुत्र वधूना पगमांथी नुपूर काढी ले. ते सांभळी तेना पतिने क्रोध चड्यो. तेथी प्रातःकाले तेणे पोताना पिताने कहुं के, अरे पिता, रात्रे हुं मारी ज्ञी साथे सुतो हतो, ते वखते तमे नुपूर लइ गया ते कुं ? पुत्र वधूनुं गुह्य सासराए जोवुं योग्य नथी. पिताए कहुं, अरे पुत्र ! कोइ जार तेनी साथे सुतो हतो तेथी में तेम कर्तुं हतुं अने पछी त्यां लइ जइ तने सुवारीने तेणे आ कपट करेलुं छे.

ते सांभळी दुर्गिला बोली के, ते बात असत्य छे, हुं मारुं सत्य देवतानी आगळ बतावीश. एम कही ते सर्वने लइ नगर वाहेर रहेला कोइ प्रभाविक यक्षनी

પાસે પોતાનું સત્ય વતાવવા ચાલી. માર્ગમાં પ્રથમથી સંકેત કરી રાखेलો પેલો જાર જુદો વેપ લઈ ગાંડો બનીને આવ્યો, અને ઢુર્ગિલાને ગळे વૃક્ષને જેમ વાનર વલ્લગે તેમ વલ્લગી પડ્યો. તેને દૂર કરી યક્ષના મંદિર પાસે આવી પવિત્ર થઈ તેને પૂજીને વોલી કે, “ હે દેવ, આ ગાંડો પુરુષ અને મારો પતિ તે શિવાય જો કોઈ ત્રીજો પુરુષ મને લગ્ન થયો હોય તો તમે મને યોગ્ય શિક્ષા કરજો ” તે સાંભળી યક્ષ વિચારમાં પડ્યો કે આનું સત્ય અસત્યરૂપ છે માટે તેનું શું કરવું ? તેવામાં તો તે સ્ત્રી તેની વે જંઘા વચે થઈને નીકળી ગઈ, ઇટલે લોકોએ તેની પ્રશંસા કરી અને ત્યારથી નુપૂરપંડિતા ઇવા નામથી તે પ્રખ્યાત થઈ. આવા તેના ચરિત્રથી વિસ્મય પામેલા દેવદત્ત સોનીની તે દિવસથી નિદ્રા ડહી ગઈ.

દેવદત્તના તે ગુણથી રાજાએ તેને પોતાના અંતઃપુરનો અધિકારી રક્ષક નિમ્ન્યો. રાજાના અંતઃપુરની મુખ્ય રાણી કોઈ હાથીના મહાવત સાથે આસક્ત હતી. તેના મેહેલની પાસે હાથી રહેતા તેથી રાત્રે તે દ્વારા તે મહાવતને મલતી હતી. આજે આ નવીન સોની પહેરેગીર થવાથી અંતઃપુરમાં જાગતો હતો. ઇટલે તે રાણી વારંવાર તેને જોવા આવતી પણ તેને જાગતો જોઈ પાછી ફરતી હતી. પછી રાણીનું વૃત્તાંત જાણવાની ઇચ્છાથી દેવદત્ત કપટનિદ્રાથી સુઈ ગયો. ઇટલે રાણી તેને સુતેલો જોઈ મેહેલના ગોલ પાસે આવી. ત્યાં પેલા જાર મહાવતે હાથી ડમો કરી રાखेलો હતો તેણે પોતાની શુંઢવડે રાણીને નીચે ઉતારી. ઇટલે મહાવત તેના વાંસામાં હાથીની સાંકળ મારીને વોલ્યો કે, મોડી કેમ આવી ? ત્યારે તેણે નવા નીમાયેલા પહેરેગીરની વાર્તા કહી. પછી રાત્રિના છેલ્લા પોહોરે પાછી મહાવતે તેવી રીતેજ ડપર પોહોંચાડી દીધી. આ સર્વ ચરિત્ર દેવદત્તના જોવામાં આવ્યું તેથી તેણે વિચાર્યું કે, જ્યારે રાજાની સ્ત્રીઓનું પણ આવું આચરણ છે તો પછી વીજા સાધારણ માણસોની સ્ત્રીઓ કુશીલ હોય તેમાં શું આશ્ચર્ય ! આ પ્રમાણે વિચારવાથી તે ચિંતા રહિત થઈ ગયો તેથી તેને છપાસે તેજ રાત્રીએ પૂરી નિદ્રા આવી ગઈ. તેની નિદ્રાનો વૃત્તાંત જાણી જ્યારે તે જાગ્યો ત્યારે રાજાએ તેનું કારણ પુછ્યું. તેણે સર્વ વૃત્તાંત સ્પષ્ટપણે કહી જણાવ્યું. પછી રાજાએ તે રાણીને ઓઢલ્લી કાઢવા સારું અંતઃપુરની સર્વ સ્ત્રીઓને કહ્યું કે, તમે સૌ ડઘાડે વાંસે ડમી રહો, અને હું કમલના દડાનો પ્રહાર કરું તે સહન કરો. સર્વ સ્ત્રીઓએ તે સ્વીકાર્યું. અનુક્રમે તે પ્રમાણે કરતાં જ્યારે પેલી કુલટા રાણીનો વારો આવ્યો, ત્યારે કમલયુગ્મથી તેનાપર પ્રહાર કરતાંજ તે કપટવડે મૂર્છા ઝાડીને પૃથ્વીપર પડી ગઈ. રાજા તેના સ્ત્રી ચરિત્રને જાણીને વોલ્યો કે, “ અરે સ્ત્રી ! તું મદોન્મત્ત હાથી સાથે રમે છે છતાં કર્તમ હાથીથી વીહે છે, અને ઓઢાની સાંકળનો માર ઝાડી હર્ષ પામે છે છતાં આ કમલપત્રના ઘાતથી મૂર્છા ઝાય છે.” આ

प्रमाणे कही राजाए क्रोधथी आज्ञा करी के, आ हाथी, महावत अने राणीने पर्वतना ऊंचा शिखर उपर चडावीने झंपापात करावो. पछी महावत ते राणीने हाथी उपर बेसाडी हाथीने पर्वतना शिखर उपर लइ गयो. त्यां हाथीनो पहेलां एक पग ऊंचो कराव्यो, पछी वे पग ऊंचा कराव्या अने छेवटे त्रण पग ऊंचा रखावी एक पगे उभो राख्यो. हाथीनी आ कळाथी रंजित थयेला लोकोए राजाने विनंती करी के, स्वामी, आवा गजेंद्ररत्नने मारवो योग्य नथी. राजाए तेने अभयदान आप्युं, अने महावतने कह्युं के, ते हाथीने गिरिथी नीचे उतारी दे. महावते कह्युं के, जो अमने अभयदान आपो तो हुं तेने कुशळताथी नीचे उतारुं. राजाए तेने पण अभयदान आप्युं एटले तेणे हाथीने हळवे हळवे क्षेमकुशळ नीचे उतार्यो. पछी राणीने अने महावतने राजाए देशपार कर्या.

राणी अने महावतने त्यांथी नीकळीने आगळ जतां मार्गमां एक देवालय आव्युं, त्यां रात्रि पडवाथी ते बने सुइ गया. तेवामां कोइ चोर गाममांथी चोरी करीने त्यां आव्यो. कोटवालने तेनी खबर पडतां तेणे आवीने देवालयने घेरी लींथुं. अंदर महावत तो निद्रावश थइ गयो हतो. पण पेला चोरना कर स्पर्शथी राणी जाग्रत थइ, अने तेने जोइने बोली के, तुं मने स्त्री तरीके अंगिकार कर. चोरे कह्युं के, जोतुं प्रातःकाळे कोटवाल पासे मने तारो स्वामी कही मारा जांवितनी रक्षा करे तो हुं तारो स्वामी थइ तने स्वीकारुं. तेणीए तेवात कबुल करी. प्रातःकाळे कोटवाले सुभटो साथे अंदर प्रवेश करीने पुछ्युं के, तमारामां कोण चोर छे ? राणीए दृष्टिनी संज्ञा करीने महावतने बताव्यो. एटले तेओए तेने पकडी गुन्हो साबित गणीने शूळीए चडावी दीथो. शूळी उपर रह्या सता तेने तृषा लागी, तेथी मार्गे चाल्या जता कोइ श्रावकने देखीने तेणे तेनी पासे जळ माग्युं. श्रावक तेने नवकार मंत्रनुं पद आपी जळ लेवा गयो. तेना आव्या अगाड शूळी उपर नवकार मंत्रने स्मरण करतो महावत मृत्यु पामीने व्यंतरनी कायमां देव थयो.

अहिं पेली दुष्ट राणी चोरनी साथे चाली नीकळी. मार्गमां एक नदी आवी. नदीमां पूर जोइ चोरे कह्युं के, प्रथम तारा वखादि मने आप तेने पेले तीर मुक्ती आवीने पछी हुं तने सुखेथी लइ जइश. हुं ज्यां सुधी आवुं त्यां सुधी तुं अहिं रहेजे; तेणीए तेम कर्तुं. चोरे नदीने सामे तीरे जइने विचार्युं के, आ स्त्री पोताना पतिनी जेम मने पण दुःखमां पाडशे तेथी एनो संग करवो योग्य नथी. आवुं विचारी ते चोर पोतानो स्वार्थ साधी तेने छोडीने परभार्यो चाल्यो गयो.

अहिं राणी नम्रपणे हताशा थइ सतीविनमां भंमती पोकार करवा लागी. एवामां व्यंतर थयेलो तेनो पति शीयाळनुं रुप लइने तेने प्रतिबोध करवा आव्यो.

પાસે પોતાનું સત્ય વતાવવા ચાલી. માર્ગમાં પ્રથમથી સંકેત કરી રાखेलો પેલો જાર જુદો વેપ લઈ ગાંડો બનીને આવ્યો, અને દુર્ગિલાને ગळे વૃક્ષને જેમ વાનર વઢગે તેમ વઢગી પડ્યો. તેને દૂર કરી યક્ષના મંદિર પાસે આવી પવિત્ર થઈ તેને પૂજીને વોલી કે, “ હે દેવ, આ ગાંડો પુરુષ અને મારો પતિ તે શિવાય જો કોઈ ત્રીજો પુરુષ મને લગ્ન થયો હોય તો તમે મને યોગ્ય શિક્ષા કરજો ” તે સાંભળી યક્ષ વિચારમાં પડ્યો કે આનું સત્ય અસત્યરૂપ છે માટે તેનું શું કરશું ? તેવામાં તો તે સ્ત્રી તેની બે જંઘા વચે થઈને નીકળી ગઈ, ઇટલે લોકોએ તેની પ્રશંસા કરી અને ત્યારથી નુપૂરપંડિતા ઇવા નામથી તે પ્રખ્યાત થઈ. આવા તેના ચરિત્રથી વિસ્મય પામેલા દેવદત્ત સોનીની તે દિવસથી નિદ્રા ઊઠી ગઈ.

દેવદત્તના તે ગુણથી રાજાએ તેને પોતાના અંતઃપુરનો અધિકારી રક્ષક નિમ્ન્યો. રાજાના અંતઃપુરની મુખ્ય રાણી કોઈ હાથીના મહાવત સાથે આસક્ત હતી. તેના મેહેલની પાસે હાથી રહેતા તેથી રાત્રે તે દ્વારા તે મહાવતને મલતી હતી. આજે આ નવીન સોની પહેરેગીર થવાથી અંતઃપુરમાં જાગતો હતો. ઇટલે તે રાણી વારંવાર તેને જોવા આવતી પણ તેને જાગતો જોઈ પાછી ફરતી હતી. પછી રાણીનું વૃત્તાંત જાણવાની ઇચ્છાથી દેવદત્ત કપટનિદ્રાથી સુઈ ગયો. ઇટલે રાણી તેને સુતેલો જોઈ મેહેલના ગોશ પાસે આવી. ત્યાં પેલા જાર મહાવતે હાથી ડમો કરી રાखेलો હતો તેણે પોતાની શુંઢવડે રાણીને નીચે ઉતારી. ઇટલે મહાવત તેના વાંસામાં હાથીની સાંકળ મારીને વોલ્યો કે, મોડી કેમ આવી ? ત્યારે તેણે નવા નીમાંચેલા પેહેરેગીરની વાર્તા કહી. પછી રાત્રિના છેલ્લા પોહોરે પાછી મહાવતે તેવી રીતેજ ઉપર પોહોંચાડી દીધી. આ સર્વ ચરિત્ર દેવદત્તના જોવામાં આવ્યું તેથી તેણે વિચાર્યું કે, જ્યારે રાજાની સ્ત્રીઓનું પણ આવું આચરણ છે તો પછી વીજા સાધારણ માણસોની સ્ત્રીઓ કુત્રીલ હોય તેમાં શું આશ્ચર્ય ! આ પ્રમાણે વિચારવાથી તે ચિંતા રહિત થઈ ગયો તેથી તેને છમાસે તેજ રાત્રીએ પૂરી નિદ્રા આવી ગઈ. તેની નિદ્રાનો વૃત્તાંત જાણી જ્યારે તે જાગ્યો ત્યારે રાજાએ તેનું કારણ પુછ્યું. તેણે સર્વ વૃત્તાંત સ્પષ્ટપણે કહી જણાવ્યું. પછી રાજાએ તે રાણીને ઓઢાણી કાઢવા સારું અંતઃપુરની સર્વ સ્ત્રીઓને કહ્યું કે, તમે સૌ ડઘાડે વાંસે ડમી રહો, અને હું કમલના દડાનો પ્રહાર કરું તે સહન કરો. સર્વ સ્ત્રીઓએ તે સ્વીકાર્યું. અનુક્રમે તે પ્રમાણે કરતાં જ્યારે પેલી કુલટા રાણીનો વારો આવ્યો, ત્યારે કમલપુષ્પથી તેનાપર પ્રહાર કરતાંજ તે કપટવડે મૂર્છા ઝાડીને પૃથ્વીપર પડી ગઈ. રાજા તેના સ્ત્રી ચરિત્રને જાણીને વોલ્યો કે, “ અરે સ્ત્રી ! તું મદોન્મત્ત હાથી સાથે રમે છે છતાં કર્તૃમ હાથીથી વીરે છે, અને લોઢાની સાંકળનો માર ઝાડી ર્પ પામે છે છતાં આ કમલપત્રના ઘાતથી મૂર્છા ઝાડી છે. ” આ

प्रमाणे कही राजाए क्रोधथी आज्ञा करी के, आ हाथी, महावत अने राणीने पर्वतना ऊंचा शिखर उपर चढावीने झंपापात करावो. पछी महावत ते राणीने हाथी उपर बेसाडी हाथीने पर्वतना शिखर उपर लइ गयो. त्यां हाथीनो पहेलां एक पग ऊंचो कराव्यो, पछी वे पग ऊंचा कराव्या अने छेवटे त्रण पग ऊंचा रखावी एक पगे उद्यो राख्यो. हाथीनी आ कळायी रंजित थयेला लोकोए राजाने विनंती करी के, स्वामी, आवा गजेंद्ररत्नने मारवो योग्य नथी. राजाए तेने अभयदान आप्युं, अने महावतने कहुं के, ते हाथीने गिरिथी नीचे उतारी दे. महावतने कहुं के, जो अमने अभयदान आपो तो हुं तेने कुशळताथी नीचे उतारूं. राजाए तेने पण अभयदान आप्युं एटले तेणे हाथीने हळवे हळवे क्षेमकुशळ नीचे उतार्यो. पछी राणीने अने महावतने राजाए देशपार कर्या.

राणी अने महावतने त्यांथी नीकळीने आगळ जतां मार्गमां एक देवालय आव्युं, त्यां रात्रि पडवाथी ते बंने सुइ गया. तेवामां कोइ चोर गाममांथी चोरी करीने त्यां आव्यो. कोटवालने तेनी खबर पडतां तेणे आवीने देवालयने घेरी लींथुं. अंदर महावत तो निद्रावश थइ गयो हतो. पण पेला चोरना कर स्पर्शथी राणी जाग्रत थइ, अने तेने जोइने बोली के, तुं मने स्त्री तरीके अंगिकार कर. चोरे कहुं के, जोतुं प्रातःकाळे कोटवाल पासे मने तारो स्वामी कही मारा जांवितानी रक्षा करे तो हुं तारो स्वामी थइ तने स्वीकारूं. तेणीए तेवात कबुल करी. प्रातःकाळे कोटवाले सुभटो साथे अंदर प्रवेश करीने पुछ्युं के, तमारामां कोण चोर छे ? राणीए हठिनी संज्ञा करीने महावतने बताव्यो. एटले तेओए तेने पकडी गुन्हो सावित गणीने शूळीए चढावी दीथो. शूळी उपर रह्या सता तेने तृषा लागी, तेथी मार्गे चाल्या जता कोइ श्रावकने देखीने तेणे तेनी पासे जळ माग्युं. श्रावक तेने नवकार मंत्रनुं पद आपी जळ लेवा गयो. तेना आव्या अगाड शूळी उपर नवकार मंत्रने स्मरण करतो महावत मृत्यु पापीने व्यंतरनी कायमां देव थयो.

अहिं पेली दुष्ट राणी चोरनी साथे चाली नीकळी. मार्गमां एक नदी आवी. नदीमां पूर जोइ चोरे कहुं के, प्रथम तारा वस्त्रादि मने आप तेने पेले तीर मुकी आवीने पछी हुं तने सुखेथी लइ जइश. हुं ज्यां सुधी आवुं त्यां सुधी तुं आहिं रहेजे; तेणीए तेम कर्तुं. चोरे नदीने सामे तीरे जइने विचार्युं के, आ स्त्री पोताना पतिनी जेम मने पण दुःखमां पाडशे तेथी एनो संग करवो योग्य नथी. आवुं विचारी तें चोर पोतानो स्वार्थ साधी तेने छोडीने परभार्यो चाल्यो गयो.

अहिं राणी नम्रपणे हताशा थइ सतीवनमां भंपती पोकार करवा लागी. एवामां व्यंतर थयेलो तेनो पति शीयाळनुं रुप लइने तेने प्रतिबोध करवा आव्यो.

તેણે મુલમાં માંસ રાખ્યું હતું, તે માંસની પેશી નદીના તીર ઉપર મુકી નદી કાંઠે આવેલા મત્સ્યને પકડવા દોડ્યો. એટલે મત્સ્ય તો નદીના જલમાં પેશી ગયો, અને પેલું માંસ હતું તે સમડી ઉપાડી ગઈ. તે વચ્ચે શીયાળ વીલણો થઈ આવેતમ જોવા લાગ્યો. તે જોઈ દુર્ગિલા બોલી કે-અરે, મૂર્ખ ! તું ઉભય ભ્રષ્ટ થયો, હવે શું જુએ છે ? શીયાળ બોલ્યો-અરે, સ્ત્રી ! તું તો ત્રણથી ભ્રષ્ટ થઈ છું, હવે બીજાના દોષ શાપાટે જુએ છે ? એ પ્રમાણે કહીને તેણે દિવ્યરૂપ પ્રગટ કરી કહ્યું કે, અરે પાપિણી ! તું જેને મારી નશાવ્યો હતો તે હું મહાવત છું. જૈન ધર્મના પ્રભાવથી મને આ ઉત્તમ ગતિ પ્રાપ્ત થા છે. માટે તું પણ તે ધર્મને અંગીકાર કર્યે. રાણીએ તે વાત સ્વીકારી. એટલે તેણે તેને કોઈ સાધ્વી પાસે મુકી. ત્યાં તેણે દક્ષિણ ગ્રહણ કરી અનુક્રમે સદ્ગતિને પામી.

“ આ પ્રમાણે તે રાણી પ્રાંતે પવિત્ર શીલવ્રતને પામ્યા છતાં નુપૂર પંડિતાની અસતીપણાની અપકીર્તિનો નાદ અત્યાપિ વિરામ પામતો નથી.”

इत्यद्वादिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्यायां व्याख्यायामुपदेशमासाद
स्यवृत्तौ स्त्रीचरित्रविषये व्युत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १०३ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૦૪ મું.

ચોથા વ્રતને ધારણ કરનાર શ્રાવક આષાઢ ચાતુર્માસ્યના સત્કૃત્યો અવશ્ય કરે છે, તેથી હવે ચાતુર્માસ્યના કૃત્યોનું વર્ણન કરે છે.

આષાઢાઘ્યચતુર્માસ્યાં વિશેષાદિધિર્વૃક્તમ્ ॥

અભિગ્રહાઃ સદાગ્રાહ્યાઃ સમ્યગર્હાં વિવેકિભિઃ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ વિવેકી પુરુષોએ આષાઢ ચાતુર્માસને વિશેષે હંમેશા પોતાને યોગ્ય એવા અભિગ્રહો વિધિપૂર્વક વિશેષે ધારણ કરવા. ” આનો ભાવાર્થ એવો છે કે, પ્રથમ દ્વાદશ વ્રતનું ઉચ્ચારણ કરવા વચ્ચે જેણે પાંચમું વ્રત આદર્યું હોય તેણે અવશ્ય કરીને તે નિયમોમાં દરેક ચાતુર્માસે સંક્ષેપ કરવો એટલે મોકલું રાખેલ હોય તેમાંથી ઓછું કરી તે નિયમો પાલવા અને જેણે પાંચમું વ્રત અંગીકાર કર્યું ન હોય તેણે પણ પ્રત્યેક ચાતુર્માસે યોગ્ય અભિગ્રહો સ્વીકારવા. તેમાં પણ આષાઢાદિ ચાતુર્માસ્યમાં તો તે વિશેષપણે વિધિપૂર્વક ગ્રહણ કરવા.

વર્ષારુતુમાં માઠાં હાંકવા, રથ જોડવા, હલથી खेડ કરવી, ધોડેસ્વાર થઈ
ફરવું વિગેરે નિષેધ કરવા યોગ્ય છે, કારણકે ભૂમિ સાથે મેવના જલનો સ્પર્શ
થવાથી લીલા વાસના અંકુરો, સૂક્ષ્મ સંમૂર્ઘિમ દેડકીઓ, પાંચે વર્ણની લીલફુલ,
અલસીયા, શંખજાતિના જીવો, મમોલા, કાઝા, ચુડેલના ગુચ્છો અને ભૂમિ છત્ર
(વીલાડીના ટોપ) વિગેરે અનેક જીવોની ઉત્પત્તિ થવાનો સંભવ છે. તેથી ચાતુ-
ર્માસ્યમાં એવા જીવોની રક્ષાને માટે પૂર્વોક્ત શકટલેટનાદિનો અભિગ્રહ ધારણ કરવો
યોગ્ય છે. કદિ જો કૃપિ કર્મ વિગેરેથી જ આગ્રીવિકા હોય તો એક વે વિગેરે ક્ષેત્ર
લેડવાની છૂટ રાખી તેથી વિશેષ ક્ષેત્ર લેડવાનો ત્યાગ કરવો. મુલ્યરૂપે તો વર્ષા-
કાળમાં સર્વ દિશાઓમાં ગમનાગમન કરવાનો નિષેધ કરવો ઉચિત છે, જેવો નિયમ
કૃષ્ણ વાસુદેવે અને કુમારપાલે લીધો હતો. કહ્યું છે કે, “ સર્વ જીવોની દયાને
માટે વર્ષારુતુમાં એક સ્થાને વસવું ” પૂર્વે શ્રી નેમિ પ્રભુના ઉપદેશથી શ્રીકૃષ્ણ વાસુ-
દેવે ચાતુર્માસ સુધી દ્વારકાની વહાર જવાનો નિયમ લીધો હતો અને કુમારપાલે
શ્રીહેમચંદ્રસૂરિના વચનથી તેવો નિયમ લીધો હતો. તે આ પ્રમાણે-“ સર્વ ચૈત્યોનું
દર્શન અને ગુરુનું વંદન મુકીને પ્રાયઃ નગરને વિષે પળ ભમીશ નહીં.”

એકવચનીપણામાં યુધિષ્ઠિર જેવા કુમારપાલ રાજાએ અંગીકાર કરેલા પૂર્વોક્ત
નિયમને મોટું કાર્ય પડ્યે છતે પણ છોડી દીધો નહોતો. શકદેશનો મ્લેચ્છ રાજા
કુમારપાલના એ નિયમની વાત જાણીને તેના દેશનો ભંગ કરવાને માટે આવ્યા છતાં
અભિગ્રહ ધારી કુમારપાલ રાજા વર્ષારુતુમાં તેની સામે યુદ્ધ કરવા ગયો નહીં. રાજાને
ધર્મમાં સ્થિર કરવાને માટે હેમચંદ્રસૂરિએ દેવ શક્તિથી તે મ્લેચ્છરાજાને વાંધી
અળાવ્યો અને પોતાના રાજ્યમાં છ માસ પર્યંત જીવ ન હળવાની કબુલત કરાવ્યા
પછી તેને છુટો કર્યો.

જો કે વર્ષારુતુમાં સર્વ દિશાઓમાં ગમન કરવાનો નિષેધ છે; છતાં કદિ સર્વ
દિશાનો નિયમ ન કરી શકાય તો જે દિશામાં ગયા વગર નિર્વાહ થાય તેમ ન હોય તે
શિવાય વીજી દિશાઓમાં જવાનો નિયમ લેવો. એજ પ્રમાણે જો સર્વ સચિત્ત વસ્તુઓનો
ત્યાગ થઈ શકે નહીં તો જેના વિના નિર્વાહ ન ચાલે તે શિવાય વીજી વસ્તુઓનો ત્યાગ
કરવો. તેમજ જેને જે વસ્તુ પ્રાપ્ત થવા સંભવ ન હોય અથવા જે કાલે જે વસ્તુ ઉત્પન્ન થતી
ન હોય તેનો પણ ત્યાગ કરવો. જેમ નિર્ધનને હાથી ઘોડા અને મરુદેશમાં નાગરવેલ,
તેમજ પોતપોતાના સમય વગર આમ્રફલ વિગેરે અપ્રાપ્ય છે તેનો તે સ્થિતિમાં, તેદેશમાં,
તે કાલે પણ ત્યાગ થાય તો તેથી વિરતિરૂપ મહાકલ પ્રાપ્ત થાય છે. અન્યથા તે તે
વસ્તુનું ગ્રહણ કરવાપણું પ્રાપ્ત નહીં થતાં છતાં પણ પશુની જેમ અવિરતપણું લાગે છે
અને તે તે નિયમના ફલથી વંચિત થવાય છે. જેમ એકજ વાર ભોજન કર્યા છતાં

પણ પચ્ચાણ કર્યા વગર એકાશણાનું ફલ મળે નહીં તેમ સમજવું. અહતી વસ્તુનો પણ નિયમ લીધો હોય તો કદિ કોઈ વાર તેનો યોગ મળી જાય તોપણ નિયમ ગ્રહણ કરેલો હોવાથી તે વસ્તુનું ગ્રહણ થવું નથી, તેથી તેને નિયમનું ફલ સ્પષ્ટરીતે થાય છે. જેમ વંકચૂલ્લ નામના ચોરના સગામીએ ગુરુ પાસે અજાણ્યા ફલ ને સ્વાધા એવો નિયમ લીધો હતો; તે એકવાર અરણ્યમાં બીજા ચોર સાથે ગયો. ત્યાં સવઝા કુશાંતી થયા, ત્યારે ચોર લોકો કિંપાક જાતિના વિષફલ લઈ આવ્યા. તે સ્વાધાની બીજાઓએ ઘણી પ્રેરણા કરી તથાપિ અજાણશ ફલના નિયમને લીધે વંકચૂલે તે સ્વાધા નહીં. અને બીજા સાથેના ચોરોએ સ્વાધા તેથી તેઓ મૃત્યુ પામી ગયા અને વંક ચૂલ્લ વચ્ચે. માટે એક પક્ષનો, એક માસનો, બે માસનો, ત્રણ માસનો, વા એક, બે, કે ત્રણ વર્ષ સુધીનો યથાશક્તિ નિયમ લેવો. જે માણસ જ્યાં સુધી નિયમો પાઠી શકે ત્યાં સુધીને માટે નિયમો ગ્રહણ કરવા. પણ ક્ષણવાર પણ નિયમ વગર રહેવું નહીં. કારણકે વિરતિનું મોટું ફલ છે અને અવિરતિથી ઘણા કર્મોનો વંધ થવા વિગેરે અનેક દોષ છે.

વર્ષા ચાતુર્માસ્યમાં વિશેષપણે નિયમ ગ્રહણ કરવા તે આપ્રમાણે-દરરોજ બે વાર ત્રણવાર અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરવી, સંપૂર્ણ દેવવંદન કરવું, (ત્રણકાલ દેવ વાંદવા) સર્વ જિનવિંવનું અર્ચન અને વંદન કરવું, સ્નાત્ર મહોત્સવો કરવા, ગુરુને દ્વાદશાવર્ત વંદના કરવી, અર્પૂ જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવો, વૈયાવચ્ચ કરવી, બ્રહ્મચર્ય પાલવું, પ્રાસુક જલ પીવું, સંચિત વસ્તુનો ત્યાગ કરવો; વઠી વાદલામાંથી જલ વૃષ્ટિ થાય ત્યારે રાયણ, આંવા વિગેરેના ફલમાં એલો પડે છે તેથી તેનો ત્યાગ કરવો. આંદ્રા નક્ષત્ર વેસતાં પક્ષ આન્ન ફલમાં તેમજ તેના રસમાં કીડા જેવા તેના જેવાજ વર્ણવાલા જીવો ઉત્પન્ન થાય છે. તેમજ વાસી કઠોલથી બનેલા પુડલા, વડાં વિગેરેનો ત્યાગ કરવો. પાપડ, વડી, સુકી શાક ભાજી, સર્વ જાતના તાંજલજા વિગેરે પત્ર શાક, ચારેક, ટોપરા, સુકી રાયણ, સ્વજુર, દ્રાક્ષ, નહીં ધોયેલી સાંઢ અને સુંઢ વિગેરેમાં લીલકુલ અને કુંચુવા તથા ચેલ વિગેરે ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ હોવાથી તે તે પદાર્થો ત્યજી દેવા. કદિ ઔપથી વિગેરેમાં તેમાંથી કોઈ ચીજની જરૂર પડે તો તેને યતનાથી શોધીને ગ્રહણ કરવી.

વનીશકેતો ચોમાસામાં સ્વાટલા ઉપર સુવું, દાતળ અને જોડા વિગેરેનો ત્યાગ કરવો; વર્ષા ચાતુર્માસ્યમાં પૃથ્વી સોદવાનો, નવીન વસ્ત્ર રંગાવવાનો અને ગ્રામાં-તર ગમન કરવા વિગેરેનો નિષેધ કરવો. વસ્ત્ર ધોવાવવાનું પણ પરિમાણ વાંધવું. વર્ષાઋતુમાં પૃથ્વીઉપર ઊંપવાનો અને છાણા થાપવાનો સર્વથા નિષેધ કરવો. કારણ કે છાણમાં વે ધડી પછી અનેક જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, તેમાંપણ વર્ષાઋતુમાં તો

વિશેષે થાય છે. વલી ઘરની ખીતો, સ્તંભ, પલંગ, કમાડ, પાટ, પાટલા, સીંકા-
ધી, તેલ તથા જલવિગેરેના પાત્રો, ઇંધણ અને ધાન્યપ્રમુખ સર્વ વસ્તુઓને લીલફુલ-
થીરહિત રહેવાને માટે યથાયોગ્ય છુટ્ટી ગરખીમાં રાખવી, રક્ષા ચોપડવી, ચુનો ચોપ,
ઢાવવો, મેલ કઢાવવો, હવાના મેજવિનાની જગ્યામાં મુકવી, પાણીને વે ત્રણ વાર
ગઢવું. તેલ, ગોઠ, છાસ અને જલવિગેરેના પાત્રોને સારીરીતે ઢાંકવા. ઓસામણ અને
સ્નાનનું જલ નીલ ફુલરહીત અને જે દર વિગેરેથી પોલી ન હોય તેવી ભૂમિમાં
છુટું છુટું થોડું થોડું ઢોઢવું. ચુલો અને દીવા ઉઘાડા ન રાખવા. ટાંડવું, દઢવું,
રાધવું, તેમજ વસ્ત્ર અને ભાજનો ધોવા-વિગેરેમાં સારી જતના કરવી. અને જિન
પ્રાસાદ તથા ઉપાશ્રય વિગેરે ધર્મીલયો પળ સારીરીતે જોઈ, સમરાવીને યથાયોગ્ય
જતના કરવી.

અન્યમતીઓના શાસ્ત્રોમાં પણ આ વાત કેટલાક નિયમો કહેલા છે. વશિષ્ઠ
કહે છે કે, “ હે બ્રહ્મા ! ચોમાસામાં શ્રીવિષ્ણુ ભગવાન્ સમુદ્રમાં જઈને શામાટે સુખે
છે ? તે સમયે કયા કયા કાર્યોનો ત્યાગ કરવો ? અને તે પ્રમાણે ત્યાગ કરવાથી
શું ફલ થાય ? તે કહો. ” બ્રહ્મા કહે છે કે—“દેવાધિપતિ વિષ્ણુ ભગવાન્ સુતા
નથી તેમ જાગતા પણ નથી પણ વર્ષાઋતુમાં તેવો ઉપચાર કરેલો છે. તેથી જ્યારે
શ્રી વિષ્ણુ ચોમાસામાં યોગ ધ્યાનમાં લીન થાય છે, તે સમયે જે જે વર્જવા યોગ્ય છે
તે સાંભળો—વર્ષાઋતુમાં પ્રવાસ કરવો નહીં, મૃત્તિકા खોદવી નહીં, વૃંતાક
(રિંગના), અડદ, ચોળા, વાલ, કલથી, તુવેર અને કાલીંગડા, વિગેરે વસ્તુઓ
તથા મૂઝા, તાંજલજા વિગેરે પત્રશાક ખાવા નહીં. અને એકજ વાર જમવું. ચાતુ-
ર્માસ્યમાં જે એ પ્રમાણે વર્તે તે પુરુષ ચતુર્ભુજ થઈ પરમગતિને પામે છે. વઢી કાયમ
રાત્રી ભોજન કરવું નહીં. ચાતુર્માસ્યમાં તો વિશેષ કરીને રાત્રે સ્વાવું નહીં. જે પ્રાણી
એ પ્રમાણે વર્તે તે આલોકના તથા પરલોકની સર્વ કામનાને પામે છે. વઢી વિષ્ણુ
શયન કરે તે સમયે જે મદ્ય માંસનો પણ ત્યાગ કરે તેને માસે-માસે સો અશ્વમેધજ્ઞોનું
ફલ મળે છે. इत्यादि ” વઢી માર્કેડ મુનિ કહે છે કે, “ હે રાજા ! જે માણસ
ચાતુર્માસ્યમાં તૈલ મર્દન કરે નહીં, તે ઘણા પુત્ર તથા ધનવડે યુક્ત અને નીરોગી થાય
છે. જે પુષ્પાદિ ભોગનો ત્યાગ કરે તે સ્વર્ગલોકમાં પૂજાય છે. જે કઢવો, સ્વારો,
તીલો, મીઠો, કવાયલો અને સ્વારો એ છ રસને વર્જે છે તે કદિપણ નિર્ભાગીપણું
પામતો નથી. તાંબૂલ તજવાથી ભોગ અને લાવણ્યને પામે છે, જે પાકા કંદ મૂઢ

૧ કાલિંગડા વનસ્પતિ નહીં પણ કોઈ જાતિનું કઢોલ ધાન્ય હોવું જોઈએ.
મૂઢમાં કલિંગ શબ્દ છે.

ફળ પત્ર પુષ્પાદિ તજે છે તે દીર્ઘ વંશને પામે છે. જે પૃથ્વી ઉપર સંથારો કરીને મુવે તે વિષ્ણુનો અનુચર થાય છે. જે એકાંતરે ઉપવાસ કરે તે બ્રહ્મલોકમાં પૂજાય છે. અને જે નલ્લ કેશ વધારે તેને દિવસે દિવસે ગંગાસ્નાનનું ફળ મળે છે. તેથી ચાતુર્માસ્યમાં ઉપવાસનો નિયમ ધરવો અને પારણે સદા મૌનપણે ભોજન કરવું. ટુંકામાં સર્વ પ્રયત્નવડે ચાતુર્માસ્ય વ્રત ધારણ કરવું. ” આ પ્રમાણે ભવિષ્યોત્તરપુરાણમાં તથા અનેક લોક લોકોત્તર શાસ્ત્રનેવિષે ચાતુર્માસિક કૃત્ય સંબંધી વર્ણન કરેલું છે તે જાણીને તેનો અંગીકાર કરવાનું સ્વીકારવું તે વિષે એક નિષ્ઠે પ્રમાણે દૃષ્ટાંત છે—

વિજયપુર નગરમાં વિજયસેન નામે રાજા હતો. તેને ઘણા પુત્રો હતા. તેમાં વિજયશ્રો નામે પુત્ર રાજ્યને યોગ્ય હોવાથી એને કોઈ વીજો પરાભવ કરવા ન ઇચ્છે અથવા મારી ન નાલે એવું ચિંતવીને રાજા તેને આદર આપતો હતો. તેથી તે પુત્ર દુઃખ પામીને વિચારવા લાગ્યો કે, મારે આઈ રહેવું શા કામનું છે ? માટે હું તો દેશાંતરે જાઝ-કહું છે કે, જે પુરુષ ઘરમાંથી નીકળીને પૃથ્વીપર રહેલા અનેક સુંદર દેલાવો અને આશ્ચર્યો ન જુવે તે પુરુષ કુલાના દેડકા જેવો છે. વળી જે પુરુષ મુસાફરી કરી પૃથ્વીપર ભમે તે વિચિત્ર ભાષાઓ જાણે. અનેક પ્રકારની દેશ દેશની નીતિ રીતિઓ સમજે જોવે અને ઘણાં આશ્ચર્યોનું અવલોકન કરે—આવું ચિંતવી તે રાજપુત્ર એકલો હાથમાં રજા લઈ રાત્રે નગરની વહાર નીકળી ગયો. પૃથ્વીપર સ્વેચ્છાએ ભ્રમતાં તે કોઈ અરણ્યમાં આવી ચઢ્યો. મધ્યાન્હ સમય થવાથી ધુધા અને તૃપાવડે પીડિત થયો. તેવામાં સર્વ અંગે દિવ્ય આકૃતિવાળા કોઈ પુરુષે પ્રગટ થઈને તેને સ્નેહપૂર્વક બોલાવી એક સર્વ ઉપદ્રવને વારનારું અને વીજું સર્વ ઇષ્ટું સાધક—એવા વે રત્નો આપ્યા. કુમારે પુછ્યું કે, તમે કોણ છો ? તેણે કહ્યું, પોતાના નગરમાં ગયા પછી કોઈ મુનિના મુલેથી તું મારું ચરિત્ર જાણીશ. પછી તે કુમાર તે રત્નોના પ્રભાવથી સર્વત્ર વિલાસ કરતો કુસુમપુરમાં આવ્યો. તે નગરના રાજા દેવશર્મા ને તીવ્ર નેત્ર પીડા ઉત્પન્ન થઈ હતી તેથી તેમટાડનાર કોઈ પુરુષની શોધને માટે પડો વાગતો હતો. કુમારે તે પડો છવીને રત્નના પ્રભાવથી તેના નેત્રની પીડા હરી લીધી. રાજાએ સંતુષ્ટ થઈને તેને રાજ્ય આપ્યું, પુણ્યશ્રો નામની પોતાની પુત્રી પરણાવી, અને પોતે દીક્ષાલઈને ચાલી નીકળ્યો. અનુક્રમે તેના પિતાએ પણ પોતાનું રાજ્ય તેને સોંપીને દક્ષિણીય. આ પ્રમાણે વિજયશ્રી કુમાર વેને રાજ્યને ભોગવવા લાગ્યો.

એકદા દેવશર્મા રાજપિંત્ર જ્ઞાની થયા સતા ત્યાં પધાર્યા. તેમણે કુમારને તેના પૂર્વભવની વાર્તા કહી કે, “ સેમાપુરી નામે નગરમાં સુવૃત્ત નામે એક શ્રેષ્ઠી હતો. તેણે ગુરુપાસે યથાશક્તિ ચાતુર્માસ્યસંબંધી નિયમો ગ્રહણ કર્યા. તેનો એક સેવક હતો તેણે પણ પ્રતિવર્ષે વર્ષાચાતુર્માસ્યમાં રાત્રી ભોજન, મધ્ય, મધુ અને માંસનર

ભોજનનો ત્યાગ કર્યો. તે સેવક મૃત્યુ પામીને તું થયો છું. અને જે સુવૃત્ત શ્રેષ્ઠી હતો તે મહાદિક્ક દેવ થયો છે. તેણે પૂર્વ ભવના સ્નેહથી તને વે રતો આપ્યા હતા. ” આ પ્રમાણે સાંભળી વિજયશ્રી કુમારને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. પછી તે વિવિધ પ્રકારના નિયમોને પાળીને સ્વર્ગે ગયો. ત્યાંથી ચર્વી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં સિદ્ધિને પામશે. આ દૃષ્ટાંતથી ચાતુર્માસ્ય સંવંધી નિયમોનો મહિમા જાણી લેવો.

બઢી વીજા ચાતુર્માસ્યમાં પણ યથાયોગ્ય નિયમો ધારણ કરવા. જેમકે ફાલગુન માસની પૂર્ણિમાથી આરંભી કાર્તિક સુદી પૂર્ણિમા સુધી પ્રાયઃ પત્રવાહું શાક’ ભક્ષણ કરવું નહીં. તેમજ તેલ વિગેરે પદાર્થો ન રાખવા. કારણકે તેથી ઘણા ત્રસ જીવોનો વિનાશ થવા સંભવ છે. બઢી સામાન્યે કહેલું છે કે “ અજાણ્યું ફલ, નહીં શોધેલું શાક પત્ર, સોપારી વિગેરે આજ્ઞાં ફલ, ગાંધીના હાટના ચૂર્ણ, મલીન ઘી, અને પરીક્ષા વમરના માણસે લાવેલા વીજા પદાર્થો—તે જાવાથી માંસ ભક્ષણ તુલ્ય દોષ પ્રાપ્ત થાય છે. ”

જોકે એ ત્રણે ચાતુર્માસ્યમાં યથાયોગ્ય વિધિએ નિયમો પાળવા. તેમાં પણ પ્રથમ તિથિઓ તો અવશ્ય પાળવી. તે તિથિઓના ત્રણ પ્રકાર છે. વે ચૌદશ, વે અષ્ટમી, અમાસ અને પૂર્ણિમા—એ છ ચારિત્ર તિથિ કહેવાય છે. વે વીજ, વે પંચમી અને વે એકાદશી એ છ જ્ઞાન તિથિ કહેવાય છે—એ તિથિઓમાં જ્ઞાનની આરાધના કરવી. વાકીની દર્શન તિથિઓ કહેવાય છે, તેમાં દર્શનનો મહિમા કરવો. સામાન્ય પણે એ સર્વ તિથિઓમાં દેવાર્ચન તથા શાસ્ત્ર શ્રવણ વિગેરે ક્રિયાઓ કરવી. તેમાં પણ ચાતુર્માસિક પર્વને વિશેષે પળે કરવી. કહ્યું છે કે, “ સામાયિક, આવશ્યક (પ્રતિ-ક્રમણ) પૌષ્ઠ, દેવાર્ચન, સ્નાત્ર, વિલેપન, વ્રત્તચર્ય, દાન અને તપ—ઇત્યાદિ ભવ્ય જતોને ચાતુર્માસ્યના આમૂષણો છે. ” સંક્ષેપમાં એટલુંજ કે, એ કાર્યો ચાતુર્માસ્યના અલંકાર રૂપ છે. તેથી હે ભવ્યો, તથા સેવવા યોગ્ય છે. તેમાં પ્રથમ મૂહૂર્ત (વે વઢી) સુધી જે રાગ દ્વેષના હેતુઓમાં મધ્યસ્થપણું રાખવું તે સામાયિક કહેવાય છે. તેવા સામાયિકને આચરનારા શ્રાવકો વે પ્રકારના હોય છે. ઋદ્ધિમાન્ અને ઋદ્ધિ રહિત. તેમાં જે ઋદ્ધિ રહિત શ્રાવક હોય તે ચૈત્યમાં, સાધુની પાસે, પૌષ્ઠ શાલામાં અથવા પોતાને ઘેર એ ચાર સ્થાનકમાં જે નિર્વિઘ્ન સ્થલ હોય ત્યાં સામાયિક કરે છે અને જે ઋદ્ધિમાન્ શ્રાવક હોય તે જૈન શાસનની ઉન્નતિને માટે મોટા આડંબર સાથે ઉપાશ્રયે જડેને સામાયિક કરે છે. અઢારસો ધનાઢ્યોની સાથે કુમારપાલ રાજા ઉપાશ્રયે જડેને સામાયિક કરતા હતા તેની અને ચંદ્રાવતંસકની જેમ. હવે જે આવશ્યક ક્રિયા છે તે ઉભય કાલને વિષે કરવાની છે. તે વિષે કહ્યું છે કે, વત્તમાં ઉત્તમ

૧ તાંજલ્લો, મેથી, કોથમરી વિગેરે ઝાંજીઓ અને અજમાં, અલ્લવી વિગેરે પાનો

શું ? પઢી (પદ્મવત્) મલ્લેશમાં દુર્લભ શું ? ક (જલ) પવનથી પળ ચપલ શું ? મળ (મન) દિવસનું પાપ કોળ હરે ? “ પઢિકમળ ” અર્થાત્ દિવસના પાપને હરનાર પઢિકમળ છે એમ સિદ્ધ થાય છે. તે પ્રતિક્રમણ મહાણસિંહ શ્રાવકની જેમ દૃઢતાથી કરવું. પૌષ્પ ચારે પર્વણીએ^૧ ચારે પ્રકારે^૨ કરવો. કેસર વરાસ વિગેરેથી અર્ચન, જલાદિકથી સ્નાન, અને કુંકુમ વિગેરેથી વિલેપન એ ત્રણ પદવડે સમસ્ત પૂજાનો સંગ્રહ જાણી લેવો. બ્રહ્મચર્ય સુદર્શનશ્રેણીની જેમ પાઠવું. તે વિષે ઇટલે સુધી કહ્યું છે કે, પરસ્ત્રીના અવયવનું આમૂષણ પળ જોવું નહીં. તે બાવતમાં એક દૃષ્ટાંત છે કે, જ્યારે રાવણે સીતાનું હરણ કર્યું ત્યારે રામ લક્ષ્મણ તેને પગલે પગલે વનમાં શોધવા નીકળતાં સુગ્રીવ વિગેરે વાનરોને મળ્યા. તેમને સીતાની શોધ વિષે પુછતાં તેઓએ કુંડલ વિગેરે સીતાના આમૂષણો જે તેણીએ માર્ગમાં નાચી દીધેલા તે વતાવ્યા. રામે તે ઓલસવાને માટે લક્ષ્મણને વતાવ્યા ત્યારે લક્ષ્મણે કહ્યું કે,

કુંડલૈઃ નાભિજાનામિ નાભિજાનામિ કંકણૈઃ ।

નુપૂરૈ સ્વભિજાનામિ નિત્ય પાદાબ્જવંદનાત્ ॥

“ કુંડલવડે કે કરના કંકણવડે હું ઓલસતો નથી પણ નુપૂરવડે ઓલસું છું કે તે સીતાનાજ છે. કારણકે હું દરરોજ તે પૂજ્ય ભાભીના ચરણમાં વંદન કરતો હતો તેથી તે દીઠેલા હોવાથી ઓલસું છું વીજા આમૂષણાવાળા અંગકે તે પરના આમૂષણ મેં કોઈ દિવસ જોયા નથી તેથી તેને ઓલસતો નથી. ” આ દૃષ્ટાંતથી પરસ્ત્રીના અંગપરના આમૂષણોપળ જોવા યોગ્ય નથી. એમ સમજવું.

દાન પાંચ પ્રકારના પ્રસિદ્ધ છે. અને દુષ્ટેવા આઠ જાતિના કર્મોને હણનાર તપ કહેવાય છે. ઇત્યાદિ અનેક ચાતુર્માસ્યના કૃત્યો છે. તેમાં તત્પર એવા સૂર્યયજ્ઞા વિગેરેના અનેક દૃષ્ટાંતો પળ છે. તે પોતાની મેલે જાણી લેવા. આપ્રમાણે ઉપદેશ પ્રાસાદ ગ્રંથની વૃત્તિમાં આ ચાતુર્માસ્ય ક્રિયાનું વર્ણન શ્રી પ્રેમવિજયાદિક મુનિને અર્થે (કર્તા કહે છે) મ લેલું છે. “ આ આષાઢ શુક્લ ચતુર્દશી સંબંધી કૃત્યોકે જે શ્રીવિજયલક્ષ્મી સૂરિએ વતાવેલા છે તે નિર્વાણના સાધનોને સંપાદન કરનારા શુભચેતનાવાલા ઉપાસકોએ અવશ્ય સેવવા યોગ્ય છે. ”

इत्यब्दादिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्यायां व्याख्यायामुपदेश
 प्रासादग्रंथस्य वृत्तौ चातुर्मास्य नियमाविषये
 चतुर्थोत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १०४ ॥

૧ અષ્ટમી, ચતુર્દશી, પૂર્ણિમા, અમાવાસ્યા. એ ચાર મુખ્ય પર્વણી કહેવાય છે.
 ૨ આહાર પોસહ, શરિર સત્કાર પોસહ, અવ્યાપાર પોસહ, બ્રહ્મચર્ય પોસહ

વ્યાખ્યાન: ૧૦૫ મું.

ઇન્દ્રિયના વિષય ભોગમાં ઘણું પાપ છે અને તેથી ઘણું દુઃખ
ભોગવડું પડે છે તે કહે છે—

વિષયાર્તમનુષ્યાણાં, દુઃખાવસ્થા દશ સ્મૃતાઃ ।

પાપાન્યપિ બહૂન્યત્ર, સારં કિં મૂઢ પશ્યસિ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“વિષયપીડિત મનુષ્યોની દશ દુઃખાવસ્થા કહેલી છે, અને તેમાં પાપ પળ
વહુ લાગે છે. તે છતાં હે મૂઢ તેમાં તું સાર શું देखે છે ? ” કામીઓની જે દશ
દુઃખાવસ્થા કહી છે તે આ પ્રમાણે—પ્રથમ અવસ્થા અમુક સ્ત્રીનો અભિલાષ, વીજી
તે મલ્લશે કે નહીં તે વિષે ચિંતા, ત્રીજી વારંવાર તેનું રટણ, ચોથી તેના ગુણોનું
કર્ત્તિન, પાંચમી તે વિષે ઉદ્વેગ, છઠી તે માટે વિલાપ, સાતમી તેને લીધે ઉન્માદ
(ગાંડાપણું), આઠમી રોગની ઉત્પત્તિ, નવમી જડતાની પ્રાપ્તિ અને દશમી મૃત્યુ-આ
પ્રમાણે કામી મનુષ્યની દશ અવસ્થા થાય છે.

તે વિષે સિદ્ધાંતમાં પળ કહ્યું છે કે, “કામી જનને સુખનો વિપર્યયજ થાય છે.-
પ્રથમ તો તે જે જે સ્ત્રીને देखે તેની ઉપર મન કરે છે, અને તેથી વાયુવડે ચલાયમાન
થયેલા વૃક્ષની જેમ તેનો આત્મા નિરંતર અસ્થિર રહ્યા કરે છે.”

સાહિત્યમાં કહ્યું છે કે, “કોઈ કામી થયેલો પક્ષી જલાશયના એક તરિથી
વીજે તીરે જાય છે, દીન થઈને ચિંતામાં પડે છે, યોગીની જેમ નિશ્ચલ મનવડે નેત્ર
સ્તબ્ધ કરી ધ્યાન ધરે છે, અને પોતાની છાયાને જોઈને શબ્દ કર્યા કરે છે. કાંતામાં
મુગ્ધ થયેલા પક્ષીની પળ આવી સ્થિતિ થઈ જાય છે તેથી આ પૃથ્વીપર જેઓએ કામવા
સના નિવૃત્ત કરી છે, તેવા પુરુષોને ધન્ય છે અને કામીના દુઃખી જીવિતને ધિક્કાર છે.”

સ્ત્રીસાથેના વિષયભોગમાં પાપ પળ વહુ છે તે વિષે શ્રીસિદ્ધાંતમાં કહેલ છે કે,
“ગર્ભવતી લાસ સ્ત્રીઓના નિર્દયપણે પેટ ફાડે અને તેમાંથી નીકળેલા સાત આઠ મા-
સના તરફડતા ગર્ભને મારી નાસે, તેથી જેટલું પાપ લાગે તે કરતાં પળ નવ ગણું પાપ
સાધુને એકવાર સ્ત્રીને સેવવાથી લાગે છે. ” સાધ્વીની સાથે એકવાર કામ સેવવાથી
તેથી હજાર ગણું પાપ લાગે છે, અને જો તીવ્ર રાગથી કામ ક્રિડા કરે તો કોટી
ગણું પળ પાપ લાગે છે અને તેનું વોધિવીજ નાશ પામે છે. ઇત્યાદિ પાપો કહેલા છે.

વળી યોગ શાસ્ત્રમાં પળ કહેલું છે કે, “યોનિ યંત્રમાં જે સૂક્ષ્મ જંતુઓ ઉત્પન્ન
થાય છે તે મૈથુનવડે પીડિત થઈને મૃત્યુ પામે છે તેથી મૈથુનનો ત્યાગ કરવો.”

(૧૭૨) વ્યાખ્યાન ૧૦૬ મું- વિષય ભોગનું ત્યાજ્યપણું.

કામશાસ્ત્રના કર્તા વાત્સ્યાયન પણ યોનિમાં જંતુની ઉત્પત્તિ જણાવે છે. તે કહે છે કે, “યોનિરક્તમાં કોમલ મધ્યભાગે સૂક્ષ્મ જંતુઓ ઉત્પન્ન થાય છે.” એ પ્રમ. ૧ છાંંના સંગથી અસંખ્ય જીવોનો ધાત થાય છે. માટે હે મૂઢ ! તું એ વિષયમાં શું સાર જુએ છે ? લૌકિક શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે,

મિક્ષાશનં તદપિ નિર સમેકવારં,
શય્યા ચ મૂ પરિજનો નિજ દેહ માત્રં ।
વસ્ત્રં તુ શીર્ણપટસંડમયી ચ કંથા,
હાહા તથાપિ જંતુઃ વિષયાભિલાષીઃ ॥ ૧ ॥

“ મિક્ષાથી ભોજન મળે તે પણ એકજ વાર અને નીરસ મળે છે, શૂમિડપર સુવાનું છે, પોતાનું શરીરજ માત્ર પરિજન હોય છે, જીર્ણ અને ફાટેલી કંથા તે વસ્ત્રમાં હોય છે તથાપિ શ્વેદની વાત છે કે, પ્રાણીઓને વિષયની અભિલાષા ઘડા કરે છે.” એ કામ ભોગમાં માત્ર સંકલ્પજ સારનો છે, પરમાર્થે જોતાં તેમાં વીજો કાંઈપણ સાર જોવામાં આવતો નથી.

જે પ્રાણી ભાવથી સ્ત્રી સંગનો ત્યાગ કરે છે તેજ બ્રહ્મચારી કહેવાય છે તેવિધે કહ્યું છે કે—

રામા સંગં પરિત્યજ્ય, વ્રતં બ્રહ્મ સમાચરેત્ ।
બ્રહ્મચારી સ વિજ્ઞેયો, નપુન વેદ્ય ઘોટકઃ ॥ ૧ ॥

मुंजराजानी संक्षेप कथा.

मालव देशमां परमारवंशी श्रीसिंहभट नामे एक राजा હતો. તે एक વખતે વનની શોભા જોવાને શરકટના વનમાં ગયો હતો. ત્યાં એક તરતનો જન્મેલો વાલક મુંજના ઘાસમાં પડેલો તેના જોવામાં આવ્યો. તેથી તેનું મુંજ નામ પાડી પુત્રકરણે રાખ્યો. ત્યાર પછી સિંધલ નામે તે રાજાને પુત્ર થયો. અનુક્રમે સિંહભટ રાજા ગુજરી જવાથી મુંજ રાજ્ય ઉપર આવ્યો. તેણે પોતાના भाई સિંધલને ઉગ્ર પરાક્રમવાળો જાણીને કારાગ્રહમાં નાખ્યો. સિંધલને શ્રીભોજ નામે પુત્ર થયો. તેના જન્મ વખતે મુંજ કોઈ નિમિત્તિ. યાની પાસે તેનું ભાગ્ય વલ જોવરાવ્યું. નિમિત્તિએ લગ્નવલ જોઈને કહ્યુંકે “આ ભોજકુમાર પચાશ વર્ષ સાત માસ અને ત્રણ દિવસ સુધી ગૌડદેશ સહિત દક્ષિણદેશનું રાજ્ય ભોગવશે.” આ પ્રમાણે સાંભળી મુંજરાજાના મનમાં આવ્યું કે, આ ભોજકુમાર છતાં મારા પુત્રને રાજ્ય મળશે નહીં, તેથી ભોજકુમારને મારી નાખવા માટે ચંડાળોને સોંપી દઉં. આવું વિચારી તેને ચંડાળને સોંપ્યો. ચંડાળો જ્યારે તેને વધસ્થાને લઈ ગયા, ત્યારે તેઓએ કહ્યું કે, તું ઇશ્નું સ્મરણ કર. વાલક ભોજે બુદ્ધિથી વિચારી પોતાના કાકા યોગ્ય એક પત્ર ઉપર આ પ્રમાણે કાવ્ય લખી આપ્યું.—

માંધાતા ચ મહિપતિ કૃતયુગાલંકાર ભુતો ગતઃ

સેતુર્યેન મહોદયૌ વિરચિતઃ ક્વાસૌ દશાસ્યાં તકૃતઃ ।

અન્યે ચાપિ યુધિષ્ઠિરપ્રજૃતાયો યાતા દીવં ભૂપતે

નૈકૈ નાપિ સમં ગતા વસુમતિ નૂનં ત્વયા યાસ્યતિ ॥ ૧ ॥

“કૃતયુગના અલંકારરૂપ માંધાતા પણ ચાલ્યો ગયો, જેણે સમુદ્ર ઉપર પાંચ વાંચી હતી એવા રાવણના મારનાર રામચંદ્ર પણ ચાલ્યા ગયા, તે શિવાય વીંજા યુધિષ્ઠિર વિગેરે રાજાઓ પણ ગયા, પરંતુ તે કોઈની સાથે આ પૃથ્વી ગઈ નથી પણ મને લાગે છે કે, તમારી સાથે તો જરૂર પૃથ્વી આવશે.” ચંડાળોને દયા આવવાથી ભોજને વચાવ્યો અને પેલું પત્ર લઈ જઈ તેમણે રાજાને આપ્યું. તે વાંચી મુંજ રાજા તત્કાલ ક્રોધ રહિત થઈ ગયો. અને સત્તર ભોજકુમારને બોલાવી યુવરાજપદ આપ્યું.

એકદા મુંજરાજા ભોજકુમારને રાજ્ય સોંપી તૈલંગ દેશના રાજાની સાથે યુદ્ધ કરવા ગયો. તૈલંગ ભૂપે તેને જિતી લઈ કારાગૃહમાં નાખ્યો. ત્યાં મૃણાલવતી નામની તે રાજાની વેન હતી તેની સાથે વાર્તા વિનોદ કરતાં મુંજને સંવંધ જોડાયો. ભોજકુમારે મુંજરાજાને છોડાવવા માટે કારાગૃહ સુધી એક સુરંગા લોડાવી અને તે

(૧૭૨) વ્યાખ્યાન ૧૦૬ મું- વિષય ભોગનું ત્યાજ્યવર્ણન.

કામશાસ્ત્રના કર્તા વાત્સ્યાયન પળ યોનિમાં જંતુની ઉત્પત્તિ જણાવે છે. તે કહે છે કે, “યોનિરક્તમાં કોમલ મધ્યભાગે સૂક્ષ્મ જંતુઓ ઉત્પન્ન થાય છે.” એ પ્રમાણે સ્ત્રીના સંગથી અસંખ્ય જીવોનો ઘાત થાય છે. માટે હે મૂઠ ! તું એ વિષયમાં શું સાર જુએ છે ? લૌકિક શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે,

મિશાશનં તદપિ નિર સમેકવારં,
શય્યા ચ ભૂ પરિજનો નિજ દેહ માત્રં ।
વસ્ત્રં તુ શીર્ણપટસ્વંડમયી ચ કંથા,
હાહા તથાપિ જંતુઃ વિષયાભિલાષીઃ ॥ ૧ ॥

“ મિશાથી ભોજન મળે તે પણ એકજ વાર અને નીરસ મળે છે, સૂમિડપર સુવાનું છે, પોતાનું શરીરજ માત્ર પરિજન હોય છે, જીર્ણ અને ફાટેલી કંથા તે વસ્ત્રમાં હોય છે તથાપિ સ્વેદની વાત છે કે, પ્રાણીઓને વિષયની અભિલાષા ધરા કરે છે.” એ કામ ભોગમાં માત્ર સંકલ્પજ સારનો છે, પરમાર્થે જોતાં તેમાં બીજો કાંઈપણ સાર જોવામાં આવતો નથી.

જે પ્રાણી ભાવથી સ્ત્રી સંગનો ત્યાગ કરે છે તેજ બ્રહ્મચારી કહેવાય છે તેવિષે કહ્યું છે કે—

રામા સંગં પરિત્યજ્ય, વ્રતં બ્રહ્મ સમાચરેત્ ।
બ્રહ્મચારી સ વિજ્ઞેયો, નપુન વૈદ્ય ઘોટકઃ ॥ ૧ ॥

“સ્ત્રીનો સંગ ભાવથી છોડીને જે બ્રહ્મચર્યપાળે તેજ બ્રહ્મચારી કહેવાય, કાંઈ વાંધેલા અશ્વની જેમ બ્રહ્મચર્ય પાળે તે બ્રહ્મચારી નહીં.” અર્થાત્ જે સ્ત્રીમાં આસક્તિ છોડીને ભાવથી શીઠ પાળે તેજ સ્વચ્છ બ્રહ્મ વ્રતધારી જાણવો. સ્ત્રીઓને લૌકિક શાસ્ત્રમાં તેમજ લોકોત્તર શાસ્ત્ર (જૈન શાસન) માં દોષની સ્વરૂપ કહેલી છે. ઇટલુંજ નહીં પણ તેઓ પ્રત્યક્ષ રાક્ષસી છે, સ્વજન સ્નેહનો વિઘાત કરાવનારી છે અને ઘણી માયાવી છે. તેવિષે કહ્યું છે કે,

નસા કલા ન તત્ત્વજ્ઞાનં, ન સા બુદ્ધિર્ન તદ્વલં ।
જ્ઞાયતે યદ્વશલ્લોકે, ચરિત્રં ચલ ચક્ષુષાં ॥ ૧ ॥

“તેવી કોઈ કલા, તેવું કોઈ જ્ઞાન, તેવી કોઈ બુદ્ધિ અને તેવું કોઈવલ નથી કે જેથી ચપલ નેત્રવાળી સ્ત્રીઓનું ચરિત્ર જાણી શકાય.” સ્ત્રીના સંગથી મુંજ રાજાને મોટું દુઃખ પ્રાપ્ત થયું હતું. તેની કથા આ પ્રમાણે—

मुंजराजानी संक्षेप कथा.

मालव देशमां परमारवंशी श्रीसिंहभट नामे एक राजा हतो. ते एक वखते वन-
नी शोभा जोवाने शरकटना वनमां गयो हतो. त्यां एक तरतनो जन्मेलो वालक मुंजना घा-
समां पडेलो तेना जोवामां आव्यो. तेथी तेनुं मुंज नाम पाडी पुत्रकराने राख्यो. तयार
पल्ली सिंधल नामे ते राजाने पुत्र थयो. अनुक्रमे सिंहभट राजा गुजरी जवाथी मुंज
राज्य उपर आव्यो. तेणे पोताना भाई सिंधलने उग्र पराक्रमवालो जाणाने कारा-
ग्रहमां नाख्यो. सिंधलने श्रीभोज नामे पुत्र थयो. तेना जन्म वखते मुंज कोई निमित्ति-
यानी पासे तेनुं भाग्य बल जोवराव्युं. निमित्ति ए लग्नवळ जोइने कहुं के “आ भोजकुमार
पचाश वर्ष सात मास अने त्रण दिवस सुधी गौडदेश सहित दक्षिणदेशनुं राज्य भोग-
वशे.” आप्रमाणे सांभळी मुंजराजाना मनमां आव्युं के, आ भोजकुमार छतां मारा
पुत्रने राज्य मळशे नहीं, तेथी भोजकुमारने मारी नाखवा माटे चंडालोने सोंपी दडं.
आवुं विचारी तेने चंडाळने सोंप्यो. चंडाळो ज्यारे तेने वधस्थाने लई गया, तयारे
तेओए कहुं के, तुं इष्टुं स्मरण कर. वालक भोजे बुद्धिथी विचारी पोताना काका
योग्य एक पत्र उपर आ प्रमाणे काव्य लखी आप्युं.—

मांधाता च महिपति कृतयुगालंकार भुतो गतः

सेतुर्येन महोदधौ विरचितः क्वासौ दशास्यां तकृत ।

अन्ये चापि युधिष्ठिरप्रभृतायो याता दीवं भूपते

नेकै नापि समं गता वसुमति नूनं त्वया यास्यति ॥ १ ॥

“कृतयुगना अलंकाररूप मांधाता पण चाल्यो गयो, जेणे समुद्र उपर पाज
ांधी हती एवा रावणना मारनार रामचंद्र पण चाल्या गया, ते शिवाय
िजा युधिष्ठिर विगेरे राजाओ पण गया, परंतु ते कोइनी साथे आ पृथ्वी गइ नहीं
ण मने लागे छे के, तमारी साथे तो जरूर पृथ्वी आवशे.” चंडाळोने दया आव-
ाथी भोजने वचाव्यो अने पेलुं पत्र लइ जइ तेमणे राजाने आप्युं. ते वांची मुंज
ाजा तत्काळ क्रोध रहित थइ गयो. अने सत्वर भोजकुमारने बोलावी युवराजपद आप्युं.

एकदा मुंजराजा भोजकुमारने राज्य सोंपी तैलंग देशना राजानी साथे युद्ध
करवा गयो. तैलंग भूपे तेने जिती लइ कारागृहमां नाख्यो. त्यां मृणालवती
नामनी ते राजानी वेन हती तेनी साथे वार्त्ता विनोद करतां मुंजने संबंध जोडावो.
भोजकुमार मुंजराजाने छोडाववा माटे कारागृह सुधी एक सुरंगा खोदावी अने ते

द्वारा मुंजने आववानो संकेत आप्यो. एक वखते मुंजराजा दर्पणमां पोतानुं स्वरूप जोतो हतो, तेवामां मृणालवती पछवाडेथी गुप्तराते आवी पोतानुं मुख पण तेमां जोवा लागी. ते वखते पोताना मुख उपर जरावस्थानो आ भास यतो जोइ ते खेद करवा लागी. तेने मुंजे कहुं के, “ हे मृणालवती, यौवन चाल्युं गयुं तेनो तुं खेद कर नहीं; कारणके साकरने खांडीए तो पण तेनी मीठाश जती नथी.” आ प्रमाणे तेने शांत करी मुंज पोताना स्थान प्रत्ये जवाने तैयार थयो. परंतु मृणालवतीमां लुब्ध होवाथी तेने कहुं के, प्रिया ! अहिंथी एक सुरंगा करावी छे, तेवडे हुं मारि स्थानमां जाऊं छुं, माटे जो तमे साथे आवो तो हुं तमने त्यां लइ जइने पटराणी करीश. मृणालवती बोली के, कांत ! थोडीवार राह जुओ, हुं विचार करी लऊं. पछी तेणे विचार कयों के, जो आ त्यां जशेतो जरुर मने छोडी देशे, माटे ते अहिंज रहे तेवी गोठवण करूं. आवुं विचारी तेणे आ खबर गुप्त रीते पोताना भाइने आपी दीधा. ते खबर जाणी राजाए तेनी उपर विशेष जापतो कयों; अने तेने प्रत्येक घरे भिक्षा मागवा मोकल्यो—घरेघरे भिक्षा माटे भटकतां कंटाली गयेलो मुंज आ प्रमाणे बोलतो हतो—

“इत्थो पसंग मत को करो, तिय विसास दुःख पुंज;

घर घर तिम नचावोओ, जीम मक्कड तिम मुंज ॥ १ ॥

“ स्त्रीनो प्रसंग कोइपण प्राणी करशो नहीं. तेमां पण स्त्री जातिनो विश्वास तो दुःखना दगलारुपज छे. जुओ तेनो विश्वास करवाथी मर्कटनी जेम आ मुंजने ते घरेघरे नचावे छे. “ वणी मोटा बलिओना वेप छोडी जेओ आ दासी जेवी स्त्रीओ उपर राचे छे, ते पुरुष आ मुंजराजानी पेछे घणा पराभवने सहन करेछे. वळी जे बुद्धि पछवाडे उपजी, ते जो पेहेली उपजी होत तो आ मुंजराजानी मृणालवतीए जे दशा करी ते यात नहीं.”

एक वखते मुंजराजे कोइने घेर जइ स्त्रीनी पासे भिक्षा मागी, ते स्त्रीए गर्वथी मुंजनो तिरस्कार कयों, तयारे मुंजराजे कहुं के, “ हे धनवती स्त्री, आतारा घरमां गायोना समुहने जोइने तुं आटलो वधो गर्व कर नहीं, केमके आ मुंजराजानी चौदसो ने छोंतेरे हाथीओ चाल्या गया छे. ” एकदा अक्षयतृतियाने दिवसे मुंज राज कोइने घेर भिक्षा मागवा गयो त्यां कोइ गृहस्थनी स्त्रीए घीना बिंदुए टपकतो मांडो हाथमां लइ मोढावडे बटकुं भुं. ते जोइ मुंज बोल्यो के—

रेरे मंडक मा रोदी यदहं खंडितो न या ।

राम रावण मुंजाद्या स्त्रीभिः केके न खंडिताः ॥

“ અરે માંડા ! મને આ સ્ત્રીએ સ્ખંડિત કર્યો એમ ધારી તું રો નહીં, કારણકે રામ રાવણ અને મુંજ વિગેરે કયા કયા પુરુષોને સ્ત્રીઓએ સ્ખંડિત નથી કર્યા ? ” આગળ જતાં કોઈ ઘરમાં કોઈ સ્ત્રી રૈંટીયો ફેરવતી હતી તેનો અવાજ સાંભળી મુંજ બોલ્યો કે—“ અરે રૈંટીઆ, આ સ્ત્રી તને ભમાવે છે તેમ જાણી તું રો નહીં, કારણ કે સ્ત્રી કોને નથી ભમાવતી ? એક સ્ત્રી કટાક્ષના આક્ષેપ માત્રમાં ભમાવી દે છે તો જેને હસ્તવડે આકર્ષણ કરે તેની તો વાત જ શી કરવી ! ” વળી તે ચંદ્રલેખાની જેવી કુટીલ છે, સંઘ્યાની જેવી ક્ષણ રાગ ધરનારી છે અને નદીની જેમ નીચા સ્થલમાં જનારી છે તેવી સ્ત્રી સર્વથા છોડી દેવા યોગ્ય છે.”

આ પ્રમાણે મુંજરાજાને ઘણા વચ્ચે સુધી ખિન્ના મંગાવી છેવટે તેને યમરા-જનો અતિથિ કર્યો.

ઉપર પ્રમાણે લૌકિક શાસ્ત્રમાં પણ સ્ત્રીનો સંગ ત્યાજ્ય કહેલો છે તો જૈન શાસ્ત્રમાં તો વિશેષ પ્રકારે કહેલ છે એમ સમજવું. સ્ત્રીના સંગનો જે ભાવથી ત્યાગ કરે તેનેજ સ્વરા બ્રહ્મચારી જાણવા, પણ વાંધેલા ઘોડાની જેમ નિરુપાયે બ્રહ્મચર્ય પાળે તેને બ્રહ્મચારી ન જાણવા. કેમકે વાંધેલા ઘોડા દ્રવ્યથી વિષય સેવન નથી કરતા પણ મનમાં વારંવાર ઘોડીનું સ્મરણ કર્યા કરતા હોવાથી તે વધુ કર્મ વાંધે છે. અશ્વ બ્રહ્મચર્ય ઉપર એક દૃષ્ટાંત કહેવાય છે તે આ પ્રમાણે—

કોઈએક રાજાની પાસે કોઈ પુરુષે આવી એક ઉત્તમ અશ્વ મેટ કર્યો. રાજાએ તેને અશ્વશાળામાં બંધાવ્યો. એકદા તે અશ્વશાળાની પાસે એકાંત પ્રદેશમાં કોઈ મુનિ ચાતુર્માસ રહ્યા. તે હંમેશા ધર્મોપદેશ કરતા હતા, તેમાં અન્યદા તેમણે કહ્યું કે, “ શીલ વ્રતના દ્રવ્ય અને ભાવથી ચાર ભેદ થાય છે. તેમાં પ્રથમ ભેદ દ્રવ્યથી શીલ પાળે પણ ભાવથી નહીં. વસ્તુની અપ્રતિષ્ઠિતી ભવદેવની પેઠે. તેમજ નૈષધપતિ નહીં રાજા એ દીક્ષા લીધી. ત્યાર પછી પૂર્વે લાસો વર્ષ સુધી સુખ ભોગ ભોગવ્યા છતાં દમયંતિ સાધ્વીને જોઈ પાછો રાગ ઉપ્પન્ન થયો. દમયંતીએ પોતાના વ્રતનું સ્ખંડન થયું એવા ભયથી અન-શય કર્યું. મૃત્યુ પામીને દેવતા થઈ. પછી નહીં રાજાને પ્રતિબોધ કરવા આવી. નહીં રાજા પણ મૃત્યુ પામી વૈશ્રમણ (કુંવેર) મંડારી થયો. કહ્યું છે કે, “ વિધિથી ધર્મ આદર્યો હોય પણ જો તેમાં સરાગપણું રહે તો તે ધર્મ મુક્તિને સાધે નહીં. નહીં રાજા સ્થવીર (વૃદ્ધ) થયા છતાં પણ સરાગપણું રહેવાથી તે ઉચ્ચરાધિપતિ કુંવેર નામે લોકપાલ થયો.” આ પ્રથમ ભેદ જાણવો. વળી કોઈ જીવ દ્રવ્યથી સ્ત્રી સંગ (સ્પર્શમાત્ર) કરે પણ ભાવથી શિલ્લવ્રતપાળે છે. એક શય્યામાં સુનારા વિજય શેઠ અને વિજય રાણીની જેમ તેમજ

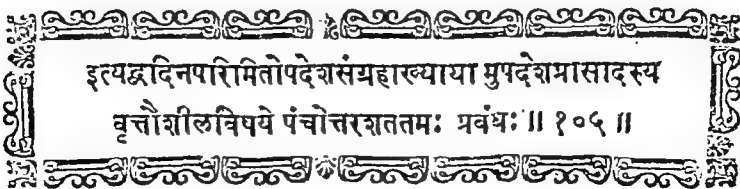
૧ રાગનો પક્ષે રંગ એવો અર્થ સમજવા. ૨ તજવા યોગ્ય.

પાણી ગ્રહણ સમયે જંબૂ સ્વામીની જેમ એ વીજો ભેદ જાણવો. કોઈ જીવ દ્રવ્ય અને ભાવ બંનેથી શીઠ પાલે રાજોમતો અને મલોનાથજીની જેમ એ વીજો ભેદ જાણવો. અને કેટલાક જીવો દ્રવ્યથી પણ શીલપાલે નહીં અને ભાવથી પણ પાલે નહીં. આ ભંગમાં અમારા જેવા ઘણા જીવો જાણવા. એ ચોથો ભેદ સમજવો.” એ પ્રકારે ધર્મદેશનાને સાંભળતા એવા અશ્વે મનવડે બ્રહ્મચર્ય ગ્રહણ કર્યું.

એક વખતે રાજાએ તેની ઓલાદ વધારવાને માટે તે અશ્વને ઘોડી સાથે સંગમ કરાવવા માંડ્યો પણ તે અશ્વે તે કાર્યમાં ઉત્સાહ કર્યો નહીં. તેથી રાજાએ વિસ્મય પામી ગુરુ પાસે જઈને પુછ્યુંકે ભગવન્, આ અશ્વ ઘોડીને કેમ સેવતો નથી ? મુનિ બોલ્યાકે, તેણે મનથી બ્રહ્મચર્ય વ્રત ગ્રહણ કર્યું છે. રાજા બોલ્યો-મહારાજ ! આ અશ્વે તો પ્રથમ ઘણીવાર કામ સેવ્યો છે, ફક્ત આ વખતેજ આમ કરે છે; પણ મારા વીજા ઘણા અશ્વો છે કે જેમણે જન્મથી બ્રહ્મચર્ય પાળ્યું છે; તેથી આ અશ્વ કરતાં તો તેઓ ઉત્તમ અને પ્રશંસનીય જણાય છે. ગુરુ બોલ્યા કે, હે રાજા, એમ ન સમજવું. કારણકે તે તારા બાંધેલા ઘોડા બ્રહ્મચારી કહેવાય નહીં કેમકે તેઓ પ્રતિદિન વિષયને ઘાદ કર્યા કરે છે. તેથી તેઓમાં શીલનો એક અંશ પણ ગણાય નહીં. વઢી આ અશ્વ તો બ્રહ્મચર્યથી સ્વર્ગને પામશે તે સાંભળી રાજા પ્રતિવોધ પામ્યો. અને તત્કાલ શ્રાવક ધર્મ અંગીકાર કર્યો.

આ કથાનો ઉપનય મનમાં ધારીને જે પ્રાણી બ્રહ્મ વ્રતને ગ્રહણ કરે તેને સ્વરે સ્વરો ગુણી સમજવો.

હવે આ વ્રત સંબંધી વર્ણનનો ઉપસંહાર કરે છે કે, “ત્રણ લોકમાં પણ બ્રહ્મ ચારી જેવો કોઈ ગુણી નથી, માટે હે ભવતી પ્રાણીઓ ! તમે એ બ્રહ્મ વ્રતનું આ ચરણ કરો.” આ ચોથું વ્રત સૂત્ર વચનને અનુસારે ઘણા પ્રવંધોથી મેં વિવરી વતાવ્યું છે, તે લેખવાથી મને જે પુણ્ય ઉપાર્જન થયું હોય તેવડે મને સર્વદા સુખની પ્રાપ્તિ થાઓ.

શ્રી ઉપદેશ પ્રાસાદે.

અષ્ટમ સ્તંભ પ્રારંભ.

વ્યાખ્યાન ૧૦૬ મું.

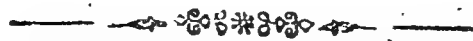
હવે પરિગ્રહ પરિમાણ નામે પાંચમું વ્રત કહે છે.

પરિગ્રહાધિકં પ્રાણી, પ્રાયેનારંભકારકઃ ।

સ ચ દુઃસ્વસ્થનિર્નૂનં, તતઃ કલ્પ્યા તદલ્પતા ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“પ્રાણી પ્રાયે અધિક પરિગ્રહને માટે આરંભ કરે છે, અને તે પ્રાણીને નિશ્ચે કરીને દુઃસ્વની સ્વાણ રૂપ થાય છે. તેથી પરિગ્રહની અલ્પતા કરવી જોઈએ.” સમસ્ત પ્રકાર ધનાદિનું જે ગ્રહણ કરવું તે પરિગ્રહ કહેવાય છે. તેવા પરિગ્રહવડે જે અધિક હોય તે પરિગ્રહાધિક પ્રાણી કહેવાય છે. તેવા પ્રાણી પ્રાયે અધિક આરંભ કરે છે. કોઈ પ્રાણી સંપ્રતિરાજાની જેમ તેવા પરિગ્રહ (ધન) ને શુભ ક્ષેત્રમાં પળ વાવે છે. તેથી મુઠ્ઠ શ્લોકમાં પ્રાયેણ-પ્રાયે કરીને એ પદનું ગ્રહણ કરેલું છે. તે પરિગ્રહ નિશ્ચયે દુઃસ્વની સ્વાણ રૂપ છે માટે તેની અલ્પતા (ઓછાપણું) કરવી. એટલે આટલુંજ ધન રાખવું એવો નિયમ કરવો. અહિં એવી ભાવના છે કે, પરિગ્રહ બે પ્રકારનો છે. વાહ્ય અને આભ્યંતર. ધનધાન્યાદિ તે વાહ્ય પરિગ્રહ અને રાગદ્વેષાદિ તે આભ્યંતર પરિગ્રહ, અથવા સચિત્ત અને અચિત્ત એવા પળ પરિગ્રહના બે પ્રકાર છે. સચિત્ત પશુ દાસી (દ્વીપદ, ચતુષ્પદ) વિગેરે અને અચિત્ત વસ્ત્ર આભૂષણ વિગેરે. તેમાં ગૃહસ્થે (શ્રાવકે) સચિત્તાદિ પરિગ્રહના અપરિમાણપણાથી વિરામ પામવું. એટલે કે તે સંબંધી ઇચ્છાનું પરિમાણ કરવું એ પાંચમું અણુવ્રત કહેવાય છે.

હવે તેવું ફલ બતાવી પરિગ્રહનો નિયમ કરવાની
આવશ્યકતા બતાવે છે.

પરિગ્રહમહત્વાદ્ધિ, મજ્જત્યેવ ભવાંબુધૌ ।

મહા પોત ઇવ પ્રાણી, ત્યજેત્તસ્માત્પરિગ્રહમ્ ॥ ૨ ॥

વ્યાખ્યા.

“ જેમ ઘણાં ભારથી વહાણ સમુદ્રમાં ડુબી જાય છે, તેમ પ્રાણી પરિગ્રહનાં ઘણાં બોજાથી આ સંસાર સાગરમાં ડુબી જાય છે. તેથી તે પરિગ્રહને તજી દેવો. ” અર્થાત્ પરિમાણવગરના પરિગ્રહને ધારણ કરનાર પ્રાણી તેવા વહાણની જેમ આ સંસારમાં ઇટલે કે નરકાદિક દુર્ગતિમાં ડુબી જાય છે. તેથી ગૃહસ્થે ધનાદિક પરિગ્રહ વિષે ઇચ્છા પરિયાણ કરવું. તે વિષે વિદ્યાપતિનો પ્રવંધ છે તે આ પ્રમાણે—

વિદ્યાપતિની કથા.

પોતનપુર નગરમાં સૂર નામે રાજા હતો. તે નગરમાં વિદ્યાપતિનામે ધનાઢ્ય અને જૈન શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. તે શ્રેષ્ઠીને શૃંગારમંજરી નામે સ્ત્રી હતી. એકદા વિદ્યાપતિને સ્વપ્નમાં લક્ષ્મીદેવીએ આવીને કહ્યું કે, “ હું તારા ઘરમાંથી આજથી દશમે દિવસે ચાલી જઈશ. ” વિદ્યાપતિ તરતજ જાગી ગયો. અને ‘હું’ નિર્ધન થઈ જઈશ’ એવી ચિંતા કરવા લાગ્યો. “ આ લોકમાં જે પ્રાણી પ્રકૃતિથી (મૂઝથી) નિર્ધન હોય તેને તેવી પીડા થતી નથી કે જેવી પીડા દ્રવ્ય મેલ્યા પછી નિર્ધન થયેલાને થાય છે. ” શૃંગારમંજરીએ પતિને હટ્ટેગતું કારણ પુછ્યું. ત્યારે તેણે સ્વપ્નનું સ્વરૂપ કહીં વતાવ્યું. અને જણાવ્યું કે, “ આલોકમાં જેની પાસે ધન હોય તેને શત્રુ પળ સ્વજન થાય છે અને દરિદ્રીને સ્વજન હોય તે પળ શત્રુ થાય છે. જે અપૂજ્ય છતાં પૂજાય છે, જે અમાન્ય છતાં માન પામે છે અને જે અવંચ્ય છતાં વંદાય છે; તે ધનનો પ્રભાવ છે. ” શૃંગારમંજરી બોલી—“ સ્વામી તમે શામોટે સ્વેદ કરો છો. લક્ષ્મી ધર્મવહેજ સ્થિર થાય છે. જ્યાંસુધી પાંચમું પરિગ્રહ પરિમાણવ્રત ન લીધું હોય ત્યાંસુધી ત્રણ યુવનની લક્ષ્મીના પરિગ્રહથી જે પાપ થાય તે અવિરતિવડે લાગ્યા કરે છે. ” આવા પ્રિયાના વચનથી વિદ્યાપતિએ પાંચમું વ્રત અંગીકાર કર્યું અને સાત ક્ષેત્રમાં લક્ષ્મી વાપરવા માંડી. આઠ દિવસમાં સર્વ લક્ષ્મી વાપરી નાહી. આઠમા દિવસની રાત્રીએ તેણે

पोतानुं घर लक्ष्मीथी परिपूर्ण तेना जोवामां आव्युं. जाग्रत थयो एटले प्रत्यक्ष लक्ष्मीने जोइने तेणे संघ काही चतुर्विध संघने शत्रुंजयनी यात्रा कराववामां धन व्यव करवानो संकल्प कर्यो. हवे ज्यारे नवमो दिवस पुरो थयो त्यारे तेणे विचार्युं के, आवती काले दशमो दिवस छे तेथी कदि लक्ष्मी जवानी होय तो थले सुखेथां जाओ, आवुं विचारी ते सुइ गयो. लक्ष्मीए स्वप्नमां आवीने कहुं के, हुं तारा पुण्यथी विशेष वधीने तारा घरमां स्थिर थइ छुं, कारजके,—

त्रिभिर्वर्षैस्त्रिभिर्मासै स्त्रिभिः पक्षैस्त्रिभिर्दिनैः ।

अत्युग्र पुण्य पापाना मिहैव फलमश्नुते ॥

“ अति उग्र करेला पुण्य अने पापनुं फळ त्रण वर्षे, त्रण मासे, त्रण पखवा-डीए अथवा त्रण दिवसे अहिंज प्राप्त थाय छे. ” एम शास्त्रमां कहेलुं छे. वळी ते विषे श्रीहर्ष कवि लखे छे के, “संपत्ति अने विपत्ति पूर्व पुण्यना वैभवना वंधथी अने नाशथी प्राप्त थाय छे. अर्थात् पुण्य वैभवना वंधथी संपत्ति प्राप्त थाय छे अने पुण्य वैभवना नाशथी विपत्ति प्राप्त थाय छे; तेथी ए संपत्तिने सुपात्रना कर कमलमां अर्पण करवी. कारणके ते विधिए वतावेलुं तेनुं शांतिक पुष्टिक कर्म छे. अर्थात् संपत्तिने जो सुपात्रमां अपाय तो ते विपत्तिने अटकाववामां शांतिक पुष्टिक कर्मरूप थाय छे. ” मट्टे हे श्रेष्ठी ! हुं हवे तारा घरमांथी नीकळी शकुं तेम नथी. तेथी यथेच्छ रीते मने भोगव जे. विद्यापतिए जाग्रत थइ पोतानी प्रियाने कहुं, प्रिये ! लक्ष्मी आपणा घरमां स्थिर थइ छे, परंतु जो तेथी आपणा पांचमा व्रतनो भंग थाय तेम होय तो आपणे तेने छोडीने अहिंथी चाल्या जइए. स्त्रीए तेम करवावी संमति आपी एटले ते दंपति प्रातःकाले घर छोडीने चाली नीकळ्या.

नगरनी बहार नीकळताज पंचदिव्यथी राज्य मळ्युं. मंत्री विगेरे प्रार्थना करीने विद्यापतिने राज भुवनमां लइ गया. तेणे व्रत भंगना भयथी राज्याभिषेक करवानी नापाडी तेवामां आकाशवाणी थइ के, “ अरे श्रेष्ठी ! अद्यापि तारे भोग्य कर्म छे, तेथी लक्ष्मीनुं फल ग्रहण कर. ” आ प्रमाणे सांभळ्युं एटले तेणे राज्य सिंहासन उपर श्रीवीतरागनी प्रतिमा वेसारी, मंत्रीओने राज्य कार्य सोंपी दीधुं अने न्यायपूर्वक जे द्रव्य आवे ते वधुं जिन नामथी अंकित करवा मांड्युं. पोते ग्रहण करेलो नियम छोड्यो नहीं.

अनुक्रमे पोताना पुत्रने राज्य उपर वेसारी पोते दीक्षा लइने देवलोके गयो. त्यांथी च्यवी पांच भव करीने विद्यापति श्रेष्ठी मोक्षपदने प्राप्त थयो.

“ आ प्रमाणे विद्यापतिनुं दृष्टांत सांभळी धर्मनी स्पृहावाळा भव्य प्राणीओए परिग्रह परिमाण रूप पांचमुं व्रत ग्रहण करवामां तत्पर थवुं. ”

इत्यद्भ्यदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्ववृत्तौ पंचम परिग्रह
परिमाणव्रतविषये षष्ठोत्तरशततमःप्रबंधः ॥ १०६ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૦૭ મું.

હવે વર્જવા યોગ્ય પાંચમા વ્રતના પાંચ અતીચાર કહે છે.

ધનધાન્યસ્ય કુપ્યસ્ય ગવાદેઃ ક્ષેત્રવાસ્તુનઃ ।

તારસ્ય હેમ્નશ્ચ સંખ્યાતિક્રમોઽન્ન પરિગ્રહે ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ ૧ ધન ધાન્ય; ૨ સામાન્ય ધાતુના પાત્રાદિક; ૩ ગાય વિગેરે પશુઓ તથા દાસદાસીઓ; ૪ ક્ષેત્ર તથા વાસ્તુ; ૫ રૂપું અને સુવર્ણ-તેની પરિમાણ કરેલી સંખ્યાનો જે અતિક્રમ-તે પાંચ અતિચાર છે. ”

ધન ચાર પ્રકારનું છે. ૧ ગણિમ, ગણી શકાય તેવું જાવફલ, સોપારી વિગેરે. ૨ ધરિમ, તોલની ધારણ કરીને વેચી શકાય તેવું-કેશર ગોલ વિગેરે. ૩ મેદ્ય, માપીને વેચી શકાય તેવું-ઘી, તેલ, લૂણ, વિગેરે. અને ૪ પરિચ્છેદ્ય, છેદાની-અથવા પરિક્ષા કરીને વેચી શકાય તેવું-રત્ન વસ્ત્ર વિગેરે. ધાન્ય એટલે ડાંગરવિગેરે ચોવીશ પ્રકારનું ધાન્ય. તે ચાર પ્રકારના ધન અને ચોવીશ પ્રકારના ધાન્યના કરેલા પ્રમાણનો જે અતિક્રમ તે પ્રથમ અતીચાર. એટલે તેનો મૂડા માપ વિગેરેથી પરિમાણ વાંધીને નિયમ કરેલો હોય તેના મોટા મૂડા વિગેરે વાંધવા તે. ઇતિ પ્રથમ અતીચાર.

કુપ્ય-એટલે સોનારૂપા શિવાયની ત્રાવું, કાંસું, પીતલ વિગેરે ધાતુ. તેના પાત્રો, માટીના વાસના અને કાષ્ટના પાત્ર તથા હલ વિગેરે પદાર્થો, શસ્ત્ર, માંચા અને ગાલમસૂરીઆ વિગેરે ઘરનો ઉપસ્કર (ઘરવકરી) તેનું પરિમાણ સંખ્યાદિવડે થાય છે. જેમકે આટલાં થાલી, પાત્રો અથવા કચોળાં વિગેરે રાખવા. એવી નિયમિત સંખ્યા રાખી હોય તેનો અતિક્રમ કરવો, સંખ્યા બરાબર રાખવામાટે પાત્ર ભાંગીને મોટાં કરાવવા વિગેરે. તે વીજો કુપ્યાતિક્રમ અતિચાર કહેવાય છે. ઇતિ દ્વિતીય પરિગ્રહાતિચાર.

ગાય વિગેરે પશુઓ, વઢદો, ખેંસો, આદિ શબ્દથી, વે પગા દાસ દાસી વિગેરે તથા ચાર પગા પ્રાણીઓ પાઢા વિગેરે અને હંસ, પોપટ વિગેરે પક્ષીઓનો સમુહ જાગત્રો. તેની કરેલી સંખ્યાનો અતિક્રમ-તે ગવાદિ-અતિક્રમ-જેમકે અમુક સંખ્યા પ્રમાણે ગાય, મહિષી, ઘોડી, દાસ દાસી વિગેરે રાખેલાં હોય તેમના ગર્ભથી થયેલા વઢાં હોય તે પરિમાણથી અધિક સંખ્યા થતા હોય છતાં ન ગણવા તે અતિચાર. ઇતિ તૃતીય ગવાદિ પરિગ્રહાતિચાર.

हवे क्षेत्र एटले धान्यनी उत्पत्तिनी भूमि. ते सेतु, केतु, अने उभय-एवा भेदथी व्रण प्रकारनुं छे. तेमां जेमां रेंटविगेरेथी पाणी पवाय ते सेतु क्षेत्र, जे वरसा-दना पाणीथी नीपजावाय ते केतु क्षेत्र अने ते वने प्रकारे जेमां जळपवाय ते उभय क्षेत्र. वास्तु एटले घर विगेरे, तथा गाम नगर विगेरे, तेमां गृहादि व्रण प्रकारना छे. खात, उच्छ्रित अने खातोच्छ्रित-तेमां जे भूमि गृहादि (भुंयरा विगेरे) ते खात, मेहेल माल विगेरे ते उच्छ्रित, अने भूमिगृह तथा तेनी उपर रहेलां घर ते खातो-च्छ्रित. ते क्षेत्र तथा वास्तुनी करेला परिमाणथी अधिक अभिलाषावडे नानां मोटां करी संख्या सरखी राखवी-वच्चेथी वाड के भित काढी नाखवी ते क्षेत्रवास्तु प्रमाणातिक्रम. इति चतुर्थ क्षेत्रवास्तु प्रमाणातिक्रम अतिचार.

हिरण्य ते सोनुं अने रजत ते रुपुं तेनुं परिमाण कर्गु होय तेथी अधिक ध्ये छते स्त्री पुत्रोने आपी देवुं-तेना निभित्तनुं ठराववुं, ते सुवर्ण रुप्यातिक्रमनामे परिग्रहनो पांचमो अतिचार थाय छे. इति परिग्रहनो पांचमो अतिचार.

आ पांचमा अणुव्रतमां ए पांच अतीचारनो त्याग करवो, कारणके अतिचार. लगाडवाथी व्रतनी मलिनता थइ जाय छे. अहिं एवी भावना छे के, विवेकी मनुष्ये मुख्य वृत्तिएतो धनधान्यादि परिग्रह जे प्रथम पोतापासे होय तेनो पण संक्षेप करी नाखवो. परंतु जो तेम करवानी शक्ति न होय तो इच्छा परिमाण तो अवश्य करवुं. कारणके तेनुं पोतानी इच्छा प्रमाणे परिमाण करवुं ते तो सर्वने सेहेहुं छे. अहिं कोइ शंका करे छे के, घरमां तो सो रुपिया पण न होय अने इच्छा परिमाणमां हजार, लाख विगेरेनी परिमाणनी मोकळाश राखे तो तेथी शो गुण थाय ? तेना समाधानमां कहे छे के, जे परिमाण वांध्युं तेथी अधिक द्रव्यनी इच्छा न करवी, तेज मोटो गुण छे. कारण के जेम जेम अधिक द्रव्य मेळववानी इच्छा, तेम तेम अधिक दुःख छे. घरमां सुखे निर्वाह चालतां छतां जे माणस अधिक अधिक धन उपार्जन करवा प्रवर्तै छे ते निरंतर अनेक कलेशने अनुभवे छे. ते विषे सिंदूर प्रकरणमां कहुं छे के—“आ प्राणी जे मोटी अटवीमां भटके छे, विकट देशमा भये छे, गहन समुद्रमां पेसे छे, अतुल कलेशवाळी खेती खेडे छे, कृपण स्वामीनी सेवा करे छे, अने धनथी अंध यथेली बुद्धिवाळो गजेंद्रोनी घट्याथी दुश्चर एवी रणभूमिमां मरणने पण स्वीकारे छे. ते वधुं लोभनुंज चेटित छे.” तेथी जो परिग्रह अल्प होय तो अल्पदुःख अने अल्पचिंता रहे छे, ते विषे धर्मशास्त्रमां लखे छे के—

जहजह अप्पो लोहो, जहजह अप्पो परिग्रहारंभो ।

तहतह सुहं पवळइ, धम्मस्सय होइ संसिद्धि ॥

“જેમ જેમ અલ્પ લોભ અને જેમ જેમ અલ્પ પરિગ્રહારંભ, તેમ તેમ સુખ વૃદ્ધિ પામે છે અને ધર્મકાર્યની સિદ્ધિ થાય છે.” તેથી કોઈપણ પ્રકારે ઇચ્છાનો પ્રસાર અટકાવીને આ વ્રતને સ્વીકારવું. આ વ્રત વિષે પેથડ શ્રાવકનો પ્રવંધ છે—

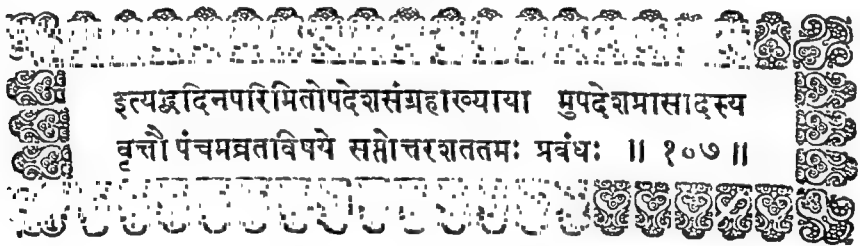
પેથડ શ્રાવકની કથા.

કાંકરેજની નજિકના એક ગામમાં પેથડ નામે એક ઉર્ધ્વકેશ (ઓસવાળ) જાતિનો મલો વણિક રહેતો હતો. તેને પદ્મિની નામે પત્ની હતી. તેમને હંડાણ નામે એક પુત્ર થયો. તે વાલક દરિદ્ર અવસ્થાને લીધે દુઃખી થતો હતો. એવામાં શ્રી ધર્મઘોષ નામે આચાર્ય ત્યાં પધાર્યા. તેમની પાસે પાંચમું પરિગ્રહ પરિમાણ વ્રત અંગિકાર કરતાં પેથડે એક હજાર દ્રવ્ય ઉપરાંત વધારે દ્રવ્ય મારે રાખવું નહીં, એમ કહ્યું; એટલે ગુરુએ કહ્યું કે—“જ્ઞાન અને ચેષ્ટાવડે તમારું ભાગ્ય વધુ મોટું છે એમ જણાય છે માટે હે શ્રાવક ! એટલાજ દ્રવ્યથી તમારે શું થશે ?” પેથડ બોલ્યો—“ભગવન્ ! હમણા તો મારી પાસે કાંઈપણ દ્રવ્ય નથી. પણ કદિ આપના કહેવા પ્રમાણે આગલ મલે તો મારે પાંચ લાખ ઉપરાંત દ્રવ્ય ધર્મ મારે સ્વર્ચી નાખવું.” તેની દૃઢતા જોઈ ગુરુએ તેને તે પ્રમાણે પચ્ચાણ કરાવ્યું. ત્યારપછી દરિદ્રાવસ્થાનું દુઃખ વૃદ્ધિ પામતાં પુત્રને મુંડલામાં મુકી માથે ઉપાડીને તે માલવા તરફ ચાલ્યો. અનુક્રમે તે દેશના મુખ્ય ગામમાં પેસતાં આડો સર્પને ઉતરતો જોયો, એટલે તે અટકીને ડભો રહ્યો. તેવામાં એક શુકનવેત્તા ત્યાં આવી ચડ્યો. તેણે પેથડને પૂછ્યું કે—કેમ ડભો રહ્યો ? તેણે સર્પને આડો ઉતરતો બતાવ્યો. શુકનજ્ઞાતાએ સર્પ તરફ દ્રષ્ટિ કરીને જોયું તો તેના મસ્તક ઉપર કાલીદેવ (ચકલી) ને બેઠેલી જોઈ, તેથી તત્કાલ તે બોલ્યો કે, “જો તું અટક્યાવગર ચાલ્યો ગયો હોત તો તને માલવાનું રાજ્ય મળત તથાપિ આ શુકનને માન આપી હજુ અંદર પ્રવેશ કર. આ શુકનવડે તું મહા ધનવાન થઈશ.” શુકન શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “જો ગામથી નીકળતાં ઢાવો સ્વર થાય, સર્પ જમણો થાય, અને ઢાવી તરફ શીયાળ બોલે તો સ્ત્રી સ્વામીને કહે છે કે, સ્વામીનાથ ! સાથે કાંઈ ખાતું લેશો નહીં, આ શુકનજ ખાતું આપશે.”

પોતાને થયેલા શુકનનું ફલ સાંભળી પેથડ ગામમાં ગયો. ત્યાં ગોગા રાણાના મંત્રીને ઘેર સેવક થઈને રહ્યો. એકદા રાજાએ ઘણાં અશ્વો વેચાથી લીધા, તેનું ધન આપવાને મંત્રીને કહ્યું, એટલે મંત્રીએ કહ્યું કે, મારીપાસે ધન નથી. એટલે રાજાએ કહ્યું કે, ધન ક્યાં ગયું ? નાનું વતાવો. મંત્રી દિગ્મૂઢ થઈ ગયો. તેથી કાંઈ બોલી શક્યો નહીં. તત્કાલ રાજાએ પહેરામાં વેસાર્યો. આ સ્વર મંત્રીની સ્ત્રીને થતાં તેણીએ તે વૃત્તાંતપેથડની આગલ જણાવ્યો. પેથડ રાજાની પાસે આવ્યો અને બોલ્યો કે,

સ્વામી ! મંત્રીને જમવા મોકલો. રાજાએ કહ્યું કે, નામું આપ્યાવગર મોકલીશ નહીં. પેથડે કહ્યું કે, સ્વામી ! એક વર્ષનો હિસાવ હું આપીશ. હું પેથડુ નામે તેનો સેવક છું. પછી રાજાએ તેને છુટો કર્યો. મંત્રી ભોજન કરી પાછો રાજા પાસે આવ્યો. ત્યાં પેથડે યુક્તિથી આશ્વા વર્ષનો હિસાવ રાજા પાસે રજુ કર્યો. રાજાએ પેથડને ચતુર જાણી પોતાનો મંત્રી બનાવ્યો. તેથી અલ્પ સમયમાં પેથડની પાસે પાંચ લાખ દ્રવ્યની સંપત્તિ એકઠી થઈ ગઈ. ત્યારપછી જે અધિક લાભ થયો તેવડે તેણે ચોવીશ તીર્થકરોના ચોરાશી પ્રાસાદો કરાવ્યા. પોતાના ગુરુ ત્યાં પધાર્યા ત્યારે તેમને નગરમાં પ્રવેશ કરાવતાં બોતેર હજાર દ્રવ્ય વાપર્યું. વત્રીશ વર્ષની વય થઈ એટલે શીલવ્રત ગ્રહણ કર્યું. શત્રુંજયથી ગીરનાર સુધીની એક ધ્વજા સોનેરી રુપેરી પટ્ટાવાળી ચડાવી. વાવન ધડી પ્રમાણ સુવર્ણ દેવદ્રવ્યમાં આપીને ઇંદ્રમાઝ પહેરી. અને સિદ્ધગિરિ ઉપર શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુના ચૈત્યને એકવિંશ ધડી સુવર્ણવડે મઢીને જાણે સુવર્ણનું શિખર હોય તેવું સુવર્ણમય બનાવ્યું. આ પ્રમાણે તેણે ઘણું દ્રવ્ય ધર્મ કાર્યમાં વાપર્યું.

“ આ પાંચમું જે પરિગ્રહ પ્રમાણ નામે વ્રત છે તે ધર્મને વિષે સંપત્તિનું એક મહત્ સ્થાન છે, તેને સંપાદન કરીને જેમ પેથડ શ્રાવકે સ્થાને સ્થાને સમૃદ્ધિ અને સુખ સંપાદન કર્યું, તેમ તમે પણ તે વ્રતને દૃઢતાથી ધારણ કરવાવડે કરો.”

इत्यद्भदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्याया मुपदेशप्रासादस्य
वृत्तौ पंचमव्रतविषये सप्तोत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १०७ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૦૮ મું.

હેવે પરિગ્રહ પરિમાણ વ્રત ગ્રહણ ન કરવાથી શું દોષ
પ્રાપ્ત થાય તે કહે છે,

શ્રુત્વા પરિગ્રહક્લેશં, મમ્મણસ્ય ગતિં તથા ।

ધર્માન્વેષી સુખાર્થી વા, કુર્યાન્ન ચ પરિગ્રહસ્ ॥

વ્યાખ્યા.

“ પરિગ્રહથી થતો ક્લેશ અને તેથી થયેલી મમ્મણ નામના શેઠની ગતિ સાંભ-
ળીને ધર્મને શોધનારા અથવા સુખાર્થી પુરુષે (ઘણો) પરિગ્રહ રાખવો નહીં
મમ્મણ શેઠનો પ્રવંધ નીચે પ્રમાણે છે—

રાજપુત્ર નગરમાં શ્રેણિક નામે રાજા હતો, તેને ચિલ્હા નામે પત્ની હતી. એક વખતે અર્ધ રાત્રે ચેલ્હા ગોસ્વમાં વેઠી હતી, તેવામાં નદીના પૂરમાં તળાઈ આવતા કાષ્ટને વહારા સેંચી કાઢતો એક પુરુષ વિજલીના પ્રકાશથી તેના જોવામાં આવ્યો. તે જોઈ તેણી શ્રેણિકરાજાને કહ્યું કે, “ હે સ્વામી ! તમે પણ મેઘની જેમ ભરેલાનેજ ધરો છો તમારા નગરમાં આવે ગરીબ સ્થિતિનો માણસ છે, તેની તો તમે વિંતા પણ નથી કરતા. આ તો તમારી મોટી ચતુરાઈ છે ! ” આવા પ્રિયાના વચન સાંભળી શ્રેણિકે માણસ મોકલી તે ગરીબ માણસને વોલાવીને પુછ્યું કે અરે તું કોણ છું અને શામાટે અત્યારે નદીમાંથી કાષ્ટ સેંચે છે ? તે વોલ્યો કે—હું પ્રમ્મળ નામે વણિક છું. મારે ઘેર બે વલ્લડ છે, તેમાં વીજા વલ્લડનું એક શીંગડું ઓછું છે, તે પૂરું કરવા માટેજ આ પ્રયાસ છે. આ પ્રમાણે સાંભળી રાજા આશ્ચર્ય પામ્યો અને કૌતુકથી દેવી સાથે તે વણિકને ઘેર ગયો. ઘરને ત્રીજે માલે સુવર્ણના બે મોટા વૃષભ તેણે રાજાને વતાવ્યા. તેના શીંગડા રત્ન જડિત હતા તે જોઈ વિસ્મય પામેલા રાજા દેવીને કહ્યું, પ્રિયા, આપણે ઘેર આવું એક પણ રત્ન નથી તો આને શું આપવું ? મમ્મળ બોલ્યો—સ્વામી, આ શીંગડાને માટે મારા પુત્રો વાહાણવડીનો વ્યાપાર કરે છે. મારે ઘેર બોઈ ચોલા અને તેલ વિના કાંઈ ખાતું નથી. જો હું વીજો વ્યાપાર કરું તો મારે ટુકાન વિગેરે લેવી પડે અને તેમાં સ્વર્ચ થઈ જાય. તેથી આ વર્ષા સમયમાં રાત્રે નદીમાંથી કાષ્ટ કાઢી, તેને વેંચી દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરું છું—આ પ્રમાણે તેની વેહદ કૃપણતા જોઈ રાજા મસ્તક ધૂળાવતો પોતાને ઘેર ગયો અને મમ્મળ શેઠ છેવટ સુધી અપૂર્ણ મનોરથવાળો રહી મૃત્યુ પામીને નરકે ગયો.

इति मम्मल प्रबंधः

“ આ પ્રમાણે કેટલાએક મહા પાપી અપરિમિત પરિગ્રહની ઇચ્છાવડે નરકે જાય છે. તેથી પરિગ્રહનું પરિમાણ કરવું, તે ઉત્તમ છે. ” તે વિષે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “સગર રાજા પુત્રોથી તૃપ્ત થયો નહીં, કુચિકર્ણ ગાયોના ધનથી સંતોષ પામ્યો નહીં, તિલકશ્રેષ્ઠી ધાન્યથી તૃપ્ત થયો નહીં અને નંદરાજા સોનાના ઢગલાઓથી પણ તૃપ્ત થયો નહીં. ”

સગર રાજાનો પ્રવંધ આગલ કહેવામાં આવશે. વાકીના ત્રણ પ્રવંધ ટુંકામાં આ પ્રમાણે—મગધ દેશમાં કુંચિકર્ણ નામે શ્રેષ્ઠી હતો. તેને લાચો ગાયો હતી. અનેક ગોવાળો દિવસે દિવસે તેમને ડાકેરતા હતા. તે હંમેશા નવ નવી ગાયોના દુધ દહીં ખાતો હતો. એક વખતે દુધ વિગેરે અતિશય ખાવાથી આકુલ બપાકુલ થઈ ગાયો-નાજ ધ્યાનથી મૃત્યુ પામીને તિર્યંચ યોનિમાં ઉત્પન્ન થયો.

अचलपुरमां तिलक नामे श्रेष्ठी हतो. तेणे एक समये दुकाळ पडवाथी पूर्वे करेला धान्यमां मोटो लाभ उपार्जन कर्यो. त्यारपछी फरीनेवळी कोइ निमित्तिकना बचनथी अगाउथी दुकाळ पडवानो जाणी तेणे गामोगाम धान्यना मोटा कोठार भराव्या अने घणा धान्यनो संग्रह कर्यो. तेमां अनेक क्रोडोगमे जीवोनी हिंसा थती तेने पण तेणे गणी नहीं. दैवयोगे ते वर्षमां पाछळथी घणो वर्षाद पड्यो जेथी दुकाळ पड्यो नहीं. अने तेना कोठारोमां पाणी पेशी जवाथी धान्य फुली गयुं ठले तेना सर्व कोठारो फुटी गया. धान्य बधुं तणावा लागुं. ते देखी तेनुं हृदय ताटी गयुं अने मृत्यु पामी नरके गयो.

पाटलीपुर नगरमां उदायी राजा राज्य करतो हतो. तेना कोइ शत्रुए पाधुने वेषे आवी तेने मारी नाख्यो. तेने कांइ संतान नहोतुं, तेथी तेनुं राज्य शून्य इ गयुं. आ अवसरमां ते नगरने विषे एक नापित अने वेस्या थकी उत्पन्न थयेलो इंद नामे छोकरो हतो, तेने एतुं स्वप्न आव्युं के, तेणे पोताना आंतरडाथी पाटलीपुरने वींटी लीधुं. प्रातःकाले तेणे पोताना उपाध्यायने ए स्वप्नतुं फळ पुछयुं, उपाध्याए कहुं के, ' आ स्वप्नथी तने आ नगरनुं राज्य मळशे. ' तरतज उपाध्याये पोतानी पुत्री तेने परणावी. नंद कन्यानुं पाणिग्रहण करी मोटा महोत्सवथी पोताने घेर जतां राजमार्गे आव्यो, तेवामां राज्यना मंत्रीओए मंत्रवडे अधिवासित करेला हाथीए आवीने नंदनी उपर कळश ढोळ्यो; एटले तत्काळ तेने राज्य उपर वेसार-वामां आव्यो. केटलाएक सामंतो नंदनी आज्ञाने मानवा न लाग्या, एटले नंदे मेहेलनी भीत उपर चीतरेला सुभटोनी सामुं जोयुं. तेथी तत्काळ तेओए भीतथी भूमिपर उतरीने तेमांथी केटलाकने मारी नाख्या. पछी सर्व सामंतो तेनी आज्ञा मानवा लाग्या. नंदे घणा आकराने अणघटता कर लइ घणुं द्रव्य एकठुं कर्युं; अने समुद्रने कांठे तेणे ते द्रव्यवडे सोनानी नवडुंगरीओ करावी. त्यारथी तेनुं नवनंद एतुं नाम पृथ्वीमां प्रख्यात थयुं. प्रजा उपर घणो जुलम करवाथी ते अपकीर्त्तिनुं अने पापनुं भाजन थइने नरके गयो.

“ द्रव्य अल्प होय पण जो ते विश्वापकारी थायतो ते प्रशंसा करवा योग्य छे, पण नंदराजानी जेम उपकारवगरनुं अपरिमित द्रव्यपण शा कामनुं ? जुओ ! जगत्तां नेवो हिमरुचि (चंद्र) प्रीतिकारक छे तेवो हिमसमूह नथी अने जेवो अल्पजल आपनार पण मेव प्रिय छे तेवो घणां जलवाळो समुद्र प्रिय नथी. ”

इत्यद्भिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्याया मुपदेशप्रासादग्रंथस्य
वृत्तौ परिग्रहपरिमाणव्रतविषये अष्टोत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १०८ ॥

(૧૮૬) વ્યાખ્યાન ૧૦૯ મું—સોમ અને શિવદત્ત નામે બે ભાઈઓનો પ્રબંધ.

વ્યાખ્યાન ૧૦૯ મું.

પરિગ્રહમાં આશક્ત એવો પુરુષ અનેક પ્રકારના પાપો
કરે છે, તે વિષે કહે છે.

પરિગ્રહાર્થમારંભમસંતોષા દ્વિતન્વતે ।

સંસારવૃદ્ધિસ્તેનૈવ ગૃહ્ણીતતદિદં વ્રતમ્ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“પરિગ્રહને અર્થે અસંતોષ હોવાને લીધે આરંભ વધે છે અને તેથી સંસારનું વૃદ્ધિ થાય છે માટે આ પરિગ્રહ પરિમાણવત અવશ્ય ગ્રહણ કરવું. ” એટલે કે ધનનું માટે જ્યારે સંતોષ થતો નથી ત્યારે તેથી થયેલી તૃષ્ણાની વૃદ્ધિવડે છેતી વિગેરે અનેક પ્રકારના આરંભો કરે છે. સગા વંધુનો પણ વધ કરવા તત્પર થાય છે અને તેવા આરંભવડે સંસારની વૃદ્ધિ થાય છે, તેથી પરિગ્રહનો અવશ્ય નિયમ ગ્રહણ કરવો આ વિષે બે ભાઈઓનો પ્રબંધ છે તે આ પ્રમાણે—

સોમ અને શિવદત્ત નામે બે ભાઈઓનો પ્રબંધ.

અવંતી નગરીમાં સોમ અને શિવદત્ત નામે બે ભાઈ રહેતા હતા, તેઓ દ્રવ્ય મેલવવાને માટે સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં ગયા. ત્યાં અનેક જાતના અધર્મ તથા કર્મોદાનના વ્યાપારો કરીને તેમણે કેટલુંક દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું. પછી તે દ્રવ્યની વાંસઢી કટીળ વાંધી વંને ભાઈ પોતાના નગર તરફ ચાલ્યા. માર્ગમાં વારા ફરતી વાંસઢી પોત પોતાની કેડે વાંધતાં તે જ્યારે મોટા ભાઈની કેડે હતી ત્યારે તેને વિચાર થયો કે, જો હું આ અનુજ વંધુને મારી નાખું તો પછી મારી પાસે કોઈ ભાગ માર્ગે નહીં. આવ્રા કુવિચારથી તે અનુજવંધુને લઈને ગંધવતી નદીને તીરે આવ્યો. એટલે તેને વિચાર થયો કે, અહો, આ ધન કેવું અનર્થકારી છે કે જેથી મને આવ્રો કુવિકલ્પ થયો. તેથી આનો ત્યાગ કરવો તેજ યોગ્ય છે. આંધું ધારીને તેણે દ્રવ્યની વાંસઢી નદીના ધરામાં નાણી દીધી. અનુજ વંધુણ પુછ્યું કે, ભાઈ ! આમ કેમ કર્યું ? ત્યારે તેણે પોતાનો માઠો અભિપ્રાય જણાવ્યો. એટલે નાના ભાઈ પણ કહ્યું કે, તેં ઘણું સારું કર્યું કે જેથી મારી દુષ્ટવૃદ્ધિ પણ નાશ પામી. પછી તેઓ પોતાને ઘેર આવ્યા.

હવે પેલી દ્રવ્યની વાંસઢી કોઈ મત્સ્ય ગઢી ગયો. તે મત્સ્યને કોઈ માછીણ જાઢમાં પકડ્યો. તે મત્સ્ય તે વંનેની માતાળ બેચાતો લીધો. માતાળ પોતાની પુત્રીને

आप्यो. मत्स्यने विदारतां तेणीए द्रव्यनी वांसळी दीठी, एटले, तत्काळ तेणे खोळामां गोपवी दीधी. माताए पुछ्युं, खोळामां शुं छे ? तेणीए कहुं के, कांइ नथी. पछी माता शंकांने लीधे जेवी ते जोवा तेनी पासे आवी तेवो पुत्रीए छरीनो वा कर्यो, तेथी तेनी माता घायल थइने मृत्यु पामी. तेवामां तेना वंने भाइओ घरे आव्या. तेमणे बेनना खोळामांथी पडती पेली द्रव्यनी वांसळी जोइ तेथी तत्काळ विचार्युं के, अहो, द्रव्य केवुं अनर्थदायक छे ! पछी वैराग्य पामीने तेओ गुरु पासे गया. त्यां गुरुना मुखथी आ प्रमाणेनी वाणी सांभळी—“ आ जगतमां तृष्णारूपी खाण एवी ऊंडी छे के ते कोइथी पूरिशक्ताती नथी, तेमां मोटा मोटा पदार्थो नाखीए तो तेथी ते डलटी वधारे खोदाय छे. तृष्णावाळो जीव धन प्रगट करवाने माटे घणा पापो करे छे, पण तेथी शुं तेने कांइपण सुख थाय छे ? नथी थतुं. केम के पाप द्रव्यथी शुं सुख होय ? वळी धर्म ऋद्धि, भोग ऋद्धि अने पाप ऋद्धि-एम त्रण प्रकारनी ऋद्धि कहेवाय छे. तेमां धर्म ऋद्धि तेके जे धर्म कार्यमां उपयोगी थाय छे. भोग ऋद्धि तेके जे शरीरना भोगमां वपराय छे अने पाप ऋद्धि तेके जे धर्म कार्यमां वपराती नथी तेम शारीरिक भोगमां पण वपराती नथी पण मात्र अनर्थरूप फळनेज आपे छे. तेवी ऋद्धि पूर्वकृत पापना योगे प्राप्त थाय छे अने पुनः पाप करावे छे, ते उपर एक नीचे प्रमाणे दृष्टांत छे. ते सांभळो—

वसंतपुरमां ब्राह्मण, क्षत्रीय, वणिक अने सोनी ए चार ज्ञातिना चार मित्रो हुता, तेओ द्रव्य मेळववाने माटे देशांतर चाल्या. मार्गमां रात्रि पडतां एक उद्यानमां वड वृक्षनी नीचे तेओ विश्रांत थया. त्यां ते वृक्षनी शाखा साथे लटकतो एक सुवर्णनो पुरुष तेओना जोवामां आव्यो. ते सुवर्ण पुरुष बोलयो के, हुं अर्थ छुं पण अनर्थने आपनार छुं. ते सांभळी तेओए भय पामीने तेनो त्याग कर्यो. परंतु सोनीथी तेनो लोभ मुकायो नहीं, एटले सोनीए ते पुरुषने ‘ पड ’ एम कहुं एटले ते पड्यो. सोनीए बीजाओथी छानो तेने एक खाइमां गोपव्यो, पण सर्वनी दृष्टि तेनापर पडी. पछी आगळ चालतां वे जण कोइ गामनी बहार रहा अने वे जणने गाममां भोजन लेवा मोकल्या. जे वे बहार रहा हुता तेमणे चिंतव्युं के, आपणे गाममां गयेला वे आवे के तेमने मारीने पेलुं सुवर्ण लेवुं. वे जणा जे गाममां गया हुता तेमणे चिंतव्युं के, आपणे अन्नमां विष मेळवीने लइ जवुं के जे खाइने बहार रहेला वे मृत्यु पामे तो आपणने बेने वधुं सुवर्ण मळे. आवा विचारथी तेओ विषान्न लइने बहार आव्या. जेवा तेओ पेला बेनी पासे आव्या के ते वंनेए संकेत प्रमाणे तेमने खंजींथी मारी नाख्या. पछी पेलुं विषान्न तेओ जम्या के जेथी तेओ पण मृत्यु पामी गया. आ प्रमाणे चारे मृत्यु पाम्या. आवी जे ऋद्धि ते पापद्धि समजवी.

(१८८) परिग्रहमां आशक्त, पुरुषो अनेक प्रकारना पापो करे छे ते विषे.

उपरनुं दृष्टांत सांभळी भवि प्राणीओए हंमेशां पोतानी सम्राद्धि धर्म कार्यमां वापरवी—मारी पासे अल्प धन छे इत्यादि कारणने लइने धर्म कार्य करवामां बिलंब करवो नहीं. कहुं छे के,

देयं स्तोकादपिस्तोकं, नव्यपेक्षो महोदयः ।

इच्छानुसारिणी शक्तिः कदा कस्य भविष्यति ॥

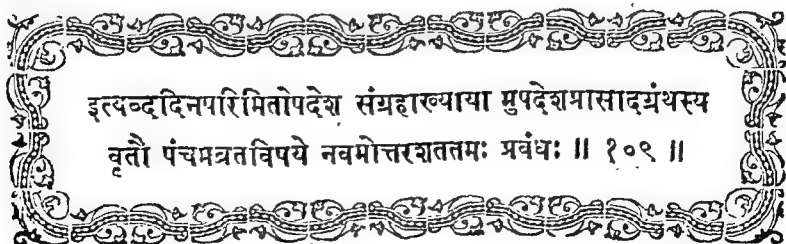
“ थोडामांथी थोडुं पण धर्म कार्यमां वापरवुं, वधारे द्रव्य थवा उपर मूलतवी राखवुं नहीं. कारण के, इच्छा प्रमाणे द्रव्यनी शक्ति क्यारे थशे तेनो कांइ निश्चय नथी. ” वळी कहुं छे के,

स्वकार्यमद्यकुर्वीत, पूर्वान्हे वा परान्हिकं ।

नहि मृत्यु प्रतिक्षेत, कृतं वा सनया कृतं ॥

“ आवती कालनुं काम आजे करवुं, अने मध्यान्हे करवानुं होय ते सवारे करवुं, कारणके मृत्यु एवीराह जोतुं नथी के, आणे कयुं छेके नथी कयुं ? ” कैटलाएक जीवो कृपणताथी द्रव्यनी हानिना भयबडे धर्म कार्यमां द्रव्यनो व्यय करता नथी तेमज परिग्रहनुं परिमाण पण करता नथी तेथी तेओ चक्रीपणा विगरेने उंची पट्टीने पामता नथी. परंतु अतिलोभथी पराभव पामीने अशोक चंद्रनी जेम नरके जाय छे. घणा पुरुषो धननी इच्छाथी पारावार दुःखने पाम्या छे. आ प्रमाणे गुरुना वाक्यथी ते बंने भाइओ प्रतिबोध पाम्या. पछी ते बंने भाइओ पांचमुं व्रत अंगीकार करी, निरतिचारपणे पाळीने स्वर्गे गया.

“ जे प्राणीओ परिग्रहमां आशक्त होय छे तेओ निर्दयपणाथी असत्य, चौर्य विगरे अनेक पापो आचरे छे, अने तेथी करीने तेओ संसार समुद्रमां अधो-गमन करे छे, माटे उत्तम पुरुषोए आ व्रतने अवश्य ग्रहण करवुं के जेथी शिवप-दने प्राप्त थवाय. ”

इत्युक्तं सातिचारं पंचमव्रतम् ।

व्याख्यान ११० सुं.

हवे छहुं दिग्विरति रुप व्रत कहे छे.

दशदिग्गमने यत्र, मर्यादा कापि तन्यते ॥

दिग्विरताख्यया ख्यातं, तद्गुणव्रतमादिमम् ॥ १ ॥

व्याख्या

“जेमां दशदिशाओमां जवाने कांइक मर्यादा करायछे ते दिग्विरति नामे पहेलुं गुणव्रत कहेवाय छे.” एटले जे व्रतमां पूर्व, अग्नि, दक्षिण, नैऋति, पश्चिम, वायव्य, उत्तर, ईशान, अधो अने उर्ध्व—ए दश दिशाओमां गमन करवाने कांइपण मर्यादा कराय छे ते प्रथम गुणव्रत छे. अने ते उत्तर गुणरूप व्रत कहेवाय छे. गुणव्रतनो अर्थ एवो छे के, अणुव्रतनो गुण जे उपकार तेने अर्थे जे थाय ते गुणव्रत कहेवाय. तेमां पहेलुं गुणव्रत दिग्विरति नामे छे. आ व्रत लेवाथी पापस्थानोनी पण विरति थाय छे ते कहे छे—गमनागमननी मर्यादावडे स्थावर जंगम जीवोना मर्दननी निवृत्ति थती होवाथी तपावेला लोढाना गोळा जेवा गृहस्थे आ व्रत ग्रहण करवामां आदर करवो—एटले त्रस स्थावर प्राणीओनी गमनागमन करवाथी हिंसा थाय छे, ते हिंसानो गमनागमन बंध थयेल स्थानमां रोध थवाथी गृहस्थने आ व्रत आदरवा योग्य छे. हिंसानो निषेध थतां असत्यादिक बीजा पापोनो पण निषेध थइ जाय छे. अहिं कोई शंका करे के, त्यारे आ व्रत साधुए पण ग्रहण करवुं जोइए, तो तेना खुलासा माटे गृहस्थने लोढाना तपावेला गोळानुं विशेषण आपे छे के—गृहस्थ आरंभ परिग्रहमां निरंतर तत्पर होवाथी ते ज्यां जाय, खाय, सुवे, अथवा कांइ व्यापार करे, तेमां तपेला लोढाना गोळानी जेम अनेक जीवोनुं मर्दन करे छे, अने साधु तेम करता नथी. कारण के ते तो पंचसमितिने त्रिगुप्तिमान् होय छे, तेथी तेमने ए दोष लागतो नथी.

आ व्रतनो स्वीकार करनारा गृहस्थने त्रस तथा स्थावर जीवोने अभयदान तथा लोभ समुद्रनी नियंत्रणा इत्यादि महान् लाभ थाय छे. गृहस्थ तपावेला लोढाना गोळा जेवोछे. ते विषे सर्वज्ञ भगवंते सिद्धांतमां पण कहुं छेके—“अग्निना तणखाओथी प्रकाशमान लोढाना गोळा जेवो गृहस्थ निरंतर होय छे. अने अविरतिरूप पाप तेने पोताने तेमज समस्त जीवोने पण वाळे छे.” वळी कहुं छे के, “जीव सर्व स्थाने पोताना देहवडे जोके गमनागमन करतो नथी तो पण ते अविरति होवाथी तेने अविरतिपणाथी बंधातुं पाप निरंतर लाग्या करे छे.” वळी पूर्वभवमां तजी दीधेला

દેહવડે જો કોઈપણ જીવોનો વધ થાય છે તો તેનું પાપ પણ અવિરતિવડે ડ્યાં નવો દેહ ધર્યો હોય ત્યાં તે જીવને લાગે છે. પણ જો પૂર્વનો દેહ વિનાશ પામી જાય તો અથવા વ્રત લીધું હોય તો તેથી તેવા પાપનો વંધ થતો નથી; માટે વિરતિ કરવામાં જ કલ્યાણ છે, એવું વૃદ્ધ પુરુષોનું વાક્ય છે.

હવે પેહેલા ગુણવ્રતનું ફલ કહે છે—“ જે પ્રાણી દિગ્વિરાતિ વ્રત લઈને ગમના-ગમનમાં સંકોચ કરે છે, તે પ્રાણી સિંહની જેમ સંસારનું ડહાંધણ કરવામાટે ફાઝ મારવાનો આરંભ કરે છે. ” આ વિષે સિંહશ્રેષ્ઠીની કથા છે તે આ પ્રમાણે—

વસંતપુર નામના નગરમાં કીર્તિપાલ નામે રાજા હતો. તેને भीम નામે એક પુત્ર હતો અને જેના હૃદયમાં જૈન ધર્મની વાસના હતી એવો સિંહ નામે એક શ્રેષ્ઠી મિત્ર હતો. તે પોતાના કુમારથી પણ રાજાને વિશેષ પ્રિય હતો. એક વખત કોઈ એક પુરુષે રાજ સભામાં આવીને કહ્યું કે, હે દેવ ! નાગપુરના રાજા નાગચંદ્રને રત્નમંજરી નામે એક રુપવતી કન્યા છે.—તેના એક રોમરાયના દર્શન કરવાથી પણ વે બ્રહ્મનો અનુભવ થાય છે અને તેનું દર્શન ન થવાથી વે કામદેવથી પૂર્ણ થવાય છે. તે કન્યાને તુલ્ય કોઈ વીંજી કન્યા નથી. એ કન્યા તમારા કુમારને યોગ્ય છે એવું ચિંતવી તેમણે મને વિશ્વાસી જાણી તમારી પાસે પ્રાર્થના કરવા મોકલ્યો છે. માટે તેને વરવા સારુ તમારા કુમારને મારી સાથે મોકલો. દૂતના આવા વચન સાંભળી રાજાએ પોતાના પ્રિય મિત્ર સિંહને કહ્યું, મિત્ર ! આપણ બંનેમાં કાંઈપણ અંતર નથી, માટે તમે કુમારને લઈને નાગપુર જાઓ અને તેનો વિવાહ કરી આવો. સિંહ શ્રેષ્ઠીએ અનર્થ દંડના ભયથી રાજાને કાંઈ પણ ઉત્તર આપ્યો નહીં. એટલે રાજા જરા ક્રોધ લાવીને બોલ્યો કે—શું તમને આ સંબંધ રુચતો નથી ? શ્રેષ્ઠી બોલ્યો, “ રાજેન્દ્ર ! મને રુચે છે પણ મેં સો યોજન ઉપરાંત જવા આવવાનો નિયમ લીધો છે અને इहांથી નાગપુર સવાસો યોજન દૂર થાય છે. તેથી વ્રત ભંગ થવાના ભયથી હું ત્યાં જઈશ નહીં. ” આ પ્રમાણે સાંભળતાં ધી ધીમવાથી અગ્નિની જેમ રાજાના કોપાગ્નિની જ્વાલા વિશેષ પ્રજ્વલિત થઈ અને તે બોલ્યો કે—ઓર ! શું તું મારી આજ્ઞા નહીં માને ? તને ડંટ ઉપર વેસારી સહસ્ર યોજન સુધી મોકલી દઈશ. સિંહ બોલ્યો—સ્વામી ! હું તમારી આજ્ઞા પ્રમાણે કરીશ. તે સાંભળી તરત રાજા હર્ષ પામ્યો. પછી પોતાના પુત્રને સૈન્ય સાથે તૈયાર કરી અને સિંહ શ્રેષ્ઠીને સર્વ ક્રિયામાં આગેવાન ઠરાવી કુમારસાથે રવાને કર્યો. માર્ગમાં સિંહે પ્રતિબોધ આપીને भीमकुमारની સંસાર વાસના તોડી નાખી. સો યોજન ચાલ્યા પછી સિંહ શ્રેષ્ઠી આગળ ચાલ્યો નહીં એટલે સૈનિકોએ એકાંતે કુમારને જણાવ્યું કે, કુમાર ! અમને રાજાએ ગુસ્સે આજ્ઞા કરી છે કે, જો

सिंहश्रेष्ठी सो योजनथी आगळ न चाले तो तमारे तेने बांधीने नागपुर लइ जवो. आ विचार कुमारे पोताना धर्मगुरूने निवेदन कर्यो. सिंहे राजकुमारने कहुं, कुमार ! आ असार संसारमां प्राणीने शरीरपण पोतानुं थतुं नथी तो बीजुं कोइ शेनुं याय ? माटे हुं तो अहीं पादपोषगम अनशन करीश. पछी तेओ मने बांधी लइ जइने शुं करशे. आ प्रमाणे कहीने सिंह श्रेष्ठी सिंहनी जेम अनशन लेवा चाल्यो. कुमार पण तेनी साथे गयो. एवामां रात्रि पडी. सैनिकोए कुमारने अने सिंहने जोया नहीं एटले तेओ चारे तरफ तेमने शोधवा लाग्या. एम करतां थोडे दूर आवेला कोइ पर्वतउपर ते बंने तेमना जोवामां आव्या. परंतु दीक्षा अने अनशन आदरी बेठेला तेमने जोइ सैनिको प्रमाण करीने बोल्या के—हे महाशयो ! अमारो अपराध क्षमा करो, पण हे स्वामी ! आ खबर जाणी महाराजा अमने घाणीमां घालीने पीली नाखशे. आ प्रमाणे तेमणे घणा कालावाला कर्या, तथापि तेओ जरा पण क्षोभ पाम्यो नहीं. कहुं छे के, “ संतोषरूपी अमृतबडे तुम थयेला योगी भोगनी इच्छा करता नथी. कारण के ते तो माटी अने सुवर्णमां अने शत्रु तथा मित्रमां एक बुद्धि राखे छे.”

अनुक्रमे आ खबर कीर्त्तिपाळराजाना सांभळवामां आवी तेथी तेने बहु क्रोध चड्यो. तेणे निश्चय कर्यो के, कुमारने बांधीने परणावबो अने सिंहने शत्रुनी जेम मारी नाखवो. आवा विचारथी राजा तेमनी पास आव्यो. त्यां तो व्याघ्रादिक प्राणीने ते बंनेना चरणनी सेवा करतां जोइ राजा आश्चर्य पाम्यो अने विचार्युं के आ बंनेने भक्ति वचनोथीज बोलाववा—आवुं चित्तवीने तेणे चाटु वाक्योथी तेमने बोलाववा मांड्या परंतु दृढ प्रतिज्ञावाळा तेओ किंचित् पण चलित थया नहीं. अनुक्रमे मासोपवासने अंते केवलज्ञान पामी सुरासुरोए नमेला ते बंने मुक्तिने प्राप्त थया. तेमनुं मुक्ति प्रयाण जाणी कीर्त्तिपाळ राजाए उंचे स्वरे कहुं के—

न योजन शतादुर्द्ध यास्यामि तव निश्चयः ।

असंख्यैर्योजनैर्मित्रमां मुक्त्वा किमगाच्छिवं॥

“ हे मित्र ! तारो एवो निश्चय हतो के, मारे सो योजनथी वधारे जवुं नहीं पण आ बखते तुं मने मुकीने असंख्य योजन दूर रहेला शिवनगरमां केम चाल्यो गयो ? ” आ प्रमाणे विलाप करतो कीर्त्तिपाळ राजा पोतानी राजधानीमां आव्यो. प्राण त्याग करवा ते सारा पण स्वीकार करेला व्रतनो त्याग करवो ते सारुं नहीं आवो दृढ विचार राखी भव्य प्राणीओए सिंह श्रेष्ठीनी जेम दिग्विरति व्रत ग्रहण करवुं.

इत्यद्वदिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्यायामुपदेश प्रासादग्रंथस्य
वृत्तौ षष्ठे दिग्विरति व्रते दशोत्तरशततमः प्रबंधः ॥११०॥

વ્યાખ્યાન ૧૧૧ મું.

હવે દિગ્વિરતિ વ્રતના પાંચ અતિચાર કહે છે.

સ્મૃત્યંતર્ધાનમૂર્ધ્વાધસ્તિર્ય ગ્ભાગ વ્યતિક્રમાઃ ।

ક્ષેત્રવૃદ્ધિશ્ચ પંચેતિ સ્મૃતા દિગ્વિરતિવ્રતે ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“કરેલા ક્ષેત્ર પ્રમાણનું મુલી જવું, ડંચાનીચા અને તિરછા નિમેલા ક્ષેત્રનું ડહ્લં-
ઘન કરવું, અને ધારેલી ક્ષેત્ર મર્યાદામાં વધારો કરવો-એ પાંચ છઠ્ઠા વ્રતના અતિચાર
છે ” ભાવાર્થ એવો છે કે, કોઈએ પૂર્વ દિશામાં સો યોજનનું પ્રમાણ બાંધ્યું હોય પણ
જતી વચ્ચે વ્યાકુલતા વિગેરેથી તેને વિસ્મરણ થાય કે, મેં પચાશનું પરિમાણ કર્યું
છે કે સો નું ? એવા સંદેહથી તે પચાસથી વધારે ગમન કરે તોપણ તેને દોષ લાગે તે
પ્રથમ અતિચાર કહેવાય. જો કે એ અતિચાર સર્વ અતિચારને સાધારણ છે પણ
પાંચની સંખ્યા પૂર્ણ કરવાને પૃથક્ ગ્રહણ કરેલો છે તેથી ગ્રહણ કરેલાં વ્રતનું વારંવાર
સ્મરણ કરવું, કારણ કે સર્વ આચરણ સ્મરણ મૂલ છે. નિયમિત કરેલા ક્ષેત્રથી વીજે
લાભ થતો હોય તોપણ તે ત્યજી દેવો. ઇતિ પ્રથમ અતિચાર.

વીજા અતિચારમાં ડર્ધ્વભાગે એટલે પર્વતના શિખર વિગેરે પર જવાને કરેલો
નિયમ, ત્રીજા અતિચારમાં અધો ભાગે એટલે અધો ગામ, ભૂમિગૃહ તથા કુપ વિગેરેમાં
જવાનો કરેલો નિયમ અને ચોથા અતિચારમાં તિર છું પૂર્વાદિ દિશાઓમાં જવામાટે
કરેલો નિયમ, જે નિયમ વે ત્રણ યોજનથી માંડીને અનુકુલતા પ્રમાણે કરેલો હોય
તેનું ડહ્લંઘન કરવું. એ વીજો, ત્રીજો અને ચોથો અતિચાર જાણવો. ઇતિ દ્વિતીય,
તૃતીય અને ચતુર્થ અતિચાર.

ઉપર કહેલા ડર્ધ્વ દિશા વિગેરેના ત્રણ અતિચારોને માટે આવશ્યક નિર્યુક્તિની
વૃત્તિમાં આવી વિધિ કહેલો છે કે, ડર્ધ્વ દિશાએ ગમન કરવાનું પરિમાણ કરેલું
હોય અને વાનર કે કોઈ પક્ષી વચ્ચાભરણ લઈને તે પરિમાણથી વધારે દૂર જાય તો
નિયમને લીધે ત્યાં જવું કલ્પે નહીં; પણ જો તે વસ્તુ ત્યાંથી પડે અને કોઈ લાવી
આપે તો ગ્રહણ કરવી કલ્પે. આવી હકીકત હાલ પણ સંમેતગિરિ વિગેરે ઉપર સંભવે
છે. એવીરીતે સર્વ દિશાઓ માટે જાણી લેવું. યોગ શાસ્ત્રમાં તો એમ કહ્યું છે કે—
જે પ્રમાણે વ્રત લીધું હોય તે પ્રમાણે વર્તવું.

હવે પાંચમો અતિચાર કહે છે-પૂર્વાદિ દિશાનું ક્ષેત્ર નિયમિત કર્યું હોય તેમાં
વધારો કરવો. એટલે જુદી જુદી દિશાઓમાં સો સો યોજન જવાનો નિયમ લીધેલો

હૌય. પછી કોઈ કાર્ય આવી પડવાથી અથવા લોભને લીધે અમુક દિશાએ સૌ યોજનથી વધારે જાય અને બીજી દિશામાં તેટલા યોજન ઘટાડે; આ પ્રમાણે કરેલા પ્રમાણમાં વધારો કરવો. ૯ મંગામંગરૂપ પાંચમો અતિચાર છે. ૧૦ અતિચાર.

ઉપર પ્રમાણે દિવિરતિ વ્રતમાં પાંચ અતિચાર વર્જવાં. એવ્રત ઉપર કુમારપાલ રાજાનો પ્રવંધ છે તે આ પ્રમાણે—

કુમારપાલ રાજાનો પ્રવંધ.

એક વચ્ચે પાટણમાં શ્રીદેમાચાર્યે કુમારપાલ રાજાની પાસે છઠા વ્રત વિષે આ પ્રમાણે કહ્યું કે, “ હે રાજેન્દ્ર ! વિવેકી પુરુષોએ સર્વદા જીવ દયાને માટે છટું વ્રત ગ્રહણ કરવું. તેમાં પળ વર્ષાકાલમાં તો વિશેષપણે ગ્રહણ કરવું. કહ્યું છે કે—

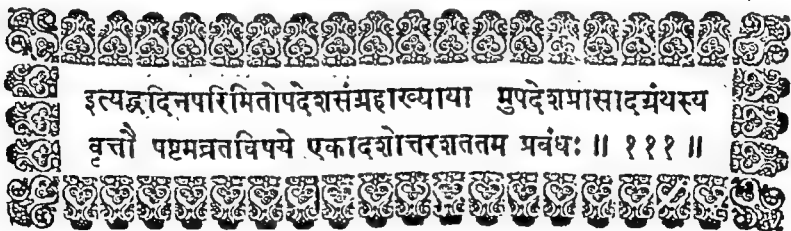
દ્યાર્થ સર્વ જીવાનાં, વર્ષાસ્વેકત્ર સંવસેત્ ।

“ સર્વ જીવોની દયાને માટે વર્ષારુમાં એક સ્થાનેજ રહેવું. ” પૂર્વે શ્રીનેમિ પ્રભુના ઉપદેશથી શ્રીકૃષ્ણે પોતાના નગરની બહાર જવાનો નિયમ લીધો હતો. આ પ્રમાણે સાંભળી ચૌલુક્યસિંહ કુમારપાલે પણ એવો નિયમ લીધો કે, “ સર્વ ચૈત્યોનાં દર્શન કરવા જવું અને ગુરુને વંદન કરવા જવું, તે શિવાય હું પ્રાણે નગરમાં પળ ભરીશ નહીં. ” તેનો આ નિયમ સર્વત્ર પ્રચલ્ય થઈ પ્રસરી ગયો.

આ નિયમની વાત્તા વાતમાંદારો દ્વારા ગીર્ણનીના રાજા શંકયવનપતિ (વાદ-શાહ)ના જાણવામાં આવી તેથી તત્કાલ ગુર્જર દેશની સમૃદ્ધિ ગ્રહણ કરવાને અને તે દેશને ભાંગવાને યવનપતિએ ચડાઈ કરી. આ વૃત્તાંત ચરલોકોથી જાણી ગુર્જરપતિ કુમારપાલ મંત્રી સહિત મોટી ચિંતામાં પડ્યો. પછી ઉપાશ્રયે આવી ગુરુને કહ્યું કે— મગવન્ ! જો હું તે યવનપતિની સામે નહીં જાઉં તો તેથી દેશનો ભંગ તથા લોકને પીડા થશે અને જો જાઉં છું તો મારા નિયમનો ભંગ થાય છે. ગુરુ બોલ્યા—હે રાજન્ ! તમે આશ્રિયો ધર્મજ તમારી સહાય કરશે, માટે ચિંતા કરશો નહીં—આ પ્રમાણે રાજાને ધીરજ આપીને શ્રીદેવચંદ્રસૂરિ પન્નાસન કરી કોઈ ઇષ્ટદેવતાનું ધ્યાન ધરવા વેઠા—એક મુહુર્ત વ્યતિત થયું તેવામાં આકાશમાંથી એક પલંગ ઉતરતો દીગો. તે પલંગમાં એક પુરુષ સુતો હતો, તે ઊઠીને ગુરુની આગળ ઉભો રહ્યો. રાજાએ પૂછ્યું કે, આ કોનો પલંગ છે ? ત્યારે ગુરુએ જે હતું તે યથાર્થ કહ્યું, તે પલંગમાં સુતેલો પુરુષ યવન પતિ વાદશાહ હતો, તે પલંગમાંથી ઊઠીને આસપાસ જોતાં વિચારમાં પડ્યો કે, તે સ્થાન ક્યાં ગયું કે જ્યાં મારું સૈન્ય છે ? આ ધ્યાન ધરનાર કોણ છે ? વળી આ રાજા પણ કોણ છે ? इत्यादि चिंतवन करतो जोइ सूरि बोलया—हे यवनपति ! तूं शुं विचार करे छे ? जे पृथ्वी उपर पोताना धर्मनुं एक छत्र ऐश्वर्य धारण करे, तेने

देवता पण सहाय करे छे. भाटे जो तारे स्वहित करतुं होय तो देवताओ पण जेनी शक्तिनुं उल्लंघन करी शकता नथी एवा आ वज्रपंजररुप धर्मात्मा राजानी शरणे जा. तत्काल यवनपति भय, उद्वेग, अने लज्जाने प्राप्त थयो. पछी सूरिने प्रणाम करी श्रीकुमारपाळराजाने नम्यो. अने बोल्यो के-“ हे राजन् ! मारा अपराधने क्षमा करो, आजथी हुं यावज्जीव तमारी साथे संधि करीश. अत्यारे मारा जीवनी रक्षा करीने ‘ जगज्जीव पालक ’ एवा तमारा विरुदने सत्य करो. प्रथम तमारुं पराक्रम में सांभळ्युं हतुं पण ते भुली जइने हुं अहिं आब्यो. हवे कदिपण तमारी आज्ञानुं उल्लंघन करीश नहीं. तमारुं कल्याण थाओ; अने मने मारा आश्रममां पडोचाडो. ” राजापी कुमारपाळ बोल्यो के-“ हे यवन ! जो तुं तारा देशमां छ मास सुधी अमारी प्रवर्त्ताव तो हुं छोडुं. तारे मारी एटली आज्ञानो अमल करवो. तेज मारी इच्छा छे. बळात्कारथी के छळथी जीव रक्षा कराववी एवो मारो निश्चय छे. अने एम करवाथी मने अने तने बंनेने पुण्य थशे. ” यवनराज आवुं, ते बलिष्ठ राजानुं वचन उल्लंघन करवाने समर्थ थयो नहीं. पछी कुमारपाळ तेने पोताना मेहेलमां लइ गयो अने त्रण दिवस सुधी राखी घणो सत्कार करी, जीव दयानी शिक्षा आपीने पोताना आज्ञजननी साथे तेने स्थानके पडोचाड्यो. कुमारपाळना सेवको गीझनीमां छ मास सुधी जीव रक्षा करावी, यवनपतिए आपेली अश्व विगेरेनी भेटो लइने कुमार पाळनी पासे पाटणमां आब्या. अने ते वार्त्ता कहीने चौलुक्य पतिने आनंद पमाड्यो.

आ प्रमाणे सर्व राजाओए अने मुनिओए स्तुति करेला मार्गमां चालनारा कुमारपाळराजाए सैकडो कष्ट भोगवीने पण छटा व्रतनुं पालन कर्तुं.

વ્યાખ્યાન ૧૧૨ મું.

લોભનો પ્રસાર પળ છઠ્ઠા વ્રતથી નિવૃત્ત થાય છે તે કહે છે.

જગદાક્રમમાણસ્ય પ્રસરલોભવારિધેઃ ।

સ્વલનં વિદધે તેન યેન દિગ્વિરતિઃ કૃતા ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા.

“ જે પ્રાણી આ દિગ્વિરતિ રૂપ છઠું વ્રત ગ્રહણ કરે છે, તે આ જગત બધાનું આ ક્રમણ કરનાર લોભરૂપી મહા સમુદ્રની સ્વલના કરે છે. ” ભાવાર્થ એવો છે કે, આ લોભરૂપી સમુદ્ર વિવિધ કલ્પના કરવાથી પ્રસરે છે, તે આજ્ઞા જગતને દવાવે છે, કારણ કે, જે લોભને વશ થાય છે તેને ત્રણ લોકની સંપત્તિ અને ઇંદ્ર, ચક્રવર્તી તેમજ પાતાલપતિ નાગેન્દ્રનું સ્થાન મેલ્લવવાના મનોરથ થાય છે. એ રીતે તે સર્વ જગતને દવાવે છે. એવા લોભરૂપી સમુદ્રની સ્વલના તે કારીશકે કે જેણે આ દિગ્વિરતિ વ્રત ગ્રહણ કર્યું હોય. કારણ કે, તે પ્રતિજ્ઞા કરેલી સીમાથી આગળ જવાને ઇચ્છતો ન હોવાથી પ્રાયે કરીને કરેલી સીમાની બહાર રહેલા સુવર્ણ, રૂપું, અને ધન ધાન્ય વિગેરેનો તે લોભ કરતો નથી; અને જેને તેવો નિયમ હોતો નથી તે તુષ્ણાવડે સર્વત્ર ભ્રમણ કર્યા કરે છે. આ વિષે ચારુદત્તનો પ્રવંધ છે તે આ પ્રમાણે—

ચારુદત્તની કથા.

ચંપા નગરીમાં ભાનુ નામે શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો, તેને ચારુદત્ત નામે પુત્ર હતો. તે યૌવનવયને પ્રાપ્ત થયો એટલે પિતાએ યોગ્ય કન્યા સાથે પરણાવ્યો. પણ કોઈ કારણને લઈને વૈરાગ્ય આવવાથી તે વિષયથી વિરક્ત થઈ પોતાની સ્ત્રી પાસે પણ જતો નહીં. અન્યદા તેના પિતાએ ચાતુર્ય શીખવવાને માટે તેને એક ગુણિકાને ઘેર મોકલ્યો. ચારુદત્ત હલ્લવે હલ્લવે તે ગુણિકાપર આસક્ત થયો. છેવટે તેણે વેશ્યાના પ્રેમને વશ થઈ પોતાનું ઘર પણ છોડી દીધું. અને વાર વર્ષ સુધી વેશ્યાને ઘેર રહ્યો. એક વખતે તેના પિતા ભાનુ શ્રેષ્ઠીનો અંતસમય આવ્યો, એટલે તેણે પુત્રને બોલાવીને કહ્યું કે “હે વત્સ ! તેં જન્મથી માંડીને મારું વચન માન્યું નથી પણ હવે આ છેવટનું એક વચન માનજે તે એ કે, જ્યારે તને સંકટ પડે ત્યારે નવકાર મંત્રને સંભાર જે. ” આ પ્રમાણે કહી તેનો પિતા મૃત્યુ પામ્યો. થોડા દિવસ પછી તેની માતા પણ મૃત્યુ પામી. ચારુદત્તે દુર્વ્યસનથી માતા પિતાની સર્વ લક્ષ્મી ઉઢાવી દીધી. ચારુદત્તની સ્ત્રી તેના પિતાને ઘેર ગઈ.

अहीं ज्यारे धन खुटी गयुं त्यारे स्वार्थी वेऱ्याए तेने घरमांथी काढी मुक्यो. एटले ते सासराने घेर आव्यो. सासरेथी थोडुं धन लइ कमवामाटे वाहाणे चड्यो. दैवयोगे वहाण भांग्युं, पण पुण्ययोगे पाटीयुं मेळवी कुशलक्षेम कीनारे आव्यो. त्यांथी पोताना मामाने घेर गयो. त्यांथी द्रव्य लइ कमवामाटे पग रस्ते चाल्यो. मार्गे धाड पडी एटले सधळुं द्रव्य चोर लइ गया. पाछो दुःखी थइ पृथ्वीपर भटकवा लाग्यो. एवामां कोइ योगी मळ्यो. तेणे अर्धोअर्ध भाग ठरावी रस कूपिकामांथी रस लेवाने मांची उपर बेसारीने तेने उतायो. रसनो कुंभ भरिने उपर आव्यो एटले कुंभ लइने योगीए मांची कूपिकामां नाखी दीधी. चारुदत्त कुवामां पड्यो ने योगी नाशी गयो. त्यां कोइ मृत्यु पामता पुरुषने तेणे नवकार मंत्र संभळाव्यो. त्रीजे दिवसे चंदनघो त्यां आवी रस पीवा लागी. त्रण दिवसनो क्षुधातुर चारुदत्त तेने पुंछडे वळगीने घणा कष्टे बहार नीकळ्यो. आगळ चालतां तेना मामानो पुत्र रुद्रदत्त तेने मळ्यो. रुद्रदत्ते कळुं के, वे घेटा लइने आपणे सुवर्णद्वीपे जइए. चारुदत्ते हा पांडी एटले वे घेटा लइने तेओ समुद्रने तीरे आव्या. पछी रुद्रदत्ते कळुं के आ वे घेदाने इणीने तेना चर्मनी अंदर छरी लइने पेशीए. अहीं भारंड पक्षी आवशे ते मांसनी बुद्धिथी आपणने उपाडीने सुवर्ण द्वीपे लइजशे. एटले आपणे चाम्पडाने छेदी बहार नीकळीने त्यांथी सुवर्ण लावशुं. चारुदत्त वोळ्यो के—ए वात खरी पण आपणांथी जीवनो बध केम थाय ? एटलामां तो रुद्रदत्ते शास्त्रनो घा करीने एक घेदाने मारी नाळ्यो. पछी जेवो वीजाने मारवा जाय छे तेवो चारुदत्ते ते घेदाने नवकार मंत्र संभळाव्यो. घेटाए अनशनव्रत ग्रहण कर्युं. पछी वंने जणा ते घेदाना चर्मनी धमणमां पेठा. एटले भारंड पक्षी त धमण लइने आकाशे उडयुं. मार्गमां वीजुं भारंड मळवाथी तेनी साथे युद्ध थतां तेना मुखमांथी चारुदत्तवाळी धमण पडी गइ. धमण सहीत चारुदत्त एक सरोवरमां पड्यो. तेमांथी बहार नीकळीने ते देकाणे देकाणे भमवा लाग्यो. अनुक्रमे एक चारण मुचि तेना जोडामां आव्या. मुनीने नमीने ते पासे वेगो. मुनि वोळ्या—रे भद्र ! आ अमानुष स्थळमां तुं कयांथी आव्यो ? तेणे पोतानुं सर्व दुःख जणाव्युं एटले मुनिराजे छठुं व्रत वर्णवी वताव्युं. चारुदत्ते प्रीतिथी ते व्रत ग्रहण कर्युं.

आ असामां कोइ देवे त्यां आवी प्रथम चारुदत्तने अने पछी मुनिने वंदना करी. ते समये कोइ वे विद्याधर ते मुनिने वांदवा आव्या हता. तेमणे पेला देवने पुछयुं के, हे देव ! तमे साधुने मुकीने प्रथम आ गृहस्थने केम नम्या ? देव वोळ्यो के—पूर्वे पिप्पलाद नामे ब्रह्मर्षि घणा लोकोने यज्ञ करावी, पापमय शास्त्रो प्ररूपीने नरके गयो हतो, (तेनी उत्पत्ति बीजा व्रतनी कथाना प्रसंगे कहेली छे.) ते पिप्प-

छाद रुषि नारकीमांथी नीकली पांच भव सुधी बकरो थयो. ते पांचे भवमां यज्ञमांज होमायो. छठे भवे पण बकरो थयो. परंतु ते भवमां आ चारुदत्ते अनशन करावी नवकार मंत्र संभलाव्यो. तेना महिमाथी मृत्यु पामीने स्वर्गे गयो. ते हुं देव थयो छुं. अवधिज्ञानथी पूर्व भव जाणीने आ मारा गुरुए आपेला नवकार मंत्रनो महिमा कहेवाने अने उपकारी गुरुने वांदवाने हुं अहि आव्यो छुं. पूर्वना मारापरना महान् उपकारथी में प्रथम तेने वंदन करीने पत्नी साधुने वंदना करी छे. आ प्रमाणेनी हकीकत सांभली चारुदत्ते वैराग्य पामीने दीक्षा ग्रहण करी. अने अनेक प्रकारनी तपस्या करीने स्वर्गे गयो.

जेम चारुदत्त दिग्विरति व्रत लीधेलुं न होवाथी अनेक स्थाने भमी भमीने दुःखी थयो तेम जे प्राणी ते व्रत ग्रहण नहीं करे ते दुःखी थसे. तेथी भव्यप्राणी-ओए छटुं दिग्विरति व्रत अवश्य ग्रहण करवुं.

इत्यहं दिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य
वृत्तौ षष्ठ्यतन्त्रिष्ये द्वादशोत्तरशततमःप्रबंधः ॥ ११२ ॥

व्याख्यान ११३ मुं.

केटलाएक विकट संकट आवे तोपण आ छटुं व्रत
छोडता नथी ते उपर कहे छे,

स्वरूपकार्यकृतेऽप्येके त्यजंति तृणवद्व्रतम् ।

दृढ व्रता नराः केचित् भवंति संकटेऽप्यहो ॥ १ ॥

व्याख्या.

“केटलाएक हीनसत्वी जीवो अल्प कार्यने माटे पण ग्रहण करेला व्रतने तृणनी जेम छोडी दे छे अने केटलाएक पुरुषो संकटमां पण दृढव्रतवाळा रहे छे.” ते विषे महानंद कुमारनी कथा छे ते नीचे प्रमाणे—

महानंद कुमारनी कथा.

अवंती नगरीमां धनदत्त नामे एक कोटीश्वर श्रेष्ठी रहेतो हतो. ते जैनधर्मी हतो. तेने पद्मा नामे प्रिया हती. सैकडो मनोरथं करतां तेमने जयकुमार नामे एक

પુત્ર થયો. તે પુત્રતા જન્મ વચ્ચે, નામ પાડવાને વચ્ચે અને અન્નાશન વિગેરે સંસ્કારોમાં પિતાએ મોટા મહોત્સવો કર્યાં કહ્યું છે કે— “ રાગ, પ્રેમ, લોભ, અહંકાર, પ્રીતિ, અને કીર્તિ એટલા સ્થાનોમાં કોણ દ્રવ્યનો વ્યય નથી કરતું ? ” જ્યારે જયકુમાર યૌવન વયને પ્રાપ્ત થયો ત્યારે તેણે વ્યસનાસક્ત થઈ પિતાના ऐश्वर્યને ચડાવી દીધું. કહ્યું છે કે— “ વ્યસનરૂપી અગ્નિમાં દ્રવ્યરૂપી ઘીની આહૂતિ પડવાથી તે વ્યસનાગ્નિ અધિક અધિક વધે છે, અને પછી જ્યારે દારિદ્ર્યરૂપી જલનો યોગ થાય છે ત્યારે તે તત્કાલ શમી જાય છે. ” એક વચ્ચે જયકુમારે કોઈ ધનાઢ્યના ગૃહમાં ચોરી કરવા ગયો. ત્યાં અકસ્માત્ સર્પે દંશ કર્યો. વિષ ચડવાથી તે તત્કાલ મૃત્યુ પામ્યો. પ્રાતઃકાલે રાજાએ તેના પિતાને પકડીને કેદ કર્યો. મહાજને રાજાની પાસે જઈ તેના પુત્રની હકીકત કહીને તેને છોડાવ્યો.

ધનદત્તને પહેલી સ્ત્રીથી વીજો પુત્ર થયો નહીં એટલે તે સ્ત્રીએ પોતાના સ્વામીને આગ્રહથી કહ્યું કે, ‘ સ્વામી વીજી સ્ત્રીનું પાણિગ્રહણ કરો. ’ પણ વહી રહે વીજો દુષ્ટ પુત્ર થાય એવા ભયથી ધનદત્તે તે વાત ધ્યાનમાં લીધી નહીં. કહ્યું છે કે, “ જેમનું હૃદય દુર્જનના દોષથી દૂષિત થયું હોય છે તેવા પુરુષોને એકાએક સજ્જન ઉપર પણ વિશ્વાસ આવતો નથી. ડૂબળા દૂધથી દાઢેલો બાલક દહીંને પણ ફેંકીને પીવે છે ” એક દિવસે પદ્માએ વહુ આગ્રહથી કહ્યું કે— “ હે સ્વામી, તમે શામાટે ભય રાખો છો ? વધા પુત્રો કાંઈ તેવા થતા નથી. શાસ્ત્રમાં ચાર પ્રકારના પુત્રો કહ્યા છે—પ્રથમ અભિજાત જે પિતાથી અધિક થાય તે, વીજા અનુજાત પિતાની તુલ્ય થાય તે, ત્રીજા અપજાત પિતાથી કાંઈક ન્યૂન થાય તે અને ચોથા કુલાંગાર કુલમાં અંગારારૂપ થાય તે. તેઓમાં પ્રથમ પ્રકારના પુત્ર શ્રીઆદિશ્વર પ્રભુ વિગેરે જેવા, વીજા પ્રકારના પુત્ર ભરતચક્રીના પુત્ર સૂર્યયશા વિગેરે જેવા, ત્રીજા પ્રકારના પુત્ર સંગર ચક્રવર્તીના પુત્ર જન્મકુમાર વિગેરે જેવા અને ચોથા પ્રકારના પુત્ર કૌણિક-રાજા જેવા સમજવા. વહી સર્વ વૃક્ષો કાંઈ કાંટાળાં થતા નથી માટે હે સ્વામી, તમે પુનઃ પાણિગ્રહણ કરો. ”

આવા સ્ત્રીના યુક્તિ પૂર્વક આગ્રહવાળાં વચનથી ધનદત્તે કોઈ ધનવંત શેઠની કુમુદ્ધતિ નામની કન્યા સાથે પાણિ ગ્રહણ કર્યું. અનુક્રમે કુમુદ્ધતી સગર્ભા થઈ, એકદા ‘કોઈએ આવી રાતું કાંસાનું કચોલું લઈ લીધું’ એવું તેને સ્વપ્ન થયું. તે વાતથી ધનદત્તને જણાવતાં તેણે કહ્યું કે, ‘ આપણો પુત્ર વીજાને ધેર રહેશે. ’ અનુક્રમે પુત્ર પ્રસવ્યો. પૂર્વ પુત્રના ભયથી ધનદત્તે તેને એક જીર્ણોદ્યાનમાં જડને ત્યજી દીધો. તેને છોડીને પાછા વળતાં આકાશમાં દેવ વાણી થઈ કે હે શ્રેષ્ઠી ! આ તારા પુત્રનું તારે

“એક સહસ્ર દ્રવ્યનું ઋણ છે તે આપીને જા.” મય પામેલા ધનદત્તે તરતજ તેટલું દ્રવ્ય લાવીને ત્યાં મુક્યું. પછી તે વાલકને તે ઉદ્યાનના માઝીએ ઘેર લઈ જઈ પુત્ર કરીને રાખ્યો. કહ્યું છે કે, “મનુષ્યો જેની ઇચ્છા કરતા નથી તેવી વસ્તુ સહજમાં પ્રાપ્ત કરે છે અને જેની હેમેશાં ઇચ્છા કરે છે તે કદિપણ પ્રાપ્ત થતી નથી. અહો, વિધાતાનું વિપરીતપણું પણ કેવું છે ?”

ધનદત્ત શેઠને ત્યાર પછી પૂર્વની જેવાજ સ્વપ્રતી સૂચિત એવો વીજો પુત્ર થયો. ધનદત્તે તેને પણ પૂર્વની જેમ છોડી દીધો. તે સમયે આકાશ વાળી થઈ કે, શ્રેષ્ઠી ! આ કુમારનું તારે દશ હજારનું કરજ છે, તે મુકીને પછી જા. તેણે તેવી રીતે કર્યું. તે ત્યાગ કરેલો પુત્ર કોઈ ધનપાત્રે લઈ ગયો. પછી શુભ સ્વપ્રતી સૂચિત ત્રીજો પુત્ર થયો, સ્ત્રીએ ઘણું વાર્યા-છતાંપણ શ્રેષ્ઠી તેને ઉદ્યાનમાં તજી દેવા ગયો. ત્યાં દિવ્ય વાળી થઈ કે, અરે શ્રેષ્ઠી ! આની પાસે તારું કોટાનુકોટી દ્રવ્ય લેણું છે, તે લીધા વગર અને શામાટે છોડી દે છે? આવી વાળી સાંભળી હર્ષિત થઈને તેને પાછો લાવી સ્ત્રીને અર્પણ કર્યો. અને તેનું મહાનંદ એવું નામ પાડ્યું. મહાનંદ કુમાર પ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામતો સતો યૌવનને પ્રાપ્ત થયો. અનુક્રમે સર્વ કલાઓનું પાત્ર થયો. વાલ્યવયમાંજ તેણે સમકિતમૂલ શ્રાવકના વાર વ્રત ગ્રહણ કર્યા. તેમાં છઠા દિગ્વિરાતિ વ્રતમાં ચારે દિશાએ તિરછા સો સો યોજનનું પરિમાણ રાખ્યું. યૌવન વયમાં આવતાં પિતાએ તેને એક ધનાઢ્ય શ્રેષ્ઠીની કન્યા પરણાવી. પછી વ્યાપાર કરતાં અલ્પ દિવસમાંજ કોટી ગમે દ્રવ્ય તેણે સંપાદન કર્યું.

દાતાવ્યલભ્યસંવંધો વજ્રવંધોપમો ધ્રુવં ।

ધનશ્રેષ્ઠીહ દૃષ્ટાંત સ્ત્રિકુપુત્ર સુપુત્ર યુગ્ ॥

“આ સંસારમાં લેના દેણાનો જે સંવંધ છે તે નિશ્ચય વજ્રવંધના જેવો છે. તેની ઉપર વ્રણ કુપુત્ર અને એક સુપુત્રવાળા ધન શ્રેષ્ઠીનું પૂર્ણ દૃષ્ટાંત છે.” મહાનંદ કુમારે સાત કોટી દ્રવ્ય સાત ક્ષેત્રમાં વાપર્યું.

એક વખતે કોઈ યોગી આકાશગમની વિદ્યા સાધવાને માટે કોઈ ઉત્તર સાધકને શોધતો હતો. તેણે મહાનંદ કુમારને જોઈને કહ્યું કે—હે પુણ્યવાન ! તમે મને સાહાય કરો કે જેથી મારી વિદ્યાની સિદ્ધિ થાય. મહાનંદે તે કબુલ કર્યું. અને રાત્રે પર્વતના કોઈ ભાગમાં યોગીની સાથે ગયો. ત્યાં યોગીના મંત્ર જપના વચ્ચે કોઈ દેવી પ્રગટ થઈને વોલી કે, હે યોગી ! હું તારા ઉત્તર સાધકને વિદ્યા આપું છું; તારા કર્મમાં તે વિદ્યા નથી. અને વિધાતા પણ કર્મમાં હોય તેથી અધિક આપવાને સમર્થ નથી. કહ્યું છે કે,

બ્રહ્મા યેન કુલાલવન્નિયમિતો બ્રહ્માંડ માંડોદરે ।

વિષ્ણુયેન દશાવતારગ્રહણે ક્ષિત્તો મહાસંકટે ॥

રુદ્રો યેન કપાલપાણિપિટકે ભિક્ષાટનં કારિતો ।

સૂર્યો આમ્યતિનિત્યભ્રેવ ગગને તસ્મૈ નમઃ કર્મણે ॥૧॥

“જેને આ બ્રહ્માંડરૂપી ખાંજન વનાવવાને બ્રહ્માને કુંભાર કરેલો છે, વિષ્ણુને દશ અવતાર લેવાના મહા સંકટમાં નાખ્યો છે, અને શિવને ચોપરીનું પાત્ર લઈ ભિક્ષાટન કરાવેલું છે. તેમજ જે હમેશાં સૂર્યને આકાશમાં ભ્રમવે છે, તે કર્મને નમસ્કાર છે.” આ પ્રમાણે કહી તે દેવી વિજલીની જેન અંતર્યામી થઈ ગઈ મહાનંદે કુમારને તેવી મહા ઘિલા પ્રાપ્ત થઈ તોપણ સંવરને ધારણ કરનાર સાધુની જેમ તેણે તે વાત કોઈને જણાવા દીધી નહીં. અને સશુદ્રની જેમ પોતે કરેલી દિશ મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન-પણ કર્યું નહીં. અનુક્રમે મહાનંદને એક પુત્ર થયો.

એક વસ્તે તે વાલ્કને દુષ્ટ સર્પે દંશ કર્યો. ત્યારે ધનદત્ત શ્રેષ્ઠીએ તેને નિર્વિષ કરવા માટે આશ્વા શેઠેરમાં પડો વગડાવ્યો. તે સાંભળી એક વિદેશી બ્રાહ્મણે કહ્યું કે, હે શ્રેષ્ઠી ! અહીંથી મારું નગર એકસો દશ યોજન દૂર છે, ત્યાં મારી સ્ત્રી ઘણી વિદ્યાવાલી છે. જો કોઈ તેને અહીં લઈ આવે તો આ વાલ્ક સદ્યસજીવન થાય. તે સાંભળી ધનદત્તે મહાનંદને કહ્યું કે, હે પુત્ર ! વિદ્યાના વલ્કથી તું સચ ત્યાં જા અને તે સ્ત્રીને લઈ આવા. મહાનંદે પોતાને દિગ્વિરતિ વ્રતનો જે નિયમ છે તે કહ્યો. ધનદત્તે દરેક વ્રતમાં છ આગાર રહેલા છે તે સમજાવીને કહ્યું કે આ કારણે જવામાં તને દોષ નથી તથાપિ મહાનંદે માન્યું નહીં. તે વાત સાંભળી તે નગરના રાજાએ આવીને કહ્યું કે, હે મહાનંદ ! આ નાના વાલ્કને જીવિત આપવા જેવો વીજો ઉત્કૃષ્ટ ધર્મ કોઈ નથી. અને તેવા ધર્મ કાર્યમાં અને તીર્થ યાત્રામાં એક હજાર યોજન જવામાં પણ ગૃહસ્થને કોઈ દોષ લાગતો નથી. તથાપિ મહાનંદે તે વાત કંઠુલ કરી નહીં. ત્યાં રહેલા વીજા અનેક લોકો કહેત્રા લાગ્યા કે, અરે આ મહાનંદનું હૃદય કેવું કઠોર છે કે આવી વાલ્કહત્યાથી પણ તે ભય મામતો નથી. મહાનંદે રાજાને પ્રણામ કરીને કહ્યું કે, “સ્વામી ! આ પુત્ર મને પ્રાણથી પણ પ્રિય છે, પણ તેથી મને ધર્મ અધિક પ્રિય છે. માટે સ્વીકાર કરેલા વ્રતને કલ્પાંતે પણ હું છોડીશ નહીં.” તે સાંભળી રાજા બોલ્યો-મહાનંદ, જો તું પ્રાપ્તિ હોય તો તારું મહાત્મ્ય સર્વને વતાવ્ય. તે સમયે ઘિલાદેવીની વાણી થઈ કે-અરે કુમાર ! જલ્દની અંજલિવડે તે વાલ્કને તું સિંચન કર્ય. આ સાંભળી મહાનંદે તેમ કર્યું એટલે તત્કાલ વાલ્ક વિષ રહિત થઈ ગયો. અને લોકોમાં જૈન ધર્મનો વળો મહિમા થયો.

एक वखते धनदत्तशेठनी प्रेरणाथी पोताना कुटुंबनो पूर्व भव पुछवाने माटे महानंद कुमार आकाश मार्गे सीमंधर प्रभुनी पासे गया. त्यां प्रभुने प्रणाम करीने तेणे पोताना कुटुंबनो पूर्व भव पुछ्यो. प्रभु बोल्यो- “ धनपुर नगरमां सुधन नामे श्रेष्ठी हतो. तेने धनश्री नामे स्त्री हती. ते सुधन श्रेष्ठीने धनावह नामे एक बाल-मित्र हतो. तेओ बंने साथे व्यापार करता हता. सुधन पोताना मित्रनुं धन घरमां वापरतो. तेम वापरतां तेणे सो सोनैया द्रव्यतेनुं बगाड्युं. बीजा कोइ एक वणिकना विश सोनैया आपवा नाहता ते तेणे उतावळ्यी आप्या नही एटले तेनी पासेज रही गया. बीजा कोइ वणिके सुधननुं लेणुं आपतां दश सोनैया भ्रांतिथी वधारे आपी दीया. सुधनना जाणवामां ते वात आवी, पण तेणें लोभ्यी पाछा आप्या नही. आ व्रण शल्यनी तेणे गुरुपासे आलोचना पण करी नही. अन्यदा तेणे कोइ साधर्मीने एकसो सोनैया आपीने यावज्जीवित सुखी कर्यो. कहुं छे के, ” मूर्खीत थयेलो माणसने ते अवसर जो एक अंजलि जळ आप्युं होय तो ते मरतो वची जाय छे पण तेना मृत्यु पाम्या पछी सो घडा पाणी रेडे तोपण तेथी कांइ थतुं नथी. ”

अनुक्रमे सुधन, धनश्री, तेनो मित्र, पेला वे वणिक अने पेळो साधर्मी ए छे जणां श्रावकधर्म पाळी मृत्यु पामीने सौधर्म देवलोकमां गया. त्यांथी चवीनि ते स्त्री पुरुष धनदत्त अने कुमुद्वती नामे तारा माता पिता थया अने बाकीना चार तेना पुत्रो थया. तेमां सुधननो जीव ते तारो पिता अने पेला साधर्मिकनो जीव ते तुं थयो छे. तारा पिताने जे पेळो पुत्र थयो हतो ते धनावहनो जीव हतो. पूर्वे तारा पिताए पोताना मित्र धनावहनी सो सोनैयानी हानि करी हती तेथी तेणे पुत्र थडने तेनुं सर्वस्व गुमाव्युं. तेणे मनमां धर्म निंदा करी हती तेथी ते अल्प आयुष्यवाळो थयो. वे वचला पुत्र जे तारा पिताने थया हता, तेमनुं पूर्वभवनुं देवुं हतुं, तेथी ते पचास गणुंने हजार गणुं आपवुं पड्युं. आ कुमुद्वतीए पूर्वभवमां एक वखते पोताना घरनी ग्रहिणी (भैसा) ने वे पाडा अवतर्या हता त्यारे एतुं दुर्ध्यान कर्युं हतुं के, जो कोइ आ वे पाडाने हरी जाय तो सारु. आवा दुर्ध्यानथी आ भवमां तेने जन्मतांज वे पुत्रनो वियोग थयो. ”

आ प्रमाणे श्री सीमंधर प्रभु पासेथी पूर्वभव सांभळी महानंद कुमार घणो आनंद पाम्यो, अने निःसंदेह थडने पोताने घेर आव्यो. त्यां ते सर्व वृत्तांत तेणे मातापिताने जणाव्यो. ते सांभळी तेना मातापिता वैराग्य पामी दीक्षा लडने स्वर्गे पोते योग्य समये दीक्षा लई माहेंद्र देवलोकमां देवता थयो. त्यांथी चवीनि सिद्धिने पामशे.

“ आ प्रमाणे भव्य प्राणीओ जेमां दिशाओनो घणो संक्षेप कराय छे तेवा दिग्विरति व्रतने स्वीकारी कष्टमां पण पोतानी बुद्धि निश्चळ राखी धनदत्त शेठनी पुत्र महानंद कुमारनी जेम ते व्रतनुं पालन करवुं. ”

इत्यद्रदिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्यायामुपदेश प्रासादग्रंथस्य वृत्तौ

दिग्विरति व्रतविषये त्रयोदशोत्तरशततमः प्रबंधः॥११३॥

બ્રહ્મા યેન કુલાલવજ્રિયમિતો બ્રહ્માંડ ભાંડોદરે ।

વિષ્ણુયેન દશાવતારગ્રહણે ક્ષિપ્તો મહાસંકટે ॥

રુદ્રો યેન કપાલપાણિપિટકે ભિક્ષાટનં કારિતો ।

સૂર્યો ભ્રામ્યતિનિત્યમેવ ગગને તસ્મૈ નમઃ કર્મણે ॥૧॥

“ જેને આ બ્રહ્માંડરૂપી ખાંડન બનાવવાને બ્રહ્માને કુંભાર કરેલો છે, વિષ્ણુને દશ અવતાર લેવાના મહા સંકટમાં નાખ્યો છે, અને શિવને ચોપરીનું પાત્ર લઈ ભિક્ષાટન કરાવેલું છે. તેમજ જે હમેશાં સૂર્યને આકાશમાં ભ્રમીએ છે, તે કર્મને નમસ્કાર છે. ” આ પ્રમાણે કહી તે દેવી વિજલીની જેમ અંતર્ધાન થઈ ગઈ મહાનંદ કુમારને તેવી મહા ઘિચા પ્રાપ્ત થઈ તોપણ સંવરને ધારણ કરનાર સાધુની જેમ તેણે તે વાત કોઈને જણાવા દીધી નહીં. અને સહુદ્રની જેમ પોતે કરેલી દિશ મર્યાદાનું ડહાંધણ-પણ કર્યું નહીં. અનુક્રમે મહાનંદને એક પુત્ર થયો.

એક વસ્તુ તે વાલકને દુષ્ટ સર્પે દંશ કર્યો. ત્યારે ધનદત્ત શ્રેષ્ઠીએ તેને નિર્વિષ કરવા માટે આજ્ઞા શહેરમાં પડો વગડાવ્યો. તે સાંભળી એક વિદેશી બ્રાહ્મણે કહ્યું કે, હે શ્રેષ્ઠી ! અહીંથી મારું નગર એકસો દશ યોજન દૂર છે. ત્યાં મારી સ્ત્રી ઘણી વિદ્યાવાળી છે. જો કોઈ તેને અહીં લઈ આવે તો આ વાલક સદ્યસંજીવન થાય, તે સાંભળી ધનદત્તે મહાનંદને કહ્યું કે, હે પુત્ર ! વિદ્યાના વલ્લ્હી તું સદ્ય ત્યાં જા અને તે સ્ત્રીને લઈ આવા. મહાનંદે પોતાને દિગ્વિરતિ વ્રતનો જે નિયમ છે તે કહ્યો. ધનદત્તે દરેક વ્રતમાં છ આગાર રહેલા છે તે સમજાવીને કહ્યું કે આ કારણે જવામાં તને દોષ નથી તથાપિ મહાનંદે માન્યું નહીં. તે વાત સાંભળી તે નગરના રાજાએ આવીને કહ્યું કે, હે મહાનંદ ! આ નાના વાલકને જીવિત આપવા જૈવો વીજો ઉત્કૃષ્ટ ધર્મ કોઈ નથી. અને તેવા ધર્મ કાર્યમાં અને તીર્થ યાત્રામાં એક હજાર યોજન જવામાં પણ ગૃહસ્થને કોઈ દોષ લાગતો નથી. તથાપિ મહાનંદે તે વાત કબુલ કરી નહીં. ત્યાં રહેલા વીજા અનેક લોકો કહેત્રા લામ્યા કે, અરે આ મહાનંદનું હૃદય કેવું કઠોર છે કે આવી વાલકહત્યાથી પણ તે ભય મામતો નથી. મહાનંદે રાજાને પ્રણામ કરીને કહ્યું કે, “ સ્વામી ! આ પુત્ર મને પ્રાણથી પણ પ્રિય છે, પણ તેથી મને ધર્મ અધિક પ્રિય છે. માટે સ્વીકાર કરેલા વ્રતને કલ્પાંતે પણ હું છોડીશ નહીં. ” તે સાંભળી રાજા બોલ્યો-મહાનંદ, જો તું ધર્મિષ્ઠ હોય તો તારું મહાત્મ્ય સર્વને વતાવ્ય. તે સમયે વિચાદેવીની વાણી થઈ કે-અરે કુમાર ! જલ્દની અંજલિવડે તે વાલકને તું સિંચન કર્ય. આ સાંભળી મહાનંદે તેમ કર્યું એટલે તત્કાલ વાલક વિષ રહિત થઈ ગયો. અને લોકોમાં જૈન ધર્મનો ઘણો મહિમા થયો.

एक वरत्ते धनदत्तशेठनी प्रेरणाथी पोताना कुटुंबनो पूर्व भव पुछवाने माटे महानंद कुमार आकाश मार्गे सीमंधर प्रभुनी पासे गयो. त्यां प्रभुने प्रणाम करीने तेणे पोताना कुटुंबनो पूर्व भव पुछयो. प्रभु बोल्या- “ धनपुर नगरमां सुधन नामे श्रेष्ठी हतो. तेने धनश्री नामे स्त्री हती. ते सुधनश्रेष्ठीने धनावह नामे एक बाल-मित्र हतो. ते ओ वने साथे व्यापार करता हता. सुधन पोताना मित्रनुं धन घरमां वापरतो. तेम वापरतां तेणे सो सौनैया द्रव्यतेनुं वगाड्युं. वीजा कोइ एक वणिकना विश सौनैया आपवा नाहता ते तेणे उतावळ्थी आप्या नहीं एटले तेनी पासेज रही गया. वीजा कोइ वणिके सुधननुं लेणुं आपतां दशसौनैया भ्रांतिथी वधारे आपी दीधा. सुधनना जाणवामां ते वात आवी, पण तेणे लोभथी पाछा आप्या नहीं. आ वण शल्यनी तेणे गुरुपासे आलोचना पण करी नहीं. अन्यदा तेणे कोइ साधर्मीने एकसो सौनैया आपीने यावज्जीवित सुखी कर्यो. कहुं छे के, ” मूर्छित थयेल्ला माणसने ते अवसरे जो एक अंजलि जळ आप्युं होय तो ते मरतो वची जाय छे पण तेना मृत्यु पास्या पळी सो घडा पाणी रेडे तोपण तेथी कांइ थतुं नथी. ”

अनुक्रमे सुधन, धनश्री, तेनो मित्र, पेला वे वणिक अने पेला साधर्मी ए छे ए जणां श्रावकधर्म पाळी मृत्यु पामीने सौधर्म देवलोकमां गया. त्यांथी चवीने ते स्त्री पुरुष धनदत्त अने कुमुद्वती नामे तारा माता पिता थया अने वाकीना चार तेना पुत्रो थया. तेमां सुधननो जीव ते तारो पिता अने पेला साधर्मिकनो जीव ते तुं थयो छे. तारा पिताने जे पेला पुत्र थयो हतो ते धनावहनो जीव हतो. पूर्वे तारा पिताए पोताना मित्र धनावहनी सो सौनैयानी हानि करी हती तेथी तेणे पुत्र थइने तेनुं सर्वस्व गुमाव्युं. तेणे मनमां धर्म निंदा करीं हती तेथी ते अल्प आयुष्यवाळो थयो. वे वचला पुत्र जे तारा पिताने थया हता, तेमनुं पूर्वभवनुं देवुं हतुं, तेथी ते पचास गणुंने हजार गणुं आपवुं पड्युं. आ कुमुद्वतीए पूर्वभवमां एक वरत्ते पोताना घरनी ग्रहिणी (भैस) ने वे पाडा अवतर्या हता त्यारे एवुं दुध्यान कर्युं हतुं के, जो कोइ आ वे पाडाने हरी जाय तो सारुं. आवा दुध्यानथी आ भवमां तेने जन्मतांज वे पुत्रनो वियोग थयो. ”

आ प्रमाणे श्री सीमंधर प्रभु पासेथी पूर्वभव सांभळी महानंद कुमार घणो आनंद पास्यो, अने निःसंदेह थइने पोताने घरे आव्यो. त्यां ते सर्व वृत्तांत तेणे मातापिताने जणाव्यो. ते सांभळी तेना मातापिता वैराग्य पामी दीक्षा लइने स्वर्गे पोते योग्य समये दीक्षा लइ माहेद्र देवलोकमां देवता थयो. त्यांथी चवीने सिद्धिने पामशे. “ आ प्रमाणे भव्य प्राणीओ जेमां दिशाओनो घणो संक्षेप कराय छे तेवा दिग्विरति व्रतने स्वीकारी कष्टमां पण पोतानी बुद्धि निश्चळ राखी धनदत्त शेठना पुत्र महानंद कुमारनी जेम ते व्रतनुं पालन करवुं. ”

इत्युद्दिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्यायामुपदेश प्रासादग्रंथस्य वृत्तौ दिग्विरति व्रतविषये त्रयोदशोत्तरशततमः प्रबंधः॥११३॥

વ્યાખ્યાન ૧૧૪ મું.

હવે ભોગોપભોગ નામે બીજું ગુણવ્રત કહે છે.

સકૃત્સેવોચિતો ભોગો જ્ઞેયોઽન્નકુસુમાદિકઃ ।

મુદુઃ સેવોચિતસ્તૂપભોગઃ સ્વર્નાંગનાદિકઃ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ એક વ્રત સેવા યોગ્ય અન્ન, પુષ્પ વિગેરે તે ભોગ કહેવાય અને વારં-
વાર સેવા યોગ્ય સુવર્ણ, સ્ત્રી વિગેરે તે ઉપભોગ કહેવાય છે. ” આ ભોગોપભોગ
નામનું બીજું વ્રત, ભોગથી અને કર્મથી બે પ્રકારનું છે. તેમાં ભોગ બે પ્રકારનો છે.
જે એક વાર કોઠામાં ક્ષેપન કરવા વિગેરેથી ભોગવાય તે ભોગ જેવા કે, આહાર,
પુષ્પ વિગેરે અને જે વારંવાર શરીરના વાહ્ય ભાગથીજ ભોગવાય તે ઉપભોગ જેવા કે
સુવર્ણ, સ્ત્રી વિગેરે—આ ભોગોપભોગ વ્રત ભોગવાય યોગ્ય વસ્તુઓનું પરિમાણ કરવાથી
થાય છે. કહ્યું છે કે—“ જેમાં યથાશક્તિ ભોગોપભોગ વસ્તુની સંખ્યા વિગેરેનું પરિ-
માણ થાય તે ભોગોપભોગ માન નામે બીજું ગુણવ્રત કહેવાય છે. ” આ જગ-
તમાં ભોગોપભોગની વસ્તુઓ અપરિમિત છે, તેથી શ્રાવકે તેનું પરિમાણ કરવું જોડે.
મુખ્ય વૃત્તિ ઉત્સર્ગે તો શ્રાવકે અચિત્ત મોજીજ થવું જોડે, પણ જો તેમ ન વર્તી
શકે તો સચિત્ત વિગેરેનું પરિમાણ બાંધવું. તે પરિમાણ બાંધવા યોગ્ય વસ્તુ આ
પ્રમાણે—સાચિત્ત, દ્રવ્ય, વિગડ, ઉપાન, તાંબૂલ, વસ્ત્ર, પુષ્પ, વાહન, શય્યા, વિલેપન,
બ્રહ્મચર્ય, દિશા ગમન, સ્નાન અને ભક્તપાન—આ ચૌદ પ્રકારના નિયમો કરવાનાં છે.
જે સજીવ તે સચિત્ત કહેવાય છે. તે સજીવ દ્રવ્ય પૂર્વાચાર્યે કહેલી ગાથાવડે
જાણી લેવાં. તેમાં પિષ્ટ (લોટ) નું સચિત્તપણું આ પ્રમાણે કહેલું છે—શ્રાવણ તથા
ભાદ્રપદ માસમાં પાંચ દિવસ સુધી ચાઢ્યા વગરનો મિશ્ર પિષ્ટ રહે છે; આસો અને
કાર્તિક માસમાં ચાર દિવસ મિશ્ર રહે છે. માગશર અને પોષ માસમાં ત્રણ દિવસ
મિશ્ર રહે છે, માઘ અને ફાલ્ગુન માસમાં પાંચ પોદાર મિશ્ર રહે છે, ચૈત્ર અને વૈશાખ
માસમાં ચાર પદાર સુધી મિશ્ર રહે છે, અને જેઠ તથા અશાઢ માસમાં ત્રણ પ્રહર મિશ્ર
રહે છે—ત્યાર પછી તે અચિત્ત થઈ જાય છે. પણ જો ચાઢ્યો હોય તો એક મુદૂત્ત
પછી અચિત્ત થાય છે. અચિત્ત થયા પછી કેટલે કાલે પાછો વગડે છે, તે વિષે ગ્રંથમાં
લખેલું જોવામાં આવતું નથી. પણ જ્યાં સુધી તેના વર્ણાદિ વદલાય નહીં અથવા
પૃથ વિગેરે જીવાત પડે નહીં ત્યાં સુધી તે કલે છે. હવે જલને માટે સચિત્ત અને

अचित्तपणुं आ प्रमाणे छे. काचुं पाणी तो सर्वथा सचित्तज छे जो गृहस्थ हमेशा तेनं त्यजी देवाने अशक्त होय तो तेणे एक अथवा बे घडा विगेरेनुं परिमाण करवुं. पक्वजळ पण अमुक काळ सुधी अचित्त रहेछे-ते विषे लख्युं छे के, “अग्नि उपर त्रण उकाला आवे तयारे जळ प्रासुक थाय, तेनुं जळ साधुने कल्पे. पण तेमां एटलुं विशेष के ग्लान विगेरेने माटे त्रण पोहोर उपरांत एक मुहूर्त सुधी ते राखी शकाय. ते अचित्त जळने मुकवानुं पण जो योग्य स्थान न होय तो ते एक मुहूर्तनी अंदर पण सचित्त थइ जाय छे. जो त्रिफला अथवा राख के चुना विगेरेथी प्रासुक कर्तुं होय ते त्रण मुहूर्त (छ घडी) पछी प्रासुक थाय छे एम श्रीजिनेंद्र प्रभुए कहुं छे. अने प्रासुक कर्तुं पछी पाछुं छ घडी ए ते सचित्त थाय छे. एम रत्नसंचय नामना ग्रंथमां लख्युं छे-वली कहुं छे के, ग्रीष्म ऋतुमां उष्ण जळ पांच प्रहर पछी सचित्त थाय, शीतकालमां चार पोहोर पछी सचित्त थाय अने वर्षा ऋतुमां त्रण प्रहर पछी सचित्त थाय; तेनो भावार्थ एवो छे के रोगी ग्लान आदि साधुओने माटे राखेला प्रासुक जळनी ग्रीष्म ऋतुमां पांच पोहोर पछी सचित्तता थाय. कारण के, ते रुतु अतिरुक्ष छे. तेथी चिरकाळे जीवोत्पत्ति थाय छे. शीतकालनी रुतु स्निग्ध छे तेथी विशिष्ट ऋतुमां चार पोहोर पछी जळ सचित्त थाय छे अने वर्षाऋतु अति स्निग्ध छे तेथी तेमां प्रासुक जळ त्रण पोहोरे सचित्त थइ जाय छे. उपर कहेली मर्यादाथी अधिक काळ सुधी जो राखवुं होयतो तेमां क्षार चुनो अथवा ककरानी लींड़ीओ नाख-वाथी ते सचित्त थतुं नथी. आ प्रमाणे प्रवचन सारोद्धारना १३६ मां द्वारमां कहेलुं छे तेथी जाणी लेवुं. हवे ते जळ बहारना अग्नि विगेरे शस्त्रना संपर्कथी वर्षा गंध विगेरे बदलाइने अचित्त थाय तयारे वापरवुं, पण जे स्वभावे करी अचित्त थयुं होय ते वापरवुं नहीं. महा ज्ञानीओ पण बाह्य शस्त्रना योग विना अचित्त थयेला जळने ग्रहण करता नथी. कारण के, तेम करवाथी व्यवहार मर्यादा विचारतां घणा दोष लागवानो भय रहै छे. ते उपर एक कथा प्रसंग छे-

एक वखते श्रीवीर प्रभु घणा शिष्यो साथे विहार करता हता, मार्गमां एक अचित्त सरोवर तेमना जोवामां आव्युं, तेमां त्रस जीव के सेवाळ पण वीलकुल न होती तथापि तेमणे पोताना वृषातुर शिष्योने ते जळ पीवानी आज्ञा आपी नहीं. तेवीज रीते एक वखत विहार करतां घणा शिष्यो बहुज क्षुधातुर थया अने देह चिंताथी पीडित थया; ते वखते अचित्त तलनुं भरेलुं गाडुं जोवामां आव्युं. तेमज बाह्य शस्त्र विना थयेल अचित्त स्थंडिल पण दीठी ते छतां ते तिल वापरवानी के तेवा स्थंडिल उपर ठळे जवानी आज्ञा आपी नहीं. श्रुत ज्ञाननुं प्रमाणपणुं वताववाने माटे

१ वडीनीति-स्थंडिल जवुं ते.

જેથી સામાન્ય શ્રુત જ્ઞાની પણ વાહ્ય શસ્ત્રના સંપર્ક વિના જલ્લ વિગેરેનું અચિત્તપણું સ્વીકારે નહીં. અને કેટલીએક અચિત્ત વસ્તુઓ પણ નિશુકપણે વાપરે નહીં.—જેમ કે ગળે સુકી હોય તો પણ તે ઉપર જલ્લ સિંચન કરવાથી તે સચિત્ત થઈ જાય છે. વળી એમ સાંભળ્યું છે કે, હૃદયમાંથી વિષ્ટાદ્વારા નીકળેલા કેટલાક સસ્ત્ર ચીમડાના બીજ પાક્યા વિના નીકળેલા હોવાથી ડગી નીકળે છે; એથી અચેતન વસ્તુમાં પણ યતના કરવી યોગ્ય છે. આ સચિત્ત અને આ અચિત્ત વિષેની સ્પષ્ટતા બહુ શ્રુતના મુખથી નિશ્ચયપૂર્વક કરીને પછી સાતમું વ્રત ગ્રહણ કરવું. તેમાં સચિત્તાદિ સર્વ ભોગ્ય વસ્તુઓના નામ લઈ લઈને જ એનો નિયમ કરવો. જેમ આનંદ પ્રમુખ શ્રાવકે કરેલ છે તેમ. જે સર્વથા સચિત્ત વસ્તુનો ત્યાગ કરવા અશક્ત હોય તેણે પ્રતિદિન એક વેદિયાદિ સંભાળી નિયમ કરવો. એ પ્રકારે જુદી જુદી વસ્તુ પ્રતિદિન ફેર બદલ કરતાં સર્વ સચિત્તનું ગ્રહણ પણ થઈ જાય, અને તેથી વિશેષ વિરતિ ન થાય. પણ જો નામ સાથે અમુક અમુક વસ્તુ રાખીને બાકીની સચિત્ત વસ્તુનો યાવજિવ નિયમ કર્યો હોય તો તેથી બાકીની વધી સચિત્ત વસ્તુનો ત્યાગ થઈ જવાથી સ્પષ્ટ રીતે ઘણું ફલ થાય. તે વિષે પૂર્વ સૂરિનું વચન છે કે, “ જેઓ પુષ્પ, ફળ, રસ, મદિરા, માંસ, અને મહિલાનો સ્વાદ જાણતાં છતાં તેનો ત્યાગ કરીને વિરતિ થાય છે તેવા દુષ્કરકારકને હું વંદના કરું છું.” સર્વ સચિત્ત વસ્તુના ત્યાગવિષે એવંડ પરિવ્રાજકના સાતસો શિષ્યોનું દૃષ્ટાંત ધ્રુવવાઈ (ઔપપાતિક) સૂત્રમાં તથા ભગવતિ સૂત્રમાં કહેલું છે તે આ પ્રમાણે— એવંડ પરિવ્રાજકના સાતસો શિષ્યોએ શ્રી વીર પ્રભુ પાસે શ્રાવકના વ્રત ગ્રહણ કર્યો હતો. તે માંસ ચિત્તનો તેમજ અદત્તાદાનનો સર્વથા ત્યાગ કરેલો હોવાથી તેઓ બીજાના આપેલા પ્રાસુક અન્ન જલનોજ આહાર કરતા હતા. એક વસ્ત્રે ગ્રાષ્મિઋતુમાં તેઓ ગંગાને કાંઠે ફરતા હતા, તેવામાં તેમને અતિ તૃષ્ણા લાગી. તૃષ્ણાથી અત્યંત ધીડીત થયા તો પણ તેમણે ગ્રહણ કરેલો દૃઢ નિયમ કે અમારે કદિપણ સચિત્ત અને અદત્ત જલ સર્વથા ગ્રહણ કરવું નહીં—તેથી તેમણે સમીપ રહેલા ગંગાના જલને પણ સચિત્ત તેમજ અદત્ત ધારી ગ્રહણ કર્યું નહીં. અને ‘ અહો, આ અપ્કાયજીવ અમારા કુટુંબી હોવાથી ઇળવા યોગ્ય નથી ’ આવું ચિંતવન કરતાં તેઓ ગંગાની રેતીમાં જ અનશન કરી મૃત્યુ પામીને બ્રહ્મ લોકમાં ઇંદ્રસમાન દેવતા થયા.

આ દૃષ્ટાંત જાણી શ્રાવકે સચિત્ત વસ્તુનો ત્યાગ કરવા પ્રયત્ન કરવો. અથવા પ્રત્યેક મિશ્ર વસ્તુ પ્રમુખનું પરિમાણ કરવું. તે વિષે કહ્યું છે કે, “ જે નિર્દોષ આહાર, અચિત્ત આહાર અને પરિમિત આહારવડે આત્માને ધર્મ માર્ગે પ્રવર્તવે છે તે ગુણવંત શ્રાવક કહેવાય છે.” તેથી પ્રથમ કહેલા ચૌદ નિયમ લીધા શિવાય એક દિવસ પણ નિરર્થક જવા દેવો નહીં.

હવે દ્રવ્યની વ્યાખ્યા કહે છે—સચિત્ અને વિકૃતિ (વિગદ) શિવાય જે વસ્તુ મુખમાં ન ચાલે તે સર્વ દ્રવ્ય કહેવાય છે. તેના નામ-ચીચડી, રોટલી, નિ-વીયાતાં, મોદક, લાપસી, પાપડ, ચૂરમું, કરંવો, અને ક્ષીર વિગેરે. કોઈ દ્રવ્ય ઘણા ધાન્યાદિકથી નિપજેલું હોય પણ પરિણામાં તરને પામી જવાથી તે એકજ દ્રવ્ય ગણાય છે. અને એકજ ધાન્યમાંથી બનેલા પૂરી, થૂલી, ઘુધરી, રોટલી, સાત પડા, માંડા, માલપુવા, ઢોકલા, ચાચરા, વડા, દહીંચરા, વિગેરે જુદા જુદા નામવાળા અને જુદા જુદા સ્વાદવાળા હોવાથી તે જુદા જુદા દ્રવ્ય કહેવાય છે. ફલ, ફુલ, ફલી વિગેરે એક નામવાળા છતાં પણ જુદા જુદા સ્વાદ હોવાથી તેમજ પરિણામાંતરને પામેલા નહીં હોવાથી તેનામાં વધુ દ્રવ્યપણું રહેલું છે. અથવા વધુ શ્રુતની આજ્ઞાથી અન્યથા રીતે પણ દ્રવ્યની સંખ્યા ગણવી. રૂપાવિગેરેની શલાકા તથા હાથની અંગુલી-વિગેરે મુખમાં નચાલે છે પણ તે દ્રવ્યમાં ગણાય નહીં.

વિગયના દુધ, દહીં, ઘી, તેલ, ગોઠ અને કઢાઈમાં થયેલાં સર્વ પકાન એમ છ ભેદ પડે છે.

ચોથો ભેદ ઉપાનહ એટલે પગરચાની જોડ તથા કાઠની પાવુકા. તેમાં પણ કાઠની પાવડીથી ઘણા જીવનો ઘાત થાય છે, માટે તે ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે.

પાંચમો ભેદ તાંબૂલ એટલે પાન, સોપારી, કાથો વિગેરે સ્વાદિષ્ટ રૂપ દ્રવ્ય. તેમાં પત્ર તે નાગરવેલ વિગેરેના સમજવા. નાગરવેલીપત્ર હંમેશા જઝથી ભિજેલા રચાય છે તેથી તેમાં લીલ, ફુલ, કુંથવા તથા ઇંડા પ્રમુખ ઘણા જીવોની ઉત્પત્તિ થાય છે, અને તેમની વિરાધના થાય છે. તેથી પાપ મીઠુ પુરુષો તેનો રાત્રે તો ઉપયોગ કરતાજ નથી. તેમ છતાં જેઓ ઉપયોગ કરે છે તેઓ દિવસે સારી રીતે શોધીને ઉપયોગ કરે છે. પ્રત્યેક સચિત્ વસ્તુમાં એક શરીરે એક જીવ હોય છે પણ ફળાદિકમાં અસંખ્ય જીવોની વિરાધના થવાનો સંભવ છે—તે વિષે શ્રીઆચારાંગ સુત્રના પેહેલા અધ્યયનના વીજા ઉદ્દેશની વૃત્તિમાં કહ્યું છે કે, “વાદર એકેન્દ્રિયમાં જ્યાં એક પર્યાપ્ત જીવ હોય છે ત્યાં અસંખ્ય અપર્યાપ્ત જીવ હોય છે, અને સૂક્ષ્મમાં જ્યાં એક અપર્યાપ્ત જીવ હોય છે ત્યાં નિયમથી અસંખ્ય પર્યાપ્ત જીવ હોય છે.” તેમજ શ્રી પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં પણ કહ્યું છે કે, “વનસ્પતિમાં જ્યાં એક વાદર પર્યાપ્ત જીવ હોય ત્યાં તેની નિશ્ચાષ્ટ પ્રત્યેક વનસ્પતિના અપર્યાપ્ત જીવ સંખ્યાતા અથવા અસંખ્યાતા હોય અને સાધારણ વનસ્પતિમાં તો નિયમ અનંતા જીવો ઉત્પન્ન થાય છે.” એવી રીતે નાગરવેલના એક પાન વિગેરેમાં અસંખ્ય જીવો હજાય છે અને તદાશ્રિત લીલફુલના સંભવે તો અનંત જીવો હજાય છે, તેથી તેનો અવશ્ય નિયમ (ત્યાગ) કરવો.

(૨૦૬) વ્યાખ્યાન ૧૧૪ મું-ભોગોપભોગનામે ચીજા ગુણ વ્રત વિષે.

છઠ્ઠા નિયમમાં વસ્ત્ર ઇટલે પંચાંગ વેષ-તેમાં ધોતી, પોતીકે રાત્રિએ પહેરવાનું વસ્ત્ર વિગેરે ન ગણવું.

સાતમા નિયમમાં પુષ્પ જે મસ્તકે અને કંઠે પહેરવાને યોગ્ય છે, તેનો નિયમ કરવો. કદિ તેનો ત્યાગ કર્યો હોય તો પળ તે દેવ પૂજામાં કલ્પે છે.

આઠમો નિયમ-‘વાહન’ ઇટલે રથ, પોઠીયા તથા સુલ્કપાઠ વિગેરે.

નવમો નિયમ શયન ઇટલે સ્નાત્તલા વિગેરે.

દશમા નિયમમાં વિલેપન ઇટલે દેહના યોગને અર્થે ચંદન, ફુલેલ તથા અન્નર વિગેરે-તેનો નિયમ કરવો. તેનો નિયમ છતાં પળ દેવપૂજાદિકમાં લલાટે તિલક કરવું, હાથે કંકણ કરવું અને હાથ ધુવવા વિગેરે કલ્પે છે.

અગ્રમા નિયમમાં વ્રહ્મચર્ય ઇટલે રાત્રિ દિવસ સંવંધી પોતાની વિવાહિત પત્ની આશ્રિ અવ્રહ્મ સેવનનું પ્રમાણ વાંધવું. મોકલાપણું ટાલવું.

બારમો નિયમ દિક્પરિમાણ જેનો અર્થ દિગ્વિરતિ વ્રતમાં લેવાયેલ છે. વઢી આગલ દશમા વ્રતમાં લેખવું.

તેરમો નિયમ સ્નાન ઇટલે તેલ વિગેરે ચોલી આલે શરિરે સ્નાન કરવું તે. તેનું પ્રમાણ કરવું.

ચૌદમો નિયમ માત ઇટલે રાંધેલું ધાન્ય, સુલ્કડી વિગેરે તેનું ત્રણ શેર ચાર શેર વિગેરે પ્રમાણ કરવું, સ્વલ્કડુ જા વિગેરેનું ગ્રહણ કરવાથી ઘણા શેર પળ થાય છે.

આ પ્રમાણે ચૌદ નિયમો જેને પૂર્વે સ્વીકાર કર્યા હોય તેને પ્રતિદિન સંક્ષેપવાં ઇટલે પૂર્વે જાવજીવસુધીને માટે ધારેલા હોય તેમાંથી નિત્ય યથાશક્તિ સંક્ષેપવાં ઇટલે તેથી ઓછા ગ્રહણ કરવા. હંમેશા પ્રાતઃકાલે જુદા જુદા સ્પષ્ટ નામ લઈને તેનો નિયમ કરવો અને રાત્રે તેનો સંક્ષેપ કરવો. આ પ્રમાણે નિયમ ધારવા વિષે કુમારપાઠ રાજાનો પ્રવંધ છે તે આ પ્રમાણે—રાજા કુમારપાઠ આ સાતમા વ્રતને વિષે ચૌદ નિયમ પ્રતિદિન ધારતા હતા. તેમાં તે રાજા દિવસે સચિત્તમાં એક નાગરવેલના પાનજ રાખતા. તેના પળ આઠ વીડા રાખતા હતા અને રાત્રે તો ચતુર્વિધ આહારનાં પંચલાણ કરતા હતા. વર્ષાઋતુમાં એક ધીની વિકૃતિ (વિગડ) જ છુદી, સર્વ જાતની લીલોતરીને ત્યાગ, તપમાં સર્વદા એકાસણું, પારણા અને હ્રદય પારણા શિવાય દિવસે વ્રહ્મચર્ય; સર્વપર્વમાં શીલ પાલવું અને સચિત્ત તથા વિગડનો ત્યાગ, इत्यादि નિયમોમાં તત્પર રહેતા હતા. ભોગોપભોગમાં જોકે નિઃસ્પૃહ હતા તો પળ રાજધર્મના પરવશપણને લીધે પરિમિત અને નિષ્ણાપ ભોગોપભોગ આચરતા હતા. આ પ્રમાણે વર્તવાથી તેને પંચર કર્મદા નથી આવતી આવકનો નિષેધ કરી તેના લિખિત પદાને પળ ફાડી નાખ્યા હતા.

ઉપર પ્રમાણે ભોગોપભોગમાં વિરક્ત અને પરદ્રવ્યમાં નિઃસ્પૃહ એવા પરમાર્થત
કુમારપાલે આ સાતમું વ્રત ગ્રહણ કર્યું હતું.

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्याया मुपदेशप्रासादग्रंथस्य
वृत्तौ सप्तमव्रतविषये चतुर्दशोत्तरशततमः प्रबंधः ॥ ११४ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૧૫ મું.

આ ભોગોપભોગ વ્રતમાં બાવીશ પ્રકારના અભક્ષ્યનો
પણ ત્યાગ કરવો જોઈએ. તે બાવીશ અભક્ષ્યમાં
પ્રથમ ચાર મહા વિકૃતિનું સ્વરૂપ કહે છે.

મદ્યં દ્વિધાં સમાદિષ્ટં, માસં ત્રિવિધમુચ્યતે ।

ક્ષૌદ્રં ત્રિધાપિ ત્યાજ્યંચ, મૃક્ષણં સ્યાચ્ચતુર્વિધમ્ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા

“ મદ્ય વે પ્રકારનું કહેલું છે, માસ ત્રણ પ્રકારનું કહેવાય છે, મધુ ત્રણ પ્રકાર-
નું માનેલું છે અને માશ્વણ ચાર જાતનું હોય છે—એ સર્વ ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. ”
આ ચારે વિકૃતિઓને અભક્ષ્ય જાણી વિવેકી પુરુષોએ ત્યજી દેવી. કારણ કે તેમાં
તત્સમાન રંગ વિગેરેથી જોવામાં આવી શકે નહીં તેવા અનેક જીવોની ઉત્પત્તિ
થયા કરે છે. ”

મદ્ય કાષ્ઠ અને પિષ્ઠથી ઉત્પન્ન થતું હોવાથી વે પ્રકારનું છે—સર્વ અભક્ષ્યમાં
પ્રથમ મદ્યનું ગ્રહણ તેને સર્વથી મહા અનર્થના હેતુ ભૂત જાણીને કરેલું છે, તે વિષે
શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “ મદ્ય દુર્ગતિનું મૂલ છે અને તે લજ્જા, લક્ષ્મી, બુદ્ધિ, તથા ધર્મને
નાશ કરનારું છે. ” વળી કહ્યું છે કે “ મદ્ય પાનવડે ઇન્દ્રિય થયેલો પુરુષ, બાળા,
યુવતિ, વૃદ્ધા, વ્રાહ્મણી અને ચંડાલી—ગમે તેવી પરસ્ત્રીને પણ ભોગવે છે. ” એક વખત
કૃષ્ણ વાસુદેવે શ્રીનેમિનાથને પુછ્યું કે, “ સ્વામી આ મારી નગરીનો વિનાશ શા
વડે થયે ? ” પ્રભુ-વોલ્યા—“ મદિરાથી. ” તે સાંભળી કૃષ્ણે આશા નગરમાંથી મદિ-
રાને કઢાવી નાખી. એક વખતે સામ અને પ્રહુન્ન બંને દૂર વનમાં ગયા,
ત્યાં મદિરા જોડેને તેનું પાન કર્યું. પછી મદ વિગ્હલ થઈ તેમણે દ્વિપાયન તાપસને
વાંધ્યો ને માર્યો. તત્કાલ તે તાપસે “હું યાદવોનો તથા તેના નગરનો દાહક થાઉં”

एवुं नियाणुं कर्तुं. ते सांभळी रामकृष्ण तेनी पासे आव्या अने प्रणाम कर्चो. तांपम बोल्यो के—हुं तमारा बे बिना बीजा मर्वने हणीश. रामकृष्ण घणुं समजाव्यो पण समज्यो नहीं. अनुक्रमे ते मृत्यु पाप्मी अग्रिकुमार देव थयो. तरतज ते क्रोधायमान थइने यदुपुरीने दहन करवा आव्यो ते समये नगरीनां लोकौए बारवर्षसुधी आचाम्ले व्रत कर्तुं, तेथी ते तेमनो पराभव करी शक्यो नहीं. अन्यदा कोई लौकिक पर्वमां लोकोए आचाम्ल कर्तुं नहीं एटले ते छळ पाप्मी तेणे आखुं द्वारकानगर वाळी नाखुं. राम अने कृष्ण जीवता वाहार नीकळ्या. रोहिणी, देवकी अने वसुदेव नगरनी प्रतोळीमां दवाई मृत्यु पाप्मीने स्वर्गे गया. एम संभळाय छे के, “ मयथी अंध थयेला एवा सांवे सर्व यादवकुलने हणी नाखुं अने पितानी नगरिने पण वाळी नाखी. अर्थात् तेना कारण भूत थया. ”

મચના ત્યાગ વિષે પંચમ કાલમાં ઉત્પન્ન થયેલા અંબાગણિઆ શ્રાવકનો સંબંધ છે, તે શ્રાવકની જેમ મચનો ત્યાગ કરવો.

માંસ ત્રણ પ્રકારનું છે. જલચર માંસ, સ્થલચર માંસ, અને સ્વેચરમાંસ અથવા ચર્મ રુધિર અને માંસ એવા પણ ત્રણ ભેદ છે. માંસ પણ અત્યંત દુષ્ટ છે. કહ્યું છે કે,

आमासुअ पक्कासुअ, विपन्नमानासु मंसपेसीसु ।

સયયંચિય ઉવવાઓ, મણિઓઅ ણિમોઅ જીવાણં॥

“ કાચા માંસમાં, પક્વ માંસમાં, રંધાતા માંસમાં અને તેની પેશીઓમાં, તેના જેવા વર્ણવાळा નિગોદીઆ (લીલફુલ આશ્રી) અનંત જીવો નિર્નર ઉત્પન્ન થાય છે. ” વઢી યોગ શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે, “ ક્ષણે ક્ષણે ઉત્પન્ન થતા અસંખ્ય સંમૂર્ઝિમ જીવોની સંતતિવડે દુષિત એવું માંસ—જે નરકના માર્ગમાં પાથેય સમાન છે, તેનું કયો બુદ્ધિમાન્ પુરુષ ભક્ષણ કરે ? ” માંસમાં અનંતા નિગાદીયા જીવ ક્ષણે ક્ષણે વિસામા વગર પુનઃ પુનઃ ઉત્પન્ન થયા કરે છે—આ પ્રમાણે તે શ્લોકની ટીકામાં કહેલું છે. વઢી લૌકિક શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે, “ શુક્ર અને શોણિતર્થી ઉત્પન્ન થયેલું માંસ વિષ્ટારુપ કહેવાય છે. વઢી તે પુરિષમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે તેથી ઉચ્ચ પુરુષ તેનો ત્યાગ કરવો. ” વઢી “ અગ્નિ, મધુ, વિષ, શત્રુ, મચ્છ અને માંસ એ છ વસ્તુ પંડિતોએ ગ્રહણ કરવી નહી, તેમ આપવી પણ નહી. ” વઢી સ્માર્તલોકો કહે છે કે—

न मांसं भक्षणे दोषो, न मद्ये न च मैथुने ।

પ્રવૃત્તિરેષા મૂતાનાં, નિવૃત્તિસ્તુ મહાફલા ॥

૧ છાં વિગયના ત્યાગ સહિત એકવાર જમવું તે (આંવિલ) ૨ આ સંબંધ જાણવામાં આવ્યો નથી.

“માંસ ભક્ષણ કરવામાં, મધ પીવામાં અને મૈથુન સેવવામાં કાંઈ દોષ નથી, જે તો પ્રાણીમાત્રની પ્રવૃત્તિ છે; જો તેથી નિવૃત્તિ રાખે તો તે મોટું ફલ આપે છે.” આ શ્લોકનો અર્થ આ પ્રમાણે કરવા અયોગ્ય છે. કારણ કે જે આચરવાથી દોષ નથી લાગતો, છતાં તેથી નિવૃત્તિ કરવી તે મહા ફલ આપે છે આવો અર્થ દેખીતો જ અઘટિત છે. અને તેવો અર્થ કરવાથી તો નિર્દોષ એવા શુભ ધર્મથી પણ નિવૃત્તિ કરવાનો પ્રસંગ આવે, તેથી આ શ્લોકનો અર્થ આ પ્રમાણે કરવો યોગ્ય છે-“માંસ ભક્ષણ કરવામાં અદોષપણું નથી (માંસ ભક્ષણેડ્દોષોન) એવી રીતે મધ પીવામાં અને મૈથુન સેવવામાં પણ અદોષપણું નથી કારણ કે, તે મધ માંસ ને મૈથુન પ્રાણીઓની ઉત્પત્તિનું સ્થાન છે અર્થાત્ તેમાં અસંખ્યાતા ને અનંતા જીવો ઉપજે છે. અહીં જીવોની ઉત્પત્તિ રૂપ પ્રવૃત્તિ સમંજવી. તેથી મધ, માંસને મૈથુનથી નિવૃત્તિ કરવી તે મહા ફલ વાળી છે.”

વઢી માંસ અગ્નિ પ્રમુખ ઉપાધ્યયી પણ અચિત્ત થતું નથી; વીજી સર્વ વસ્તુઓ ઉપાધ્યયી માંસુક થાય છે પણ માંસ તો કદિપણ થતું નથી. એથીજ તેને માટે ઉપર કહેલી ગાથામાં (આમાસુઅ) એવું પદ છે. વઢી માંસ શિવાય વીજી વસ્તુઓ અગ્નિ વિગેરે શસ્ત્રથી અચિત્ત થાય છે પણ અગ્નિથી સંસ્કાર કરાતા માંસમાં તો નિરંતર તે વસ્તુને પણ નિગોદીયા જીવો ઉત્પન્ન થયા કરેછે તેથી ઉપર ગાથામાં [વિપચ્ચમાણાસુ] એવું પદ છે. વઢી કહું છે કે, “જે પુરુષ સૈકડો કુમિથી આકુલ, પરુ, રુધિર અને ચરવીથી મિશ્રિત એવા માંસનું ભક્ષણ કરે છે, તે પુરુષને શુદ્ધ બુદ્ધિવાળા પુરુષો જ્ઞાન જોવો જ ગણેછે.”

હેવે મધ ત્રણ પ્રકારનું છે માક્ષિક [માલીથી થયેલું] કૌતિક [કુત્તાથી થયેલું] અને ભ્રામર [ભમરીથી થયેલું] આ ત્રણે પ્રકારનું મધ ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. કહું છે કે, “માલીઓના મુલની લાલથી થયેલું, અને લાલો જંતુઓના નાશથી વનેલું એવું શુદ્ધ મધ કેજે નરકને આપનારુંછે, તેને બુદ્ધિમાન પુરુષો શામાટે સ્વીકારે?” પુરાણમાં પણ કહું છે કે,

સપ્તગ્રામેષુ યત્પાપ મગ્નિના મસ્મસાત્ કૃતે ।

તદેતત્ જાયતે પાપં, મધુબિંદુ પ્રમક્ષણાત્ ॥ ૧ ॥

“સાત ગામ વાલ્યાથી જે પાપ લાગે તેટલું એક મધના બિંદુનું ભક્ષણ કરવાથી લાગે છે.”

યો દદાતિ મધુ શ્રાદ્ધે, મોહિતો ધર્મલિપ્સયા ।

સ યાતિ નરકં ઘોરં, શ્રાદ્ધકૈઃ સહ લંપટૈઃ ॥ ૨ ॥

“જે ધર્મની ઇચ્છાથી મોહ પામી શ્રાદ્ધમાં મધ આપે છે, તે તેનાં શ્વાનારા લંપટ પુરુષોની સાથે ધોર નરકમાં જાય છે.” વળી કહ્યું છે કે, “જે માણસ ઔષધની ઇચ્છાથી મધ ખાય છે તે પણ થોડા કાલમાં ઘણું ડગ્ર દુઃખ પામે છે, કેમકે જીવવાની ઇચ્છાએ ભક્ષણ કરેલું વિષ શું તત્કાલ જીવિતને શિક્ષા નથી કરતું? અર્થાત્ કરે છે.”

હવે માલ્લખ ચાર પ્રકારનું છે. ગાયનું, ખેંશનું, વકરાનું અને ગાડરનું—તેના દોષ વિષે કહ્યું છે કે, “જેમાં સૂક્ષ્મ શરીરવાળા પ્રાણીઓ નિરંતર ઉપજે છે એવું માલ્લખ તેને સેવનારા પ્રાણીઓને તેના પાપથી તત્કાલ નરક ગતિ પામે છે.” છાશ-માંથી વાહાર કાઢીને રાખેલા માલ્લખમાં એક અંતર્મુહૂર્તમાં ઘણા સૂક્ષ્મ જીવો ઉત્પન્ન થાય છે તેવા માલ્લખને વિવેકી પુરુષો કેમ ભક્ષણ કરે ?

એવી રીતે ઉપર કહેલી ચાર વીગઈને અભક્ષ્ય (ભક્ષણ કરવાને અયોગ્ય) જાણી ધર્મજ્ઞ એવા વિવેકી પુરુષોએ ત્યજી દેવી, કારણ કે, તેમાં તત્સમાન વર્ણવાળા તજ્ઞાતીય અનેક સૂક્ષ્મ જીવો ઉત્પન્ન થાય છે કે જે આપણી જેવા સામાન્ય જીવોની દૃષ્ટિને અગોચર છે; અર્તીન્દ્રિય જ્ઞાનીઓ તેને જોઈ શકે છે. કહ્યું છે કે—

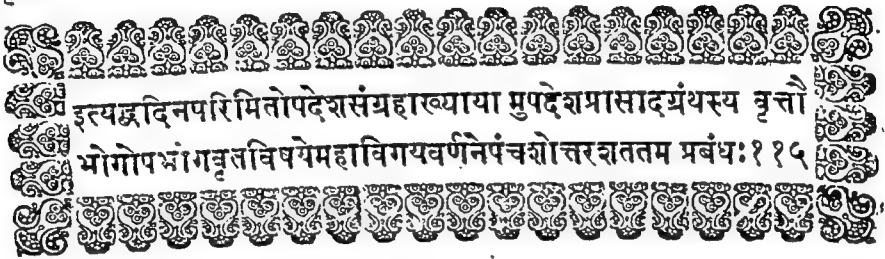
મજ્જે મહુંમિ મંસંમિ, નવનીયંમિ ચડુથ્થણ્ણં ।

ઉવ્વજંતિ અણંતા, તવ્વણ્ણા તથ્થ જંતુણો ॥

“મદ્ય, મધુ, માંસ અને માલ્લખમાં તેના જેવા વર્ણવાળા અનંતા જીવો ઉપજે છે.” અહિં મદ્ય વિગેરેના વર્ણ જેવાજ વર્ણવાળા અનંતા નિગોદ રૂપ જંતુ ઉત્પન્ન થાય છે એમ સમજવું. એથી તે ચારે વીગઈ અભક્ષ્ય છે. આ ગાથાનો અર્થ કરતાં કોઈક એમ વિચાર કરે છે કે, “નિગોદીઆ જીવ તો સર્વત્ર ચૌદ રાજલોકમાં અવારિતપણે ઉપજે છે, તેથી જો તે નિમિત્તે ત્યાજ્ય ગણશું તો સર્વ વસ્તુનો ત્યાગ કરવો જોઈશે. માટે એનો અર્થ પૂર્વે કયો છે તેવો ચિત્તમાં વંધ વેસતો નથી; તેનો અર્થ એમ સંભવે છે કે, નિગોદીઆની જેવા સૂક્ષ્મ એટલે રસમાં ઉત્પન્ન થતાં વેંદ્રી જીવોની ઉત્પત્તિ જાણવી. આવા કારણથી કેટલીક પ્રતમાં તે ગાથાના ત્રીજા પાદમાં [અણંતા] ને વદલે [અસંખ્યા] એવો પણ પાઠ દેખાય છે. વળી મદિરામાં રસોત્પન્ન જીવોની ઉત્પત્તિને લીધે અસંખ્યાત જીવપણું શ્રીહૈમી નામમાલમાં પણ કહ્યું છે “રસજામલ્લકીટાદ્યાઃ” એટલે રસથી ઉત્પન્ન થયેલા જીવ તે મદિરા વિગેરેમાં ઉત્પન્ન થતા જીવો જાણવા. એ વાક્યથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે, મદિરાદિકમાં રસથી ઉત્પન્ન થતા વેંદ્રિય જીવો અસંખ્યાતા ઉપજે. અનંતા નહીં. વળી તેમણે જ શ્રીયોગશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “અંતર્મુહૂર્ત પછી તેમાં જીવોની ઉત્પત્તિ છે.” આ શ્લોકમાં જીવોની ઉત્પત્તિનો કાલ પ્રતિપાદન કયો છે તેથી નિગોદીઆ જીવોની ઉત્પત્તિ સંભવતી નથી. કારણકે તેમની ઉત્પત્તિનો

તો તેમાં પૂર્વેપણ સંભવ છે, અને તેનેમાટે તો કાંઈ કાલનો નિયમ નથી. આડપરથી એમ જણાય છેકે, ચારમહાવિગયમાં નિગોદના જીવલહે મહ્ય અમહ્યપણું નથી પણ અસંખ્ય એવા રસોત્પન્ન જીવલહેડે આ પ્રસંગ વિચારવા યોગ્યછે. અન્ને પ્રસંગોપાત્ તેનો વિચાર દર્શાવ્યો છે.

“ઉપર વસાવેલી ચાર વિકૃતિઓને જે ભવીપ્રાણીઓ ત્યજેછે, તે શ્રીજૈનધર્મનાવા-
રક ગૃહસ્થો દેવતાદિકની સંપત્તિને પામેછે.”

इत्यद्भ्यदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्याया मुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ

भोगोपभोगवृत्तविषयेमहाविगयवर्णनेपंचशोत्तरशततम प्रबंधः११५

વ્યાખ્યાન ૧૧૬ મું.

હેવાકોના અમહ્ય કહેછે.

બહુજીવાકુલામહ્યં, ભવેદુંબરપંચકમ્ !

हिमं विषं तथा त्याज्याः, करकाः सर्वमृत्तिकाः ॥१॥

વ્યાખ્યા.

“ઘણા જીવોથી વ્યાપ્ત એવા ઉદુંબર વિગેરે પાંચ જાતિના ફલો અમહ્યછે, તથા-
વરફ, વિષ, કરા અને સર્વ જાતની મૃત્તિકાઓપણ અમહ્ય હોવાથી ત્યાગ કરવા
યોગ્યછે.” તેનો ભાવાર્થ એવોછેકે, ઉંચકા વિગેરે પાંચ જાતિનાફલ મશલાના જેવી
આકૃતિવાળા ઘણા સૂક્ષ્મ જંતુઓથી સર્વદા વ્યાપ્ત હોયછે. તેથીતે અમહ્યછે. તે પાંચ
જાતિ આપ્રમાણે— વડનાફલ, પીપરનાફલ, ઉંચકાનાફલ, પીપલાના ટેટા અને
કાકોદુંબરનાફલ. એ પાંચે જાતિના ફલોનો ત્યાગ કરવો.

हिम एटले वरफ तेमां शुद्ध असंख्यात अपकायजीवो रहेलाछे तेथी तेत्याज्यछे.
विष एटले सोमल, अफीण विगैरे. औषधीप्रयोगे निर्विष करेलुं होयतो
पण ते भक्षण करवाथी उदरमां रहेला गंडोलक विगैरे घणा जीवोनो घात करेछे
तेथी अमह्यछे.

પાણીના કરા પણ અસંખ્યઅપકાય જીવવાળા હોવાથી ત્યાગ કરવાયોગ્ય છે.
अहिं कोई शंका करेके, 'एवीरीते गणशेतो जळपण अमह्यथशे.' ते सत्यछे, पण

જલ્લવિના જીવનનો નિર્વાહ થતો નથી અને કરા વિના સુખે નિર્વાહ થઈ શકે છે, તેથી તેનો નિષેધ કરેલો છે.

સર્વ જાતની મૃત્તિકાઓ (માટીઓ) પેટમાં ગયાપછીપણ દેડકા વિગેરે પંચેન્દ્રિયજીવોની ઉત્પત્તિની હેતુરુપ છે તેમજ મહારોગાદિકને કરનારી છે તેથી તે ત્યાજ્ય છે. મૃત્તિકાવિષે સર્વજાતની એશ્વર્યનું ગ્રહણ કર્યું છે તેથી સ્વર્ગ, ગેરુ, હરિતાલ વિગેરે તેના બીજા ભેદનો પણ ત્યાગ જાણી લેવો. મીઠું પણ અગ્નિ વિગેરે શસ્ત્રોથી પ્રાસુક થયેલું હોય તોજ લેવું, બીજું નહીં. તેને અચિત્ત થવાનો બીજો પ્રકાર પણ છે. શ્રાદ્ધવિધિમાં લખે છે કે, “કોઈપણ સચિત્ત વસ્તુ સોયોજન ઉપરાંત જવાથી તેને મલ્લતા આહારના પરમાણુના અભાવથી, નવનવા પાત્રમાં ફેરવાથી, પછડાવાથી અને પવન તથા ધૂમાડો લાગવાથી લવણ પ્રમુખના સચિત્તપણાનો વિધ્વંસ થાય છે. ” વળી હરિતાલ, મળશીલ, પીપર, સ્વજુર, દ્રાક્ષ, અને હરડે એ વસ્તુમાંથી કેટલીક વસ્તુ ઉપર પ્રમાણે સો યોજન દૂર ગયા પછી ગ્રહણ કરાય છે અને કેટલીક ગ્રહણ નથી કરાતી. તેમાં ગીતાર્થ કહે તે પ્રમાણ સમજવું. લવણાદિક સો યોજન ગયા પછી, કેવી રીતે અચિત્ત થાય ? એ સ્પષ્ટતા જવાવમાં એટલુંજ કહેવાતું કે, જ્યાં તે ઉત્પન્ન થયું હોય તે દેશને યોગ્ય તેને આહાર સલ્લાનો અભાવ થવાથી, એક પાત્રમાંથી બીજાપાત્રમાં વારંવાર ફેરવવાથી, તેમજ વાયુ, અગ્નિ [તડકો] અને ધૂમાડો લાગવાથી અચિત્ત થાય છે. કહ્યું છે કે, શસ્ત્ર, ત્રણ પ્રકારનાં છે. સ્વકાયશસ્ત્ર, પરકાયશસ્ત્ર ને ઉભયકાયશસ્ત્ર. તે આપ્રમાણે સ્વારુ. પાણીને મીઠુંપાણી મેલવવાથી વંનેના જીવોનો વિનાશ થાય તે સ્વકાયશસ્ત્ર, અગ્નિ બીજા જીવોને વાળે તે પરકાયશસ્ત્ર અને જલ અગ્નિ મેળા થવાથી તેમજ કાંચી માટીને પાણી મેળા થવાથી વંનેનો વિનાશ થાય તે ઉભયકાયશસ્ત્ર. પીપર, સ્વજુર, દ્રાક્ષ, હરડે વિગેરે પણ લવણની જેમ સોયોજન ઉપરાંત ગયા પછી અચિત્ત થવાનો સંભવ છે-પણ તેમાંથી કેટલીક વસ્તુ પરંપરાએ આદરે છે, અને કેટલીક આદરતા નથી. એટલે કે પીપર હરડે પ્રમુખ વસ્તુ અચિત્ત ગણીને વપરાય છે અને સ્વજુર દ્રાક્ષ વિગેરે વપરાતી નથી. તેજ પ્રમાણે લવણ પણ જો અગ્નિથી પ્રાસુક થયું હોય તોજ વાપરવું, અપવ્ન હોયતો વાપરવું નહીં. કારણકે, તે મૃત્તિકારુપ હોવાથી અભ્ય છે.

હવે ચૌદસું રાત્રિ ભોજન નામનું અમક્ય કહેછે.

ચતુર્વિધં ત્રિયામાયામશનં સ્યાદમક્યકમ્ ।

યાવજ્જીવં તત્પ્રત્યારબ્યા ધર્મેચ્છુભિરુપાસકૈઃ ॥૧॥

વ્યાખ્યા.

“રાત્રે ચારે પ્રકારનું અશન અમક્ય છે, તેથી ધર્મની ઇચ્છાવાળા ઉપાસકો (શ્રાવકો) યાવજ્જીવસુધી તેના પચ્ચાણ કરવા. ” ચાર પ્રકારનું ઇટલે અશન, પાન, લાઘ અને સ્વાદ્ય તે ચારેપ્રકારનું ભોજન રાત્રે અમક્ય છે. કારણકે, તે સમયે તેમાં ઘળા જીવો ઉદ્ભવે છે. તેવિષે શ્રાવક દિનકૃત્યમાં કહ્યું છે કે,

તજ્જોણિઅ જીવાણં, તહા સંપાડમાણયં ।

નિસિમ્ભત્તે વહોદીઠો, સવ્વદંસીહિં સવ્વહા ॥

“ચારેપ્રકારના આહારરૂપ યોનીથી ઉત્પન્ન થતા તેમજ ઉપરથી પડતા અનેક ત્રસજીવોનો સર્વથાપ્રકારે સર્વજ્ઞો રાત્રી ભોજનમાં વિનાશ દીઠેલો છે.”

સાથત્રા વિગેરે રાંધેલાપદાર્થમાં નિગોદની જેમ ઊરણીકાદિ જીવ ઉપજે છે તેથી તેઓ તે યોનિવાળા કહેવાય છે. વઠ્ઠી સંપાતિમ ઇટલે ઉપરથી આવેને પડતા પતંગીઆ, ફુદાં, કુંથુવા, કીડિ વિગેરેનો પણ રાત્રે વધતો સર્વજ્ઞ પુરુષો જોયેલો છે. શીતયોનિવાળા ત્રસજીવો ભૂમિ, વસ્ત્ર અને આહારાદિમાં રાત્રે ઉત્પન્ન થાય છે તેથી રાત્રે અસંખ્ય જીવોનો ઘાત કહેલો છે. વઠ્ઠી આકાશમાર્ગે ઇટલે અગાસીમાંતો દિવસના આઠમા ભાગથી અપકાય જીવોની વૃષ્ટિ થાય છે તે પ્રભાતે ચારઘડી દિવસ ચઢે ત્યાંસુધી રહે છે, તેથી જો આકાશ સ્થલે વેસીને ભોજન કરે તો અનંત જીવોનો પણ ઘાત થાય છે. કારણકે “જથ્થજ્જલં તથ્યવળ” જ્યાં જલ ત્યાં વનસ્પતિ હોયજ એમ સિદ્ધાંતમાં કહ્યું છે અને વનસ્પતિ અનંત જીવાત્મક પણ હોય છે.

વઠ્ઠી રાત્રી ભોજન કરવાથી આલોક આશ્રી પણ ઘળા પ્રકારની હાનીનો સંભવ છે. ભોજનમાં કીડિ આવી જાય તો બુદ્ધિને હળે છે, મશિકા આવે તો વમન થાય છે, જુ આવે તો જલોદર થાય છે અને કરોળીઓ આવે તો કુદ્દ રોગ થાય છે. વઠ્ઠી રાત્રે પાત્ર ધોતાં અને ઇટું નાલતાંકુંથુવા વિગેરે ઘળાં જીવો હળાય છે—ઇત્યાદિ રજની ભોજનના દોષ કહેવાને કોણ સમર્થ છે. રાત્રિ ભોજનના દોષ ઘળા છે, અને તે કહેવાનું આયુષ્ય થોડું છે, તથાપિ સંક્ષેપમાં તેના દોષ કહ્યું છે—

કોઈ એક જીવ છન્નુ ભવ સુધી જીવ હિંસા કરે તેટલું પાપ એક સરોવરને શોપવાથી લાગે છે, એકસો આઠ ભવ સુધી તેવા સરોવરને શોપનારને જે પાપ લાગે

તેટલું પાપ એકવાર દાવાનઝ લગાડનારને લાગે છે, એકસો એક ભવ સુધી દવ આપનારને જેટલું પાપ લાગે તેટલું પાપ એક કુવ્યાપાર કરનારને લાગે છે, એકસો ચુંબાઝીસ ભવસુધી કુવ્યાપાર કરવાવડે જેટલું પાપ લાગે તેટલું એક કુકર્મીને લાગે છે. એકસોચુંબાઝીસભવસુધીકુકર્મીને જેટલું પાપ લાગેતેટલું પાપ એકવાર સ્વોટું આઝ આપનારને લાગે છે, એકસો એકાવન ભવસુધી સ્વોટું આઝ આપનારને જેટલું પાપ લાગે તેટલું પાપ એકવાર પરસ્ત્રીગમન કરનારને લાગે છે, નવાળું ભવસુધી પરસ્ત્રીગમન કરનારને જેટલું પાપ લાગે તેટલું પાપ એકવાર રાત્રિ ભોજન કરનારને લાગે છે. આ પ્રમાણે રત્નસંચય નામના ગ્રંથમાં કહ્યું છે. તેનું તત્વ તો બહુશ્રત જાણે છે.

બઢી કહ્યું છે કે, “ જે બુદ્ધિમાન પુરુષો સર્વથા રાત્રે આહાર વર્જે છે, તેમને એક માસે પક્ષોપવાસનું ફલ થાય છે.” તે માટે શ્રાવકોએ યાવજ્જીવ સુધી રાત્રી ભોજનનો ત્યાગ કરવો. દરરોજ રાત્રે ચતુર્વિધ આહારના પચ્ચઘાણ કરવા. જો ચારે આહાર ત્યજવાની શક્તિ ન હોય તો અશન તથા સ્વાદિમતો અવશ્ય ત્યજવા. અને સ્વાદિમતે સોપારી વિગેરે દિવસે સારી રીતે શોધી રાત્રી રાત્રે ગ્રહણ કરવા. નહીં તો તેમાં ત્રસ જીવોની હિંસાનો પળ દોષ છે. મુખ્ય રીતે તો પ્રાતઃકાલે અને સાયંકાલે રાત્રિની નજિકની વે વે ઘડી આહારનો ત્યાગ કરવો. કહ્યું છે કે, “રાત્રિ ભોજનના દોષને જાણનાર જે પ્રાણી દિવસના મુખમાં અને અવસાનમાં વે વે ઘડી છોડીને ભોજન કરે છે, તે પુણ્યનું ભાજન થાય છે.” બઢી “રાત્રિ ભોજન કરવાથી યુવક, કાક, માર્જાર, ગીધ, સાવર, સુવર, સર્પ, વીંછી અને ઘોનો અવતાર આવે છે.” આ પ્રમાણે રાત્રી ભોજનનું પારલૌકિક ફલ છે.

રાત્રી ભોજનવિષે રામાયણમાં પણ દોષ જણાવ્યો છે, તે સંબંધ એવો છે કે; લક્ષ્મણ અને સીતાસહિત રામચંદ્ર વનવાસમાં ગયા હતા, તે પ્રસંગમાં એક દિવસ કુર્વર નગરની વહાર એક વડના વૃક્ષની નીચે રાત્રી વાસો રહ્યા હતા. તે નગરના રાજા મહીધર ને વનમાઝાનામે એક પુત્રી હતી. તે લક્ષ્મણની ઉપર પ્રથમથી રાગી થયેલી હતી. તે લક્ષ્મણનો વનવાસ સાંભળી સ્વેદયુક્ત થઈ સતી દૈવયોગે તેજ વનમાં તેજ રાત્રે ગલે ફાંસો સ્થાપા આવી. આ દેસાવ જામૃત રહેલા લક્ષ્મણના જોવામાં આવ્યો. લક્ષ્મણે તેની પાસે જઈને પુછ્યું એટલે તેણીએ જે સત્ય હતું તે કહી આપ્યું. તત્કાલ લક્ષ્મણે પાશ છેદી નાસીને તેનું પાણિગ્રહણ કર્યું. વનમાઝા કે જે શુભ લક્ષણ વાળી મુચરિતા હતી, તેજે પોતાની પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે લક્ષ્મણને યોગ્ય વર જાણી પોતાનો સ્વામી કર્યો. પછી લક્ષ્મણે તેની જગ્યાએ જઈને, હમણા તમે પિતાને ઘેર રહો, જ્યારે હું વનવાસ પૂર્ણ કરી પાછો વળીશ ત્યારે તમને સાથે લઈ જઈશ. તથાપિ તે

रागीरमणीए मान्युं नहीं. पछी लक्ष्मणे स्त्री, गाय, बाल हत्या विगरे सोगन लीया. तो पण तेणीए मान्युं नहीं. त्यारे लक्ष्मणे कहुं के जे तमे कहो, ते सोगन हुं लउं. वनमाला बोली के—' आ जगतमां रात्री भोजन करनारने जेटलुं पाप लागे तेटलुं पाप जो हुं पाछो न आबुं तो मने लागे. ' आवा जो सोगन ल्यो तो हुं सत्य मानुं. लक्ष्मणे तेवा सोगन लीया. एटले तेणीए लक्ष्मणने मुक्त कर्या.

उपरना दृष्टांतमां वनमालाए स्त्री, गाय अने बालहत्या करतां पण रात्रि भोजननुं पाप बहु मोटुं मानीने लक्ष्मणने तेवा सोगन आप्या हता, तेथी रात्रि भोजननुं पाप घणुं उग्रछे, एम सिद्धथायछे. माटे सर्वभवी प्राणाओए अवश्य ते नियम ग्रहण करवो.

इत्यद्विदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य
वृत्तौ रात्रि भोजनविषये षोडशोत्तरशततमःप्रबंधः ॥ ११६ ॥

व्याख्यान ११७ मुं.

रात्रि भोजनरूप अभक्ष्य दुस्त्याज्यछे एबुं धारी पुनः
तेनो प्रतिबोध करवा माटे विवेचन करेछे.

स्वपरसमये गह्वी, आद्यं स्वप्नस्य गोपुरम् ।

सर्वज्ञैरपि यत्त्यक्तं, पापात्म्यं रात्रिभोजनम् ॥ १ ॥

व्याख्या

“स्व अने पर शास्त्रमां निंदायोग्य, नरकना प्रथम द्वाररूप अने सर्वज्ञोपस्थजेलुं रात्रिभोजन पापरूपछे.” आ श्लोकमां स्व अने पर शास्त्रमां निंदित करेलुं ए कहुंछे ते विपेस्व शास्त्रमां लखेछे के,—प्रासुक आहार होय अने महाज्ञानी पुरुषो कुं थुवा विगरे सूक्ष्मजीवोने पण जोईशके तेमहोय ते छतां तेओपण रात्रिभोजनने टाळेछे. कदि दीपकं विगरेना साधनथी कीडी विगरे स्थूलजीवो देखी शकाय पण सूक्ष्मजीवनी दया नहीं पळावाथी मूलव्रतनी विराधना थाय माटे रात्रिभोजन निषेधुंछे तेविपे परशास्त्रमां पण लखेछेके,

(૨૧૬) રાત્રિ ભોજનરૂપે અર્પણ તજવાંનો પ્રતિવોધ કરવાં વિષે.

મૃતે સ્વજનમાત્રેપિ, સૂતકં જાયતે કિલ ।

અસ્તંગતે દિવાનાથે, ભોજનં ક્રિયતે કિમુ ॥ ૧ ॥

“માત્ર સ્વજન મૃત્યુ પામવાથી સૂતક લાગે છે તો સૂર્ય અસ્તપામતાં ભોજન કરવું કેમ ઘટે.”

મધમાંસાશનં રાત્રૌ, ભોજનં કંદભક્ષણં ।

યે કુર્વંતિ વૃથાતેષાં, તીર્થયાત્રા યપસ્તપઃ ॥

“જે મધ પીવે, માંસલાય, રાત્રિભોજનકરે, અને કંદર્જુ ભક્ષણ કરે તેઓનીં તીર્થ યાત્રા, જપ અને તપ સર્વ વૃથા થાયછે.” તેમજ તેનુંકરેલું એકાદશીનુવ્રત, રાત્રિ જાગરણ, પુષ્કરતીર્થની યાત્રા, અને ચાંદ્રાયણ વ્રત પણ વૃથા થાયછે. એમ પદ્મપુરાણ માં કહ્યુંછે. વઠીં ભારતના અઢારમાં પર્વમાં લખેછેકે, હે યુધિષ્ઠિર ! તપસ્વીએતો વિશેષ કરીને રાત્રે જલ્પણ પીવું નહીં અને વિવેકી ગૃહસ્થે પણ પીવું નહીં. મહાભારતમાં કહ્યું છેકે, “રાત્રે જલ રુધિર સમાન અને અન્ન માંસ સમાન થાયછે, તેથી રાત્રિભોજન કરનાર રુધિર અને માંસનું ભક્ષણ કરેછે.

વઠીં અન્ય શાસ્ત્રમાં લખે છે કે, “ રાત્રે આહુતિ, સ્નાન, શ્રાદ્ધ, દેવાર્ચન અને દાન કરવાં નહીં અને ભોજન તો વિશેષપણે નહીં કરવું. ”

વઠીં પ્રથમ શ્લોકમાં રાત્રિ ભોજન નરકનું આચ દ્વાર છે. એમ કહ્યું છે તે વિષે પદ્મપુરાણના પ્રભાસર્વલંકમાં લખે છે કે,

ચત્વારો નરકદ્વારા, પ્રથમં રાત્રી ભોજનં ।

પરસ્ત્રીગમનં ચૈવ, સંધાનાનંતકાયિકે ॥

“ચાર નરકના દ્વાર છે, પ્રથમ દ્વાર રાત્રિ ભોજન; વીજું પરસ્ત્રીગમન, ત્રીજું દ્વાર વોલ અયાણું અને ચોથું દ્વાર અનંતકાય (કંદમૂલ) નું ભક્ષણ છે.” વઠીં આયુર્વેદમાં કહ્યું છે કે, “ જ્યારે સૂર્ય અસ્ત પામે છે ત્યારે હૃદય કમલ તથા નાભિકમલ સંકોચ પામેછે, એથી રાત્રે ભોજન કરવું નહીં. તેમજ તેમ કરવાથી સૂક્ષ્મ જીવનું ભક્ષણ થઈ જાય છે તે કારણથી પણ કરવું નહીં. ” સ્કંદ પુરાણમાં રુદ્રે રચેલા સૂર્યની સ્તુતિ રૂપ કપાલ મોચન સ્તોત્રને વિષે લખે છે કે,

એક ભક્તાશનાન્નિત્યં, અગ્નિ હોત્ર ફલં લભેત્ ।

અનસ્ત ભોજનાન્નિત્યં, તીર્થ યાત્રા ફલં લભેત્ ॥ ૧ ॥

“ હંમેશા એક વાર ભોજન કરવાથી અગ્નિહોત્રનું ફલ મળે છે અને જેઓ સૂર્યાસ્ત પછી ભોજન કરતા નથી તેઓને નિત્ય તીર્થ યાત્રાનું ફલ મળે છે. ”—

હત્યાદિ અનેક શાસ્ત્ર વચનોથી રાત્રિ ભોજન પાપાત્મક છે, તેથી સર્વ દ્રવ્યને જોનારા શ્રીસર્વજ્ઞ પુરુષોએ તેને ત્યજી દીધેલું છે, કારણ કે, તેઓ સર્વજ્ઞ હોવાથી રાત્રી સમયે ભોજનમાં ઉત્પન્ન થતા સુદૃઢ જીવોનો વધ નિવારવાને અસમર્થ હતા, અર્થાત્ તેવા અંતર્દષ્ટિવાળા સર્વજ્ઞોએ પણ નિષિદ્ધ કર્યું છે તો બાહ્ય દષ્ટિવાળા આપણે તો વિશેષપણે ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે-એ તત્વાર્થ છે. આ વ્રત ઉપર ત્રણ મિત્રનો પ્રવંધ છે તે આ પ્રમાણે—

કોઈ ગામમાં એક શ્રાવક, બીજો મદ્રિક અને ત્રીજો મિથ્યાત્વી-એમ ત્રણે વર્ણિક મિત્રો રહેતા હતા. એક વચ્ચે તેઓએ કોઈ ગુરુ પાસે આ પ્રમાણે ધર્મ સાંભળ્યો—“રાત્રે જલ પીવા કરતાં સ્વાદિમ સ્વાવામાં વમણું પાપ લાગે છે, સ્વાદિમથી સ્વાદિમમાં ત્રણું પાપ લાગે છે અને સ્વાદિમ થકી અશનમાં ત્રણ ગણું લાગે છે.” વળી “રાત્રે અંધકારમાં સૂદૃઢ જીવો દષ્ટિ પડતા નથી. તેથી જે રાત્રે જનાવ્યું તે દિવસે સ્વાય તો પણ તેને રાત્રિ ભોજન સરખું સમજવું” આ પ્રમાણે રત્નસંચય ગ્રંથમાં લખેલું છે. આ પ્રમાણે છતાં જે અજ્ઞાની પ્રાણીઓ કદાચદેવી રાત્રિ ભોજનને વર્જતા નથી તેઓ એડકાક્ષ તથા મરુકની જેમ વધુ દુઃખ પામે છે. તે એડકાક્ષનો સંવંધ આ પ્રમાણે છે—

એડકાક્ષની કથા.

દશાર્ણપુરમાં ધનશ્રો નામે એક શ્રાવકની પુત્રી હતી, તેનો ધનદેવ નામે પતિ હતો. ધનશ્રીએ માંડ માંડ સમજાવી એક દિવસ ધનદેવને રાત્રિએ દિવસ ચરિ-મનું પ્રત્યાખ્યાન કરાવ્યું. તેજ રાત્રીએ કોઈ વ્યંતર દેવી ધનદેવની પરીક્ષા કરવાને માટે તેની વેનનું રૂપ લઈ ભોજન આપવા આવી. ધનશ્રીએ ઘણો વાર્યો તો પણ ધનદેવ ભોજન કરવા બેઠો. તત્કાલ દેવીએ લપડાક મારીને તેના લોચન બહાર કાઢી નાખ્યા. પછી તેની પત્ની ધનશ્રીએ કાયોત્સર્ગ કરીને કોઈ દેવીને આરાધી એટલે તે દેવીએ આવીને કોઈ તરતમાં મારેલા ઘેટાના નેત્ર લાવી તેને લગાડી દીધા તેથી તે દેવતો થયો. અને ત્યારથી એડકાક્ષ નામથી પ્રસિદ્ધ થયો.

મરુકની કથા શ્રાદ્ધદિનકૃત્ય વૃહદ્ વૃત્તિથી જાણી લેવી.

આ પ્રમાણે રાત્રિભોજન સંવંધી દેશના સાંભળી પેલા શ્રાવક મિત્રેતો કુલા-ચારને લીધે ઘણા નિયમો ગ્રહણ કર્યો. બીજા મદ્રિક મિત્રે વધુ વિચારી ને એક પ્રસ્તુત નિયમ ગ્રહણ કર્યો. અને જે મિથ્યાત્વી હતો તે જરાપણ પ્રતિવંધ પામ્યો નહીં. પેલા વંને મિત્રનું કુટુંબપણ અનુક્રમે તે નિયમમાં તત્પર થયું. હવે જે શ્રાવક

(૨૧૮) રાત્રિ ભોજન ત્યાગ કરવાવિષે ત્રણ વાણિક મીત્રોની કથા.

હતો તે તો ક્રમે ક્રમે શિથિલ થતોગયો. કોઈ કોઈવાર તજવા યોગ્ય એવી દિવસનીં આડ્યની તથા અંતની વે વે ઘડીમાં પળ સ્વાદા લાગ્યો અને છેવટે રાત્રે પળ ભોજન કરવા લાગ્યો. એક વખતે તે શ્રાવક અને ભદ્રિક વંને કોઈ રાજકાર્યમાં જોડાયા. સવારે જમ્યા વિના ગયેલા તે સાયંકાલે પાછા ઘેર આવતાં ભોજનનું અસૂર થઈ ગયું. સૂર્ય અસ્ત પામ્યો. પછી તેમના સંવંધી અને મિત્રોએ ઘણો આગ્રહ કર્યો તો પણ ભદ્રિકે ભોજન કર્યું નહીં. અને પેલો શ્રાવક ‘ હજુ ઘણાં પુરેપુરી રાત્રી પડી છે ’ એમ ઘોલતો અંધકારમાં પળ નિઃશૂકપણે ભોજન કરવા બેઠો. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

રયણી ભોજને જે દોષા, તે દોષા અંધયારંમિ ।

જે દોષા અધયારંમિ, તે દોષા સંકટંમિ મુદ્ધે ॥

“રાત્રિભોજનમાં જે દોષ છે તે દોષ અંધકારમાં જમવાથી લાગે છે અને અંધકારમાં ભોજન કરવામાં જે દોષ છે તે સંકટા મુલ્લવાલા પાત્રવડે ત્રાવાપીવાથી લાગે છે.” આપ્રમાણે કહ્યું છે. ત્યારે પછી રાત્રીએ અંધકારમાં જમતાં મહાન્ દોષ લાગે તેમાં શું કહેવું ?

હવે પેલો શ્રાવક ભોજન કરવા બેઠો તેના ભોજનમાં તેના મસ્તકમાંથી જુ પડી, તેનું ભક્ષણ કરવાથી તેને જહોદરનો ભયંકર વ્યાધિ થયો જેથી તે પંચત્વ પામી ગયો. ત્યાંથી તે માર્જાર યોનિમાં આવ્યો. તે ભવ્યાં અશુભ ધ્યાનવડે મૃત્યુપામી પેહેલી નરકે ગયો. પેલો મિથ્યાત્વીપણ રાત્રે સર્પના વિપવાલા અન્નેને જમવાથી મૃત્યુપામી માર્જાર થયો અને ત્યાંથી પેહેલા નરકમાં ઉત્પન્ન થયો.

ભદ્રકનો જીવ મૃત્યુ પામીને સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવતા થયો. જે શ્રાવકનો જીવ હતો તે પેહેલી નારકીમાંથી નીકલી એક નિર્ધન બ્રાહ્મણને ઘેર શ્રીપુંજ નામે પુત્ર થયો. અને જે મિથ્યા દૃષ્ટિ હતો, તેપણ નારકીમાંથી નીકળી તેનોજ અનુજ વંધુ થયો. આર્હિં ભદ્રિકના જીવે અવધિ જ્ઞાનવડે તેની ઉત્પત્તિ જાણી ત્યાં આવી નિયમ ભંગનું ફલ જણાવીને તેમને પ્રતિવોધ આપ્યો. તે ઉપરથી તે વનેએ સર્વ અભક્ષ્યના નિયમો ગ્રહણ કર્યા. તે વંનેના માતા પિતા બ્રાહ્મણ અને મિથ્યાત્વી હોવા થી તેમણે તેમના કદાગ્રહનો નિગ્રહ કરવાને માટે સર્વથા ભોજન નિષિદ્ધ કર્યું. વંનેને ઉપરા ઉપરી ત્રણ લંઘન થઈ. ત્રિજી રાત્રે પેલા સૌધર્મદેવે તે નગરના રાજાના ઉદર માં પીડા ઉત્પન્ન કરી. તે અનેક ઉપાયોથી શાંત થઈ નહીં ત્યારે તે દેવે જણાવ્યું કે, ‘રાત્રિ ભોજનના નિયમવાલા શ્રીપુંજના હસ્ત સ્પર્શથી રાજાની પીડા શાંત થશે.’

૧ વીલાડો થયો.

તત્કાલ મંત્રીઓએ શ્રીપુંજને ત્યાં બોલાવ્યો. તે ડંચે સ્વરે બોલ્યો કે, ‘જો મારું વ્રત સત્ત્વ હોયતો આ રાજાની પીડા શાંત થાશે.’ આ પ્રમાણે કહી તેણે રાજાના શરીર ને કરધી સ્પર્શ કર્યો એટલે તત્કાલ રાજા વ્યથા રહિત થયો. રાજાએ પ્રસન્ન થઈને તેને પાંચસો ગાયનું આધિપત્ય આપ્યું. શ્રીપુંજે સર્વસ્થલે પોતાના નિયમનો મહિમા ફેલાવ્યો. અનુક્રમે આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને શ્રીપુંજ અનુજ વંધુ સાથે સોધર્મ દેવલોકમાં દેવતા થયો. ત્યાંથી ઘ્યવી અનુક્રમે તે ત્રણે સિદ્ધિપદને પામશે.

વ્રતાત્તમાત્રાન્નહિ ધર્મપૂર્ણતા નિમિત્તમુખ્યં પરિણામસંગતં ।

સમદ્રકોપાસકયોઃ પ્રબંધતઃ વિચાર્ય તત્વં નિશિભોજનં ત્યજ ॥

“માત્ર વ્રત લેવાથી કાંઈ ધર્મની પૂર્ણતા નથી, પણ તેમાં દૃઢતા સાથે શુભ પરિણામ રાખવા તે મુખ્ય છે. આ હકીકત ઉપર ભદ્રક અને શ્રાવક એ બે મિત્રનો પ્રબંધ છે તે ઉપરથી તત્ત્વને વિચારીને રાત્રિ ભોજનનો ત્યાગ કરો.”

इत्यद्विदिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्याया मुपदेशप्रासादग्रंथस्य
वृत्तौ रात्रिभोजनविषये सप्तदशोत्तरशततमः प्रबंधः ॥ ११७ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૧૮ મું.

હવે બાકીના અમ્ભ્ય વિષે કહે છે.

અનંતકાયસંધાને બહુબીજં ચ મક્ષ્યકમ્ ।

આમ્ગોરસમિશ્રં ચ દ્વિદલં સૂક્ષ્મ સત્ત્વજમ્ ॥ ૧ ॥

તુચ્છફલં ચ વૃત્તાકં રસેન ચલિતં તથા ।

અજ્ઞાતફલમેતાનિ હ્યમ્ભ્યાણિ દ્વિવિંશતિઃ ॥ ૨ ॥

વ્યાખ્યા

“ ૧૬ અનંતકાય, ૧૬ વોલ અથાળા, ૧૭ વહુ વીજ વાળાં ફલ, ૧૮ કાચા ગોરસે મિશ્ર એવા દ્વિદલ કે જેમાં સૂક્ષ્મ જંતુ ઉપજે છે, ૧૯ તુચ્છફલ ૨૦ વૃંતાક, ૨૧ ચલિત રસ વાળી વસ્તુઓ અને ૨૨ અજાણ્યા ફલ એ પ્રમાણે બાવીશ અમ્ભ્ય જાણવા.

અનંતકાય એટલે સાધારણ વનસ્પતિ, તેનું ભક્ષણ અનંત જીવનો ઘાત થવામાં હેતુ રૂપ છે, તેથી તે અમ્ભ્ય છે તેનું સ્વરૂપ આગલ કહેવાશે.

સંધાન ઇટલે લીંબુ, આંવલી, વીલી વિગેરેનું વોઝ અડાણું. તે અનેક જીવોની ઉત્પત્તિનું નિમિત્ત છે, તેમજ લવણવાળાં શાક રાઈ સાથે મિશ્ર કરેલાં ત્રણ દિવસથી વધારે રહે તો અમ્હય થાય છે એવો વ્યવહાર પ્રવર્તે છે. પરંતુ ક્ષારમાં નાંખેલા લીંબુ વિગેરેનો વર્ણ ગંધ રસ વિગેરે બદલાય તો ત્રણ દિવસ તડકે રાંખેલા પળ અનાચિર્ણ થાય—એમ વૃદ્ધો કહે છે.

વહુ બીજ ઇટલે પંપોટા, અંજીર વિગેરે. દાઢમ વિગેરે ફલોની જેમ અંતરપડ વગરના કેવળ બીજવાળા ફલો, તેઓમાં પ્રત્યેક બીજે જીવનો ઘાત થાય છે. અને જે ફલ વહુ બીજવાળું હોય પણ અંદર પડ હોય જેવા કે દાઢમ ટિંડોરા વિગેરે તે અમ્હય નથી.

આમ ગોરસ, ઇટલે ડના કર્યા વિનાના દુધ, દહીંને છાશ—તેમાં જો દ્વિદલ મિશ્ર થાય તો તેમાં કેવળી ગમ્ય મૂક્ષમ જંતુંઓ ઉપજે છે. શાસ્ત્રમાં દ્વિદલનું લક્ષણ આ પ્રમાણે કહ્યું છે—“જેને પીલવાથી તેલ નીકલે નહીં અને પીલતાં વે દલ (દાલ) જુદા પડે તે દ્વિદલ કહેવાય છે, ઇરંડી રાઈ વિગેરેને પીલવાથી વે દલ થાય છે પણ તેમાંથી તેલ નીકલે છે માટે તે દ્વિદલ ન કહેવાય.” આવાં કઠોળની સાથે ટાઢાં દુધ, દહીં કે છાશ ટાવાં નહીં, તે વિષે પરશાસ્ત્રમાં પણ લખે છે કે—

ગોરસં માષમધ્યેતુ મુદ્ગાદિસુ તથૈવ ચ ।

મક્ષમાણં મ્બેન્નુનં, માંસ તુલ્યં ચ સર્વદા ॥

“અડદ અને મગ વિગેરે કઠોળમાં ગોરસ મેલવાને મક્ષણ કરે તો તે માંસ તુલ્ય થાય છે.” તેથી ઘોઢવડાં ઇટલે કાચા. દહીંમાં નાંખેલા વડાં અમ્હય છે. પણ જો પ્રથમ કાચી છાશ કે દહીંને ગરમ કરીને પછી તેમાં દ્વિદલ નિષ્પન્ન પદાર્થ નાંખે તો તે દોષ યુક્ત નથી એમ વૃદ્ધો પાસેથી સાંભળ્યું છે. આ વાતને કેટલાક દુંડીયાદિક માનતા નથી પણ તે તેમનો દુરાગ્રહ છે. જેમ વિચાર સંસક્ત નિર્યુક્તિમાં કહ્યું છે કે, ‘જો વિયા જાતના વૃક્ષની યદિ અને અંકોલ વૃક્ષની ઘાળી કરાવીને તેમાં સેલડી પીલે તો તત્કાલ સંમૂર્દિમ માછલાંઓ ઉત્પન્ન થાય છે.’ તેવી રીતે અહિં પણ જાણવું. વળી કહ્યું છે કે, “મગ તથા અડદ વિગેરે દ્વિદલ કાચા ગોરસમાં પડતાં તત્કાલ ત્રસ જીવ ઉત્પન્ન થાય છે, તેમજ વે દિવસ ઉપરાંતના દહીંમાં પણ ત્રસ જીવ ઉપજે છે.” કોઈ ઢેકાણે ‘તિદિણુવારિં’ ઇટલે ત્રણ દિવસ પછી એવો પાટ છે, તે યોગ્ય લાગતો નથી. કારણ કે વે દિવસ વ્યતિત થયેલું દહીં અમ્હય છે. એમ શીયોગશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે. આટલા ઉપરથી કાચા ગોરસ સાથે દ્વિદલ મિશ્ર થવાથી

તેમાં અનેક સૂક્ષ્મ જીવ ઉપજે છે. એમ સિદ્ધ થાય છે તેથી તે અબદ્ય જાણવું. એ પ્રથમ શ્લોકનો અર્થ થયો.

હવે તુચ્છ ફલ પટલે મહુડાં, જાંબૂ, વોર, કોઠાં વિગેરે. ઉપલક્ષણથી તુચ્છ પુષ્પ તથા પત્રનું પણ ગ્રહણ કરવું. અર્ધિ પુષ્પ તે કેરડા વિગેરેના લેવા અને પત્ર તે વર્ષાકાળમાં થતી તાંદલજા વિગેરેની ખાજી લેવી. તથા કોયલ પ્રગ ચોલાની સીંગો પણ ગ્રહણ કરવી કારણ કે, તેમાં ઘણાં જીવો હજાય છે અને તૃપ્તિ થતી નથી.

હવે વૃંતાક કે જે કામોદીપક અને નિદ્રા વર્ધક હોવાથી દૂષિત છે. તે વિષે લોકિક શાસ્ત્રમાં પણ લખે છે. “શિવ પાર્વતીને કહે છે, હે પ્રિયે ! વૃંતાક, કાર્લીંગડા અને મૂલા વિગેરેનો ભક્ષણ કરનાર મૂઢ પુરુષ અંતકાળે મને સંભારશે નહીં.” વળી “શાસ્ત્રને જાણનાર પુરુષે, વૃંતાક, ધોલાવૃંતાક, મૂલા અને રાતામૂલા વર્જવા, એમ મનુષ્ય કહેલું છે.” આ પ્રમાણે ભારતના શાંતિપર્વના પ્રથમ પાદમાં લખે છે.

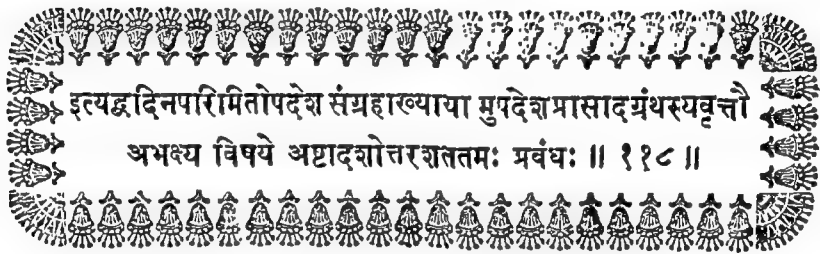
વળી રસથી ચલિત પટલે વેસ્વાદ થયેલાં, વાસી દ્વિદલ, પુલ્હા, વડાં અને રાંધેલા કુર વિગેરે. તે શિવાય વીજું પણ કોહેલું સર્વ અન્ન ત્યજી દેવું, કારણકે તે વધુ જીવ સંસકત થઈ જાય છે. કહ્યું છે કે, “તેવું અન્ન સંચય કરવાથી મિથ્યાત્વ વધે છે, વાપરવાથી વિરાધના થાય છે અને તેમાં ઉંદર વિગેરે ઘણી જાતના સમૃદ્ધિ જીવો ઉપજે છે, इत्यादि ઘણાં દોષ થાય છે.” અને ભાવાર્થ એવો છે કે, તેવું અન્ન જો રાત્રે વાસી રાખ્યું હોય તો તે જોઈને વીજા મિથ્યાત્વ પામે છે અને કેટલાક નિંદા કરે છે કે, “જુઓ આ શ્રાવક ! કેવો સંચય કરનારા છે ! ” વળી તેવી રીતે વાસિ રાખવાથી સંયમની પણ વિરાધના થાય છે, તેમજ તેવા સાધુવા વિગેરેને રાત્રી મુકવા થી કરોડીયાની જાલ તથા વીજા સૂક્ષ્મ પ્રાણીઓની જાતિ તેમાં ઉપજે છે. પોલી, માલપુવા વિગેરે વાસી રાખવાથી તેમાં લાલીયા જીવ ઉત્પન્ન થાય છે. તેવા આહાર ની અભિલાષા કરવા ઉંદર આવે છે, અને તેના કરડવાનો અવાજ સાંભળી માર્જાર વિગેરે ત્યાં આવી તેમનું ભક્ષણ કરી જાય છે. इत्यादि ઘણાં દોષ થાય છે. એ પ્રમાણે શ્રીવૃહત્કલ્પની ટીકામાં કહેલું છે. લાલીયા જીવ દ્વીંદ્રિય જાતિના છે, એમ વૃદ્ધ સંપ્રદાય છે. કેટલાક કુંઠકાદિ આ ચલિત રસને પણ અબદ્ય માનતા નથી તે અચૂક છે. કારણ કે, રોટલી વિગેરેમાં તે પ્રત્યક્ષ જણાય છે. ઉપલક્ષણથી કાલાતિ ક્રમ થયેલા પક્વાન્નને પણ ચલિત રસમાં ગણવું. તે વિષે એમ લખ્યું છે કે, “જે દિવસે પક્વાન્ન કયું હોય ત્યારથી વર્ષા કાળમાં પંચરદિવસ સુધી કલ્પે, શીત કાળમાં એક માસ સુધી કલ્પે અને ઉષ્ણ ઋતુમાં ત્રિશ દિવસ સુધી કલ્પે. મુનિ ત્યાં સુધી તે ગ્રહણ કરે.” કેટલા એક એમ કહે છે કે, જ્યાં સુધી વર્ષા, ગંધ, રસાદિ

વગડયું ન હોય ત્યાં સુધી કલ્પે છે. વલી આદ્રા નક્ષત્રથી આંબાનો રસ, અને કે દિવસ પછીનું દહીં અને છાશ પળ સેવવા યોગ્ય નથી— આ પ્રમાણે ભક્ષ્યાભક્ષ્યનો વિચાર સંપ્રદાયથી જાણી લેવો.

વલી અજાણ્યું ઇટલે જેની જાતિકે નામ જાણવામાં ન હોય તેવાં ફલ, પત્ર, પુષ્પ અને મૂળનો ત્યાગ કરવો. તે વિષે વ્રહ્માંડ પુરાણમાં લખે છે કે, અભક્ષ્યનું ભક્ષણ કરવાથી કંઠ રોગ વિગેરે થાયછે. શાતાતપ ઋષિના રચેલા શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે, અભક્ષ્યનું ભક્ષણ કરવાથી હૃદયમાં કુમિ ઉત્પન્ન થાયછે.

ઉપર પ્રમાણે સર્વ મઝીને વાવીશ પ્રકારના અભક્ષ્ય છે. એ વીજા શ્લોકનો અર્થ કહ્યો.

ઉપર કહેલા સર્વ અભક્ષ્ય પાપરૂપ છે, તેથી શ્રીજિનેંદ્રના આગમના મર્મને જાણનારા વ્રતધારી ગૃહસ્થોએ ઇન્દ્રિયોને વશ કરીને સર્વદા સેવવાનહીં.

વ્યાખ્યાન ૧૧૯ મું.

ચલિતરસ ઇટલે વાસી અન્ન વિગેરે અભક્ષ્ય કહ્યું છે. પણ તે ચાઠ્ઠ ગોપાઠ વિગેરે સર્વથી ત્યાગ કરવું અશક્ય છે માટે પુનઃતેનું વર્ણન કરે છે.

સ્તૈઃ ચલિતંનિઃ સ્વાદં દ્રચાક્ષાણાં યોનિસ્થાનકં ।

પર્યુષિતં કુત્સિતાન્નં ભક્ષણા દુઃસ્વમાસદેત ॥

ચલિતરસ ઇટલે “ રસથી ચક્ષિત થયેલું, નિઃસ્વાદ થયેલું, વેઈન્દ્રિય જીવોની ઉત્પત્તિનું સ્થાનક, વાસી રહેલું, અથવા કોહી ગયેલું અન્ન ભક્ષણ કરવાથી પ્રાણી દુઃખને પ્રાપ્ત થાય છે.” આ અર્થને દૃઢ કરવાને નીચે પ્રમાણે દૃષ્ટાંત છે—

કનકપુર નામના નગરમાં જિનચંદ્ર નામે એક શ્રેષ્ઠી હતો. તેને શીલવતી નામે પત્ની હતી. તે ડભયથી ગુણસુંદર નામે એક પુત્ર થયો હતો. તે ચાલ્યવયથી

धर्म रहित हतो. एक वखते तेनी माताए तेने कह्युं के, वत्स ! तुं वासी भोजन कर नही; केमके वासी भोजन करवायी देहमां धाधर, करोळिया, अने त्वचा विकार विगेरे तथा वात संवंधी अमेक रोणो थशे, वळी बुद्धीनुं हीनपणुं थशे. ते साथे त्रस जीवनी हिंसा लागशे. ते संवंधी विशेष दोपो जाणवा होयतो श्री समयामृतसूरिनी पासे जईने जाणी लेजे. तेणे उद्यानमां रहेला ते गुरुपासे जईने तेना दोष पुछ्या. एटले गुरु बोल्या के, तूं सुभाग नगरमां जा. त्यां थावर नामे एक चंडाल छे, ते तने एना दोष कहेसे. गुणसुंदर सुभाजनगरे गयो, त्यां थावर चंडालनुं घर शोधी तेने वासीना दोष पुछ्या. थावरे कह्युं के, हुं कहीश. पछी ते चंडाले एक गृहस्थनी दुकानेथी शाळ, दाळ विगेरे सीधु तेने अपाव्युं, तेणे लीधुं अने ते कोईकृपणने घेर मूल्य आपीने रंधाव्युं. ज्यारे ते भोजन करवा वेढो त्यारे ते कृपणनी स्त्रीए पुछ्युं के, तमे क्यांथी आव्या छो ? गुणसुंदरे पोतानो सर्व वृत्तांत जणाव्यो. ते उपरथी ते स्त्रीए पोताना भाई तरीके ओलख्यो. बजि दिवशे गुणसुंदर जवाने तैयार थयो, पण ते स्त्रीए आग्रहथी रोख्यो. पछी तेणीए पोताना लुब्ध पति पासे शाळि विगेरे सारुं भोजन रांधवा भाग्युं; एटले तेणे कह्युं के, ' वाल अने तेल लई जईने भोजन कराव्य, बीजुं नही मळे ' पण ते स्त्रीए तो बीजी दुकानेथी घी खांड विगेरे लावी गुणसुंदरने माटे घेवर विगेरे करवा मांड्या. ते वातनी तेना पतिने खबर पडी एटले ते बहु खेद पाव्यो अने क्रोधथी तेणे वासी अन्न खाधुं. तेथी ते तत्काळ हृदय फाटीं ने मृत्यु पाव्यो. स्त्रीए जाण्युं के, में मारा भाईने भोजन करवा राख्यो तेथी आ बन्धुं, पण तेणीए आ वात कोईने जणावी नही. कारण के जो ते वात वहार पडे तो ते अपुत्र होवाथी वधुं द्रव्य राजा लइ जाय. आवा भयथी ते वात कोईने जणाव्या वगर तेणीए श्रेष्ठीना शवने घरमां खाडो खोदीने दाटी दीधुं. पछी तेणीए पोताना बंधुने गुप्त रीते ते वात जणावी अने कह्युं के, भाई ! तुं अहीं रहीने तारा बनेवीना चार कोटी द्रव्यनो व्यापार कर्य अने श्रेष्ठी विषे कोई तने पुछे तो तारे कहेवुं के, ते दरीआ वाटे व्यापार करवा गया छे. जो तेने जीवतो कहीशुं तो मारे सौभाग्यवतीनो वेष रखाशे अने जो मृत्यु पामेलो कहेशुं तो विधवापणुं भोगवधुं पडशे. तेथी शोक के रुदन काई करवुं नही. केमके तेम करवाथी उलटुं नुकसान छे " आवा भगिनीना वचनथी गुणसुंदर त्यां रही दुकाने वेसीने व्यापार करवा लाग्यो. हवे पेलो चंडाल गुणसुंदरने अन्न अपावी घेर गयो. भोजन समय थतां तेनी स्त्रीए ' आ आजेज रांध्युं छे. ' एम कठोर अने असत्य वचन कही, ते चंडालने वासी भोजन खावा आप्णुं. ते साथे बावीश पोहोरेनी छाश पण आपी. ते समये काईक अंधकार पण थयो हतो. चंडाले ते वासी छे एम जाण्युं पण क्षुधार्च होवांथी

વગડયું ન હોય ત્યાં સુધી કલ્પે છે. વલી આદ્રા નક્ષત્રથી આંબાનો રસ, અને કે દિવસ પછીનું દહીં અને છાશ પળ સેવવા યોગ્ય નથી— આ પ્રમાણે ભક્ષ્યાભક્ષ્યનો વિચાર સંપ્રદાયથી જાણી લેવો.

વલી અજાણ્યું ઇટલે જેની જાતિકે નામ જાણવામાં ન હોય તેવાં ફલ, પત્ર, પુષ્પ અને મૂલનો ત્યાગ કરવો. તે વિષે બ્રહ્માંડ પુરાણમાં લખે છે કે, અભક્ષ્યનું ભક્ષણ કરવાથી કંઠ રોગ વિગેરે થાયછે. શાતાતપ ઋષિના રચેલા શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે, અભક્ષ્યનું ભક્ષણ કરવાથી હૃદયમાં ક્રુમિ ઉત્પન્ન થાયછે.

ઉપર પ્રમાણે સર્વ મલીને વાવિશ પ્રકારના અભક્ષ્ય છે. એ બીજા શ્લોકનો અર્થ કહ્યો.

ઉપર કહેલા સર્વ અભક્ષ્ય પાપરૂપ છે, તેથી શ્રીજિનેંદ્રના આગમના મર્મને જાણનારા વ્રતધારી ગૃહસ્થોએ ઇન્દ્રિયોને વશ કરીને સર્વદા સેવવાનહીં.

વ્યાખ્યાન ૧૧૯ મું.

ચલિતરસ ઇટલે વાસી અન્ન વિગેરે અભક્ષ્ય કહ્યું છે. પણ તે બાઠ ગોપાઠ વિગેરે સર્વથી ત્યાગ કરવું અશક્ય છે માટે પુનઃ તેનું વર્ણન કરે છે.

रसैः चलितंनिः स्वादं द्रव्याक्षाणां योनिस्थानकं ।

पर्युषितं कुत्सितान्नं भक्षणा दुःखमासदेत् ॥

ચલિતરસ ઇટલે “રસથી ચઢિત થયેલું, નિઃસ્વાદ થયેલું, વેઈન્દ્રિય જીવોની ઉત્પત્તિનું સ્થાનક, વાસી રહેલું, અથવા કોઈ ગયેલું અન્ન ભક્ષણ કરવાથી પ્રાણી દુઃખને પ્રાપ્ત થાય છે.” આ અર્થને દૃઢ કરવાને નીચે પ્રમાણે દૃષ્ટાંત છે—

કનકપુર નામના નગરમાં જિનચંદ્ર નામે એક શ્રેષ્ઠી હતો. તેને શીલવતી નામે પત્ની હતી. તે ઝમયથી ગુણસુંદર નામે એક પુત્ર યયો હતો. તે નાલ્યવયથી

धर्म रहित हतो. एक वखते तेनी माताए तेने कहुं के, वत्स ! तूं वासी भोजन कर नही; केमके वासी भोजन करवायी देहमां धाधर, करोळिया, अने त्वचा विकार विगरे तथा वात संबंधी अमेक रोणो थशे, बळी बुद्धीनुं हीनपणुं थशे. ते साथे त्रस जीवनी हिंसा लागशे. ते संबंधी विशेष दोषो जाणवा होयतो श्री समयामृतसूरिनी पासे जईने जाणी लेजे. तेणे उद्यानमां रहेला ते गुरुपासे जईने तेना दोष पुछ्या. एटले गुरु बोल्या के, तूं सुभाण नगरमां जा. त्यां थावर नामे एक चंडाल छे, ते तने एना दोष कहेसे. गुणसुंदर सुभाणनगरे गयो, त्यां थावर चंडालनुं घर शोथी तेने वासीना दोष पुछ्या. थावरे कहुं के, हुं कहीश. पछी ते चंडाले एक गृहस्थनी दुकानेथी शाळ, दाळ विगरे सीधु तेने अपाव्युं, तेणे लीधुं अने ते कोई कृपणने घेर मूल्य आपीने रंधाव्युं. ज्यारे ते भोजन करवा वेठो त्यारे ते कृपणनी स्त्रीए पुछ्युं के, तमे क्यांथी आव्या छो ? गुणसुंदरे पोतानो सर्व वृत्तांत जणाव्यो. ते उपरथी ते स्त्रीए पोताना भाई तरीके ओलख्यो. बीजे दिवसे गुणसुंदर जवाने तैयार थयो, पण ते स्त्रीए आग्रहथी रोख्यो. पछी तेणीए पोताना लुब्ध पति पासे शाळि विगरे सारुं भोजन रांधवा माग्युं; एटले तेणे कहुं के, ' वाल अने तेल लई जईने भोजन कराव्य, बीजुं नही मळे ' पण ते स्त्रीए तो बीजी दुकानेथी घी खांड विगरे लावी गुणसुंदरने माटे घेवर विगरे करवा मांड्या. ते वातनी तेना पतिने खबर पडी एटले ते बहु खेद पाव्यो अने क्रोधथी तेणे वासी अन्न खाधुं. तेथी ते तत्काळ हृदय फाटी ने मृत्यु पाव्यो. स्त्रीए जाण्युं के, में मारा भाईने भोजन करवा राख्यो तेथी आ बन्नुं, पण तेणीए आ वात कोईने जणावी नही. कारण के जो ते वात वहार पडे तो ते अपुत्र होवाथी बंधुं द्रव्य राजा लइ जाय. आवा भयथी ते वात कोईने जणाव्या वगर तेणीए श्रेष्ठीना शवने घरमां खाडो खोदीने दाटी दीधुं. पछी तेणीए पोताना बंधुने गुप्त रीति ते वात जणावी अने कहुं के, भाई ! तूं अहीं रहीने तारा बनेवीना चार कोटी द्रव्यनो व्यापार कर्य अने श्रेष्ठी विषे कोई तने पुछे तो तारे कहेवुं के, ते दरीआ वाटे व्यापार करवा गया छे. जो तेने जीवतो कहीशुं तो मारे सौभाग्यवतीनो वेष रखाशे अने जो मृत्यु पामेलो कहेशुं तो विधवापणुं भोगववुं पडशे. तेथी शोक के रुदन कांई करवुं नही. केमके तेम करवाथी उलटुं नुकशान छे " आवा भगिनीना वचनथी गुणसुंदर त्यां रही दुकाने बेसीने व्यापार करवा लाग्यो. हवे पेलो चंडाल गुणसुंदरने अन्न अपावी घेर गयो. भोजन समय थतां तेनी स्त्रीए ' आ आजेज रांध्युं छे. ' एम कठोर अने असत्य वचन कही, ते चंडालने वासी भोजन खावा आप्युं. ते साथे वावीश पोहोरनी छाश पण आपी. ते समये कांईक अंधकार पण थयो हतो. चंडाले ते वासी छे एम जाण्युं पण धुधार्च होवाथी

પોતાના નિયમને ગળ્યાવગર તેણે સ્વાધું. તેથી શૂલના રોગવડે ગાઢ નિદ્રામાં મૃત્યુ પામ્યો અને ગુણસુંદરની વેનના ઉદરમાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. (જે રાત્રે શેઠ જીવતા હતા.)

કેટલાક દિવસો ગયા પછી ગુણસુંદર માતંગના પાડામાં ગયો. ત્યાં થાવર માતંગને ઘેર શોકયુક્ત આક્રંદ સાંભળી તેણે, કોઈને પુછ્યું, 'એટલે તેણે થાવર ચંડાલનું મરણ જણાવ્યું. તે સાંભળી ગુણસુંદર સ્વેદ પામ્યો અને 'અરે! તેને અકસ્માત્ શું થયું? તેના મરણ પામવાથી મારો સંદેહ પણ ભાંગ્યો નહીં.' એમ વિમાસવા લાગ્યો. પછી તે સ્વદેશ જવાને તૈયાર થયો પણ તેની વહેને પોતાને પુત્રનો જન્મ થતા સુધી રોક્યો.

એક દિવસ ગુણસુંદર ઘાટે બેઠો હતો તેવામાં કોઈ સ્ત્રીએ આવીને તેને કહ્યું કે, તને તારો ભાણેજ તેડાવે છે. તે વિસ્મય પામીને ઘેર ગયો. ત્યાં તરતના જન્મેલા વાલકને દીઠો. તેણે કહ્યું કે, તું થાવર ચંડાલને ઘેર જા, ત્યાં તરતના જન્મેલા વાલકને થાવરની સ્ત્રી મારી નાંખે છે, તેને વચાવ્યો. સુંદરે ત્યાં જઈ ચંડાલીને કહ્યું કે, અરે ! શામાટે હિંસા કરે છે? ચંડાલી બોલી—શું કરું, આ પુત્ર જ્યારે ઉદરમાં આવ્યો ત્યારે તમારો મિત્ર મૃત્યુ પામ્યા અને ઘરમાં અત્યંત દાગિદ્ગામી આવ્યું.' પછી સુંદરે તેને ઘણું દ્રવ્ય આપીને તે પુત્રને મૃત્યુથી વચાવ્યો. પછી તે ઘેર આવ્યો એટલે તેનો ભાણેજ બોલ્યો કે— મામા, તમારો સંદેહ ભગ્ન થયો ? મામાએ કહ્યું, ભંગ થયો નથી. ત્યારે તે બોલ્યો— હું થાવર ચંડાલનો જીવ છું. તે તારા જૈવા સાધર્મીની ભક્તિ કરવાથી અને અભદ્યનો નિયમ પાલવાથી અહિં ચાર કોટી દ્રવ્યનો સ્વામી થયો છું. તેમાં પણ મેં કિંચિત્ વિરાધના કરી હતી તેથી તે ભવમાં હું શૂલરોગના મહાવ્યાધિથી મૃત્યુ પામ્યો હતો. અને જે તારા વનેલી શ્રેષ્ઠી લોભથી તેમજ વાસી અન્નનું ભક્ષણ કરવાથી મૃત્યુ પામીને થાવર ચંડાલને ઘેર પુત્રપણે અવતર્યો છે, માટે હવે તમે પણ આજથી અભદ્ય સ્વોવાના નિયમ અંગીકાર કરો. " આ પ્રમાણેની હકીકત જાણવાથી નિઃસંદેહ થયેલો સુંદર તરતજ તે નિયમ ભરી પોતાને નગરે આવ્યો અને સર્વ વૃત્તાંત પોતાની માતાને જણાવ્યો. તે સાંભળી તેની માતા હર્ષ પામી. કહ્યું છે કે,

અધમા સાન્વયા સુના મધ્યમા દ્રવિણાર્જનૈઃ ।

ઉત્તમા રુણ્યતિ માતા તૈસ્તૈઃ સુકૃત કર્મભિઃ ॥

" અધમ માતા, પુત્રનો વંશ વધવાથી રાજી થાય છે, મધ્યમ માતા પુત્ર દ્રવ્ય કંપાય તેથી હર્ષ પામે છે અને ઉત્તમ માતા પુત્ર અનેક પ્રકારના સુકૃત કરે તેથી હર્ષ પામે છે. "

ગુણસુંદરે એક વખત ગુરુ મહારાજને પુછ્યું કે—સ્વામી ! આપની આજ્ઞા પ્રમાણે કરવાથી મારો સંદેહ તો દૂર થયો પણ મારા વાલક ભાણેજને વાચા શી રીતે

थई ? गुरु बोल्या के, ते चंडाळे अंत समये पोताना मित्र कोइ व्यंतर देवने पुछ्युं हतुं के, मित्र ! सुंदरनो संशय माराथी भग्न थयो नहीं, तेनुं मारे शुं करवुं ? देवे कहुं के, तुं पेला कृपण श्रेष्ठीने घरे ज्यारे जन्मीश त्यारे हुं तारा मुखमां प्रवेश करीने तेनो संशय दूर करीश. एथी तेने बाळपणे पण वाणी थई हती. आ प्रमाणे सांभळी सुंदर श्रावक धर्म पाळी, प्रांते मुनिधर्मने पण स्वीकारी अंते स्वर्गने प्राप्त थयो.

“उपर कहेला चरित्रना तत्त्वने विचारी अने जेमां सर्व इंद्रियोनी पटुता प्राप्त थाय छे तेवुं सन्मनुष्यपणुं मेळवी भविप्राणीओ वासी अने कोहेला अन्ननो त्याग करवारुप व्रतने ग्रहण करो.”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्याया मुपदेशप्रासादग्रंथस्य
वृत्तौ चालितरस अभक्ष्य विषये एकोनविंशोत्तरशततमः
प्रबंधः ॥ ११९ ॥

व्याख्यान १२० मुं.

हवे अजाण्या फळ संबंधी गुण दोष कहे छे.

फलान्यज्ञातनामानि पत्रपुष्पाण्यनेकधा ॥

गुरुसाक्ष्यात्मसौख्यार्थं त्याज्यानि वंकचूलवत् ॥ १ ॥

व्याख्या.

“जेना नाम जाणवामां न होय तेवा अजाण्या फळ, पुष्प अने पत्रोने आत्मसुखने माटे गुरुनी साक्षीए वंकचूल नी जेम त्यजी देवा.”

वंकचूलनो प्रबंध आ प्रमाणे—

वंकचूलनी कथा.

दोंपुरी नामे नगरीमां विमलशशा नामे राजा हतो. तेने पुष्पचूल अने पुष्पचूला नामे पुत्र पुत्री हता. तेमां पुष्पचूल प्रकृतिथी बलवान् अने उद्धत हतो, तेथी लोकमां वंकचूल एवा नामथी प्रख्यात थयो हतो. तेनी रंजाडथी कंठाळीने प्रजाए राजाने फरीयाद करी, राजाए क्रोध पांमी तेने नगरीनी बहार काढी मुक्यो. तेना अनुरागथी तेनी स्त्री अने तेनी बेहेन पुष्पचूला तेनी पाछळ गयां. अरण्यमां जतां भिल्ललोकोए तेने पोतानो राजा कयो.

એક વચ્ચે તે સિંહગુહા નામની પાઠમાં કોઈ આચાર્ય પધાર્યા. તેમણે વેર્ષા-કાઠના ચારમાસ રહેવાને માટે વંકચૂલની પાસે સ્થાનની યાચના કરી. વંકચૂલે કહ્યું કે, જો અહિં રહેવું હોયતો મારી સીમામાં ધર્મોપદેશ કરવો નહીં, મૌન રહેવું. સૂરિએ કહ્યું કે, તે અમારે માન્ય છે, પણ જ્યાંસુધી અમે રહીએ ત્યાંસુધી તમારે જીવ-હિંસા કરવી નહીં. વંકચૂલે તે સ્વીકાર્યું. ચાર માસ પછી વિહાર કરવાનો સમય આવ્યો. એટલે આચાર્ય વંકચૂલને જણાવ્યું. કહ્યું છે કે, “સાધુ, પક્ષી, ઞ્રમરનાં ટોર્ણા, ગોકુલ અને પ્રેષ એક ઠામે રહેતા નથી.” સૂરિની સાથે કેટલેક સુધી વંકચૂલ બઢાવવા ગયો. જ્યારે પોતાની સીમા પૂરિ થવાથી તે ડભો રહ્યો ત્યારે સૂરિ બોલ્યા કે, હે ભદ્ર! તું આટલા અભિગ્રહ લે- ૧ અજાણ્યા ફલ खावा નહીં, ૨ સાત આઠ પગલા પાછા હઠીને કોઈની ઉપર ધા કરવો, ૩ રાજાની સ્ત્રીને સેવવી નહીં, અને ૪ કાગડા નું માંસ खाવું નહીં. આ નિયમ સુગમ લાગવાથી વંકચૂલે ગ્રહણ કર્યા. પછી તે ગુરુને નમીને પોતાને ઘેર ગયો.

એક સમયે વંકચૂલ વીજા ચોરોની સાથે કોઈ સાથને લુંટીને અરણ્યમાં પેઢો. તે વચ્ચે સર્વને ક્ષુધા લાગી. વીજા ચોરલોકોએ ક્ષુધાર્ત્થર્થે કિંપાકના ફલ खाયા અને વંકચૂલે અજ્ઞાત ફલનો અભિગ્રહ હોવાથી તે ફલનું નામ ન જાણવાના કારણથી खाયા નહીં. વીજા ચોર મૃત્યુ પામી ગયા. કારણકે કિંપાકના ફલ વિષમય હોય છે. તે જોઈ વંકચૂલે વિચાર્યું કે, અહો, નિયમનું ફલ કેવું ઉત્તમ!

પછી તે ત્યાંથી રાત્રે પોતાના ઘરમાં આવ્યો, ત્યાં પોતાની પત્ની સાથે એક પુરુષને સુતેલો જોયો. એટલે કોપથી તેને મારવાને તૈયાર થયો. ત્યાં ગુરુએ આવેલો નિયમ યાદ આવવાથી સાત આઠ પગલા પાછો હઠ્યો. તેથી હાથમાં ડગામેલું સ્વદ્ધ દ્વાર સાથે અથડાયું, તેના અવાજથી તેની વેન જાગીઝડી અને બોલી કે, તું કોણ છે? સ્વર ઉપરથી વેનને ઓઢીને તેણે પુછ્યું કે, આવો પુરુષવેશ કેમ લીધો છે? તેણીએ કહ્યું કે, પુરુષનો (તારો) વેશ લઈને નટનું નૃત્ય જોવા સભામાં ગઈ હતી. ત્યાંથી પાછી ફરતાં થાકી જવાથી વેશ બદલ્યા વિના એમને એમ મારી ભાખી સાથે સૂઈ ગઈ હતી. તે સાંભળી તેણે પોતાના નિયમ દેનારા ગુરુની પ્રશંસા કરી.

એક વચ્ચે પેલા સૂરિના શિષ્યો ત્યાં આવ્યા, તેમને નમી વંકચૂલે શ્રીજિન-પ્રાસાદ કરાવવા વિષે ધર્મદેશના સાંભળી. તેથી તત્કાલ તેણે તેજ પછીમાં ચર્મણવતી નદીને તીરે એક જિનપ્રાસાદ કરાવ્યો. તેમાં શ્રીવીર ભગવંતની સ્થાપના કરી. અનુક્રમે તે તીર્થ થયું. એ તીર્થની યાત્રા કરવાને કોઈ વળિક સ્ત્રી સાથે ત્યાં આવ્યો. ચર્મણવતી નદી ઉતરવાને તે દંપતી વાહાણમાં બેઠાં. પ્રાસાદનું શિશર જોતાં તે વળિ-

કની સ્ત્રી ચંદનાદિક ઉત્તમ દ્રવ્યો સુવર્ણના કચોલામાં લઈલઈને તેની સામે નાચવા લાગી. ઇટલામાં તે વણિકસ્ત્રીના હાથમાંથી કચોલું નદીમાં પડી ગયું. તે જોઈ વણિક બોલ્યો-અરે ભદ્રે! વહુ સ્વોટું થયું-આ કચોલું રાજાનું છે, આપણે ઘરાણે રાલ્યું છે, તેમાં અમૂલ્ય રત્ન જડેલાં છે, રવે હું તેને શું ઉત્તર આપીશ? પછી તે વણિકની આજ્ઞાથી કોઈએક માછી તે લેવા નદીમાં પડ્યો. અંદર શોધતાં શ્રીપાર્શ્વનાથના વિંવ ના સ્વોલામાં રહેલું તે કચોલું તેણે દીધું. તે લઈને તેણે વણિકને આપ્યું. તે રાત્રે સ્વોલા સીને સ્વપ્ન થયું કે, નદીમાં પુષ્પમાલા નાચવી, તે માલા જે સ્થાને સ્થિર થાય તેની નીચે શ્રી પાર્શ્વનાથજીના વિંવની શોધ કરવી, અને તે એક વિંવજ લઈને વંકચૂલને આપવું. સ્વોલાસીએ તે પ્રમાણે કર્યું અને શ્રીપાર્શ્વનાથજીનું વિંવ કાઢીને વંકચૂલને આપ્યું. તેથી ઘણા સુખી થઈ તેણે તે માછીને પુષ્કળ દાન આપ્યું. અને શ્રીવીરપ્રમુના પ્રાસાદની વહાર મંડપમાં તે વિંવને તેણે સ્થાપિત કર્યું. પછી નવીન ચૈત્ય વંધાવી તેમાં સ્થાપવાને માટે તે વિંવ લેવા માંડ્યું, ઘણા પુરુષોએ મઠીને પ્રયત્ન કર્યો, પણ તે વિંવ ત્યાંથી ચલિત થયું નહીં. ત્યાંજ રહ્યું. અદ્યાપિ પણ તે ત્યાંજ છે. ત્યારપછી એક દિવસ પેલા માછીમારે આવીને કહ્યું કે, હે સ્વામી! વીરું એક વિંવ અને સુવર્ણનો રથ નદીમાં તે સ્થાનકે છે. ઇટલે વંકચૂલે સભા વચ્ચે પુછ્યું કે, આ બંને વિંવ વિષે કોઈ કાંઈપણ હકીકત જાણે છે? ઇટલે એક વૃદ્ધ પુરુષે કહ્યું કે, “દેવ, પૂર્વે ગજાપાલ નામે રાજા શત્રુના સૈન્ય સાથે યુદ્ધ કરવા ગયા હતા, તે સમયે શત્રુના અધ્યક્ષી તે રાજાની રાણી પોતાનું સર્વસ્વ અને આ બે વિંવ સુવર્ણરથમાં રાચીને આ ચર્મણવતી નદીને જલદુર્ગ ધારી તેમાં એક વહાણમાં રહી હતી. એવામાં કોઈ દુર્જને આવીને તેને કહ્યું કે, રાજા મૃત્યુ પામ્યા. તે સાંભળતાંજ તેણીએ તે વિંવ તથા રથ સહિત વહાણજ આક્રમણ કરવાવડે જલમાં ડુબાડી દીધું. પોતે જિનધ્યાનથી મૃત્યુ પામીને દેવતા થયેલ હશે, નહીં તો આ વિંવનો મહિમા કોણ કરે? તે બે વિંવમાંથી એક વિંવ તમે લાવ્યા છો અને વીરું એક વિંવ ત્યાંજ રહેલ જણાય છે.” આ પ્રમાણે સાંભળી તે વિંવ લેવાને માટે વંકચૂલે અનેક ઉપાય કર્યા પણ તે નિષ્ફળ્યું નહીં, એમ સંભળાયેલે કે, તે વિંવ અદ્યાપિ ત્યાંજ છે અને વર્ષમાં એક દિવસ દર્શન આપે છે. શ્રી વીરપ્રમુના વિંવની અપેક્ષાએ શ્રીપાર્શ્વનાથના વિંવ વહુ નાના હોવાથી શ્રીવીર પ્રમુની આગળ તે વાલ્કરૂપ છે એવું ધારી ત્યાંના મેવાડી ખિલ્લ વિગેરે લોકોએ તેનું ચેલ્લણ પાર્શ્વનાથ એવું નામ પાડ્યું. તે સિંહગુહા પછીને ઠેકાણે અનુક્રમે મોટું નગર વસેલું છે. અદ્યાપિ શ્રીવીર ભગવંતની તથા ચેલ્લણપાર્શ્વનાથની યાત્રા કરવા અનેક સંઘો ત્યાં આવી તેમને આરાધે છે.

“ एक वखते वंकचूल उज्जयिनी नगरीमां घोना पुच्छे वळगीने राजाना भंडारगृहमां पेठो. त्यां ते राजानी मुख्य पटराणीना जोवामां आव्यो, एटले तेणे कोप करीने पुछ्यु के, तुं कोण छुं? तेणे कहुं के, हुं चोर छुं. राणीए कहुं के, भय पामीश नहीं. मारी साथे संगम कर्य. वंकचूले कहुं के, तुं कोण छुं? ते बोली के, हुं राजानी राणी छुं, चोरे कहुं के जो तुं राजपत्नी हो तो मारी माता छो माटे हुं पाछो जाऊं छुं. ते सांभळी राणीए नखवडे पोतानू शरीर विदारण करीने पोकार कर्यो, एटले तत्काळ रक्षकपुरुषोए आवीने वंकचूलने बांधी लीधो. आ वधी हकीकत गुप्त उभेला राजाए सांभळी. तेथी राजाए चिंतव्युं के, अहो, स्त्रीचरित्र केवुं दुर्लक्ष छे ! मातःकाळे रक्षको तेने राजानी पासे सभामां लइगया. राजाए तेना बंधन छोडाव्या. एटले तें नमस्कार करीने आगळ वेठो. राजाए पुछ्युं के तुं मारा मंदिरमां केम पेठो हतो? वंकचूल बोल्पो के, देव ! हुं चोरी करवाने पेठो हतो, त्यां मने देवीए दीठो, एटले सीपाइओ पासे पकडाव्यो. वंकचूले पेळी नीच वार्त्ता कही नहीं, तेथी राजा वगो खुशी थयो अने तेने पुत्र करीने राख्यो. राजाए पटराणीने मारवा मांडी त्यारे वंकचूले तेने वचावी. आवी रीते प्रत्यक्ष नियमोनुं फळ देखी वंकचूल मनमां वारंवार विचारवा लाग्यो के, अहो, नियमोनुं फळ केवुं उत्तम छे.

एक वखते राजाए तेने कोईनी साथे युद्ध करवा मोकल्यो. त्यां वे शत्रुसैनिकोना गाढ प्रहारोथी घायल थयो. राजसेवको तेने राजा पासे लइ आव्या. राजाए तेना औषध माटे घणा वैद्योने एकठा कर्यो. वैद्योए कागडांना मांसनुं औषध वताव्युं, पण वंकचूले तेनो नियम करेलो होवाथी ते औषधनी इच्छा करी नहीं. पछी राजाए तेना मित्र जिनदासने नजीकना गामथी बोलाव्यो. जिनदास उज्जणीए आवतो हतो त्यां मार्गमां वे देवीओने रुदन करती तेणे दीठी. श्रेष्ठीए पुछ्युं के, भद्रे ! केम रुवोछो? ते बोली के, भद्रे ! अमे वंने भर्त्ता वगरनी सौधर्म देवलोक निवासी देवीओ छीए. काकपक्षीनुं मांस न खाथ तो वंकचूल अमारो पति थाय तेम छे. पण तमारा वचनथी जो तें नियमनो भंग करशे तो ते दुर्गतिने पामशे अने अमे भर्त्तार विनानी रहेशुं, एथी अमे रुदन करीए छीए. ते सांभळी जिनदास बोल्पो के-देवी ! रुदन करो नहीं, हुं तेने विशेष दृढ करीश. पछी जिनदास उज्जणी आव्यो अने राजानी प्रेरणा छतां वंकचूलने तेणे कहुं के, “ मृत्यु आवे ते सारुं, दारिद्रनो संगमथाय ते सारुं, पण ग्रहण करेला व्रतनो भंग करवो ते सारुं नहीं. ” इत्यादि वचनोथी वंकचूल विशेषपणे व्रतमां दृढ थयो. अने

छेवटे मृत्यु पामी अच्युतकल्पमां देवता थयो. ज्यारे जिनदास त्यांथी पाछो वळ्यो त्यारे पाछी पेली वंने देवीओने मार्गमां रुदन करती तेणे दीठी एटले पुछयुं के, भद्रे ! हवे केम रुवोछो ? में तेने मांस भक्षण करवा दीधुं नथी. ते बोली के, भद्र ! ते नियमनी अधिक आराधना करवाथी अच्युत देवलोकमां देवता थयो, एटले अमे तो भर्त्तार विनानीज रही. ते सांभळी जिनदास पोताने घेर गयो. त्यारथी आ हींपुरी तीर्थने निर्माण करनार वंकचूल अधिक प्रख्यात थयो.

“ जेम श्री वंकचूल चोर छतां अंगिकार करेला नियमोने दृढपणे पाळवाथी अच्युतकल्पने पाम्यो, तेम अन्य भव्य प्राणीओ पण सर्व अभक्ष्यनो त्याग करवाथी अत्यंत सुखनी पुष्टिने पामेछे. ”

इत्यब्दादिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्याया उपदेशप्रासाद
ग्रंथस्य वृत्तौ अमक्ष्यनियमविषये विंशत्युत्तरशततमः
प्रबंधः ॥ १२० ॥

आठमो स्तंभ समाप्त.

શ્રી ઉપદેશ પ્રાસાદે

નવમ સ્તંત્ર પ્રારંભ.

વ્યાખ્યાન ૧૨૧ મું.

સાતમા વ્રતની અંતર્ગત

અનંતકાય સ્વરૂપ.

પ્રસિદ્ધા આર્યદેશેષુ, કંદા અનંત કાયિકાઃ ।

દ્વાત્રિંશઃ સંખ્યયા જ્ઞેયા, ત્યાજ્યાસ્તે સપ્તમે વ્રતે ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા.

“ આ આર્યદેશમાં કંદ વિગેરે વત્રીશ પ્રકારના અનંતકાય પ્રસિદ્ધ છે, તે સાતમા વ્રતમાં ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. ” કંદ પ્રમુખ અનંતકાય વત્રીશ પ્રકારના છે, તે આ પ્રમાણે-૧ સૂરણ કંદ, ૨ વજ્રકંદ, ૩ લીલી હલ્દર, ૪ લીલું આદુ, ૫ લીલો કચુરો, ૬ સતાવરી, ૭ વિહાલી (વરિયાળી કંદ), ૮ કુંઆર, ૯ થોર, ૧૦ ગલો, ૧૧ લસણ, ૧૨ વંશકારેલા, ૧૩ ગાજર, ૧૪ હુણીની ખાજી, ૧૫ લોદીની ખાજી, ૧૬ ગિરિકર્ણીકા, ૧૭ પત્રના કુંપળીઆ, ૧૮ સ્વરસુઓ, ૧૯ થેમી, ૨૦ લીલી મોથ, ૨૧ લોણ રુઝવલી, ૨૨ વિહુહા, ૨૩ અમૃત વેલ, ૨૪ મુઝા (કાંદા), ૨૫ મૂમિમાંથી નીકળતા વીલાડીના ટોપ, ૨૬ વિદલના અંકુરા ૨૭ દક્ષવધ્યુલો, ૨૮ મૂઅરવલ્લ. ૨૯ પલ્લંક, ૩૦ કોમલ (કાચી) આંવલી, ૩૧ આલુ કંદ, ૩૨ પિંડાલુ-આ વધા નામે કરી અનંતકાય છે. તે શિવાય બીજા લક્ષણવડે અનંતકાય છે. આ સર્વ કંદજાતિ અનંતકાયિક છે. તેઓના પ્રસિદ્ધ ભેદ નામથી કહે છે. ૧ સૂરણ કંદ, પ્રસિદ્ધ છે. ૨ વજ્રકંદ, પ્રસિદ્ધ છે. ૩ આદ્ર (લીલી) હલ્દર. ૪ આદ્રકંદ, શુંગવેર તે લોકમાં ‘ આદુ ’ એવા નામથી પ્રસિદ્ધ છે. ૫ આદ્રિકચૂરક. ૬ શતાવરી. ૭ વિહારિકા એક જાતની પ્રસિદ્ધ વેલ છે. ૮ કુમારી એટલે કુંવાર. ૯ થોર. ૧૦ ગડુચી એટલે ગઢો. ૧૧ લશુન તે લસણ, ૧૨ વંશ કારેલા. ૧૩ ગાજર. ૧૪ હુણક એક જાતની વનસ્પતિ છે, જેને વાલ્લવાથી સજ્જિકા (સાજી) ઉત્પન્ન થાય છે. ૧૫ લોદક એટલે કમલિનીનો કંદ. ૧૬

ગિરિકર્મિકા એક જાતની વેલ. ૧૭ કુંપલીઆ-પાત્રા-તે પ્રૌઢ પત્ર થયા પેહેલાં વીજ ડગવાને સમયે જે અંકૂરા થાયછે તે વધા લેવા. આર્હિ શિષ્ય શંકા કરેછે કે, “ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, ‘સર્વ કિશલય-કુંપલીઆ ડગતી વચ્ચે અનંત કાય કહેલાછે’ તે વાક્ય તો તમે સત્ય કર્યું પણ અન્યત્ર શાસ્ત્રમાંજ કહેલું છે કે, “ જોવિયમૂલે જીવો સોવિય પત્તે પદમયા ઇતિ ” ઇટલે જે મૂલનો જીવ છે તે પણ પ્રથમ ડગતાં પત્રમાં આવેછે. એ વાક્યનું સમાધાન શું? એક ઠેકાણે સાંધો છો તો વીજે ઠેકાણે તુટેછે. ” ગુરુ કહેછે તેનો ઉત્તર સાંભળ, ઉતાવળો ન થા. જે વીજ છે તેનો જીવ વર્ષાકાળ તથા પૃથ્વી વિગેરે સામગ્રી પાંખીને ડગવાની અવસ્થામાં તેનો તે રહેછે અથવા વીજો પણ હોયછે. વીજ ને મૂલપ્રથમ પત્રમાં એક જીવપણું કહેલુંછે, તે અમે પણ જાણીએ છીએ. પણ કહ્યું છે કે, વીજમાં મૂલપણે ઉત્પન્ન થઈને તે વીજનો જીવ અથવા વીજો જીવ તે પછી થનારી ડગવાની અવસ્થાને ઉત્પન્ન કરેછે. ડગ્ગવ વચ્ચે કિશલય-કુંપલીયાની અવસ્થામાં જરૂર અનંતા જીવો ઉત્પન્ન થાયછે તેથી તે મૂલનો જીવ પોતાની સ્થિતિના ક્ષયથી વિનાશ પામી તેજ જીવ અનંત કાય-પણાને પ્રાપ્ત કરી જ્યાંસુધી પ્રથમ પત્ર થાય ત્યાંસુધી વધેછે ઇટલે તેમાં વિરોધ આવતો નથી. કેમકે કિસલયમાં અનંત કાયપણુ અને એક કર્તાપણુ બંને હોયછે. કોટલાએક આચાર્યો પ્રથમ પત્ર એ શબ્દથી વીજની પેહેલી ડગવાની અવસ્થાજ કહેછે. પછી તે પ્રત્યેક હો કે સાધારણ હો. સાર એ છે કે સર્વ પ્રકારના કિશલય અનંત કાયક છે. ૧૮ ચરસુઓ. ૧૯ થેગ તે ગોપીકંદ. ૨૦ લીલી મોથ. ૨૧ લવણનો વીજો પર્યાય ઝ્રમર નામના વૃક્ષની ત્વચા તે ત્વચા શિવાય તેના વીજા અવયવ લેવા નહીં. ૨૨ વાવીશમો ભેદ ચિલોડા તે પ્રસિદ્ધ છે. ૨૩ તેવી-શમો ભેદ અમૃતધણીછે. ૨૪ ચોવીશમો ભેદ મૂલાછે. તે વિષે ભારતમાં પણ લખેછે કે,

પુત્રમાંસં વરં જુક્તં ન તુ મૂલકં જક્ષણં ।

જક્ષણાન્નરકં ગચ્છે વર્જનાત્ સ્વર્ગમાપ્નુયાત ॥

“પુત્રનું માંસ સ્વાતું સારું પણ મૂલાનું ભક્ષણ કરવું સારું નહીં. જો મૂલા સ્વાયતો નરકે જાયછે અને તેને વર્જવાથી સ્વર્ગે જવાયછે. ” વળી કહ્યું છે કે.—

રક્તમૂલકમિત્યાહુ સ્તુલ્યં ગોમાંસં જક્ષણં ।

શ્વેતં તદ્વિધિકોતેય મૂલકં મદિરોપમં ॥

“ હે કુંતાના પુત્ર, જે રાત્રી મૂલોછે તે ગાયના માંસ જેવોછે અને શ્વેત મૂલોછે તે મદિરા જેવોછે. ” વળી કહ્યું છે કે—

યસ્મિન્ ગ્રહે સદ્ધાન્નાર્થ, કંદમૂલાનિ પલ્પ્યતે ।

સ્મશાનતુલ્યં તદ્દેશમ, પિતૃન્નિઃ પરિવર્જિતં ॥

“જેના ઘરમાં હમેશાં ટાવાને માટે કંદમૂલ રંધાયછે, તેનું ગૃહસ્મશાન જેવું છે અને પિતૃઓ તેને ત્યજીદેછે. ”

૨૫ પચવીશમોભેદ ભૂમિરુદ્ધ એટલે છત્રકનોછે તે વર્ષાકાલમાં પૃથ્વીને ફોડીને ઝગી નીકળેછે, તેને વીલાડીના ટોપ કહેછે. ૨૬ છવીશમો ભેદ વિરુદ્ધ એટલે અંકુરિત થયેલા દ્વિદંડ ધાન્યનો છે. ૨૭ સત્તાવીશમો ભેદ ઢકવાથલાનો છે તે એક જાતનું શાક થાય છે. ૨૮ અઠાવીશમો ભેદ શૂકર નામે વાલનો છે, તેમાં ધાન્યવાલ લેવા નહીં. ૨૯ ઓગણત્રીશમો ભેદ પલ્પ્યંક જાતના શાકનો છે. ૩૦ ત્રીશમો ભેદ કોમલ અર્વાલીનો છે. ૩૧ એકત્રીશમો ભેદ આલુકંદનોછે. ૩૨ વત્રીશમો ભેદ પિંડાલુ નામે કંદ જાતનો છે. આ પ્રમાણે વત્રીશ પ્રકારનાજ અનંતકાય જાણવા નહીં પણ સિંધ્યાંત યુક્તિથી તે શિવાય બીજા પણ જાણી લેવા. કહ્યું છે કે, “ જેની નસો, સંધીઓ અને ગાંઠો ગુપ્ત હોય, જેના ભાંગતા સરસા કકડા થાય અને જે છેદ્યા થકાં પણ પાછાં ડગે તે સાધારણ શરીર કહેવાય. અને તેથી વિપરીત તે પ્રત્યેક શરીર કહેવાય. તે એક શરીરમાં રહેલ અનંત જીવોને શ્વાસોશ્વાસ તથા આહાર વિગેરે સર્વ એકસાથેજ હોયછે, તેને દુઃખ પણ અનંતુછે. તે સાધારણ વનસ્પતિ કહેવાયછે, તેના સોયના અંધ્ર જેટલા ભાગમાં પણ અનંત જીવો કહેલાછે, તેથી વિપરીત લક્ષણ જેનામાં હોય તે પ્રત્યેક વનસ્પતિ કહેવાયછે. આ વિષે ઘણું કહેવાનું છે પણ તે લોકપ્રકાશ યંથથી તથા વનસ્પતિ સપ્તતિથી જાણી લેવું.

લૌકિક શાસ્ત્રમાં (૩૮૧૧૭૨૯૭૦) આટલી સંખ્યાનો એક જ્ઞાર કહેલોછે. બીજે ઠેકાણે ત્રણ ક્રોડ એકાશી લાખ વાર હજાર એકસોને સીતિર (૩૮૧૧૨૧૭૦) આટલી સંખ્યાનો એક જ્ઞાર કહેલોછે. એક એક જાતિના એક એક પત્તાદિકની જુદીજુદી ગણતરી કરતાં અઢાર ભાર વનસ્પતિ થાયછે એમ કહેલું છે. તે આ પ્રમાણે:—

ચાર ભાર પુષ્પ, આઠ ભાર ફલ ને છ ભાર વેલો, એમ ત્રણે મઢીને અઢાર ભાર વનસ્પતિ થાયછે એમ શેષનામે કહેલુંછે. અથવા પક્ષાંતરે એમ પણ કહ્યુંછે—ચાર ભાર કટુ, બે ભાર તિક્ત, ત્રણ ભાર મિષ્ટ, ત્રણ ભાર મથુર, એક ભાર ક્ષાર, બે ભાર કષાય, એક ભાર વિપસહિત, બે ભાર વિપરહિત, એમ અઢાર ભાર છે. અથવા છ ભાર કંટક, છ ભાર સુગંધી અને છ ભાર ગંધરહિત, એમ પણ અઢારભાર કહેલાછે. વઢી એમ પણ કહ્યુંછે કે, ચાર ભાર પુષ્પવગરની વનસ્પતિ, આઠ ભાર ફલવગરની વનસ્પતિ, અને છ ભાર ફલ અને ફલવાળી વનસ્પતિ એમ અઢાર ભાર વનસ્પતિ છે.

જે અનંત કાય છે તે અમ્હય છે. કદિ તે અચિત્ત થયેલ હોય તોપણ તે ગ્રહણ કરવા યોગ્ય નથી, તેમાં જે સુંઠ વિગેરે છે તે ગ્રાહ્ય છે. આ પ્રમાણે અનંત કાયનું સ્વરૂપ જાણી તે સાતમા વ્રતમાં ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. માટે તે અનંત કાય વસ્તુ ભક્ષણ કરવી નહીં. એ વિષે ધર્મરુચિની કથા છે, તે આ પ્રમાણે:—

ધર્મ રુચિની કથા.

વસંતપુર નગરમાં જિતશત્રુ નામે રાજા હતો. તેને ધારણી નામે રાણી હતી. તેમને ધર્મરુચિ નામે એક પુત્ર થયો હતો. એક વખતે કોઈ તાપસ પાસે દીક્ષા લેવાની ઇચ્છાથી રાજા પુત્રને રાજ્ય ઉપર વેસાડવાને ઉચુક્ત થયો. તે સ્વર્ગ સાંભળી ધર્મરુચિ પોતાની માતાને પુછ્યું કે, માતા ! મારા પિતાજી શામાટે રાજ્યનો ત્યાગ કરે છે ? માતાએ કહ્યું, “ પુત્ર ! આ રાજ્યલક્ષ્મી શા કામની છે ? આ રાજ્યલક્ષ્મી ચપલ, નરકાદિ સર્વ દુઃખની હેતુરૂપ, સ્વર્ગ તથા મોક્ષના માર્ગમાં મુગ્ધરૂપ, પરમાર્થે પાપરૂપ અને આ લોકમાં માત્ર અભિમાન કરાવનારી છે; એથી તારા સુજ્ઞ પિતા તેનો ત્યાગ કરી સર્વ સુખનો સાધક ધર્મ કરવાને ઉચુક્ત થયા છે. ” તે સાંભળી ધર્મરુચિ કહ્યું કે, હે જનની ! જ્યારે એવી અધમ રાજ્યલક્ષ્મી છે ત્યારે શું હું મારા પિતાને એવો અનિષ્ટ હું, કે તે સર્વ દોષની મૂર્ખરૂપ રાજ્યલક્ષ્મી મને વઢગાડે છે. આ પ્રમાણે કહી તેણે પણ પિતાની સાથે દીક્ષા લીધી અને સઘળી તાપસક્રિયા તે યથાર્થપણે પાલવા લાગ્યો.

એક વખતે અમાવાસ્યાને આગલે દિવસે (ચૌદશે) એક તાપસે ડંચે સ્વરે આઘોષણા કરી કે, હે તાપસો ! આવતી કાલે અમાવાસ્યા હોવાથી અનાકુટિ છે. માટે આજે દર્ભ, પુષ્પ, સમિધ, કંદ, મૂલ તથા ફલ પ્રમુખ લાવી મુકવા યોગ્ય છે. તે સાંભળી ધર્મરુચિ ગુરુ થયેલા પિતાને પુછ્યું, પિતાજી ! આ અનાકુટિ શું ! તેમણે કહ્યું, પુત્ર ! લતા વિગેરેને છેદવાં નહીં તે અનાકુટિ કહેવાય છે. તે અમાવાસ્યાનો દિવસ કે જે પર્વ ગણાય છે તે દિવસે ન કરવું. કારણ કે, છેદનાદિ ક્રિયા સાવધ ગણાય છે. તે સાંભળી ધર્મરુચિ ચિંતવવા લાગ્યો કે, “ મનુષ્યાદિકના શરીરની જેમ જન્મ્યાદિ ધર્મથી યુક્તપણાને લીધે વ્રજસ્પતિમાં પણ સજીવપણું સ્ફુટપણે પ્રતીત થાય છે. ” ત્યારે જો સર્વદા અનાકુટિ થાય તો વધારે સારું. આવું ચિંતવનારા ધર્મરુચિને અમાવાસ્યાને દિવસે તપોવનની નજીકના માર્ગે ચાલ્યા જતા કેટલાએક સાધુઓ જોવામાં આવ્યા. તેણે સાધુઓને પુછ્યું કે, શું તમારે આજે અનાકુટી નથી, કે જેથી આ વનમાં પ્રયાણ કરો છો ? તેઓએ કહ્યું કે,

અમારે તો યાવજ્જીવિત શ્રનાકુટ્ટી છે. તેમ કહી સાધુઓ ચાલ્યા ગયા. તે સાંભળી હાપોહ કરતાં ધર્મરુચિને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તેથી તેને યાદ આવ્યું કે, હું પૂર્વભવમાં દીક્ષા લઈ, મૃત્યુ પામી, દેવલોકનું સુખ અનુભવીને અહીં આવ્યો છું. પૂર્વે મેં સર્વે વનસ્પતિ જીવને અભયદાન આપ્યું હતું, તો હવે આ ભવમાં પણ તેની હિંસા કરવી મને યોગ્ય નથી. આવું વિચારી તે પ્રત્યેક બુદ્ધ થયો. પછી તેણે વીજા કંદાદિકનું ભક્ષણ કરનારા તાપસોને પણ તેના પચ્ચાણ કરાવ્યા.

મેષોષ્ટ્રહસ્ત્યાદિજનવેષુ જ્ઞકણં વલ્લ્યાદિકાનાં बहुधा विधायितम् ।
શ્રાધ્ધત્વમૃત્વાથ વિધેહિ રક્ષણં તાસાં યથા ધર્મરુચિર્મુનીંશ્વત્ ॥ ૧ ॥

“ વકરા, ડંટ, અને હાથી વિગેરેના ભવમાં વહ્લી પ્રમુખનું વહુ પ્રકારે ભક્ષણ કરેલું છે. તો હવે શ્રાવકપણાને પ્રાપ્ત કરીને હે જીવ ! તે વહ્લી વિગેરેનું રક્ષણ કર, કે જેથી ધર્મરુચિ મુનીંદ્રની જેમ ઉત્તમ ફલ પ્રાપ્ત થાય. ૧ ”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्याया मुपदेशप्राप्तादग्रयस्य
वृत्तौ एकीवेशोत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १२१ ॥

વ્યાખ્યાન દિવસ ૧૨૨ મો.

ભોગોપભોગ વ્રતના વિશ અતિચાર છે તેમાં પ્રથમ

ભોગ સંબંધી પાંચ અતિચાર કહે છે.

સચિત્તસ્તેન સંબંધઃ સંમિશ્રોઽન્નિષવસ્તથા ।

દુષ્પક્ષાહાર ઇત્યેતે જોગોપજોગમાનગાઃ ॥ ૧ ॥

“ સચિત્ત, સચિત્તની સાથે સંબંધવાળું, મિશ્ર, અપક્વ અને દુષ્પક્વ, આ પાંચ પ્રકારની વસ્તુઓનો ઉપભોગ કરવો તે ભોગોપભોગ વ્રતના પાંચ અતિચાર છે. ” તેમાં સચિત્ત તે કંદ વિગેરે જાણવા. તેનો નિયમ લેનાર કોઈ મનુષ્ય અના-ભોગપણે તેનું ભક્ષણ કરે તે પેદેલો સચિત્ત અતિચાર જાણવો. ધાન્યનું સચિત્ત-પણું ઇટલા કાલ મુધી છે કે ઝ્યાંસુધીમાં વીજ નિર્જીવ થઈ જાય કે જે વાવવાથી પૂનઃ અંકુરિત ન થાય. તે વિષે કહ્યું છે કે, “ જવ, ગોધૂમ, અને શાલી, ૬ વ્રણ વર્ષ પછી નિર્જીવ થાય છે, તિલ અને દ્વિદલ-૯ પાંચ વર્ષ પછી નિર્જીવ થાય

છે. અલસી, કોસંબો, કોદરા વિગેરે સાત વર્ષ પછી નિર્જીવ થાય છે. ” જઘન્યથી અંતર્મૂર્છ પછી યોનિ-વીજનો વિધ્વંસ થાય છે. તથા સેટુક-કપાસ તે ત્રણ વર્ષ પછી નિર્વીજ થાય છે. ઇત્યાદિ સચિત્તનો વિચાર સૂત્રથી જાણીને એના અતીચારનો ત્યાગ કરવો. ૧

સચિત્તની સાથે સંબંધ પ્રતિવધ્ વસ્તુ ઇટલે વૃક્ષાદિકની સાથે સંબંધ-વાળો તત્કાલ ગ્રહણ કરેલ ગુંદર વિગેરે અથવા રાયળ, खजूर, કેરી, અને સ્વારેક પ્રમુખ તેમજ સચિત્ત વીજ જેની અંદર રહેલ છે એવું પાકેલું ફલ તે પક્વ છે તેથી પ્રાસુક છે માટે હું તેનું ભક્ષણ કરીશ અને તેમાં વીજ અપ્રાસુક છે તેથી તેનો ત્યાગ કરીશ. એવી બુદ્ધિથી આણું ફલ મુખમાં નાખે તે સચિત્ત પ્રતિવદ્ધ આહાર-એ વીજો અતીચાર છે. ૨

જે સચિત્તની સાથે મિશ્ર હોય તે મિશ્રાહાર કહેવાય. અથવા તિલ મિશ્ર જવ ધાન્ય વિગેરે મિશ્રાહાર કહેવાય અથવા સચિત્તના સંભવવાળા અપક્વ જવ, અમિથી સંસ્કાર કર્યા વગરની કણિક વિગેરે-તેને લોટ છે એમ જાણી અચિત્ત બુદ્ધિથી આહાર કરે. પણ જે પિષ્ટ (લોટ) ચાઢ્યો હોય તે અંતર્મૂર્છ પછી અચિત્ત છે અને ચાઢ્યો ન હોય તે મિશ્ર છે. કારણ કે, નહીં ચાઢવાથી તેમાં ધાન્યના નક્વીયા પ્રમુખ રહે છે તેથી તેનું અપરિણતપણું સંભવે છે. મિશ્રકાલનું માન પૂર્વે કહેલું છે. તેવા આહારમાં અનાભોગાદિવડે અતીચાર થાય તે ત્રીજો અતીચાર છે.

અભિષવ ઇટલે અનેક વસ્તુઓના સંધાનથી ઉત્પન્ન થાય તે અથાણું, મદિરા, સુરકો ઇત્યાદિ માંસનો પ્રકાર અથવા ટાંડ વિગેરે, અથવા તો સુરા થઈ શકે એવા દ્રવ્યનો કે તેવા વૃક્ષનો ઉપયોગ-આ પણ સાવચ્છ આહારને છોડનારાને અના-ભોગવડે આહારમાં આવવાથી જે અતીચાર થાય તે ચોથો અતીચાર છે.

દુપક્વ ઇટલે મંદ પક્વ એવો આહાર-જેમ કે, અર્ધો સેકેલો સાથંબો, ચણા, જવ, ગોધુમ, જાડા માંડા અને તિંડુરા પ્રમુખ ફલાદિ, તેમાં દુઃપક્વપણાથી સચેતન-પણાનો સંભવ છે અને પક્વપણાથી અચેતન છે તે છતાં દુઃપક્વને અચિત્ત ધારી સચિત્તના ત્યાગી એવા ભક્ષણ કરનારને જે અતીચાર લાગે તે પાંચમો અતીચાર છે.

બીજી તે વિષે શ્રાદ્ધ પ્રતિક્રમણ સૂત્રમાં “ અપ્પોલ ૦ હુપ્પોલ ૦ તુલ્લો સહિ ૦ ” ઇત્યાદિ ગાથામાં કહેલ છે. તેમાં અપક્વ અને તુલ્લ ઔષધીનો આહાર તે સચિત્તની અંતર્ગત જાણવો.—આ પાંચ અતીચાર ભોગોપભોગ પરિમાણ વ્રતની અંદર જાણી લેવા. અને તે ભોજન આશ્રી છોડી દેવા. આ વિષે ધર્મરાજા-નું ઉદાહરણ છે, તે આ પ્રમાણે:—

ધર્મરાજાનો કથા.

કમલપુર નગરમાં કમલસેન નામે રાજા હતો. એક વખતે તેની પાસે કોઈ નિમિત્તિઓ આવ્યો. તેણે રાજાને કહ્યું કે, વાર વર્ષનો દુકાળ પડશે. તે સાંભળી રાજા અને લોકો નિત્ય ચિંતાતુર રહેવા લાગ્યા. તેવામાં અશાડો મેઘ અત્યંત વર્ષ્યો. તેથી સર્વે અતિ હર્ષ પામ્યા. તે ઉપર એક કાવ્ય છે.—

તાવન્નીતિપરા ધરાધિપતયસ્તાવત્પ્રજાઃ સુસ્થિતાઃ

તાવન્મિત્રકલત્રપુત્રપિતર સ્તાવન્મુનીનાં તપઃ ।

તાવન્નીતિસુરીતિકીર્તિ વિમલા સ્તાવચ્ચ દેવાર્ચનં

યાવત્સ પ્રતિવત્સરં જલધરઃ ક્ષોણોતલે વર્ષતિ ॥ ૧ ॥

જ્ઞાવાર્થ—જ્યાંસુધી પ્રતિવર્ષ પૃથ્વીપર મેઘ વર્ષે ત્યાંસુધી રાજાઓ નીતિથી વર્તે છે, ત્યાંસુધી પ્રજા સ્વસ્થ રહે છે, ત્યાંસુધી મિત્ર, સ્ત્રી, પુત્ર અને પિતાનો સંબંધ રહે છે, ત્યાંસુધી મુનિઓથી તપસ્યા થાય છે, ત્યાંસુધી નીતિ, રીતિ અને નિર્મલ કીર્તિ પ્રવર્તે છે અને ત્યાંસુધી જ દેવપૂજા પણ થાય છે. ૧

પછી સર્વ લોકો પેલા નિમિત્તિઆનું ઉપહાસ્ય કરવા લાગ્યા. અન્યદા કોઈ ચતુર્જ્ઞાની યુગંધર નામે મુનિ ત્યાં પધાર્યા. રાજા પ્રમુલ્હે તેમની પાસે આવી વંદના કરીને પુછ્યું કે, હે ગુરુમહારાજ ! આ નિમિત્તિઆનું કથન કેમ લોટું પડ્યું ? ગુરુમહારાજ બોલ્યા—રાજન્ ! પુરિમતાલ નગરમાં પ્રવરદેવ નામે કોઈ ગૃહસ્થ રહેતો હતો. તેનું કુલ છિન્નભિન્ન થઈ ગયું હતું. અને તે નિરંતર અવિરાતિપણે સર્વભક્ષી હતો. એકદા તેને અજીર્ણ થવાથી કુષ્ઠરોગ થયો. લોકોએ તેને ધિક્કારવા માંડ્યો. એક વખતે કોઈ મુનિને જોડેને તેણે પુછ્યું, મહારાજ ! મને કુષ્ઠરોગ થવાનું શું કારણ છે ? અને આ રોગ શી રીતે ઉપશમી જાય ? તે કહ્યો. મુનિ બોલ્યા—ભદ્ર ! તારો આત્મા અધિરત્ત હોવાથી અસંતોષીપણાને લીધે તું જ્યાં ત્યાં જે તે વસ્તુ ખાતો હતો. તેથી પ્રવલ્લ અજીર્ણ થવાને લીધે તને કુષ્ઠરોગ ઉત્પન્ન થયો છે. જો હવે વિરતિ થઈ ચતુર્વિધ આહારનું પરિમિત ભોજન કરીશ તો તારા રોગનો હાય થશે. મુનિના વચનથી તેણે ત્યારથી એક અન્ન, એક વિગઈ, એક શાક અને પ્રાસુક જલ લેવાનો નિયમ કર્યો. એમ મિત્તભોજી થવાથી અનુક્રમે તે નીરોગી થઈ ગયો. પછી જેણે ધર્મનું માહાત્મ્ય જાણ્યું છે એવો તે નિષ્પાપવૃત્તિથી વેપાર કરતાં અનુક્રમે કાંટી પરિમિત

ધનવાળો થયો. પરંતુ પોતે ભોગોપભોગથી પરાહ્મુખ થઈ નિયમિત આહારનુંજ ભોજન કરનાર અને સુપાત્રને દાન આપનાર થયો.

એક વખતે દુકાળના વખતમાં તે પ્રવરદેવે લાખો મહર્ષિઓને પ્રાસુક ઘૂતા દિકનું દાન દીધું અને લાખો સાધર્મીઓનો પ્રચ્છન્ન દાન આપીને ઉદ્ધાર કર્યો. એવી રીતે યાવજ્જીવિત અસ્ખંડિતપણે વ્રત પાળી છેવટે મૃત્યુ પામીને સૌધર્મ દેવલોકમાં શર્કેદ્રનો સામાનિક દેવતા થયો.

એક વખતે તે દેવ સ્વર્ગના ચૈત્યોને નમસ્કાર કરતાં પોતાના મૃત્યુને નાજિક વખતે આ પ્રમાણે વિચારવા લાગ્યો કે, “ જ્ઞાન દર્શનથી શુદ્ધ એવા શ્રાવકના કુલમાં દાસ થવું તે ઉત્તમ છે પણ મિથ્યાત્વથી મોહિત બુદ્ધિવાળા ચક્રવર્તી થવું તે ઉત્તમ નથી. ” આવી ભાવના ભાવતાં ત્યાંથી ચવીને આ નગરમાં શુદ્ધબોધ શ્રાવકને ઘેર વિમલા નામની પત્નીના ઉદરમાં તે ઉત્પન્ન થયો. તેના જન્મથી ગ્રહચાર વિગેરેના યોગથી દુષ્કાળ પડવાનો હતો છતાં નષ્ટ થયેલ છે.

આવું ગુરુનું વચન સાંભળી રાજા વિસ્મય પામ્યો અને રાણી વિગેરે પરિવારસહિત તે શુદ્ધબોધ શ્રાવકને ઘેર ગયો. ત્યાં સર્વ લક્ષણ સંપન્ન પુત્રને જોઈ રાજા વહુ खुशी થયો. પછી તેને પોતાના खोલામાં બેસારી રાજાએ આ પ્રમાણે એક શ્લોક કહ્યો—

“ મૂર્તિમાનિવ ધર્મસ્ત્વમિત્યં ડુર્નિક્ક જંગમૃત્.

इति तस्याज्निधा धर्म इति धात्रीजृता कृता ” ॥ ૧ ॥

“ હે વત્સ, તું જાણે મૂર્તિમાન્ ધર્મ હોય તેવો છું અને તું દુકાળનો ભંગ કરનાર છું તેથી હું રાજા તારું નામ ધર્મ એવું પાડું છું. ” હવેથી હું તારો કોટ-પાલ છું અને તું ધર્મ રાજા છે. આ પ્રમાણે કહી રાજા ઘેર ગયો. પછી તે ધર્મકુમાર ઔવનમાં ઘણી રાજકન્યાઓ પરણ્યો. તે રાજાના પુણ્યથી નિરંતર સુખિષ્ણ વિગેરે થયા અને સર્વત્ર અદ્વૈતપણે હર્ષ પ્રવર્ત્યો.

સમક્રિત મૂલ વાર વ્રતનો આરાધક તે ધર્મરાજા અનેક ભોગ ભોગવી અનુક્રમે દીક્ષા લઈ તેજ ભવે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને મુક્તિને પ્રાપ્ત થયો. આ પ્રમાણે તે ધર્મના બે ભવનું વૃત્તાંત સાંભળીને જૈન ધર્મમાં તત્પર એવા શ્રાવકોએ સાતમું વ્રત અંગીકાર કરવું.

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्याया मुपदेश प्रासाद
वृत्तौ द्वाविंशोत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १२२ ॥

વ્યાખ્યાન દિવસ ૧૨૩ મો.

હવે કર્માદાન સંબંધી પંદર અતિચાર કહે છે.

અંગારવન શકટ, ઝાટકસ્ફોટ જીવિકા ।

દંતલાહારસકેશ, વિષ વાણિજ્યકાનિ ચ ॥ ૧ ॥

યંત્રપીમા નિર્લાઘ્ન, યસતી પોષણં તથા ।

દવદાનંતરઃ શોષ, ઇતિ પંચદશ ત્યજેત્ ॥ ૨ ॥

જાવાર્થ—અંગારકર્મ, વનકર્મ, શકટકર્મ, ઝાટકકર્મ અને સ્ફોટકકર્મ એ પાંચ પ્રકારના કર્મ વડે આજીવિકા કરવી. દાંત, લાલ, રસ, કેશ અને વિષ વ્યાપાર કરવો. યંત્રપીડા એટલે ઘાળી વિગેરે યંત્રો ચલાવવા, નિર્લાઘ્ન વ કરવું. કુલટા સ્ત્રી વિગેરેનું પોષણ કરવું, દાવાનલ મુકવો અને સરોવર શોષવું—એ પંચ કર્માદાનનો ત્યાગ કરવો ૧-૨.

હવે પંચ કર્માદાનનું વિવેચન કરે છે—ઉપરના શ્લોકમાં જે જીવિકા શ છે તે પ્રત્યેક કર્માદાનની સાથે જોડવો.

૧ **અંગારકર્મ**—એટલે કાષ્ટ દહન કરીને નવા અંગારા પાડવા—ચુનો ત ઇંટની ભઠ્ઠી કરનારા તેમજ કુંભાર, હુહાર, કલાલ, સોની અને ખાડમુંજા વિગેરે કર્મ તે **અંગારકર્મ** કહેવાય છે. તેનાથી જે આજીવિકા કરવી તે અંગાર અ જીવિકા કહેવાય છે. એ આજીવિકા મુખ્યત્વે અગ્નિથી ચાલે છે. જે અ દશ તરફ ધારવાળું (દશધારું) સ્વરૂપ છે. કારણ કે, તેમાં સર્વ જગત દહન કરવાની શક્તિ છે તેવી આજીવિકામાં ‘છ જીવનિકાપનો’ વધ થાય તેથી એ વ્યાપાર ગૃહસ્થને ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. એ પહેલો કર્માદાન સંવ અતિચાર જાણવો.

૨ **વનકર્મ**—વનસ્થાતિ સંબંધી છેદેલાં અને વગર છેદેલાં પત્ર, પુષ્પ, ફલ કંદ, મૂલ, તૃણ, કાષ્ટ, અને વાંસ વિગેરે લાવીને વેચવા. તેમજ વાગ તથા વનક વિગેરે કરવા, તે ‘વનકર્મ’ કહેવાય છે. તેનાથી આજીવિકા કરવી તે ‘વનક આજીવિકા’ કહેવાય છે. એ આજીવિકા વૃક્ષને આશ્રીને હોવાથી તેમાં વૃક્ષાદિક આશ્રીત એવા ત્રસ પ્રમુલ જીવોનો વધ થાય છે. એ બીજો કર્માદાન સંવ અતિચાર જાણવો.

૩ સાક્ષીકર્મ—ગાડાં અને ગાડાંના અવયવો પૈકાં વિગેરે કરવાં, ગાડાં સ્વેદવા અથવા તે વેચવા. તે ‘શકટકર્મ’ કહેવાય છે. ગાડાં ચલાવવાવડે આ-જીવિકા કરવાથી માર્ગમાં રહેલા ષટ્ જીવનિકાયનો વધ થાય છે. એ ત્રીજો કર્માદાન સંબંધી અતિચાર જાણવો.

૪ જ્ઞાત્રીકર્મ—ઁટ, વઢદ, પાડા, સ્વચ્ચર અને ઘોડા વિગેરેના ખાડાં કરવાં એટલે ખાડે આપીં માર વહન કરાવવું તે ‘ખાટકકર્મ’ કહેવાય છે. તેથી મારવાહક પ્રાણીઓને વહુ દુઃખ થાય છે. એ ચોથો કર્માદાન સંબંધી અતિચાર જાણવો.

૫ ફોમીકર્મ—જવ, ગોધુમ, મગ, અડદ, અને ચણા વિગેરે ધાન્યની કરડ કરાવવી, એટલે ધાન્ય છુટું પાડવું, સાથવો કરવો, દાઢ કરાવવી, શાલીને સંડાવી ચોસા કરવા, તઢાવ, વાપી અને કુવાને માટે પૃથ્વી સ્વોદાવવી, હઢ સ્વેદવું, અને સ્વાણમાંથી કઢાવી પાણા ઘડાવવા—એ ‘સ્ફોટકકર્મ’ કહેવાય છે. તેનાથી આજીવિકા કરવી તે સ્ફોટક આજીવિકા છે. તેમાં કળના દલ-નથી વનસ્પતિ કાય જીવોનો, મૂમી સ્વોદવાથી પૃથ્વી કાયનો અને તેને આ-શ્રીને રહેલા ત્રસાદિ જંતુઓનો વધ થાય છે. એ પાંચમો કર્માદાન સંબંધી અતિ-ચાર જાણવો.

હવે પાંચ વાણિજ્ય સંબંધી પાંચ અતીચાર કહે છે.

૧ પ્રથમ દંતવાણિજ્ય—એટલે હાથીના દાંત, હંસ વિગેરે પક્ષીના રોમ, મૃગોના ચર્મ, ચમરી મૃગના પુચ્છ, સાવર વિગેરેના શૃંગ, તેમજ શંસ, છીપ, કોડી અને કસ્તૂરી વિગેરેના ઉત્પત્તિસ્થાને જઈ તે તે પ્રકારના ત્રસ કાય જીવોના અંગાદિ ગ્રહણ કરવાને તેનો વ્યાપાર કરવો—એ ‘દંતવાણિજ્ય’ કહેવાય છે. કદિ પોતે તે જીવોની હિંસા ન કરે પણ તેના ઉત્પત્તિસ્થાને વ્યાપારીને આવેલા જોઈ મિછ વિગેરે નીચ લોકો લોમથી તત્કાઢ હસ્તી પ્રમુખ જીવોનો વધ કરે છે અને તેના વ્યાપારીઓને જોઈતી ચીજો લાવી દે છે તેથી તે ત્યાજ્ય છે. એ છઠ્ઠો કર્માદાન સંબંધી અતિચાર છે.

૨ વીજું લાઢ્ઠા વાણિજ્ય—એટલે લાસ વિગેરે હિંસક વસ્તુઓનો વ્યાપાર. લાસ માં ત્રસ જીવો ઘણા હોય છે. વઢી તેના રસમાં સુધિરનો ભ્રમ થાય છે. ઘાવઢી ની ત્વચા અને પુષ્પ મદિરાનું અંગ છે અને તેનો કઢક ઘણા જીવોની

ઉત્પત્તિના હેતુરૂપ છે. ગઢી ઘણા જીવોના ઘાતથી થાય છે. મનશિલ્પ અને હ્રસ્વતાલ્પમાં ઘણા માણી વિગેરે જીવોની હિંસા થાય છે. પદ્મવાસ ત્રસ-જીવોથી વ્યાપ્ત હોય છે. ટંકણચાર, સાવુ અને ક્ષારાદિકમાં પ્રત્યક્ષ મહાદોષ જોવામાં આવે છે. લાલ વિગેરેના દોષયુક્તપણા વિષે ‘મનુસ્મૃતિ’ માં પણ કહ્યું છે. “લાલ, ગઢી, તિલ, ક્ષાર, કસુંબો, દુધ, ઘી, દહીં અને છાશને વેચનારો બ્રાહ્મણ શૂદ્ર કહેવાય છે.” આ સાતમો કર્માદાન સંવંધી અતિચાર છે.

૩ ત્રીજું રસવાણિજ્ય એટલે મધ, મદીરા, માંસ, માલખ, દુધ, દહીં, ઘી, અને તેલ વિગેરે રસ પદાર્થોનો વ્યાપાર કરવો તે. તેમાં પણ પ્રથમ કહેલી યુક્તિથી દોષો જાણીલેવા. દુધ વિગેરેમાં સંપાતિર્મ જીવોનો પણ વધ થાય છે. વે દિવસ ગયા પછી દહીં અને છાશમાં મહાન્ દોષ ઉદ્ભવે છે. તેમાં પણ છાશ તો સોઢ પોહોરની અંદર પણ ગઢીને પીવા યોગ્ય છે. તે વિષે કહ્યું છે કે, “જો છાસ ગઢ્યા વગરની ગ્રહણ કરે તો ઘણા દોષ ઉત્પન્ન થાય છે. કારણ કે, તેમાં માલખનો યોગ હોય તો તત્કાલ જીવોની ઉત્પત્તિ થઈ આવે છે.” ઘી અને તેલના વ્યાપારમાં પણ દુર્ધ્યાનથી મહા પાપ લાગે છે. કદિ વીજી રીતે આ-જીવિકા ચાલે તેમ ન હોય તેથી ઘી તેલ વેચવા વડે આજીવિકા કરવી પડે તો તેમાં અશુભ ધ્યાનનો ત્યાગ કરવો. કહ્યું છે કે, “અભિપ્રાયના વશથી પાપ-ધ્યાન (દુર્ધ્યાન) થાય છે, કાંઈ વસ્તુના દર્શનથી થતું નથી. આ વિષય ઉપર વિદ્વાનોંઽ ઘૃત તથા ચર્મના વ્યાપારીની કથા જાણી લેવી. તે આ પ્રમાણે છે:—

ઘૃત તથા ચર્મના વ્યાપારીની કથા.

એકજ નગરના રહેવાસી કોઈ વે વણિક આપાઢ માસમાં પોત પોતાના વ્યાપારને અર્થે દેશાંતર જતાં માર્ગમાં કોઈ ગ્રામે કોઈ શ્રાવિકાને ઘેર જમવા ગયા. શ્રાવિકાએ તેઓને પુછ્યું કે, તમે કઈ કઈ વસ્તુનો વ્યાપાર કરો છો ? તેઓએ કહ્યું કે, માતા, અમારામાં એક વીનો વ્યાપારી છે અને વીજો ચામડાનો વ્યાપારી છે. તેની સ્ત્રિદી કરવા જઈએ છીએ. તે સાંભળી શ્રાવિકાએ વિચાર્યું કે, જે ધીનો વ્યાપારી છે તેના પ્રણામ અત્યારે સારા વર્તતા હશે. જેમ કે, “જો મેં સારા વર્ષે તો ગાયો અને ખેંસો દુધ ઘણું આપે એટલે ઘી સૌંદર્ય થાય.” આવા શુભ પરિણામનું ચિંતન તેને થયા કરે. અને જે ચર્મનો વ્યાપારી છે તેના મનમાં અત્યારે પાપી વિચાર વર્તતા હશે. જેમ કે “જો મેં સારા વર્ષે નહીં તો પશુઓ ઘણા મરી જાય

૧ ઉપરથી પડે તે.

‘‘એટલે ચામડાં સોંધાં થાય. ’’ -આવા પરિણામ સારા નથી-આવું વિચારી તે શ્રાવિકાએ ધીના વ્યાપારીને ઘરમાં જ્યાં ચંદરવો વાંધ્યો હતો, તેની નીચે વેસારી જમાડ્યો અને ચર્મના વ્યાપારીને ઘરની વહાર ઉઘાડા ભાગમાં વેસારીને જમાડ્યો. તેઓ જમી રહ્યા પછી પોતપોતાના કામમાં પ્રવર્ત્યા. તેઓ પોતપોતાનું કાર્ય કરીને પાછા તે શ્રાવિકાને ઘેર જમવા આવ્યા. જમવાને અવસરે શ્રાવિકાએ તેમને પ્રથમ કરતાં ઉલટી રીતે વેસાર્યા. એટલે ધીના વ્યાપારીને વહાર અને ચર્મના વ્યાપારીને ઘરની અંદર વેસાર્યો. તેમણે શ્રાવિકાને તેમ કરવાનું કારણ પૂછ્યું. ધીના વ્યાપારીએ કહ્યું કે, ‘‘ હે માતા ! પ્રથમ તમે જે હમારી વેઠક કરી હતી તે યોગ્ય હતી, કારણ કે મને ધીના વ્યાપારીને ઘરમાં વેસાર્યો હતો તે ઉત્તમ વ્યાપારને લીધે યોગ્ય હતું. તો આ વચ્ચે આમ ઉલટાપણું કેમ કર્યું ? ’’ ચામડાના વ્યાપારીએ કહ્યું કે, ‘‘માતા ! આ વચ્ચે હું ચામડાંનો અધમ વ્યાપારી તેને ઘરમાં વેસાર્યો અને ધીના ઉત્તમ વ્યાપારીને વહાર વેસાર્યો-તેમ વિપરીતપણું કરવાનો શો હેતુ છે ? ’’ શ્રાવિકા વોલી- ‘‘ હે પુત્રો ! સાંભળો, જે ધીનો વ્યાપારી છે તેની મનોવૃત્તિ હમણા અશુભ થઈ છે, તે ધી મોંઘુ થાય એમ ઇચ્છે છે. ધીનું મોંઘાપણું પશુઓને ઉપદ્રવ થવાથીજ થાય છે. અને તે ઉપદ્રવ મેઘ અને ઘાસ પ્રમુખના અભાવે થાય છે. અને ચર્મના વ્યાપારીની મનોવૃત્તિ હાલ સારી છે. તે હાલ ચર્મને મોંઘા થવાને ઇચ્છે છે. અને ચર્મનું મોંઘાપણું પશુઓના આરોગ્યથી થાય છે. હે ભદ્ર ! આજે વિચાર કરીને મેં તમારા વંનેના આસનનું વિપરીતપણું કરેલું છે. કારણ કે, હું શ્રાવિકા છું. ગુણી વિના વીજાને માન આપતી નથી. એથીજ મેં એ પ્રમાણે કર્યું છે. ’’ આ વૃત્તાંત સાંભળી તેઓ પ્રતિવેદ્ય પામ્યા અને પાપવ્યાપાર છોડીને શુભ વ્યાપારમાં પ્રવર્ત્યા. -આ કથા સાંભળી ગૃહસ્થોએ રસવાણિજ્યનો ત્યાગ કરવો. આ આઠમો કર્મદાન સંબંધી અતિચાર છે.

૪. ચોથું કેશવાણિજ્ય-એટલે દાસી દાસ વિગેરે માણસોનો, અને ગાય પ્રમુખ પશુઓ તથા પક્ષીઓનો વિક્રય કરવો તે. આ નવમો કર્મદાન સંબંધી અતિચાર છે.

૫. પાંચમું વિષવાણિજ્ય-એટલે કોશ, કોદાલી, અને લોઢાના હલ વિગેરેનો તથા અનેક પ્રકારના શસ્ત્રોનો વ્યાપાર. આદિ શબ્દથી વચ્છનાગ, તથા સોષલ વિગેરે વિપનું પળ ગ્રહણ કરવું. શસ્ત્ર અને વિષ પ્રત્યક્ષપણે જીવિતને હણનારા જોવામાં આવે છે. તેથી તેનો વ્યાપાર પાપરૂપ છે. અન્ય મતિ પણ વિપાદિ વાણિજ્યનો નિષેધ કરે છે:—

૧ ગુલામી ધંધો.

ઉત્પત્તિના હેતુરૂપ છે. ગઢી ઘણા જીવોના ઘાતથી થાય છે. મનશિલ્પ અને હસ્તતાલમાં ઘણા માસી વિગેરે જીવોની હિંસા થાય છે. પરુવાસ ત્રસ-જીવોથી વ્યાપ્ત હોય છે. ટંકણચાર, સાવુ અને ક્ષારાદિકમાં પ્રત્યક્ષ મહાદોષ જોવામાં આવે છે. લાલ વિગેરેના દોષયુક્તપણા વિષે ‘મનુસ્મૃતિ’ માં પણ કહ્યું છે. “લાલ, ગઢી, તિલ, ક્ષાર, કસુંબો, દુધ, ઘી, દહીં અને છાશને વેચનારો વ્રાહ્મણ શૂદ્ર કહેવાય છે.” આ સાતમો કર્માદાન સંવંધી અતિચાર છે.

૩ ત્રીજું રસવાણિજ્ય એટલે મધ, મદીરા, માંસ, માલખ, દુધ, દહીં, ઘી, અને તેલ વિગેરે રસ પદાર્થોનો વ્યાપાર કરવો તે. તેમાં પણ પ્રથમ કહેલી યુક્તિથી દોષો જાણીલેવા. દુધ વિગેરેમાં સંપાતિર્મ જીવોનો પણ વધ થાય છે. વે દિવસ ગયા પછી દહીં અને છાશમાં મહાન્ દોષ ઉદ્ભવે છે. તેમાં પણ છાશ તો સોઢ પોહોરની અંદર પણ ગઢીને પીવા યોગ્ય છે. તે વિષે કહ્યું છે કે, “જો છાસ ગઢ્યા વગરની ગ્રહણ કરે તો ઘણા દોષ ઉત્પન્ન થાય છે. કારણ કે, તેમાં માલખનો યોગ હોય તો તત્કાલ જીવોની ઉત્પત્તિ થઈ આવે છે.” ઘી અને તેલના વ્યાપારમાં પણ દુર્ધ્યાનથી મહા પાપ લાગે છે. કદિ વીજી રીતે આજીવિકા ચાલે તેમ ન હોય તેથી ઘી તેલ વેચવા વડે આજીવિકા કરવી પડે તો તેમાં અશુભ ધ્યાનનો ત્યાગ કરવો. કહ્યું છે કે, “અભિપ્રાયના વશથી પાપ-ધ્યાન (દુર્ધ્યાન) થાય છે, કાંઈ વસ્તુના દર્શનથી થતું નથી. આ વિષય ઉપર વિદ્વાનોં ઘૃત તથા ચર્મના વ્યાપારીની કથા જાણી લેવી. તે આ પ્રમાણે છે:—

ઘૃત તથા ચર્મના વ્યાપારીની કથા.

એકજ નગરના રહેવાસી કોઈ વે વણિક આપાઢ માસમાં પોત પોતાના વ્યાપારને અર્થે દેશાંતર જતાં માર્ગમાં કોઈ ગ્રામે કોઈ શ્રાવિકાને ઘેર જમવા ગયા. શ્રાવિકાએ તેઓને પુછ્યું કે, તમે કઈ કઈ વસ્તુનો વ્યાપાર કરો છો ? તેઓએ કહ્યું કે, માતા, અમારામાં એક ઘીનો વ્યાપારી છે અને વીજો ચામડાનો વ્યાપારી છે. તેની ત્વરિત કરવા જઈએ છીએ. તે સાંભળી શ્રાવિકાએ વિચાર્યું કે, જે ઘીનો વ્યાપારી છે તેના પ્રણામ અત્યારે સારા વર્તતા હશે. જેમ કે, “જો મેઘ સારા વર્ષે નો ગાયો અને ખેંસો દુધ ઘણું આપે એટલે ઘી સૌંદર્ય થાય.” આવા શુભ પરિણામનું ધિતવન તેને થયા કર. અને જે ચર્મનો વ્યાપારી છે તેના મનમાં અત્યારે પાપી વિચાર વર્તતા હશે. જેમ કે “જો મેઘ સારા વર્ષે નહીં તો ધનુષો ઘણા મરીજાય

‘‘ એટલે ચામડાં સોંઘાં થાય. ’’ -આવા પરિણામ સારા નથી-આવું વિચારી તે શ્રાવિકાએ ઘીના વ્યાપારીને ઘરમાં જ્યાં ચંદરવો વાંધ્યો હતો, તેની નીચે વેસારી જમાડ્યો અને ચર્મના વ્યાપારીને ઘરની વહાર ઉઘાડા ભાગમાં વેસારીને જમાડ્યો. તેઓ જમી રહ્યા પછી પોતપોતાના કામમાં પ્રવર્ત્યા. તેઓ પોતપોતાનું કાર્ય કરીને પાછા તે શ્રાવિકાને ઘેર જમવા આવ્યા. જમવાને અવસરે શ્રાવિકાએ તેમને પ્રથમ કરતાં ઝલટી રીતે વેસાર્યા. એટલે ઘીના વ્યાપારીને વહાર અને ચર્મના વ્યાપારીને ઘરની અંદર વેસાર્યો. તેમણે શ્રાવિકાને તેમ કરવાનું કારણ પૂછ્યું. ઘીના વ્યાપારીએ કહ્યું કે, ‘‘ હે માતા ! પ્રથમ તમે જે હમારી વેઠક કરી હતી તે યોગ્ય હતી, કારણ કે મને ઘીના વ્યાપારીને ઘરમાં વેસાર્યો હતો તે ઉત્તમ વ્યાપારને લીધે યોગ્ય હતું. તો આ વસ્તુને આમ ઝલટાવણું કેમ કર્યું ? ’’ ચામડાના વ્યાપારીએ કહ્યું કે, ‘‘ માતા ! આ વસ્તુને હું ચામડાંનો અધમ વ્યાપારી તેને ઘરમાં વેસાર્યો અને ઘીના ઉત્તમ વ્યાપારીને વહાર વેસાર્યો-તેમ વિપરીતપણું કરવાનો શો હેતુ છે ? ’’ શ્રાવિકા બોલી- ‘‘ હે પુત્રો ! સાંભળો, જે ઘીનો વ્યાપારી છે તેની મનોવૃત્તિ હમણા અશુભ થઈ છે, તે ઘી મોંઘુ થાય એમ ઇચ્છે છે. ઘીનું મોંઘાવણું પશુઓને ઉપદ્રવ થવાથી જ થાય છે. અને તે ઉપદ્રવ મેઘ અને ઘાસ પ્રમુખના અભાવે થાય છે. અને ચર્મના વ્યાપારીની મનોવૃત્તિ હાલ સારી છે. તે હાલ ચર્મને મોંઘા થવાને ઇચ્છે છે. અને ચર્મનું મોંઘાવણું પશુઓના આરોગ્યથી થાય છે. હે ભદ્ર ! આવો વિચાર કરીને મેં તમારા વંનેના આસનનું વિપરીતપણું કરેલું છે. કારણ કે, હું શ્રાવિકા છું. ગુણી વિના વીજાને માન આપતી નથી. ઇથીજ મેં એ પ્રમાણે કર્યું છે. ’’ આ વૃત્તાંત સાંભળી તેઓ પ્રતિવોધ પામ્યા અને પાપવ્યાપાર છોડીને શુભ વ્યાપારમાં પ્રવર્ત્યા.-આ કથા સાંભળી ગૃહસ્થોએ રસવાણિજ્યનો ત્યાગ કરવો. આ આઠમો કર્માદાન સંવંધી અતિચાર છે.

૪. ચોથું કૈશવાણિજ્ય-એટલે દાસી દાસ વિગેરે માણસોનો, અને ગાય પ્રમુખ પશુઓ તથા પક્ષીઓનો વિક્રય કરવો તે. આ નવમો કર્માદાન સંવંધી અતિચાર છે.

૫. પાંચમું વિષવાણિજ્ય-એટલે કોશ, કોદાળી, અને લોઢાના હઠ વિગેરેનો તથા અનેક પ્રકારના શસ્ત્રોનો વ્યાપાર. આદિ શબ્દથી વચ્છનાગ, તથા સોઝલ વિગેરે વિપનું પળ ગ્રહણ કરવું. શસ્ત્ર અને વિષ પ્રત્યક્ષપણે જીવિતને હણનારા જોવામાં આવે છે. તેથી તેનો વ્યાપાર પાપરૂપ છે. અન્ય મતિ પણ વિપાદિ વાણિજ્યનો નિષેધ કરે છે:-

૧ ગુલામી ધંધો.

ઉત્પાત્તિના હેતુરૂપ છે. ગળી ઘણા જીવોના ઘાતથી થાય છે. મનશિલ્પ અને હસ્તતાલમાં ઘણા માણી વિગેરે જીવોની હિંસા થાય છે. પશુવાસ ત્રસ-જીવોથી વ્યાપ્ત હોય છે. ટંકણતાર, સાવુ અને ક્ષારાદિકમાં પ્રત્યક્ષ મહાદોષ જોવામાં આવે છે. લાલ્લ વિગેરેના દોષયુક્તપણા વિષે ‘મનુસ્મૃતિ’ માં પણ કહ્યું છે. “લાલ્લ, ગળી, તિલ, ક્ષાર, કસુંબો, દુધ, ઘી, દહીં અને છાશને વેચનારો વ્રાહ્મણ શૂદ્ર કહેવાય છે.” આ સાતમો કર્માદાન સંબંધી અતિચાર છે.

૩ ત્રીજું રસવાણિજ્ય એટલે મધ, મદીરા, માંસ, માલખ, દુધ, દહીં, ઘી, અને તેલ વિગેરે રસ પદાર્થોનો વ્યાપાર કરવો તે. તેમાં પણ પ્રથમ કહેલી યુક્તિથી દોષો જાણીલેવા. દુધ વિગેરેમાં સંપાતિર્મ જીવોનો પણ વધ થાય છે. વે દિવસ ગયા પછી દહીં અને છાશમાં મહાન્ દોષ ઉદ્ભવે છે. તેમાં પણ છાશ તો સોઢ પોહોરની અંદર પણ ગળીને પીવા યોગ્ય છે. તે વિષે કહ્યું છે કે, “જો છાસ ગળ્યા વગરની ગ્રહણ કરે તો ઘણા દોષ ઉત્પન્ન થાય છે. કારણ કે, તેમાં માલખનો યોગ હોય તો તત્કાલ જીવોની ઉત્પત્તિ થઈ આવે છે.” ઘી અને તેલના વ્યાપારમાં પણ દુર્ધ્યાનથી મહા પાપ લાગે છે. કદિ વીજી રીતે આ-જીવિકા ચાલે તેમ ન હોય તેથી ઘી તેલ વેચવા વડે આજીવિકા કરવી પડે તો તેમાં અશુભ ધ્યાનનો ત્યાગ કરવો. કહ્યું છે કે, “અભિપ્રાયના વશથી પાપ-ધ્યાન (દુર્ધ્યાન) થાય છે, કાંઈ વસ્તુના દર્શનથી થતું નથી. આ વિષય ઉપર વિદ્વાનોએ ઘૃત તથા ચર્મના વ્યાપારીની કથા જાણી લેવી. તે આ પ્રમાણે છે:—

ઘૃત તથા ચર્મના વ્યાપારીની કથા.

એકજ નગરના રહેવાસી કોઈ વે વણિક આપાઢ માસમાં પોત પોતાના વ્યાપારને અર્થે દેશાંતર જતાં માર્ગમાં કોઈ ગ્રામે કોઈ શ્રાવિકાને ઘેર જમવા ગયા. શ્રાવિકાએ તેઓને પુછ્યું કે, તમે કઈ કઈ વસ્તુનો વ્યાપાર કરો છો ? તેઓએ કહ્યું કે, માતા, અમારામાં એક ઘીનો વ્યાપારી છે અને વીજો ચામડાનો વ્યાપારી છે. તેનીં સ્ત્રીની કરવા જડાઈ છે. તે સાંભળી શ્રાવિકાએ વિચાર્યું કે, જે ઘીનો વ્યાપારી છે તેના પ્રણામ અત્યારે સારા વર્તતા હશે. જેમ કે, “જો મેં સારા વર્ષે તો ગાયો અને ખેંસો દુધ ઘણું આપે એટલે ઘી સોંપું થાય.” આવા શુભ પરિણામનું ધિતવન તેને થયા કરે. અને જે ચર્મનો વ્યાપારી છે તેના મનમાં અત્યારે પાપી વિચાર વર્તતા હશે. જેમ કે “જો મેં સારા વર્ષે નહીં તો પશુઓ ઘણા મરી જાય

૧ ઉપરથી પડે તે.

ઘટલે ચામડાં સોંઘાં થાય. ” -આવા પરિણામ સારા નથી-આવું વિચારી તે શ્રાવિકાએ ઘીના વ્યાપારીને ઘરમાં જ્યાં ચંદ્રવો વાંધ્યો હતો, તેની નીચે વેસારી જમાવ્યો અને ચર્મના વ્યાપારીને ઘરની વહાર ઉઘાડા ભાગમાં વેસારીને જમાવ્યો. તેઓ જમી રહ્યા પછી પોતપોતાના કામમાં પ્રવર્ત્યા. તેઓ પોતપોતાનું કાર્ય કરીને પાછા તે શ્રાવિકાને ઘેર જમવા આવ્યા. જમવાને અવસરે શ્રાવિકાએ તેમને પ્રથમ કરતાં ઝલટી રીતે વેસાર્યા. ઘટલે ઘીના વ્યાપારીને વહાર અને ચર્મના વ્યાપારીને ઘરની અંદર વેસાર્યો. તેમણે શ્રાવિકાને તેમ કરવાનું કારણ પૂછ્યું. ઘીના વ્યાપારીએ કહ્યું કે, “ હે માતા ! પ્રથમ તમે જે હમારી વેઠક કરી હતી તે યોગ્ય હતી, કારણ કે મને ઘીના વ્યાપારીને ઘરમાં વેસાર્યો હતો તે ઉત્તમ વ્યાપારને લીધે યોગ્ય હતું. તો આ વચ્ચે આમ ઝલટાવણું કેમ કર્યું ? ” ચામડાના વ્યાપારીએ કહ્યું કે, “ માતા ! આ વચ્ચે હું ચામડાંનો અધમ વ્યાપારી તેને ઘરમાં વેસાર્યો અને ઘીના ઉત્તમ વ્યાપારીને વહાર વેસાર્યો-તેમ વિપરીતપણું કરવાનો શો હેતુ છે ? ” શ્રાવિકા બોલી- “ હે પુત્રો ! સાંભળો, જે ઘીનો વ્યાપારી છે તેની મનોવૃત્તિ હમણા અશુભ થઈ છે, તે ઘી મોંઘુ થાય એમ ઇચ્છે છે. ઘીનું મોંઘાવણું પશુઓને ઉપદ્રવ થવાથી જ થાય છે. અને તે ઉપદ્રવ મેઘ અને ઘાસ પ્રમુખના અભાવે થાય છે. અને ચર્મના વ્યાપારીની મનોવૃત્તિ હાલ સારી છે. તે હાલ ચર્મને મોંઘા થવાને ઇચ્છે છે. અને ચર્મનું મોંઘાવણું પશુઓના આરોગ્યથી થાય છે. હે ભદ્ર ! આવો વિચાર કરીને મેં તમારા વંનેના આસનનું વિપરીતપણું કરેલું છે. કારણ કે, હું શ્રાવિકા છું. ગુણી વિના વીજાને માન આપતી નથી. ઇથીજ મેં એ પ્રમાણે કર્યું છે. ” આ વૃત્તાંત સાંભળી તેઓ પ્રતિવોધ પામ્યા અને પાપવ્યાપાર છોડીને શુભ વ્યાપારમાં પ્રવર્ત્યા. -આ કથા સાંભળી ગૃહસ્થોએ રસવાણિજ્યનો ત્યાગ કરવો. આ આઠમો કર્મદાન સંવંધી અતિચાર છે.

૪. ચોથું કેશવાણિજ્ય-ઘટલે દાસી દાસ વિગેરે માણસોનો, અને ગાય પ્રમુખ પશુઓ તથા પક્ષીઓનો વિક્રય કરવો તે. આ નવમો કર્મદાન સંવંધી અતિચાર છે.

૫. પાંચમું વિષવાણિજ્ય-ઘટલે કોશ, કોદાલી, અને લોઢાના હલ વિગેરેનો તથા અનેક પ્રકારના શસ્ત્રોનો વ્યાપાર. આદિ શબ્દથી વચ્છનાગ, તથા સોયલ વિગેરે વિષનું પળ ગ્રહણ કરવું. શસ્ત્ર અને વિષ પ્રત્યક્ષપણે જીવિતને હણનારા જોવામાં આવે છે. તેથી તેનો વ્યાપાર પાપરૂપ છે. અન્ય મતિ પણ વિષાદિ વાણિજ્યનો નિષેધ કરે છે:-

૧ ગુલામી ધંધો.

કન્યા વિક્રયિણ શ્રૈવ રસ વિક્રયિણ સ્તથા ।

વિષ વિક્રયિણ શ્રૈવ નરા નિરયગામિનઃ ॥ ૧ ॥

“ કન્યાનો વિક્રય કરનાર, રસ પદાર્થનો વિક્રય કરનાર, અને વિષનો વિક્રય કરનાર પુરુષો નરકે જાય છે. ”

આ દશમો કર્માદાન સંબંધી અતિચાર જાણવો:—

અંગારકર્મ પ્રમુખાનિ પંચ, કર્માણિ દંતાદિક વિક્રયાણિ ॥

વિહાય શુદ્ધ વ્યવસાયકશ્ચ, ગૃહી પ્રશસ્યો જિનશાસનેસ્મિન્ ॥૧॥

“ અંગારકર્મ વિગેરે પાંચ કર્મ અને દંતવાણિજ્ય વિગેરે પાંચ વાણિજ્યને છોડી શુદ્ધ વ્યવસાય (વ્યાપાર) કરનાર ગૃહસ્થ (શ્રાવક) આ જિનશાસનમાં પ્રશંસા કરવા યોગ્ય છે. ”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्याया मुपदेशप्रासाद
वृत्तौ त्रयोविंशत्युत्तरशततमः
प्रबंधः ॥ १२३ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૨૪ મું.

પંનર કર્માદાનમાં છેલ્લા પાંચ અતિચાર કહે છે.

૧૧. અગ્યારમું ચંત્ર પિલ્લણ કર્મ—ચંત્રપાંડા ઇટલે શિલા (છીપર)

સ્વારણીઓ, મુશલ (સાંઘેલું), ઘંટી, રેંટીયો, નિશાતરો અને કંકપત્ર (કાંકસી વિગેરેનો વિક્રય કરવો—અથવા તેલની ઘાળી ચલાવવી, શેલડીના વાઢ કરવા ગોઠ જમાવવો, સર્સવ, અલસી, ડોલ, ઇરંડી વિગેરેને પીલવાવેડે તેલ કાઢી જલ્લપંત્ર (પાણિ કાઢવાના રેંટ) ચલાવવા—તે ચંત્રપાંડા સંબંધી કર્મમાં અનેક ત્રાજીવોનો પળ વધ થાય છે. તેજ કારણથી કહ્યું છે કે, શાંડળી, પેપળી (ઘંટી ચુલો, જલ્લકુંભી (પાળીઆરું) અને માર્જની (સાવળી) એ પાંચ ગૃહસ્થને હિંસના સ્થાન છે.

વળી તેલની ઘાળી વિગેરે મહા પાપના હેતુ છે. તે વિષે શિવપુરાણમાં પણ કહ્યું છે કે, “ હે રાજા, જે તેલની ઘાળી ચલાવે છે તેને તેમાં જેટલા તલ:

સંખ્યા પીલાય છે તેટલા હજાર વર્ષ સુધી રૌરવ નર્કમાં રંધાવું પડે છે.” તેમજ “ જે તલનો વ્યાપાર કરે છે તે તલની જેવા હલકા થાય છે, તલની જેવા શુદ્ધ થાય છે અને તલની જેમ પીલાય છે. ” તેમાં પણ ફાલ્ગુનમાસ પછી તલ પીલાવવા, તલ યાવવા કે તલનો વ્યાપાર કરવો તેમાં મોટો દોષ લાગે છે. કારણ કે, તે સમયે તેમાં ત્રસ જીવની ઉત્પત્તિનો સંભવ છે. તે વિષે કહ્યું છે કે, “ ફાલ્ગુનમાસ પછી તલ કે અલસી રાખવી નહીં, તેમજ ગોઠ તથા ટોપરાં વિગેરે પણ રાખવાં નહીં. કારણ કે, વર્ષાકાળમાં તેમાં જીવોત્પત્તિ થવાથી ઘણા જીવોની હિંસા થાય છે. ” તેથી તે સમય ઉપરાંત તલ રાખવા નહીં. તલનો વ્યાપાર દુઃખદાયક છે એમ જણાવવા માટે તલના વ્યાપારી તિલજન્ટની કથા કહે છે:—

તિલજન્ટની કથા.

પૃથ્વીપુર નામના નગરમાં મોવિંદ નામે એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તે હંમેશા તલનો વ્યાપાર કરતો હતો તેથી તેનું તિલજન્ટ એવું નામ પ્રસિદ્ધ થયું હતું. તેને એક સ્વેચ્છાચારી સ્ત્રી હતી. તેણે તલની વ્યારમાંથી છાની રીતે પાંચ મુઢા તલ વેચી તેના પૈસામાંથી પોતાને મનગમતા ભોજન, વસ્ત્ર અને આભૂષ મેળવ્યાં અને દુર્વ્યસન સેવવા લાગી.

એક વખત તે સ્ત્રી વિચારવા લાગી કે, જો મારો પતિ આ તલ વેચવાની વાત જાણશે તો મને હેરાન કરશે. માટે પ્રથમથીજ તેનો કાંઈક ઉપાય કરી રાખું. આ પ્રમાણે વિચારીને એક વખતે તે તિલજન્ટ રાત્રે પોતાના શાલિના ક્ષેત્રની રક્ષા કરવાને ગયો હતો તે અવસર જોઈને તે સ્ત્રીએ નગરની વહાર જઈ પિશાચનીનું રૂપ કર્યું. તે દિવસે મુનિપતિ નામે રાજર્ષિ મુનિની વારમી પ્રતિમા વહેવાને માટે હેમંતઋતુમાં તેજ વનને વિષે કાવોત્સર્ગે રહ્યા હતા. તે દિવસે સંધ્યાકાળે ગાયો ચારીને નગરમાં આવતા ગોવાળો તે મુનિને જોઈ તેમને શીત ન લાગે તેવા ઇરાદાથી પોતાના વસ્ત્ર તે મુનિને ઓઢાડી પોતપોતાને ઘેર ગયા હતા. પેલી સ્ત્રી તે મુનિની આગળ આવી, મુખ ઉપર કાજલ લગાડી, કાળા વસ્ત્રો પહેરી, હાથમાં ઝઘાડું સજ્જ લઈ અને માથે વલ્લતી સવડી લઈ ભયંકર શબ્દ કરતી કરતી શાલિના ક્ષેત્રમાં રહેલા પોતાના પતિ તિલજન્ટ પાસે ગઈ અને વોલી કે, “ અરે તિલજન્ટ ! હું ખુશી છું માટે તારું ભક્ષણ કરીશ. જો તારે જીવવાની ઇચ્છા હોય તો તારી તલની વ્યારો મને અર્પણ કર. ” તિલજન્ટ ભયથી વિદ્વલ થઈ તેના પગમાં પડીને વોલ્યો કે, “ હે માતા ! જાઓ મારી વ્યારના વધા તલ ભક્ષણ કરો. ”

આવું ચરિત્ર કરીને તે સ્ત્રી પાછી જ્યાં મુનિપતિ મુનિ કાઠસગધ્યાને રહેલા હતા ત્યાં આવી. તેણે વિચાર્યું કે, મારું આ ચરિત્ર આ મુનિએ જોયું છે, તેથી તે સવારે લોકોની આગલ કહી દેશે માટે જ્વલતા અગ્નિથી તેને વાઢી નાખું-આવું ચિંતવી મુનિના શરીર ઉપર રહેલા વસ્ત્રો સઠગાવીને તે પોતાને ઘેર ગઈ, અને અસલવેષ ધારણ કર્યો. મુનિપતિ મુનિ તો પ્રવલ્લ આયુષ્યને લીધે જીવતા રહ્યા. તેમણે અગ્નિના પ્રવલ્લ ઉપદ્રવમાં પણ શુભધ્યાન છોડ્યું નહીં. તે વચ્ચે તેમણે ચિંતવ્યું કે, અહો, આ અગ્નિ તો જડ એવા શરીરના પુદ્ગલોને વાઢે છે. પોતાનું ઘર દૂર છતાં બીજાનું ઘર વલ્લતું જોઈને તો મૂઢપુરુષ શોક ધરે છે. હે ચેતન ! તારું ઘર તો જ્ઞાનાદિ ગુણરૂપ છે, તેને યત્નથી શમતારૂપ જલ્લવડે સિંચન કર, કે જેથી તેને ક્રોધરૂપ અગ્નિની જ્વાળા લાગે નહીં. આવા શુભધ્યાનમાં તત્પર એવા તે મુનિના મુલનું અવલોકન કરવા સૂર્યનો ઉદય થયો. સર્વત્ર પ્રાતઃકાલ થયો ઇટલે પેલા ગોવાઢીઆઓ ત્યાં આવ્યા. તેમણે મુનિની તેવી સ્થિતિ જોઈને તે નગરના કુંચિક નામના શ્રેષ્ઠીને તે વાત જણાવી. કુંચિક શેઠે ગ્રન્થકારી શ્રાવીકાને ધરેથી લક્ષ્મીપાક તેલ લાવીને તેવડે મુનિના દેહને નિરોગી કર્યું. પેલો તિલગ્રન્થ રાત્રે ઘેર આવી સુઈ ગયો. પણ તેને ભયથી જ્વર આવ્યો અને વિચારમાં પડ્યો કે, અરેરે ! મારી તલની વધી વચારો ગઈ. હવે હું શું કરીશ. આમ વિચારતાં તેનું હૃદય ફાટી જવાથી તે મૃત્યુ પામ્યો. ઘણા ભવ સુધી તે તલમાંજ ઉત્પન્ન થયો. પ્રાપ્ત કરીને એમ જાણવું કે, જે આ ભવમાં ઘાંચી થઈને તલ પીલવાનું કામ કરે છે તે મરીને તલમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને તેણે તલપણે પીલેલા જીવો તેને તિલયંત્રમાં પીલે છે. આમ વિચારી શ્રાવકોએ તલ પીલવાનો વ્યાપાર છોડી દેવો. ઇત્યાદિ યંત્રપીલણ કર્મ તે અગ્યારમો કર્માદાન સંવંધી અતિચાર જાણવો.

૧૨. વારમું નિલંઠણ કર્મ—તે ગાય વિગેરેના કાન, કાંતલ, શીંગડા, અને પુંડ્ર છેદવા, તેને નાથવા, આંકવા, નળુંસક કરવા (સ્વાસી કરવા), વાઢવા, તેમજ હંટ પ્રમુલની પીઠ ગાઢવી-એ નીલંછનકર્મ કહેવાય છે. તે પ્રમાણે કરવાથી ગાય, વલ્લદ, અશ્વ અને હંટ વિગેરેને ઘણી કદર્યના થાય છે તેથી તેનો ત્યાગ કરવો. એ વારમો કર્માદાન સંવંધી અતિચાર જાણવો.

૧૩. ઝેરમું દવદાન કર્મ—તે અરણ્યમાં એક ભાગનો દાહ કરવાથી વનચર પ્રાણીઓ સુલે ચરે અને જુનું ઘાસ વાઢવાથી નવા અંકુરાની પેદાસ વધે ઇટલે ગાય પ્રમુલને ઘણો ચારો થાય અથવા વૃષ્ટિ પેહેલાં જો ક્ષેત્રમાં દવ મુક્યો હોય તો પછી

तेमां घणा धान्यनी निष्पत्ति थाय. एवी इच्छाथी लोभ बुद्धिवडे ते प्रमाणे करे. वळी भिल्ल प्रमुख पुण्यबुद्धिथी कहे छे के, अमारा श्रेयने अर्ये धर्मदीपोत्सवी करवी एटले डुंगर उपर दव सळगाववो. तेम वळी कोइ कौतुकथी पण दव सळगावे छे. तथा केटलाक हुताशणीमां मोटो अग्नि सळगाववाथी घणुं पुण्य माने छे. परंतु आवा दव लगाडवाथी कोटीगमे जीवोनो वध थाय छे. पांचमा अंग श्री ज्ञगव-तीजीमां गणधर महाराजाए प्रभुने पुछचुं छे के, “ हे स्वामी ! जे माणस अग्निने वधारे सळगावे तेने वधारे पाप, के जे जळ के धूळवडे अग्निने बुझावे तेने वधारे पाप ? ” प्रभुए कहुं के, “ हे गौतम ! जे अग्निने वधारे ते क्लिष्टकर्म बांधे अने जे बुझावे ते अक्लिष्टतर (घणा हळवा) कर्म बांधे-तेथी श्रावके दव मुकवा संबंधी कर्म करवुं नहीं. आ तेरमो कर्मादान संबंधी अतिचार जाणवो.

१४. चौदसुं शरशोषण कर्म-सरोवर विगेरेने शोपवामां जळचर प्राणी मत्स्य विगेरेनो तेमज छ ‘जीवनिकायनो’ वध थाय छे. माटे ते कर्म पण त्यजी देवुं. ए चौदमो कर्मादान संबंधी अतिचार जाणवो.

१५. पंदरमुं असतिपोषण कर्म-पैसा कमावाने माटे दुःशील दासीओ राखवी. शुक, सारिका, मोर, मार्जार, कुकडा, मांकडा, श्वान अने डुक्कर विगेरेनुं पोषण करवुं- ए ‘असतीपोषण’ कहेवाय छे. कारण के, एवा जीवो जो अशुभ अन्नपानथी पोषण पामवावडे पुष्ट थाय छे तो उंदर, सशला विगेरे घणा जीवोनी हिंसा करी पोताने सुख करनारा थाय छे. आवुं विचारी तेमनुं पोषण करवुं नहीं. तेमनुं पोषण करवाथी पापनी वृद्धि थाय छे. तोपण तेओने अभयदान तो आपवुं. ए पंरमो कर्मादान संबंधी अतिचार जाणवो.

आ प्रमाणे पंर कर्मादाननो त्याग कवो. श्रीज्ञगवतीजी अंगमां श्रावकने पंर कर्मादाननो सर्वथा निषेध कहेलो छे, ते उत्सर्गिक जाणवो. कहुं छे के, “ जे पुण्य धर्मने बाधा करनारुं होय अने यश आपे तेवुं न होय तेवुं पुण्य घणां लाभवाळुं होय तोपण पुण्यार्थी पुरुषोए ग्रहण करवुं नहीं. ” परंतु कादि वीजो थइ होय-इत्यादि कारणोथी जो ते निंदित व्यापारोनो सर्वथा त्याग थइ शके नहीं- तेमांथी कोइ कार्य करवुं पडे तो श्रावक अपवादरूपे करे. पण पोताना आत्मानી निंदा करतो सतो सशूगपणे करे. महाराजा सिद्धराजे कोरेला सोरठदेशना स्वामी सज्जन दंडनायके जेम ते देशनी पेदाशनुं सर्व द्रव्य रेवताचलमां पुण्यरूपे वापर्युं हतुं तेम.

આવું ચરિત્ર કરીને તે સ્ત્રી પાછી જ્યાં મુનિપતિ મુનિ કાઠસગધ્યાને રહેલા હતા ત્યાં આવી. તેણે વિચાર્યું કે, મારું આ ચરિત્ર આ મુનિએ જોયું છે, તેથી તે સવારે લોકોની આગલ કહી દેશે માટે જ્વલતા અગ્નિથી તેને વાઢી નાખું-આવું ચિંતવી મુનિના શરીર ઉપર રહેલા વસ્ત્રો સઢગાવીને તે પોતાને ઘેર ગઈ, અને અસલેવેપ ધારણ કર્યો. મુનિપતિ મુનિ તો પ્રવલ આયુષ્યને લીધે જીવતા રહ્યા. તેમણે અગ્નિના પ્રવલ ઉપદ્રવમાં પળ શુભધ્યાન છોડ્યું નહીં. તે વચ્ચે તેમણે ચિંતવ્યું કે, અહો, આ અગ્નિ તો જડ એવા શરીરના પુદ્ગલોને બાળે છે. પોતાનું ઘર દૂર છતાં વીજાનું ઘર વલ્લતું જોડેને તો મૂઢપુરુષ શોક ધરે છે. હે ચેતન ! તારું ઘર તો જ્ઞાનાદિ ગુણરૂપ છે, તેને યત્નથી સમતારૂપ જલ્લવડે સિંચન કર, કે જેથી તેને ક્રોધરૂપ અગ્નિની જ્વાળા લાગે નહીં. આવા શુભધ્યાનમાં તત્પર એવા તે મુનિના મુખનું અવલોકન કરવા સૂર્યનો ઉદય થયો. સર્વત્ર પ્રાતઃકાલ થયો ઇટલે પેલા ગોવાઢીઆઓ ત્યાં આવ્યા. તેમણે મુનિની તેવી સ્થિતિ જોડેને તે નગરના કુંચિક નામના શ્રેષ્ઠીને તે વાત જણાવી. કુંચિક શેઠે ગ્રસ્ત્રંકારી શ્રાવીકાને ઘરેથી લક્ષ-પાક તેલ લાવીને તેવડે મુનિના દેહને નિરોગી કર્યું. પેલો તિલગ્નદ્વ રાત્રે ઘેર આવી સુઈ ગયો. પળ તેને ભયથી જ્વર આવ્યો અને વિચારમાં પડ્યો કે, અરેરે ! મારી તલની વધી વચારો ગઈ. હવે હું શું કરીશ. આમ વિચારતાં તેનું હૃદય ફાટી જવાથી તે મૃત્યુ પામ્યો. ઘણા ભવ સુધી તે તલમાંજ ઉત્પન્ન થયો. પ્રાચે કરીને એ જાણવું કે, જે આ ભવમાં ઘાંચી થડેને તલ પીલવાનું કામ કરે છે તે મરીને તલમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને તેણે તલપણે પીલેલા જીવો તેને તિલચંત્રમાં પીલે છે. આમ વિચારી શ્રાવકોએ તલ પીલવાનો વ્યાપાર છોડી દેવો. ઇત્યાદિ ચંત્રપીલન કર્મ તે અગ્યારમો કર્માદાન સંવંધી અતિચાર જાણવો.

૧૨. વારમું નિલંબણ કર્મ—તે ગાય વિગેરેના કાન, કાંવલ, શીંગડા, અને પુંછ છેદવા, તેને નાથવા, આંકવા, નપુંસક કરવા (સ્વાસી કરવા), વાઢવા, તેમજ ડંટ પ્રમુખની પીઠ ગાઢવી-એ નીલંબણકર્મ કહેવાય છે. તે પ્રમાણે કરવાથી ગાય, વલ્લદ, અશ્વ અને ડંટ વિગેરેને ઘણી કદર્થના થાય છે તેથી તેનો ત્યાગ કરવો. એ વારમો કર્માદાન સંવંધી અતિચાર જાણવો.

૧૩. તેરમું દવદાન કર્મ—તે અરણ્યમાં એક ભાગનો દાહ કરવાથી વનચર પ્રાણીઓ મુલે ચરે અને જુનું ઘાસ વાઢવાથી નવા અંકુરાની પેદાસ વધે ઇટલે ગાય પ્રમુખને ઘણો ચારો થાય અથવા વૃષ્ટિ પેદેલાં જો ક્ષેત્રમા દવ મુકયો હોય તો પછી

तेमां घणा धान्यनी निष्पत्ति थाय. एवी इच्छाथी लोभ बुद्धिवडे ते प्रमाणे करे. वळी भिल्ल प्रमुख पुण्यबुद्धिथी कहे छे के, अमारा श्रेयने अर्थ धर्मदीपोत्सवी करवी एटले डुंगर उपर दव सळगाववो. तेम वळी कोइ कौतुकथी पण दव सळगावे छे. तथा केटलाक हुताशणीमां मोटो अग्नि सळगाववाथी घणुं पुण्य माने छे. परंतु आवा दव लगाडवाथी कोटीगमे जीवोनो वध थाय छे. पांचमा अंग श्री जगव-तीजीमां गणधर महाराजाए प्रभुने पुछयुं छे के, “ हे स्वामी ! जे माणस अग्निने वधारे सळगावे तेने वधारे पाप, के जे जळ के धूळवडे अग्निने बुझावे तेने वधारे पाप ? ” प्रभुए कहुं के, “ हे गौतम ! जे अग्निने वधारे ते छिष्टकर्म बांधे अने जे बुझावे ते अछिष्टतर (घणा हळवा) कर्म बांधे-तेथी थावके दव मुकवा संवंधी कर्म करवुं नहीं. आ तेरमो कर्मादान संवंधी अतिचार जाणवो.

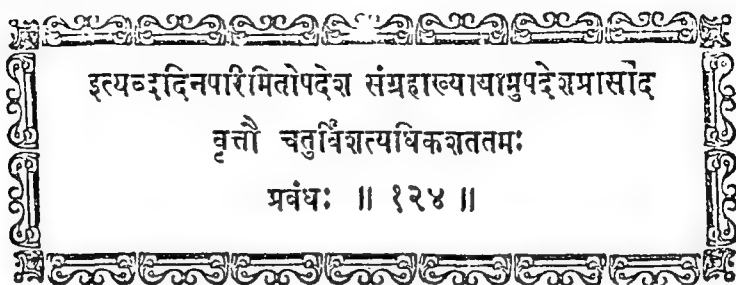
१४. चौदमुं शरशोषण कर्म-सरोवर विगेरेने शोपवामां जळचर प्राणी मत्स्य विगेरेनो तेमज छ ‘ जीवनिकायनो ’ वध थाय छे. माटे ते कर्म पण त्यजी देवुं. ए चौदमो कर्मादान संवंधी अतिचार जाणवो.

१५. पंदरमुं अस्तपोषण कर्म-पैसा कमावाने माटे दुःशील दासीओ राखवी. शुक्र, सारिका, मोर, मार्जार, कुकडा, मांकडा, श्वान अने डुक्कर विगेरेनुं पोषण करवुं- ए ‘ अस्तीपोषण ’ कहवाय छे. कारण के, एवा जीवो जो अशुभ-अन्नपानथी पोषण पामवावडे पुष्ट थाय छे तो उंदर, सशला विगेरे घणा जीवोनी हिंसा करी पोताने सुख करनारा थाय छे. आवुं विचारी तेमनुं पोषण करवुं नहीं. तेमनुं पोषण करवाथी पापनी वृद्धि थाय छे. तोषण तेओने अभयदान तो आपवुं. ए पंदरमो कर्मादान संवंधी अतिचार जाणवो.

आ प्रमाणे पंदर कर्मादाननो त्याग करवो. श्रीजगवतीजी अंगमां थावकने पंदर कर्मादाननो सर्वथा निषेध कहेलो छे, ते उत्सर्गिक जाणवो. कहुं छे के, “ जे पुण्य धर्मने बाधा करनारुं होय अने यश आपे तेवुं न होय तेवुं पुण्य घणां लाभवाळुं होय तोषण पुण्यार्थी पुरुषोए ग्रहण करवुं नहीं. ” परंतु कादि बीजो यइ होय-इत्यादि कारणोथी जो ते निंदित व्यापारोनो सर्वथा त्याग यइ शके नहीं-निंदा करतो सतो सशूषणे करे. महाराजा सिद्धराजे करेला सोरखदेशना स्वामी सज्जन दंडनायके जेम ते देशनी पेदाशनुं सर्व द्रव्य रेवताचलमां पुण्यरूपे वा-पर्युं हतुं तेम.

(૨૪૬) વ્યાખ્યાન ૧૨૫ મું-પાપ વ્યાપાર નિષેધે દ્રવ્યવૃદ્ધિ ઉપાય.

“ આ પ્રમાણે પ્રથમ કહેલા પાંચ અતિચાર પરિભોગથી અને પંનર કર્માદા-
નથી-એમ વીણ અતિચાર થાયછે. તેનું ઉપર પ્રમાણે સ્વરૂપ જાણી; સુજ્ઞ પુરુષોએ આ
સાતમું વ્રત આચરવું. ”

વ્યાખ્યાન ૧૨૫ મું.

પૂર્વ પાપવ્યાપારનો નિષેધ કહ્યો ત્યારે કયા પ્રકારે
દ્રવ્યવૃદ્ધિ કરવી ? તે કહે છે.

જહિત્વા સ્વરકર્માણિ, ન્યાયવૃત્તિ મસુંચકઃ ।

શુદ્ધેન વ્યવસાયેન, ડ્રવ્યવૃદ્ધિર્જેત્ ગૃહિ ॥ ૧ ॥

“ સ્વરકર્મોને તજીને, ન્યાયવૃત્તિ મુક્યા શિવાય, શુદ્ધ વ્યવસાયવડે ગૃહસ્થ
દ્રવ્યવૃદ્ધિ કરે. ” સ્વરકર્મ એટલે નિર્દયજનોને ડચિત એવા કોટ્ટવાલ, ગુપ્તિપાલ
(જેલર) અને સીમપાલ વિગેરેની નોકરી-કે જે અત્યન્ત પાપવ્યાપારવાળી છે તે
શ્રાવકે ન કરવી. અને સજ્જનોને સ્તુતિ કરવા યોગ્ય એવી ન્યાયવૃત્તિ રાખવી-શુદ્ધ
નિષ્ઠા રાખવી. કારણ કે પરમાર્થે તો દ્રવ્ય ઉપાર્જનનું હેતુ ન્યાયવૃત્તિજ છે. કહું છે કે:-

સુધિરર્થાર્જને યત્નં કુર્યાન્ન્યાય પરાયણઃ ।

ન્યાયેવાન પાયેય મુપાય સંપદાં યતઃ ॥

“ હાહ્યા મનુષ્યો ન્યાયપરાયણપણેજ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવાનો યત્ન કરે છે.
કારણ કે સંપદા મેલ્લવાનો કષ્ટ વિનાનો ઉપાય ન્યાયજ છે. ” ઉપલક્ષણથી દેવ,
જ્ઞાન, પાશંડી અને પાસંધ્યાના ધનવડે, તેમજ દેશ, કાલ અને જાતિ વિગેરેને અ-
નુચિત એવા વ્યાપાર કરવાવડે જે દ્રવ્ય મેલ્લવું તે પણ અન્યાયવૃત્તિ છે.

દેવદ્રવ્ય તો વ્યાજે લેવું તે પણ મહાન્ દોષને આપનારું છે. તે વિષે લોકીક-
શાસ્ત્રમાં પણ કહું છે કે-

દેવદ્રવ્યેણ યા વૃદ્ધિ, ગુરુ દ્રવ્યેન યધ્ધનં ।

તદ્ધનં કુલનાશાય મૃતોપિ નરકં વ્રજેત્ ॥

“દેવદ્રવ્યથી જે દ્રવ્યવૃદ્ધિ કરવી અને ગુરુદ્રવ્યથી જે ધન મેલવવું, તે ધન કુલના નાશને અર્થ થાય છે, અને તે દ્રવ્યનો મેલવનાર મૃત્યુ પામીને પણ નરકે જાય છે.” આ વિષે એક મહાજ્ઞારતમાં દર્શાવેલ છે, તે આ પ્રમાણે-પૂર્વે શ્રીરામચંદ્રજી ના રાજ્યમાં એક વચ્ચે કોઈ શ્વાન રાજમાર્ગમાં બેઠો હતો. તેને કોઈ બ્રાહ્મણે કાંકરા-વડે માર્યો. એટલે તે શ્વાન રોષ કરી પોતાને નિરપરાધે મારનાર બ્રાહ્મણના વચ્ચનો છેડો મજબૂત પકડીને બોલ્યો કે-ઔર વિપ્ર ! તૈં મને નિરપરાધીને કેમ માર્યો ? તે સમયે એ કૌતુક જોવાને ઘણા લોકો એકત્ર મળ્યા. અને તેમને ન્યાયસભામાં લઈ ગયા. રાજા રામચંદ્રે શ્વાનના મુલ્યથી વધી હકીકત સાંભળી પેલા બ્રાહ્મણને દંડ કરવા યોગ્ય ગણી શ્વાનને પુછ્યું કે, ‘ આ તને મારનાર બ્રાહ્મણનો શો દંડ કરું ? ’ શ્વાન બોલ્યો કે-તે દુષ્ટને કોઈ મહાદેવનો પૂજારી કરો. રાજાએ પુછ્યું કે, એવો દંડ આપવાનું શું કારણ ? શ્વાન બોલ્યો-“ મહારાજ, આજથી સાતમે ભવે હું કોઈ મહાદેવનો પૂજારી હતો. હંમેશા મહાદેવની પૂજા કરી રહેં દેવદ્રવ્ય સ્વાવામાં આવે એવા ભયથી હું હાથ ધોઈને ભોજન કરતો હતો. એક વચ્ચે એવું વન્યું કે, કોઈ પર્વનો દિવસ આવ્યો એટલે મહાદેવનું લિંગ દુધ, દહીં અને ઘૃતવડે પૂરવામાં આવ્યું. પછી મહાદેવની પાછાલ કરવા વચ્ચે જાપી ગયેલું ઘી મારા નચ્ચમાં ભરાઈ રહ્યું. ભોજન કરતી વચ્ચે ઉષ્ણતાને લીધે તે ઘી ઓગળી ગયું તે અજાણે મારા સ્વાવામાં આવી ગયું. તે દેવદ્રવ્ય ભક્ષણના દુષ્કૃત્યથી હું સાત ભવથી શ્વાનનો અવતાર પામ્યા કરું છું. આ ભવે તમારા પ્રભાવથી જાતિસ્મરણ થતાં મને માનુષીવાણી પ્રાપ્ત થઈ છે. ” આ વાત સાંભળી તે બ્રાહ્મણે શ્વાનને પ્રસન્ન કરી તે શિવાય કોઈ ઘીજો દંડ કરાવવા માર્થના કરી.

આવી રીતે અજાણપણે પણ જો દેવદ્રવ્ય સ્વાવામાં આવે તો દુઃખનું કારણ થાય છે, તેથી વિવેકી પુરુષોએ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે દેવદ્રવ્યનું રક્ષણ કરવું. આ વૃત્તાંત સાંભળી અનેક રીતે અન્યાયવૃત્તિ છોડી દેવી, યશોવર્મા રાજાની જેમ ક્યારે પણ નીતિ છોડવી નહીં.

યશોવર્મા રાજાની કથા.

કટ્યાણકટક નામે નગરમાં યશોવર્મા નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે ન્યાય આપવામાં સદા તત્પર રહેતો. લોકોને ન્યાય આપવાને માટે તેણે પોતાના

ગૃહના દ્વાર ઉપર એક ન્યાયઘંટા બાંધી હતી. એક વચ્ચે તેના રાજ્યની અધિષ્ઠાત્રી દેવી રાજા યશોવર્માની ન્યાયવૃત્તિની પરીક્ષા કરવાને એક ગાયનું રુપ અને તેની સાથે એક તત્કાલ જન્મેલા વાછડાનું રુપ કરીને રાજમાર્ગમાં બેઠી. તે વચ્ચે યશોવર્મા રાજાનો પુત્ર પોતાના વાહનને વેગથી દોડાવતો ત્યાં આવ્યો. વેગને લીધે તેની ગાડી વાછડાની ઉપર થઈને પ્રસાર થઈ ગઈ, તેથી તે વત્સ મૃત્યુ પામ્યો. તે જોઈ ગાય મોટે સ્વરે રુદન કરવા લાગી અને અશ્રુધારા છોડવા લાગી. કોઈએ ગાયને સૂચના કરી કે, રાજદ્વારે જઈ ફરીયાદ કરીને ન્યાય મેલવ. એટલે ગાય ત્યાં ગઈ અને તેનીએ શીંગડાના અગ્રભાગથી પેલી ન્યાયઘંટા વગાડી. રાજા યશોવર્મા તે વચ્ચે ભોજન કરવા બેઠો હતો. તેણે ઘંટાનો શબ્દ સાંભળી સેવકોને કહ્યું કે, “કોણ ઘંટા વગાડે છે? તપાસ કરો.” સેવકોએ જોઈને કહ્યું કે, “મહારાજ, કોઈ નથી, આપ ભોજન કરી લ્યો.” રાજા બોલ્યો—“નિર્ણય કર્યા શિવાય કેમ ભોજન થાય.” એમ કહી ભોજનનો થાલ છોડી રાજદ્વારની દોઢીએ આવીને જોયું તો ત્યાં બીજું કોઈ જોવામાં આવ્યું નહીં પણ પેલી ગાયને દીઠી. એટલે કહ્યું કે, “હે ધેનો! શું તારો કોઈએ પરાભવ કર્યો છે? કર્યો હોય તો તે મને બતાવ્ય.” તે સાંભળી ગાય આગળ ચાલી એટલે તેની પછવાડે રાજા ચાલ્યો. ગાયે પેલો મૃત્યુ પામેલો પોતાનો વાછડો જ્યાં પડ્યો હતો ત્યાં લઈ જઈ તે બતાવ્યો. તે જોઈ રાજાએ સર્વની વચ્ચે કહ્યું કે, “જેણે આ વત્સ ઉપર ગાડી હાંકી હોય, તે મારી આગળ હાજર થઈ જાઓ.” વધા તે વાક્ય સાંભળી રહ્યા પણ કોઈ પ્રગટ થયું નહીં. એટલે રાજાએ પ્રતિજ્ઞા કરી કે, જ્યારે આ વાર્તા સ્ફુટ થશે અર્થાત્ આનો ગુન્હેગાર મળશે ત્યારે હું ભોજન કરીશ.” રાજાને એક લાંબળું થઈ એટલે બીજે દિવસે પ્રાતઃકાળે રાજકુમારે આવીને જણાવ્યું કે, હે દેવ! તેમાં હું અપરાધી છું, તેથી જે યોગ્ય લાગે તે દંડ કરો. પછી રાજાએ નીતિશાસ્ત્રને જાણનારા વિદ્વાનોને એકઠા કરીને પુછ્યું કે, આ રાજકુમારને શો દંડ આપવો જોઈએ?” નીતિવેત્તાઓએ કહ્યું—“મહારાજા, રાજ્યને યોગ્ય આ એકજ પુત્ર છે, તેને શો દંડ હોય!” રાજા બોલ્યો—“રાજ્ય કોનું! અને પુત્ર કોનો! મારે તો નીતિજ મોટી છે. સોમનીતિ માં કહ્યું છે કે, પોતાનો પુત્ર હોય તોપણ તેને અપરાધ પ્રમાણે દંડ આપવો જોઈએ. તેથી જે તેને યોગ્ય દંડ હોય તે! કહો.” આવા રાજાના વચનો સાંભળી તે વિદ્વાનોં માંથી એક બોલ્યો કે—નીતિમાં એમ કહ્યું છે કે, જે બીજાને જેવી વ્યથા કરે તેવી વ્યથા તેને કરવી. કારણ કે, “જે જેવું કરે તેને તેવું કરવું જોઈએ.” તે સાંભળી રાજાએ પોતાની ગાડી મંગાવી અને પુત્રને બોલાવી કહ્યું કે, હે પુત્ર! તું અહીં સુઝા. તે વિનિત પુત્ર તત્કાલ

સુઝ ગયો. રાજાએ સેવકોને કહ્યું કે, આ કુમારની ઉપરથી ગાડી વેગવડે પસાર કરો. કોઈ તેમ કરી શક્યું નહીં. ડલટા સર્વે રાજાને વારવા લાગ્યા. તે છતાં રાજા તેમનું નહીં માનીને પોતે ગાડી ઉપર બેસી પુત્રના ચરણ ઉપરથી જેવામાં ગાડીને પસાર કરવા જતા હતા, તેવામાં દેવીએ પ્રકટ થઈ રાજાની ઉપર પુષ્પની વૃષ્ટિ કરી અને ગાય કે વત્સ કાંઈ જોવામાં આવ્યું નહીં. દેવી બોલી-હે રાજન્ ! મેં તારી પરીક્ષા કરવા માટે વધી રચના કરી હતી. પ્રાગપ્રિય એવા એકનાએક પુત્રથી પણ તને ન્યાય વ્હાલો છે, એમ સિદ્ધ થયું છે માટે ધન્ય છે તને, તું નિર્વિઘ્ને રાજ્ય કર્ય.

આ પ્રમાણે ન્યાય સંબંધી દૃષ્ટાંત મનમાં ધારણ કરીને ગૃહસ્થે-એટલે શ્રાવકે ન્યાયવૃત્તિ છોડવી નહીં. શુદ્ધ વ્યાપારવડે દ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરવી. તે શુદ્ધ વ્યાપાર ચાર પ્રકારનો છે. ૧ યથાર્થ બોલવું. ૨ વંચના (ડગવા) વગરની ક્રિયા કરવી. ૩ અપાયનું પ્રકાશ ન કરવું (ચાડી ન સ્વાવી). ૪ સદ્ભાવ (મૈત્રીભાવ) રાખવો. તેમાં જે પ્રથમ ' યથાર્થ બોલવું ' તે આ પ્રમાણે-“ધર્મ તથા અધર્મને જાણનારા ભાવશ્રેષ્ઠ પુરુષો વીજા ડગાય તેવું ' ન બોલે; હંમેશા સત્ય અને મધુર વચનજ બોલે છે. તેમાં પણ ધર્મને પીડા કરે તેવું તો કદિપણ બોલેજ નહીં, કમઝશ્રેષ્ઠી વિગેરેની જેમ.

વીજો પ્રકાર જે ' અવંચિકા ક્રિયા ' એટલે જેથી વીજાને વ્યસન-દુઃખ થાય તેવા હેતુવાળી મન, વચન અને કાયાના વ્યાપારરૂપ છેષ્ટા ન કરવી. તે અવંચિકા ક્રિયા. જેમ કે, “ જે શુદ્ધ ધર્મનો અર્થો હોય તે પ્રતિરૂપ વિધિ વડે ' તેમજ સ્વોટાં ત્રાજવા, કાટલા વિગેરેથી ઓછું વધતું લેવા દેવાવડે વીજાને છેતરે નહીં. ”

ત્રીજો પ્રકાર ' અપાય પ્રકાશ કરવા નહીં ' એટલે જે અશુદ્ધ વ્યાપાર કરવાથી ભાક્ષ્ય થાય; જેવા કે, રાજદંડ અને નરકમાં પડવું વિગેરે. તેવા અશુદ્ધ વ્યાપારને પ્રકાશ કરવા નહીં અર્થાત્ તેવી કોઈની ચાડી સ્વાઈને પોતાના ધનને વધારવું નહીં.

ચોથો પ્રકાર ' મૈત્રીપણાનો ભાવ રાખવો ' એટલે સારા મિત્રની જેમ નિષ્કપટપણે વર્તવું. દંભથી કોઈને છેતરવું નહીં. એવી રીતે ન વર્તતાં જે પ્રાણી ગાયના જેવા મુલકવાળી અને વાવના જેવા આચરણવાળી વૃત્તિથી વ્યવહાર કરે છે તે કોઈનો વિશ્વાસપાત્ર થતો નથી અને પાપનું ભાજન થાય છે. આ પ્રમાણે જાણીને શુદ્ધવૃત્તિથી દ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરવી. ગૃહસ્થોને દરેક કાર્યની સિદ્ધિ દ્રવ્યથી થાય છે, પરંતુ ધેમથી અવિરુદ્ધ વ્યાપારવડે વૈભવની વૃદ્ધિ કરવી. એ સર્વનો ભાવાર્થ છે. “ દેશ, જાતિ,

૧ વેચવાની વસ્તુમાં મળી શકે તેવી ઓછી કિંમતની વસ્તુ મેળવવી.

અને કુલના ધર્મનો નાશ કરનાર કુચુદ્ધિને છોડી દેવાથીજ નીતિમાં તત્પર થવાય છે અને તેવા નીતિવાન્પણાથીજ ઉત્તમ ઉપાસક- (શ્રાવક) શુભ સંપત્તિને અને વ્યાપારની શુદ્ધિને પ્રાપ્ત કરે છે. ”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्याया मुपदेशभासाद
वृत्तौ पंचविंशत्युत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १२५ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૨૬ મું.

શુદ્ધ વ્યાપાર કેવી રીતે થાય ? તે કહે છે.

निंदायोग्यजनैः सार्द्धं कुर्यान्न क्रयविक्रयौ ।

द्रव्यं कस्यापि नो देयं साक्षिणं भूषणं विना ॥ ૧ ॥

ત્રાવાર્થ:-

“ નિંદા કરવા યોગ્ય લોકોની સાથે खरीदी के वेचाणनुं काम करवुं नहीं અને સાક્ષી રાખ્યા વિના કે ઘરાણા વિના કોઈને દ્રવ્ય આપવું નહીં ”

વિસ્તરાર્થ:-

“ નિંદા કરવા યોગ્ય લોકો જેવા કે, નટ, ધૂતારા, વેશ્યા, કલાલ, કસાઈ, માછી, વાગુરિક (વાઘરી), રાજદ્રોહી અને પૂજારા વિગેરે, તેમની સાથે ગૃહસ્થે ક્રયવિક્રય (खरीदी के वेचाण) ન કરવા. તેમજ શસ્ત્રધારી પુરુષોની તથા રાજા વિગેરેની સાથે અલ્પ પળ વ્યવહાર કરવાથી પ્રાપ્ત કાંઈપણ ગુણ થતો નથી. કેમકે જેને પોતાને હાથે દ્રવ્ય આપીને પાછું પ્રાપ્તતા ભય ઉત્પન્ન થાય તેની સાથે વ્યવહાર કરવામાં શું શુભ ફલ થાય ? કહ્યું છે કે, “ ब्राह्मण साथे અને શસ્ત્રધારીની સાથે થેય ઇચ્છનાર વણિકે કદિપણ વ્યવહાર કરવો નહીં. ”

વળી જે જુગાર અને ધાતુવાદ પ્રમુખથી દ્રવ્યની ઈચ્છા કરે છે, તેઓ મેંસના કુચડાથી પોતાનું ઘર થોભું કરવાને ઈચ્છે છે. કદિ તેવા પ્રકારથી કે અશુદ્ધ વ્યવહાર કરવાથી લાભ પ્રાપ્ત થાય તો તે લાભ લાંબો કાલ રહેતો નથી. કહ્યું છે કે, “ खोटा माप અને खोटा तोलથી જે કાંઈ દ્રવ્ય ઉપાર્જન થાય છે તે તપેલા પાત્ર ઉપર મુકેલાં જલના વિંદુની જેમ નાશ પામવું જોવામાં પણ આવતું નથી. ”

वली घणा लोकोनी साक्षी वगर कोईने द्रव्य आपवुं नहीं. तेमज न दीठेलुं अने परीक्षा कर्पा वगरनुं करीयाणुं लेवुं करवुं नहीं. अने लेवुं त्यारे पण घणा लोकोना समुदाय समक्ष लेवुं के जेथी कदि बांधा विगेरे कष्ट पडे तो ते जोनारा साक्षीओ सहाय आपे. साक्षी राखीने आपेलुं द्रव्य वा कोई वस्तु पुनः काळां-तरे पण प्राप्त थाय छे. ते उपर एक वणिकनुं दृष्टांत कहेवाय छे, ते आ प्रमाणे:-

धूर्त वणिकनुं दृष्टांत.

कोई धनाढ्य धूर्त वणिक विदेशे जतो हतो. मार्गे चालतां एक अरण्य आव्युं. तेमां चोरलोकोनी धाड मळी. तेणे वणिकने जुहार करी तेनी पासेथी द्रव्य माग्युं. वणिके कहुं, कोई साक्षी राखीने वयुं द्रव्य खुशीथी ल्यो. कोई अवसरे मने पाछुं आपजो अने मने मारशो नहीं. चोरोए विचार्युं के, आ वणिक मुग्ध (भोळो) जणाय छे. पछी तेमणे कोई वीलाडाने साक्षी राखी तेनुं सर्व द्रव्य लईने तेने छोडी मुक्त्यो. ते वणिक अनुक्रमे ते चोरलोकोना गामठाम विगेरे जाणी लईने पोताने गाम गयो. केटलेक काळे ते चोरलोको घणी वस्तुओ लईने तेना गाममां आव्या. वणिके तेमने ओळखीने पोते आपेलुं द्रव्य माग्युं. चोरोए आनाकानी करवा मांडी एटले परस्पर कलह थई पड्यो. छेवटे न्यायाधीश आगळ तेओ गया. न्यायाधीशे पुछ्युं के आ वातमां कोई साक्षी छे ? एटले पेलो वणिक कोई काळा वीलाडाने लई आवी पोतानी काखमां राखीने बोल्यो के, आ वीलाडो साक्षी छे. चोरलोकोए कहुं के, अमारे ते साक्षी जोवो छे, के ते केवो साक्षी छे ? वणिके चोरोने ते बताव्यो एटले चोरलोको बोली उठ्या के-नहीं, आ तो काळो छे अने ते तो कावरो हतो. आ प्रमाणेना तेना वचनो सांभळी तेमना मुखनीज कबुलात जाणी न्यायाधीशे तेमनी पासेथी बळात्कारे सर्व द्रव्य लईने पेलो वणिकने अपाव्युं. आ दृष्टांत उपरथी साक्षी राखवानुं फळ जाणी कोईने साक्षी विना गुप्त रीते कांईपण द्रव्य आपवुं नहीं के मुक्तुं नहीं. तेमज कोईने अलंकार (घराणुं) लीधा विना अंगऊधारे द्रव्य आपवुं नहीं. कारण के, तेम करवाथी कदिपण मूळ धननो नाश न थाय. कहुं छे के, “ धननी रक्षा करवामां परायण एवा पुरुषे नटने, वेश्याने, जुगारीने अने जारपुरुषने ऊधारे द्रव्य आपवुं नहीं. ” तेमां पण मुख्य रीते गृहस्थोए वधारे किमतनुं घराणुं राखीने द्रव्य आपवुं योग्य छे. नहींतो मागती वखते क्लेश, विरोध, धर्मनी हानि, लांघण, धरणुं चालीने वेसवुं अने सोगन खावा विगेरे अनेक अनर्थ करवा पडे छे. तेमां कदि सोगन खावानो वखत आवे तोपण जेमतेम सोगन खावा नहीं. तेमां पण विशेषे

(૨૬૨) વ્યાખ્યાન ૧૨૬ મું-દ્રવ્ય આપવા વિષે પૂર્વ મુનીઓએ કહેલું દૃષ્ટાંત.

કરીને દેવ, ગુરુ, જ્ઞાન, ધર્મ અને તીર્થયાત્રા વિગેરેના સોગન કદીપણ સ્વાવા નહીં. તે વિષે પૂર્વવિદ્વાનો કહે છે-“ જે મૂઢ પુરુષો સ્વોટા કે સાચા ચૈત્યના સોગન લે છે, તે વૌધિ વીજનું વમન કરે છે અને અનંત સંસારી થાય છે. ”

વઢી જો કદિ લાંઘણ કરવાથી કાર્યસિદ્ધિ થાય તેમ લાગે તો પોતે જાતે લાંઘણ કરવી, પણ વીજા વાલ વૃદ્ધ પ્રમુખને લાંઘણ કરાવવી નહીં. કારણ કે, ઢંઢણઙ્ગુવિષે એક ક્ષણનાત્ર પંચરસો જીવોને લાંઘણ કરાવી હતી, તેથી તેમને છ માસ સુધી આહાર મળ્યો ન હતો. ઇત્યાદિ અનેક દોષની ઉત્પત્તિ પોતાની બુદ્ધિથી વિચારીને વધારે કિંમતનું ઘરાણું રાખી દ્રવ્ય આપવું. આ વિષે હિતશિક્ષા માટે પૂર્વ મુનીઓએ એક દૃષ્ટાંત કહેલું છે, તે આ પ્રમાણે:—

પૂર્વ મુનીઓએ કહેલું દૃષ્ટાંત.

જિનદત્ત નામના કોઈ શ્રેષ્ઠીને મુગ્ધ (મોઢો) એવા નામે પુત્ર હતો. સ્વ-ભાવે પણ તે મુગ્ધ હતો. પિતાની પાસે પુષ્કલ દ્રવ્ય હોવાથી તે નિશ્ચિત રહેતો હતો. એક વખતે જિનદત્તનો અંતકાલ આવ્યો. એટલે તેણે પોતાના પુત્રમાં મોઢાપણનો ગુણ જોઈ ગૂઢાર્થ વાક્યોથી આ પ્રમાણે શિક્ષા આપી.—“ હે વત્સ ! ૧ ધરની આસ-પાસ દાંતની વાડ કરવી. ૨ વીજાને ઘન આપ્યા પછી માગવું નહીં. ૩ માથે જરા પણ વોજો ઉપાડવો નહીં. ૪ હંમેશા દિવસને સફલ કરવો. ૫ સ્ત્રીને સ્થંભ સાથે વાંધીને મારવી. ૬ મિષ્ટાન્ન ભોજન કરવું ૭ સુખે શયન કરવું ૮ પ્રત્યેક ગામે ઘર ફરવું. ૯ દુરવસ્થા આવે ત્યારે ગંગા અને યમુનાની વચ્ચે સ્વોદવું. જો એ વાતમાં કાંઈ શંકા પડે તો મારા મિત્ર સોમદત્ત શ્રેષ્ઠીને પુછવું. અને ૧૦ પ્રત્યેક ક્ષેત્રે ઘન વાવવું.”

આ પ્રમાણે કહી શ્રેષ્ઠી જિનદત્ત મૃત્યુ પામ્યો. ત્યારપછી પિતાની શિક્ષાના ગૂઢ અર્થથી અજાણ એવો તે પુત્ર તે પ્રમાણે કરવાથી નિર્ધન થઈ ગયો. એટલે મુંઢાઈને પાટલીપુત્ર નગરમાં પોતાના પિતાના મિત્ર સોમદત્ત શ્રેષ્ઠીને ઘેર ગયો. શ્રેષ્ઠીએ તેને મુગ્ધ જાણી ઘણી વાર સ્વોટી કરીને પછી ચોઢા પ્રમુખનું ભોજન પીરસ્યું. તે ક્ષુધા પીડિત હોવાથી સુખડીની જેમ સ્વાદ ગયો. પછી નામુ માંડવા વિગેરેમાં ઘણી રાત્રિ નિર્ગમન કરાવી એટલે તે મુગ્ધ વગાસાં સ્વાવા લાગ્યો અને અંગ મરડવા લાગ્યો. એટલે તેને માંકળવાઢો માંચો સુવા આપ્યો. જેમાં તે તત્કાલ નિદ્રાવશ થઈ ગયો. શ્રેષ્ઠીએ મ્ત્સ્યમુહૂર્તે (ચાર વડી રાત્રિ વાકી હોય ત્યારે) તેને જગાડ્યો. મુગ્ધે પ્રાતઃકાલે ડડીને પિતાએ કહેલી શિક્ષાનો ભાવાર્થ પુછ્યો, એટલે શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું—સાંખલ, “ ધર-ની આસપાસ દાંતની વાડ કરવી ” એટલે સર્વની આગલ હિતકારી અને પ્રિય

વચન બોલવું, કે જેથી પોતાના મુખમાં રહેલા દાંતની પોતાની ફરતી વાડ થાય છે. કહું છે કે,

જીપ્રામ્ને અમૃત વસે, વિષજીી ઝનકે પાસ;

એકે બોલ્યે કોમી ગુણ, એકે કોમી વિનાશ ॥ ૧ ॥

જિવ્હામાં અમૃત અને વિષ બંને વસે છે. એક વચને કોઢોગમે ગુણ થાય છે, અને એક વચને કોટીગમે વિનાશ થાય છે. (ઇતિ પ્રથમ શિક્ષાર્થઃ) ૧

“ બીજાને ધન આપ્યા પછી માગવું નહીં ” એટલે સવાયું કે દોહું ઘરાણું રાક્ષીનેજ દ્રવ્ય આપવું કે જેથી તેની પાસે માગવા જવું પડે નહીં. તે પોતાની મેલ્લેજ દેવા આવે. આ પ્રમાણે “ દ્રવ્ય આપ્યા પછી માગવું નહીં ” એવી વીજી શિક્ષાનો ભાવાર્થ છે. ૨.

“ માથે વોજો ઝપાડવો નહીં ” એ શિક્ષાનો ભાવાર્થ એવો છે કે, માથાપર કરજ સંબંધી ખાર રાખવો નહીં. તે વિષે શ્રી જિનાગમમાં કહું છે કે, “ જે પ્રમાણે નિર્વાહ થઈ શકે તે પ્રમાણેજ વચન બોલવું અને અર્થે માર્ગે છાંડવો પડે નહીં તેટલો ખાર ઝપાડવો. ” વઠ્ઠી કરજ કાપવામાં પણ વિલંબ કરવો નહીં. કયો મૂઢપુરુષ આ લોક અને પરલોકના પરાભવના કારણરૂપ ઋણને ક્ષણમાત્ર પણ ધારણ કરે. કહું છે કે, “ ધર્મના આરંભમાં, કરજ ફીટાડવામાં, કન્યાદાનમાં, દ્રવ્યની પ્રાપ્તિમાં, શત્રુનો ઘાત કરવામાં, અગ્નિને બુઝાવવામાં અને રોગને શમાવવામાં કાલક્ષેપ કરવો નહીં. ” તૈલનું મર્દન, કરજનું ફીટાડવું અને કન્યાનું મૃત્યુ—એ તત્કાલ તો દુઃખરૂપ લાગે છે પણ પરિણામે સુખરૂપ છે. ” આ ભવમાં જો કરજ આપે નહીં તો ભવાંતરમાં તેનો સેવક અથવા પાડો થઈને અવતરવું પડે છે. વઠ્ઠી કરજ રાખવાથી વંનેને પરસ્પર ભવાંતરે વૈરવૃદ્ધિ પ્રમુખ પણ થયા કરે છે.

એવી એક કથા છે કે, જ્ઞાવન શ્રેષ્ઠીને પૂર્વના રૂપ સંબંધે એક પુત્ર થયો હતો. તે નઠારા સ્વપ્નથી સુચવેલો અને મૃત્યુયોગમાં ઉત્પન્ન થયો હતો તેથી શ્રેષ્ઠીએ તેને નદીના તીર ઉપર રહેલા કોઈ વૃક્ષ નીચે છોડી દીધો. તે વચ્ચે તે વાઙ્ક પ્રથમ રુદન કરી પછી હસતો હસતો બોલ્યો કે, “ હે શ્રેષ્ઠી ! હું તમારી પાસે લાખ સોનૈયા માગું છું, તે આપો, નહીં તો તમને અનર્થ પ્રાપ્ત થશે. ” એટલે શ્રેષ્ઠીએ તેને પાછો ઘરે લઈ જઈને તેના જન્મોત્સવ વિગેરેમાં પુષ્કલ દ્રવ્ય સ્વર્ચ્યું. પછીને દિવસે લક્ષ સોનૈયા પૂરા સ્વર્ચાઈ ગયા એટલે તે મૃત્યુ પામી ગયો. એવી રીતે વીજો પુત્ર ત્રણ લાખ પૂરા સ્વર્ચ કરાવી મૃત્યુ પામ્યો. ત્રીજો પુત્ર સારા સ્વપ્નથી સૂચિત આવ્યો. તેને

(૨૧૪) વ્યાખ્યાન ૧૨૩ મું-દ્રવ્ય આપવા વિષે પૂર્વમુનિઓએ કહેલું દર્શાવે.

કહ્યું કે, “ મારે તમારા ઓગળીશ લાખ સોનૈયા દેવા છે. ” તે પુત્રનું નામ જાવરુ પાડ્યું. તેણે માતા પિતાને નિમિત્તે ધર્મકાર્યમાં ભેટલું દ્રવ્ય સ્વર્ચવાનો નિર્ણય કર્યો. પછી કાશ્મીર દેશમાંથી નવ લાખ સોનૈયા સ્વર્ચી શ્રીકૃષ્ણ, પુંડરીક અને ચક્રેશ્વરીની મૂર્તિઓ લઈ આવ્યો. એક લાખ સોનૈયા સ્વર્ચી તેની પ્રતિષ્ઠા (અંજનશલાકા) કરાવી. તે પછી અઢાર વાહાણે કરી અસંખ્ય દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું. તે દ્રવ્યવડે શત્રુંજય ઉપર લેપ્યમય વિંબહતા તે ઉત્થાપી તેને સ્થાને મણિમય વિંબની પ્રતિષ્ઠા કરી.

આ કથા સાંભળીને ધર્માર્થી પુરુષે તે ભવમાંજ ઋણનો સંબંધ મુક્ત કરવો. પોતાનો દેવાદાર માણસ જો કરજ આપવાને અસમર્થ હોય તો ‘ જો શક્તિ થાય તો આપજે, નહીં તો મારે ધર્મસ્થાને હજો ’ એમ તેની આગળ કહી દેવું, પણ ઋણનો સંબંધ ચિરકાલ રાખવો નહીં. આ પ્રમાણે બંને જણે પરસ્પર વિવેક કરવો. આ પ્રમાણે પ્રસંગોપાત કહેલી વાર્તાથી જાણવું કે, ઋણનો ભાર માથાપર રાખવો નહીં. (ઇતિ તૃતીય શિક્ષાર્થઃ) ૩.

“ દિવસને સફળ કરવો ” એ શિક્ષાનો ભાવાર્થ એવો છે કે, ગૃહસ્થે દર-રોજ કાંઈપણ દ્રવ્ય પેદા કરવું. કેમકે ગૃહસ્થનો દિવસ તેથી સફળ થાય છે. કહ્યું છે કે, “ વણિક, વેશ્યા, કવિ, ખાટ, ચોર, જુગારી અને બ્રાહ્મણ જે દિવસે નવા દ્રવ્યનો લાભ થાય નહીં, તે દિવસને નિષ્ફળ માને છે. ” ગીત, નૃત્ય અને નિંદા વિકથા વિગેરે કરવાવડે દિવસ ગઢાવવાથી દિવસ સફળ થતો નથી. (ઇતિ ચતુર્થ શિક્ષાર્થઃ) ૪.

“ સ્ત્રીને સ્થંભ સાથે વાંધીને મારવી ” એ શિક્ષાનો ભાવાર્થ એવો છે કે, સ્ત્રીને છોકરાંવાળી થયા પછીજ શિક્ષા કરવી ઘટે તો કરવી કે જેથી તે પુત્રાદિકના સ્નેહરૂપ સ્થંભ સાથે બંધાયેલી હોવાથી તાડન કરવાથી પણ કાંઈ વિપરીત કરી શકતી નથી. (ઇતિ પંચમ શિક્ષાર્થઃ) ૫.

“ મિષ્ટાન્ન ભોજન કરવું ” એ શિક્ષાનો ભાવાર્થ એવો છે કે, જ્યારે સારી પેટે ક્ષુધા લાગે ત્યારે ખાવું. તેવે વખતે જ કાંઈ ભોજન કરીએ તે સર્વ મિષ્ટ લાગે છે. કાંઈ પક્ષાન્નજ મિષ્ટ કહેવાતા નથી. ગડકાલે તે જ ભોજન કર્યું તે હલકું ભોજન હતું તોપણ તને ફેવું મિષ્ટ લાગ્યું હતું. તેમ હંમેશા જ્યારે ક્ષુધા લાગે ત્યારેજ ભોજન લેવું. શ્રાવકના પાંત્રીશ ગુણોના વિવરણમાં કહ્યું છે કે,

અર્જીર્ણં ઝોજન ત્યાગી, કાલે ઝોક્તાચ સાત્મ્યતઃ ।

“ અર્જીર્ણ હોય ત્યાંસુધી ભોજનનો ત્યાગ કરે અને વખતસર પોતાના શરીરને અનુકૂળ ભોજન કરે. ” પૂર્વે કરેલું ભોજન અપક્વ છતાં નવું ભોજન કરવાથી

घणा रोग थाय છે. વૈદ્યકશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “ મઠમાં અને વાણીમાં દુર્ગંધ છુટે, વિષ્ટા અપચ્યા જેવી આવે, શરીર ભારે લાગે, અન્ન ઉપર અરુચિ થાય અને અશુદ્ધ ઓટ્કાર આવે—એ છ અઝીર્ણના સ્પષ્ટ ચિન્હો છે. ” તેથી અઝીર્ણ સતે ભોજન છોડી દેવું અને ખુશ લાગે ત્યારે વચ્ચતસર સ્વાવાની લોલુપતા છોડીને ભોજન કરવું. કહ્યું છે કે,

કંઠનાદિમતિ ક્રાંતં, સર્વં તદશનં સમં ।

ક્ષણમાત્ર સુખસ્યાર્થે, લૌલ્યં કુર્વીતનો બુધાઃ ॥ ૧ ॥

“ ગળાથી નીચે ઉતર્યા પછી વધું ભોજન સરખું છે. માટે માત્ર ક્ષણિક સુ-
ખને અર્થે પ્રાણ પુરુષોએ લોલતા કરવી નહીં. ”

જિવ્હે પ્રમાણં જાનિહી, જોજને વચને તથા ।

પ્રતિજ્ઞુક્તમતિચોક્તં, પ્રાણીનાં મરણપ્રદં ॥ ૧ ॥

“ હે જીવ્હા ! તું ભોજન અને વચનમાં પ્રમાણ રાખજે. કારણ કે, અતિ ક-
રેલું ભોજન અને અતિ વોલેલું વચન પ્રાણીઓને મૃત્યુદાયક થઈ પડે છે. ” ક્ષુધા
લાગી હોય તે વચ્ચતે સ્વાધેલું વિષ પળ અમૃત જેવું થાય છે. એવી એક વાર્તા છે કે,
કોઈ રાજા વચ્ચતસર ભોજન કરતો હતો તેને રોગી કરવાને માટે કોઈ વૈદ્યે રસોઈ-
આને શિશ્વડાવ્યું કે, તારે કાંઈ મિષ કરીને રસોઈ કરવાના વચ્ચતમાં વિલંબ કરી
રાજાનો ભોજન વચ્ચત ડહાંધળ કરાવવો. રસોઈ આપે તેમ કર્યું. રાજાએ રસોઈમાં
વિલંબ થશે એમ જાણી ખીની કણિકમાં ઘી મોઢ મિશ્ર કરી સ્વાઈ લીધું અને તેવી
રીતે ભોજનનો વચ્ચત સાચવી લીધો. તેથી તે સ્વાધેલું રાજાને પચી ગયું, અઝીર્ણ ન
થયું તેથી પેલો વૈદ્ય વિલંબો થયો. આ પ્રમાણે પ્રસંગોપાત જણાવેલી હકીકતથી
જાણવું કે જ્યારે ક્ષુધા લાગે છે ત્યારે ગમે તેવું ભોજન પણ મિષ્ટ લાગે છે. ૬.

“ સુખે ચયન કરવું ” એ શિક્ષાનો ભાવાર્થ એવો છે કે, જ્યારે વરાવર નિદ્રા
આવવા લાગે ત્યારેજ સુવું; અન્યથા સુવું નહીં. કાલે મેં જે માંચો આપ્યો તેમાં તને
કેવી સુખે નિદ્રા આવી હતી. તેવી રીતે મહેનત કરીને જ્યારે નિદ્રા આવે ત્યારે
સુવાની ટેવ પાડવી. ૭.

“ ગમેગમે ઘર કરવું ” એ શિક્ષાનો ભાવાર્થ એવો છે કે, પ્રત્યેક ગ્રામે મૈત્રી
કરવી કે જેથી જ્યાં જઈએ ત્યાં પોતાના ઘરની જેમ સર્વ ભોજનાદિ સાધ્ય થાય. ૮.

“ દુરવસ્થા આવે ત્યારે ગંગા અને યમુનાની વચ્ચે સ્થોદવું ” તે શિક્ષાનો ભા-
વાર્થ એવો છે કે, ગંગા યમુના નદી નહીં પણ તારે ઘેર ગંગા અને યમુના નામની
બે ગાયોની કોઢ છે, તેની વચ્ચે સ્થોદવું. ત્યાં તારા પિતાએ દ્રવ્ય ડાટેલું છે. ૯.

(૨૧૪) વ્યાખ્યાન ૧૨૩ મું-દ્રવ્ય આપવા વિષે પૂર્વમુનિઓએ કહેલું દર્શાવે.

કહ્યું કે, “ મારે તમારા ઓગળીશ લાખ સોનૈયા દેવા છે. ” તે પુત્રનું નામ જાવરુ પાડ્યું. તેણે માતા પિતાને નિમિત્તે ધર્મકાર્યમાં ભેટલું દ્રવ્ય સ્વર્ચવાનો નિર્ણય કર્યો. પછી કાશ્મીર દેશમાંથી નવ લાખ સોનૈયા સ્વર્ચી શ્રીકૃષ્ણ, પુંડરીક અને ચક્રેશ્વરીની મૂર્તિઓ લઈ આવ્યો. એક લાખ સોનૈયા સ્વર્ચી તેની પ્રતિષ્ઠા (અંજનશલાકા) કરાવી. તે પછી અઢાર વાહાણે કરી અસંખ્ય દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું. તે દ્રવ્યવડે શત્રુંજય ઉપર લેપ્યમય વિંધ હતા તે ઉત્થાપી તેને સ્થાને મણિમય વિંધની પ્રતિષ્ઠા કરી.

આ કથા સાંભળીને ધર્માર્થી પુરુષે તે ભવમાંજ ઋણનો સંબંધ મુક્ત કરવો. પોતાનો દેવાદાર માણસ જો કરજ આપવાને અસમર્થ હોય તો ‘ જો શક્તિ થાય તો આપજે, નહીં તો મારે ધર્મસ્થાને હજો ’ એમ તેની આગળ કહી દેવું, પણ ઋણનો સંબંધ ચિરંકાલ રાખવો નહીં. આ પ્રમાણે વંને જણે પરસ્પર વિવેક કરવો. આ પ્રમાણે પ્રસંગોપાત કહેલી વાર્તાથી જાણવું કે, ઋણનો ભાર માથાપર રાખવો નહીં. (ઇતિ તૃતીય શિક્ષાર્થઃ) ૩.

“ દિવસને સફળ કરવો ” એ શિક્ષાનો ભાવાર્થ એવો છે કે, ગૃહસ્થે દર-રોજ કાંઈપણ દ્રવ્ય પેદા કરવું. કેમકે ગૃહસ્થનો દિવસ તેથી સફળ થાય છે. કહ્યું છે કે, “ વણિક, વેશ્યા, કવિ, માટ, ચોર, જુગારી અને બ્રાહ્મણ જે દિવસે નવા દ્રવ્યનો લાભ થાય નહીં, તે દિવસને નિષ્ફળ માને છે. ” ગીત, નૃત્ય અને નિંદા વિકથા વિગેરે કરવાવડે દિવસ ગળાવવાથી દિવસ સફળ થતો નથી. (ઇતિ ચતુર્થ શિક્ષાર્થઃ) ૪.

“ સ્ત્રીને સ્થંભ સાથે વાંધીને મારવી ” એ શિક્ષાનો ભાવાર્થ એવો છે કે, સ્ત્રીને છોકરાંવાળી થયા પછીજ શિક્ષા કરવી ઘટે તો કરવી કે જેથી તે પુત્રાદિકના સ્નેહરૂપ સ્થંભ સાથે વંધાયેલી હોવાથી તાડન કરવાથી પણ કાંઈ વિપરીત કરી શકતી નથી. (ઇતિ પંચમ શિક્ષાર્થઃ) ૫.

“ મિષ્ટાન્ન ભોજન કરવું ” એ શિક્ષાનો ભાવાર્થ એવો છે કે, જ્યારે સારી પેટે ક્ષુધા લાગે ત્યારે ખાવું. તેવે વસ્તે જે કાંઈ ભોજન કરીએ તે સર્વ મિષ્ટ લાગે છે. કાંઈ પક્ષાન્નજ મિષ્ટ કહેવાતા નથી. ગડકાલે તે જે ભોજન કર્યું તે હલકું ભોજન હતું તોપણ તને કેવું મિષ્ટ લાગ્યું હતું. તેમ હંમેશા જ્યારે ક્ષુધા લાગે ત્યારેજ ભોજન લેવું. શ્રાવકના પાંત્રીશ ગુણોના વિવરણમાં કહ્યું છે કે,

અર્જીર્ણં જોજન ત્યાગી, કાલે જોક્તાચ સાત્મ્યતઃ ।

“ અર્જીર્ણ હોય ત્યાંસુધી ભોજનનો ત્યાગ કરે અને વસ્તેસર પોતાના શરીરને અતુકુલ ભોજન કરે. ” પૂર્વે કરેલું ભોજન અપક્વ છતાં નવું ભોજન કરવાથી

घणा रोग थाय छे. वैद्यकशास्त्रमां कह्युं छे के, “ मळमां अने वायुमां दुर्गंध छुटे, विष्टा अपच्यो जेवी आवे, शरीर भारे लागे, अन्न उपर अरुचि थाय अने अशुद्ध ओट्कार आवे-ए छ अजीर्णना स्पष्ट चिन्हो छे. ” तेथी अजीर्ण सते भोजन छोडी देवुं अने भुख लागे त्यारे वखतसर खावानी लोलुपता छोडीने भोजन करवुं. कह्युं छे के,

कंठनादिमति क्रांतं, सर्वं तदशनं समं ।

क्षणमात्र सुखस्यार्थे, लौढ्यं कुर्वीतनो बुधाः ॥ १ ॥

“ गळाथी नीचे उतर्या पछी वधुं भोजन सरखुं छे. माटे मात्र क्षणिक सुखने अर्थे प्राप्त पुरुषोए लोलता करवी नहीं. ”

जिव्हे प्रमाणं जानिहा, भोजने वचने तथा ।

अतिभुक्तमतिचोक्तं, प्राणीनां मरणप्रदं ॥ १ ॥

“ हे जीवहा ! तूं भोजन अने वचनमां प्रमाण राखजे. कारण के, अति करेलुं भोजन अने अति बोलेलुं वचन प्राणीओने मृत्युदायक थई पड़े छे. ” क्षुधा लागी होय ते वखते खाधेलुं विष पण अमृत जेवुं थाय छे. एवी एक वार्त्ता छे के, कोइ राजा वखतसर भोजन करतो हतो तेने रोगी करवाने माटे कोइ वैद्ये रसोइ-आने शिखडाव्युं के, तारे कांइ भिप करीने रसोइ करवाना वखतमां विलंब करी राजानो भोजन वखत उलंघन कराववो. रसोइआए तेम कर्तु. राजाए रसोइमां विलंब थशे एम जाणी भीनी कणिकमां घी गोळ मिश्र करी खाइ लीधुं अने तेवी रीते भोजननो वखत साचवी लीधो. तेथी ते खाधेलुं राजाने पची गयुं, अजीर्ण न थयुं तेथी पेलो वैद्य विलखो थयो. आ प्रमाणे प्रसंगोपात जणावेली हकीकतथी जाणवुं के ज्यारे क्षुधा लागे छे त्यारे गमे तेवुं भोजन पण मिष्ट लागे छे. ६.

“ सुखे शयन करवुं ” ए शिक्षानो भावार्थ एवो छे के, ज्यारे बराबर निद्रा आववा लागे त्यारेज सुवुं; अन्यथा सुवुं नहीं. काले में जे मांचो आप्यो तेमां तने केवी सुखे निद्रा आवी हती. तेवी रीते महेनत करीने ज्यारे निद्रा आवे त्यारे सुवानी टेव पाडवी. ७.

“ गामेगाम घर करवुं ” ए शिक्षानो भावार्थ एवो छे के, प्रत्येक ग्रामे मैत्री करवी के जेथी ज्यां जइए त्यां पोताना घरनी जेम सर्व भोजनादि साध्य थाय. ८.

“ दुरवस्था आवे त्यारे गंगा अने यमुनानी वच्चे खोदवुं ” ते शिक्षानो भावार्थ एवो छे के, गंगा यमुना नदी नहीं पण तारे घेर गंगा अने यमुना नामनी वे गायोनी कोढ छे, तेनी वच्चे खोदवुं. त्यां तारा पिताए द्रव्य डाटेलुं छे. ९.

“ પ્રત્યેક ક્ષેત્રે ધન વાવવું ” તેનો અર્થ એવો છે કે, ક્ષેત્ર એટલે ધર્મસ્થાન, તેમાં ધન વાવવું કે જેથી મહત્ફલ પ્રાપ્ત થાય. લોકમાં પળ ‘ એક ગણું દાન અને સઠ્ઠ ગણું પુણ્ય ’ એવી કહેવત છે. સ્વાત્રના ઢગલાવાળા ક્ષેત્રમાં ધન નાખવું, એમ એનો અર્થ ન સમજવો. વળી સાધર્મીરૂપ ક્ષેત્રમાં ધન વાવવું, એટલે તેમની સાથે વ્યવહાર કરવો એ યોગ્ય છે, કારણ કે, કદિ તેની પાસે દ્રવ્ય રહી જાય તોપણ તેનો ઉપયોગ ધર્મકાર્યમાંજ થાય. પણ નીચમાણસરૂપ ક્ષેત્રમાં ધન નાખી દેવું નહીં. ૧૦.

આ પ્રમાણે પિતાએ આપેલી શિક્ષાનો ગૂઢાર્થ સાંભળી સંશય રહીત થયેલો તે મુગ્ધ પુત્ર તે પ્રમાણે વર્તવાથી પાછો ધનવાન, સુખી અને માનનીય થયો. એવી રીતે યથાયોગ્ય બીજાઓએ પણ શિક્ષા લઈને શુદ્ધ વ્યાપાર કરવો.

“ એવી રીતે મુગ્ધ પુત્ર પિતાએ આપેલી શિક્ષાનો ગૂઢાર્થ જાણ્યા વગર દુઃખી થયો અને પાછલ્લથી તેનો ભાવાર્થ સમજી શુદ્ધ વ્યવહાર કરવાથી સુખી થયો, — બીજાઓએ પણ તે દૃષ્ટાંતનો સાર સમજી શુદ્ધ વ્યવહાર કરવો. ”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्याया मुपदेश प्रासाद
वृत्तौ षट्विंशत्युत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १२६ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૨૭ મું.

શુદ્ધ વ્યવહાર વિષે બીજી વિશેષ હિતશિક્ષા કહે છે.

कार्पण्याच्चातिराटित्वं न कुर्यादर्थ मर्जकः ।

माया बुद्धिं च सर्वत्र संत्यजे द्वयवसायवान् ॥ १ ॥

જાવાર્થ:-

“ દ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરવાને ઈચ્છનારા વ્યાપારીએ કૃપણપણું અને અતિ રાડીયાઈપણું અથવા કંકાસીપણું કરવું નહીં અને સર્વ ઢેકાણે કપટબુદ્ધિનો ત્યાગ કરવો. ”

વિસ્તરાર્થ:-

“ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવાને ઈચ્છનારા પુરુષે કૃપણતા કરવી નહીં. કૃપણતા કરવાથી જીવનજ્ઞાનુ કેવલીના જીવે સોમદત્તના ભવમાં પોતાના મામાના પુત્રની પાસે દ્રવ્ય માગવા જતાં લાંબળ કરીને કોટી રત્ન લીધાં હતાં. પછી શેષ રહેલાં પાંચ રત્નને માટે પોતે અને તેના મામાનો પુત્ર સાત દિવસ સુધી મુઠ્ઠા રહ્યા તમાં તેના મામાનો પુત્ર મૃત્યુ પામી ગયો. આ વાર્તા લોકમાં પ્રસરી તેથી કોઈ તેની

साथे व्यवहार करतुं नहीं. एक वखते ते पांचसो गाडां लइने वनमां काष्ट लेवा गयो. त्यां एकाकी वृक्ष छेदतां कोई गुहामांथी व्याघ्र नीकळ्यो अने तेनुं भक्षण करी गयो. त्यां मरण पामीने ते ऐकेंद्रियपणाने प्राप्त थयो. एवी रीते कृपणपणाथी ते सर्व दिशाओमां घणुं भग्ग्यो. पण पुण्यथी अधिक द्रव्य तेने प्राप्त थयुं नहीं, माटे गृहस्थे कृपणपणुं छोडी देवुं.

अहीं कोई शंका करे के, द्रव्यने ज्यां त्यां वेरी नाखवाथी तेनी स्थिरता शी रीते थाय ? तेना उत्तरमा कहेवानुं के, गृहस्थे अचित्य स्थळमां तेने राखवुं पण अवसरे कृपणपणुं करवुं नहीं. ते विषे एक वार्त्ता कहेवाय छे के, “ कोई श्रेष्ठीने घेर नवी पुत्रवधू आवी. ते एक वखते पोताना सासराने दीवा उपरथी पडेल तेलनो छांटो उपान उपर चोपडतां देखी विस्मय पामी अने विचारमां पडी के, आते मारा सासरानुं कृपणपणुं हशे, के कांई बीजो हेतु हशे ? आवो संदेह पड-वाथी तेनी परीक्षा करवा माटे तेणीए खोटो मिष करीने कहुं के, ‘ मारुं माथं दुःखे छे. ’ पछी सुई जईने घणो पोकार करवा लागी. सासराए तेने माटे घणा उपाय करवा मांड्या पण मटयुं नहीं. एटले तेणीए कहुं के, मने पेहेलां आ प्रमाणे थतुं तयारे साचामोतीनुं चूर्ण करी तेनो माथे लेप करवाथी मारी पीडा शमी जती. ते सांभळी सासरो खुशी थयो अने तत्काळ मोती मंगावीने वटाववा मांड्या. एटले ते पुत्रवधू हर्ष पामी बेठी थई, अने पोताने पडेल संदेहनी वात कही बतावी. ते सांभळी श्रेष्ठीए कहुं के, “ जे कुमार्गे पडेली एक कोडीने पण एक हजार सोना-महोर जेवी गणी शोधे छे अने अवसरे कोटी द्रव्य वापरवामां पण छुटो हाथ मुके छे, तेनो संबंध लक्ष्मी कदिपण छोडती नथी. ”

वळी द्रव्यना अर्थीए अति छेश के क्रोध करवो नहीं. कारण के, समायुष लक्ष्मीनी वृद्धि करनारो छे. कहुं छे के,

होम मंत्र बलं विप्रे, नितिशास्त्र बलं नृपे ।

राजा बलमनाथानां, वसिष्पुत्रे कृमाबलं ॥ १ ॥

“પ્રત્યેક ક્ષેત્રે ધન વાવવું” તેનો અર્થ એવો છે કે, ક્ષેત્ર એટલે ધર્મસ્થાન, તેમાં ધન વાવવું કે જેથી મહત્ફલ પ્રાપ્ત થાય. લોકમાં પણ ‘એક ગણું દાન અને સ-
હસ્ર ગણું પુણ્ય’ એવી કહેવત છે. સ્વાત્રના ઢગલાવાળા ક્ષેત્રમાં ધન નાલવું, એમ એનો
અર્થ ન સમજવો. વહી સાધર્મીરૂપ ક્ષેત્રમાં ધન વાવવું, એટલે તેમની સાથે વ્યવહાર
કરવો એ યોગ્ય છે, કારણ કે, કદિ તેની પાસે દ્રવ્ય રહી જાય તોપણ તેનો ઉપ-
યોગ ધર્મકાર્યમાં જ થાય. પણ નીચમાણસરૂપ ક્ષેત્રમાં ધન નાલવી દેવું નહીં. ૧૦.

આ પ્રમાણે પિતાએ આપેલી શિક્ષાનો ગૃહાર્થ સાંભળી સંશય રહીત થયેલો તે
મુગ્ધ પુત્ર તે પ્રમાણે વર્તવાથી પાછો ધનવાન, સુખી અને માનનીય થયો. એવી રીતે
યથાયોગ્ય બીજાઓએ પણ શિક્ષા લઈને શુદ્ધ વ્યાપાર કરવો.

“એવી રીતે મુગ્ધ પુત્ર પિતાએ આપેલી શિક્ષાનો ગૃહાર્થ જાણ્યા વગર દુઃખી
થયો અને પાછલથી તેનો ભાવાર્થ સમજી શુદ્ધ વ્યવહાર કરવાથી સુખી થયો, તેમ
બીજાઓએ પણ તે દૃષ્ટાંતનો સાર સમજી શુદ્ધ વ્યવહાર કરવો.”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्याया मुपदेश प्रासाद

वृत्तौ षट्विंशत्युत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १२६ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૨૭ મું.

શુદ્ધ વ્યવહાર વિષે બીજી વિશેષ હિતશિક્ષા કહે છે.

કાર્પણ્યાચ્છાતિરાટિત્વં ન કુર્યાદર્થ મર્જકઃ ।

માયા બુદ્ધિં ચ સર્વત્ર સંત્યજે દ્વયવસાયવાન ॥ ૧ ॥

જાવાર્થ:-

“દ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરવાને ઈચ્છનારા વ્યાપારીએ કૃપણપણું અને અતિ રાડીયા-
પણું અથવા કંકાસીપણું કરવું નહીં અને સર્વ ઢેકાણે કપટબુદ્ધિનો ત્યાગ કરવો.”

વિસ્તરાર્થ:-

“દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવાને ઈચ્છનારા પુરુષે કૃપણતા કરવી નહીં. કૃપણતા ક-
રવાથી જીવનજ્ઞાનુ કેવલીના જીવે સોમદત્તના ભવમાં પોતાના મામાના પુત્ર-
ની પાસે દ્રવ્ય માગવા જતાં લાંબળ કરીને કોટી રત્ન લીધાં હતાં. પછી શેષ રહેલાં
પાંચ રત્નને માટે પોતે અને તેના મામાનો પુત્ર સાત દિવસ સુધી મુખ્યા રહ્યા તમા
તેના મામાનો પુત્ર મૃત્યુ પામી ગયો. આ વાર્તા લોકમાં પ્રસરી તેથી કોઈ તેની

સાથે વ્યવહાર કરતું નહીં. એક વચ્ચે તે પાંચસો ગાડાં લઈને વનમાં કાઠ લેવા ગયો. ત્યાં એકાકી વૃક્ષ છેદતાં કોઈ ગુહામાંથી વ્યાગ્ર નીકળ્યો અને તેનું ભક્ષણ કરી ગયો. ત્યાં મરણ પામીને તે એકંદ્રિયપણાને પ્રાપ્ત થયો. એવી રીતે કૃપણપણાથી તે સર્વ દિશાઓમાં ઘણું ભમ્યો. પણ પુણ્યથી અધિક દ્રવ્ય તેને પ્રાપ્ત થયું નહીં, માટે ગૃહસ્થે કૃપણપણું છોડી દેવું.

અહીં કોઈ શંકા કરે કે, દ્રવ્યને જ્યાં ત્યાં વેરી નાચવાથી તેની સ્થિરતા શી રીતે થાય ? તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે, ગૃહસ્થે અર્ચિત્ય સ્થલમાં તેને રાખવું પણ અવસરે કૃપણપણું કરવું નહીં. તે વિષે એક વાર્તા કહેવાય છે કે, “ કોઈ શ્રેષ્ઠીને ઘેર નવી પુત્રવધૂ આવી. તે એક વચ્ચે પોતાના સાસરાને દીવા ઉપરથી પડેલા તેલનો છાંટો ઉપાન ઉપર ચોપડતાં દેખી વિસ્મય પામી અને વિચારમાં પડી કે, આતે મારા સાસરાનું કૃપણપણું હશે, કે કાંઈ વીજો હેતુ હશે ? આવો સંદેહ પડવાથી તેની પરીક્ષા કરવા માટે તેણીએ સોટો મિપ કરીને કહ્યું કે, ‘ મારું માથું દુઃખે છે. ’ પછી સુઈ જઈને ઘણો પોકાર કરવા લાગી. સાસરાએ તેને માટે ઘણા ઉપાય કરવા માંડ્યા પણ મટ્યું નહીં. ઇટલે તેણીએ કહ્યું કે, મને પેહેલાં આ પ્રમાણે થતું ત્યારે સાચામોતીનું ચૂર્ણ કરી તેનો માથે લેપ કરવાથી મારી પીડા શમી જતી. તે સાંભળી સાસરો खुशी થયો અને તત્કાલ મોતી મંગાવીને વટાવવા માંડ્યા. ઇટલે તે પુત્રવધૂ હર્ષ પામી બેઠી થઈ, અને પોતાને પડેલા સંદેહની વાત કહી વતાવી. તે સાંભળી શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું કે, “ જે કુમારે પડેલી એક કોડીને પણ એક હજાર સોના-મહોર જેવી ગણી શોધે છે અને અવસરે કોટી દ્રવ્ય વાપરવામાં પણ છુટો હાથ મુકે છે, તેનો સંવંધ લક્ષ્મી કદિપણ છોડતી નથી. ”

વળી દ્રવ્યના અર્થાં અતિ લેશ કે ક્રોધ કરવો નહીં. કારણ કે, ક્ષમાગુણ લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ કરનારો છે. કહ્યું છે કે,

હોમ મંત્ર બલં વિપ્રે, નિતિશાસ્ત્ર બલં નૃપે ।

રાજા બલમનાથાનાં, વણિગપુત્રે ક્ષમાબલં ॥ ૧ ॥

બ્રાહ્મણોને હોમને મંત્રનું વલ્લ હોયછે, રાજાને નીતિશાસ્ત્રનું વલ્લ હોયછે, અનાથ જનોને રાજાનું વલ્લ હોયછે અને વણિકને ક્ષમાનું વલ્લ હોયછે. ” વળી કહ્યું છે કે, “ અર્થનું મૂલ્ય પ્રિયવચન અને ક્ષમા છે; કામનું મૂલ્ય વિત્ત, શરીર અને વય છે. ધર્મનું મૂલ્ય દાન, દયા અને દમ છે; અને મોક્ષનું મૂલ્ય સર્વ અર્થની નિવૃત્તિ છે. ”

એવી વાર્તા છે કે, એક વચ્ચે લક્ષ્મી અને દારિદ્ર્યને પરસ્પર પોતાને રહેવા વિષે વિવાદ થયો. તેઓ બંને ઇન્દ્રની પાસે ગયા. પ્રથમ દારિદ્ર્યે ઇન્દ્રને કહ્યું

કે, આ લક્ષ્મી મારાથી વીહે છે, તેથી તે સર્વ ઠામે ભમ્યા કરે છે. અને હું નિર્ભય છું, તેથી જ્યાં જાઉં છું ત્યાં સ્થિરથઈને રહું છું. ઇન્દ્રે લક્ષ્મીને પુછ્યું કે, તું ક્યાં રહે છે ? લક્ષ્મી બોલી:—

ગુરવો યત્ર પૂજ્યંતે, વિત્તં યત્ર નયાર્જિતં ।

અદંતકલહો યત્ર, તત્ર શક્રવસામ્યહં ॥

“ જ્યાં ગુરુ-વહિલની પૂજા થાય છે, જ્યાં ન્યાયથી દ્રવ્ય મેલવાય છે અને જ્યાં પરસ્પર કલહ થતો નથી, ત્યાં હું વસું છું. ” પછી ઇન્દ્રે દારિદ્રને કહ્યું, તું ક્યાં રહે છે ? એટલે તે બોલ્યું:—

દ્યુતપોષી નિજદેવી, ધાતુર્વાદી સદાલસા ।

આયવ્યય મનાલોચી, તત્ર તિષ્ઠામ્યહં હરે ॥

“ જ્યાં જુગારનું પોષણ થાય, જ્યાં સ્વજનનો દ્વેષ થાય, જ્યાં ધાતુર્વાદ થતો હોય, જ્યાં સદા આલસ રહેલું હોય અને જ્યાં આવક તથા સ્વર્ચની તપાસ થતી ન હોય, ત્યાં હું વસું છું. ” પછી ઇન્દ્રે કહ્યું કે-જ્યાં ક્લેશ-કંકાશ ન હોય ત્યાં લક્ષ્મી રહેવું અને તે શિવાય વીજે સ્થલે દારિદ્રે રહેવું. આ પ્રમાણે ઠરાવ કરી આ-પણે તેમનાં વિવાદ ભાંગી નાખ્યો.

આ વાર્તા સાંભળીને તેમાંથી એટલો સાર લેવો કે ઉત્તમ શ્રાવકે શાંતિથી જ કાર્ય સાધવું, ક્લેશથી નહીં. કહ્યું છે કે, જેઓ ઘણા તીક્ષ્ણ અને ઘણાં નિષ્ઠૂર હોય-છે તેઓ પણ મૃદુતા રાખવાથી વશ થાય છે. જુઓ ! કઠોર એવા દાંત દાસની જેમ મૃદુતાવાળી જિવ્હાની ઉપાસના કરે છે. ” કોઈની પાસે લેખું માગવું હોય તો તે પણ કાંમલ અને ધીરા વચનથી માગવું. કઠોર વચનવડે માગવાથી ધર્મ અને યશની હાનિ થાય છે. કદિ જો કોઈ મોટા માણસ સાથે દ્રવ્યની લેવડ-દેવડ થઈ ગઈ હોય તો તેની સાથે નરમાશવડે જ કાર્ય સિદ્ધ કરવું. કલહ વિગેરે કરવા નહીં. કહ્યું છે કે, “ ઉત્તમમાણસ સાથે પ્રણિપાતથી કામ લેવું, શૂરવીર સાથે પ્રપંચવડે કામ લેવું, નીચની સાથે કાંઈક આપીને કામ લેવું અને સરસાની સાથે પરાક્રમથી કામ લેવું. ”

બીજી વ્યાપારીએ સર્વત્ર લેવડ-દેવડમાં કે પારકા ગ્રાહક (ધરાક) વાળવા માં, નામામાં વિપરિત લેવડ કે લાંચ લેવી इत्यादि માયા-કપટ અને પરવંચના કરવી નહીં. કહ્યું છે કે, “ જે પ્રાણી વિવિધ ઉપાયવડે માયા રચી વીજાને છેતરે છે, તે મહામોહનો મિત્ર સ્વર્ગ તથા મોક્ષના સુખથી પોતાના આત્માને છેતરે છે. ” પ્રાયેકરીને માયા-કપટરહિતપણે કાપડ, સૂતર, અને સોના, રૂપા ધિગેરેનો વેપાર કરવો. અર્થાત્ જેમ વન તેમ અલ્પ પાપ થાય તેવી રીતે વેપાર કરવો.

અહિં કોઈ શંકા કરે કે, સાધારણ સ્થિતિવાળા વ્યાપારીને માયા-કપટ કર્યા વિના કેવલ શુદ્ધ વ્યાપારથી નિર્વાહ શી રીતે થાય? ઉત્તરમાં કહેવાનું કે, ઘણાં કુટકવટથી જે દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું હોય તે વર્ષ-વે વર્ષ પછી અંતે રાજા, ચોર, અગ્નિ, જલ કે રાજદંડ વિગેરેથી હરાઈ જાય છે, ચિરકાલ સ્થાયી રહેતું નથી. તેમ દેહના ઉપભોગમાં કે ધર્મકાર્યે વાપરવામાં પણ ઉપયોગી થતું નથી. કહ્યું છે કે,

અન્યાયોપાર્જિતં વિત્તં, દશવર્ષાણિ તિષ્ઠતિ ।

પ્રાપ્તે ચૈકાદશે વર્ષે, સમલં ચ વિનશ્યતિ ॥

“અન્યાયથી મેળવેલું ધન દશ વર્ષ સુધી રહે છે, જ્યારે અગીયારમું વર્ષ પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે તે સમૂલગું નાશ પામે છે.” તે પ્રમાણે સાગરશ્રેષ્ઠી, પાપવૃદ્ધિ, અને રંકશ્રેષ્ઠી વિગેરેને વન્યું હતું. તેથી જે માયા-કપટ રહિતપણે વર્તેલું તે આ લોકમાં પણ પ્રતિષ્ઠાનું હેતુ થાય છે. વિહાર, આહાર અને વ્યવહાર એ ત્રણે તપસ્વીઓના જોવાય છે અને ગૃહસ્થનો તો શુદ્ધ વ્યવહારજ જોવાય છે. વૃદ્ધો પાસેથી-એવી પણ એક વાર્તા સાંભળી છે કે, પુણિક નામે શ્રેષ્ઠી માત્ર પચવીશ ટાંકડાનો સ્વામી હતો, અને તે હંમેશા સાડાવાર ટાંકડા પેદા કરી શુદ્ધવૃત્તિથી ગૃહભાર નિર્વાહ કરતો હતો.

અહિં કોઈ શંકા કરે કે, કેટલાએક ન્યાયધર્મથી ચાલનારા દારિદ્ર પ્રમુખના દુઃખથી પીડાતા જોવામાં આવે છે, અને કેટલાએક અધર્મથી વ્યાપાર કરનારા ઐશ્વર્ય અને સમૃદ્ધિ વિગેરેથી સુખી દેખાય છે. તો પછી શુદ્ધ વ્યવહારની પ્રધાનતા ક્યાં રહી? તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે, તેમાં પૂર્વ કર્મના વિપાકની મુલ્યતા છે. આ ભવના કર્મની મુલ્યતા નથી.

કર્મ ચાર પ્રકારનું છે. તે વિષે શ્રીધર્મવોષસૂરિ કહે છે કે, પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય, પાપાનુબંધી પુણ્ય, પુણ્યાનુબંધી પાપ અને પાપાનુબંધી પાપ-એમ ચાર પ્રકારનું કર્મ છે. જિનધર્મની સમ્યક્ પ્રકારે આરાધના કરનાર જરતચક્રી જેવાઓનું પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય, અજ્ઞાન કષ્ટવેડે કોણિકની જેમ સમૃદ્ધિ પામવી તે પાપાનુબંધી પુણ્ય, તે ભવમાં પાપના ઉદયથી દરિદ્રી થયેલા એવા ઇમકમુનિની જેમ બને તે પુણ્યાનુબંધી પાપ, અને કાલકશૌરિકાદિકની જેમ થાય તે પાપાનુબંધી પાપ સમજવું.

કોઈ માણસને પાપાનુબંધી પુણ્યના ઉદયથી આ ભવમાં વિપત્તિ જોવામાં આતી નથી તથાપિ પરિણામે આગામી ભવમાં તેને અવશ્ય વિપત્તિ પ્રાપ્ત થવાની-એમ મજબૂત. તે વિષે એક એવી વાર્તા છે કે, કોઈ શ્રાવક અને ચોર બંને પોત-

(२६०) व्याख्यान १२८ मुं-माया-कपट करवा न करवानुं फळ.

પોતાના ઘરમાંથી સાથે નીકળ્યાં. શ્રાવક ચોરની આગલ આગલ પ્રધુના દર્શન કરવા જતો હતો, ત્યાં માર્ગે તેના પગમાં કાંટો વાગ્યો અને પેલા ચોરને આગલ જતાં એક રૂપીઓ જલ્લો તેથી તે હર્ષ પામ્યો. આથી શ્રાવક વિચારમાં પડ્યો કે, અહો ! અધર્મીને સારું ફલ અને ધર્મીને દુઃખ-આ કેવી વાત ? આ સંદેહ તોને ગુરુ પાસે જઈને પૂછ્યો. એટલે ગુરુ બોલ્યા કે, હે શ્રાવક ! તારું પાપ પગમાં કાંટો વાગવાથી નાશ પામ્યું અને તે ચોરને આગલ જતાં રાજાના સુખટો પકડીને શૂઢીએ ચડાવશે. ક્ષણવારમાં તેમજ વન્યું, અને તે પેલા શ્રાવકના સાંભલ્લવામાં આવ્યું. ત્યાં-રથી તે શ્રાવક નિરંતર શુદ્ધ વ્યાપારમાં તત્પર થયો.

“ आ प्रबंधने हृदयमां उत्तारी द्रव्यनी हानिना हेतुरूप कृपणता विगरे दोषोने तजी दर्ई हमेशा शुद्ध व्यवहार राखवो के जेथी द्रव्यनी वृद्धि थाय. ”

इत्यब्ददिनपारिमितोपदेश संग्रहाख्यायामुपदेशप्राप्ताद्
वृत्तौ सप्तविंशत्युत्तरशततमः
प्रबंधः ॥ १२७ ॥

व्याख्यान १२७ सुं.

माया-कपट करवानुं अने न करवानुं फल्ल कहे छे.

कूटस्य जल्पनं मोक्ष्यं राज्ञां पुरो विशेषतः ।

दंजा त्कीर्तिश्रियो हानिः तस्मात् श्राद्धः परित्यजेत् ॥ १ ।

ज्ञावार्थः—

“कुड-कपट्थी वोलवुं नहीं, तेमां पण विशेषेकरिने राजानी आगळ तं वोलवुंज नहीं. दंभ करवाथी कीर्त्ति अने लक्ष्मीनी हानि थाय छे. तेथी गृहसं (श्रावके) तेनो त्याग करवो.”

विशेषार्थः—

લેવડ-દેવડ વિગેરેમાં કપટથી વોલવું નહીં. તેમજ કોઈનું ગુહ્ય વીજાની આગળ પ્રકાશિત કરવું નહીં. કહ્યું છે કે, “ પોતાનો અને પોતાની સ્ત્રીનો આહાર સુકૃત, દ્રવ્ય, ગુણ, દુષ્કર્મ, મમ્ અને મંત્ર ઇટલાં-કોઈની આગળ પ્રકાશ કરવા નહીં.

અહીં કોઈ શંકા કરે કે, આ શ્લોકમાં તો સત્યભાષણ કરવાનો નિષેધ કર્યો. કારણ કે, ઉપરની વાવતમાં કોઈ પુછે તો તેની આગળ પ્રકાશ ન કરવાથી અસત્યજ વોલવું પડે તેથી તમે કૂટ-ભાષણ કરવાનો નિષેધ કેમ કરો છો ? તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે, કોઈ આયુષ્ય, દ્રવ્ય, અને ઘરનું છિદ્ર વિગેરે પુછે તો તેના ઉત્તરમાં જુટું વોલવું નહીં પણ તેને ' આવા પ્રશ્નથી શું ? ' એમ કહી ભાષાસુમતિ (વોલવાની યુક્તિ) વડે પ્રત્યુત્તર આપવો. તેમાં વઢી રાજાની આગળ તો કૂટ વચનનો વિશેષ-પણે ત્યાગ કરવો. ઉપલક્ષણથી ગુરુ-વઢિલ પ્રમુખની આગળ પણ જે યથાર્થ હોય તેજ કહેવું. કહ્યું છે કે, " મિત્રની આગળ સત્ય કહેવું, સ્ત્રી પાસે પ્રિય કહેવું, શત્રુની આગળ મધુર અને સ્વોદું કહેવું અને સ્વામી આગળ અનુકૂળ તથા સત્ય હોય તે કહેવું. " તે ઉપર એક વાર્તા કહેવાય છે, તે આ પ્રમાણે:—

દિલ્હીશેહેરમં મહણસિંહ નામે એક શાહુકાર હતો. તે સત્યવાદી અને શુદ્ધ વ્યવહારવાળો છે એવી તેની પ્રશંસા સાંભળી વાદશાહે તેને વોલાવીને પુછ્યું કે, તારી પાસે કેટલું ધન છે ? મહણસિંહે જવાબ આપ્યો કે, હું ચોપડા જોઈ લેવું કરીને આપને કહીશ. એમ કહી ઘેર આવી સારી રીતે લેખું કરી વાદશાહ પાસે આવીને કહ્યું કે " સાહેવ ! મારી પાસે ચોરાસી હજાર દ્રવ્ય છે. " વાદશાહે વિચાર્યું કે, મેં તેની પાસે થોડું દ્રવ્ય છે એમ સાંભળ્યું હતું અને આ શાહુકારે તો વધારે કહ્યું, માટે તે વરાવર સત્ય કહે છે. આથી खुशी થઈ રાજાએ મહણસિંહને પોતાનો કોશાધ્યક્ષ બનાવ્યો. તેથી જે સત્ય હોય તેજ કહેવું.

અસત્ય કહેવાથી દંભ કર્યો કહેવાય છે, અને તેથી કીર્તિ અને લક્ષ્મીની હાનિ થાય છે. માટે શ્રાવકે દંભ છોડી દેવો. આ ઉપર ધર્મબુદ્ધિની કથા છે તે આ પ્રમાણે:—

ધર્મબુદ્ધિ તથા પાપબુદ્ધિની કથા.

જ્ઞોમપુર નામના નગરથી પાપબુદ્ધિ અને ધર્મબુદ્ધિ નામે બે મિત્ર દ્રવ્ય કમાવાને માટે દેશાંતર ગયા હતા. ત્યાં દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરી પાછા પોતાને ઘેર સ્વરાથી આવતા હતા. કહ્યું છે કે, " વિદ્યા પ્રાપ્ત કરીને ઘરે આવનારા શિષ્યોને અને દેશાંતરથી દ્રવ્ય પેદા કરીને ઘરે આવનારા વ્યવહારીઓને એક કોશ પણ સો યોજન જેટલું લાગે છે. " આ પ્રમાણે ઉતાવળે ચાલતાં પોતાના ગામ પાસે આવ્યા પટલે વોજો વધારે હોવાથી તેઓ કેટલુંક દ્રવ્ય ગામની વહાર ઢાટીને ઘેર આવ્યા. કહ્યું છે કે, " પ્રાણ પુરુષે કોઈને અલ્પ દ્રવ્ય પણ વતાવવું નહીં. કારણ કે, દ્રવ્ય જોવાથી મોટા મુનિનું મન પણ ચલિત થાય છે. " વઢી કહ્યું છે કે, જેમ જલમાં માંસ

(૨૬૦) વ્યાખ્યાન ૧૨૮ મું-માયા-કપટ કરવા ન કરવાનું ફલ.

પોતાના ઘરમાંથી સાથે નીકળ્યાં. શ્રાવક ચોરની આગલ આગલ પ્રભુના દર્શન કરવા જતો હતો, ત્યાં માર્ગે તેના પગમાં કાંટો વાગ્યો અને પેલા ચોરને આગલ જતાં એક રૂપીઓ જલ્દી તેથી તે હર્ષ પામ્યો. આથી શ્રાવક વિચારમાં પડ્યો કે, અહો ! અધર્મીને સારું ફલ અને ધર્મીને દુઃખ-આ કેવી વાત ? આ સંદેહ તો ગુરુ પાસે જઈને પૂછ્યો. એટલે ગુરુ બોલ્યા કે, હે શ્રાવક ! તારું પાપ પગમાં કાંટો વાગવાથી નાશ પામ્યું અને તે ચોરને આગલ જતાં રાજાના સુખટો પકડીને શૂઝીએ ચઢાવશે. ક્ષણવારમાં તેમજ બન્યું, અને તે પેલા શ્રાવકના સાંભલવામાં આવ્યું. ત્યારથી તે શ્રાવક નિરંતર શુદ્ધ વ્યાપારમાં તત્પર થયો.

“ આ પ્રવંધને હૃદયમાં ઉતારી દ્રવ્યની હાનિના હેતુરૂપ કૃપણતા વિગેરે ધોષોને તજી દઈ હંમેશા શુદ્ધ વ્યવહાર રાખવો કે જેથી દ્રવ્યની વૃદ્ધિ થાય. ”

इत्यब्ददिनपारिमितोपदेश संग्रहाख्यायामुपदेशप्राप्ताद्
वृत्तौ सप्तविंशत्युत्तरशततमः
प्रबंधः ॥ १२७ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૨૮ મું.

માયા-કપટ કરવાનું અને ન કરવાનું ફલ કહે છે.

कूटस्य जल्पनं मोक्षं राज्ञां पुरो विशेषतः ।

दंष्ट्रा त्कीर्तिश्रियो हानिः तस्मात् श्राद्धः परित्यजेत् ॥ १ ॥

જાવાર્થ:-

“ કુડ-કપટથી વોલવું નહીં, તેમાં પણ વિશેષકરીને રાજાની આગલ તો વોલવુંજ નહીં. દંભ કરવાથી કીર્તિ અને લક્ષ્મીની હાનિ થાય છે. તેથી ગૃહસ્થે (શ્રાવકે) તેનો ત્યાગ કરવો. ”

વિશેષાર્થ:-

લેવડ-દેવડ વિગેરેમાં કપટથી વોલવું નહીં. તેમજ કોઈનું ગુહ્ય વીજાની આગલ પ્રકાશિત કરવું નહીં. કહ્યું છે કે, “ પોતાનો અને પોતાની સ્ત્રીનો આહાર, સુકૃત, દ્રવ્ય, ગુણ, દુષ્કર્મ, મર્મ અને મંત્ર એટલાં-કોઈની આગલ પ્રકાશ કરવા નહીં. ”

અહીં કોઈ શંકા કરે કે, આ શ્લોકમાં તો સત્યભાષણ કરવાનો નિષેધ કર્યો. કારણ કે, ઉપરની વાતમાં કોઈ પુછે તો તેની આગળ પ્રકાશ ન કરવાથી અસત્યજ વોલવું પડે તેથી તમે કૂટ-ભાષણ કરવાનો નિષેધ કેમ કરો છો ? તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે, કોઈ આયુષ્ય, દ્રવ્ય, અને ઘરનું છિદ્ર વિગેરે પુછે તો તેના ઉત્તરમાં જુટું વોલવું નહીં પણ તેને ' આવા પ્રશ્નથી શું ? ' એમ કહી ભાષાસુમતિ (વોલવાની યુક્તિ) વડે પ્રત્યુત્તર આપવો. તેમાં વઢી રાજાની આગળ તો કૂટ વચનનો વિશેષ-પણે ત્યાગ કરવો. ઉપલક્ષણથી ગુરુ-વડિલ પ્રમુખની આગળ પણ જે યથાર્થ હોય તેજ કહેવું. કહ્યું છે કે, " મિત્રની આગળ સત્ય કહેવું, સ્ત્રી પાસે પ્રિય કહેવું, શત્રુની આગળ મધુર અને સ્વોદું કહેવું અને સ્વામી આગળ અનુકૂલ તથા સત્ય હોય તે કહેવું. " તે ઉપર એક વાર્તા કહેવાય છે, તે આ પ્રમાણે:—

દિલીશેહેરમાં મહણસિંહ નામે એક શાહુકાર હતો. તે સત્યવાદી અને શુદ્ધ વ્યવહારવાળો છે એવી તેની પ્રશંસા સાંભળી વાદશાહે તેને વોલાવીને પુછ્યું કે, તારી પાસે કેટલું ધન છે ? મહણસિંહે જવાબ આપ્યો કે, હું ચોપડા જોઈ લેવું કરીને આપને કહીશ. એમ કહી ઘેર આવી સારી રીતે લેવું કરી વાદશાહ પાસે આવીને કહ્યું કે " સાહેવ ! મારી પાસે ચોરાસી હજાર દ્રવ્ય છે. " વાદશાહે વિચાર્યું કે, મેં તેની પાસે થોડું દ્રવ્ય છે એમ સાંભળ્યું હતું અને આ શાહુકારે તો વધારે કહ્યું, માટે તે વરાવર સત્ય કહે છે. આથી खुशी થઈ રાજાએ મહણસિંહને પોતાનો કોશાધ્યક્ષ બનાવ્યો. તેથી જે સત્ય હોય તેજ કહેવું.

અસત્ય કહેવાથી દંભ કર્યો કહેવાય છે, અને તેથી કીર્તિ અને લક્ષ્મીની હાનિ થાય છે. માટે શ્રાવકે દંભ છોડી દેવો. આ ઉપર ધર્મબુદ્ધિની કથા છે તે આ પ્રમાણે:—

ધર્મબુદ્ધિ તથા પાપબુદ્ધિની કથા.

જોમપુર નામના નગરથી પાપબુદ્ધિ અને ધર્મબુદ્ધિ નામે બે મિત્ર દ્રવ્ય કમાવાને માટે દેશાંતર ગયા હતા. ત્યાં દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરી પાછા પોતાને ઘરે ત્વરાથી આવતા હતા. કહ્યું છે કે, " વિદ્યા પ્રાપ્ત કરીને ઘરે આવનારા શિષ્યોને અને દેશાંતરથી દ્રવ્ય પેદા કરીને ઘરે આવનારા વ્યવહારીઓને એક કોશ પણ સો યોજન જેટલું લાગે છે. " આ પ્રમાણે ઉતાવળે ચાલતાં પોતાના ગામ પાસે આવ્યા એટલે વોજો વધારે હોવાથી તેઓ કેટલુંક દ્રવ્ય ગામની વહાર ઢાટીને ઘેર આવ્યા. કહ્યું છે કે, " પ્રાણ પુરુષે કોઈને અલ્પ દ્રવ્ય પણ વતાવવું નહીં. કારણ કે, દ્રવ્ય જોવાથી મોટા મુનિનું મન પણ ચલિત થાય છે. " વઢી કહ્યું છે કે, જેમ જલમાં માંસ

પડે તો મત્સ્ય खाई जायछे, पृथ्वीपर होय तो हिंसकप्राणी खाई जायछे अने आ-
काशमां होय तो गीध विगोरे पक्षीओ खाई जायछे. तेम द्रव्यवान्ना द्रव्य विने पग
जाणी लेवुं. ”

एक वखते पेला बे मित्रमांथी पापवुद्धि रात्रे जइने डाटेलेलुं द्रव्य काढी लइ ते
खाडो कांकराथी पूरी घेर आव्यो. अन्यदा धर्मवुद्धिए पापवुद्धि पासे आवीने कहुं
के, हुं द्रव्य विना दुःखी थाउंछुं, माटे चालो पेहुं द्रव्य काढी लावीए. पापवुद्धि
बोल्यो-चालो जइए. पछी बने द्रव्य लेवा गया. त्यां खाडो खोदीने जोतां द्रव्य
रहीत जोइ पेला दांभिक पापवुद्धि कपटथी माथुं कुटवा लाग्यो अने बोल्यो-“ अरे !
धर्मवुद्धि ! आमांथी तुंज धन काढी गयो छे. ” धर्मवुद्धिए कहुं के, “ में लीधुं नथी
पण तें लीधुं छे, अने आ खोटी माया करे छे; में तो दंभवृत्ति करवाना पचखाण
लीया छे. ” आ प्रमाणे वाद-विवाद करतां बने राजद्वारगां फरीयादे गया. बने
परस्पर एक बीजाना दूषण कहेवा लाग्या. ते सांभळी न्यायाधिकारीओए कहुं के,
तमे बने दिव्य करी बतावो. एटले पापवुद्धि बोल्यो के-“ तमे अमारो न्याय वरा-
वर कयों नहीं. केमके न्यायमां प्रथम दिव्य होयज नहीं. कहुं छे के, “ प्रथम तो
वाद-विवाद सांभळीने न्याय आपवो, अने जो ते वरावर न जणाय तो पछी सा-
क्षीओ लइने न्याय आपवो, अने जो साक्षीनो अभाव होय तो पछी छेवटे दिव्य
कराववुं-एम विद्वानो कहे छे. ” आ वातमां तो अमारे ज्यां द्रव्य हतुं, ते वननी
देवी साक्षी छे. ते जे चोर हशे तेनुं नाम आपशे. ” अधिकारीओए कहुं, ते वात
सत्य छे. कहुं छे के, “ जो वाद-विवादमां एक चंडाळ पग साक्षी मळे तो त्यां
दिव्य कराववुं नहीं; तो ज्यां देवता साक्षी होय त्यां तो वातज शी करवी. ” आ
प्रमाणे न्यायाधिकारीओए मान्य करीने ठराव्युं के, ‘ काले सवारे त्यां जइ वन
देवताने पुछवुं. ’

पापवुद्धि घेर आव्यो अने रात्रे पोताना पिताने कोई खीजडीना वृक्षना को-
टरमां गोपव्यो. पछी ते वृक्षनी आसपास सिंदूर अने तेल लगाव्युं. तेणे पोताना
पिताने शीखडाव्युं के, अहीं ज्यारे वनदेवीने पुछवामां आवे तयारे तमारे स्वर वद-
लावीने कहेवुं के, ‘ धर्मवुद्धि गोमुखो वाघ छे, तेणे आवीने धन काढी लीधुं छे. ’
आम शिखवीने ते चाल्यो गयो. बीजे दिवसे धर्मवुद्धि, पापवुद्धि, राजा अने अ-
धिकारी प्रमुख लोको वनमां गया. पछी वनदेवीनी पूजा करीने पुछ्युं के, “ हे
वनदेवता ! आ द्रव्य कोणे लीधुं छे, ते कहो. ” एटले खीजडीना कोटरमांथी एवो
शब्द नीकल्यो के, गोमुखो वाघ धर्मवुद्धि द्रव्य लइ गयो छे. ” पछी अधिकारीओ
धर्मवुद्धिने कहेवा तत्पर थया के, आ द्रव्य तें लीधुं छे. तेवामां धर्मवुद्धिए सर्वनी

સેમક્ષ તે સ્ત્રીજડીના વૃક્ષને અગ્નિલગાડયો. જેથી તે વૃક્ષ વઢવા માંડ્યું, પટલે તેમાંથી જેનું અર્થું અંગ દગ્ધ થયેલું છે અને જેની આંખો ફુટી ગઈ છે તેવો પાપવુદ્ધિનો પિતા તેના કોટરમાંથી નીકળ્યો. તે જોઈ અધિકારીઓ આશ્ચર્ય પામીને વોલ્યા કે-“ અરે ! શ્રેષ્ઠિ ! આ શું ! તં વૃદ્ધાવસ્થામાં આવું પાપ કેમ કર્યું ? ” શ્રેષ્ઠી વોલ્યો-“ આ પાપ મને પુત્રે કરાવ્યું. ” ત્યારથી તે વંને લોકમાં ધર્મવુદ્ધિ અને પાપવુદ્ધિ એવા નામથી પ્રસિદ્ધ થયા. રાજાએ દાંભિક-પાપવુદ્ધિનું સર્વસ્વ હુંટી લઈને તેને પોતાના દેશમાંથી કાઢી મુક્યો. કહ્યું છે કે,

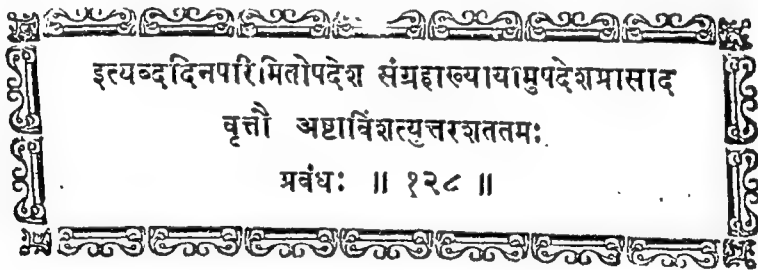
માયામવિશ્વાસવિલાસમંદિરં, હરાશયો યો કુરુતે ધનાશયા ।

સોનર્થસાર્થં ન પતંતમિદ્યતે, યથા વિમાલો લકુરં પયઃ પિવન ॥

“ જે દુષ્ટહૃદયવાળો મનુષ્ય ધનની આશાથી અવિશ્વાસના વિલાસનું મંદિરરૂપ માયા આચરે છે, તે દૂધનું પાન કરવા ઇચ્છતો માર્જાર જેમ પોતાની ઉપર પડતી છાકડીને જોતો નથી તેમ પોતાની ઉપર આવી પડનારા અનર્થના સમૂહને જોતો નથી.

રાજાએ શુદ્ધધર્મી ધર્મવુદ્ધિના ઘણાં વચાણ કર્યા અને તે સુત્રી થયો.

“ આ વંને મિત્ર (ધર્મવુદ્ધિ અને પાપવુદ્ધિ) ની વાર્તા સાંભળીને ગૃહસ્થ વ્રતધારીઓએ દંભ છોડીને વ્યવહાર કરવો, જેથી સૌભાગ્ય અને લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય. ”

વ્યાખ્યાન ૧૨૯ મું.

શુદ્ધવ્યાપાર વિષે વિરોધ દિતશિક્ષા કહે છે.

बाधां मिथस्त्रिवर्गस्य न कार्या ह्यास्तिकैर्नरैः ।

विश्वस्तघातकार्थं च सुवृत्त्या दूषणं मतम् ॥ ૧ ॥

જાવાર્થ:-

“ આસ્તિક પુરુષોએ ધર્મ, અર્થ અને કામને પરસ્પર બાધા થાય તેમ ન કરવું, અને વિશ્વાસઘાતનું કામ પણ ન કરવું. કેમકે તે સદ્વૃત્તિનું દૂષણ છે. ”

વિશેષાર્થ:-

ત્રિવર્ગ એટલે ધર્મ, અર્થ અને કામ-તેને પરસ્પર વાધા થાય તેમ આસ્તિક પુરુષોએ કરવું નહીં. તે ત્રણમાં નિઃશ્વેસ (કલ્યાણ) સુખને સાધનાર તે ધર્મ કહેવાય છે. સર્વ અર્થ (પ્રયોજન) ની સિદ્ધિ કરે તે અર્થ કહેવાય છે. અને શબ્દાદિ પાંચ ઇન્દ્રિયોને પ્રીતિ ઉપજાવે તે કામ કહેવાય છે. એ ત્રણમાંથી કોઈ પણ એકને આસક્તિવડે સેવવાથી બીજાઓને વાધા થાય છે. અતિમુક્તકુમાર તથા જંબુ-સ્વામીની જેમ કોઈ એકલા ધર્મનેજ સેવે છે. અથવા મ્લેચ્છ કુલમાં પણ કેટલા-એક લઘુકર્મી થાય છે. તે વિષે એક એવી કથા છે કે, અહમ્મદ બાદશાહ દર-રોજ સવામણ પુષ્પની શય્યામાં સૂતો હતો. એક વખતે કોઈ દાસી કૌતુકથી તે શ-ય્યામાં સૂઈ ગઈ. તત્કાલ તે નિદ્રાવશ થઈ ગઈ. તેવામાં બાદશાહ અકસ્માત્ રાજસભામાંથી ત્યાં આવી ચડ્યો, અને દાસીને સુતેલી જોઈ એક ચાવુક મારી. દાસી હસતી હસતી બેઠી થઈ અને પૃથ્વી ઉપર ડબી રહી. બાદશાહે આગ્રહથી તેને હાસ્ય કરવાનું કારણ પૂછ્યું. એટલે દાસી બોલી—“ સાહેબ ! આપે મને એક પ્રહાર કર્યો તેથી ફુલની શય્યામાં થોડીવાર સુવાનું મારું પાપ તો નષ્ટ થઈ ગયું, પણ આપ હંમેશા અનેક વૃક્ષોના ફુલો મંગાવી તેની શય્યા કરાવીને તેપર નિદ્રા કરો છો, તે પાપનો દંડ કેટલો થશે ? તે વિચારતાં મને હાસ્ય આવે છે. ” દાસીના આવાં વચનો સાંભળીને બાદશાહે તે દિવસથી પુષ્પશય્યામાં સુવાનું છોડી દીધું.

એક વખતે તેજ બાદશાહ ચતુરંગ સેના લઈ ઉપવનમાં જતો હતો. માર્ગમાં કોઈ ડંટ મૃત્યુ પામ્યું તેથી સર્વ સૈન્ય ડભુ થઈ રહ્યું. તે જોઈ બાદશાહે પૂછ્યું કે—સૈન્ય આગલ કેમ ચાલતું નથી ? અમારે આવીને ડંટના મૃત્યુની વાત કહી. બા-દશાહ મૃત્યુના તત્ત્વ વિષે કાંઈપણ જાણતો નહોતો. તેથી પૂછ્યું કે, મૃત્યુ એટલે શું ? અમારોએ કહ્યું, સ્વામી, કાને સાંભળે નહીં, આંખે દેખે નહીં અને સ્વાય પીંચે નહીં તે મૃત્યુ. રાજા તે સાંભળી વિસ્મય પામ્યો. અને મૃત્યુ પામેલા ડંટ પાસે જઈને કહ્યું કે—એ પશુ ! ડભ, સ્નાન પાન કર્ય. ક્રોધથી આવી નિદ્રા ન કરી. ત્યારે બીજાઓએ કહ્યું કે, સાહેબ ! આતો નિર્જીવ થયું છે. એમ કહી ઘણી યુક્તિઓથી મૃત્યુનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું, તે ઉપરથી બાદશાહ પોતે વિચાર કરવા લાગ્યો કે—અહો ! આવું મૃત્યુ અણચિંતવ્યું આવશે ત્યારે આપણી કોણ રક્ષા કરશે. એમ વિચારી તત્કાલ સર્વનો ત્યાગ કરી પોતાની જાતિનો શ્રેષ્ઠ ધર્મ (પક્ષીરી) સ્વીકાર કર્યો. તે ઉપર લોકોમાં પણ આ પ્રમાણે કહેવત છે:—

વિશેષાર્થ:—

ત્રિવર્ગ એટલે ધર્મ, અર્થ અને કામ-તેને પરસ્પર વાધા થાય તેમ આસ્તિક પુરુષોએ કરવું નહીં. તે ત્રણમાં નિઃશ્રેયસ (કલ્યાણ) સુલ્ભને સાધનાર તે ધર્મ કહેવાય છે. સર્વ અર્થ (પ્રયોજન) ની સિદ્ધિ કરે તે અર્થ કહેવાય છે. અને શબ્દાદિ પાંચ ઇન્દ્રિયોને પ્રીતિ ઉપજાવે તે કામ કહેવાય છે. એ ત્રણમાંથી કોઈ પણ એકને આસક્તિવડે સેવવાથી વીજાઓને વાધા થાય છે. અતિમુક્તકુમાર તથા જંબુ-સ્વામીની જેમ કોઈ એકલા ધર્મનેજ સેવે છે. અથવા મ્લેચ્છ કુલમાં પણ કેટલા-એક લઘુકર્મી થાય છે. તે વિષે એક એવી કથા છે કે, અહમ્મદ બાદશાહ દર-રોજ સવામણ પુષ્પની શય્યામાં સૂતો હતો. એક વખતે કોઈ દાસી કૌતુકથી તે શ-ય્યામાં સૂઈ ગઈ. તત્કાલ તે નિદ્રાવશ થઈ ગઈ. તેવામાં બાદશાહ અકસ્માત્ રાજસભામાંથી ત્યાં આવી ચડ્યો, અને દાસીને સુતેલી જોઈ એક ચાવુક મારી. દાસી હસતી હસતી વેઠી થઈ અને પૃથ્વી ઉપર ડૂબી રહી. બાદશાહે આગ્રહથી તેને હાસ્ય કરવાનું કારણ પૂછ્યું. એટલે દાસી બોલી—“ સાહેવ ! આપે મને એક પ્રહાર કર્યો તેથી ફુલની શય્યામાં થોડીવાર સુવાનું મારું પાપ તો નષ્ટ થઈ ગયું, પણ આપ હંમેશા અનેક વૃક્ષોના ફુલો મંગાવી તેની શય્યા કરાવો તેપર નિદ્રા કરો છો, તે પાપનો દંડ કેટલો થશે ? તે વિચારતાં મને હાસ્ય આવે છે. ” દાસીના આવાં વચનો સાંભળીને બાદશાહે તે દિવસથી પુષ્પશય્યામાં સુવાનું છોડી દીધું.

એક વખતે તેજ બાદશાહ ચતુરંગ સેના લઈ ઉપવનમાં જતો હતો. માર્ગમાં કોઈ ડંટ મૃત્યુ પામ્યું તેથી સર્વ સૈન્ય હમ્મ થઈ રહ્યું. તે જોઈ બાદશાહે પૂછ્યું કે—સૈન્ય આગળ કેમ ચાલતું નથી ? અમાત્યે આવીને ડંટના મૃત્યુની વાત કહી. બા-દશાહ મૃત્યુના તત્ત્વ વિષે કાંઈપણ જાણતો નહોતો. તેથી પૂછ્યું કે, મૃત્યુ એટલે શું ? અમાત્યોએ કહ્યું, સ્વામી, કાને સાંભળે નહીં, આંખે દેખે નહીં અને સ્વાય પીવે નહીં તે મૃત્યુ. રાજા તે સાંભળી વિસ્મય પામ્યો. અને મૃત્યુ પામેલા ડંટ પાસે જઈને કહ્યું કે—ઓ પશુ ! ઉઠ, खान પાન કર્ય. ક્રોધથી આવી નિદ્રા ન કરીએ. ત્યારે વીજાઓએ કહ્યું કે, સાહેવ ! આતો નિર્જીવ થયું છે. એમ કહી ઘળી યુક્તિઓથી મૃત્યુનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું, તે ઉપરથી બાદશાહ પોતે વિચાર કરવા લાગ્યો કે—અહો ! આવું મૃત્યુ અર્ણવિત્યું આવશે ત્યારે આપણી કોણ રક્ષા કરશે. એમ વિચારી તત્કાલ સર્વનો ત્યાગ કરી પોતાની જાતિનો શ્રેષ્ઠ ધર્મ (ફકીરી) સ્વીકાર કર્યો. તે ઉપર લોકોમાં પણ આ પ્રમાણે કહેવત છે:—

સાથજાનું માતું ઢૂલડને દેશાંતર ચાલ્યો. માર્ગે કોઈ વનમાં ભોજન કરવાને વેઠો. ત્યાં કોઈ માસજ્ઞયની મુનિ ત્યાં પધાર્યા. ધનદત્તે તેને દાન આપ્યું. પછી તેણે પોતાના ધારેલા કોઈ ગૃહસ્થને ઘેર જઈ પૂર્વજીન ધર્મને વેચવા માગ્યો. તે ગૃહસ્થે પોતાના પૂર્વજીનો કહેવાથી ધનદત્તને કહ્યું કે, જો પેલા મુનિદર્શનનું ફળ મને આપ્યું હું તને મુખે માગ્યું દ્રવ્ય આપું. તે સાંભળી ધનદત્ત તેનો જવાબ પણ ન આપતાં કાઢ પોતાના ઘર તરફ ચાલી નીકળ્યો માર્ગમાં અરણ્યની અંદર ઝંઘરાના ફળ ઢ્યા હતા, તે પોટકીમાં વાંધીને ઘેર આવ્યો. મુનિદાનના પુણ્યથી મુનિની ભક્તિ જનનાર વનદેવતાના પ્રસાદવડે તે સર્વ સ્વર્ગમયી થઈ ગયા. પછી તે આવક પ્રમાણે સ્વર્ચ કરવા લાગ્યો અને ઉત્તમ શ્રાવક થયો. આ વાર્તા સાંભળીને ગૃહસ્થે યથાયોગ્ય આચરણ સ્વીકારવું.

કોઈ અર્થ અને કામનીજ સેવા કરે છે, ધર્મને સેવતા નથી. સાગર શ્રેષ્ઠી અને વ્રજલ શ્રેષ્ઠીની જેમ. પરંતુ અધર્મીનું પરિણામે કાંઈપણ કલ્યાણ થતું નથી.

કોઈ ધર્મ, અર્થ અને કામ-એ ત્રણેને સેવતા નથી. પણ તેઓ એ ત્રણથી અતીત એવા ચોથા વર્ગ (મોક્ષ) ના આરાધક હોય છે. તેથી તેવા મુનિમહારાજાને એ ભાંગાના સ્વામી પોતાની મેલે જાણીલેવા.

કોઈ ધર્મ, અર્થ અને કામ-એ ત્રણેને સેવે છે. એ ભાંગાના સ્વામી બ્રહ્મ-કુમાર અને સુલતા વિગેરેને જાણી લેવા.

આ પ્રમાણે સાંભળીને ત્રણ વર્ગમાંથી કોઈને પણ વાધાં કરવી તે ગૃહસ્થને યોગ્ય નથી. કહ્યું છે કે, “ જે ગૃહસ્થના ધર્મ, અર્થ અને કામની સેવા વગર શૂન્ય દિવસો જાય છે તે હુહારની ધમ્મણની જેમ શ્વાસ લે છે છતાં જીવતા નથી એમ સમજવું. ”

જો દૈવયોગે ત્રણ વર્ગમાં પરસ્પર પ્રતિવંધ થવાનો સંભવ લાગે તો ઉત્તર ઉત્તરને પીડા થતાં પૂર્વ પૂર્વની વાધાનો ત્યાગ કરવો. જેમકે, કામને વાધાં થતી હોય તો ધર્મ અને અર્થને વાધા ન થાય તેમ કરવું. કારણ કે જો ધર્મ અને અર્થ હોય તો કામ પ્રાપ્ત થવો સહેલો છે. અને કામ અને અર્થને વાધા થતી હોય તો થવાદર્શને ધર્મને ધારણ કરવો. કહ્યું છે કે, “ ધર્મ સિદ્ધ હોય તો અર્થ અને કામ પણ સિદ્ધ થાય છે. ” નીતિશાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે, “ આવકમાંથી એક ભાગ મંડારમાં રાખવો, એક ભાગ વેપારમાં રોકવો, એક ભાગ ધર્મમાં અને પોતાના ઉપબોધમાં વાપરવો અને એક ભાગવડે સર્વનું ભરણ-પોષણ કરવું. ” વઢી સિદ્ધપ્રકરણમાં પણ કહ્યું છે કે,

હવે દ્વિકસંયોગી ભાંગા વતાવે છે. એટલે વેમાં આસક્તિ અને એકમાં નહીં, એવી રીતે પણ ત્રણ ભાંગા થાય છે તે આ પ્રમાણે—કોઈ ધર્મ અને અર્થમાં આસક્તિ હોય છે, પણ કામમાં આસક્તિ હોતા નથી. કુમારપાલરાજાની જેમ. કુમારપાલ ધર્મ પ્રાપ્ત થયા પેહેલાં ઘણી રાજકન્યાઓ પરણ્યા હતા. પણ વ્રત લેવા વચ્ચે અલ્પ આયુષ્યને યોગે વીંછી રાણીઓ મરણ પામી હતી અને એક ભૂયછદેવીજ જીવતી હતી. વ્રત લીધા પછી તે પણ કેટલેક કાલે મૃત્યુ પામી. પછી તેમના વોતેર સામંતાદિક વર્ગે ઘણી વિનંતિ કરી કે, હે પ્રજાપાલ મહારાજા ! પુનઃ પાણિગ્રહણ કરો. ત્યારે કુમારપાલે કહ્યું કે, હવે સંસાર બધારવાના ઉપાયભૂત પાણિગ્રહણના આગ્રહથી સર્વ્ય મારે આજથી યાવજ્જીવિત શીલવ્રત હો, કે જેથી વધી ક્રિયાઓ સફળ થાય. સિદ્ધાંતમાં કહ્યું છે કે, “શીલ્યી વ્રત, દાન, તપ અને નિયમ વિગેરે મળે પ્રકારે આચરેલા થાયછે.” સામંતોએ કહ્યું, “રાજાન્ ! પટરાણી વિના માંગલિક ઉપચારો શી રીતે થાય. વીજા લોકોની જેમ રાજાઓ રાણી વગરના ક્યાંડે સાંમલ્યા નથી, તેમ જોયા પણ નથી.” રાજાએ કહ્યું, અરે ! શ્રીમાંગેય (મીષ્મ પિતામહ) ને કેમ ખુલી જાઓ છો ? જેમણે જન્મથીજ પાણિગ્રહણ કર્યું નહોતું. પછી કુમારપાલે સામંતાદિકથી પરવરેલા ગુરુ પાસે જઈને તેમને મુખે બ્રહ્મવ્રત અંગીકાર કર્યું. ત્યારથી મંત્રીઓ રાજધર્મ સંવંધી માંગલિક ઉપચારો—આરાત્રિક અને મંગલપ્રદીપ કરવાને અવસરે રાણી ભૂયછદેવીની સુવર્ણની મૂર્તિ કરાવીને રાજાની પડખે મુકતા હતા. બ્રહ્મચર્ય ગ્રહણ કર્યું તે વચ્ચે ગુરુએ કુમારપાલને રાજાર્થિનું વિરુદ્ધ આપ્યું હતું.

આ પ્રમાણે તે મહાપુરુષને યુક્ત છે; પણ વ્યવહારમાં રહેલા ગૃહસ્થને કેટલીક વચ્ચે કામપીડાવડે પરસ્ત્રી વિગેરેનો ઉપદ્રવ થાય છે.

કોઈ ધર્મ અને કામનેજ સેવે છે, અર્થને સેવતા નથી. અર્થાત્ દ્રવ્યોપાર્જન કરવાની ચિંતા કરતા નથી. પણ એવી રીતે ધર્મ અને કામની સેવા કરનારને કરજ વધે છે અને માનની હાનિ થાય છે. તેથી ગૃહસ્થે પ્રયત્નથી ધન ઉપાર્જન કરવું. કહ્યું છે કે, “ એવું કોઈપણ કાર્ય નથી કે જે અર્થ વિના સિદ્ધ થાય, તેથી મતિમાન્ પુરુષે યત્નથી અર્થને સાધવો. ”

આ સંવંધમાં એવી એક વાર્તા છે કે, એક ધનદત્ત નામે મિથ્યાત્વી શ્રેષ્ઠિ હતો. તે ધર્મબુદ્ધિથી બ્રાહ્મણોને દાન આપતો અને વારંવાર જ્ઞાતિનું પોષણ કરતો. વઢી કન્યાદાન, ગોદાન इत्यादि દાનો આપતો. તેમાં તેણે એક લાલ દ્રવ્ય સ્વર્ચી નાણ્યું અને નવું ધન ઉપાર્જ્યું નહીં. વઢી કામની લોલુપતામાં પણ તેનું ઘણું ધન ગયું. તેથી તે નિર્ધન થઈગયો, અને અપમાનને પ્રાપ્ત થયો. પછી તે પોતાનો ધર્મ વેચવાને

ઘોટે સાથઘાનું ભાતું ઢૂલડને દેશાંતર ચાલ્યો. માર્ગે કોઈ વનમાં ખોજન કરવાને વેઠો. તેવામાં કોઈ માસજયળી મુનિ ત્યાં પધાર્યા. ધનદત્તે તેને દાન આપ્યું. પછી તેણે પોતાના ધારેલા કોઈ ગૃહસ્થને ઘેર જઈ પૂર્વજીન ધર્મને વેચવા માગ્યો. તે ગૃહસ્થે પોતાના પૂર્વજોના કહેવાથી ધનદત્તને કહ્યું કે, જો પેલા મુનિદર્શનનું ફલ મને આપ્ય તો હું તને મુખે માગ્યું દ્રવ્ય આપું. તે સાંભળી ધનદત્ત તેનો જવાબ પળ ન આપતાં તત્કાલ પોતાના ઘર તરફ ચાલી નીકળ્યો માર્ગમાં અરણ્યની અંદર ઝંવરાના ફલ પડ્યા હતા, તે પોટકીમાં વાંધીને ઘેર આવ્યો. મુનિદાનના પુણ્યથી મુનિની ભક્તિ કરનાર વનદેવતાના પ્રસાદવડે તે સર્વ સ્વર્ગમયી થઈ ગયા. પછી તે આવક પ્રમાણે સ્વર્ચ કરવા લાગ્યો અને ઉત્તમ શ્રાવક થયો. આ વાર્તા સાંભળીને ગૃહસ્થે યથાયોગ્ય આચરણ સ્વીકાર્યું.

કોઈ અર્થ અને કામનીજ સેવા કરે છે, ધર્મને સેવતા નથી. સાગર શ્રેષ્ઠી અને ધન્યલ શ્રેષ્ઠીની જેમ. પરંતુ અધર્મીનું પરિણામે કાંઈપણ કલ્યાણ થતું નથી.

કોઈ ધર્મ, અર્થ અને કામ-૯ ત્રણેને સેવતા નથી. પણ તેઓ ૯ ત્રણથી અતીત ૯વા ચોથા વર્ગ (મોક્ષ) ના આરાધક હોય છે. તેથી તેવા મુનિમહારાજાને ૯ ભાંગાના સ્વામી પોતાની મેલે જાણીલેવા.

કોઈ ધર્મ, અર્થ અને કામ-૯ ત્રણેને સેવે છે. ૯ ભાંગાના સ્વામી અન્નય-કુમાર અને સુલસા વિગેરેને જાણી લેવા.

આ પ્રમાણે સાંભળીને ત્રણ વર્ગમાંથી કોઈને પણ વાધાં કરવી તે ગૃહસ્થને યોગ્ય નથી. કહ્યું છે કે, “જે ગૃહસ્થના ધર્મ, અર્થ અને કામની સેવા વગર શૂન્ય દિવસો જાય છે તે હુહારની, ધમ્મણની જેમ શ્વાસ લેવ છે છતાં જીવતા નથી એમ સમજવું.”

જો દૈવયોગે ત્રણ વર્ગમાં પરસ્પર પ્રતિબંધ થવાનો સંભવ લાગે તો ઉત્તર ઉત્તરને પીડા થતાં પૂર્વ પૂર્વની વાધાનો ત્યાગ કરવો. જેમકે, કામને વાધા થતી હોય તો ધર્મ અને અર્થને વાધા ન થાય તેમ કરવું. કારણ કે જો ધર્મ અને અર્થ હોય તો કામ પ્રાપ્ત થવો સહેલો છે. અને કામ અને અર્થને વાધા થતી હોય તો થવાદર્શને ધર્મને ધારણ કરવો. કહ્યું છે કે, “ધર્મ સિદ્ધ હોય તો અર્થ અને કામ પણ સિદ્ધ થાય છે.” નીતિશાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે, “આવકમાંથી એક ભાગ ખંડારમાં રાખવો, એક ભાગ વેપારમાં રોકવો, એક ભાગ ધર્મમાં અને પોતાના ઉપભોગમાં વાપરવો અને એક ભાગવડે સર્વનું ભરણ-પોષણ કરવું.” વળી સિદ્ધપ્રકરણમાં પણ કહ્યું છે કે,

વિલેમિરાની કથા.

વિશાળાનગરીમાં નંદ નામે રાજા હતો. તેને વિજયપાલ નામે પુત્ર, વહુશ્રુત નામે અમાત્ય અને જ્ઞાનુમતી નામે રાણી હતી. રાજા, રાણી ઉપર એવો આસક્ત હતો કે તેને સભામાં પણ પાસે બેસારતો. એક વખતે મંત્રીએ વિજ્ઞપ્તિ કરી કે, “હે દેવ ! સભામાં રાણીને પાસે રાખીને બેસવું તે અનુચિત છે. કહું છું કે, “રાજા, અગ્નિ, ગુરુ અને સ્ત્રી જો અતિ પાસે રહ્યા હોય તો વિનાશ કરે છે” અને અતિ દૂર રહ્યા હોય તો ફળ આપતા નથી તેથી તેમને મધ્યમ ભાવથી સેવવા. ” તેમ કરતાં જો આપની પાસે રાખવાની ઈચ્છાજ હોય તો રાણીનું રૂપ ચિત્રાવીને તે ચિત્ર પાસે રાખો. ” રાજાએ મંત્રીના વચનથી તેમ કર્યું. તે વિષે કિરાતાર્જુનીય કાવ્યમાં કહું છે કે, “ જે પોતાના સ્વામીને સારી રીતે સાચી શિલામણ આપે નહીં, તે મિત્ર કે મંત્રી શેનો ? અને જે પોતાને અણગમતું સાંભળે પણ નહીં, તે સ્વામી પણ શેનો ? તેથી જે રાજા અને મંત્રી સદા પરસ્પર અનુકૂળ હોય, તેમની સાથેજ સર્વ સંપત્તિઓ પ્રીતિ કરે છે. ”

એકદા રાજાએ તે ચિત્ર પોતાના શારદાનંદન નામના ગુરુને વતાવ્યું. ગુરુએ પોતાનું પાંડિત્ય દર્શાવવાને કહું કે, “ રાણીને ડાવા સાથેલાં તિલ છે, તે આ ચિત્રમાં કર્યો નથી. ” તે સાંભળી નંદરાજાને શંકા થઈ કે, આ મારી રાણીનો જાર હશે. તે ઉપરથી તેણે મંત્રીને આજ્ઞા કરી કે, આ ગુરુને મારી નશ્વારો. પ્રધાન વિચારીને કામ કરે તેવો હતો, તેથી તેણે શારદાનંદનને પોતાને ઘેર ગુપ્તપણે રાખ્યો.

એક વખત રાજકુમાર શીકાર કરવાને માટે વનમાં જતાં કોઈ ઢુક્કરની પછ-વાડે દોહ્યો. તે ઘણે દૂર ચાલ્યો ગયો. સાયંકાલ થઈ જવાથી રાજકુમાર સરોવર-માંથી જલપાન કરીને વ્યાઘ્રાદિકના ભયથી કોઈ વૃક્ષ ઉપર ચડી ગયો. તે વૃક્ષ ઉપર એક વાનર રહેતો હતો, તેના શરીરમાં તે વૃક્ષનો નિવાસી કોઈ વ્યંનર પેડો. તેથી તે વાનર મનુષ્યવાણીથી બોલ્યો કે, ‘ હે કુમાર ! નીચે વ્યાઘ્ર આવેલો છે, પણ તું મારા ઉત્સંગમાં સુખે સુઈ જા. ’ કુમાર વિશ્વાસ રાખીને સુતો. નીચે રહેલા વ્યાઘ્રે તેની ઘણી યાચના કરી તોપણ વાનરે તેને આપ્યો નહીં. થોડી વાર પછી કુમાર જાગ્યો એટલે વાનર તે કુમારના ઉત્સંગમાં સુઈ ગયો. પેલા વાઘે કુમારને કહું કે, “ અરે કુમાર ! એ વાનરનો વિશ્વાસ શું રાખે છે ? કહું છે કે, “ નદી, નલવાળાં પ્રાણી ઇત્યાદિનો વિશ્વાસ કરવો નહીં. ” વળી એમ પણ કહેવાય છે કે, “ ક્ષણમાં રુદ્ર અને ક્ષણમાં તુષ્ટ તેમજ ક્ષણે ક્ષણે રુદ્ર તુષ્ટ થનારા અને જેમનું ચિત્ત સ્થિર નથી તેવાઓનો ? ગુરુમાં વિનાશ તેમનો અવિનય, અનાદર થઈ જાય તે સમજવો. ”

પ્રસાદ પળ ભયંકરછે. ” માટે તું એને મુક્તી દે. ’ હુધાતુર વાઘના આવાં વચનથી રાજકુમારે તે કપિને પડતો મુક્ત્યો. વાનર પડતો પડતો અંતરાલ ભાગે વીજી શાસ્ત્ર સાથે વઢગી પડીને બોલ્યો કે-અરે કુમાર ! તું તારા કરેલા વિશ્વાસઘાતરૂપ કર્મને જાણેછે ? આમ કહીને તે વાનરના શરીરમાં રહેલા વ્યંતરે પ્રાતઃકાળે તેને ગાંડો કરી-દીધો. ઇટલે તે ‘વિસેમિરા, વિસેમિરા’ એમ બોલતો વનમાં ચોતરફ ભ્રમવા લાગ્યો. તેનો ઘાંડો ભયથી ત્રાસ પામી પોતાની મેલે શેઠેરમાં રાજાની આગલ ગયો. ઘોડાને એકલો આવેલો જોઈ રાજાએ કુમારની શોધ કરાવી અને તેને વનમાંથી શોધીને ઘરે લાવ્યા. પછી તેનું ઘેલાપણું મટાડવા રાજાએ ઘણા ઉપાય કર્યા પણ તેને કાંઈ ગુણ થયો નહીં. ઇટલે રાજા પોતાના ગુરુ શારદાનંદનના ગુણ સંભારી તેને મરાવી નાખવા માટે પોતાના આત્માની નિંદા કરવા લાગ્યો. પછી રાજાએ કુમારને સાજો કરનારને અર્ધું રાજ્ય આપવાનો પડો વગડાવ્યો. ત્યારે મંત્રીએ કહ્યું કે, મારી પુત્રી આ વિષે કાંઈક જાણેછે. રાજા પુત્રને લઈ તત્કાલ મંત્રીને ઘેર ગયો. ત્યાં પડદાની અંદર રહી શારદાનંદન ગુરુ આ પ્રમાણે શ્લોક બોલ્યા:—

વિશ્વાસપ્રતિપન્નાનાં, વંચને કા વિદગ્ધતા ।

અંકમારુહ્ય સુતાનાં, દંતું કિં નામ પૌરુષમ્ ॥ ૧ ॥

જ્ઞાવાર્થ:— “ વિશ્વાસ પામેલાને છેતરવામાં ચતુરાઈ શાની ? અને खોલ્લામાં સુતેલાને મારવામાં પરાક્રમ શાનું ? ” એ શ્લોક સાંભળી કુમારે પેલો ‘ વિ ’ અક્ષર મુક્તી ‘ સેમિરા, સેમિરા, ’ એમ બોલવામાંડયું. ગુરુએ પછી પડદામાંથી વીજો શ્લોક કહ્યો:—

સેતું ગત્વા સમુદ્રસ્ય ગંગાસાગરસંગમે ।

બ્રહ્મહા મુચ્યતે પાપૈર્મિત્રદ્રોહી ન મુચ્યતે ॥ ૨ ॥

જ્ઞાવાર્થ:— “ સમુદ્રના સેતુ (કિનારા) ઉપર અને ગંગાસાગરના સંગમ ઉપર જવાથી બ્રહ્મહત્યા કરનાર પાપમુક્ત થાય પણ મિત્રદ્રોહી પાપમુક્ત ન થાય. ”

આ શ્લોક સાંભળી કુમારે વીજો અક્ષર ‘ સે ’ મુક્તી ‘ મિરા, મિરા ’ ઇટલું બોલવા માડ્યું. પછી પડદામાંથી પાછો નીચેનો શ્લોક કહેવામાં આવ્યો:—

મિત્રદ્રોહી કૃતઘ્નશ્ચ, સ્તેયી વિશ્વાસઘાતકઃ ।

ચત્વારો નરકં યાંતિ, યાવચ્ચંદિવાકરૌ ॥ ૩ ॥

જ્ઞાવાર્થ:— “ મિત્રદ્રોહી, કૃતઘ્ની, ચોરી કરનાર અને વિશ્વાસઘાતી એ ચાર જળ જ્યાંસુધી સૂર્ય ચંદ્ર રહે ત્યાંસુધી નરકમાં રહે છે. આ શ્લોક સાંભળી કુમાર

त्रीजो अक्षर 'मि' मुकी मात्र 'रा, रा' एटलुं कहेवा लाग्यो. पछी पडदामांभी पाछो एक श्लोक कहेवामां आव्यो:—

राजंस्त्वं राजपुत्रस्य यदि कल्याणमिच्छसि ।

देहि दानं सुपात्रेषु गृहो दानेन शुध्यति ॥ ४ ॥

ज्ञावार्थ—“हे राजन् ! जो तुं तारा पुत्रनुं कल्याण इच्छतो हो तो सुपात्रमां दान आप्य. कारण के, गृहस्थ दान आप्यायी शुद्ध थाय छे.” आ श्लोक सांभळी राजकुमार तदन स्वस्थ थईगयो. अने वनमां वनेलो सर्व वृत्तांत तेणे कही बताव्यो. ते सांभळी पडदा तरफ जोईने राजा बोल्थो के, “हे पुत्री ! तुं गाममां रहेछे छतां आ वानर, वाघ अने मनुष्यनुं वन संवंधी वृत्तांत तें केवी रीते जाण्युं ? ” ते सांभळी पडदामां गुप्त रहेला बारदानंदने नीचेनो श्लोक कह्यो—

देवगुरुप्रसादेन जिह्वायै मे सरस्वती ।

तेनाहं नृप जानामि ज्ञानुमत्वास्तित्वं यथा ॥ १ ॥

ज्ञावार्थ:— “देव गुरुना प्रसादयी मारी जिह्वाना अग्र उपर सरस्वती बसे छे तेथी हे राजा ! भानुमती राणीना तिलनी जेम हुं वथुं जाणी शकुंछुं.”

आ श्लोकथी राजानो पूर्व संदेह दूर थयो, एटले राजा अने गुरु परस्पर हर्षयी मळ्या.

आ वृत्तांत सांभळीने श्रावकोए स्वामी, विश्वासी, देव, गुरु, मित्र, वृद्ध अने बाळकनो द्रोह तथा थापण ओळववी इत्यादि महापाप सर्वथा विशेषपणे वर्जवा.

“एवी रीते श्रावके शुद्धव्यवहारमां लागता सर्व दूषणो तजी देवा के जेथी आ लोक अने परलोकमां निरंतर यशस्वीपणुं प्राप्त थाय.”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्यायामुपदेश भासाद
वृत्तौ त्रिशदुत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १३० ॥

व्याख्यान १३१ सुं.

उपरना प्रबंधोमां अतिचारोसहित बीजुं गुणव्रत कह्युं. हवे

अनर्थदंडपरिहार नामे त्रीजुं गुणव्रत कहे छे.

शरीराद्यर्थदंरुस्य प्रतिपक्षतया स्थितः ।

योऽनर्थदंरुस्तत्यागः तृतीयं तु गुणव्रतम् ॥ १ ॥

પ્રસાદ પળ મળ્યુંકરણે. ” માટે તું એને મુક્તી દે. ’ ક્ષુધાતુર વાઘના આવાં વચનથી રાજકુમારે તે કપિને પડતો મુક્યો. વાનર પડતો પડતો અંતરાલ ભાગે વીજી શાલા સાથે વઢગી પડીને વોલ્યો કે-અરે કુમાર ! તું તારા કરેલા વિશ્વાસઘાતરૂપ કર્મને જાણેછે ? આમ કહીને તે વાનરના શરીરમાં રહેલા વ્યંતરે માતઃકાલે તેને ગાંડો કરી-દીધો. ઇટલે તે ‘વિસેમિરા, વિસેમિરા’ એમ ઢોલતો વનમાં ચોતરફ ભમવા લાગ્યો. તેનો ઘાંડો મળ્યો ત્રાસ પામી પોતાની મેલે શેહેરમાં રાજાની આગળ ગયો. ઘોડાને એકલો આવેલો જોઈ રાજાએ કુમારની શોધ કરાવી અને તેને વનમાંથી શોધીને ઘરે લાવ્યા. પછી તેનું ઘેલાપણું મટાડવા રાજાએ ઘણા ઉપાય કર્યા પણ તેને કાંઈ ગુણ થયો નહીં. ઇટલે રાજા પોતાના ગુરુ શારદાનંદનના ગુણ સંભારી તેને મરાવી નાખવા માટે પોતાના આત્માની નિંદા કરવા લાગ્યો. પછી રાજાએ કુમારને સાજો કર-નારને અર્ધું રાજ્ય આપવાનો પડો વગડાવ્યો. ત્યારે મંત્રીએ કહ્યું કે, મારી પુત્રી આ વિષે કાંઈક જાણેછે. રાજા પુત્રને લઈ તત્કાલ મંત્રીને ઘેર ગયો. ત્યાં પડદાની અંદર રહી શારદાનંદન ગુરુ આ પ્રમાણે શ્લોક વોલ્યા:—

વિશ્વાસપ્રતિપન્નાનાં, વંચને કા વિદગ્ધતા ।

અંકમારુહ્ય સુપ્તાનાં, હંતું કિં નામ પૌરુષમ્ ॥ ૧ ॥

જ્ઞાવાર્થ:— “ વિશ્વાસ પામેલાને છેતરવામાં ચતુરાઈ શાની ? અને લોભામાં સુતેલાને મારવામાં પરાક્રમ શાનું ? ” એ શ્લોક સાંભળી કુમારે પેલો ‘ વિ ’ અક્ષર મુક્તી ‘ સેમિરા, સેમિરા, ’ એમ વોલવામાંડ્યું. ગુરુએ પછી પડદામાંથી વીજો શ્લોક કહ્યો:—

સેતું ગત્વા સમુદ્સ્ય ગંગાસાગરસંગમે ।

બ્રહ્મહા મુચ્યતે પાપૈર્મિત્રદ્રોહી ન મુચ્યતે ॥ ૨ ॥

જ્ઞાવાર્થ:— “ સમુદ્રના સેતુ (કિનારા) ઉપર અને ગંગાસાગરના સંગમ ઉપર જવાથી બ્રહ્મહત્યા કરનાર પાપમુક્ત થાય પણ મિત્રદ્રોહી પાપમુક્ત ન થાય. ” આ શ્લોક સાંભળી કુમારે વીજો અક્ષર ‘ સે ’ મુક્તી ‘ મિરા, મિરા ’ ઇટલું વોલવા માડ્યું. પછી પડદામાંથી પાછો નીચેનો શ્લોક કહેવામાં આવ્યો:—

મિત્રદ્રોહી કૃતઘ્નશ્ચ, સ્તેયી વિશ્વાસઘાતકઃ ।

ચત્વારો નરકં યાંતિ, યાવચ્ચંદિવાકરૌ ॥ ૩ ॥

જ્ઞાવાર્થ:— “ મિત્રદ્રોહી, કૃતઘ્ની, ચોરી કરનાર અને વિશ્વાસઘાતી એ ચાર જણ જ્યાંસુધી સૂર્ય ચંદ્ર રહે ત્યાંસુધી નરકમાં રહે છે. આ શ્લોક સાંભળી કુમાર

त्रीजो अक्षर 'मि' मुक्ती मात्र 'रा, रा' एटलुं कहेवा लाग्यो. पछी पडदामांथी गछो एक श्लोक कहेवामां आव्योः—

राजंस्त्वं राजपुत्रस्य यदि कल्याणमिच्छसि ।

देहि दानं सुपात्रेषु गृहो दानेन शुध्यति ॥ ४ ॥

ज्ञावार्थ—“हे राजन् ! जो तुं तारा पुत्रनुं कल्याण इच्छतो हो तो सुपात्रमां दान आप्य. कारण के, गृहस्थ दान आप्याथी शुद्ध थाय छे.” आ श्लोक सांभळी राजकुमार तदन स्वस्थ थईगयो. अने वनमां वनेलो सर्व वृत्तांत तेणे कहीं बताव्यो. ते सांभळी पडदा तरफ जोईने राजा बोल्हो के, “हे पुत्री ! तुं गाममां रहेछे छतां आ वानर, वाघ अने मनुष्यनुं वन संवंधी वृत्तांत तें केवी रीते जाण्युं ? ” ते सांभळी पडदामां गुप्त रहेला शारदानंदने नीचेनो श्लोक कलो—

देवगुरुप्रसादेन जिह्वाये मे सरस्वती ।

तेनाहं नृप जानामि ज्ञानुमत्वास्तिलं यथा ॥ १ ॥

ज्ञावार्थः— “देव गुरुना प्रसादथी मारी जिह्वाना अग्र उपर सरस्वती बसे छे तेथी हे राजा ! भानुमती राणीना तिलनी जेम हुं वधुं जाणी शकुंछुं. ”

आ श्लोकथी राजानो पूर्व संदेह दूर थयो, एटले राजा अने गुरु परस्पर हर्षथी मळ्या.

आ वृत्तांत सांभळीने श्रावकोए स्वामी, विश्वासी, देव, गुरु, मित्र, वृद्ध अने बाळकनो द्रोह तथा थापण ओळवची इत्यादि महापाप सर्वथा विशेषपणे वर्जवा.

“ एवी रीते श्रावके शुद्धव्यवहारमां लागता सर्व दूषणो तजी देवा के जेथी आ लोक अने परलोकमां निरंतर यशस्वीपणुं प्राप्त थाय. ”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्यायामुपदेश प्रासाद
वृत्तौ त्रिंशदुत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १३० ॥

व्याख्यान १३१ मुं.

उपरना प्रबंधोमां अतिचारोसहित बीजुं गुणव्रत कह्युं. हवे

अनर्थदंडपरिहार नामे त्रीजुं गुणव्रत कहे छे.

शरीराद्यर्थदंरुस्य प्रतिपक्षतया स्थितः ।

योऽनर्थदंरुस्तत्यागः तृतीयं तु गुणव्रतम् ॥ १ ॥

જાવાર્થ:-

“ શરીરાદિને અર્થે યતા ‘ અર્થદંડ ’ ના પ્રતિપક્ષી અનર્થદંડનો ત્યાગ કરવો તે ત્રીજું ગુણવ્રત કહેવાય છે. ”

વિસ્તરાર્થ:-

જેનાથી પ્રાણી અનર્થ એટલે પ્રયોજન વિના પુણ્યરૂપ ધનના અપહારવડે દંડાય અને પાપકર્મથી લેપાય તે અનર્થદંડ કહેવાય છે. તેના મુખ્ય ચાર પ્રકાર છે, તે આ પ્રમાણે-“ આર્ત રૌદ્રરૂપ અપધ્યાન, પાપકર્મનો ઉપદેશ, હિંસામાં ઉપકારી થાય તેવી વસ્તુનું દાન અને પ્રમાદનું આચરણ.

તેમાં જે અપકૃષ્ટક કહેતાં નઠારું ધ્યાન તે અપધ્યાન કહેવાય છે. ધ્યાન એટલે અંતર્મુહૂર્ત સુધી મનની સ્થિરતા અથવા એકાગ્રતા. શ્રી ટાણાંગ સૂત્રમાં કહેલું છે કે, અંતરમુહૂર્ત પર્યંત ચિત્તની એકાગ્રતા તે હ્રસ્વસ્થનું ધ્યાન અને યોગ નિરોધ તે કેવલીનું ધ્યાન. ” તે અપધ્યાન આર્ત અને રૌદ્ર એવા બે ભેદવાળું છે. તેમાં પણ આર્તધ્યાન ચાર પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે-અનિષ્ટ એવા શબ્દ, રૂપ, રસ અને ગંધાદિ પ્રાપ્ત થવાથી ત્રણે કાલમાં પણ તેવાં ન મળે તો ઠીક એવી તેના વિયોગની ચિંતા કરવી તે આર્તધ્યાનનો પહેલો ભેદ. ઇચ્છિત શબ્દાદિક મેલવીને ત્રણે કાલ પણ તેનો વિચ્છેદ-વિયોગ ન થાય એવું ચિંતવન તે આર્તધ્યાનનો બીજો ભેદ. રોગાદિકની વેદના પ્રાપ્ત થયે તે ક્યારે જશે એવી તેના વિયોગની ચિંતા તે આર્તધ્યાનનો ત્રીજો ભેદ અને ભોગવેલા કામભોગનું સ્મરણ કરવું તે આર્તધ્યાનનો ચોથો ભેદ. અથવા આવશ્યક નિર્યુક્તિમાં આવેલા ધ્યાનશતકની વૃત્તિમાં તો કહ્યું છે કે-ઇંદ્ર તથા ચક્રવર્તી વિગેરેના રૂપાદિક અને સમૃદ્ધિ સાંધલીને અથવા જોઈને તેની પ્રાર્થના કરનાર અધમ નિદાન કે નિયાળું કરવું કે, ‘આ તપના અથવા દાન વિગેરેના પ્રભાવથી હું દેવેન્દ્રાદિ થાઉં’ તે આર્તધ્યાનનો ચોથો ભેદ જાણવો. અહિં કોઈ શંકા કરે કે, એ ધ્યાન અધમ કેમ કહેવાય ? તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે, તે ધ્યાન અત્યંત અજ્ઞાન મગ્નપણથી થાયછે તેથી તે અધમધ્યાન કહેવાય છે. કેમકે જ્ઞાની શિવાય બીજાઓનેજ સાંસારિક વૈશ્વદમાં અભિલાષ થાયછે.

ધ્યાન આત્મવૃત્તિવાળું હોવાથી અલક્ષ્ય છે પણ તે લક્ષણોથી જણાયછે. આર્ત-ધ્યાનના આ પ્રમાણ ચાર લિંગ કે ચિન્હ છે. આક્રંડન એટલે મોટા શબ્દથી રુદન કરવું, શોચન એટલે નેત્રમાંથી આંસુ પાડવા, પરિવેશન એટલે દીનતા કરી વારંવાર હિષ્ટભાષણ કરવું અને તામન એટલે છાતી કુટવી-આ ચાર લિંગ ઇષ્ટ

વિયોગ અને અનિષ્ટસંયોગથી થતી વેદનાવડે ઉત્પન્ન થાય છે. આ ધ્યાનથી તિર્યંચની ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે.

શ્રીઆવશ્યકસૂત્રની વૃત્તિમાં શ્રીદ્વિરિજ્ઞસૂરિય કહ્યું છે કે, “ આર્ચધ્યાનથી તિર્યંચગતિ પ્રાપ્ત થાય છે, રૌદ્રધ્યાનથી નર્કગતિ પ્રાપ્ત થાય છે, ધર્મધ્યાનથી દેવગતિ પ્રાપ્ત થાય છે અને શુક્લધ્યાનથી મોક્ષગતિ પ્રાપ્ત થાય છે. ”

આર્ચધ્યાનથી સંજતી નામે સાધ્વી ગૃહગોધા (ઘરોઠી) યદ્ હતી. ૫ ધ્યાન દેશવિરતિ નામે પાંચમા ગુણઠાણા સુધી હોય છે. ૫ ધ્યાનથી નંદમણિકાર શ્રેષ્ઠી મંડુક કેન્દ્રકાપર્ણ પામ્યો હતો અને સુંદર શ્રેષ્ઠી ચંદનધો થયો હતો. ૫વી રીતે આર્ચધ્યાનનું ફળ જાણવું.

બીજું રૌદ્ર નામનું અપધ્યાન આર્ચધ્યાનથી વિશેષ ક્રૂર અધ્યવસાયવાળું છે. તે પળ ચાર પ્રકારનું છે. ૧. કેન્દ્રિયાદિ પ્રાણીઓને તાડન કરવું, ઘીંધવું, બંધન કરવું, આંકવું અને તેમના પ્રાણનો વિયોગ કરાવવો. વળી સ્વપ્ન, શક્તિ, ખાલા વિગેરેથી, તેમજ વીર, મૂત, પિશાચ કે મૂઝ વિગેરેના પ્રયોગથી અને વિપ પ્રયોગથી અથવા મંત્ર, તંત્ર કે યંત્રાદિકથી મનુષ્યાદિકને મારીનાશવાનું ક્રોધથી ચિંતવન કરવું તે હિંસા-નુબંધિ નામે રૌદ્રધ્યાનનો પ્રથમ ભેદ છે.

ચાડી કરવી, અઘટતું વચન-ચકાર મકારાદિ ચોલવું, પોતાના ગુણની અધિકતા કરી બીજાના દોષ પ્રગટ કરવા, તેમજ પોતાને ઇચ્છિત વગર રાજાનો જય સાંભળી બીજા રાજાને માટે રૌદ્રબુદ્ધિથી કહેવું કે “ ઠીક થયું, આપણા રાજાના સ્વપ્નમાં જય છે, કે જેના ૧૬ પ્રહારવડે આટલને મારી નાશ્યા. ” इत्यादि वारं-वार बोलवું અથવા તેવું ચિંતવન કરવું તે ઋષાનુબંધિ નામે રૌદ્રધ્યાનનો બીજો ભેદ છે.

તીવ્રરોષથી દ્રવ્યના સ્વામીઓના મરણાદિવડે પરદ્રવ્ય હરણ કરવાની સગવડ હતા થવા વિગેરેનું ચિંતવન કરવું તે સ્તેયાનુબંધિ નામે રૌદ્રધ્યાનનો ત્રીજો ભેદ છે.

પોતાના દ્રવ્યની રક્ષા માટે સર્વત્ર શંકા પામી શત્રુ વિગેરેને હણવા વિગેરેના અધ્યવસાય કરવા તે સંરક્ષણાનુબંધિ નામે રૌદ્રધ્યાનનો ચોથો ભેદ છે.

ધ્યાનશતકમાં કહ્યું છે કે, કરવું, કરાવવું, અનુમોદવું, અને તત્સંબંધી વારંવાર ચિંતવન કર્યાંકરવું-૧૫૫ ચાર પ્રકારનું રૌદ્રધ્યાન છે. અવિરત-સમ્યગ્દ્રષ્ટિ અને દેશવિરતિ શ્રાવકોપ સેવેલું-ચિંતવન કરેલું ૧૫૫ તે દુર્ધ્યાન અશ્રેયકારી, પાપરૂપ અને નિંદવા યોગ્ય છે. ૧૫૫ ચાર લિંગ (ચિન્હ) છે તે આ પ્રમાણે-પૂર્વે વતાવેલ હિંસાપ્રમુખ ચારેને વિષે જે ૧૬ વાર આદર કરવો તે-પ્રથમ લિંગ. ૧ ચારેમાં વારં-

વાર પ્રવૃત્તિ કરવી તે વીજું લિંગ. કુશાસ્ત્ર સાંભળીને અથવા અજ્ઞાનથી હિંસાત્મક યજ્ઞ વિગેરેમાં ધર્મવુદ્ધિથી પ્રવર્તેલું તે ત્રીજું લિંગ. મરણાંત સુધી કાઠશૌકરિક કસાઈની જેમ હિંસાદિક થકી નિવૃત્ત ન થવું તે ચોથું લિંગ. અથવા વિચારામૃત સંગ્રહ નામના ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે, “ રૌદ્રધ્યાનથી મૃત્યુ પામેલો તંદુલ જાતિનો મત્સ્ય, હિંસાદિ દુષ્કર્મ કર્યા વિના પણ અસંખ્ય દુષ્કર્મવડે પરાભવ કરનારા એવા દુરંત નરકમાં જાય છે. ” રૌદ્રધ્યાન ઉપર કુરુ અને બ્રહ્મકુરુ નામના બે મહાશયની કથા છે તે આ પ્રમાણે—

કુણાલા નગરની દરવાજાની ઢાલ પાસે કુરુડ ને ડુરુડ નામના બે મુનિ કાર્યોત્સર્ગે રહ્યા હતા. તેમના પ્રભાવથી ‘તેઓને જલનો ઉપસર્ગ ન થાય’ તેમ ધારી મેઘ નગરની બહાર વર્ષતો હતો. તે ફકત જાણીને લોકોએ એકઠા થઈ તેમને ઉપદ્રવ કરવા માંડ્યો અને કહેવા લાગ્યા કે, “તમારા બંનેના મહિમાથી નગરમાં ઘરસાદ થતો નથી તેથી અમને ઘણો પરિતાપ રહે છે, અને એ અમારે મોટા અરિષ્ટ-વિગ્નરૂપ છે. માટે તમો અહીંથી નીકલો.” આ પ્રમાણે વારંવાર કહેવાથી તે બંનેના ધ્યાનમાં ભંગ થયો અને તે લોકોની ઉપર રાદ્રૈધ્યાન ઉત્પન્ન થયું. તેથી તે બંને આ પ્રમાણેનો શ્લોક બોલ્યા—

જ્ઞાવાર્ય—“હે મેઘ ! હુણલાનગરીમાં મુશ્કલધારાણે જેવો રાત્રીએ તેવોજ

“आर्त्तादि अपध्यानर्थी मेघनी वृष्टि करावीने क्षमारहितपणे आखा नगरने तणावी ते वंने मनि अनर्थदंडवडे नर्कगतिते प्राप्त थया.

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेश संग्रहाख्यायामुपदेशमासाद्
वृत्तौ एकत्रिंशदुत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १३१ ॥

૧ તંબુલમત્સ્ય સાતમી નરકે જાય છે.

વ્યાખ્યાન ૧૩૨ મું.

અનર્થદંડના બીજા ભેદો કહે છે.

અનર્થદંડનો બીજો ભેદ પાપકર્મનો અપદેશ કરવો તે છે; જેમકે, ‘સે-
શમાં સ્વેદો, હઠ વિગેરે તૈયાર કરો, ઘઘડને પલોટો (દમો), શઙ્ગાંને મારો,
હન્યાનો વિવાહ કરો. ’ इत्यादि बीजाने अपदेश देवो ते पापपदेश છે. આગમમાં
સાંખ્ય છે કે, કૃષ્ણવાસુદેવ અને ચૈત્રા મહારાજાને પોતાના બાલકોનો વિ-
વાહ કરવાનો પણ નિયમ હતો.

અનર્થદંડનો ત્રીજો ભેદ હિંસામાં અપયોગી થાય તેવી વસ્તુઓ આપવી તે છે.
હિંસામાં અપયોગી અપકરણો જેવાં કે, ગાડું, શસ્ત્ર, ઘંટી, સાંવિલું, ત્વારણીઓ,
દાતરડું, કરવત, છરી, કાંકસી, કોદાઢી, રેચક ઔપધ, ઘ્રણના કૃમિનો અને ગ-
ર્ભનો નાશ કરે તેવાં મૂઢીયાં તથા ક્ષાર વિગેરે કોઈને આપવા તે પાપવંધના હેતુ છે.
તે વિષે એક વાર્તા છે કે, દ્વારિકાનગરીમાં ધન્વંતરિ અને વેતરણી નામે બે વૈદ્ય
હતા. તેમાં ધન્વંતરી ઘણા સાવચ્છ કર્મ કરતો અને વેતરણી પણ ઔપધાદિમાં ઘણી
જીવહિંસા કરતો, તથાપિ તે કોઈપણ રોગી મુનિને નિર્દોષ ઔપધ આપતો. એક
વચ્ચે કૃષ્ણવાસુદેવે નેમિનાથ પ્રભુને પુછ્યું “હે સ્વામી ! વૈદ્યોની શી ગતિ
થાય ? લોકમાં કહેવત છે કે,—

કવી ચીતારો પારધી, વઢી વિશેષે ઝટ્ટ;

ગાંધી નરક સધાવીઆ, વૈદ્ય દેશામે વટ્ટ ॥ ૧ ॥

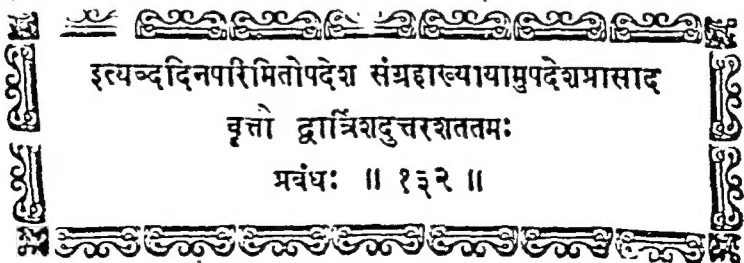
‘કવિ, ચિત્રકાર, પારધિ, મટ્ટ, અને ગાંધી—એ નરકે જાય છે અને તેમને
વૈદ્ય માર્ગે વતાવે છે. ’ આ નગરીમાં ધન્વંતરિ અને વેતરણી નામે બે વૈદ્ય રહે છે,
તેમની શી ગતિ થશે. ? ’ પ્રભુ બોલ્યા—“ રાજન્ ! પહેલો સાતમી નર્કના અપ્રતિષ્ઠાન
પાથડે ઉત્પન્ન થશે અને બીજો આરંભ કરે છે પણ તે કરતાં મનમાં કાંઈક વીરિ છે
તેથી મરણ પાર્શ્વે વનમાં વાનર થશે ત્યાં કોઈ મુનિને પગે કાંટો વાગેલો જોઈ,
જાતિસ્મરણ ઉત્પન્ન થતાં શલ્યોધારિણી ઔપધીવડે તેમને સાજા કરશે. પછી મુનિ
તેને ધર્મોપદેશ આપશે. તે સાંખ્યી પૂર્વના પાપકૃત્યને આલોવી ઝળ દિવસ સુધી
અનશન કરી સહસ્રાર દેવલોકમાં દેવતા થશે. પેલો ધન્વંતરિ વૈદ્ય ષટ્કાય જીવની
હિંસાથી વારંવાર અપ્રતિષ્ઠાનપાથડે ઉત્પન્ન થશે. અને વનસ્પત્યાદિકમાં એક કોઢીને
અનંતમે ભાગે વેચાશે. ” આ પ્રમાણે અનર્થદંડનો ત્રીજો ભેદ જાણવો.

કોઈ કુંભારે ઘોટા ગચ્છમાં દીક્ષા લીધી. એક વચ્ચે સ્ત્યાનાર્દ્ધ નિદ્રાનો સ્વપ્ન થતાં પૂર્વે જેમ માટીના પિંડ તોડતો હતો તેમ તેણે સાધુઓના શિર તોડીને કવંધ (ધડ) ની સાથે એકાંતમાં મુકી દીધા. વીજા કેટલાએક મુનિઓ ત્યાંથી ચાલી ગયા તે વચ્ચે. પ્રાતઃકાળે એ દેખાવ જોઈ સંધે તે સાધુને ગચ્છથી દૂર કર્યો.

કોઈ સાધુને જવા આવવાના માર્ગમાં એક વડનું વૃક્ષ વહુ દુઃખદાયક લાગતું હતું. એકદા રાત્રે સ્ત્યાનાર્દ્ધ નિદ્રા આવતાં તે વડને ડાહ્યા પાતાના ઝપાશ્રય પાસે નાખીને તે સુઈ ગયો. સવારે એવું સ્વપ્ન દીઠાનું આલોચતાં વીજા મુનિના જાણવામાં તે વૃક્ષાંત આવ્યું. એટલે તેના સાધુચિન્હો છીનવી લઈને સંધે તેને ગળની વહાર કર્યો. આ શિવાય વીજા દૃષ્ટાંતો પણ નિઃશીશ્યસૂત્રમાંથી જાણી લેવા.

નિદ્રામાં ઘણા દોષો છે. નિદ્રા સર્વ ગુણનો ઘાત કરનારી, સંસારને વધારનારી અને પ્રમાદને ઉત્પન્ન કરનારી છે. મુનિ અને ધર્મિષ્ઠ માણસને તો નિદ્રારહિતપણું જ શ્રેષ્ઠ છે. શ્રીજગવતીસૂત્રમાં વીરપ્રમુની સદ્યાતરો અને મૃગાવતી શ્રાવકાની નળદ જયંતી પ્રમુને પ્રશ્ન કર્યો છે કે, “હે ભગવંત ! સુવું સારું કે જાગવું સારું?” પ્રમુએ કહ્યું કે, “કેટલાએકને સુવું સારું છે અને કેટલાએકને જાગવું સારું છે. જે અધર્મો ને અધમ મનુષ્યો અધર્મવડેજ આજીવીકા કરતા સતા વિચરે છે, તેવા જીવ સુતા સારા છે. કેમકે એવા જીવ સુતા સતા ઘણા પ્રાણીઓને, મુતોને, સત્ત્વોને દુઃખ દેનારા થઈ શકતા નથી. વઢી એવા જીવો સુતા સતા પોતાને, પરને અને બંનેને અધર્મમાં—હિંસાદિ કાર્યમાં પ્રવર્તી શકતા નથી. તેથી તેઓ સુતા સારા છે. અનં હે જયંતિ ! જે જીવો ધર્મો છે અને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિનાજ કરનારા છે, એવા જીવો જાગતા સારા છે.” इत्यादि જાણી લેવું. (એવા રીતે વઢવાનપણું, દુર્વચ્છપણું, ચતુરપણું અને આઢસુપણું इत्यादि વિષે પણ જાણી લેવું.) આ પ્રમાણે નિઃશ નામે પ્રમાદનો ચોથો ભેદ જાણવા.

“ચૌદ પૂર્વધર મુનિ પણ નિદ્રારૂપ પ્રમાદના યોગથી પૂર્વોત્તું વિસ્મરણ પામી જઈને ઘણા કાલ સુધી નિગોદમાં જઈને વસે છે. તેથી નિદ્રારૂપ પ્રમાદનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો.”

વ્યાખ્યાન ૧૩૩ મું.

હવે 'વિકથા' નામે પાંચમો પ્રમાદ કહેછે.

રાજા સ્ત્રીણાં ચ દેશાનાં, જ્ઞાતાનાં વિવિધાઃ કથાઃ ।

સંગ્રામરૂપસદ્વસ્તુસ્વાદાદ્યા વિકથાઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૧ ॥

જ્ઞાવાર્થ:-

“રાજાઓના યુદ્ધાદિની તે રાજકથા, સ્ત્રીઓના રૂપાદિકની તે સ્ત્રીકથા, દેશની ઉત્તમ વસ્તુઓની તે દેશકથા અને ભોજનના સ્વાદ વિગેરેની તે ભક્તકથા-પ્રમાણેની વિવિધ કથાઓ તે વિકથા કહેવાય છે.”

વિસ્તરાર્થ:-

રાજાઓના યુદ્ધ વિગેરેનું વર્ણન તે રાજકથા. જેમકે, “આ રાજા भीमની જેમ યુદ્ધ કરનારો છે તે ચિરકાલ સુધી રાજ્ય કરો.” અથવા “આ રાજા દુષ્ટ છે તે મૃત્યુ પામો.” ઇત્યાદિ. સ્ત્રીની કથા ઇટલે તેના રૂપની નિંદા અથવા પ્રશંસા કરવી તે. જેમ કે,

હિજરાજમુખી ગજરાજગતિ, તરુરાજવિરાજિતજંધતટી ।

यदि सा दयिता हृदये वसति, क जपः क तपः क समाधिरिति॥

“આ સ્ત્રીનું મુખ ચંદ્ર જેવું છે, તેની ચાલ ગજેન્દ્રના જેવી છે, અને તેની જંધા કદલીના સ્તંભ જેવી છે; એવી સ્ત્રી જો હૃદયમાં વસે તો પછી જપ, તપ અને સમાધિ શા કામની છે ?” તેની નિંદા આ પ્રમાણે-“આ સ્ત્રીની ગતિ ઇંટ જેવી છે, સ્વર કાંડા જેવો છે, પેટ લાંબું છે, નેત્ર પીઠા છે, માઠા શીલવાળી છે, અને કટુ ભાષણ કરનારી છે તથા અભાગિણી છે. તેવી સ્ત્રીથી શું સુખ મળે ?” બહી સ્ત્રી સંવંધી દેશ, જાતિ, કુલ, રૂપ, નામ, પહેરવેશ અને પરિજનની કથા કરવી તે પણ સ્ત્રીકથા. તેમાં દેશ સંવંધી સ્ત્રીકથા આ પ્રમાણે-“લાટદેશની સ્ત્રીઓ મધુરભાષી અને રતિક્રિયામાં નિપુણ હોય છે.” ઇત્યાદિ. જાતિ સંવંધી સ્ત્રીકથા આ પ્રમાણે-“વિધવા થયેલી બ્રાહ્મણની સ્ત્રીઓને ધિક્કાર છે, કે જેઓ જીવિતી મર્યા જેવી છે, અને કેટલીક વીજી જાતિની સ્ત્રીઓને ધન્ય છે, કે જે સદા અનિદિત રહે છે.” ઇત્યાદિ. કુલ સંવંધી સ્ત્રી-કથા આ પ્રમાણે-“અહો ! સોલંકી રાજ્યવંશની પુત્રીઓનું સાહસ જગતમાં સર્વથી આધિક છે, જેઓ પતિની અણમાનીતી હોય તોપણ પતિ મૃત્યુ પામ્યે તેની પાછલ